

JOSTEIN GAARDER

Lumea Sofiei

CUPRINS:

GRĂDINA EDENULUI.

În fond și la urma urmei, ar trebui totuși ca ceva, cândva, să se fi născut din nimic și din neant 7

JOBENUL.

Capacitatea de a ne mira este singurul lucru de care am avea nevoie pentru a deveni buni filosofi 15

MITURILE.

Un echilibru precar între forțele bune și cele rele 26

FILOSOFII NATURII.

Thales, Anaximandros, Anaximene, Parmenide, Heraclit, Empedocle, Anaxagoras. Din nimic nu se poate naște nimic.33

DEMOCRIT.

Cuburile de construcție. Cea mai genială jucărie din lume 46

DESTINUL.

Oracolul din Delfi, Herodot, Tucidide, Hipocrate.

Prezicătorul încearcă să explice ceva care, la drept vorbind, nu e de explicat 52

SOCRATE.

Sofiștii, Protagoras; Socrate și Iisus. Lucrul cel mai înțelept e să știi că nu știi 61

ATENA.

Acropole, Areopagul, Eschil, Sofocle, Euripide, Aristofan. Din ruine se înălțau deodată construcții mărețe 76

PLATON.

Un suflet nemuritor, Parabola peșterii, Republica filosofilor. Dorul după adevărata locuință a sufletului 82

COLIBA MAIORULUI.

Fata din oglindă clipi des făcându-i parcă cu ochiul, dar cu amândoi deodată 97

ARISTOTEL.

Cauza finală, Logica, Etica, Politica, Imaginea femeii. Un om de o exactitate scrupuloasă, un om al ordinii, care voia să facă ordine în conceptele oamenilor 105

ELENISMUL.

Alexandru cel Mare, Cinicii, Stoicii, Epicurienii, Neoplatonismul, Plotin, Mistica. O scânteie de foc viu 122

ILUSTRATELE.

Îmi impun mie însumi o cenzură strictă 140

DOUĂ SFERE DE CULTURĂ.

Indoeuropenii, Semii, Israel, Iisus, Sf. Pavel. Numai astfel te ferești a pluti în gol 148

EVUL MEDIU – Sf. Augustin, Sf. Toma d'Aquino, Hildegard von Bingen. Să străbați o bucată de drum nu e același lucru cu a rătăci drumul 163

RENAȘTEREA.

Masilio Ficino, Pico della Mirandola, Giordano Bruno, Galileo Galilei, Francis Bacon, N. Copernic, Johannes Kepler, Isaac Newton, Martin Luther, Erasmus, Leonardo da Vinci. Stirpe divină în veșminte omenești 185

BAROCUL.

Shakespeare, Calderon, Holberg, Chuang tze, Th. Hobbes, La Mettrie, Leibnitz. Din țesătura din care și visele-s făcute 212

DESCARTES.

El voia să dea la o parte din șantierul de construcții toate materialele vechi 228

SPINOZA.

Dumnezeu nu este un mânuitor de marionete 241

LOCKE – și Montesquieu

la fel de goală și fără conținut ca o tablă înainte ca profesorul să intre în clasă 250

HUME.

Atunci arunc-o în foc 260

BERKELEY

ca o planetă amezită în jurul unui soare arzând 275

BJERKELY.

O oglindă fermecată veche, pe care străbunica o cumpărase de la o țigancă 280

ILUMINISMUL.

Rousseau, Condorcet, Olympe de Gouges. de la producția de ace până la turnarea tunurilor 296

KANT.

Cerul înstelat deasupra mea și legea morală în mine 314

ROMANTISMUL.

Beethoven, Bach, Händel, Schiller, Novalis, Goethe, Frații Grimm, Andersen, Hoffmann, Ibsen, Schelling, Herder, Fichte. Înspre înăuntru merge drumul cel tainic. 334

HEGEL.

Numai ce e rațional este viabil 352

KIERKEGAARD.

Europa este în drum spre faliment 364

MARX.

Și Engels. O stafie bântuie prin Europa 377

DARWIN.

Lamarck, Ch. Lyell, Malthus. O barcă încărcată cu gene care plutește cu pânzele în vânt prin viață 395

FREUD.

Dorința urâtă, egoistă, care se stârnise atunci în ea 420

EPOCA NOASTRĂ.

Nietzsche, Sartre, Simone de Beauvoir, Camus, Beckett, Ionesco, Gombrowicz. Omul este condamnat la libertate 439

SERBAREA DIN GRĂDINĂ.

O cioară albă 463

CONTRAPUNCT.

Două sau mai multe melodii care răsună laolaltă.477

BANGUL CEL MARE.

Și noi suntem pulbere de stele 496

JOHANN WOLFGANG GOETHE.

GRĂDINA EDENULUI.

În fond și la urma urmei, ar trebui totuși ca ceva, cândva, să se fi născut din nimic și din neant.

Sofie Amundsen se întorcea acasă de la școală. Prima bucată de drum o făcuse împreună cu Jorunn. Discutaseră despre roboți. Jorunn considera creierul omenesc ca fiind un computer mai complicat. Sofie nu era atât de sigură dacă să fie sau nu de acord. Omul trebuie să fie ceva mai mult decât o mașină, nu?

Se despărțiseră în fața magazinului universal. Sofie locuia la capătul unui cartier mai extins cu vile de familie și avea de făcut un drum aproape dublu la întoarcerea de la școală decât Jorunn. Casa ei părea să se afle la capătul lumii, căci dincolo de grădina lor nu mai erau alte case, doar pădurea.

Coti acum pe Kloerveien. Chiar la capăt, strada făcea un cot neașteptat, care se numea „Cotitura căpitanului”. Nu vedeai trecători pe acolo decât sâmbăta și duminica.

Era una din zilele de început ale lunii mai. În câteva grădini înfloreau pe sub pomii fructiferi pâlcuri de clopoței. Mestecenii își lăsau umbrele subțiratic peste pajiștea verde.

Nu era ciudat cum la acest timp al anului totul începea să crească și să înflorească? De unde veneau astfel, mereu mai multe, sevele, izvorând parcă din pământul lipsit de viață, îndată ce se încălzea vremea și dispăreau ultimele resturi de zăpadă?

Sofie aruncă o privire în cutia de scrisori înainte de a deschide poarta grădinii. De regulă erau acolo tot soiul de reclame și câteva plicuri mari pentru mama ei. Sofie lăsa atunci câte un teanc gros de corespondență pe masa din bucătărie înainte de a urca în camera ei să-și facă lecțiile.

Pentru tatăl ei veneau uneori doar extrase de cont, dar, în fond, el nu era un tată normal. Tatăl Sofiei era căpitan pe un tanc petrolier și era pe drum aproape tot anul. Când venea acasă pentru câteva săptămâni, se învârtea prin camere numai în papuci și-și făcea griji în chip de-a dreptul emoționant în ce le privește pe Sofie și pe mama ei. Dar când era în călătorii putea să-și facă simțită prezența de departe.

Astăzi nu se afla în cutia de scrisori mare și verde decât un plic mititel – și acela era pentru Sofie.

„Sofie Amundsen” scria pe acest plic micuț. „Klřverveien 3”. Atât, nici un expeditor. Plicul nu avea nici măcar timbru.

Îndată ce închise poarta în urma ei, Sofie deschise acest plic misterios. Înăuntru era doar un bilețel minuscul, nu mai mare decât plicul care-l conținea. Pe bilețel scria: Cine ești tu?

Altceva nimic. Biletul nu cuprindea nici o formulă de salut și nici un nume de expeditor, doar aceste trei cuvinte scrise de mână, urmate de un semn mare de întrebare.

Mai privi o dată plicul. Da – era într-adevăr pentru ea. Dar cine-l vârâse în cutia de scrisori?

Sofie deschise abătută ușa căsuței roșii. Ca de obicei, pisica Sherekan se strecură din tufișuri, sări peste trepte și se furișă în casă înainte ca Sofie să fi avut timp să închidă ușa.

„Pis, pis, pis!”

Când, din vreun motiv sau altul, mama Sofiei era prost dispusă, spunea uneori că în casa ei era o adevărată menajerie. O menajerie însemna o colecție de diferite animale, și într-adevăr – Sofie era chiar mulțumită de colecția ei. Întâi primise un bol cu peștișori aurii – Bucle de aur, Scufița Roșie și Peter cel Negru. Apoi veniseră papagalii Tom și Jerry, broasca țestoasă Govinda și în sfârșit pisica tigrată Sherekan. Toate animalele acestea ar fi trebuit să fie un fel de compensație pentru faptul că mama ei nu era liberă decât seara târziu și tatăl ei se învârtea atât de mult prin lumea largă.

Sofie își aruncă ghiozdanul într-un colț și-i puse lui Sherekan în față o farfurioară cu hrană de pisică. Apoi se lăsă să cadă, ținând în mâini plicul acesta misterios, pe un taburet de bucătărie.

Cine ești tu?

Dacă ar fi știut! Era bineînțeles Sofie Amundsen, dar cine era fata asta? Ea nu descoperise încă acest lucru cu adevărat.

Dacă, de exemplu, s-ar fi numit altfel? Anne Knutsen, de pildă. Atunci ar fi fost alta?

Apoi îi veni deodată în minte că tatălui ei îi făcuse plăcere la început să-i spună Synnřve. Sofie încercă să-și închipuie cum ar fi fost dacă ea și-ar fi

întins mâna și s-ar fi prezentat ca fiind Synnīve Amundsen – dar nu, nu mergea. În cazul acesta, alta ar fi fost cea care să se prezinte astfel.

Acum sări de pe taburet și intră, cu scrisoarea aceea ciudată în mână în camera de baie. Se opri în fața oglinzii și se privi în ochi.

„Eu sunt Sofie Amundsen”, spuse.

Fata din oglindă nu schiță drept răspuns nici cea mai mică strâmbătură. Indiferent ce făcea Sofie, cea de acolo făcea exact același lucru. Sofie tot încerca, schițând gesturi iuți ca fulgerul, să i-o ia înainte imaginii din oglindă, dar cealaltă era exact la fel de rapidă.

„Tu cine ești?” întrebă Sofie.

Nici acum nu primi vreun răspuns, dar o clipă nu mai fu în stare să-și dea seama pur și simplu dacă ea sau imaginea ei din oglindă pusese această întrebare.

Sofie își întinse arătătorul spre nasul din oglindă și spuse: „Tu ești eu”.

Când nu primi nici un răspuns, întoarse spusa asta cu capul în jos și zise: „Eu sunt tu”.

Sofie Amundsen nu fusese niciodată cu adevărat mulțumită de propriul ei aspect. Auzea adesea spunându-se că avea ochi migdalați, frumoși, dar asta o spuneau ceilalți numai pentru că nasul îi era cam prea mic și gura cam prea mare. Urechile îi erau, pe lângă asta, așezate mult prea aproape de ochi. Cel mai rău era cu părul ei lins, care nu se lăsa deloc așezat cum trebuie. Uneori tata o mângâia pe păr și-i spunea „fata cu părul de cânepă”, după titlul unei compoziții de Debussy. El putea să glumească, el nu era condamnat să aibă toată viața păr negru care să-i atârne lins, așa, în jurul feței. Cu părul ei, pe Sofie n-o ajutau nici sprayul, nici gelul.

Uneori găsea că înfățișarea ei era atât de ciudată, încât se întreba dacă nu cumva ar fi fost cine știe ce avorton. Mama îi povestise oricum că avusese o naștere grea. Dar oare felul nașterii hotăra într-adevăr cum avea să arate copilul?

Nu era oare puțin cam nostim, că nici nu știa cine era ea cu adevărat? Și nu era oare o înfruntare din partea ei să se supere ca nu putea decide propria ei înfățișare? Asta îi fusese ei ursita încă din leagăn. Prietenele și le-ar fi putut alege, dar pe ea însăși nu ea se alesese. Nici nu hotărâse ea însăși măcar să fie o ființă omenească.

Ce era în fond o ființă omenească?

Sofie o privi iar pe fata din oglindă.

„Cred că ar fi mai bine să-mi fac temele la biologie”, spuse ea, repede, parcă pentru a se scuza. În clipa următoare era afară pe coridor.

Nu, mai bine mă duc în grădină, se gândi ea ajunsă acolo.

„Pis, pis, pis, pis!”

Sofie împinse pisica afară pe trepte și închise ușa după ea.

Când, tot cu scrisoarea aceea misterioasă în mână, se opri pe aleea cu pietriș de afară, o cuprinse deodată un simțământ straniu. Avea aproape impresia că ar fi fost o păpușă care căpătase viață prin vreo vrăjitorie.

Nu era oare ciudat că ea se afla pe lume și că putea să se miște într-un basm cu adevărat minunat?

Sherekan făcu un salt elegant peste aleea cu pietriș și dispăru în tufișurile de coacăze de alături. O pisică vioaie ca argintul-viu, de la mustățile albe până la coada mereu agitându-i-se acolo la capătul trupului ei suplu. Și ea era în grădină, dar ea nu era deloc conștientă de așa ceva în același fel ca Sofie.

Când Sofie stătu să se gândească o vreme la chestiunea asta, anume la faptul că ea exista, fu silită să gândească în continuare că nu avea să fie mereu, totdeauna, aici, în locul acesta.

Sunt acuma pe lume, se gândea ea. Dar într-o zi am să dispar.

Exista vreo viață după moarte? Nici de întrebarea asta pisica nu avea idee.

Cu nu prea mult timp în urmă murise bunica Sofiei. Aproape în fiecare zi, de mai bine de o jumătate de an, Sofie se gândea la asta, și la cât de mult îi simțea lipsa și îi ducea dorul. Nu era nedrept că viața avea odată un sfârșit?

Sofie rămase imobilă și îngândurată pe aleea de pietriș. Încerca să se gândească în chip cât mai intens la faptul că ea exista, pentru ca în felul acesta să uite că nu avea să fie totdeauna aici pe lume. Dar asta era cu neputință. Oricât de mult s-ar fi concentrat asupra faptului că ea exista, îndată îi răsărea gândul la sfârșitul vieții. Invers era exact la fel. De-abia când ajunsese să simtă în toată ființa ei că într-o zi avea să dispară fără urmă, înțelese cu adevărat cât de nesfârșit de prețioasă era viața. Era ca cele două fețe ale unei medalii, o medalie pe care o tot întorcea și o învărtea de pe o parte pe alta. Și cu cât mai mare și mai limpede era o față a medaliei, cu atât mai mare și mai limpede era și cealaltă. Viața și moartea erau două fețe ale aceluiași lucru.

Nu poți să trăiești experiența faptului că ești, fără să trăiești în același timp și conștiința faptului că trebuie să mori, se gândea ea. Și e la fel de imposibil să te gândești la faptul că va trebui să mori fără să te gândești în același timp cât de fantastică e viața.

Sofie își dădu seama că bunica ei, în ziua când aflase de boală, spusese ceva asemănător: „Abia acum înțeleg cât de bogată e viața”, spusese ea.

Nu e trist că cei mai mulți dintre oameni trebuie întâi să se îmbolnăvească înainte să-și dea seama cât de frumoasă era viața? Cel puțin, ar trebui ca ei să găsească întâi o scrisoare misterioasă în cutia lor de scrisori.

Poate că ar fi trebuit să se uite să vadă dacă nu mai veniseră și altele? Sofie alergă spre poarta grădinii și ridică clapa cutiei de scrisori. Tresări când descoperi acolo un plic cu totul identic cu cel pe care-l avea în mână. Se uitase oare bine dacă fusese într-adevăr goală cutia atunci când scosese prima scrisoare?

Și pe plicul acesta era scris numele ei. Îl deschise și scoase un bilețel alb care arăta la fel cu celălalt.

De unde vine lumea? Scria acolo.

N-am nici o idee, se gândi Sofie. Așa ceva nu știe nimeni! Și totuși – Sofie găsea că această întrebare era îndreptățită. Pentru prima dată în viața ei se

gândea că era aproape cu neputință să trăiești într-o lume fără ca cel puțin să te întrebi de unde pornea această lume.

Sofie amețise deodată atât de tare de pe urma scrisorilor acestora atât de tainice, încât se hotărî să se ducă să se așeze în peșteră. Peștera era ascunzătoarea de taină a Sofiei. Venea aici numai când era foarte furioasă, foarte tristă sau foarte veselă. Astăzi era nici ea nu știa cum.

Casa cea roșie era așezată în mijlocul unei grădini mari. Erau aici multe straturi de flori, tufe de coacăze și de agrișe, diferiți pomi fructiferi, o pajiște mare, cu un leagăn de felul celor din filmele de la Hollywood și chiar un mic pavilion, pe care bunicul îl construise pentru bunica, când murise primul lor copil, la câteva săptămâni doar după naștere. Sărmana fetiță se numise Marie. Pe lespedea tumulară scria: „Micuța Măriuca a venit la noi, ne-a sărutat doar și s-a dus înapoi”.

Într-un colț al grădinii, dincolo de tufele de zmeură, era un tufiș mai mare și mai des care nu avea nici flori, nici boabe. La drept vorbind era doar un gard viu, bătrân, care alcătua limita grădinii înspre pădure, dar cum în ultimii douăzeci de ani nimeni nu se ocupase de el, crescuse într-un adevărat hățiș de mărăcini. Bunica povestise că în timpul războiului acest gard viu le mai oprise pe vulpile care încercau să atace găinile, lăsate pe atunci libere în grădină.

Pentru toți ceilalți, gardul acesta de mărăcini era ceva la fel de inutil ca și vechiul coteț al iepurilor, din fața grădinii. Dar asta, pentru că ceilalți nu știau nimic despre taina Sofiei. De când își mai putea aduce aminte Sofie, existase în acest mărăciniș o trecere îngustă. Când se strecura pe acolo, ajungea repede într-un mic luminiș, care era de fapt peștera ei. Aici putea să fie foarte sigură că nimeni nu avea s-o găsească.

Strângând în mână amândouă plicurile, Sofie străbătu în goană grădina și se furișă în patru labe prin acest gard viu al ei. Peștera era doar atât de mare cât să poată sta în picioare în ea, însă acum ea se așeză pe niște rădăcini mai groase de acolo. Așezată astfel, putea să vadă afară prin două deschizături micuțe, printre ramuri și frunze. Deși niciuna, nici cealaltă dintre aceste găuri nu era mai mare decât o monedă de cinci coroane, ea putea cuprinde de acolo cu privirea grădina întregă. Când era mică, privea cu plăcere cum mama sau tatăl ei alergau de colo până colo printre copaci și o căutau.

Sofiei grădina i se păruse totdeauna o lume numai a ei. De fiecare dată când auzea despre Grădina Paradisului în Cartea Facerii, ea se gândea fără voie la peștera ei și cât de bine era să stea acolo și să-și contemple propriul Paradis.

„De unde vine lumea?”

Nu, ea nu știa cu adevărat asta. Sofie știa, firește, că lumea era doar o mică planetă în Cosmosul imens. Dar de unde venea Cosmosul?

S-ar fi putut gândi că și Cosmosul fusese acolo, la locul lui, dintotdeauna, și atunci n-ar mai fi avut nevoie să găsească răspunsul la întrebarea de unde venise. Dar putea oare ceva să fie veșnic? Ceva nelămurit în ea protesta împotriva unui asemenea gând. Tot ceea ce există trebuie să aibă

un început. Așa și acum, cândva, cine știe când, Cosmosul trebuie să se nască din altceva.

Dar dacă acest Cosmos se nască dintr-o dată din altceva, atunci și acest altceva trebuia să se fi născut din încă altceva. Sofie înțelegea că nu făcuse decât să amâne problema cu o mișcare. În fond și la urma urmei, ar trebui totuși ca ceva, cândva, să se fi născut din nimic și din neant. Dar era posibil așa ceva? Gândul acesta nu era la fel de imposibil de înțeles ca și cel că lumea ar fi existat dintotdeauna?

La orele de religie, învățau că Dumnezeu crease lumea și Sofie încerca acum să se declare mulțumită spunându-și că, în ciuda a totul și a toate, aceasta era cea mai bună soluție a problemei. Dar apoi începu să se gândească iar de la capăt. Putea să accepte cu plăcere gândul că Dumnezeu crease Cosmosul, dar cum stăteau lucrurile cu Dumnezeu însuși? Se crease oare El pe Sine însuși din nimic și din neant? Iar protesta ceva în ea. Deși era sigur că Dumnezeu putea crea totul, nu s-ar fi putut crea pe El însuși înainte de a fi avut un „Sine”, un „însuși”, cu care să poată crea. Și atunci nu exista decât o singură posibilitate: Dumnezeu a existat dintotdeauna. Dar posibilitatea aceasta o respinsese adineaori. Tot ceea ce exista trebuia să fi avut un început.

„Ei drăcie!”

Deschise din nou cele două plicuri.

„Cine ești tu?” „De unde vine lumea?”

Ce întrebări stupide! Și de unde veneau cele două scrisori? Era ceva aproape la fel de tainic.

Cine o smulsese pe Sofie din viața ei de toate zilele și o confruntase deodată cu marile ghicitori ale Universului?

Sofie se duse pentru a treia oară la cutia de scrisori.

De-abia acum adusesese factorul poșta normală. Sofie pescui din cutie un teanc gros de reclame, ziare și două scrisori pentru mama ei. Era și o carte poștală – cu imaginea unei coaste de undeva din sud. Întoarse ilustrata pe partea cealaltă. Avea timbre norvegiene și ștampila „Regimentul ONU”. Să fi fost oare de la tatăl ei? Dar el nu era de fapt în cu totul altă parte? Și nu era nici scrisul lui de mână.

Sofie simți cum îi zvâcnește mai repede pulsul, când citi adresa de pe ilustrată: „Hilde Mrller Knag, c/o Sofie Amundsen, Klrverveien 3.” Restul adresei corespundea. Pe ilustrată scria:

Dragă Hilde, Te felicit din inimă pentru cea de a 15-a aniversare a zilei tale de naștere. Înțelegi desigur că aș vrea să-ți fac un dar, cu care să crești laolaltă. Iartă-mă că-ți trimit această ilustrată prin Sofie. Așa a fost mai ușor.

Sărutări din inimă, Papa.

Sofie alergă îndărăt în casă și dădu buzna în bucătărie. Simțea că se dezlanțuise o furtună în ea. Ce mai era și asta? Cine era această Hilde, care împlinea cincisprezece ani cu o lună înaintea celei de a 15-a zile de naștere a ei, a Sofiei?

Sofie luă cartea de telefon din hol. Mulți acolo se numeau Mřller, unii chiar și Knag. Dar în toată cartea aceea de telefon groasă nu era nici un Mřller Knag.

Cercetă iarăși ilustrata aceasta la fel de misterioasă. Însă era autentică, și cu timbre, și cu ștampilă.

Dar de ce trimisese tatăl ei scrisoarea de felicitare pe adresa Sofiei, când era limpede că aceste felicitări aparțineau de drept altcuiva? Ce tată ar fi trimis o carte poștală pe un asemenea drum, ca s-o lipsească astfel pe fiica lui de sărutările de aniversare? Cum adică, așa să fi fost mai ușor? Și mai ales: cum putea ea s-o găsească pe Hilde?

În felul acesta, Sofie avea acum încă o problemă cu care să-și frământa mintea. Încercă iarăși să-și pună ordine în gânduri.

În doar câteva puține ceasuri, în cursul unei după-amieze, fusese pusă în fața a trei enigme. Prima enigmă era reprezentată de întrebarea cine pusese cele două plicuri albe în cutia lor de scrisori. Cea de-a doua era reprezentată de dificilele întrebări pe care le puneau aceste scrisori. Cea de-a treia enigmă: cine era Hilde Mřller Knag și de ce primise Sofie o urare de aniversare pentru această fată necunoscută?

Era, într-un fel, sigură în sine că aceste trei enigme depindeau toate una de alta, căci până atunci ea dusese o viață cu totul normală.

JOBENUL.

Capacitatea de a ne mira este singurul lucru de care am avea nevoie pentru a deveni buni filosofi.

Sofie pornise de la gândul că cel care scrisese acele scrisori anonime avea să mai dea singur de știre. Hotărî ca pentru moment să nu pomenească nimănui despre aceste scrisori.

La școală îi venea greu să se concentreze la ce spunea profesorul. Sofie constată deodată că el vorbea doar despre niște lucruri fără importanță. De ce nu le spunea mai bine ce anume este o ființă omenească – sau ce este lumea și cum s-a putut naște ea?

Avea o senzație pe care n-o mai trăise niciodată: la școală și de altfel peste tot, pretutindeni, oamenii se preocupau de lucruri mai mult sau mai puțin întâmplătoare. Dar existau, cu toate acestea, probleme mari și dificile, a căror soluționare era mai importantă decât disciplinele școlare obișnuite.

Avea oare cineva răspunsul la asemenea întrebări? În orice caz, Sofie simțea că era mai important să se gândească la asta decât să tocească verbele regulate.

Când sună după ultima oră de curs, ea o luă atât de repede la fugă din curtea școlii, încât Jorunn trebui să dea zor din toate puterile ca s-o ajungă.

După o vreme, Jorunn o întrebă:

Facem o partidă de cărți în seara asta? Sofie ridică din umeri.

Am impresia că nu mă mai interesează așa de tare să joc cărți. Jorunn se uita la ea ca picată din nori.

Nu? Atunci mai bine să ne jucăm cu mingea cu pene? Sofie era cu ochii în pavaj și apoi se întoarse spre prietena ei.

Am impresia că mingea asta cu pene nu mă interesează atât de mult.

Asta-i bună!

Sofie simțea în glasul Jorunnei o undă de amărăciune.

— Dar poate că ai să vrei să-mi explici ce anume a devenit așa dintr-o dată atât de important pentru tine?

Sofie clătină din cap.

Asta. Este o taină.

Phui! Atunci, sigur, te-ai îndrăgostit.

Amândouă meraseră mai departe multă vreme împreună fără să mai spună nimic. Când ajunseră la terenul de fotbal Jorunn spuse:

— Eu traversez piața.

„A traversa piața.” Țsta era drumul cel mai scurt pentru Jorunn, atunci când trebuia să ajungă repede acasă pentru că venea cineva în vizită sau avea oră la dentist.

Sofie nu se simțea în apele ei, dându-și seama că o jignise fără rost pe Jorunn. Dar ce i-ar fi putut răspunde? Că era dintr-o dată atât de preocupată de întrebarea cine era ea și de unde se născuse lumea, încât nu mai avea timp să se joace cu mingea cu pene? Prietena ei ar fi înțeles asta?

De ce îi era dintr-o dată atât de greu să se lege de întrebări de acest fel, dintre cele mai importante, și în același timp dintre cele mai firești?

Simțea că-i bate inima mai repede când deschise cutia de scrisori. La prima privire descoperi doar note de plată și câteva plicuri mari, galbene pentru mama ei. Uf! Sofie sperase atât de mult să mai vină o nouă scrisoare de la acel necunoscut.

Când închise poarta în spatele ei, descoperi pe unul dintre acele plicuri mari propriul ei nume. Pe partea cealaltă, acolo unde era lipit plicul, scria: Curs de filosofie. De umblat cu el cu cea mai mare grijă.

Sofie alergă într-un suflet pe aleea de pietriș și-și lăsă ghiozdanul pe treptele de la ușa bucătăriei. Împinse celelalte plicuri sub preșul de la intrare, alergă în grădina din spatele casei și-și căută adăpostul din peșteră. Plicul acesta mare trebuia deschis acolo.

Sherekan veni în fugă după ea, dar n-avea ce să-i facă. Pe de altă parte, Sofie era sigură că pisica n-avea să bată toba față de nimeni în ce o privește.

În plic erau trei coli mari de hârtie scrise la mașină și prinse laolaltă cu o clamă de birou. Sofie începu să citească.

Ce este filosofia?

Dragă Sofie! Mulți oameni au tot felul de hobbyuri. Unii colecționează monede vechi sau timbre, alții se ocupă de bricolaje și meșteșugărie, alții își consacră tot timpul liber vreunui sport.

Multora le place să citească. Dar lecturile noastre sunt foarte diferite. Unii citesc numai ziare sau comic-uri, altora le plac romanele, alții preferă cărți pe variate teme, cum ar fi astronomia, viața animalelor sau invenții tehnice.

Dacă pe mine mă interesează caii sau pietrele prețioase, nu pot pretinde ca toți ceilalți oameni să-mi împărtășească aceste interese. Dacă stau fascinat în fața televizorului la toate transmisiile sportive, trebuie să accept totuși că alții găsesc sportul plictisitor.

Există totuși ceva care ar trebui să intereseze pe toată lumea? Există ceva care să-i privească pe toți oamenii – indiferent cine ar fi ei sau unde ar locui ei pe lumea asta mare? Da, dragă Sofie, există întrebări care ar trebui să-i preocupe pe toți oamenii. Și despre asemenea întrebări este vorba în cursul acesta.

Care este lucrul cel mai important în viață? Când punem această întrebare cuiva dintr-o țară unde bântuie foamea, răspunsul sună: mâncarea. Dacă punem aceeași întrebare unuia care suferă de frig, atunci răspunsul este: căldura. Și dacă-l întrebăm pe un om care se simte însingurat și părăsit, atunci e sigur că răspunsul sună: comuniunea cu ceilalți oameni.

Dar dacă toate aceste necesități sunt satisfăcute – mai există atunci ceva de care să aibă nevoie toți oamenii? Filosofii spun că da. Ei spun că omul nu trăiește numai cu pâine. Firește că toți oamenii trebuie să mănânce. Și toți au nevoie și de dragoste, și de îngrijiri. Dar mai există ceva de care au nevoie toți oamenii. Simțim nevoia de a descoperi cine suntem noi și de ce trăim.

Să te interesezi așa, doar ca să afli răspunsul la întrebarea pentru ce trăim, nu este deci un interes la fel de „întâmplător” cum ar fi cel care-l preocupă pe colecționarul de timbre. Cel pe care îl preocupă asemenea întrebări se interesează de un subiect pe care oamenii l-au discutat de aproape tot atât de multă vreme cât e cea pe care am trăit-o pe planeta aceasta. Cum au luat naștere Cosmosul, globul pământesc și viața aici pe pământ reprezintă o întrebare mai mare și mai importantă decât cea care ar vrea să afle cine a câștigat cele mai multe medalii de aur la ultimele Jocuri Olimpice.

Cel mai bun mod de a aborda filosofia este să pui întrebări filosofice:

Cum a fost creată lumea? Se află în spatele a ceea ce se întâmplă o voință sau un sens? Există viață după moarte? Cum am putea obține în primul rând un răspuns la asemenea întrebări? Și înainte de toate: Cum ar trebui să trăim?

Asemenea întrebări oamenii și le-au pus din toate timpurile. Nu cunoaștem nici o cultură care să nu se fi întrebat cine sunt oamenii și de unde se naște lumea.

În fond, nici nu putem pune chiar atât de multe întrebări filosofice. Le-am și citat pe unele dintre cele mai importante, însă istoria ne arată multe răspunsuri diferite la fiecare dintre întrebările izolate pe care le-am ridicat.

Este deci mai ușor să pui întrebări filosofice decât să le răspunzi.

Și astăzi chiar, fiecare om în parte trebuie să-și găsească el răspunsurile lui la aceste întrebări. Nu putem verifica într-un lexicon ca să aflăm dacă există un Dumnezeu sau o viață după moarte. Lexiconul nu ne spune nici cum trebuie să trăim. Dar să citim ceea ce au gândit alți oameni, asta poate să ne fie totuși de un ajutor, dacă trebuie să ne facem propria noastră imagine despre viață și despre lume.

Vânătoarea aceasta pe care o încearcă filosofii în descoperirea adevărului s-ar putea asemana cu un roman polițist. Unii îl socotesc pe Andersen ca fiind asasinul, alții pe Nielsen sau pe Jepsen. Poate că într-o bună zi, poliția va ajunge să dezlege un caz criminal real, așa dintr-o dată. Este de asemenea plauzibil că ea nu va reuși niciodată să dezlege enigma. Cu toate acestea, enigma își are soluția ei.

Chiar dacă e greu să răspunzi unei întrebări, e de asemenea cu putință să ne gândim că o întrebare are un – și anume numai unul singur – răspuns adevărat. Sau există o existență de vreun fel după moarte – sau nu.

Multe enigme vechi au fost cu timpul rezolvate de știință. Odinioară reprezenta o mare enigmă întrebarea cum anume ar putea arăta fața ascunsă a lunii. Rezolvarea ei nu putea veni prin discuții, aici răspunsul era lăsat pe seama imaginației fiecăruia dintre noi luat în parte. Însă astăzi știm exact cum arată fața ascunsă a lunii. Nu mai putem „crede” acum că locuiește un om pe lună sau că luna ar fi făcută din brânză.

Unul dintre vechii filosofi greci, care a trăit acum mai bine de două mii de ani, credea că filosofia s-a născut din mirarea oamenilor. Oamenii găsesc că e un lucru atât de ciudat să trăiești, încât întrebările filosofice s-au născut cu totul de la sine, spunea el.

Este ca atunci când asistăm la o scamatorie; nu putem înțelege cum este cu putință ceea ce vedem că se petrece acolo. Și ne întrebăm atunci: cum poate oare scamatorul să preschimbe două șaluri albe de mătase într-un iepuraș viu?

Mulți oameni lumea li se pare exact la fel de cu neputință de înțeles ca și iepurașul pe care un scamator îl trage deodată dintr-un joben care cu o clipă înainte era gol.

În ce privește iepurașul, ne e limpede că prestidigitatorul ne-a dus de nas. Pentru că modul în care a izbutit el ni se poate face lesne cunoscut. Când vorbim însă despre lume, lucrurile stau oarecum altfel. Știm că lumea nu este un șir de minciuni gogonate, căci doar alergăm de colo până colo pe suprafața pământului și suntem o parte a lumii. În fond, noi suntem iepurele acela alb care este scos din joben. Deosebirea dintre noi și iepurașul cel alb este că iepurașul lipsit de experiență nu știe că el colaborează la o scamatorie. Cu noi e altceva. Noi credem că luăm parte la ceva enigmatic și am vrea să limpezim cum se leagă toate astea laolaltă.

P. S. În ce privește iepurele cel alb, ar fi poate mai bine să-l comparăm cu întregul univers. Noi, cei care trăim aici, suntem viermișorul care se strecoară adânc sub blana iepurelui. Însă filosofii încearcă să se cațare mereu mai sus pe firele acestea subțiri de blană, ca să poată să-l privească în ochi pe marele scamator.

Mai ești acolo, Sofie? Va urma.

Sofie simțea că o cuprinde sfârșeala. Mai era oare acolo? Nu mai știa nici măcar dacă atâta vreme cât citise toate astea fusese în stare să-și tragă respirația.

Cine adusesese scrisoarea? Cine? Cine?

Nu putea fi, desigur, același expeditor care trimisese felicitarea de aniversare Hildei Müller Knag, căci aceea avusese timbre și o ștampilă. Dar plicul acesta galben fusese lăsat în cutia de scrisori exact în același fel ca și cele două plicuri albe dinainte.

Sofie își privi ceasul. Era trei fără un sfert. Abia peste două ore avea să vină mama ei de la lucru.

Sofie dădu fuga în grădină și apoi la cutia de scrisori. Oare aveau să fie și altele acolo?

Mai găsi un plic galben pe care scria numele ei. Se uită împrejur, dar nu văzu pe nimeni. Sofie alergă până la marginea pădurii și cercetă drumul. Dar nici acolo nu era țipenie de om. Deodată i se păru că aude dinspre pădure niște crenguțe trosnind. Dar nu era chiar sigură, și n-ar fi avut nici un rost să se repeadă așa într-acolo. Dacă era cineva care încerca să fugă de ea, n-ar fi fost în stare să-l mai prindă.

Sofie descuie ușa casei și-și lăsă jos ghiozdanul și corespondența pentru mama ei. Dădu fuga apoi în camera ei, scoase de la locul ei cutia mare de conserve cu pietrele pe care le colecționa, răsturnă pietrele pe jos și așeză amândouă plicurile cele mari în cutie. Apoi, cu acea cutie în brațe, fugi din nou în grădină. Înainte însă îi lăsă mâncare lui Sherekan.

„Pis, pis, pis.”

Când se așezase iarăși în peștera ei, deschise plicul și scoase mai multe foi scrise la mașină. Începu să citească.

O ființă ciudată.

Deci, iată-ne iarăși împreună. Ai înțeles desigur acum că acest curs de filosofie vine în porții convenite. Aici mai ai alte câteva observații pregătitoare.

Ți-am spus adineaori că această capacitate de a ne mira este singurul lucru de care avem nevoie pentru a deveni niște buni filosofi? Dacă nu, atunci îți spun acum: CAPACITATEA DE A NE MIRA ESTE SINGURUL LUCRU DE CARE AM AVEA NEVOIE PENTRU A DEVENI BUNI FILOSOFI.

Toți copiii mici au această aptitudine, asta e limpede. În câteva luni, la început, ei sunt împinși într-o realitate complet nouă. Dar mai târziu, când cresc, se pare că această însușire a lor de a se mira se tocește. De unde vine asta? Oare Sofie Amundsen poate răspunde la această întrebare?

Deci: dacă un bebeluș ar putea să vorbească, e sigur că el ar povesti în ce lume stranie a venit așa deodată. Căci, deși copilul de țâță nu poate să vorbească, vede cum arată tot în jurul lui și apucă plin de curiozitate lucrurile din cameră.

Când vin primele cuvinte, copilul se oprește locului dintr-o dată când vede un câine și strigă: „Ham-ham!” îl vedem cum sare în sus și în jos în căruciorul lui și dă mereu din mâini: „Ham-ham! Ham-ham”. Noi, care avem în urma noastră câțiva anișori ne simțim poate puțin enervați de entuziasmul acesta al copilului. „Da, da, este un ham-ham”, îi spunem noi, cei care avem experiența vieții, „dar acum stai liniștit acolo”. Noi nu suntem atât de entuziasmați. Noi am văzut câini și mai înainte.

Poate că această scenă agitată se repetă de câteva sute de ori până când copilul ajunge să fie în stare să treacă pe lângă câine fără să-și mai iasă astfel din fire. Sau pe lângă un elefant sau pe lângă un hipopotam. Dar cu mult înainte ca acest copilaș să învețe să vorbească așa cum trebuie – sau cu mult înainte de a învăța să gândească la modul filosofic – lumea a devenit pentru el o obișnuință.

Păcat, dacă mă întrebi pe mine.

Pentru mine e important ca tu să nu ajungi să faci parte dintre aceia care consideră lumea ca fiind de la sine înțeleasă, draga mea Sofie. Ca să fim siguri pe terenul nostru, vom face deci două experimente de gândire înainte de a începe cursul propriu-zis de filosofie.

Imaginează-ți că faci o plimbare prin pădure. Dintr-o dată descoperi în fața ta pe cărare o navă spațială micuță. Din nava asta se dă jos un mic marțian și se uită în sus la tine.

Ce ai gândi atunci? În fond, asta e indiferent. Dar ți-a trecut vreodată prin minte că tu însăși ești un asemenea marțian?

Firește, nu e foarte probabil că ai să te împiedici așa dintr-o dată în drumul tău de o creatură din alte planete. Nici nu știm dacă există într-adevăr viață pe alte planete. Dar poți gândi că dintr-un motiv sau altul te-ai putea împiedica de tine însăși într-un fel cu totul nou. Și asta ți se poate întâmpla tocmai într-o asemenea plimbare prin pădure.

Sunt o creatură ciudată, te gândești tu atunci deodată. Sunt un animal misterios.

Ți se pare atunci că te trezești din somnul de ani mulți al Frumoasei din Pădurea Adormită. Cine sunt eu? Te întrebi. Știi că te târâi pe o planetă în universul acesta. Dar ce este universul acesta?

Mai ești acolo, Sofie? Să mai facem un experiment de acesta de gândire.

Într-o dimineață, mama, tata și micuțul Thomas, care are poate doi sau trei ani, își iau micul dejun în bucătărie. Deodată mama se ridică de la masă și se întoarce spre chiuveță, și atunci – da, atunci, tata începe să plutească deodată sus, chiar sub nivelul tavanului.

Ce crezi tu că spune Thomas de chestia asta? Poate că arată cu degetul la tăticiul lui și spune: „Tăticiul zboară!”

Sigur, Thomas ar fi uimit, dar asta nu e ceva nemaipomenit. Tăticiul face atât de multe lucruri ciudate, încât un zbor peste masa micului dejun nu are prea mare importanță în ochii lui. În fiecare zi, tăticiul se rade cu o mașină foarte deșteaptă uneori se cațără pe acoperiș și întoarce puțin într-o parte antena de televiziune – sau își vârbă capul în motorul mașinii și iese apoi la iveală negru ca un tăciune.

Și acum e rândul mamei. Ea a auzit ce a spus Thomas și se întoarce plină de hotărâre spre el. Cum crezi tu că ar reacționa ea văzându-l pe tăticiu' plutind așa în voie peste masa cu micul dejun?

Îi cade dintr-o dată borcanul cu marmeladă din mână și scoate un țipăt de spaimă. Poate că trebuie să se ducă la doctor după ce tăticiu' s-a așezat la

locul lui pe scaun. (El ar fi trebuit să fi învățat cu mult mai înainte să respecte buna-cuviință la micul dejun.)

De ce oare reacționează în chip atât de diferit Thomas și mama? De ce, oare, ce crezi tu?

E o chestiune de obișnuință. (Notează asta!) Mama a învățat că oamenii nu pot să zboare. Thomas nu a învățat asta. El e încă nesigur în privința celor care pe lumea asta sunt cu puțință sau nu.

Dar cum stau lucrurile cu lumea însăși, Sofie? Tu crezi oare că ea este cu puțință? Și ea plutește, doar, așa, liberă, de capul ei, în spațiu.

Partea tristă e că pe măsură ce creștem mari ne obișnuim nu numai cu legea gravitației. Ne obișnuim în același timp și cu lumea însăși.

După cât se pare, noi ne pierdem în decursul copilăriei însușirea asta de a ne mira în fața lumii. Dar prin asta pierdem ceva esențial – ceva, un lucru pe care filosofii ar vrea să-l trezească din nou la viață. Căci undeva în noi, ceva ne spune că viața este o mare enigmă. Noi am trăit asta cu mult înainte de a fi învățat să gândim.

Precizez: Deși întrebările filosofice îi privesc pe toți oamenii, nu toți oamenii devin filosofi. Din nefericite motive, cei mai mulți dintre ei sunt prinși de viața de zi cu zi în atât de mare măsură, încât mirarea în fața vieții este împinsă mult îndărăt. (Se târăsc adânc în blana de iepure, se fac acolo comozi și rămân acolo jos tot restul vieții.)

Pentru copii, lumea – și tot ceea ce există în ea – este ceva nou, ceva care stârnește mirarea. Nu toți oamenii mari văd așa lucrurile. Cei mai mulți oameni care au crescut mari trăiesc lumea ca pe ceva normal.

Și exact aici filosofii constituie o excepție onorabilă. Un filosof este cel care nu s-a putut obișnui niciodată cu adevărat cu lumea aceasta. Pentru un filosof sau o filosoafă lumea mai este și acum, mereu, de neînțeles, da, chiar enigmatică și misterioasă. Filosofii și copiii mici au deci o însușire comună importantă. Poți spune că un filosof rămâne toată viața lui la fel de în stare să primească și să asimileze percepții ca și un copil mic.

Și acum trebuie să te hotărăști, draga mea Sofie: ești tu un copil care încă nu s-a „obișnuit” cu lumea? Sau ești o filosoafă care poate să jure că nici ei nu i se va întâmpla vreodată asta?

Dacă ai să clatini doar din cap și nu te simți nici copil și nici filosoafă, atunci asta arată că te-ai obișnuit atât de bine cu lumea, încât nu te mai miră nimic. În cazul acesta, orice întârziere înseamnă o primejdie. Și tocmai de aceea urmezi tu acum acest curs de filosofie, tocmai ca să ne asigurăm terenul. Eu nu vreau ca tocmai tu să ajungi să faci parte dintre cei inerți și indiferenți. Vreau ca tu să trăiești o viață lucidă.

Primești cursul acesta complet gratis. Din cauza asta nici nu trebuie să restitui bani dacă nu-l absolvi. Dacă ai vrea să întrerupi cândva, în vreun moment sau altul, acest curs, nu e nici o problemă. N-ai nevoie decât să lași un mesaj în cutia de scrisori, să spunem o broască vie. Trebuie în orice caz să fie ceva verde; în fond, nu vrem să-l speriem pe poștaș.

Scurtă recapitulare: Un iepuraș alb este scos dintr-un joben gol. Dar pentru că e un iepuraș foarte mare, scamatoria asta are nevoie de multe miliarde de ani ca să ajungă să se facă. Din vârful firelor acestora ascuțite de păr s-au născut toți oamenii. Și din cauza asta ei se pot mira astfel de o scamatorie care pare imposibilă. Dar pe măsură ce îmbătrânesc, ei se strecoară tot mai adânc în blana asta de iepure. Și rămân acolo. Acolo jos e atât de bine, de comod, că nu mai îndrăznesc să se cațare pe firele subțiri ale blănii, în sus. Doar filosofii se aventurează în această călătorie primejdioasă până la granițele cele mai îndepărtate ale limbajului și existenței. Unii dintre ei se pierd pe drum, dar alții se agață strâns de blana asta de iepure, strigă spre oamenii care jos în adâncuri șed în blana cea moale și se îndoapă cu mâncare și băuturi până fac burtă.

„Doamnelor și domnilor”, strigă ei, „noi plutim în spațiul vid.”

Dar niciunul dintre oamenii de acolo de jos în blană nu manifestă vreun interes pentru țipetele astea ale unor filosofi, „Doamne, ce scandal mai fac și ăștia”, spun ei.

Și pe urmă continuă să vorbească între ei cum au făcut dintotdeauna: Nu vrei, te rog, să-mi dai untul? La cât s-au ridicat azi acțiunile? Cât costă roșiile? Ai auzit că Lady Di ar fi rămas iar însărcinată?

Când mama Sofiei se întoarse în după-amiaza aceea mai târziu acasă, cutia cu scrisorile filosofice atât de misterioase era ascunsă în siguranță în peșteră. Sofie încercase să se ocupe de treburile gospodărești, dar în realitate își spărgea mereu capul cu lucrurile pe care le citise.

Atât de multe lucruri la care nu se gândise niciodată înainte! Ea nu mai era un copil – dar nici o matură adevărată. Sofie își dădea seama că începuse să se strecoare mai adânc în blana iepurelui, care fusese scos din jobenul negru al universului. Dar acum filosoful apucase să o tragă îndărăt. El – sau era o ea?

— O apucase strâns de ceafă și o trăsese de păr din blana în care se jucase înainte, ca un copil. Și acolo afară, pe vârful firelor subțiri, ea văzuse iarăși lumea ca atunci, prima dată. Filosoful o salvase. Nici o îndoială despre asta. Necunoscutul expeditor o salvase din indiferența vieții de fiecare zi.

Sofie o trase pe mama ei în salon și o împinse într-un fotoliu.

— Mamă – ție nu ți se pare că e un lucru ciudat să trăiești? Începu ea.

Mama ei fu atât de uimită, încât nu-i veni în minte nici un răspuns. De obicei, Sofie stătea mereu aplecată asupra temelor sale când venea acasă.

Da, spuse ea. Uneori, poate.

Uneori? Vreau să spun – nu ți se pare straniu că în primul rând există o lume?

Dar, Sofie, ce tot vorbești acolo?

Probabil că ție ți se pare lumea normală?

Păi, da. Chiar și este. De cele mai multe ori.

Sofie înțelese că filosoful avea dreptate. Oamenii maturi considerau lumea ca fiind de la sine înțeleasă. O dată ce adormiseră, dormeau pentru vecie somnul de Pădure Adormită al vieții de toate zilele.

— Deh! Te-ai obișnuit atât de bine cu lumea ca nu te mai surprinde deloc, spuse ea.

Iartă-mă, dar nu înțeleg nici un cuvânt din ce vorbești.

Spun că te-ai obișnuit prea mult cu lumea. Te-ai tocit de tot, cu alte cuvinte.

N-ai voie să vorbești așa cu mine, Sofie.

Atunci, am să ți-o spun altfel. Te-ai aranjat acolo, jos, în blana unui iepure care tocmai în clipa asta a fost scos din jobenul negru al universului, și te-ai făcut foarte comodă acolo. Și acuma ai să pui imediat cartofii la fiert. Și pe urmă îți citești ziarul și după un somn de o jumătate de oră ai să te uiți la știrile de la televizor.

O expresie plină de îngrijorare se arătă pe fața mamei. Se duse într-adevăr în bucătărie și puse cartofii la fiert. Imediat după aceea se întoarse în salon și acum ea o apăsă pe Sofie într-un fotoliu.

— Trebuie să stau de vorbă cu tine, începu ea.

Sofie putea să-și dea seama după vocea ei că era vorba de ceva serios.

— Nu cumva ți-ai întins degetele spre cine știe ce narcotice, copila mea?

Sofie se văzu silită să izbucnească în râs, dar acum înțelegea de ce întrebarea îi era pusă exact în clipa aceea.

Ce, visezi? Întreabă ea. Din așa ceva te scrântești și mai tare.

În după-amiaza aceea nu mai fu vorba între ele nimic despre narcotice sau despre iepuri.

MITURILE.

Un echilibru precar între forțele bune și cele rele.

În dimineața următoare nu era nici un plic în cutia de scrisori. Sofie trecu plictisindu-se printr-o zi lungă de școală. Își dădu osteneala să fie în pauze cât mai drăguță cu Jorunn. Pe drumul de întoarcere, făcură planuri pentru o excursie cu cortul îndată ce avea să se zvânte pământul în pădure.

Apoi ajunse din nou în fața cutiei de scrisori. În primul rând, deschise un plic mic care fusese ștampilat în Mexic și conținea o ilustrată de la tatăl ei. Scria că-i e dor de casă și că-l învinsese pentru prima dată la șah pe cârmaciul principal. Pe lângă asta, că citise aproape toate cele douăzeci de kilograme de cărți pe care le luase cu el după concediul de iarnă.

Și tot acolo, în cutie, mai era un plic galben cu numele ei scris pe el. Sofie duse ghiozdanul și poșta în casă și alergă în peștera ei. Scoase din plic alte coli de hârtie bătute la mașină și începu să citească.

Imaginea mitică a lumii.

Salut, Sofie! Avem o grămadă de lucruri de parcurs, așa că mai bine să începem imediat.

Prin filosofie înțelegem un fel cu totul nou de a gândi, care a luat naștere către anul 600 înainte de Hristos, în Grecia. Înainte, diferitele religii le

răspunseseră oamenilor la toate întrebările. Asemenea explicații religioase le erau transmise din generație în generație prin mituri.

Un mit este o povestire cu zei care vrea să explice de ce viața este așa cum este.

În întreaga lume, în decursul mileniilor s-a dezvoltat o întreagă floră sălbatică de povestiri mitologice căutând să dea explicații mitice problemelor filosofice. Filosofii greci au căutat să dovedească faptul că oamenii nu se pot baza pe așa ceva.

Pentru a înțelege gândirea primilor filosofi, ar trebui deci să înțelegem ce înseamnă să ai o imagine mitică a lumii. Vom lua ca exemplu câteva idei mitice din Europa de Nord. Așa că nu va fi nevoie să ne depărtăm prea mult. Sigur că ai auzit de Tor, cel cu ciocanul. Înainte ca creștinismul să fi ajuns în Norvegia, oamenii credeau, aici în nord, că Tor rătăcește pe cer într-un car tras de doi țapi. Când își legăna ciocanul, urmau fulgere și trăsnete. Cuvântul „tunet” înseamnă la origine „vuietul lui Tor”. În suedeză, tunetul se numește „Íska” – mai bine zis „Ís-aka” – asta însemnând trecerea zeilor pe cer.

Când tună și fulgeră, mai și plouă. Lucru vital pentru țăranii de pe vremea vikingilor. Din cauza asta, Tor a fost venerat și ca zeu al fecundității.

Răspunsul mitic la întrebarea de ce plouă era deci că Tor își clătina ciocanul. Și când venea ploaia, grânele de pe câmpuri creșteau și dădeau roade.

În fond, era ceva de neconceput că aceste plante de pe câmpuri puteau crește și da roade. Dar că, într-un fel sau altul, asta depindea de ploaie era un lucru pe care țăranii îl știau oricum. De asemenea, ei credeau că ploaia avea ceva în comun cu Tor. Asta îl făcea unul dintre cei mai importanți zei ai nordului Europei.

Tor mai era important și dintr-un alt motiv, și acesta era legat de ordinea generală a lumii.

Vikingii își închipuiau lumea locuită ca pe o insulă în permanență amenințată de primejdii exterioare. Această parte a lumii ei o numeau Midgard. Asta înseamnă: Împărăția care se află la mijloc. În Midgard se afla de asemenea și Ísgard, patria zeilor. În fața Midgardului se afla Utgard, aceasta fiind Împărăția care se află în afară. Aici locuiau primejdioșii trolî, care încercau mereu să distrugă lumea prin tot felul de vrăji rele. Pe asemenea monștri ai răului noi îi mai numim și „forțe ale haosului”. În religia nordică și în cele mai multe dintre celelalte culturi, oamenii aveau sentimentul că exista un echilibru precar de forțe între asemenea puteri bune și rele.

Unul dintre mijloacele trolîlor de a distruge Midgardul era să o răpească pe zeița fertilității, Frîya. Dacă asta le reușea, atunci nu mai creștea nimic pe câmpuri și femeile nu mai făceau copii. Din cauza asta era atât de important ca zeii cei buni să-i poată ține departe pe trolî.

Și în acest domeniu Tor avea un rol însemnat. Ciocanul nu numai că aducea ploaia, dar era și o armă în lupta împotriva forțelor primejdioase ale haosului. Ciocanul îi dăruia o putere aproape nelimitată. Îl putea arunca, de

exemplu, asupra trolilor ca să-i omoare. Și nici nu trebuia să-i fie teamă că l-ar fi putut pierde, căci ciocanul era asemenea unui bumerang și se întorcea totdeauna îndărăt la el.

Aceasta era o explicație mitică despre felul în care funcționa în viziunea oamenilor natura și de ce exista dintotdeauna o luptă între Bine și Rău. Tocmai aceste lucruri încercau cu dinadinsul filosofii să lămurească.

Dar nu era vorba numai de explicații.

Oamenii nu puteau sta cu mâinile în poală să aștepte ca zeii să intervină când îi amenințau pe ei nenorocirile, cum ar fi seceta sau molimele. Oamenii trebuiau să ia ei înșiși parte la lupta împotriva răului. Și ei făceau asta prin diferite acțiuni religioase, sau rituri.

Cea mai importantă acțiune religioasă de acest fel în antichitatea nordică este jertfa. Să-i aduci o jertfă unui zeu însemna să-i sporești puterea. Oamenii trebuiau de exemplu să le aducă jertfe zeilor pentru ca ei să fie de-ajuns de puternici să învingă forțele haosului. Atunci i se oferea zeului un animal. Probabil că lui Tor i se aduceau jertfe mai ales țapi. Lui Odin i se jertfeau uneori și oameni.

Mitul cel mai cunoscut în Norvegia îl știm din poemul Trymskveda. Aici vedem că Tor a adormit o dată și când s-a trezit, a constatat că nu mai are ciocanul. Tor s-a mâniat atât de grozav, încât îi tremurau mâinile și îi zvâcnea barba. Împreună cu credinciosul său Loke, el s-a dus la Frīya s-o roage să-i împrumute aripile, pentru ca Loke să zboare în Jotunheimen să descopere dacă nu cumva trolii de acolo furaseră ciocanul lui Tor. Aici Loke l-a întâlnit pe regele trolilor Trym, care începu pe dată să se laude că a îngropat ciocanul la opt mile sub pământ. Și el mai adaugă: Zeii vor primi ciocanul îndărăt atunci când Frīya îl va lua pe el de bărbat.

Mai ești acolo, Sofie? Zeii cei buni sunt deci dintr-o dată confrunțați cu o dramă nemaivăzută, de genul dramelor cu ostatici. Trolii au acum în mână lor cea mai importantă armă de apărare a zeilor, și asta este cu adevărat o situație imposibilă. Atâta vreme cât trolii au în mână ciocanul lui Tor, ei au întreaga putere asupra lumilor zeilor și oamenilor. În schimbul ciocanului, ei o cer pe Frīya. Dar un asemenea schimb nu e cu puțință. Dacă zeii ar ceda-o pe zeița fecundității – care protejează orice formă a vieții – se va usca iarba pe câmpuri, iar zeii și oamenii vor trebui să moară. În această situație nu mai e deci posibil nici un pas, nici înainte nici îndărăt. Dacă îți închipui un grup de teroriști care amenință să lanseze în mijlocul Londrei sau al Parisului o bombă mică în cazul că pretențiile lor asatine nu le vor fi satisfăcute, atunci ai să înțelegi desigur ce vreau să spun.

Mitul povestește mai departe că Loke se întoarce la Þingvellir. Aici el o pofteste pe Frīya să se gătească mireasă, căci acum ea va trebui să se mărite cu trolul (din păcate, din păcate!). Frīya se înfurie și spune că fără îndoială oamenii au să-și închipuie că ea e nebună după bărbați dacă ajunge să se mărite cu un trol.

Și acum zeului Heimdal îi vine o idee grozavă. El propune ca Tor să fie gătit ca mireasă. I se poate ascunde părul și îi pot fi legate niște pietre peste piept ca să arate ca o femeie. Firește că Tor nu e deosebit de încântat de o asemenea idee, dar în cele din urmă vede și el că numai astfel mai pot avea zeii vreo șansă să-și ia înapoi ciocanul. Urmă astfel sfatul lui Heimdal. Până la urmă Tor e travestit ca mireasă și Loke îl însoțește ca domnișoară de onoare. „Și astfel ne-am dus noi, două femei, la troli acasă”, spune Loke.

Dacă am vrea să ne exprimăm în termeni mai moderni, am putea să spunem despre Tor și Loke că ar fi constituit un „comando antiterorist” al zeilor. Travestiți ca femei, vor deci să se furișeze în bârlogul trolilor și să salveze ciocanul lui Tor.

Când ajung în Jotunheimen, trolii se apucă să pregătească nunta. Dar la banchet, mireasa – adică Tor – mănâncă un bou întreg și opt somoni. Bea și trei butoiașe de bere și asta îl miră pe Trym. Comandoul antiterorist este cât pe-acum să fie demascat. Dar Loke îi poate salva de primejdia asta. El povestește că Frÿya nu a mai mâncat nimic de opt nopți pentru că se bucura atât de mult că va merge la Jotunheimen.

Acum Trym ridică voalul ca să-și sărute mireasa, dar se trage îndărăt când întâlnește privirea aspră a lui Tor. Și de data aceasta Loke salvează situația. El povestește că mireasa n-a dormit opt nopți de atâta bucurie gândindu-se la nuntă. Acum Trym poruncește să se aducă ciocanul și în timpul ceremoniei să-i fie pus în poală miresei.

Când Tor a simțit ciocanul în poală a răs din inimă, se spune în poem. L-a ucis întâi pe Trym și apoi pe restul trolilor din Jotunheimen. Și astfel o urâcioasă dramă a ostaticilor a ajuns la un sfârșit pozitiv. Încă o dată Tor, acest adevărat Batman sau un James Bond al zeilor, a înfrânt forțele răului.

Cam acesta a fost mitul, Sofie. Dar ce vrea el să ne spună de fapt? Căci doar n-a fost făcut doar din plăcerea jocului. Și mitul acesta vrea să explice ceva. Asta ar fi una dintre explicațiile posibile:

Când se abătea seceta asupra unei regiuni, oamenii aveau nevoie de o explicație a faptului că nu mai ploua. Nu cumva trolii furaseră ciocanul lui Tor?

Ne-am putea gândi de asemenea că acest mit încearcă să dea un înțeles schimbării și alternanței anotimpurilor. Iarna natura e inertă pentru că ciocanul lui Tor a fost dus în Jotunheimen. Dar primăvara el poate fi recucerit. Astfel încercau miturile să le explice oamenilor ceva pentru ei rămas neînțeles.

Însă oamenii nu se bizuiau exclusiv pe explicații, așa cum am spus. Încercau să intervină în asemenea întâmplări pentru ei atât de importante: tocmai prin variatele rituri religioase care sunt legate de mituri. Așa ne putem închipui că, la vreme de secetă sau de recolte proaste, oamenii făceau câte un spectacol cu o dramă având cuprinsul mitului respectiv. Poate că vreun bărbat din sat era travestit în femeie – cu pietre peste piept – ca să le fure trolilor îndărăt ciocanul. Astfel oamenii puteau și ei să facă ceva ca să vină ploaia și să le crească grânele pe câmp.

Oricum ar fi stat lucrurile, e sigur că avem multe exemple și din alte părți ale lumii care arată că oamenii dramatizau câte un „mit al anotimpurilor” pentru a ajuta procesele creșterii naturale.

Am aruncat doar o scurtă privire în lumea nordică a miturilor. Au mai existat nenumărate alte mituri despre Tor și Odin, Frÿr și Frÿya, Hod și Balder – și despre multe, multe alte zeități. Asemenea reprezentări mitice au existat în întreaga lume, înainte ca filosofii să înceapă să le dezumfle. Căci și grecii aveau o imagine mitică a lumii atunci când au apărut primii filosofi. Secole de-a rândul câte o generație îi povestea celei următoare despre zei. În Grecia zeii se numeau Zeus și Apollo, Hera și Athena, Dionysos și Asclepios, Heracles și Hefaistos. Pentru a-i numi doar pe câțiva dintre ei.

Către anul 700 înainte de Hristos, Homer și Hesiod au transcris în versurile lor mari părți din comoara de mituri a grecilor. Asta a creat o situație cu totul nouă. De îndată ce miturile au fost transcrise, se putea începe discuția pe marginea lor.

Primii filosofi greci au criticat învățătura despre zei a lui Homer, pentru că li se părea că zeii de care era vorba aveau prea multe asemănări cu oamenii. Într-adevăr, ei erau la fel de egoiști și deloc demni de încredere ca și noi. Pentru prima dată în istoria umanității, se spunea deschis că miturile poate nu erau altceva decât niște reprezentări ale oamenilor.

Un exemplu de o asemenea critică a miturilor îl găsim la filosoful Xenofan, care s-a născut către anul 570 î. Hr. Oamenii, spunea el, și-ar fi creat zeii după propria lor imagine: „Ci muritorii își închipuie că zeii se nasc și ei, că au îmbrăcăminte, glas și înfățișare ca ale lor. Etiopienii cred că zeii lor sunt cârni și negri, tracii – că au ochii albaștri și părul roșu. Dacă boii și caii și leii ar avea mâini, sau dacă – cu mâinile – ar ști să deseneze și să plăsmuiască precum oamenii, caii și-ar desena chipuri de zei asemenea cailor, boii asemenea boilor, și le-ar face trupuri așa cum fiecare dintre ei își are trupul”.
[1]

În epoca aceea, grecii își întemeiaseră multe state-cetăți în Grecia, ca și în coloniile din Italia sudică și din Asia Mică. Aici sclavii erau cei care făceau toată munca fizică, iar cetățenii liberi se puteau consacra politicii și culturii. În aceste condiții de viață, gândirea umană a realizat un mare salt: un singur individ putea pune acum pe cont propriu problema privind organizarea societății. În felul acesta un individ izolat putea pune și probleme filosofice fără să mai trebuiască să țină seama de miturile tradiționale.

Spunem că a avut loc atunci o dezvoltare de la un mod de a gândi mitic la o gândire care construia pe baza experienței și a rațiunii. Scopul primilor filosofi greci era să găsească o explicație naturală a proceselor naturale.

Sofie se plimba prin grădina cea mare. Încearcă să uite tot ceea ce învățase la școală. În primul rând era important să uite ceea ce citise în cărțile de științe naturale.

Dacă s-ar fi trezit, așa deodată, în grădina aceasta fără să știe nimic despre natură, cum ar fi trăit ea atunci primăvara?

Ar fi simțit că trebuie să găsească o explicație a faptului că într-o zi începea deodată să plouă? Ar fi creat un fel de înțelegere care să-i spună de ce zăpada se topea și soarele se urca pe cer?

Da, de asta era sigură chiar, și îndată începu să fantazeze:

Iarna își întinsese stăpânirea înghețată asupra țării pentru că răul Muriat o ținea prizonieră pe frumoasa prințesă Sikita într-o temniță înghețată. Însă într-o dimineață a venit viteazul prinț Bravato și a eliberat-o. Sikita era atât de fericită, încât a început să danseze pe locul unde se afla pajiștea, în timp ce cânta un cântec pe care-l crease ea în temnița aceea înghețată. Acum pământul, copacii erau atât de stârniți de frumusețea cântecului, încât toată zăpada s-a preschimbat în lacrimi. Și a răsărit și soarele pe cer și a uscat toate lacrimile. Păsările au luat în cântecul lor cântecul Sikitei, iar când frumoasa prințesa și-a despletit părul, câteva bucle au căzut la pământ unde s-au făcut crini ai câmpului.

Sofie găsea că făcuse o istorie foarte frumoasă. Dacă n-ar fi avut nici o altă explicație pentru schimbarea aceasta a anotimpurilor, e sigur că ar fi crezut în poemul ei.

Înțelegea că oamenii au simțit totdeauna nevoia explicației pentru procesele naturale. Poate că oamenii n-ar putea trăi fără asemenea explicări. Și din cauza asta, atunci când nu exista încă știința, ei creaseră miturile.

FILOSOFII NATURII.

Din nimic nu se poate naște nimic.

Când mama sa se întoarse de la lucru în după-amiaza aceea, Sofie era așezată în leagănul de tip Hollywood și se întreba ce legătură ar fi putut exista între cursul de filosofie și Hilde Mřller Knag, care acum nu avea să mai primească felicitări de la tatăl ei pentru ziua ei de naștere.

— Sofie! Strigă încă de departe mama. O scrisoare pentru tine!

Sofie tresări. Adusese ea însăși poșta, scrisoarea aceasta trebuia deci să fie de la filosof. Ce avea să spună mama ei? Se ridică încet din leagăn și îi ieși în întâmpinare mamei.

Nu are mărci. Probabil e o scrisoare de dragoste. Sofie i-o luă din mână. Nu vrei s-o deschizi? Ce putea să spună?

— Ai mai auzit vreodată de cineva care să deschidă o scrisoare de dragoste când stă mama ei alături să se holbeze la ea?

Prefera ca mama să creadă cu adevărat că era vorba de o scrisoare de dragoste. Era foarte penibil, sigur, căci Sofie era prea tânără pentru scrisori de dragoste, dar ar fi fost într-un fel și mai penibil dacă s-ar fi văzut că era de la un filosof cu totul necunoscut și care, pe deasupra, se mai și juca acum cu ea ca șoarecele și pisica și făcea cu ea un curs de filosofie.

Era unul dintre plicurile mici albe. Când Sofie ajunsese în camera ei, citi cele trei întrebări din biletul pe care-l conținea plicul:

Există o materie originară din care e făcut totul?

Poate apa să se preschimbe în vin?

Cum pot pământul și apa să devină o broască vie?

Sofie considera că aceste întrebări erau complet nebunești, însă ele i se învârtiră toată seara prin cap. Și în dimineața următoare, la școală, își trecu iarăși prin minte, pe rând, cele trei întrebări.

Exista, adică, o „materie originară” din care să fie făcut totul? Dar dacă exista o anumită „materie”, din care totul pe lumea întreagă să se poată spune că ar fi fost alcătuit, cum putea o asemenea materie să se preschimbe apoi dintr-o dată într-o păpădie sau într-un elefant?

La fel era și cu întrebarea dacă apa poate deveni vin. Sofie auzise, sigur, că Iisus transformase apa în vin, dar nu interpretase ad litteram povestea asta. Și dacă Iisus preschimbase adevărat apa în vin, atunci asta fusese o minune și prin asta ceva care nu ar fi fost cu puțință de fapt. Sofie știa firește că în vin, și la drept vorbind aproape pretutindeni în natură, exista foarte multă apă. Dar chiar dacă un castravete era făcut în proporție de 95 la sută din apă, mai trebuia și altceva ca un castravete să fie un castravete și nu doar apă.

Și pe urmă, mai era și chestia aceea cu broasca. Profesorul ei de filosofie avea ce avea cu broaștele, Sofie ar fi putut eventual accepta că o broască e făcută din pământ și apă, dar pământul nu putea să fie făcut dintr-o singură materie. Dacă pământul era alcătuit din multe diferite materii, era firește de închipuit că pământul și apa laolaltă ar fi putut da o broască. Dacă, aici trebuia să fie atentă, pământul și apa făceau ocolul prin icrele de broască și prin mormoloci. Căci o broască nu putea pur și simplu să crească într-o grădină de zarzavaturi, chiar dacă ar fi fost stropită foarte conștiincios.

Când, în după-amiaza aceea, se întoarse acasă de la școală, în cutia de scrisori se afla un plic gros. Sofie se refugiă în peșteră, cum făcuse și în zilele dinainte.

Proiectul filosofilor.

Iată-te din nou! Mai bine să ne apucăm numaidecât de lecția de azi, fără ocoluri pe la iepuri sau altele de felul acesta.

Am să-ți povestesc în linii mari cum oamenii, din antichitate până azi, au gândit problemele filosofice. Dar pe rând, toate la locul lor.

Cum majoritatea filosofilor au trăit într-o altă epocă – și poate chiar și în cadrele unei cu totul alte culturi decât aceasta a noastră – adesea merită osteneala să ne întrebăm care a fost proiectul fiecăruia dintre acești gânditori. Prin asta vreau să spun că trebuie să încercăm să înțelegem ce anume îi preocupa în mod special pe acești filosofi. Un filosof poate să se întrebe cum s-au născut plantele și animalele. Un altul poate să vrea să descopere dacă există Dumnezeu, sau dacă oamenii au un suflet nemuritor.

O dată ce am stabilit care anume este proiectul unui anumit filosof, îi putem urmări mai ușor gândirea. Căci aproape nici un filosof nu se ocupă deodată cu toate problemele filosofiei.

Acum îți vorbeam despre gândirea „lui” – în legătură cu filosoful propriu-zis, vreau să spun. Căci și istoria filosofiei e influențată și pătrunsă de bărbați. Și tocmai pentru că femeia, atât ca sex cât și ca ființă gânditoare, a fost asuprită de-a lungul întregii istorii a omenirii. Asta e prost, căci în felul acesta

s-au pierdut multe descoperiri importante. De-abia în secolul nostru pătrunde femeia cu adevărat în istoria filosofiei.

Am să-ți dau o mică temă pentru acasă – în orice caz nu una dintre problemele acelea complicate de matematică, iar conjugarea verbului englez stă și ea în afara interesului meu. Dar treptat am să-ți dau să lucrezi câte un mic exercițiu.

Dacă accepți condițiile acestea, putem să începem.

Filosofii naturii.

Primii filosofi greci sunt menționați deseori ca fiind „filosofi ai naturii”, pentru că ei s-au interesat înainte de toate de natură și de procesele naturii.

Ne-am întrebat și înainte de unde provin toate cele ce există. Mulți oameni în zilele de azi gândesc că totul trebuie să se fi născut cândva din nimic. Gândul acesta nu avea o prea mare răspândire printre greci. Dintr-un motiv sau altul, ei plecau de la premisa că întotdeauna existase „ceva”.

Cum s-ar fi putut naște totul din nimic nu era deci o întrebare foarte importantă. În loc de aceasta, se întrebau cum apa ar fi putut deveni pești vii și pământ lipsit de viață, arbori înalți sau flori superb colorate. Ca să nu mai vorbim despre întrebarea cum putea lua ființă un copil din pânțele mamei!

Filosofii vedeau cu propriii lor ochi cum în natură aveau loc constant schimbări de tot felul. Dar cum erau posibile asemenea schimbări? Cum putea ceva făcut dintr-o anumită materie să treacă în ceva cu totul altfel – în viață vie, de exemplu?

Comună le era primilor filosofi credința că o anumită materie originară se ascundea sub toate aceste schimbări. Cum ajunseseră la o asemenea reprezentare nu se poate spune atât de ușor. Știm doar că ea a pornit de la ideea că trebuia să existe o materie originară care, în spatele tuturor schimbărilor acestora din natură, să stea acolo la pândă. Trebuia să fie ceva din care pornea și la care revenea totul.

Lucrul cel mai interesant pentru noi nu este răspunsul pe care l-au găsit acești primi filosofi. Lucrul cel mai interesant este ce anume întrebări își puneau ei și în ce fel își căutau ei răspunsurile. Pentru noi este mai important cum gândeau ei decât ce anume gândeau.

Putem constata că ei căutau în natură modificările și schimbările vizibile. Înceau să descopere unele legi eterne ale naturii. Voiau să înțeleagă evenimentele din natură fără să mai facă apel la miturile tradiționale. Mai ales, ei încercau să înțeleagă procesele naturale prin observarea naturii însăși. Asta e cu totul altceva decât să încerc să explic fulgerul și tunetul, iarna și primăvara, în raport cu evenimentele din lumea zeilor.

În felul acesta s-a eliberat filosofia de religie. Putem spune că filosofii naturii au făcut primii pași în direcția unui mod de gândire științific. Astfel ei au dat primul impuls întregii științe a naturii de mai târziu.

Cea mai mare parte din ceea ce au spus și au scris filosofii aceștia ai naturii s-a pierdut pentru posteritate. Cele mai multe din puținele pe care le știm le găsim în scrierile lui Aristotel, care a trăit la două sute de ani după

primii filosofi. Aristotel strânge laolaltă numai rezultatele la care ajunseseră filosofii dinaintea lui. Asta înseamnă că nu întotdeauna putem ști cum ajunseseră ei la concluziile lor. Dar știm de ajuns ca să putem susține că proiectul primilor filosofi greci îl constituiau probleme depinzând de materia originară și schimbările care au loc în natură.

Trei filosofi din Milet.

Primul filosof despre care auzim este Thales (c.624-c.546 î. Hr) din colonia greacă Milet din Asia Mică. El a călătorit mult. Se spune, printre altele, că ar fi calculat înălțimea unei piramide din Egipt măsurând umbra piramidei în momentul în care propria lui umbră era exact de proporțiile propriului trup. Se spune de altfel că ar fi calculat dinainte și o eclipsă de soare care a avut loc în anul 585 î. Hr.

Thales susținea că apa era originea tuturor lucrurilor. Cum înțelegea el exact aceasta, nu știm. Poate voia să spună că orice formă de viață se naște din apă – și că orice formă de viață se întoarce în apă când se destramă.

Când era în Egipt, el a văzut desigur cât de rodnice erau pământurile când Nilul se retrăgea după inundațiile din Delta Nilului. Poate că a văzut și cum broaștele și viermii ieșeau la iveală după ploaie.

Pe lângă aceasta, e probabil că Thales și-a pus întrebarea cum poate deveni gheață și aburi – pentru ca apoi să redevină apă.

În sfârșit, Thales ar mai fi spus că totul este „plin de zei”. și aici nu putem decât ghici ce voia să spună cu asta. Poate că se gândise că pământul negru ar putea fi originea a totul și a toate, de la flori și grâne până la albine și gândaci. Și apoi și-a imaginat pământul plin de invizibile „semințe ale vieții”. Sigur e oricum că prin asta nu se gândea la zeii lui Homer.

Următorul filosof de care auzim este Anaximandros (c.604-c.546 î. Hr), care a trăit tot în Milet. El spunea că lumea noastră este doar una dintre multele care se nasc din ceva și pier în ceva pe care el îl numea Infinitul. E greu de spus ce înțeles dădea el acestui Infinit, dar e sigur că nu-și reprezenta, precum Thales, o materie cu totul definită. Poate gândea că lucrul acela din care toate sunt făcute trebuie să fie ceva cu totul diferit de lucrul creat. Că această materie originară nu poate fi un fel de apă obișnuită, ci ceva infinit.

Al treilea filosof din Milet a fost Anaximenes (c.585-525 î. Hr.). El considera aerul sau suflul de aer ca materia originară a lucrurilor.

Anaximenes cunoștea firește învățătura despre apă a lui Thales. Dar de unde vine apa? Anaximenes considera apa drept aer condensat. Vedem că atunci când plouă apa este stoarsă, presată din aer. Dacă apa este apoi presată mai departe, ea devine pământ, spunea el. Poate văzuse cum nisipul este cernut din gheața în curs de topire. În același timp el considera focul drept aer rarefiat. În concepția lui Anaximenes deci, pământul, apa și focul proveneau din aer.

Calea de la pământ și apă la plantele de pe câmp nu e prea lungă. Poate Anaximenes credea că pământul, aerul, focul și apa trebuie să existe pentru a putea exista viața. Însă punctul de plecare propriu-zis era aerul. El împărtășea

deci concepția lui Thales, potrivit căreia trebuie să existe o materie originară la baza tuturor schimbărilor din Natură.

Din nimic nu se poate naște nimic.

Toți cei trei filosofi din Milet credeau într-o singură – și numai una singură – materie originară, din care să fie făcute toate celelalte. Dar cum putea o singură materie să se preschimbe deodată și să devină cu totul altceva? Putem numi problema aceasta drept problema preschimbării.

Cam pe la 500 î. Hr. Trăiau în colonia grecească Elea din sudul Italiei câțiva filosofi, și acești „eleați” s-au ocupat cu asemenea probleme. Cel mai cunoscut dintre ei a fost Parmenide (cca. 540-480 î. Hr.)

Parmenide credea că tot ceea ce există a existat întotdeauna. Pentru greci acesta era un gând cu mare răspândire. Ei luau aproape ca de la sine înțeles că tot ceea ce există pe lume a fost dintotdeauna acolo. Din nimic nu se poate naște nimic, spunea Parmenide. Și nimic din ceea ce există nu poate ajunge nimic.

Dar Parmenide a mers mai departe decât cei mai mulți dintre ceilalți. El susținea mai ales că nici o schimbare reală nu e cu puțință. Nimic nu poate deveni altceva decât ceea ce este.

Parmenide știa firește bine că în natură au loc schimbări constante. Cu simțurile el înregistra felul în care se schimbau lucrurile. Dar nu putea pune aceasta de acord cu ceea ce îi spunea rațiunea. Când a fost însă silit să ia o decizie, dacă anume să se încreadă în simțuri sau în rațiune, el s-a hotărât în favoarea rațiunii.

Cunoaștem principiul: „Am să cred atunci când am să văd”. Dar Parmenide nu credea nici atunci. El spunea că simțurile ne mijlocesc o imagine falsă a lumii, o imagine care nu corespunde cu ceea ce le spune oamenilor rațiunea. Ca filosof, el considera drept sarcina sa să demaște toate formele de „iluzii ale simțurilor”.

Această credință nezdruncinată în rațiunea omenească este denumită raționalism. Un raționalist este un om care are mare încredere în rațiunea umană drept sursă a cunoașterii noastre în ce privește lumea.

Totul curge.

În același timp cu Parmenide a trăit Heraclit (cca. 540-475 î. Hr.) din Efes, în Asia Mică. El considera, tocmai, preschimbările dăinuitoare drept caracteristica fundamentală a Naturii. Poate că n-am greși dacă am spune că Heraclit se încredea mai mult decât Parmenide în ceea ce îi spuneau simțurile.

„Totul curge”, spunea Heraclit. Totul este în mișcare și nimic nu dăinuie veșnic. Din cauza asta nu putem „coborî de două ori în același râu; atât eu, cât și râul ne-am schimbat”.

Heraclit arăta de asemenea că lumea este influențată de contradicții constante. Dacă n-am fi niciodată bolnavi, n-am putea înțelege ce înseamnă sănătatea. Dacă nu ne-ar fi niciodată foame, nu ne-am bucura săturându-ne. Dacă n-ar fi niciodată război, n-am ști să prețuim pacea, și dacă n-ar fi niciodată iarnă, n-am fi în stare să vedem că vine primăvara.

Atât Binele, cât și Răul își au locul lor necesar în întreg, spunea Heraclit. Fără jocul acesta continuu dintre contrarii lumea ar înceta.

„Dumnezeu este zi și noapte, iarnă și vară, război și pace, saturare și foame”, spune el. El folosește aici cuvântul „Dumnezeu”, dar bineînțeles nu înțelege prin aceasta zeii despre care vorbesc miturile. Pentru Heraclit, Dumnezeu – sau Divinitatea – este ceva care cuprinde întreaga lume. De fapt, Dumnezeu i se arată tocmai în chipul Naturii permanent schimbătoare și contradictorii. [2]

În locul cuvântului „Dumnezeu” el folosește adesea termenul grecesc „Logos”. Acesta înseamnă Rațiune. Chiar dacă noi, oamenii, nu gândim totdeauna la fel sau nu avem o aceeași rațiune, spunea Heraclit, ar trebui să existe un fel de „rațiune universală” care să conducă toate evenimentele din natură. Această rațiune universală – sau, Lege universală – le este comună tuturor și toți oamenii trebuie să se conducă după ea. Cu toate acestea, cei mai mulți dintre ei trăiesc potrivit cu propria lor rațiune privată, spunea Heraclit. El nu avea de fapt o părere prea bună despre semenii săi. Părerile celor mai mulți dintre oameni erau pentru el, „jocuri de copii”.

În toate preschimbările și contradicțiile naturii, Heraclit vedea deci o unitate sau un întreg. Acest „Ceva” care se află la temelia tuturor lucrurilor, el îl numea „Dumnezeu” sau „Logos”.

Patru elemente fundamentale.

Parmenide și Heraclit au fost în anumite privințe niște contrarii desăvârșite. Rațiunea lui Parmenide stabilea limpede că nu se poate gândi altfel. Însă experiența simțurilor lui Heraclit stabilea la fel de limpede că în natură au loc schimbări permanente. Care dintre ei doi avea dreptate? Ar trebui să ne bazăm pe ceea ce spune rațiunea sau ar trebui să acordăm încredere simțurilor?

Atât Parmenide, cât și Heraclit fac două declarații:

Parmenide spune: a. că nimic nu se poate schimba și b. că impresiile simțurilor trebuie deci să fie nedemne de încredere.

Heraclit, dimpotrivă, spune: a. că totul se schimbă („Totul curge”) și b. că impresiile simțurilor sunt demne de încredere. Un mai mare dezacord nu poate exista între filosofi! Dar care dintre ei avea dreptate? Până la urmă Empedocle (cca. 490-430 î. Hr.) a fost cel care a descoperit drumul afară din impasul în care se înfundase filosofia. El a spus că atât Parmenide, cât și Heraclit aveau dreptate cu una dintre afirmații, dar că într-un alt punct amândoi se înșelau.

Pentru Empedocle, această mare dizarmonie se explica prin faptul că filosofii plecau ca de la ceva aproape de la sine înțeles de la părerea că ar fi existat doar o singură materie originară. Dacă lucrul acesta ar fi fost adevărat, atunci abisul între ceea ce spune rațiunea și ceea ce percepem noi prin simțuri ar fi de nedepășit.

Apa nu poate firește deveni pește sau fluture. Apa de fapt nici nu se poate preschimba în altceva. Apa rămâne mereu apă. Deci Parmenide avea dreptate că nimic nu se schimbă. În același timp, Empedocle era de acord cu

Heraclit când spunea că trebuie să ne încredem în ce ne spun simțurile. Trebuie să credem ceea ce vedem și vedem că se produc mereu schimbări în natură.

Empedocle a ajuns la recunoașterea faptului că ideea unei singure și unice materii originare trebuie respinsă. Nici apa și nici aerul nu se pot preschimba ele singure într-o tufă de trandafiri sau într-un fluture. Natura nu poate s-o scoată la capăt doar cu o singură materie fundamentală.

Empedocle credea că natura are la îndemână cu totul patru materii originare sau „rădăcini”, cum le spunea el. Aceste patru rădăcini el le-a numit pământul, aerul, focul și apa.

Toate schimbările din natură se explică prin faptul că cele patru elemente se amestecă și apoi iarăși se despart unele de altele. Căci totul e făcut din pământ, aer, foc și apă, numai că în combinații diferite. Când o floare sau un animal mor, cele patru elemente se despart unele de altele. Aceste schimbări le putem vedea cu ochiul liber. Dar pământul și aerul, focul și apa rămân cu totul neschimbate și neatinse de orice amestecuri în care intră. Nu e deci adevărat că „totul” se schimbă. În realitate nu se schimbă chiar nimic. Ceea ce se întâmplă este doar că cele patru elemente diferite se amestecă și se despart – pentru ca apoi să se amestece iarăși.

Am putea asemui asta cu lucrul unui pictor. Când el are doar o culoare – roșu, de exemplu – el nu poate picta copaci verzi. Dar dacă are galben, roșu, albastru și negru poate picta sute de diferite culori și nuanțe, pentru că el amestecă aceste culori în diferite proporții.

Un exemplu de la bucătărie ne arată același lucru. Dacă am doar făină, ar trebui să fiu un adevărat prestidigitator ca să pot face numai cu ea o prăjitură. Dar dacă am ouă și făină, lapte și zahăr – atunci cu aceste patru elemente pot face diferite prăjituri. Nu a fost o întâmplare că Empedocle a considerat tocmai pământul, aerul, focul și apa ca rădăcini ale naturii. Înaintea lui și alți filosofi căutaseră dovadă că materia originară ar fi fost tocmai apa, aerul sau focul. Că apa și aerul sunt elemente importante în natură subliniaseră Thales și Anaximenes. Grecii considerau și focul ca fiind important. Ei înțelegeau de exemplu semnificația soarelui în ceea ce privește formele de viață în natură și bineînțeles cunoșteau și căldura animală a oamenilor și animalelor.

Poate că Empedocle văzuse o bucată de lemn arzând. Și în procesul acesta este ceva care se destramă și se preschimbă. Auzim lemnul trosnind și ceva clocotind. Aceasta e apa. Ceva devine abur. Acesta e aerul. Focul, îl vedem. Și când flăcările se sting rămâne locului ceva. Aceasta este cenușa – sau pământul.

După ce Empedocle arătase că aceste schimbări din natură se produc prin faptul că cele patru rădăcini se amestecă și se despart mai rămâne o întrebare: Care este cauza faptului că aceste materii se strâng iarăși laolaltă pentru ca o altă viață să ia din nou naștere? Și cine are grijă că „amestecul”, o floare de exemplu, se destramă?

Empedocle spunea că în natură trebuie să acționeze două forțe diferite. Aceste forțe el le-a numit Iubirea și Vrajba. Ceea ce unește lucrurile este Iubirea, ceea ce le destramă, Vrajba.

Empedocle deosebește deci între elemente și forțe. Merită să remarcăm aceasta. Și astăzi știința face deosebirea între elemente și forțe ale naturii. Știința modernă crede că poate explica toate procesele naturale, ca interacțiunea dintre diferitele elemente și câteva forțe naturale.

Empedocle s-a ocupat și de întrebarea – ce anume se petrece când simțim ceva. Cum pot eu de exemplu „vedea” o floare? Ce se întâmplă atunci? Tu te-ai gândit vreodată la asta, Sofie? Dacă nu, iată că acum ai prilejul s-o faci.

Empedocle spunea că ochii noștri sunt făcuți, ca și toate celelalte în natură, din pământ, aer, foc și apă. Astfel, pământul din ochiul meu percepe ceea ce e alcătuit din pământ în ce se întâmplă în jur, aerul percepe ceea ce e din aer, focul din ochi percepe ceea ce provine din foc și apa ceea ce e făcut din apă. Dacă ochiului i-ar lipsi unul dintre aceste elemente, eu nu aș mai putea vedea natura întregă.

Ceva din totul în totul.

Un alt filosof, care nu a vrut să se declare mulțumit cu părerea că un anumit element – apa, de exemplu – poate fi transformat în tot ceea ce vedem în natură, a fost Anaxagoras (500-428 î. Hr.). El nu accepta nici gândul că pământul, aerul focul sau apa pot deveni sânge sau oase, piele sau păr.

Anaxagoras afirma că natura ar fi alcătuită din multe particule foarte mici care nu pot fi văzute cu ochiul liber. Totul poate fi divizat în particule și mai mici, dar chiar și în cele mai mici dintre ele se găsește câte ceva din toate. Dacă pielea și părul nu s-ar putea naște din altceva, atunci ele trebuie să se fi aflat în laptele pe care-l bem și în mâncărurile pe care le înghițim.

Poate că două exemple moderne ne-ar ajuta să înțelegem ce își închipuia spunând astfel Anaxagoras. Cu tehnica laserului de acum putem face așa-numitele „holograme”. Dacă o hologramă reprezintă, de exemplu, un automobil, și această hologramă este mai târziu distrusă, noi vom vedea mai departe imaginea întregului automobil, chiar dacă nu vom mai avea decât acea piesă din hologramă care înainte reprezenta amortizorul. Aceasta deoarece întregul motiv revine în cea mai mică particulă a întregului.

În fond, și corpul nostru este alcătuit la fel. Dacă-mi curăț o celulă de piele de pe deget, acel nucleu al celulei conține nu numai descrierea pielii mele. În aceeași celulă se află și descrierea ochilor mei, culoarea părului meu, a conformației și aspectului degetelor mele și așa mai departe. În fiecare singură celulă există deci „ceva din totul”. Întregul se regăsește în cele mai mici particule.

Anaxagoras numea aceste particule, cele mai mici cu putință, care au în sine ceva din întreg, „germeni” sau „semințe”.

Ne amintim că Empedocle spunea că Iubirea strânge laolaltă părțile formând corpuri întregi. Și Anaxagoras își imagina un fel de forță care, ca să

spunem așa, asigură ordinea și creează oamenii, animalele, copacii și florile. Această forță el o numea spirit sau rațiune.

Anaxagoras mai este interesant și pentru că el a fost primul filosof din Atena despre a cărui viață se cunoștea ceva. El venea din Asia Mică, dar s-a mutat cam pe la vârsta de patruzeci de ani la Atena. Aici el a fost acuzat de ateism și a trebuit să părăsească orașul. Printre altele, el susținuse că soarele nu este un zeu, ci o masă incandescentă, mai mare decât peninsula Peloponezului.

Anaxagoras se interesa mult de astronomie. El credea că toate corpurile cerești ar fi făcute din aceeași materie ca și pământul. Această convingere a dobândit-o după ce a examinat un meteorit. Din cauza asta este cu puțință să ne imaginăm că trăiesc oameni și pe alte planete, spunea el. El explica, pe lângă aceasta, că luna nu strălucește de la sine, ci că își preia lumina de la pământ. Și, în sfârșit, el a explicat cum se produc eclipsele.

P. S. Mulțumesc pentru atenție, Sofie. Poate că va trebui să citești capitolul acesta de două sau de trei ori, până îl înțelegi. Dar înțelegerea costă o mică osteneală. Pe o prietenă care poate să realizeze orice n-ai mai admira-o atât dacă aceste însușiri ale ei n-ar fi costat-o ceva.

Răspunsul cel mai bun la întrebarea cu privire la materia originară și la schimbările din natură trebuie să aștepte până mâine. Atunci îl vei cunoaște pe Democrit. Mai mult nu-ți spun acum.

Sofie era așezată în peșteră și privea în grădină printr-o mică deschizătură a stâncii. Trebuia să încerce să-și pună ordine în gânduri după toate cele pe care le citise.

Firește că era limpede ca lumina zilei că apa obișnuită nu se putea preschimba în nimic altceva decât în gheață sau aburi. Apa nu putea deveni nici măcar un pepene, căci până și un pepene consta și din altceva în afară de apă. Dar dacă putea fi atât de sigură de asta, era pentru că învățase lucrurile acestea. Ar fi fost ea oare atât de sigură că gheața era făcută doar din apă dacă n-ar fi învățat asta? Și chiar și așa, ar fi trebuit să observe cu toată atenția cum apa îngheța și cum după aceea ajungea să se topească.

Din nou Sofie încerca să gândească doar cu puterile ei și să nu se mai folosească de lucrurile pe care le învățase la școală.

Parmenide refuzase să accepte toate formele de schimbare din jurul lui în natură. Și cu cât se gândea mai mult la asta, cu atât era mai convinsă că, în anumite privințe, el avusese dreptate. Rațiunea sa nu putea accepta că „ceva” putea deveni dintr-o dată „altceva, cu totul deosebit”. Fusese foarte frumos din partea lui că îndrăznise să spună așa ceva, căci în felul acesta el fusese constrâns să nege în același timp toate schimbările care au loc aparent în natură așa cum le putea observa oricine. Sigur că mulți râseseră de el.

Empedocle, de asemenea, își controlase și folosise bine rațiunea atunci când explicase că lumea trebuie să conștă în mod necesar din mai mult decât dintr-o singură substanță originară. În felul acesta toate schimbările din natură deveniseră posibile fără ca ceva să se schimbe cu adevărat.

Și asta o descoperise bătrânul filosof grec din vechime știind pur și simplu să-și folosească rațiunea. Firește că pentru asta el observase natura, dar nu avusese posibilitatea să facă analize chimice așa cum o poate face astăzi știința.

Sofie nu-și dădea seama dacă era convinsă cu adevărat că totul era făcut din pământ, aer, foc și apă. Dar ce importanță avea? În principiu trebuia ca Empedocle să fi avut dreptate. Singura posibilitate de a accepta toate schimbările care le văd ochii noștri, fără în același timp să ne pierdem mințile, este ideea că există mai mult decât o singură materie originară.

Sofie constata că filosofia este ceva deosebit de fascinant, deoarece ea acum își putea urmări toate reflecțiile acestea cu propria ei rațiune – fără să mai trebuiască să-și aducă aminte de tot ceea ce învățase la școală. Vedea că de fapt filosofia nu poate fi învățată, dar că poți învăța să gândești în chip filosofic.

DEMOCRIT.

Cea mai genială jucărie din lume.

Sofie închise cutia în care erau acum atât de multe foi scrise la mașină de necunoscutul ei profesor de filosofie. Se strecură afară din peșteră și rămase locului o clipă, nemișcată, privind grădina. Dintr-o dată își aduse aminte ce se petrecuse în dimineața aceea. Mama ei revenise la micul dejun la acele așa-zise „scrisori de dragoste”. Acum Sofie dădu fuga la cutia de scrisori ca să nu se mai repete toată istoria. Să primești două zile la rând câte o scrisoare de dragoste e exact de două ori mai jenant decât a fost cazul când ai primit una singură.

Și într-adevăr în cutie mai era un plic mic, alb! Sofie înțelegea acum treptat că era vorba de un adevărat sistem de corespondență: în fiecare după-amiază ea găsisse câte un plic mare galben în cutia de scrisori. Și în vreme ce îl citea, filosoful ei strecura acolo câte un plic mic, alb.

Asta însemna că acum Sofie l-ar fi putut demasca relativ ușor. Sau era poate o ea? Dacă, de pildă, se posta la fereastra camerei ei, putea ține bine sub observație cutia de scrisori. Și atunci avea să-l descopere cu siguranță pe acest filosof misterios. Căci asemenea plicuri albe nu răsar de la sine.

Sofie hotărî ca a doua zi să aibă multă grijă în privința asta. Era o vineri și avea tot sfârșitul de săptămână la dispoziție. Acum se întoarse în camera ei și acolo deschise plicul. Astăzi era o singură întrebare pe bilețel, dar în comparație cu cele de dinainte, era o întrebare și mai trăsnetă decât toate celelalte trei „scrisori de dragoste”.

De ce sunt cuburile de construcție cea mai genială jucării din lume?

Sofie nici nu știa la drept vorbind dacă ea chiar găsea că asemenea cuburi de jucărie ar fi fost cea mai genială jucărie de pe lume; în orice caz, de mulți ani nu se mai jucase cu așa ceva. De altfel, nici nu înțelegea ce ar fi avut de a face asemenea jucării cu filosofia.

Dar era o elevă ascultătoare. Căută în raftul cel mai de sus al dulapului și găsi în cele din urmă o pungă de plastic plină cu cuburi de construcții de toate mărimile și formele.

Pentru prima dată de mult timp, încep să construiesc ceva cu bucățelele acelea de plastic. Și în vreme ce făcea asta, încep să se gândească mai atent la asemenea cuburi și piese de combinații.

Să faci ceva cu niște cuburi din astea e ușor, se gândea ea. Deși ele sunt de diferite mărimi și forme, toate aceste bucățele se pot combina cu toate celelalte. De altfel, nici nu sunt ușor de rupt sau sfâșiat. Sofie nu-și aducea aminte să fi văzut vreodată un asemenea element rupt sau sfărâmat. Toate păreau la fel de noi și de întregi ca la început, atunci când le căpătase ea cu mulți ani în urmă. Și mai ales, cu asemenea bucățele poți face tot felul de figuri. Și pe urmă le puteai lua, fiecare dintre aceste elemente, să faci cu ele altceva cu totul nou.

Ce ți-ai mai fi putut dori altceva? Sofie constata acum că într-adevăr, cu oarecare justificare, ele puteau fi considerate ca jucăria cea mai genială din lume.

Dar ce aveau ele de a face cu filosofia ea tot nu înțelegea bine.

Curând Sofie construie o casă de păpuși mai mare. Aproape că nu-i venea să recunoască față de sine însăși că de multă vreme nu se mai amuzase astfel. De ce se opresc, în fond, oamenii din joaca asta care pe vremuri le făcea atâta plăcere?

Când mama se întoarce acasă și văzu casa de păpuși a Sofiei, exclamă fără voie:

Ce frumos că te mai poți juca încă și acum, ca în copilărie!

Ei, eu lucrez la niște cercetări filosofice complicate. Mama oftă. Se gândea probabil la iepurele cel mare și la joben.

Când, a doua zi, Sofie se întoarce de la școală, văzu că-i mai venise un plic mare galben cu mai multe file dactilografiate. Urcă în camera ei cu plicul în mână. Voia să citească totul imediat, dar în același timp voia să țină sub observație cutia de scrisori.

Teoria atomică.

Iată-mă din nou, Sofie. Astăzi îți povestesc despre ultimul mare filosof al naturii. El se numea Democrit (cca. 460-370 î. Hr.) și venea din orașul-port Abdera din Egeea de Nord. Dacă ai răspuns la întrebarea cu pietrele și cuburile de construcții, atunci n-are să-ți mai fie atât de greu să înțelegi proiectul acestui filosof.

Democrit era de acord cu predecesorii săi în ce privește faptul că schimbările care se pot observa în natură nu înseamnă că ceva s-ar fi „schimbat” cu adevărat. El considera că totul trebuie să fie alcătuit din mici pietre de construcție invizibile dintre care fiecare este veșnică și neschimbătoare. Democrit numea aceste particule, cele mai mici cu putință, atomi.

Cuvântul „atom” înseamnă „indivizibil”. Pentru Democrit era importantă constatarea că acel lucru din care sunt alcătuite toate cele ce există este ceva cu neputință de a mai fi împărțit, divizat mai departe. Da, căci dacă atomii ar

putea fi la rândul lor divizați și împărțiți în părțile din ce în ce mai mici, atunci natura ar deveni treptat fluidă ca o supă tot mai subțire.

Pietrele acestea de construcție ale naturii trebuie de asemenea să dăinuie veșnic – căci nimic nu se poate naște din nimic și neființă. Aici Democrit era de acord cu Parmenide și eleații. Pe lângă aceasta, el considera toți atomii ca fiind denși și masivi. Dar ei nu puteau fi toți la fel, deopotrivă. Căci dacă atomii ar fi fost toți asemenea, de aceeași natură, atunci n-am mai avea nici o explicație utilă a faptului că ei se pot combina laolaltă pentru a alcătui totul, de la floarea de mac și măslini până la pielea de capră sau pielea de om.

Există nesfârșit de mulți atomi diferiți în natură, spunea Democrit. Unii sunt rotunzi și netezi, alții sunt de formă neregulată și strâmbi. Tocmai pentru că au forme atât de neasemănătoare, se pot combina în corpuri cu totul diferite între ele. Dar indiferent cât de mulți și cât de deosebiți între ei ar fi atomii, ei sunt cu toții veșnici, neschimbători și indivizibili.

Când un corp – de exemplu un copac sau un animal – moare și intră în destrămare, atomii săi se risipesc și pot fi folosiți din nou în corpuri noi. Căci atomii se mișcă în spațiu, au diferite „cârlige” și „urechi”, și din cauza asta se pot agăța și îmbina unii de alții în toate lucrurile pe care le vedem în jur.

Și acum înțelegi desigur ce am vrut să spun cu acele cuburi de construcție. Ele au aproximativ toate însușirile pe care Democrit le atribuia atomilor și tocmai din cauza asta se poate construi cu ei atât de bine. În primul rând, ei nu mai pot fi împărțiți în bucăți mai mici. Se deosebesc între ei în ce privește mărimea, sunt masivi și impenetrabili. Pietrele și cuburile astea de joacă au belciuge și urechi, ca să le spunem așa, cu ajutorul cărora se pot îmbina în tot felul de figuri. Legătura și combinația asta a lor poate fi apoi desfăcută și din aceleași bucățele se pot face alte figuri noi.

Tocmai pentru că pot fi mereu întrebuințate la noi construcții, cuburile și bucățelele astea sunt atât de iubite. Unul și același cub de acest fel poate fi astăzi folosit pentru a face un automobil, mâine un castel. Pe lângă asta, asemenea cuburi le putem considera „veșnice”. Copiii de astăzi pot juca aceleași jocuri și cu aceleași cuburi cu care se jucau părinții lor când erau ei mici.

Putem forma obiecte din lut sau din plastilină. Dar lutul nu poate fi folosit mereu, iarăși și iarăși, tocmai pentru că materia aceasta se sfărâmă în bucățele mereu mai mici, și asemenea gogoloașe mărunte nu mai pot fi folosite în alte obiecte noi.

Astăzi, aproape că am putea spune că învățătura despre atomi a lui Democrit a fost adevărată. Natura este cu adevărat alcătuită din atomi diferiți, care se leagă unii de alții și apoi se despart. Un atom de hidrogen care stă într-o celulă în vârful nasului meu a fost odinioară parte din trompa unui elefant. Un atom de carbon din mușchiul inimii a stat odată în coada unui dinozaur.

Astăzi, știința a stabilit că atomii se divid în „particule elementare” și mai mici. Asemenea particule elementare noi le numim protoni, neutroni și electroni. Și poate și acestea se pot împărți în particule mai mici. Însă fizicienii

sunt de acord că undeva trebuie să existe o limită. Trebuie să existe cele mai mici particule cu puțință din care să fie alcătuită materia.

Democrit nu avusese acces la aparatele electronice ale vremii noastre. Singurul său instrument real de lucru a fost rațiunea lui. Însă rațiunea nu-i lăsa alegere. Dacă acceptăm o dată că nimic nu se poate schimba, că nimic nu se poate naște din nimic și că nimic nu dispăre, atunci trebuie ca natura să fie cu adevărat construită din particule mărunte care se combină și apoi iarăși se despart.

Democrit nu accepta ideea unei „forțe” sau a unui „spirit” care să intervină în procesele naturale. Singurul lucru care există sunt atomii și spațiul vid, spunea el. Deoarece credea numai în „material”, noi îl considerăm un materialist.

Dincolo de mișcarea atomilor nu se ascunde deci nici un fel de „intenție” anumită. Aceasta nu înseamnă însă că tot ceea ce se întâmplă este „întâmplare”, căci totul urmează legile neschimbătoare ale naturii. Democrit credea că tot ceea ce se petrece are o cauză naturală, o cauză originară care se află în lucruri înseși. El ar fi spus o dată că ar prefera să descopere o lege a naturii decât să fie regele Persiei.

Teoria atomică explică și senzațiile noastre, credea Democrit. Dacă noi simțim ceva, aceasta provine de la mișcarea atomilor în spațiul vid. Dacă eu văd luna, aceasta se întâmplă pentru că „atomii lunii” întâlnesc ochiul meu.

Dar cum stau lucrurile cu conștiința? Ea nu poate consta din atomi, doar, adică din „lucruri” materiale? Ba da – Democrit stabilise că sufletul e alcătuit din „atomi sufletești” deosebit de rotunzi și netezi. Când moare un om, atomii sufletești se învârtesc în toate părțile. După aceea se pot combina iarăși într-un suflet nou care tocmai ia naștere.

Aceasta înseamnă că omul nu are suflet nemuritor. Și asta e o idee pe care o împărtășesc astăzi mulți oameni. Ei cred, ca și Democrit, că sufletul depinde de creier și că nu mai putem avea nici o formă a conștiinței când creierul a pierit.

Cu teoria asta a atomilor, Democrit a tras o linie mare de încheiere temporară sub filosofia greacă a naturii. El era de aceeași părere cu Heraclit în sensul că totul în natură „curge”, dar există și ceva veșnic și neschimbător care nu curge. Și acesta, spunea Democrit, este atomul.

În vreme ce citea, Sofie își aruncă în mai multe rânduri privirea pe fereastră pentru a vedea dacă se ivea cumva misteriosul autor al scrisorilor pe lângă cutia lor. Acum rămăsese cu ochii pe stradă în vreme ce se gândea la ceea ce citise.

Socotea că, de fapt, gândirea lui Democrit este foarte simplă – și în același timp extrem de subtilă. El găsisese soluția problemei „materiei originare” și a „schimbărilor”. Problema aceasta fusese atât de complicată, încât filosofii mai multor generații se poticniseră multă vreme în fața ei. Până la urmă Democrit rezolvase totul pur și simplu folosindu-și rațiunea.

Sofie aproape că simțea că e silită să izbucnească în râs. Trebuia, aproape în mod necesar, să fie adevărat că natura era alcătuită din acele părți incredibile de mici și care nu se schimbau niciodată. În același timp, firește că Heraclit avea dreptate că toate formele din natură „curg”. Căci toți oamenii și toate animalele mor, și chiar un munte se destramă încet. Important este însă că până și acest munte e făcut din părți mici, indivizibile, care nu se sfărâmă niciodată.

În același timp însă, Democrit ridicase alte probleme. De exemplu, el afirmase că totul se desfășoară în chip absolut mecanic. El nu accepta în existență nici un fel de forțe spirituale – ca Empedocle și Anaxagoras. Democrit, de asemenea, nu credea că omul ar fi avut suflet nemuritor.

Putea fi ea oare sigură că el avea dreptate?

Asta nu mai știa bine. Dar se afla acum abia la începutul cursului ei de filosofie.

DESTINUL.

Prezicătorul încearcă să explice ceva care, la drept vorbind, nu e de explicat.

Sofie ținuse sub observație poarta grădinii în timp ce citise despre Democrit. Se hotărî însă, ca să fie mai sigură, să facă o excursie până la cutia de scrisori.

Când deschise ușa casei găsi afară, acolo jos, pe trepte, un mic plic. Și – ca adresă – scria acolo „Sofie Amundsen”.

Deci o trăsese pe sfoară! Tocmai astăzi, când ținuse, atât de atentă, sub observație cutia de scrisori, filosoful acesta misterios se strecurase dintr-o altă direcție spre casă și-i lăsase pur și simplu pe scara de la ușă un plic, apoi se furișase iarăși în pădure. La naiba!

De unde știuse el că tocmai astăzi Sofie voia să fie atentă la cutia de scrisori? Poate că el (sau ea) o văzuse pe Sofie la fereastră? În orice caz, îi părea bine că ea găsisese plicul înainte ca mama să se fi întors acasă.

Sofie se duse în camera ei și deschise acolo plicul. Plicul cel alb era puțin umed pe margini și cam motololit. De ce oare? Nu mai plouase de câteva zile.

Pe bilețul scria:

Crezi în destin?

Este boala o pedeapsă a zeilor?

Ce forțe conduc evoluția istoriei?

Credea ea oare în soartă, în destin? Nu, la drept vorbind, mai curând nu. Dar cunoștea destui oameni care credeau. De exemplu, mai multe dintre colegile ei de clasă citeau horoscoapele din reviste. Și dacă credeau în astrologie, atunci sigur că ele credeau și în destin, căci astrologii credeau doar că poziția stelelor pe cer putea spune ceva despre viața oamenilor pe pământ.

Dacă credeai că o pisică neagră care-ți tăia drumul însemna ghinion – atunci însemna că de fapt credeai și în soartă? Cu cât se gândea mai mult la asta, cu atât găsea mai multe exemple de credință în soartă și în destin. De ce se spunea de exemplu „bate în lemn”? Și de ce ziua de vineri 13 era o zi cu

ghinion? Sofie auzise că în mai multe hoteluri nu exista camera cu numărul 13. Sigur, pentru că existau mulți oameni superstițioși.

„Superstiție” – nu era acesta un cuvânt ciudat? Dacă credeai în Bunul Dumnezeu, atunci aveai credință. Dar dacă credeai în astrologie sau în vineri 13, atunci însemna că credința putea fi zdruncinată de o superstiție?

Cine avea dreptul să numească credința unor oameni o superstiție?

Sofie era în orice caz convinsă de un lucru: Democrit nu crezuse în soartă. El era materialist. El credea numai în atomi și în spațiul vid.

Sofie încercă să se gândească și la celelalte întrebări de pe bilețel.

„Este boala o pedeapsă a zeilor?” Oare mai credea așa ceva astăzi cineva? Dar apoi se gândi că mulți oameni se roagă la Dumnezeu să se facă sănătoși, și atunci, sigur ei cred că Dumnezeu poate interveni și în problema cine trebuie să fie bolnav și cine sănătos.

Ultima întrebare era cea mai grea. Sofie nu se gândise niciodată ce anume conduce evoluția istoriei. Sigur că asta trebuie s-o facă oamenii, nu? Dacă ar fi fost Dumnezeu sau destinul, atunci la drept vorbind oamenii n-ar mai fi avut libertatea voinței.

Chestiunea asta cu libertatea voinței o duse pe Sofie la cu totul alte subiecte de gândire. De ce presupusese adică adineaori că acest misterios filosof se juca de fapt cu ea ca pisica cu șoarecele? De ce nu ar fi putut și ea să-i scrie lui o scrisoare? El sau ea avea în mod sigur să mai lase o scrisoare în cursul nopții sau al dimineții de mâine. Și atunci avea și ea să lase o scrisoare pentru profesorul acesta de filosofie.

Sofie se puse pe treabă. Îi venea foarte greu să-i scrie unei ființe pe care n-o văzuse încă niciodată la față. Nu știa nici măcar dacă îi scria unui bărbat sau unei femei. Nu știa nici dacă ființa asta omenească era bătrână sau tânără. Și, în sfârșit, omul acesta putea fi chiar cineva pe care Sofie să îl cunoască.

Curând formulase o mică scrisoare:

Stimate filosofule! Aici, în casa noastră, cursul Dumitale grozav de filosofie este foarte prețuit. Dar e un prilej de supărare că nu se știe cine ești Dumneata. Te rugăm deci să te prezinți cu numele Dumitale. Ești oricând bine primit la noi, cu toată inima, la o ceașcă de ceai, de preferință însă când mama nu e acasă. Ea merge la slujbă de luni până vineri, de la 7,30 până la 15,00. Eu însămi merg în vremea asta la școală, dar, în afară de marți, sunt totdeauna acasă după ora două și un sfert. De altfel, știu să fac o cafea foarte bună. Mulțumesc anticipat.

Multe salutări de la eleva Dumitale atentă Sofie Amundsen, în vârstă de 14 ani.

În josul foii scrise: „Vă rugăm să răspundeți”.

Sofiei scrisoarea i se părea solemnă. Dar nu era atât de ușor să-ți dai seama cu ce cuvinte anume îi poți scrie unei ființe fără chip.

Vări scrisoarea într-un plic roz și-l lipi. Pe plic scrise: „Pentru filosof!”

Problema era cum să pună plicul în cutia de scrisori ca să nu-l găsească mama ei. Trebuia să-l pună acolo înainte ca mama să ajungă acasă. În același

timp, trebuia să nu uite să controleze cutia de scrisori a doua zi dimineața înainte să vină ziarele. Dacă în timpul serii sau peste noapte nu avea să vină nici o scrisoare nouă, trebuia să-l scoată.

De ce oare erau lucrurile atât de complicate?

În seara aceea, Sofie se retrase devreme în camera ei, deși era vineri. Mama încercă s-o ademenească cu pizza și cu filmul polițist de la televizor, să mai stea, dar Sofie pretextă că era obosită și că mai voia să citească în pat. Pe când mama se uita la televizor, Sofie se furișă cu scrisoarea ei la cutia de scrisori.

Era limpede că mama își făcea griji. De când venise vorba despre iepurele cel mare și joben, ea îi vorbea Sofiei pe un cu totul alt ton. Sofie nu voia să-i facă griji, dar acum trebuia să se ducă în camera ei ca să țină sub observație cutia de scrisori.

Când, spre ora unsprezece, mama intră în camera ei, Sofie ședea la fereastră și privea fix strada de jos.

Doar nu stai să pândești cutia de scrisori? Întreabă mama.

De ce nu?

Cred cu adevărat că ești îndrăgostită, Sofie. Dar chiar dacă-ți aduce o scrisoare nouă, n-are s-o facă totuși la miezul nopții.

Cerule! Sofie nu mai suporta prostiile astea cu îndrăgostirea. Dar n-avea ce face, trebuia s-o lase pe mama ei să-și închipuie că e îndrăgostită.

Mama continuă:

— El ți-a spus chestiile astea cu iepurele și jobenul?

Sofie aprobă din cap.

— El. Doar n-o fi din ăia care iau droguri?

Acum Sofiei îi părea rău de-a binelea. Pur și simplu nu putea să îndure s-o lase pe mama ei să-și facă asemenea griji. Pe lângă asta, era nebunie curată să crezi că modul acesta de a avea idei deștepte era ceva care să aibă de-a face cu drogurile. Uneori, oamenii mari săreau și ei complet de pe linie.

Se întoarse spre mama ei și spuse:

— Mamă, îți promit aici solemn că n-am să încerc niciodată chestii din astea. Și „el” nu ia nici un fel de droguri. Dar el se interesează mult de filosofie.

— E mai în vârstă decât tine?

Sofie clătină din cap.

— E de vârsta ta?

Ea aprobă din cap.

— Sigur că e complet trăsnit, draga mea. Și acum cred că ai face bine să încerci să dormi.

Dar Sofie mai rămase multă vreme cu ochii pe stradă. Către ora unu era atât de obosită, încât i se închideau ochii. Aproape că s-ar fi dus la culcare, când descoperi deodată o umbră care venea dinspre pădure.

Afară era întuneric, dar destulă luminozitate totuși pentru a recunoaște contururile unei siluete omenești. Era un bărbat și Sofie avu impresia că era

destul de în vârstă. De vârsta ei nu era în nici un caz. Pe cap avea o bască sau așa ceva.

O dată, ei i se păru că-și ridică ochii să se uite spre casă, dar la Sofie nu ardea lumina. Bărbatul se îndreptă spre cutia de scrisori și vâri acolo un plic mare. Dăduse tocmai drumul plicului înăuntru când descoperi scrisoarea Sofiei. Băgă mâna în cutie și scoase scrisoarea. În clipa următoare era în drum spre pădure. Fugea spre cărarea din pădure – și dispăru.

Sofie simțea cum îi bate tare inima în piept. Ar fi vrut să alerge numai așa, în cămașă de noapte, după el. Dar nu, nu avea curaj să facă așa ceva; nu îndrăzneala s-o ia la fugă în plină noapte după un bărbat cu totul necunoscut. Dar trebuia să ia de acolo scrisoarea. Asta era limpede.

După un timp, se strecură în vârful picioarelor în jos pe scară, deschise cu grijă ușa casei și se îndreptă spre cutia de scrisori. Curând era din nou în camera ei cu plicul cel mareț mână. Se așeză pe marginea patului și-și trase sufletul. După ce trecură câteva minute și în casă nu se mișcă nimic, ea deschise plicul și începu să citească.

Sigur, nu putea aștepta un răspuns la scrisoarea ei. De-abia mâine dimineață cel mai devreme l-ar fi putut primi.

Destinul.

Încă o dată bună dimineața, dragă Sofie! Am să-ți spun, fie și numai pentru a ne preciza pozițiile, că nu trebuie să încerci niciodată să mă spionezi. Noi ne vom cunoaște cândva, dar eu sunt cel care trebuie să hotărască momentul și locul pentru aceasta.

Așa că am spus acuma ce am avut de spus în privința asta, și tu, bineînțeles, n-ai să fii o fată neascultătoare?

Înapoi la filosofie. Am văzut cum ei au încercat să găsească explicații naturale pentru schimbările care au loc în evoluția naturii. Înainte, asemenea schimbări erau explicate pe calea miturilor.

Dar și în alte domenii vechea superstiție trebuie înlăturată. Vedem asta atât în ce privește sănătatea și bolile, cât și în politică. În ambele aceste domenii, grecii fuseseră înainte foarte dominați de credința în destin.

Credința în soartă înseamnă credința că este stabilit dinainte ceea ce urmează să se petreacă. Asemenea concepții le întâlnim în lumea întreagă – atât în zilele noastre, cât și în alte momente ale istoriei. Aici, în Europa de Nord, întâlnim în vechile saga ale familiilor nobile, de exemplu, o mare credință în providență.

La greci și la alte popoare găsim de asemenea ideea că oamenii pot căpăta o oarecare cunoaștere a sorții lor cu ajutorul oracolelor. Aceasta înseamnă că soarta unui om sau a unui stat poate fi prezisă dinainte în diferitele feluri și interpretată în baza anumitor „semne”.

Mai există mulți oameni care consideră că e posibil să-și dea în cărți, să citească în palmă sau să caute în stele.

Foarte răspândit este și ghicitul în cafea. Când o ceașcă de cafea a fost băută, rămâne un zaț pe fundul ceștii. Zațul acesta se așază în diferite forme

sau figuri – oricum, dacă ne ajutăm și cu puțină fantezie. Când zațul de cafea seamănă cu un automobil, înseamnă oare că persoana care a băut din ceașca aceea va face în curând o călătorie cu automobilul?

Vedem că „prezicătorul” încearcă să explice ceva care la drept vorbind nu e de explicat. Aceasta este ceva tipic pentru arta prezicerii.

Întrucât „a ghici în ceva” e în sine o treabă neclară, pe bună dreptate nu e ușor să-l contrazici pe prezicător.

Când ne ridicăm ochii în sus spre cerul înstelat, vedem un adevărat haos de puncte mici, strălucitoare. Cu toate acestea, în decursul istoriei, mulți au crezut că stelele ar putea să ne spună ceva despre viața noastră pe pământ. Și astăzi se pare că există oameni politici care le cer sfatul astrologilor, înainte de a lua o hotărâre mai importantă.

Oracolul din Delfi.

Grecii credeau că faimosul oracol din Delfi le-ar fi putut da oamenilor lămuriri cu privire la soarta lor. Acolo zeul Apollo era zeul oracolului. El vorbea prin preoteasa Pitia, care era așezată pe un scăunel deasupra unei crăpături în pământ. Din găurile acelea ieșeau aburi amețitori de pe urma cărora Pitia intra în transă. Asta trebuia să se întâmple pentru ca ea să devină gura prin care să vorbească Apollo.

Cei care veneau la Delfi își expuneau întâi problemele preoților de acolo. Aceștia se duceau apoi cu ele la Pitia. Ea le dădea câte un răspuns, care era atât de ininteligibil sau echivoc, încât preoții trebuiau să „explice” acest răspuns pentru cei care pusese întrebarea.

În felul acesta, grecii se puteau sluji de înțelepciunea zeului Apollo, căci ei credeau că Apollo știa totul – atât în ce privește trecutul, cât și viitorul.

Mulți conducători nu îndrăzneau să plece la război sau să ia decizii foarte importante înainte de a fi întrebat Oracolul de la Delfi. Așa au ajuns preoții lui Apollo aproape un fel de diplomați și consilieri, care dețineau cunoștințe deosebite în probleme privind poporul și țara.

La templul din Delfi se afla o inscripție celebră: CUNOAȘTE-TE PE TINE ÎNSUȚI! Asta însemna ca oamenii nu aveau niciodată libertatea să creadă că ar fi ceva mai mult decât oameni – și că nici o ființă omenească nu poate evita destinul care îi este menit.

Printre greci se povesteau multe istorii despre oameni care au fost ajunși din urmă de destinul lor. În decursul timpului, au fost alcătuite și o serie de piese de teatru (tragedii) despre asemenea persoane „tragice”. Cel mai cunoscut exemplu este povestea regelui Oedipus.

Știința istoriei și medicina.

Nu numai viața oamenilor, luați individual, era determinată de destin. Grecii spuneau de asemenea că întreaga evoluție a lumii era hotărâtă de destin. Ei credeau, de pildă, că rezultatul unui război putea fi dobândit prin intervenția zeilor. Și astăzi mulți cred că Dumnezeu sau alte forțe mistice domină evenimentele istorice.

În timp ce filosofii greci încercau să găsească explicații naturale pentru procesele naturii, s-a creat treptat o știință a istoriei al cărui scop era să găsească și pentru evoluția lumii cauze naturale. Faptul că un stat pierdea un război nu se mai explica prin dorința de răzbunare a zeilor. Cei mai cunoscuți dintre istoricii greci au fost Herodot (484-420 î. Hr.) și Tucidide (460-396).

Grecii din vechime îi făceau răspunzători pe zei și pentru boli. Astfel bolile molipsitoare erau adesea considerate o pedeapsă a zeilor. Pe de altă parte, zeii puteau să-i facă sănătoși pe oameni dacă li se aduceau jertfele cuvenite.

O asemenea idee nu este deloc tipică pentru greci. Înainte ca în epoca modernă să se fi constituit știința medicinei, domina părerea că fiecare boală avea o cauză supranaturală. Cuvântul „Influenza” [3] însemna inițial că cineva se afla sub „influența” proastă a stelelor.

Și astăzi mai cred mulți oameni din întreaga lume că diferitele boli – cum ar fi SIDA!

— Sunt o pedeapsă a lui Dumnezeu și că un bolnav poate fi „vindecat” pe cale supranaturală.

În vreme ce filosofia greacă se îndrepta într-o direcție de gândire cu totul nouă, s-a născut și o știință greacă a medicinei, căutând să găsească pentru sănătate și boli explicații naturale. Această știință a fost creată, după cât se pare, de Hipocrate (460-377 î. Hr), care s-a născut în jurul anului 460 î. Hr. pe insula Cos.

Cea mai bună apărare față de boli se afla, după părerea tradiției hipocratice, în simțul măsurii și într-un mod de viața sănătos. Pentru om este ceva firesc, conform naturii, ca astfel să fie sănătos. Când se produce o boală, atunci lucrul se explică prin dezechilibre trupești sau sufletești. Calea spre sănătate a unui om constă în traiul măsurat, armonios și posibilitatea de a-și menține un „suflet sănătos într-un trup sănătos”.

Astăzi se vorbește tot mai mult despre „etica medicală”. Asta înseamnă că un medic trebuie să-și îndeplinească vocația potrivit unor anumite linii etice definite. Medicul, de exemplu, nu are voie să prescrie oamenilor sănătoși rețete pentru produse conținând substanțe din categoria drogurilor. Medicul trebuie, de asemenea, să se considere supus comandamentului secretului profesional, ceea ce îi interzice să comunice mai departe ce i-a spus un pacient cu privire la boala sa. Și aceste îndatoriri își au originea în comandamentele lui Hipocrate. El îi pune pe discipolii săi să depună următorul jurământ: „Voi prescrie tratamentul pentru binele bolnavilor mei, după capacitatea și priceperea mea și niciodată nu voi vătăma pe nimeni ca să fiu pe placul cuiva.

Nu voi prescrie nici un medicament ucigător și nu voi da un sfat care să cauzeze moartea. Și nici nu voi da vreunei femei ceva pentru a provoca avortul.

Îmi voi păstra puritatea vieții mele, și a artei mele, nu voi tăia ca să scot pietre, chiar la bolnavul la care boala se manifestă.

Voi lăsa această operație să fie făcută de cei care practică aceasta.

În fiecare casă unde ajung, voi intra numai pentru binele bolnavului meu, ținându-mă departe de orice rău făcut cu intenție și de orice ademenire și mai cu seamă de plăcerile dragostei cu femeii sau bărbați, fie ei liberi sau sclavi.

Tot ce pot să aflu în timpul exercitării profesiei mele sau în relațiile zilnice cu oamenii, ceea ce nu trebuie răspândit, voi păstra ca taină și nu o voi destăinui niciodată.

Dacă voi păstra acest jurământ cu credință, să mă pot bucura de viață și să-mi pot practica arta, respectat de toți și de-a Pururi, iar dacă-l voi nesocoti sau îl voi încălca, soarta să-mi aducă numai nenorociri".

Când se trezi din somn sâmbătă dimineața, Sofie tresări deodată în patul ei. Visase oare sau îl văzuse cu adevărat pe filosof?

Pipăi cu o mână sub pat. Da – scrisoarea era acolo, cea care venise în noaptea dinainte. Sofie își mai aducea aminte că citise în ea despre credința grecilor în soartă. Deci nu fusese doar un vis.

Sigur că îl văzuse pe filosof. Și, mai mult încă – văzuse cu ochii ei cum el luase din cutie scrisoarea ei.

Sofie se ridică și privi sub pat. Scoase de acolo multele file bătute la mașină. Dar ce era asta? La fund, chiar lângă perete era ceva roșu. Să fie oare un șal?

Sofie se vâri sub pat și scoase un șal de mătase roșie.

Un lucru era sigur. Șalul nu-i aparținea.

Îl întoarse pe toate părțile și scoase o exclamație când văzu că pe tiv se afla ceva scris cu negru: „HILDE” scria acolo.

Hilde! Dar cine era oare Hilde aceasta? Cum era cu puțință ca drumurile lor să se încrucișeze astfel?

SOCRATE.

Lucrul cel mai înțelept e să știi că nu știi.

Sofie își îmbracă o rochiță de vară și curând se afla jos în bucătărie. Mama trebăluia la chiuvetă. Sofie se hotărî să nu-i spună nimic despre șal.

Ai adus cumva ziarul? O întreabă Sofie repede.

Mama se întoarse spre ea.

— Poate ești atât de drăguță să mi-l aduci tu?

Sofie alergă pe alee și se aplecă spre cutia verde de scrisori.

Numai ziare. Dar în fond nici n-ar fi putut să se aștepte la un răspuns atât de grabnic la scrisoarea ei. Pe prima pagină a ziarului citi câteva rânduri despre detașamentul norvegian în forțele ONU din Liban.

Regimentul ONU – nu scria așa ceva pe ștampila de pe scrisoarea tatălui Hildei? Dar aceea avusese un timbru norvegian. Poate că militarii norvegieni de acolo își aveau propriile servicii poștale.

Când se întoarse în bucătărie, mama îi spuse oarecum ironică:

— Începe să te intereseze deodată ziarul.

Din fericire, mai mult nu spuse pe această temă legată în vreun fel sau altul de cutia de scrisori, nici în timpul micului dejun și nici mai târziu în

cursul zilei. Când ea se duse după cumpărături, Sofie dădu fuga în peșteră cu scrisoarea despre credința în destin.

Îi sări deodată inima când, alături de cutia cu scrisorile de la profesorul ei de filosofie, descoperi un plic mic, alb. Sofie știa cu toată certitudinea că nu-l lăsase ea acolo.

Și plicul acesta avea marginile umede. Și, de asemenea, două îndoituri, de parcă ar fi fost mototolit, exact ca cel pe care îl primise ieri.

Oare filosoful fusese acolo? Îi cunoștea el ascunzătoarea secretă? Dar de ce erau plicurile acestea umede?

De atâtea întrebări inexplicabile, Sofie simțea că i se învârte capul. Deschise plicul și citi ce scria pe biletul dinăuntru.

Draga mea Sofie, Am citit scrisoarea ta cu mult interes – și de altfel cu destulă îngrijorare. Căci, în ce privește vizitele la cafea și altele de felul acesta, trebuie din păcate să te dezamăgesc. Într-o zi ne vom întâlni, dar eu nu am îngăduință să mă arăt pe la Cotitura Căpitanului încă mult timp de acum înainte.

De altfel, trebuie să știi că eu nu-ți voi mai aduce personal scrisorile. Cu timpul, așa ceva ar deveni riscant. Scrisorile viitoare ți le va aduce micul meu mesager. În schimb, ele îți vor fi livrate direct la ascunzătoarea ta secretă din grădină.

Tu poți și mai departe să stabilești contactul cu mine dacă simți nevoia s-o faci. Atunci va trebui să lași acolo un plic roz, cu un fursec sau o bucățică de zahăr înăuntru. Când mesagerul va descoperi un asemenea plic, mi-l va aduce.

P. S. Nu e deloc plăcut să refuzi o invitație de la o tânără doamnă. Dar uneori așa stau lucrurile.

P. P. S. Dacă ai să găsești un șal de mătase roșie, te rog să-l păstrezi cu grijă. Se întâmplă curent să iei din greșeala obiecte care nu-ți aparțin. Mai ales în școli sau în alte asemenea locuri, și în fond asta a noastră este o școală de filosofii.

Calde salutări, Alberto Knox.

Sofie avea acum paisprezece ani și în tânăra ei viață primise câteva scrisori, în orice caz la Crăciun, la aniversarea ei și așa mai departe. Dar asta de aici era scrisoarea cea mai ciudată pe care o primise vreodată.

Nu avea timbru. Nu fusese lăsată nici măcar la cutia de scrisori. Scrisoarea asta fusese depusă pur și simplu în ascunzătoarea supersecretă a Sofiei, acolo în gardul viu cel vechi și ascuns. Ciudat mai era și faptul că pe o vreme de primăvară uscată scrisoarea ajunsese umedă.

Partea cea mai ciudată era aceea cu șalul de mătase roșie, firește. Profesorul de filosofie mai avea o elevă. Asta era bună! Și cealaltă elevă, fetița aceea, își pierduse un șal de mătase roșie. Și asta era bună! Dar cum reușise ea să-și piardă șalul sub patul Sofiei?

Și Alberto Knox. Ce nume nostim mai era și ăsta!

În orice caz, scrisoarea aceasta îi confirmase că între profesorul de filosofie și Hilde Mřller Knag exista o legătură oarecare. Dar că și tatăl Hildei începuse să confunde adresele – asta era de-a dreptul de neînțeles.

Sofie rămase multă vreme locului, și se tot întreba ce legătură ar fi putut exista în realitate între Hilde și ea însăși. În cele din urmă, oftă resemnată. Profesorul de filosofie îi scrisese că într-o zi aveau să se întâlnească. Oare atunci avea să o cunoască și pe Hilde?

Întoarse biletul pe partea cealaltă. Acum descoperi că și pe această parte erau scrise câteva propoziții.

Există un simțământ natural al rușinii?

Lucrul cel mai înțelept e să știi că nu știi.

Adevărata cunoaștere vine dinăuntru.

Cine știe ce este drept va și face ce e drept.

Sofie aflase între timp că aceste fraze scurte de pe biletele din plicurile albe erau calculate să o pregătească pentru următoarele plicuri mari pe care le primea imediat după ele. Și acum îi mai veni un gând: dacă „mesagerul” îi aducea plicul galben aici în peșteră, atunci Sofie putea pur și simplu să-l aștepte. Sau era poate o ea. În orice caz, ființa asta avea oare să se lase strânsă cu ușa până să povestească mai multe despre filosof? Scrisoarea mai spunea de altfel că mesagerul era mic. Ar fi putut fi vorba de un copil?

„Există un simțământ natural al rușinii?”

Sofie știa că „simțământul rușinii” era un termen demodat pentru senzația de jenă față de ceva anume – de exemplu, a fi văzută goală. Era natural să ai rezerve și să te simți prost în această privință? Dacă era socotit firesc, atunci asta trebuia să însemne că e firesc pentru toți oamenii fără deosebire. Și în multe țări ale lumii goliciunea era o stare de-a dreptul naturală!

Așadar, societatea era cea care trebuia să hotărască ce aveai voie să faci, și ce nu. Când bunica era tânără, de pildă, era cu totul imposibil să stai la soare fără nimic peste partea de sus a corpului. Astăzi însă cei mai mulți oameni socoteau așa ceva ca fiind „natural”. Deși în multe țări era încă strict interzis. Sofie se scarpină în cap. Oare asta era filosofia?

Și pe urmă propoziția următoare: „Lucrul cel mai înțelept e să știi că nu știi”.

Lucrul cel mai înțelept din ce? Dacă filosoful voia să spună cu vorbele astea că o ființă care știa bine că ea nu știe tot ce se poate ști în cer și pe pământ era mai înțeleaptă decât una care știa prea puține și totuși își închipuia că ar fi știut o grămadă de lucruri – atunci nu era foarte greu să-i împărtășești părerea. Sofie nu se gândise încă niciodată la așa ceva. Dar cu cât medita acum mai mult, cu atât îi era mai limpede că, în fond, era și asta un fel de știință, să știi că nu știi. În orice caz, ea nu-și putea închipui ceva mai prostesc decât niște oameni care au părerile cele mai categorice în chestiuni despre care, în realitate, n-au nici cea mai vagă idee.

Pe urmă venea propoziția cu acea cunoaștere care vine dinăuntru. Dar într-un moment sau altul, toată cunoașterea nu venea oare de undeva din afara

capetelor oamenilor? Pe de altă parte, Sofie își amintea bine de unele situații în care mama ei sau profesorii de la școală încercaseră să-i vâre ceva în cap, câte un lucru pentru care ea nu fusese deloc receptivă. Când învățase cu adevărat ceva, trebuise totdeauna să contribuie ea însăși într-un fel sau altul la asta. Se putea întâmpla ca ea să înțeleagă deodată ceva – și asta era poate ceea ce se numea „intuiție”.

Mda – Sofie avea impresia că primele teme din acest bilet le rezolvase destul de bine. Dar apoi era o afirmație atât de ciudată, încât îi venea să pufnească. „Cine știe ce este drept va și face ce e drept.”

Asta să însemne că, de pildă, unul care jefuia o bancă nu știa ce face când ataca o bancă? Așa ceva Sofie chiar nu credea. În schimb, era convinsă că atât copiii, cât și oamenii maturi puteau face prostii – de care se căiau mai târziu – și că le făceau tocmai împotriva a ceea ce știau ei foarte bine.

Pe când ședea astfel să se gândească, auzi deodată dinspre partea gardului viu care răspundea spre pădure niște crengi uscate trosnind. Să fie acesta mesagerul? Sofie simți deodată cum îi sare literalmente inima. Dar și mai mare îi fu spaima când auzi că ființa aceea care se apropia amușina parcă asemenea unui animal.

În clipa următoare, pătrunse prin latura dinspre pădure a peșterii un câine mare. Trebuie să fi fost un labrador. Ținea în bot un plic mare galben pe care-l lăsă să cadă la picioarele Sofiei. Totul se petrecu atât de repede, încât Sofie nu fu în stare să schițeze nici măcar cel mai mic gest. În câteva secunde ea ținea în mână plicul cel mare – și câinele galben dispăruse iarăși spre pădure. De-abia după ce se terminase întreaga scenă, Sofie simți șocul. Se așeză cu mâinile în poală și începu să plângă.

Nu-și dădu seamă cât timp rămase astfel, dar după o vreme își ridică iarăși privirea.

Deci acesta era mesagerul! Sofie respiră adânc. De asta erau plicurile albe umede pe margini. Firește, din cauza asta avuseseră și adânciturile acelea pe care ea le crezuse urme de la gestul de a mototoli plicurile. Cum nu-și dăduse seama cu mult mai înainte de toate astea! Și acum căpăta sens și faptul că ea trebuia să lase o bucățică de prăjitură sau de zahăr în plic dacă voia să-i scrie filosofului.

Deci ea nu gândea totdeauna atât de repede cât i-ar fi făcut plăcere să spună că o face. Dar faptul că mesagerul era un câine dresat era totuși ceva cu totul deosebit. Și totodată putea să renunțe complet și la gândul că ar fi fost vreodată în stare să-l strângă cu ușa pe mesager ca să afle câte ceva despre acest Alberto Knox.

Sofie deschise plicul cel mare și începu să citească.

Filosofia la Atena.

Dragă Sofie. Când ai să citești asta, poate că ai și făcut cunoștință cu Hermes. Ca să fim mai siguri, trebuie să adaug totuși acum că Hermes este un câine. Dar nu trebuie să-ți faci nici un fel de griji. E foarte drăguț – și în

afară de asta, are mai multă minte decât mulți oameni. În orice caz, nu încercă să se dea mai deștept decât este în realitate.

Poți să bagi de seamă și că numele lui nu e deloc o întâmplare. Hermes era mesagerul zeilor greci. El era și zeul rătăcitorilor pe mare, dar asta ne poate fi indiferent, cel puțin pentru moment. Mai important e că de la Hermes vine cuvântul „hermetic”, care înseamnă ascuns sau greu accesibil. Asta se potrivește foarte bine, găsesc eu, pentru că Hermes ne menține într-un anumit sens pe noi ascunși unul de altul.

Cu asta l-am prezentat pe mesager. El ascultă de numele lui și mai ales este foarte bine crescut.

Să ne întoarcem la filosofie. Primul capitol îl avem, străbătut, în urma noastră. Mă gândesc la filosofia naturii, la depășirea propriu-zisă a imaginii mitice a lumii. Acum îi vom cunoaște pe cei trei monumentali filosofi ai Antichității. Ei se numesc Socrate, Platon și Aristotel. Fiecare dintre acești filosofi influențat în felul său civilizația europeană.

Filosofii naturii sunt deseori denumiți și presocratici, pentru că au trăit înainte de Socrate. Democrit, e drept, a murit câțiva ani după Socrate, dar întreaga sa gândire face parte din filosofia presocratică a naturii. Nu numai cronologic Socrate pune o linie de demarcație. Și din punct de vedere geografic ne schimbăm acum locul acțiunii. Socrate este, de fapt, primul filosof născut la Atena, și atât el, cât și cei doi urmași ai lui s-au născut și au acționat la Atena. Îți mai aduci poate aminte că și Anaxagoras a trăit câțiva ani în acest oraș, dar că a fost alungat de acolo pentru că el considera că soarele era un glob de foc (Nici lui Socrate nu avea să-i meargă mai bine!).

Începând cu vremea lui Socrate, se poate spune că Atena constituie focarul culturii grecești. Și mai important este faptul că întregul proiect filosofic își schimbă esența când trecem de la filosofii naturii la Socrate.

Înainte însă de a face cunoștință cu Socrate, să ascultăm ceva despre așa-numiții sofisti, care au influențat în vremea aceea cultura orașului Atena.

Se ridică acum cortina, Sofie! Istoria gândirii este o dramă în mai multe acte.

Omul în centru.

Cam pe la anul 450 (î. Hr.), Atena a devenit centrul cultural al lumii grecești. Acum și filosofia a căpătat o nouă orientare.

Filosofii naturii erau înainte de toate cercetători ai naturii. Ei ocupă din cauza aceasta un loc important în istoria științei. Acum însă la Atena interesul s-a concentrat mai cu seamă asupra omului și locului care-i revine lui în societate.

Treptat, la Atena se dezvoltase o democrație cu adunări populare și tribunale. O condiție prealabilă a democrației era ca oamenii să capete suficientă instrucție pentru a putea participa la procesele democratice. Că o democrație tânără are nevoie de un popor luminat – lucrul îl vedem și în zilele noastre. Pentru atenieni era important în primul rând să ajungă să stăpânească arta elocvenței (retorica).

Curând au început să se îndrepte spre Atena, venind din coloniile grecești, grupuri de învățători și filosofi rătăcitori care își spuneau singuri sofști. Cuvântul „sofist” desemnează o persoană învățată sau competentă în ceva. În Atena sofștii își câștigau traiul instruindu-i pe cetățenii orașului.

Sofștii aveau un lucru important în comun cu filosofii naturii, și anume că ei priveau critic miturile transmise prin tradiție. În același timp însă sofștii respingeau tot ceea ce ei considerau drept speculații filosofice inutile. Chiar dacă există răspunsuri pentru multe întrebări filosofice, oamenii nu pot totuși găsi cu adevărat răspunsuri sigure la enigmele naturii și ale universului, spuneau ei. Un asemenea punct de vedere este numit în filosofie scepticism.

Dar deși nu putem descoperi răspunsul la toate enigmele naturii, știm totuși că noi suntem oameni care trebuie să învățăm să trăim laolaltă. Sofștii s-au hotărât deci să se intereseze de om și de locul său în societate.

„Omul este măsura tuturor lucrurilor”, a afirmat sofștul Protagoras (cca 481-411 î. Hr.). Cu asta el voia să spună că dreptatea și nedreptatea, binele și răul trebuie prețuite totdeauna în relație cu necesitățile oamenilor. La întrebarea dacă el crede în zeii greci, răspundea: „Problema e prea dificilă și viața omului prea scurtă”. Pe cineva care spune că el nu poate afirma cu siguranță dacă există un Dumnezeu sau nu, îl denumim agnostic.

Sofștii făceau deseori călătorii lungi și în felul acesta ajunseseră să cunoască diferite sisteme de guvernământ. Moravurile, obiceiurile și legile diferitelor state-cetăți puteau să se deosebească foarte mult unele de altele. Pornind de la acest fundal, sofștii au început la Atena discuții în legătură cu ceea ce este dat de la natură și ceea ce e creat de societate. Astfel, ei au creat la Atena fundamentele unei critici a societății.

Ei puteau arăta de exemplu că o exprimare cum ar fi sentiment natural al rușinii nu se putea susține. Căci dacă simțământul rușinii ar fi natural, atunci el ar trebui să fie înăscut. Dar este el înăscut, Sofie – sau l-a creat societatea? Pentru oamenii care au călătorit mult, răspunsul trebuie să fie simplu: Nu este firesc – sau înăscut ca simțământ – să-ți fie frică să te arăți despuiat. Simțământul rușinii – sau lipsa simțământului rușinii – e ceva care are de a face în primul rând cu moravurile și obiceiurile unei societăți.

Poți desigur să-ți închipui că asemenea sofști rătăcitori au dezlănțuit în societatea ateniană discuții însuflețite când afirmau că nu există norme absolute în ce privește ce e drept și ce nu e drept. Socrate, dimpotrivă, a încercat să dovedească rațional că unele norme sunt absolute și general valabile.

Cine a fost Socrate?

Socrate (470-399 î. Hr.) este poate personalitatea cea mai enigmatică din întreaga istorie a filosofiei. El nu a scris nici un singur rând; cu toate acestea, face parte dintre cei care au exercitat o influență incalculabilă asupra gândirii europene. Faptul că el este cunoscut chiar și de cei care au puțin de a face a filosofia se explică probabil și prin moartea sa dramatică.

Știm că el s-a născut la Atena și că și-a petrecut acolo viața, mai ales prin piețe și pe străzile orașului, unde sta de vorbă cu tot felul de oameni. Câmpurile și arborii din regiunile rurale nu-l puteau învăța nimic, spunea el. Putea pe de altă parte să stea locului ceasuri întregi, cufundat în gânduri profunde.

Încă din timpul vieții era socotit o persoană ciudată, iar după moarte a fost considerat curând drept fondatorul unor orientări filosofice diferite. Tocmai pentru că a fost un om atât de enigmatic și multilateral, a fost posibil ca asemenea orientări diverse de gândire să-l revendice pentru punctele lor de vedere.

Sigur este că era un om foarte urât la față. Era scund și gras, avea ochii bulbucați și nasul cârn. Dar lăuntru era de o „frumusețe desăvârșită”, cum se spunea. Și mai departe: S-ar fi putut căuta în prezent și în trecut, dar un altul deopotrivă cu el nu s-ar fi găsit nicăieri.

Cu toate acestea, a fost condamnat la moarte din cauza activității sale filosofice.

Cunoaștem viața lui Socrate în primul rând prin Platon, care a fost discipolul său și el însuși unul dintre cei mai mari filosofi din istoria acestei discipline.

Platon a scris multe dialoguri – sau conversații filosofice – în care îl înfățișează pe Socrate.

Când Platon îi pune în gură lui Socrate cuvintele scrise în dialog, nu am putea spune cu certitudine dacă Socrate însuși a și spus cu adevărat aceste cuvinte. Din cauza aceasta, nu e ușor să deosebim învățătura lui Socrate de cea a lui Platon. Problema aceasta e valabilă și pentru mai multe alte personalități istorice care nu au lăsat surse scrise ale gândirii lor. Cel mai cunoscut exemplu este, firește, Iisus. Nu putem ști cu siguranță dacă „Iisus cel istoric” a spus cu adevărat ceea ce îi pun în gură Matei sau Luca. În același fel va rămâne totdeauna o enigmă ce a spus cu adevărat acel „Socrate istoric” pe care l-a înregistrat istoria.

În fond, nici nu e atât de important cine a fost „la drept vorbind” Socrate. În primul rând imaginea lui creată de Platon este cea care a inspirat gândirea occidentală de aproape 2400 de ani.

Arta conversației.

Înțelesul propriu-zis al activității lui Socrate era că el nu voia să-i învețe ceva anume pe oameni. În schimb, lăsa impresia că el însuși urmărea să învețe de la partenerul său de discuție. Nu făcea deci lecții asemenea unui profesor oarecare. Nu, el își continua conversațiile cu ei.

Dar el n-ar fi devenit un filosof renumit dacă ar fi stat doar să-i asculte pe ceilalți. Pentru așa ceva nici n-ar fi fost condamnat la moarte, firește. În primul rând, el începea prin a pune întrebări. Astfel, recunoștea bucuros că el nu știa nimic. Și apoi, în cursul conversației, îi aducea adesea pe ceilalți să-și dea seama de slăbiciunile propriei lor gândiri. Se putea întâmpla atunci ca

partenerul de discuție să ajungă să fie strâns cu ușa și să-și dea seama până la urmă ce anume era drept și ce nu.

Mama lui Socrate fusese probabil moașă și Socrate își compara propria activitate cu arta moșitului. Dar nu moașa este cea care naște copilul. Ea e doar de față și ajută la naștere. Socrate își considera deci sarcina constând în a-i ajuta pe oameni la „nașterea” părerilor și ideilor juste. Căci cunoașterea adevărată trebuia să vină dinlăuntru oamenilor. Ea nu le poate fi administrată din afară. Numai cunoașterea care vine dinlăuntru omului este adevărata „înțelepciune”.

Precizez: Capacitatea de a naște copii este o însușire naturală. La fel de bine, toți oamenii pot ajunge să dobândească adevăruri filosofice dacă își vor folosi rațiunea proprie. Când un om „preia descoperirile rațiunii”, el scoate ceva din sine însuși.

Tocmai prin felul în care mima neștiința, Socrate îi constrângea pe oameni să-și folosească rațiunea. Socrate se putea preface că e stăpânit de totală neștiință – adică se putea înfățișa ca fiind mai stupid decât era. Asta noi numim „ironia socratică”. În felul acesta el putea descoperi mereu slăbiciunile din gândirea atenienilor. Asta se putea petrece în mijlocul pieței publice – deci în văzul tuturor. O întâlnire cu Socrate putea însemna compromiterea pentru interlocutorul său, care era făcut ridicol în fața marelui public.

Din cauza aceasta nu e de mirare că acțiunea sa a fost simțită până la urmă ca tulburătoare și iritantă – mai ales de către cei care dețineau puterea în societate. Atena era asemenea unui cal leneș, spunea Socrate, iar el era un tăun care-i înțepa crupa pentru a-i menține trează conștiința (Ce facem cu tăunii, Sofie? Poți să-mi spui?).

O voce zeiască.

Dar Socrate nu-și ciupea astfel semenii de picior pentru că ar fi vrut să-i chinuiască. Era ceva în el care nu-i da liniște și nu-i lăsa o altă alegere. El spunea mereu că auzea înlăuntru său o „voce zeiască”. Socrate protesta de exemplu împotriva condamnării la moarte a unui om. El refuza pe de altă parte să-și denunțe adversarii politici. Până la urmă, aceasta avea să-l coste viața.

În anul 399 î. Hr. El a fost acuzat că „îi corupe pe tineri” și că „nu recunoaște zeii”. Cu o majoritate la limită, a fost considerat vinovat de către un juriu alcătuit din cinci sute de persoane.

Sigur, ar fi putut cere grațierea. În orice caz, și-ar fi putut salva viața dacă ar fi fost să părăsească Atena. Dar dacă ar fi făcut aceasta, el nu ar mai fi fost Socrate. Pentru că el considera propria sa conștiință – și adevărul – mai importante decât viața. El îi asigura pe toți că acționase numai pentru binele statului. A fost condamnat la moarte. La scurt timp după aceea a golit cupa de otravă în prezența prietenilor celor mai apropiați.

De ce, Sofie? De ce a trebuit să moară Socrate? Întrebarea aceasta și-au pus-o oamenii timp de 2400 de ani. Dar el nu a fost singurul om din istorie care a mers până la ultima limită și care a îndurat moartea pentru convingerile

sale. Am vorbit adineaori despre Iisus; între Iisus și Socrate există într-adevăr mai multe paralele. Am să subliniez doar unele dintre ele.

Iisus și Socrate au fost amândoi socotiți de contemporanii lor niște persoane enigmatice. Niciunul dintre ei nu și-a scris mesajul. Depindem deci cu totul, în ce-i privește, de imaginea pe care au lăsat-o despre ei discipolii lor. Dar e sigur că amândoi au fost maeștri în arta vorbirii. Vorbeau adică amândoi cu limpede conștiință a propriilor convingeri, care îi putea deopotrivă și în același timp irita pe ceilalți. Și dincolo de aceasta, amândoi credeau că vorbesc în numele a ceva care era mai mare decât ei înșiși. Ei reprezentau o provocare pentru cei puternici în societatea lor, deoarece criticau orice formă de nedreptate și de abuzuri ale puterii. Și nu în ultimul rând – aceasta i-a costat pe amândoi viața.

Și în procesele împotriva lui Iisus și a lui Socrate există paralele evidente. Amândoi ar fi putut cere îndurarea, salvându-și astfel propria viață. Dar ei ar fi crezut că-și trădează vocația dacă n-ar fi mers până la capăt. Și faptul că au mers cu capul sus spre moarte, i-a făcut demni de credința celorlalți dincolo de moartea lor.

Dacă fac această paralelă între Iisus și Socrate nu înseamnă că aș vrea să-i consider egali. Voiam în primul rând să spun că amândoi aveau un mesaj care nu se lasă despărțit de curajul lor.

Un joker la Atena.

Socrate, Sofie! Încă n-am terminat cu el, înțelegi. Am spus ceva despre metoda lui. Dar cum stăteau lucrurile cu proiectul lui filosofic?

Socrate era contemporan cu sofistii. Ca și ei, el se preocupa de oameni și de viețile oamenilor, iar nu de problemele filosofilor Naturii. Un filosof roman – Cicero – a spus câteva secole mai târziu că Socrate adusese filosofia din cer pe pământ, o făcuse să-și ia locul în orașele și casele oamenilor și îi silise pe oameni să mediteze la viața și obiceiurile lor, la bine și la rău.

Însă Socrate se deosebea într-un punct important de sofisti. El nu se considera pe sine însuși un sofist – adică un om învățat sau înțelept. Contrar sofistilor, el nu accepta nici să fie plătit pentru activitatea sa de învățător. Nu, Socrate se numea pe sine însuși filosof, în adevăratul înțeles al cuvântului. Un „filo-sof” este de fapt un „iubitor al înțelepciunii”, cineva care se străduiește să obțină înțelepciunea.

Stai bine la locul tău, Sofie? Asta e important pentru tot restul cursului nostru, anume ca tu să înțelegi deosebirea între sofist și filosof. Sofistii se lăsau plătiți pentru expunerile lor mai mult sau mai puțin subtile, și asemenea „sofisti” au apărut și au dispărut în tot cursul istoriei. Mă gândesc la toți profesorii și și mai-mult-știutorii, cei care, fie sunt mulțumiți de puținica lor știință, fie se laudă zgomotos că știu grozav de mult despre lucruri de care în realitate n-au nici o idee. Asemenea „sofisti” ai întâlnit, sigur, și tu în viața ta atât de tânără încă. Un adevărat filosof, Sofie, e cu totul altceva, de fapt exact contrariul.

Un filosof știe exact că, în fond, el știe foarte puțin. Tocmai de aceea el caută mereu, iarăși și iarăși, să ajungă la adevărata cunoaștere. Socrate era un astfel de om, care se întâlnește extrem de rar. Pentru el era limpede că el însuși nu știa nimic despre viață și lume. Și acum vine esențialul: Pe el îl chinuia faptul că știa atât de puțin.

Un filosof este deci cineva care recunoaște că există foarte multe lucruri pe care el nu le înțelege. Și asta îl chinuie. Astfel văzut, el este întotdeauna mai înțelept decât toți cei care se laudă cu pretinsa lor știință. „Lucrul cel mai înțelept e să știi că nu știi” am spus adineaori. Socrate însuși spunea că el știe un singur lucru – anume că nu știe nimic. Notează-ți această expresie, căci, chiar și printre filosofi, o asemenea recunoaștere este o marfă rară. Poate fi atât de primejdios să recunoști aceasta deschis, încât te-ar costa până și viața. Mereu asemenea oameni care pun întrebări se dovedesc a fi cei mai primejdioși. Nu e primejdios să răspunzi. O singură întrebare poate să cuprindă în ea mai multă dinamită decât o mie de răspunsuri.

Ai auzit vorbindu-se despre hainele noi ale împăratului? În realitate împăratul era gol goluț, dar niciunul dintre supușii lui nu avea curajul să-i spună asta. Și dintr-o dată un copil a strigat în gura mare că împăratul e gol pușcă. Era un copil curajos, Sofie. În același fel a îndrăznit Socrate să arate limpede cât de puține lucruri știu oamenii. Și iată că am ajuns să vorbim iarăși despre asemănarea dintre copii și filosofi.

Mai fac o precizare: Omenirea este confruntată cu probleme importante cărora nu le găsim imediat soluțiile potrivite. Și atunci se deschid pentru noi două posibilități. Putem să ne păcălim singuri pe noi înșine și restul lumii și să ne prefacem că am ști tot ce merită să fie știut. Sau putem să închidem ochii în fața marilor întrebări și să renunțăm o dată pentru totdeauna să mergem mai departe. În felul acesta omenirea se împarte în două. În cea mai mare parte, oamenii sunt fie siguri de tot pe ei înșiși, fie indiferenți. (Ambele categorii sunt dintre cei care se târăsc și se înfundă tot mai adânc în blana iepurelui!) E ca la jocul de cărți, atunci când împarți cărțile pe culori, dragă Sofie. Pui cărțile negre într-un teanc și pe cele roșii în altul. Dar, din când în când, scoate capul din teancurile astea câte un joker – adică un glumeț, nu?

— Adică unul care nu e nici cupă, nici treflă, nici caro, nici pică. Socrate a fost în Atena un astfel de joker. El nu era nici sigur de tot pe el însuși și nici indiferent. Știa doar că nu știe nimic – și asta era pentru el un chin, o tortură. Astfel că a devenit filosof – unul dintre cei care nu renunță, unul care caută neobosit să dobândească cunoașterea.

Se zice că, odată, un atenian a întrebat Oracolul din Delfi cine era omul cel mai înțelept din Atena. Oracolul a răspuns: Socrate. Când Socrate a aflat aceasta, a fost, ca să folosim de fapt un eufemism, uimit. (Eu cred că a râs, Sofie!) A plecat imediat prin oraș și a căutat pe cineva pe care și el, și alții îl socoteau un om înțelept. Dar când s-a arătat că omul acela nu-i putea răspunde limpede lui Socrate la întrebările lui, Socrate însuși a văzut în cele din urmă că Oracolul avusese dreptate.

Pentru Socrate era important să găsească un fundament sigur pentru cunoștințele și știința noastră. El credea că un asemenea temei s-ar afla în rațiunea omenească. Cu această credință profundă în rațiunea omenească, el a fost așadar un raționalist categoric.

Cunoașterea justă conduce la acțiunea justă.

Am pomenit mai adineaori că Socrate credea că aude în sinea lui o voce zehiască și că această „conștiință” îi spunea ce anume era drept. Cine știe ce e bun va și face binele, spunea el. El considera că o cunoaștere justă conduce la acțiune justă. Și numai cel care face ce trebuie și e bine să facă, spune Socrate, e un om drept, așa cum se cuvine să fie. Dacă acționăm greșit, o facem pentru că nu știm să acționăm mai bine. Din cauza asta e atât de important să ne sporim cunoașterea. Socrate era preocupat să găsească definiții cu totul limpezi și general valabile pentru ceea ce este drept și ceea ce este nedrept. Contrar sofistilor, el credea anume că putința aceasta de a deosebi între ce e drept și ce e nedrept stă în rațiune și nu în societatea omenească.

Poate că această ultimă afirmație nu o vei înghiți chiar atât de ușor, Sofie. Să mai încerc o dată: Socrate considera că e cu neputință să fii fericit dacă acționezi împotriva propriilor tale convingeri. Și acela care știe cum poate deveni un om fericit va și încerca să ajungă un astfel de om. Iar cel care știe ce e drept va și face ceea ce e drept. Căci, în fond, cine ar vrea să fie nefericit? Tu ce crezi de toate astea, Sofie? Poți tu trăi fericită dacă ai să faci mereu lucruri pe care în inima ta nu le socotești ca fiind drepte? Sunt mulți cei care mint și fură și-i calomniază tot timpul pe alții. Da! Și aceștia știu poate și că așa ceva nu e bine, sau drept, dacă vrei. Dar crezi tu că asta îi face fericiți? Socrate nu credea așa ceva.

Când Sofie termină de citit scrisoarea despre Socrate, o puse repede în cutie la un loc cu celelalte și se strecură afară în grădină. Pentru a evita să mai fie întrebată unde fusese toată vremea asta, voia să fie în casă înainte ca mama să se întoarcă de la cumpărături. În plus, promisese să spele vasele.

De-abia apucase să deschidă robinetul, când mama ei intră grăbită cu două pungii de plastic uriașe. Poate pentru că o văzuse că de-abia se apuca de treabă, îi spuse:

— Parcă n-ai fi în toate apele tale, Sofie.

Sofie nu-și dădu nici ea seama de ce îi răspunse în felul în care-i răspunse. Îi ieșiră cuvintele pur și simplu de la sine din gură.

Și Socrate simțea așa uneori!

Socrate?

Mama făcu ochii mari.

Păcat doar că a trebuit să plătească cu viața pentru asta, continuă Sofie foarte îngândurată.

Dar, Sofie, eu nu știu ce să mă mai fac cu tine!

Nici Socrate nu știa. Singurul lucru pe care-l știa era că el nu știa chiar nimic. Dar cu toate acestea, el era omul cel mai înțelept din Atena.

Mama rămăsese fără glas. În cele din urmă spuse:

Asta ai învățat la școală?

Sofie clătină energic din cap.

Acolo nu învățăm nimic. Deosebirea cea mai mare între un profesor de școală și un adevărat filosof este că profesorul își închipuie că știe o grămadă de lucruri pe care tot încearcă să le vâre în cap elevilor lui. Un filosof se străduiește însă să deslușească împreună cu discipolii lui adevărul lucrurilor.

A, așa iar am ajuns la iepurii cei albi. Dar știi, am să aflu eu curând ce fel de prieten ți-ai mai găsit aici. Încep să cred, așa, cu încetul, că nu e chiar în toate mințile.

Acum Sofie închise robinetul. Arătă cu spălătorul de vase spre mama ei.

— El are capul foarte bine pus pe umeri. Dar e ca un tăun care-i tot înțepă pe ceilalți și nu le dă pace. Și asta tocmai pentru ca să-i scoată din inerția lor.

— Ei, acuma termină. Prietenul ăsta al tău mi se pare cam prea obraznic și începe să mă deranjeze.

Sofie se aplecă iarăși peste chiuveta cu vase.

— El nu e nici mare înțelept, și nici obraznic. Încearcă doar să aiungă la adevărata cunoaștere. Asta e marea deosebire între un adevărat joker și celelalte cărți din pachet când începi jocul.

— Joker ai zis?

Sofie aprobă din cap.

— Te-ai gândit vreodată că într-un joc de cărți sunt multe cupe și multe carouri? Și sunt și multe pici și trefle. Dar nu e decât un joker.

Ce tot spui acolo, copilo?

Și ce tot întrebi tu acolo?

Mama terminase de aranjat cumpărăturile. Acum își luă ziarul și se duse cu el în salon. Sofiei i se păru că închide ușa cam prea energic.

Când termină de spălat vasele, se duse și ea în camera ei. Pusese șalul de mătase roșie laolaltă cu pietricelele și cuburile de construcție pe raftul cel mai de sus din dulap. Acum îl scoase și se uită mai bine la el.

Hilde.

ATENA.

Din ruine se înălțau deodată construcții mărețe.

Încă devreme în seara aceea, mama Sofiei se duse în vizită la o prietenă. De-abia ieșise din casă, că Sofie ieși și ea în grădină și se strecură în peștera de lângă gardul viu. Aici, alături de cutia ei, găsi un pachetel ceva mai gros. Sofie rupse imediat hârtia în care era împachetat. Era o videocasetă!

Alergă îndărăt în casă. O videocasetă! Asta era ceva cu totul nou. Dar de unde știa filosoful că ea avea un aparat video? Și ce era pe casetă?

Sofie puse caseta în proiector. Curând, apăru pe ecran un oraș mare. Sofie înțelese că trebuia să fie vorba de Atena, căci acum se vedea Acropole în planuri mult mărite. Sofie văzuse de multe ori imagini ale acestor ruine faimoase. Printre rămășițele templelor se plimbau turiști în veșminte de vară cu

aparate de fotografiat la gât. Nu era și unul care avea un afiș? Și iată din nou afișul acela. Și nu scria pe el „Hilde”?

După o vreme apăru un bărbat de vârstă mijlocie în fața camerei de luat vederi. Era scund de statură, avea o barbă neagră îngrijită și pe cap o bască albastră. Privea drept în camera de luat vederi și începu să vorbească:

Bine ai venit în Atena, Sofie. Te-ai gândit desigur că eu sunt Alberto Knox. Dacă nu te-ai gândit la asta, atunci am să-ți repet doar că și acum iepurașul alb mai este scos din jobenul negru al universului. Suntem pe Acropole. Cuvântul acesta înseamnă „orașul-cetate” – sau mai bine zis „orașul de pe colină”. Aici sus, au locuit oameni încă din timpul epocii de piatră. Asta e legat, firește, de situarea deosebită a locului. Era ușor de apărat de dușmani într-o asemenea poziție, pe platoul acesta înalt. Când Atena s-a extins în jos, pe șesul de sub platou, Acropole a ajuns să fie folosită ca fortăreață și ca loc al templelor. În prima jumătate a secolului al patrulea înainte de Hristos, a avut loc un război înverșunat împotriva perșilor, și în anul 480 regele persan Xerxes a jefuit Atena și a ars clădirile de lemn de pe Acropole. În anul următor perșii au fost învinși și acum a început epoca de aur a Atenei, Sofie.

Acropole a fost reconstruită – mai superbă și mai frumoasă decât oricând – și ea a redevenit domeniul rezervat templelor. Și tocmai la vremea aceea, Socrate se plimba pe străzi și prin piața publică și stătea de vorbă cu concetățenii lui atenieni. În felul acesta, el a putut urmări lucrările de reconstrucție a Acropolei și ridicarea acelor construcții splendide pe care le vedem aici. Țasta da, șantier! În spatele meu, vezi templul cel mai mare. El se numește Parthenon – sau „locuința fecioarelor” – și a fost înălțat în cinstea zeiței Athena, zeița protectoare a Atenei. Această mare clădire de marmură nu urmează un plan în linii drepte, toate cele patru laturi prezintă o ușoară încovoiere. În felul acesta clădirea ar fi părut mai vie. Deși templul are dimensiuni enorme, el nu apare vederii atât de compact. Și asta, din cauza unei iluzii optice. Și coloanele sunt teșite spre înăuntru și ar alcătui o piramidă de 1500 de metri înălțime dacă ar fi de ajuns de lungi pentru a se întâlni undeva deasupra templului. Singurul lucru care se afla în această construcție uriașă era o statuie a Athenei, înaltă de doisprezece metri. Mai trebuie să adaug doar că marmura albă, care era pictată în mai multe culori vii, fusese adusă dintr-un munte situat la o depărtare de șaisprezece kilometri.

Sofiei îi bătea agitată inima. Era într-adevăr profesorul ei de filosofie cel care-i vorbea acolo în caseta video? Îi văzuse doar nelămurit contururile siluetei, atunci, pe întuneric. Dar ar fi putut în fond să fie bărbatul acesta care vorbea pe Acropole. Acum începu să înainteze de-a lungul laturii lungi a templului și camera îl urmărea în mersul său. În cele din urmă ajunse la marginea platoului stâncos și arătă cu mâna spre peisajul din jur. Camera fixa acum un teatru vechi, situat sub nivelul platoului Acropolei.

— Acolo vezi vechiul teatru al lui Dionysos, continuă bărbatul cu bască. Este probabil cel mai vechi teatru din Europa. Aici au fost reprezentate piesele marilor tragedieni Eschil, Sofocle și Euripide, încă în timpul vieții lui Socrate.

Ți-am pomenit de tragedia despre nefericitul rege Oedipus. Aici a avut loc prima ei reprezentare. Dar erau jucate și comedii. Cel mai cunoscut autor de comedii a fost Aristofan, care printre altele a scris și o comedie răutăcioasă despre originalul personaj al orașului, Socrate. În ultimul plan, vezi zidul de piatră pe fundalul căruia apăreau actorii. Se numea skene și și-a lăsat numele în termenul nostru de „scenă”. Cuvântul teatru vine de altfel din greaca veche și înseamnă „a privi”. Dar haide să ne întoarcem la filosofie, Sofie. Facem un ocol în jurul Parthenonului și apoi coborâm prin partea de la intrare.

Acum bărbatul acela scund ocolea templul cel mare, astfel încât avea mereu în dreapta mai multe temple mai mici. Apoi coborî pe treptele dintre câteva coloane înalte. Când ajunse la poalele platoului Acropolei, se ridică pe o mică eminență de teren și arătă spre Atena:

— Ridicătura aceasta pe care ne aflăm acum se numește Areopagul. Aici tribunalul cel mai înalt al Atenei judeca asasinatele. Multe sute de ani mai târziu s-a oprit aici Apostolul Pavel și le-a povestit ateniienilor despre Iisus și despre creștinism. Dar la această cuvântare vom avea mai târziu prilejul să revenim și s-o comentăm. Jos în stânga, vezi ruinele vechii piețe a Atenei. În afară de marele templu al zeului fierar Hefaistos, au mai rămas doar niște blocuri de marmură. Coborâm.

În momentul următor, el apăru din nou printre ruinele de mai jos. Deasupra, sub cer – și sus de tot pe ecranul Sofiei – se vedea marele Templu al Athenei pe Acropole. Profesorul de filosofie se așeză pe un bloc de marmură. Apoi își îndreptă din nou privirile spre camera de luat vederi și spuse:

— Suntem la marginea vechii piețe a Atenei. O priveliște tristă, nu? Astăzi, vreau să spun. Dar odinioară erau aici niște temple splendide, sediul tribunalului și alte clădiri oficiale, prăvălii, o sală de concerte și chiar și o sală de gimnastică. Toate laolaltă înconjurau această piață, o piață mare, pătrată. În această mică întindere astfel închisă s-au așezat bazele întregii civilizații europene. Termeni cum sunt „politica” și „democrația”, „economia” și „istoria”, „biologia” și „fizica”, „matematica” și „logica”, „teologia” și „filosofia”, „etica” și „psihologia”, „teoria” și „metoda”, „idee” și „sistem” – și încă multe altele – provin de la acest popor, în fond mic la număr, a cărui viață de zi cu zi se desfășura în jurul acestei piețe. Aici stătea Socrate de vorbă cu oamenii cu care se întâlnea. Poate că îl apuca de mână pe vreun sclav care purta un ulcior cu ulei de măsline și-i puneă omului acela sărman vreo întrebare filosofică. Căci Socrate spunea că sclavul avea aceeași rațiune ca cea a unui cetățean. Poate că avea un schimb de cuvinte mai însuflețit cu vreun cetățean al orașului – sau era adâncit în vreo conversație cu voce scăzută cu tânărul său discipol Platon. Ciudat să te gândești la așa ceva. Vorbim mereu despre filosofia „socratică” sau „platonice”, dar e cu totul altceva să fii Platon sau Socrate.

Sigur că și Sofiei gândul acesta i se părea ciudat. Dar cel puțin fel de ciudat i se părea și felul în care filosoful ajunsese deodată să-i vorbească prin caseta video pe care un câine misterios i-o adusese în ascunzătoarea tainică din grădină.

Acum filosoful se ridică de pe blocul de marmură pe care așezase. Și atunci spuse cu vocea scăzută:

— De fapt aș fi vrut să mă mărginesc numai la asta, Sofie. Voiam să-ți arăt Acropole și ruinele vechii piețe din Atena. Dar nu știu încă dacă îți dai seama bine, cu adevărat, cât de splendide erau locurile acestea în vremurile de atunci. de aceea m-am simțit ispitit să merg mai departe. Sigur, asta e împotriva regulilor jocului. Dar într-un fel am încredere că lucrurile vor rămâne numai între noi, să spunem așa. Oricum, o simplă aruncătură de ochi ar trebui să ne ajungă.

Nu mai spuse altceva, rămase o vreme astfel cu privirile în camera de luat vederi. Îndată după aceea, o altă imagine apărură pe ecran. Ca la atingerea unei baghete vrăjitoarești, din ruine se înălțau deodată construcții mărețe. Acropole și toate clădirile din piața de jos erau noi. Poleite parcă cu aur, străluceau în culori orbitoare. Prin piața cea mare pătrată se plimbau tot felul de oameni în veșminte în culori vii. Unii purtau săbii, alții aveau câte un ulcior pe creștetul capului, și unul avea un sul de papirus la subsuoară.

De-abia acum îl recunosc Sofie pe profesorul ei de filosofie. Avea mai departe pe creștetul capului basca aceea albastră, dar ca și ceilalți din imaginea de acum de pe ecran era înveșmântat în straie galbene. El se îndreptă spre Sofie, privind mai departe în obiectiv și spuse:

— Așa, deci. Acum ne găsim în Atena antică, Sofie. Voiam să fii și tu de față, înțelegi. Suntem în anul 402 î. Hr., doar trei ani după moartea lui Socrate. Sper că vei ști să prețuiești această vizită cu totul specială, căci a fost foarte greu să găsim cu împrumut o cameră video.

Sofie simțea că o cuprinde amețea. Cum putea oare omul acela misterios să se afle deodată la Atena cu 2400 de ani înaintea momentului nostru? Cum putea o cameră video să vadă într-un alt timp? Sofie știa, bineînțeles, că în antichitate nu existaseră asemenea aparate. Vedea poate un film de cinematograf turnat după regulile reconstituirilor istorice? Dar multe clădiri de marmură păreau autentice. Dacă s-ar fi vrut o reconstituire a întregii piețe imense a Atenei și pe lângă asta și întreaga Acropole – așa ceva ar fi costat totuși cam mult pentru un simplu film. Ar fi fost oricum un preț prea mare doar pentru a o face pe Sofie să învețe ceva despre Atena. Bărbatul cu bască își ridică iarăși ochii.

— Îi vezi pe cei doi bărbați de la colonadă?

Sofie descoperi unde-i arăta el un bărbat mai în vârstă în veșminte ușor zdrențuite. Avea o barbă lungă, neîngrijită, un nas strivit parcă, ochi albaștri pătrunzători și obraji roșii și dolofani. Alături de el era un tânăr de o mare frumusețe.

— Aceștia sunt Socrate și tânărul său discipol. Înțelegi, Sofie? Dar ar trebui să faci personal cunoștință cu ei.

Acum profesorul de filosofie se apropie de cei doi bărbați care se opriseră la adăpostul unui baldachin mai înălțat. Când ajunse lângă ei, își ridică ușor

basca de pe cap și spuse ceva, niște vorbe pe care Sofie nu le înțelese. Desigur că vorbise grecește. După o vreme, el privi din nou spre obiectiv și zise:

— Le-am spus că e aici o tânără norvegiană care ar vrea să-i cunoască. Acum Platon va pune câteva întrebări la care tu ai să te gândești până data viitoare. Dar trebuie să ne grăbim ca să nu ne surprindă paznicii.

Sofie simți deodată o apăsare în tâmpile, căci tânărul de acolo făcu câțiva pași înainte și privi în camera de luat vederi.

— Bine ai venit în Atena, Sofie, spuse el cu voce blândă. Vorbea o norvegiană foarte nesigură. Pe mine mă cheamă Platon și am să-ți dau patru teme pentru acasă. Întâi, am să te rog să te gândești cum poate face un brutar cincizeci de chifle cu totul și cu totul la fel, unele cu altele. Pe urmă, să te întrebi cum se face că toți caii sunt asemenea. Mai departe, să te gândești dacă crezi sau nu că omul are suflet nemuritor. Și, în sfârșit, trebuie să răspunzi la întrebarea dacă femeile și bărbații sunt ființe deopotrivă de raționale. Succes!

În clipa următoare imaginea dispăruse. Sofie încercă să manevreze banda înainte sau înapoi, dar constată că văzuse tot ceea ce figura pe această casetă.

Acum, Sofie încerca să-și pună gândurile în ordine. Dar de-abia începea să-și urmeze o linie de gândire că și trebuia să se gândească la o alta, chiar dacă primul gând nici pe departe nu fusese dus până la capăt.

Că profesorul acesta al ei de filosofie era o ființă foarte ciudată, asta o știa ea încă de mult. Dar dacă el recurgea acum la niște metode didactice care sfidau toate legile naturale, asta însemna că mersese prea departe – așa gândea acum Sofie.

Îi văzuse oare cu adevărat pe Socrate și Platon pe ecranul video? Firește că nu, așa ceva era imposibil. Dar nu fusese totuși un film de desene animate.

Sofie scoase caseta din proiector și fugi cu ea în camera ei. Acolo o împinse în sertarul cel mai de sus, alături de cuburile de construcție. Pe urmă căzu istovită pe pat și adormi îndată.

Câteva ceasuri mai târziu, mama intră în camera ei. O zgâlțâi ușor pe Sofie spunându-i:

Dar ce te-a apucat acuma, Sofie?

Mmm.

Te-ai culcat așa, în pat, îmbrăcată! Sofie de-abia reușea să-și deschidă ochii.

Am fost la Atena, spuse ea.

Altceva nu mai spuse; se întoarse, pur și simplu, pe partea cealaltă și adormi la loc.

PLATON.

Dorul după adevărata locuință a sufletului.

În dimineața următoare Sofie se trezi tresărind deodată din somn. Ceasul arăta de-abia cinci trecute, dar era atât de limpede la minte că se și ridică în capul oaselor în pat.

De ce mai era îmbrăcată cu rochia? Apoi însă își reaminti dintr-o dată totul. Sofie se urcă pe un taburet și căută în raftul cel mai de sus. Da – acolo era o casetă video. Deci nu fusese un vis, oricum nu pe de-a-ntregul.

Dar nici pe Socrate și Platon nu-i văzuse cu adevărat? Ei, nu mai voia să se gândească acum la toate astea. Poate că mama ei avea dreptate și ea nu era în dispoziția ei obișnuită.

Oricum, nu mai putea dormi. Poate că ar fi fost mai bine să se ducă la peșteră să vadă dacă mesagerul, câinele acela, nu-i mai adusese vreo scrisoare?

Sofie se furișă pe scară în jos, își încălță pantofii de gimnastică și ieși în grădină.

În grădină totul era minunat de limpede și liniștit. Păsările ciripeau atât de energic, încât Sofiei aproape că-i veni să izbucnească într-un hohot de râs. Roua dimineții strălucea pe firele de iarbă asemenea unor picături de cristal. Din nou își spuse că lumea era o minune mai presus de puterea de cuprindere a oamenilor.

Și gardul viu de mărar era puțin umed. Sofie nu găsi nici o altă scrisoare a filosofului, dar se opri totuși să șteargă o rădăcină mai groasă și se așează.

Își aduse aminte că Platon de pe caseta video îi dăduse niște teme pentru acasă. Întâi trebuia să se gândească la felul în care un brutar sau un cofetar ar fi putut coace cincizeci de chifle toate la fel.

Sofie își spunea că trebuie să se gândească bine, căci la prima vedere tema aceasta i se părea scornită de un nebun de-a binelea. Când mama ei făcea – ceea ce nu se întâmpla prea des – câte o tavă cu prăjiturele cu stafide, niciuna dintre bucățelele acelea mărunte nu era exact la fel cu celelalte. Ea nu era brutăreasa cu pregătire profesională și putea să greșească uneori. Dar nici chiflele și fursecurile pe care le cumpărau de la prăvălie nu erau toate la fel. Fiecare dintre ele era doar modelată de degetele cofetarului. Deodată se deschise un surâs șiret pe fața Sofiei. Își adusese aminte cum, odată, ea și tatăl ei merseseră împreună în oraș, în vreme ce mama rămăsese acasă să facă prăjiturele pentru Crăciun. Când se întorseseră acasă, întreaga masă din bucătărie era acoperită cu omuleți de aluat așteptând să le vină rândul să fie puși la copt. Deși niciunul dintre ei nu era perfect la fel cu ceilalți, semănau cu toate acestea între ei. Și de ce semănau? Pentru că mama folosisese aceeași formă pentru toate prăjiturelele astea, bineînțeles.

Sofie era atât de mulțumită că îi venise soluția acestei probleme cu chiflele și prăjiturelele, încât își considera acum rezolvată prima temă. Dacă un brutar face cincizeci de chifle toate la fel, atunci înseamnă că a folosit aceeași formă pentru toate. Și asta e!

Pe urmă Platon din video privise mai departe în obiectiv și o întrebă de ce toți caii sunt la fel. Dar asta nu era adevărat. Sofie ar fi spus tocmai dimpotrivă, că nu există doi cai absolut la fel unul cu altul, exact așa cum nici doi oameni nu pot să fie absolut identici.

Aproape că ar fi renunțat la problema aceasta când își aduse aminte cum se gândise ca să rezolve problema cu chiflele. Nici acelea nu erau absolut la fel, unele erau mai groase, altele se sfărâmaseră înainte de a se coace în formă; totuși, pentru fiecare era limpede că, într-un anumit fel, toate erau „absolut identice”.

Poate că Platon voise să întrebe de ce un cal este totdeauna un cal și nu, de exemplu, ceva intermediar între cal și porc. Căci, deși unii cai erau cafenii ca niște urși și alții albi ca mieii, toți caii aveau ceva în comun. Sofie nu văzuse niciodată, de exemplu, un cal cu șase sau opt picioare. Dar Platon nu voia oare să spună că toți caii erau la fel pentru că fuseseră turnați într-un unic tipar?

Pe urmă, Platon puse o întrebare cu adevărat uriașă și grea. Avea omul suflet nemuritor? Sofie nu se simțea în stare să răspundă. Știa doar că trupul mort avea să fie ars sau îngropat, și că după aceea el nu mai avea să aibă nici un viitor. Dacă omul ar fi avut suflet nemuritor, atunci ar fi trebuit să fie alcătuit din două părți foarte diferite între ele; un trup care după câțiva ani s-ar destrăma – și un suflet care acționează mai mult sau mai puțin independent de procesele care au loc în trup. Bunica spusese odată că avea senzația că doar trupul îi îmbătrânea. Pe dinăuntru ea rămăsese aceeași fată tânără de odinioară.

Gândul la o „fată tânără” o adusesse pe Sofie și la ultima întrebare: Sunt femeile și bărbații ființe deopotrivă de raționale? Acum, iar nu mai era chiar atât de sigură. Depinde de ceea ce înțelegea Platon prin „rațional”, în fond.

Deodată își aminti ce-i spusese profesorul ei de filosofie, despre Socrate. Socrate explicase că toți oamenii pot ajunge la adevăruri filosofice dacă se folosesc cum trebuie de rațiunea lor. El credea, de asemenea, că și un sclav poate rezolva problemele filosofiei cu aceeași rațiune ca și un nobil. Sofie era convinsă că el ar fi spus că femeile și bărbații erau deopotrivă ființe raționale.

Pe când sta astfel adâncită în asemenea meditații, auzi dintr-o dată gardul viu de alături foșnind, era ceva acolo care pufnea și găfâia ca o locomotivă. În clipa următoare, același câine galben se strecură în peșteră. Ținea în bot un plic mare.

Hermes! Strigă Sofie. Ți mulțumesc foarte mult!

Câinele lăsă plicul să cadă în poala Sofiei, ea își întinse o mână și-l mângâie pe gât.

— Hermes e un câine bun, spuse.

La care câinele se așeză lângă ea și se lăsă mângâiat în toată regula de Sofie. Dar după câteva minute se ridică și tropăi prin gardul viu pe drumul pe care venise.

Sofie îl urmă cu plicul în mână. Izbuti să treacă prin mărcinișul gardului și, după o clipă, ieșise și ea din grădină.

Hermes alerga acum spre marginea pădurii și Sofie îl urmări la o distanță de câțiva metri. De două ori câinele se întoarse spre ea mârâind, dar Sofie nu se lăsă intimidată. Acum voia să-l găsească pe filosof – chiar dacă ar fi trebuit să alerge așa până la Atena.

Câinele mergea acum ceva mai repede, și curând ajunse la o cărare îngustă prin pădure.

Sofie iuți pasul, dar după o vreme câinele se întoarse spre ea și începu să latre ca un adevărat câine de pază. Sofie însă nu se dădu bătută, se folosi doar de acest prilej ca să se apropie și mai mult de el.

Hermes gonia acum mai departe pe cărare. Până la urmă, Sofie își dădu seama că nu-l putea ajunge. Multă vreme rămase locului ascultând cum câinele se depărta. Pe urmă se lăsă tăcerea.

Sofie se așeză pe un trunchi de copac la marginea unui mic luminiș. Ținea mai departe în mână plicul cel mare galben. Îl deschise, scoase mai multe foi de hârtie bătute la mașină și începu să citească:

Academia lui Platon.

Mi-a părut bine să te văd, Sofie. Firește, vreau să spun adineaori la Atena. Cu ocazia asta m-am și prezentat în fața ta, nu-i așa. Și pentru că ți l-am prezentat pe Platon, putem începe fără să mai pierdem vremea.

Platon (427-347 Î. Hr.) era în vârstă de 29 de ani când Socrate a trebuit să bea cupa de cucută. Fusese de multă vreme discipolul lui Socrate și urmărise îndeaproape procesul care-i fusese intentat. Faptul că Atena fusese în stare să-l condamne la moarte pe cel mai nobil om al său nu numai că a produs o impresie de neșters asupra lui, ci a determinat apoi întreaga sa activitate filosofică.

Pentru Platon, moartea violentă a lui Socrate avea să arate limpede ca lumina zilei ce contradicție poate să existe între relațiile de fapt dintr-o societate și cele reale sau ideale.

Prima acțiune a lui Platon în calitate de filosof propriu-zis a fost să facă publică cuvântarea de apărare a lui Socrate. Prin asta Platon relatează ce a spus Socrate în fața marelui tribunal.

Știi desigur că Socrate însuși nu a scris nimic. Mulți presocratici au scris opere filosofice, însă materialele lor scrise nu au fost, în cea mai mare parte, păstrate pentru posteritate. În ce-l privește pe Platon, credem că toate operele sale principale au fost conservate. (În afară de discursul de apărare a lui Socrate, el a mai făcut o culegere de scrisori și nu mai puțin de treizeci și cinci de dialoguri.) Faptul că aceste scrieri s-au păstrat se explică nu în ultimul rând prin împrejurarea că Platon și-a deschis la Atena propria sa școală de filosofie. Și anume într-o dumbravă care purta numele eroului legendar grec Academos. Din cauza aceasta școala de filosofie a lui Platon s-a numit Academia. (De atunci în întreaga lume s-au deschis multe mii de academii. Vorbim și acum despre „academicieni” și despre „disciplinele academice”.)

În Academia platonică se predau filosofia, matematica și gimnastica. Deși poate că „a preda o disciplină de învățământ” nu e cuvântul cel mai potrivit. În Academia platonică cel mai important lucru era discuția, conversația vie. Din cauza asta nu e o întâmplare faptul că dialogul a constituit forma în care Platon și-a transcris propria filosofie.

Adevărul veșnic, frumosul veșnic și binele veșnic.

La începutul acestui curs de filosofie ți-am spus că deseori merită din plin osteneala să te întrebi care este proiectul unui anumit filosof. Și din cauza asta întreb acum: Ce anume voia să cerceteze Platon?

Pe scurt: Platon era interesat de relația între ceea ce, pe de o parte, este veșnic și neschimbător și, pe de altă parte, ceea ce „curge”. (Deci, exact ca și presocraticii!)

Pe urmă am spus că sofistii și Socrate se întorseseră de la filosofia Naturii și își îndreptaseră interesul spre om și societatea omenească. Și asta e adevărat; dar și sofistii, și Socrate s-au ocupat într-un anumit fel de relația între ceea ce, pe de o parte, este veșnic și dăinuitor – și ceea ce, pe de altă parte, „curge”. Și pe ei i-a preocupat această problemă, acolo unde era vorba de morala oamenilor și de idealurile sau virtutea societății. Sofistii spuneau, în linii mari, că problema identificării a ceea ce e drept și ceea ce e nedrept, cuvenit sau necuvenit, se schimbă de la un oraș la altul și de la o generație la alta. Problema aceasta, a ceea ce e drept sau nedrept, cuvenit sau necuvenit, este deci ceva „fluid”, schimbător. Socrate nu putea însă accepta așa ceva. El credea în reguli eterne sau norme ale acțiunilor omenești. Dacă ne folosim de rațiunea noastră, spunea el, noi cu toții putem recunoaște asemenea norme invariabile și neschimbătoare, căci rațiunea omenească este într-adevăr ceva veșnic, neschimbător.

Mai ești acolo, Sofie? Așadar, acum apare Platon. El manifestă interes atât față de ceea ce este veșnic și neschimbător în Natură – cât și față de ceea ce este veșnic și neschimbător în morală și în societate. Pentru Platon, de fapt, astea sunt unul și același lucru. El încearcă să stabilească o „realitate” proprie, care să fie eternă și neschimbătoare. Și, sincer vorbind, de asta avem de fapt filosofi. Pe ei nu-i interesează să aleagă femeile cele mai frumoase ale anului sau tomatele cele mai ieftine ale verii. (Din cauza asta nici nu sunt totdeauna iubiți!) Filosofii văd asemenea lucruri, frivole și actuale, în înțelesul imediat, zilnic, al cuvântului, doar marginal. Ei caută să le arate tuturor ce anume este „veșnic adevărat”, „veșnic frumos” și „veșnic bun”.

Cu asta ajungem cel puțin să bănuim cuprinderea proiectului filosofiei lui Platon. Și acum, să luăm unul după altul punctele acestea. Vom încerca să înțelegem evoluția unei gândiri deosebite, care a lăsat urme adânci în întreaga filosofie europeană de mai târziu.

Lumea ideilor.

Empedocle și Democrit arătasera înainte că toate fenomenele din natură „curg”, dar că există totuși „ceva” care nu se schimbă niciodată (cele „patru rădăcini” sau „atomii”). Platon se ocupă și el de această problemă – dar în cu totul alt fel. Platon spunea că tot ceea ce putem percepe și simți în natură „curge”. Nu există deci nici o materie fundamentală care să nu se destrame. Absolut tot ceea ce depinde de „lumea simțurilor” constă dintr-o materie pe care vremea o macină. Dar în același timp totul este constituit conform unei forme atemporale, care este veșnică și neschimbătoare. Ai înțeles? Atunci, e bine, mai e totuși. De ce sunt toți caii la fel, Sofie? Poate că tu gândești că ei

nici măcar nu sunt la fel. Dar există ceva care le este comun tuturor cailor, ceva care are grijă să nu avem niciodată probleme când e vorba să recunoaștem un cal. Calul luat izolat „curge”, firește. El poate să ajungă bătrân și olog, cu timpul se îmbolnăvește și moare. Însă „forma calului” propriu-zisă este veșnică și neschimbătoare.

Pentru Platon, acest lucru Etern și Neschimbător nu este o „materie originară” de natură fizică. Eternul și Invariabilul sunt modele spirituale sau abstracte, după care sunt alcătuite toate fenomenele.

Precizez: Presocraticii furnizaseră o explicație foarte utilă pentru schimbările care au loc în natură, fără să trebuiască să presupună că ceva „se schimbă” cu adevărat. În miezul acestui circuit al naturii există o părticică minusculă, dăinuitoare și veșnică, și aceasta nu intră niciodată în destrămare, spuneau ei. Foarte bine, Sofie! Eu spun: Foarte bine! Dar ei nu aveau și o explicație acceptabilă pentru modul cum aceste părți, cele mai mici cu putință, care odinioară au fost elementele constitutive ale unui cal, ajung, patru sau cinci sute de ani mai târziu să creeze dintr-o dată cu totul un alt cal! Sau poate chiar un elefant, sau un crocodil. Platon vrea să spună că atomii lui Democrit nu vor fi niciodată un „crocofant” sau un „eledil”? Și tocmai asta i-a pus în mișcare meditațiile lui filosofice.

Dacă înțelegi de pe acum ce vreau eu să spun, atunci poți sări alineatul următor. Precizez totuși ca să fim mai siguri: Ai o pungă cu piese Lego și îți faci un cal cu ele. Pe urmă risipești pietricelele și le bagi la loc în pungă. Nu te poți aștepta să ai iarăși un cal nou, dacă te mulțumești pur și simplu să scuturi punga cu pietricele. Cum ar putea pietricelele, sau cuburile astea, ele singure, de la sine, să facă un alt cal? Nu, tu trebuie să le așezi ca să combini iarăși calul, Sofie. Și dacă o faci, asta îți e cu putință pentru că tu ai o imagine despre felul cum arată calul. Calul acesta din piese Lego a fost combinat, deci, după un model care rămâne neschimbat de la un cal la altul.

Problema cu cele cincizeci de chifle sau brișe toate la fel ai dezlegat-o? Să ne imaginăm acum că tu cazi din cosmos pe pământ și n-ai mai fi văzut niciodată până atunci o brutărie sau o cofetărie. Deci te nimerеști într-o brutărie care te-a atras prin mireasma ei – și vezi acolo cincizeci de omuleți exact la fel pe o tavă. Presupun că ai să te scarpini o clipă în cap și ai să te întrebi cum se face că toți pot să fie așa, la fel. Ne putem închipui de altfel că unuia îi lipsește un braț, că altul și-a pierdut poate o bucățică din căpățână și un al treilea are un pântec cam prea gros. Dar dacă te gândești mai bine, ajungi cu toate acestea la concluzia că toți omuleții aceștia de cocă au un numitor comun. Deși poate niciunul dintre ei nu e perfect, tu ajungi să bănuiești totuși că ei trebuie să aibă o origine comună. Înțelegi că toți omuleții aceștia se coc după una și aceeași formă.

Și mai e ceva, Sofie, mai e ceva: te cuprinde deodată dorința să vezi forma aceasta. Căci e limpede că forma trebuie să fie cu totul desăvârșită – și, într-un anumit fel, mult mai frumoasă decât toate copiile acestea fragile.

Și dacă tu ai dezlegat singură tema aceasta, atunci înseamnă că ai rezolvat o problemă filosofică în exact același fel în care a făcut-o Platon. Ca și cei mai mulți filosofi, într-un anumit sens el „a căzut din cer” sau „din cosmos”. (S-a lăsat să alunece pe un fir subțire în blana iepurelui.) El s-a întrebat minunându-se, cum de pot fi atât de asemănătoare toate fenomenele din natură, și a ajuns la concluzia că, „mai presus” sau „dincolo” de tot ceea ce vedem în jur, se află un număr limitat de forme. Aceste forme Platon le-a numit idei. În spatele tuturor cailor, porcilor și oamenilor există „ideea de cal”, „ideea de porc” și „ideea de om”. (Și din cauza asta brutăria aceea poate să facă, în afară de omuleți de cocă, purcei de cocă și cai de cocă. Căci o brutărie care se respectă are totdeauna mai mult decât o singură formă. Dar o singură formă pentru fiecare dintre asemenea prăjiturile de cocă ajunge.)

Concluzia: Platon credea că există o realitate propriu-zisă în spatele „lumii simțurilor”. Această realitate el o numea lumea ideilor. Aici găsim „modele” veșnice și neschimbătoare, modelele originare din spatele diferitelor fenomene pe care le întâlnim în natură. Și această concepție remarcabilă noi o denumim doctrina platoniană a ideilor.

Cunoaștere sigură.

Poate că ești de acord cu asta până aici, dragă Sofie. Dar poate te întrebi, adică Platon chiar asta a vrut să spună, la modul serios? Adică el chiar credea că există asemenea fenomene într-o cu totul altă realitate decât cea a simțurilor?

Cu siguranță că el nu a vrut să spună așa ceva la modul literal întreaga sa viață, dar în unele dintre dialogurile sale s-a gândit oricum la asta. Vom încerca să urmărim argumentările sale.

Un filosof, cum am mai spus, încearcă să stabilească ce anume este etern și niciodată schimbător. De exemplu, nu ar avea sens să se scrie un tratat filosofic despre existența unui anumit balon de săpun. În primul rând, el nici n-ar putea fi examinat cum se cuvine înainte de a se sparge brusc. În al doilea rând, ar fi probabil greu de vândut un asemenea text științific, adică filosofic, despre un obiect pe care nimeni nu l-a văzut și care a existat doar câteva secunde.

Platon socotea că tot ceea ce vedem în natură în jurul nostru, de fapt tot ceea ce putem atinge și pipăi, poate fi comparat cu un asemenea balon de săpun. Căci nimic din ceea ce există în lumea simțurilor nu are durată. Și ție îți este limpede, firește, că toți oamenii și animalele vor intra în destrămare mai devreme sau mai târziu și vor muri. Chiar și un bloc de marmură se sfărâmă și se va risipi în cele din urmă în pulbere. (Acropole însăși este acum o grămadă de ruine, Sofie! Scandalos, dacă mă întrebi pe mine. Dar așa este.) Platon pornește de la aserțiunea că noi nu putem ajunge la o cunoaștere sigură în legătură cu ceva care se schimbă tot timpul. Despre tot ceea ce aparține lumii simțurilor – și deci tot ceea ce putem atinge și pipăi – nu putem avea decât păreri nesigure. Știință sigură putem avea doar despre ceea ce recunoaștem cu ajutorul rațiunii.

Dar am să-ți explic mai bine, Sofie: O figură din aceasta izolată, un omuleț de cocă, poate, când îl frământă din aluat, când îl potrivești și îl coci, să se deformeze și să se strice în asemenea fel încât să nu mai poți spune ce înfățișa la început. Dar după ce am văzut douăzeci, treizeci de asemenea omuleți, care și ei pot fi mai mult sau mai puțin perfecți – pot să știu cu o mai mare siguranță cum arată forma după care sunt făcuți. Pot deduce asta, chiar dacă n-am văzut niciodată forma lor. Nici măcar nu e sigur că ar fi mai bine să fi văzut cu ochii mei forma aceasta. Căci nu ne putem bizui totdeauna pe simțurile noastre. Puterea văzului poate varia de la un om la altul; dimpotrivă, ne putem baza pe ceea ce ne spune rațiunea, căci rațiunea este aceeași la toți oamenii.

Când tu stai laolaltă cu alți treizeci de elevi într-o sală de clasă și profesorul întreabă care este culoarea cea mai frumoasă a curcubeului – atunci sigur e că va primi multe răspunsuri diferite. Dar dacă întreabă cât fac trei ori opt, întreaga clasă va răspunde indicând același rezultat. Aici decide adică rațiunea, iar rațiunea este într-un anumit sens exact contrariul părerii și simțirii. Putem spune că rațiunea este veșnică și universală, tocmai pentru că ea exprimă numai date veșnice și universale.

De altfel, Platon a manifestat totdeauna mult interes în ce privește matematica. Și asta pentru că obiectele de care se ocupă matematica sunt neschimbătoare. De aceea putem avea o cunoaștere sigură a lor. Dar acum avem nevoie de un exemplu: închipuie-ți că ai să găsești într-o pădure un con de brad rotund. Tu găsești că acest con este rotund, sferic – dar Jorunn susține că e puțin cam turtit pe o parte. (Și atunci vă certați!) Dar nu puteți fi sigure de ceea ce voi vedeți cu ochii. Dimpotrivă, veți ști cu deplină certitudine că suma unghiurilor cuprinse într-un cerc reprezintă 360 de grade. Și atunci vorbiți de un cerc ideal care nu există în Natură, dar pe care, în schimb, îl vedeți foarte limpede cu ochiul vostru lăuntric. (Spuneți același lucru despre forma de prăjituri ascunse undeva și nu despre figurina, omulețul de cocă aflat din întâmplare pe masa de la bucătărie.)

Scurt rezumat: Despre ceea ce percepem sau pipăim nu putem avea decât păreri nesigure. Dar despre ceea ce recunoaștem cu rațiunea putem avea o cunoaștere sigură. Suma unghiurilor într-un triunghi va fi de-a pururi 180 de grade. „Ideea” că toți caii stau pe patru picioare va fi mai departe valabilă, chiar dacă toți caii din lumea simțurilor vor ajunge vreodată șchiopi.

Un suflet nemuritor.

Am văzut că Platon considera că realitatea se împarte în două.

O parte este lumea simțurilor – despre care nu putem avea decât o cunoaștere aproximativă sau nedesăvârșită, atunci când ne folosim cele cinci simțuri (aproximative și nedesăvârșite). Despre tot ce există în lumea simțurilor e valabilă constatarea că „totul curge” și că, în consecință, nu are dăinuire. Nimic nu este în lumea simțurilor, există doar multe lucruri care se nasc și pier.

Cealaltă parte este lumea ideilor – despre care putem dobândi o știință sigură dacă ne folosim de rațiunea noastră. Această lume a ideilor nu se lasă deci recunoscută cu simțurile, în schimb ideile (sau formele) sunt veșnice și neschimbătoare.

În concepția lui Platon, și omul este o ființă împărțită în două. Avem un trup care „curge”. El este indisolubil legat de lumea simțurilor și are aceeași soartă ca toate celelalte de aici (de exemplu, un balon de săpun). Toate simțurile noastre sunt legate de trup și, în consecință, nu sunt demne de încredere. Dar avem, de asemenea, un suflet nemuritor – și acesta este locuința rațiunii. Tocmai pentru că sufletul nu este material, el poate arunca o privire în lumea ideilor.

Acum aproape că am spus totul. Dar mai este ceva, Sofie: Spun: MAI ESTE CEVA!

Platon afirmă mai departe că sufletul a existat înainte de a fi coborât în trupul nostru: odinioară, sufletul se afla în lumea ideilor. (Era acolo, laolaltă cu formele de prăjituri, sus în dulap) Dar îndată ce sufletul s-a trezit într-un trup omenesc, a și uitat de ideile desăvârșite. Și atunci se întâmplă ceva, da, atunci începe un proces cu adevărat minunat. Când omul trăiește experiența formelor în natură, în suflet se trezește treptat amintire vagă. Omul vede un cal – poate chiar un cal imperfect (da, un cal de cocă, o prăjitură!). Asta ajunge pentru că în suflet să se trezească o amintire a calului desăvârșit, pe care sufletul l-a văzut odată în lumea ideilor. Și cu asta se deșteaptă în suflet un dor după adevărata locuință a sufletului. Platon a numit dorul acesta Eros – și asta înseamnă iubire. Sufletul simte deci un „dor de iubire” după propria lui origine. Și din acel moment, el trăiește experiența trupului și a tuturor celor supuse simțurilor ca fiind nedesăvârșită și neesențială. Pe aripile iubirii, sufletul ar vrea să zboare „acasă” în lumea ideilor Ar vrea să fie eliberat din temnița trupului.

Acum, trebuie să subliniez imediat că Platon descrie aici o evoluție de viață ideală. Căci nici pe departe toți oamenii nu-și lasă frâu liber sufletului lor ca să pornească în călătoria îndărăt spre lumea ideilor. Cei mai mulți se agață de „imaginile oglindite” ale ideilor în lumea simțurilor. Ei văd un cal – și încă un cal. Dar nu văd acel lucru față de care toți caii sunt doar o imitație nereușită. (Dau buzna în bucătărie și se îndoapă cu prăjiturelele de acolo, fără să se întrebe de unde au venit ele.) Platon descrie drumul filosofilor. Îi putem citi filosofia ca pe o descriere a activității unui filosof.

Când vezi o umbră, Sofie, te gândești că ceva anume trebuie să fi aruncat umbra aceasta. Vezi umbra unui animal. Poate că e un cal, te gândești tu, dar nu poți fi foarte sigură. Atunci te întorci și vezi animalul real – care, firește, este nesfârșit mai frumos și mai precis în contururi decât umbra nedeslușită a calului. DIN CAUZA ASTA CONSIDERĂ PLATON TOATE FENOMENELE DIN NATURĂ CA SIMPLE UMBRE ALE FORMELOR SAU IDEILOR VEȘNICE. Dar cei mai mulți oameni se mulțumesc cu viața lor printre umbre. Nu se gândesc anume că este ceva care să fi aruncat umbrele acestea. Ei cred că umbrele sunt

tot ceea ce există – și de aceea trăiesc experiența umbrelor ca nefiind umbre. De aceea uită de nemurirea sufletelor.

Drumul afară din întunericul peșterii.

Platon povestește o parabolă care ilustrează tocmai această reflecție despre lume. O numim parabola peșterii. Am să ți-o povestesc cu cuvintele mele.

Închipuie-ți niște oameni care locuiesc într-o peșteră subpământeană. Ei întorc spatele intrării în peșteră și sunt legați de gât și de picioare, și de aceea nu pot vedea altceva decât peretele din față. În spatele lor se ridică un zid înalt de piatră, și dincolo de acest zid trec încolo și înapoi diferiți oameni ale căror figuri sunt proiectate peste marginea peretelui. Cum în spatele acestor figuri arde un foc, ele aruncă pe zidul peșterii niște umbre tremurătoare. Singurul lucru pe care îl pot vedea oamenii din peșteră este acest „teatru al umbrelor”. Ei stau aici de la nașterea lor și cred așadar, că umbrele acestea sunt singurul lucru care există.

Închipuie-ți acum că unul dintre locuitorii acestei peșteri se eliberează din captivitate. Întâi, el se întreabă de unde vin toate umbrele astea pe peretele peșterii. În cele din urmă, se dezleagă de legăturile care-l țineau acolo. Ce crezi tu că se întâmplă când el se întoarce spre siluetele acelea ținute peste peretele din spatele peșterii? Firește, în primul rând va fi orbit de lumina puternică de acolo. Simpla vedere a acestor figuri cu contururi atât de precise îl orbește – până atunci el văzuse doar răsfrângerea umbrelor lor. Dacă ar putea să se cațare peste peretele acela, să treacă pe lângă focul de acolo și să se târască afară din peșteră, atunci ar fi orbit în și mai mare măsură. Dar după ce se va freca la ochi, va vedea și cât de frumos este totul. Va vedea pentru prima dată culori și contururi limpezi. Va vedea animale și flori adevărate – ale căror imitații nereușite erau figurile văzute de el în peșteră. Dar se întreabă de unde vin animalele și florile. El vede soarele pe cer și înțelege că soarele dă viață florilor și animalelor din natură, așa cum focul din peșteră avea grijă ca el să poată vedea umbrele lor.

Acum acest fericit fost locuitor al peșterii poate alerga liber prin natură și se poate bucura de libertatea de curând câștigată. Dar el se gândește la toți cei care au rămas acolo jos în peșteră. Din cauza asta se întoarce. Îndată ce a ajuns iar între ei, el încearcă să-i facă pe ceilalți locuitori ai peșterii să vadă că imaginile de umbră de pe zid nu sunt decât imitații tremurătoare ale realului. Dar nimeni nu-l crede. Ei arată cu degetul spre zidul din față și spun că ceea ce văd acolo e tot ceea ce există. Până la urmă, ei îl omoară pe acest reîntors, ca să scape de el.

Ceea ce înfățișează Platon în parabola peșterii este drumul filosofului de la reprezentările nedeslușite la ideile reale de dincolo de fenomenele din natură. El se gândește poate și la Socrate – pe care locuitorii peșterii l-au ucis pentru că le tulbura reprezentările obișnuite și voia să le arate drumul spre adevărata înțelegere. În felul acesta parabola peșterii devin o imagine a curajului și a răspunderii pedagogice a filosofului.

Pentru Platon e important ca relația dintre întunericul peșterii și natura de afară să corespundă relației dintre formele din natură și cele din lumea ideilor. El nu spune că natura este întunecată și tristă, ci că este întunecată și tristă în comparație cu claritatea ideilor. Un portret al unei fete frumoase nu este ceva întunecat și trist, poate dimpotrivă. Dar este numai un portret, o imagine.

Republica filosofilor.

Parabola platonicească a peșterii o găsim în dialogul Republica. Aici Platon descrie statul ideal, adică își imaginează un stat model – sau ceea ce noi am numi un stat „utopic”. Foarte pe scurt, putem spune că Platon arată că statul trebuie condus de filosofi. În fondarea lui, el își are punctul de pornire în oameni individuali luați în sine.

Din punctul de vedere al lui Platon, trupul omenesc constă din trei părți, și anume capul, pieptul și pântecul. Fiecareia dintre aceste părți îi corespunde o însușire caracteristică. Capului îi aparține rațiunea, pieptului voința și pântecului plăcerea sau dorința. Fiecărei acestei însușiri caracteristice îi corespunde un ideal sau o virtute. Rațiunea trebuie să tindă spre înțelepciune, voința trebuie să exprime curaj, iar poftele și dorințele trebuie reprimare pentru ca omul să dea dovadă de măsură. De-abia când cele trei părți ale omului se manifestă ca o unitate, avem de a face cu un om armonios sau drept, constituit așa cum trebuie. În școală copiii trebuie întâi să învețe să-și stăpânească dorințele, apoi se va dezvolta curajul și la sfârșit trebuie dobândite rațiunea și înțelepciunea.

Platon își imaginează un stat care să fie alcătuit exact așa cum e alcătuit un om. Așa cum trupul are „cap”, „piept” și „pântec”, tot astfel statul are conducători, paznici (sau soldați) și producători de bunuri, (țărani, de pildă). Aici devine limpede că Platon și-a luat drept model știința medicală greacă. Așa cum un om sănătos și armonios constituit dă dovadă de echilibru și de măsură, un stat drept se caracterizează prin faptul că fiecare își știe locul convenit în întregul astfel constituit.

Ca și filosofia sa în general, filosofia statului la Platon este dominată de raționalism. Hotărâtor pentru alcătuirea unui stat drept este faptul că el e condus prin rațiune. Așa cum capul conduce trupul, filosofii trebuie să conducă societatea.

Să încercăm acum o prezentare simplă a relațiilor dintre cele trei părți ale omului și ale statului.

Trupul.

Sufletul.

Virtutea.

Statul.

Capul.

Rațiunea.

Înțelepciunea.

Conducătorii.

Pieptul.
Voința.
Curajul.
Paznicii.
Pântecele.
Poftele.
Măsura.
Producătorii de bunuri.

Statul ideal al lui Platon amintește poate de organizarea pe caste a societății indiene, unde fiecare individ își are o funcție specială spre binele întregului. De pe vremea lui Platon – și încă dinainte – statul indian organizat pe caste dispune de această împărțire tripartită între casta conducătorilor (sau casta preoților), casta războinicilor și casta celor care se ocupă de bunuri.

Astăzi, probabil că am caracteriza statul lui Platon drept stat totalitar; există filosofi care-l critică aspru pe Platon pentru aceasta. Dar trebuie să ne gândim că el a trăit în cu totul alte vremuri decât noi. Să nu uităm că el era de părere că femeile pot conduce un stat la fel de bine ca și bărbații. Și întrucât conducătorii trebuie să conducă întemeindu-se pe rațiune, Platon credea că femeile sunt dotate cu aceeași rațiune ca și bărbații, dacă au acces la școală și dacă sunt eliberate de grija copiilor și de treburile casei. Tot Platon considera că, în ce-i privește pe conducătorii statului și paznicii, ei trebuiau să renunțe la familie și la proprietatea privată. Educarea copiilor o considera prea importantă ca să poată fi lăsată în mâinile persoanelor individuale. Educarea copiilor trebuia să fie în răspunderea statului. (Platon a fost primul filosof care s-a pronunțat pentru grădinițe publice de copii și școli pe durata întregii zile.)

După ce Platon a trăit câteva mari dezamăgiri politice, el a scris dialogul *Legile*. Aici el înfățișează „statul legilor”, ca fiind al doilea stat în ordinea calității, și reintroduce proprietatea privată în relațiile de familie. În felul acesta este restrânsă libertatea femeilor. El spune însă că un stat care nu educă și formează femeile este ca o ființă omenească preocupată să-și antreneze numai brațul drept.

În fond, putem spune că Platon avea o imagine pozitivă a femeii – în orice caz pozitivă pentru vremea lui. În dialogul *Banchetul*, e vorba de o femeie, Diotima, care și-a adus contribuția la expunerea concepției filosofice a lui Socrate.

Acesta a fost Platon, Sofie. De mai bine de două mii de ani, oamenii discută – și critică – neobișnuita sa doctrină a ideilor. Primul dintre aceștia a fost propriul său discipol de la Academie. El se numea Aristotel – cel de-al treilea mare filosof din Atena. Mai mult nu-ți spun astăzi!

Câtă vreme Sofie rămăsese așezată pe acel trunchi de copac citind, soarele se ridicase sus peste colina împădurită dinspre răsărit. Discul soarelui se înălța peste marginea colinei exact atunci când Sofie citea despre Socrate care se cățara ieșind din peșteră și-și strângea ochii în lumina orbitoare de afară.

Ea însăși avea aproape senzația că iese dintr-o grotă subpământeană. Sofiei îi se părea oricum că vede natura într-un cu totul alt fel, după ce citise despre Platon. Avea senzația că înainte fusese oarbă în fața culorilor. Văzuse poate niște umbre, dar nu ideile limpezi.

Nu era foarte sigură că Platon ar fi avut dreptate în tot ceea ce spusese cu privire la un model etern; dar găsea că era frumos gândul care susținea că tot ce e viu e doar o copie a formei veșnice din lumea ideilor. În sfârșit, era adevărat că toate florile și arborii, ființele omenesti și animalele erau „nedesăvârșite”.

Tot ce vedea acum în jur era atât de frumos și de plin de viață, încât Sofiei îi venea să se frece la ochi. Dar nimic din ce vedea aici nu avea dăinuire. Și totuși – peste o sută de ani – aveau să existe aceleași flori și animale. Și chiar dacă fiecare animal și fiecare floare aveau să se stingă și să fie uitate, ceva tot avea să „amintească” felul în care ele toate se înfățișaseră aici.

Deodată țâșni o veveriță pe o creangă de brad, se roti de două ori în jurul ei însăși, apoi dispăru printre ramuri. Pe tine te-am mai văzut, gândi Sofie. Firește, știa că probabil nu văzuse aceeași veveriță – văzuse, ca să se exprime astfel, aceeași „formă” a ei. De ce să nu aibă atunci dreptate Platon când spunea că ea văzuse odinioară în lumea ideilor „veverița” veșnică – și asta cu mult înainte ca sufletul ei să se fi stabilit într-un trup?

Putea oare să fie adevărat că ea mai trăise o dată? Existase sufletul ei, înainte ca ea să fi primit un trup, pe care acum trebuia să-l ducă împreună cu ea pretutindeni? Putea să fie adevărat că avea în ea însăși un mic ghemotoc de aur – un giuvaier pe care timpul nu-l micșora, da, un suflet, care trăia mai departe și când trupul de acum avea să îmbătrânească și să moară?

COLIBA MAIORULUI.

Fata din oglindă clipi des făcându-i parcă cu ochiul, dar cu amândoi deodată.

Era de-abia șapte și un sfert. Sofie n-avea nevoie să se grăbească spre casă. Mama ei avea, sigur, să mai doarmă încă două ore, duminica era totdeauna leneșă.

Să intre oare mai adânc în pădure și să încerce să-l găsească pe Alberto Knox? Dar de ce mârâise atât de furios la ea câinele lui?

Sofie se ridică de pe trunchiul de copac și porni pe drumul din pădure, pe care alergase înainte Hermes. Mai avea în mână plicul galben cu scrisoarea lungă despre Platon. Cărarea se despărți de două ori înaintea ei, și ea o apucă de fiecare dată pe cel mai larg dintre aceste drumuri astfel despărțite.

Pretutindeni ciripeau păsările – în copaci și prin văzduh, în tufișuri și prin hățișuri. Erau cuprinse de entuziasmul dimineții. Pentru ele nu existau deosebiri între zilele de lucru și sfârșitul de săptămână. Dar cine le învățase oare pe păsări să ciripească? Avea fiecare dintre ele câte un mic computer în ea însăși, un „program” care le spunea ce avea de făcut fiecare?

Întâi cărarea trecea printr-o mică adâncitură între stânci, apoi printre brazi înalți coborând drept în jos. Aici pădurea era atât de deasă, încât printre toate trunchiurile acestea groase nu putea vedea decât până la câțiva metri.

Deodată descoperi ceva albastru printre trunchiurile brazilor. Sigur era un lac. Aici cărarea cotea în altă direcție, dar Sofie înainta pur și simplu mai departe printre copaci. Nu știa nici ea de ce o mânau pașii în acea direcție.

Lacul nu era mai mare decât un teren de fotbal. Chiar în fața ei, pe țărmul celălalt, Sofie văzu o colibă vopsită în roșu într-un luminiș înconjurat de mesteceni albi. Din horn ieșea o dâră subțire de fum.

Sofie merse până la marginea apei. Aici pământul era aproape peste tot foarte umed, însă ea descoperi curând o barcă cu vâsle. Era trasă pe jumătate pe uscat. Și înăuntru erau vâslele.

Sofie privi în jur. I se părea cu neputință să înconjoare lacul ca să ajungă la colibă fără să-și ude de tot încălțăminte. Hotărâtă, se îndreptă spre barcă și o împinse în apă. Apoi sui în ea, potrivi vâslele în călușul lor și vâsli de-a curmezișul lacului; curând ajunse la celălalt mal. Coborî pe uscat și încercă să tragă barca în urma ei. Aici țărmul era mult mai abrupt decât pe partea cealaltă.

Sofie mai aruncă o singură privire îndărăt și apoi se îndreptă spre colibă.

Se speriasse singură de ce făcea. Cum de avea încredere să se aventureze astfel? Nici ea nu știa, „altceva” părea să o conducă.

Sofie se apropie de ușă și bătut. Rămase o vreme să aștepte, dar nu deschise nimeni. Apăsă prevăzătoare pe clanță și ușă se deschise.

— Hallo! Strigă ea. E cineva acasă?

Sofie pătrunse într-o încăpere spațioasă, amenajată ca o cameră comodă de locuit. Nu îndrăzni să închidă ușa în urma ei.

Era limpede că aici locuia cineva. Auzea de altfel și trosnetele din soba mare cu lemne. Deci aici fusese cineva acum nu foarte multă vreme.

Pe o masă mare de lucru erau o mașină de scris veche, câteva cărți, două creioane cu pastă și o mulțime de hârtii. În fața ferestrei care privea spre lac se aflau o masă și două scaune. Altminteri, nu erau multe mobile; doar un perete, acoperit cu rafturi cu cărți. Și deasupra unei comode albe era agățată o oglindă mare rotundă cu o ramă masivă de alamă. Părea grozav de veche.

Pe un perete erau, de asemenea, atârinate două tablouri. Unul era o pictură în ulei și înfățișa o casă albă, așezată la o depărtare de o aruncătură de băț de un mic golf cu adăpost pentru bărci. Între casă și adăpostul bărcilor era grădina coborând ușor în pantă, cu un măr în mijloc, câteva tufișuri și pietre risipite asemenea unor stânci minuscule. Niște mesteceni înconjurau această grădină asemenea unei adevărate cununi. Imaginea avea ca titlu „Bjerkely”.

Alături de acest tablou era portretul unui bărbat așezat cu o carte în poală într-un fotoliu în fața unei ferestre. Și aici se afla un golfuleț cu pomi și grămezi de pietre. Portretul acesta era, sigur, vechi de câteva sute de ani – și se numea „Berkeley”. Pictorul care-l executase se numea Smibert.

Berkeley și Bjerkely. Nu era ciudat?

Sofie se uită mai departe în jur prin colibă. Din acest salon, o ușă ducea spre o mică bucătărie. Aici tocmai se spălaseră vasele. Farfurioare și pahare erau rânduite pe o cârpă de șters, câteva farfurioare mai aveau încă urme de detergent. Pe dușumea era și o farfurioară de tablă cu resturi de mâncare. Deci aici locuia un animal de casă, un câine sau o pisică.

Sofie se întoarse în salon. O altă ușă ducea într-un mic dormitor. Lângă pat erau mototolite două pături. Sofie descoperi pe aceste pături câteva fire de păr lung, galben. Aceasta era dovada: acum Sofie era convinsă că Alberto Knox și Hermes locuiau în această colibă.

Pe când se mișca prin salonul de la început, Sofie trecu prin fata oglinzii de deasupra comodei. Oglinda părea tulbure și vălurită, iar imaginea Sofiei nu era prea limpede. Fără să știe de ce, Sofie începu să se strâmbe la ea însăși acolo în oglindă, așa cum uneori obișnuia să facă acasă când se spăla în baie. Chipul ei din oglindă o imita în totul, dar nici nu ar fi fost de așteptat altceva.

Deodată însă se petrecu ceva straniu. Dintr-o dată – timp de o singură secundă infinitesimală – Sofie văzu foarte limpede că fata din oglindă clipi des făcându-i parcă cu ochiul, dar cu amândoi deodată. Sofie se trase înapoi speriată. Dacă ea însăși ar fi făcut astfel cu ochiul, clipind astfel din amândoi deodată – cum ar fi putut atunci s-o vadă pe cealaltă făcând asta? Ceva mai mult: era chiar Sofie cea care îi făcea ei cu ochiul. Părea că vrea să spună: Te văd, Sofie. Eu sunt aici înăuntru, însă de partea cealaltă.

Sofie simțea cum îi bate inima năvalnic în piept. În același timp, auzi un câine lătrând undeva departe. Era sigur Hermes! Trebuia să fugă imediat de aici.

Abia acum observă un portofel verde pe comodă, sub oglindă. Sofie îl ridică și îl deschise temătoare. În portofel erau o bancnotă de o sută, una de cincizeci și. O legitimație de Școală. Sub fotografia de acolo scria „Hilde Mrller Knag” și „Școala Lillesand”.

Sofie simți cum îi îngheață deodată fața. Apoi îl auzi iarăși pe câine lătrând. Trebuia neapărat să fugă de aici.

Când să treacă pe lângă masă, descoperi un plic alb printre multele cărți și hârtii răspândite acolo. Pe plic scria „SOFIE”.

Fără să mai stea pe gânduri, smulse plicul și-l vârî în plicul cel mare galben alături de lungă scrisoare despre Platon. Apoi ieși în fugă din colibă și închise ușa după ea.

Afară auzea câinele lătrând și mai tare. Apoi constată că barca dispăruse. După câteva clipe, o descoperi în mijlocul lacului. Pe lângă barcă plutea una dintre vâsle.

Asta pentru că nu reușise să tragă barca pe țărm. Auzea câinele lătrând mereu, dar auzea și altceva, ceva care se mișca printre arbori, pe cealaltă parte a lacului.

Sofie nu mai avea acum timp să stea să se gândească. Strângând plicul cel galben în mână, alergă printre tufișurile din spatele colibei. Curând se văzu

silită să străbată o mlaștină de mai multe ori intră în apă până mai sus de glezne. Dar trebuia să alerge înainte. Trebuia să ajungă acasă.

După o vreme, dădu de un drumeag mai umblat. Era oare drumeagul pe care venise? Sofie rămase o clipă locului încercând să-și stoarcă apa din veșminte. De-abia acum îi dădură lacrimile.

Cum putuse fi atât de proastă? Partea cea mai rea era cea cu barca. Vedea mereu în fața ochilor barca și cu vâsla plutindu-i alături, rotindu-se acolo în mijlocul lacului. Îi era atât de rușine, o făcuse de oaie.

Acum, poate că profesorul de filosofie se afla acolo, pe malul lacului. Avea nevoie de barcă să se poată întoarce acasă. Sofie se rușina grozav de ce boacăna făcuse. Însă n-o făcuse dinadins.

Plicul! Asta era poate ceva și mai urât. De ce luase plicul cu ea? Pentru că era numele ei pe el, firește, din cauza asta s-ar fi putut spune că într-un fel îi aparținea. Totuși avea senzația că este o hoață. Și acuma se putea dovedi că ea fusese în colibă.

Sofie scoase din plic un bilețel. Pe el scria:

Ce a fost întâi – găina sau ideea de „găină”?

Are omul idei înăscute?

Care este deosebirea între o plantă, un animal și un om?

De ce plouă?

De ce are nevoie omul să ducă o viață bună?

Sofie nu putea să stea acum să se gândească la întrebările acestea, dar pornea de la premisa că ele aveau ceva de a face cu filosoful din lecția următoare. Nu se numea cumva Aristotel?

Când, după ce alergase la nesfârșit prin pădure, ajunse la gardul viu de lângă ascunzătoarea ei, i se părea că este o naufragiată care înoată spre țărm. Era ciudat să vadă gardul acesta din partea cealaltă. De-abia când se strecură în peșteră se uită la ceas.

Era zece și jumătate. Plicul cel mare îl lăsă alături de celelalte hârtii în cutie. Biletul cu întrebările noi și-l strecură în ciorap. Mama vorbea la telefon când intră Sofie. Lăsă receptorul în furcă.

— Unde-ai fost până acuma, Sofie?

— Am. Am făcut o plimbare. Prin pădure, se bâlbâi Sofie.

— Da, închipuie-ți, asta văd și eu.

Sofie tăcu; vedea și ea cum îi picura apa din rochie.

— A trebuit s-o sun pe Jorunn.

— Pe Jorunn?

Mama îi aduse ceva uscat să se schimbe. Sofie reuși doar cu mare greutate să ascundă biletul de la profesorul ei de filosofie. Se așezară în bucătărie. Mama făcu câte o ceașcă de cacao.

Ai fost cu el? O întrebă apoi.

Cu el?

Sofie se gândea doar la profesorul de filosofie.

— Cu el, da. Cu. Iepurele acela al tău.

Sofie clătină din cap.

— Ce faceți când sunteți împreună? De ce ești atât de udă?

Sofie ședea așezată acolo, serioasă de tot, și privea fix tablă masei, dar într-un loc tainic, acolo în ea însăși, era ceva care râdea. Mama, săraca de ea, ce griji își făcea!

Iarăși scutură din cap. Și întrebările veneau pe bandă rulantă.

— Acum vreau să aud tot adevărul! N-ai ieșit astă-noapte? Nu te-ai strecurat afară când m-am dus eu la culcare? Abia ai paisprezece ani, Sofie. Vreau să știu cu cine ai fost!

Sofie începu să plângă. Apoi povesti. I se făcuse frică, și când ți-e frică, spui de regulă adevărul.

Povesti că se trezise devreme și că făcuse o plimbare prin pădure. Povesti despre colibă și despre barcă și chiar despre oglinda aceea ciudată. Dar reuși să facă în așa fel încât să treacă sub tăcere tot ce era în legătură cu acel curs tainic de filosofie prin scrisori. Nu pomeni nici de portofelul verde. Nu știa de ce, dar simțea că trebuie să păstreze numai pentru ea ceea ce avea legătură cu Hilde.

Mama o apucă de braț. Sofie înțelese că de data asta o credea.

Eu nu am nici un prieten, suspină ea. Ți-am spus toate astea ca să nu mai trebuiască să-ți faci griji cu iepurele alb.

Și ai fost cu adevărat până la coliba maiorului. Spuse mama îngândurată.

Coliba maiorului? Sofie făcu ochii mari.

Coliba aceea mică pe care ai descoperit-o în pădure e denumită „coliba maiorului”. Acum mulți, mulți ani, a locuit acolo într-adevăr un maior bătrân. Era puțin cam excentric și ciudat. Dar nu ne mai gândim acum la asta. De atunci, ea a rămas goală.

Așa crezi tu, da. Dar acum locuiește acolo un filosof.

Nu, nu mai începe iar cu fanteziile tale.

Sofie ședea în camera ei și se gândea la experiențele de viață din ultimele câteva ceasuri. În capul ei era un adevărat circ zgomotos, cu elefanți greoi, clovni poznași, acrobați plini de îndrăzneală pe trapezele lor zburătoare și maimuțe dresate. O imagine revenea mereu printre celelalte. O mică barcă cu vâsle și o vâslă plutind alături de ea, undeva adânc în inima pădurii, pe un lac – și cineva care avea nevoie de barcă pentru a se întoarce acasă.

Era sigură că profesorul de filosofie nu i-ar fi vrut răul și că, dacă avea să înțeleagă acum că Sofie îi vizitase coliba, poate că avea s-o ierte. Însă ea încalcă o înțelegere. Asta era mulțumirea ei pentru faptul că bărbatul acesta străin își luase asupra lui răspunderea pentru educația ei filosofică. Cum mai putea remedia situația?

Sofie luă una dintre foile de hârtie roz pentru corespondență și scrisese:

Dragul meu filosof! Am fost duminică dimineață în colibă. Aș fi vrut atât de mult să te întâlnesc pentru a discuta mai îndeaproape unele probleme filosofice. Pentru moment, sunt o adeptă a lui Pluton, dar nu sunt atât de

sigură că el a avut dreptate când spunea că ideile sau modelele există într-o altă realitate. Există firește în sufletul nostru, dar asta e, după părerea mea în momentul de față, cu totul altceva. Trebuie, din păcate, să recunosc că nu sunt de ajuns de convinsă că sufletul nostru este cu adevărat nemuritor. Eu personal nu am nici o amintire despre viața mea dinainte. Dacă tu ai putea să mă convingi că sufletului bunicii mele moarte îi merge bine în lumea ideilor, aș fi foarte recunoscătoare.

La drept vorbind însă, nu de dragul filosofiei m-am apucat de această scrisoare, pe care, laolaltă cu o bucățică de zahăr am s-o pun într-un plic roz. Voiam doar să-ți cer iertare pentru că nu am fost ascultătoare. Am încercat să trag barca sus pe mal, dar se pare că nu am avut destulă forță. Pe de altă parte, e posibil și ca un val mai mare să fi împins barca iar în apă.

Sper că ai ajuns acasă fără să te uzi prea tare la picioare. Dacă nu, te poți consola cu gândul că eu m-am udat learcă și că, probabil, voi face o răceală bună. Dar pentru asta eu sunt vinovată.

N-am pus mâna pe nimic de acolo din colibă, dar din păcate am cedat ispitei când am văzut plicul cu numele meu. Nu pentru că am vrut să fur ceva, ci pentru că, din moment ce numele meu era scris pe plic, m-am gândit, timp de câteva secunde foarte tulburi, că scrisoarea îmi aparținea. Te rog sincer să mă ierți și îți promit să nu te dezamăgesc iar.

P. S. Am să meditez imediat cu toată atenția la întrebările de acolo.

P. P. S. Oglinda aceea cu ramă de alamă de deasupra comodei albe este o oglindă normală sau o oglindă fermecată? Te întreb doar pentru că eu nu sunt obișnuită ca imaginea mea din oglindă să-mi facă cu ochiul, cu amândoi ochii deodată.

Salutări de la eleva ta cu adevărat și sincer interesată, SOFIE.

Sofie citi scrisoarea încă de două ori înainte de a o băga în plic. Nu era, oricum, la fel de solemnă ca cea dintâi. Înainte de a se duce în bucătărie să șterpească o bucățică de zahăr, ea mai luă o dată în mână biletul cu temele pentru acasă.

„Ce a fost întâi – găina sau ideea de «găină»?” întrebarea era la fel de dificilă aproape ca și vechea ghicitoare cu găina și oul. Fără ou nu poate exista găina, dar fără găină nu poate exista nici oul. Și era într-adevăr la fel de greu de descoperit ce a fost mai întâi, găina sau „ideea” de găină? Sofie înțelesese bine ce spusese Platon. Spusese anume că ideea „găină” existase în lumea ideilor cu mult înainte ca în lumea simțurilor să fi existat o găină. Potrivit spuselor lui Platon, sufletul văzuse ideea de „găină” înainte să se fi fixat într-un trup. Dar oare Sofie nu se gândise exact în locul acesta că Platon s-ar fi putut înșela? Un om care nu a văzut niciodată o găină vie sau imaginea unei găini, nu poate avea vreo „idee” despre o găină. Și cu asta ajunsese la întrebarea următoare.

„Are omul idei înnăscute?” Foarte îndoielnic, se gândea Sofie. Nu putea să-și imagineze că un bebeluș de-abia născut ar fi putut dispune de o provizie foarte mare de idei. Firește că nu puteai să fii sigur, căci chiar dacă un copil

mic nu are capacitatea să vorbească, asta nu trebuie neapărat să însemne că el n-ar avea în capul lui nici un fel de idei. Dar, în fond, trebuie să vedem întâi lucrurile de pe lume, înainte de a putea ști ceva despre ele?

„Care este deosebirea între o plantă, un animal și un om?” Sofie vedea imediat că aici existau deosebiri limpezi, foarte importante. Ea nu credea, de exemplu, că o plantă ar avea o viață sufletească deosebit de complicată. Cum să-și închipuie că o floare de clopoțel ar fi putut avea probleme în viața ei sentimentală, să sufere de iubire neîmpărtășită? O plantă crește, își ia hrana de unde trebuie și își produce micile semințe prin care se înmulțește. Și cu asta ai spus cam tot ce se poate spune despre plante. Sofie se gândea acum dacă tot ceea ce spusese ea despre plante ar fi fost valabil și pentru animale și oameni. Dar animalele aveau și alte însușiri. Ele se puteau, de pildă, mișca (când a luat vreodată parte un trandafir la o cursă de 60 de metri?). Era deja mai greu să arăți deosebirea între o ființă omenească și un animal. Oamenii pot gândi, dar asta pot s-o facă și animalele, nu? Sofie era convinsă că pisica ei Sherekan putea să gândească. Putea, în orice caz, să se comporte într-un chip de-a dreptul calculat. Dar se gândea ea și la probleme filosofice? Putea o pisică să mediteze la deosebirea dintre o plantă, un animal și un om? Puțin probabil! O pisică putea, desigur, să fie veselă sau tristă – dar se întreba oare pisica dacă există Dumnezeu sau dacă ea are un suflet nemuritor? Sofie considera așa ceva foarte îndoielnic. Dar aici era valabilă chestia de adineaori cu copilașul abia născut și ideile înăscute. Cu o pisică era exact la fel de greu să discuți despre ideile acestea ca și cu un copil nou născut.

„De ce plouă?” Sofie ridică din umeri. Sigur, plouă pentru că se ridică aburii din mare și pentru că norii se strâng pentru ploaie. Nu învățase ea asta încă din clasa a treia? Se putea, desigur, spune că plouă pentru ca animalele și plantele să poată crește. Dar era oare adevărat? O ploaie torențială urmărirea ea o intenție anume?

Ultima întrebare avea, în orice caz, ceva de a face cu intențiile. „De ce are nevoie omul să ducă o viață bună?” Asta o scrisese profesorul de filosofie încă de la începutul cursului. Oamenii au nevoie de mâncare, căldura, dragoste și îngrijire. Astea erau oricum condițiile fundamentale pentru o viață în condiții bune. Pe urmă, el arătase că toți au nevoie și de răspunsurile la anumite întrebări filosofice. De aceea era atât important să ai o profesie pe care să o suporti bine. Dacă, de exemplu, detești traficul, nu ai fi foarte fericit ca șofer de taxi. Și dacă ți-e silă de teme pentru acasă, nici cariera de profesor n-ar însemna o alegere foarte subtilă. Sofie iubea animalele și de aceea își putea închipui că ar ajunge medic veterinar. În orice caz, nu socotea necesar să câștigi un milion la loterie ca să duci o viață bună, dreaptă. Poate chiar dimpotrivă. În fond, exista și proverbul: „Lenevia este începutul tuturor viciilor”.

Sofie rămase așa în camera ei până când mama o chemă la masă. Făcuse cotlete cu cartofi prăjiți. Grozav! Aprinsese și o lumânare. Ca desert aveau cremă de mere.

La masă vorbiră despre toate subiectele posibile. Mama întrebă cum ar fi vrut Sofie să-și sărbătorească cea de-a cincisprezecea aniversare a zilei de naștere. Până atunci mai erau doar câteva săptămâni.

Sofie ridică din umeri.

— Ai vrea să inviți pe cineva? Adică n-ai vrea să dăm o petrecere?

— Poate.

— Putem să le invităm pe Marte și Anne-Marie. Și pe Hege. Și pe Jorunn, bineînțeles. Și pe Jîrgen, poate. Dar trebuie să decizi tu singură. Știi – mai țin minte și acum cum am împlinit eu cincisprezece ani. Și nu mi se pare că ar fi trecut prea mult de atunci. Încă de pe atunci simțeam că am crescut mare, Sofie. Nu e ciudat? Nu găsesc că m-aș fi schimbat cine știe cât.

— Nici nu te-ai schimbat, nimic nu se „schimbă”. Te-ai dezvoltat doar, ai mai îmbătrânit.

— Hm. Da, vorbești ca un om mare. Găsesc doar că totul a mers îngrozitor de repede.

ARISTOTEL.

Un om de o exactitate scrupuloasă, un om al ordinii, care voia să facă ordine în conceptele oamenilor.

În timp ce mama își făcea siesta, Sofie se duse în peștera ei. Băgase o bucățică de zahăr în plicul roz și scrisese deasupra „Pentru Alberto”.

Nu venise o scrisoare nouă, dar după câteva minute Sofie auzi câinele apropiindu-se.

— Hermes! Strigă Sofie; în clipa următoare, Hermes se strecura în peșteră cu un plic mare, galben, în bot.

— Bravo, Hermes!

Sofie își petrecu brațul pe după gâtul lui; câinele găfâia și pufnea. Ea scoase plicul roz cu bucățica de zahăr înăuntru și i-l puse lui Hermes în gură. Apoi el se strecură iarăși afară din peșteră și dispăru în pădure.

Sofie era puțin nervoasă când deschise plicul. Oare scria acolo ceva despre colibă și despre barcă?

Cuprindea obișnuitele foi de hârtie prinse cu o clamă de birou. Dar era și un bilet separat. Pe bilet scria:

Draga mea detectivă! Sau, mai bine zis, spărgătoare, ca să fim mai preciși. Cazul a fost raportat și înregistrat acum.

Nu, nu sunt deosebit de supărat. Dacă ești chiar atât de curioasă când e vorba să găsești răspunsurile la enigmele filosofiei, atunci e ceva foarte promițător. Partea proastă e doar că eu trebuie să mă mut acum. De fapt, e vina mea. Ar fi trebuit să știu că tu ești una dintre cele cărora le place să meargă până la temeiul ultim al lucrurilor.

Salutări din inimă de la Alberto.

Sofie răsuflă ușurată. Deci nu se supăraseră. Dar de ce trebuia să se mute?

Luă teancul cel mare de foi și dădu fuga în camera ei. Era mai bine să fie în casă când avea să se trezească mama. Curând se instalase comod în pat. Acum voia să citească despre Aristotel.

Filosof și om de știință.

Dragă Sofie! Sigur că te-ai minunat citind despre învățătura ideilor lui Platon. Și nu ești prima care face așa ceva. Nu știu dacă ai acceptat ușor sau dacă ai făcut obiecții critice. Dar dacă ai avut ceva de obiectat, atunci poți fi sigură că aceleași obiecții au fost formulate de către Aristotel (384-322 î. Hr.). El a fost timp de douăzeci de ani elev la Academia lui Platon.

Aristotel nu a fost atenian. El era de fel macedonean, dar a venit la Academie când Platon avea 61 de ani. Tatăl său era un medic cunoscut – deci om de știință. Chiar și acest fundal spune ceva despre proiectul filosofic al lui Aristotel. Natura vie îl interesa mai mult decât orice. El a fost nu numai ultimul mare filosof grec, ci și primul mare biolog al Europei.

Dacă am vrea să formulăm totul mai elegant, putem spune că Platon era atât de cufundat în formele veșnice sau „idei”, cum le spunea el, încât abia dacă mai înregistra schimbările din natură. Aristotel, dimpotrivă, se interesa mult tocmai de schimbări – sau de ceea ce astăzi numim procesele din natură.

Dacă am vrea să formulăm și mai prețios, atunci putem spune că Platon s-a întors cu spatele la lumea simțurilor și că nu a luat decât în treacăt seama la ceea ce vedem în jurul nostru. (El voia deci să iasă din peșteră. Voia să privească lumea veșnică a ideilor!) Aristotel a făcut exact invers: el a ieșit în natura liberă din jur și a studiat peștii și broaștele, anemonele și florile de mac.

Poți foarte bine să spui că Platon și-a folosit numai rațiunea, iar Aristotel, dimpotrivă, și simțurile.

Nu în ultimul rând, chiar în felul lor de a scrie găsim deosebiri evidente. În vreme ce Platon era poet și creator de mituri, scrierile lui Aristotel sunt uscate și amănunțite ca un lexicon. În schimb, multe dintre lucrurile pe care le-a scris el au la bază un studiu intensiv al naturii.

În Antichitate se vorbea de nu mai puțin de 170 de titluri ale cărților pe care le-ar fi scris Aristotel. Astăzi s-au păstrat 47 de asemenea scrieri. Dar nu sunt cărți terminate. Cele mai multe dintre scrierile lui Aristotel constau din notițe pentru Prelegeri. Și pe vremea lui Aristotel filosofia era o ocupație în primul rând comunicându-se prin vorbire.

Semnificația lui Aristotel pentru cultura Europei constă mai ales în faptul că el a creat limbajul de specialitate pe care îl folosesc și astăzi diferitele științe. El a fost marele sistematizator care a întemeiat și a ordonat științele.

Cum Aristotel a scris despre toate domeniile științei, am să mă mulțumesc să mă ocup aici de cele mai însemnate dintre ele.

Deoarece ți-am povestit atâtea despre Platon, ai să auzi întâi cum a argumentat Aristotel împotriva învățăturii ideilor lui Platon. Apoi vom vedea cum și-a format propria filosofie a naturii. În sfârșit, Aristotel a concentrat laolaltă ceea ce filosofii naturii dinaintea lui spusese ei înșiși. Vom vedea cum el a făcut ordine în conceptele noastre și cum a întemeiat știința logicii. La urmă, am să mai povestesc puțin despre felul în care Aristotel vedea oamenii și societatea lor.

Dacă acceptați principiile acestea pe care ți le-am expus, nu ne mai rămâne decât să ne suflecăm mânecile și să începem.

Nu există idei înăscute.

Ca și filosofii dinaintea lui, Platon voia să descopere ceva etern și neschimbător. El a găsit deci ideile desăvârșite care sunt mai presus de lumea simțurilor. Platon însuși considera aceste idei ca fiind mai reale decât toate fenomenele din natură. La început a venit ideea „cal” – apoi au venit în trap toți caii lumii simțurilor, asemenea unor umbre peste peretele peșterii. Ideea de „găină” a venit deci înaintea găinii și a oului.

Aristotel credea că Platon întorsese totul cu capul în jos. El era de acord cu profesorul său când spunea că un cal luat individual „curge” și că nici un cal nu trăiește veșnic. Era de acord și în ce privește afirmația că forma cal este în sine veșnică și neschimbătoare, însă „ideea” cal este pentru el numai un concept, o noțiune, pe care, noi, oamenii, ne-am făcut-o după ce am văzut un număr anumit de cai. „Ideea” și „forma” calului nu existau deci înaintea oricărei experiențe., „Forma” cal constă, pentru Aristotel, din calitățile calului – cum am spune noi, din specia calului.

Precizez: Prin „forma” de cal Aristotel înțelege ceea ce este comun tuturor cailor. Aici comparația cu forma de bucătărie pentru prăjituri nu mai e valabilă, căci forme de cai din cocă există cu totul independent de figurile cailor individuali. Aristotel nu credea că asemenea forme ar exista, ca să spunem așa, în propriul lor sertar sau raft, în natură. Pentru Aristotel, „formele” există ca însușiri anumite ale lucrurilor în lucrurile înseși.

Aristotel nu-l acceptă pe Platon nici când spune că ideea găină vine înaintea găinii. Ceea ce Aristotel numește „forma” găină există sub forma însușirilor speciale ale speciei găină în fiecare găină – de exemplu, faptul că ea se ouă. Astfel că și găina în sine și „forma” găinii sunt la fel de nedespărțit ca și sufletul și trupul.

Cu asta, am spus în fond cam totul în ce privește critica formulată de Aristotel la adresa învățăturii platonice a ideilor. Dar trebuie să bagi de seamă că vorbim de o cotitură dramatică produsă în gândire. Pentru Platon, gradul cel mai înalt al realității este că noi gândim cu rațiunea. Pentru Aristotel, este fel de evident că cel mai înalt grad al realității constă în faptul că noi percepem sau simțim cu simțurile. Platon crede că ceea ce vedem în jurul nostru în natură e doar o răsfrângere a ceva care există în lumea ideilor – și o dată cu asta și în sufletul oamenilor. Aristotel crede exact contrariul: ceea ce se află în sufletul omului sunt doar răsfrângeri ale obiectelor din natură. Potrivit spuselor lui Aristotel, Platon se află într-o imagine mitică a lumii, care confundă reprezentările oamenilor cu lumea reală.

Aristotel arăta că nimic nu există în conștiință care să nu fi existat înainte în simțuri. Platon ar fi putut spune că nu există nimic în natură care să nu fi existat înainte în lumea ideilor. În felul acesta, Platon dublase numărul obiectelor, susținea Aristotel. Existența calului individual era explicată prin referirea la ideea „cal”. Dar ce fel de explicație este asta, Sofie? Vreau să spun,

de unde vine „ideea cal”? Există oare și un al treilea cal – căruia ideea cal îi este și ea numai o răsfrângere, o imitație?

Aristotel spunea că tot ceea ce noi avem în gânduri și în idei a ajuns în conștiința noastră prin ceea ce am văzut și am auzit. Dar noi avem și o rațiune înnăscută. Avem o capacitate înnăscută de a ordona impresiile simțurilor noastre în diferite grupări și clase. În felul acesta se nasc noțiuni ca „piatră”, „plantă”, „animal” și „om”. Așa se nasc și concepte cum ar fi „cal”, „homar” și „canar”.

Aristotel nu nega, în fond, că omul are o rațiune înnăscută. Dimpotrivă: potrivit lui Aristotel, tocmai rațiunea este caracteristica cea mai însemnată a omului. Însă rațiunea noastră este complet „vidă” atâta vreme cât nu simțim nimic. Un om nu are deci nici un fel de „idei” înnăscute.

Formele sunt însușirile lucrurilor.

După ce și-a clarificat relația cu învățătura platonice a ideilor, Aristotel arată că realitatea constă din diferitele obiect individuale care reprezintă o unitate între formă și materie. „Materia” este materialul din care constă lucrul, obiectul, în vreme ce „forma” reprezintă însușirile anumite ale lucrului.

În față fâlfâie din aripi o găină, Sofie. „Forma” găinii e tocmai acest fâlfâit – și cotcodăcitul, și faptul că ea se ouă. Prin „forma” găinii se înțeleg deci însușirile anume ale speciei ei – sau ceea ce face găina. Când găina moare – și deci încetează să mai cotcodăcească – atunci încetează să mai existe și „forma” găinii. Singurul lucru care rămâne este „materia” găinii (chiar un lucru foarte trist, Sofie!); dar găina nu mai există.

Cum am mai spus, Aristotel se interesa de schimbările din natură. În materie există totdeauna o posibilitate de a dobândi o formă anume. Putem spune că materia tinde să realizeze o posibilitate pe care o are în sine. Orice schimbare din natură, potrivit lui Aristotel, este o transformare a materiei de la posibilitate la realitate.

Dar am să-ți explic asta, Sofie. Încerc s-o fac printr-o istorioară mai amuzantă. A fost odată un sculptor care se apleca asupra unui bloc uriaș de granit. În fiecare zi, el cioplea și spărgea din piatra aceea fără formă, și într-o zi l-a vizitat un băiețel. „Ce cauți tu acolo?” l-a întrebat băiețușul. „Așteaptă”, a spus sculptorul. După câteva zile, băiețușul a venit din nou și acum sculptorul făcuse un cal frumos din blocul acela de granit. Băiatul a privit calul un timp fără să spună nimic. Pe urmă s-a întors spre sculptor și l-a întrebat: „De unde știai tu că era ascuns acolo?”

Da, de unde știa el asta? Sculptorul văzuse într-un anumit sens forma calului în blocul de granit. Căci exact în acel bloc de granit se afla posibilitatea de a deveni un cal. Aristotel spunea că în toate lucrurile din natură există o posibilitate de a realiza o anumită formă.

Să ne întoarcem la găină și la ou. Într-un ou de găină există posibilitatea de a deveni găină. Aceasta nu înseamnă că toate ouăle de găini vor deveni găini, în fond unele dintre ele ajung pe masa cu micul dejun – ca ouă moi, omletă sau jumări – fără ca forma existentă în ele să se realizeze. Dar este, de

asemenea, limpede că un ou de găină nu va ajunge niciodată găscă. Această posibilitate nu există în oul de găină. Forma unui lucru spune deci ceva în ceea ce privește posibilitatea lucrului, dar și delimitările sale.

Când Aristotel vorbește despre „formă” și „materie”, el se gândește nu numai la organisme vii. Așa cum „forma” unei găini este ca ea să cotodăcească, să bată din aripi și să se ouă, tot astfel „forma” pietrei este să cadă la pământ când i se dă drumul din mână. La fel de puțin cum poate evita găina să cotodăcească, poate și piatra evita să cadă la pământ. Poți, firește să ridici o piatră și să o arunci în aer; dar cum natura pietrei este să cadă la pământ, n-ai să poți s-o arunci în lună. (De altfel, trebuie să ai grijă când faci această experiență, căci piatra se poate ușor răzbuna. Ea vrea să ajungă la pământ cât mai repede cu putință – și vai de cel care-i stă în drum!)

Cauza finală.

Înainte să încheiem cu tema aceasta, că toate lucrurile vii și moarte au o formă care exprimă ceva despre posibilitatea lor ca lucruri, trebuie să adaug că Aristotel avea o concepție deosebită, remarcabilă, cu privire la relațiile de cauzalitate în natură.

Când în viața de toate zilele vorbim despre „cauzele originare” ale cutărui sau cutărui lucru, vrem să spunem, cum s-ar zice, că se întâmplă ceva. Fereastra se sparge pentru că Peter a aruncat în ea cu o piatră; un pantof ia naștere pentru că cizmarul coase laolaltă câteva bucăți de piele. Însă Aristotel credea că în natură există mai multe feluri de cauze. Este în primul rând important să înțelegem ce voia el să spună vorbind despre cauza finală.

La spargerea unei ferestre, se cuvine să ne întrebăm de ce a aruncat Peter piatra. Întrebăm deci ce intenție avea el, ce scop urmărea. De faptul că o intenție sau un scop poate juca un rol important în confecționarea unui pantof nu se poate îndoii nimeni. Însă Aristotel se ocupa și în procesele mai puțin însuflețite ale naturii de o asemenea cauză finală. Ne mulțumim cu un singur exemplu.

De ce plouă, Sofie? Ai învățat desigur la școală că plouă pentru că aburii de apă din nori se răcesc și se condensează în picături de apă care, ca urmare a forței gravitaționale, cad la pământ. Aristotel ar fi aprobat răspunsul acesta. Dar el ar fi adăugat că tu ai numit până acum trei cauze. „Cauza ca materie” sau cauza materială este faptul că aburii de apă propriu-ziși (norii) au existat în momentul în care aerul s-a răcit. „Cauza care acționează” sau „cauza eficientă” este că aburii de apă se răcesc, iar cauza formală sau „cauza care dă formă” este că acum „forma” sau natura apei plescăie la pământ. Dacă tu nu ai fi adăugat nimic altceva în plus, Aristotel ar fi adăugat că plouă pentru că plantele și animalele au nevoie de apa ploii ca să crească și să se dezvolte. Asta înțelegea el prin cauza finală. După cum vezi, Aristotel a acordat picăturilor de apă un fel de sarcină vitală sau „intenție”.

Am putea întoarce totul cu capul în jos și spune că plantele cresc și se dezvoltă pentru că există umezeală. Vezi deosebirea, Sofie? Aristotel credea că

pretutindeni în natură există o finalitate. Plouă pentru ca plantele să crească, iar portocalele și strugurii cresc pentru ca oamenii să le mănânce.

Astăzi, știința nu mai gândește așa. Spunem că hrana și umezeala sunt condiții pentru ca oamenii și animalele să poată trăi. Fără aceste condiții noi n-am exista. Dar nu e intenția portocalelor sau a apei să ne hrănească pe noi.

În ce privește învățătura lui despre cauze, ne-am putea deci simți ispitiți să susținem că Aristotel s-a înșelat; dar să nu ne pripim. Mulți oameni cred că Dumnezeu a creat lumea pentru ca oamenii și animalele să poată trăi în ea. Din acest punct de vedere, se poate desigur susține că în râuri curge apă pentru că oamenii și animalele au nevoie în viața lor de apă. Dar atunci vorbim despre scopul sau intenția lui Dumnezeu. Nu picăturile ploii sau apa râurilor sunt cele bine intenționate față de noi.

Logica.

Deosebirea dintre „formă” și „materie” joacă un rol important și atunci când Aristotel descrie modul în care omul recunoaște și cunoaște lucrurile din lume.

Când cunoaștem ceva, atunci ordonăm lucrurile în diferite grupuri sau categorii. Văd un cal, pe urmă văd încă un cal – și pe urmă încă unul. Caii nu sunt absolut identici, dar există ceva care le e comun tuturor cailor, și acel lucru care le e comun tuturor cailor este „forma” calului. Ceea ce e diferențiat sau individual este „materia” calului.

Astfel, noi, oamenii, rătăcim prin lume și sortăm lucrurile în diferite compartimente. Plasăm o vacă în grajdul de vaci, caii în grajdul hipodromului, porcii în cocinele lor și găinile în cotețul găinilor. Același lucru se întâmplă atunci când Sofie Amundsen face curat în camera ei. Ea pune cărțile în rafturile de cărți, vără manualele de școală în ghiozdan și ziarele în sertarul comodei. Hainele sunt strânse frumos – chiloțerii într-un sertar, puloverele în altul și ciorapii în sertarul cu ciorapi. Bagă de seamă că facem același lucru și în capul nostru. Deosebim între obiectele care sunt făcute din piatră, lucrurile din lână și din plastic. Facem deosebire între lucrurile vii și moarte, între „plante”, „animale” și „oameni”.

Mă urmărești, Sofie? Aristotel voia, de asemenea, să facă ordine în camera asta de față tânără a naturii. El încerca să dovedească, de fapt, că toate lucrurile din natură fac parte din grupuri și subgrupuri diferite. (Hermes este o ființă vie, mai precis: un animal, și mai precis: un vertebrat, încă și mai precis: un mamifer, tot mai precis: un câine, și mai precis încă: un labrador, precis de tot – un labrador mascul.)

Du-te în camera ta, Sofie. Ia orice obiect vrei tu de jos, de pe dușumea. Indiferent ce ridici de acolo, ai să constăți că aparține unei ordini mai înalte. În ziua când ai să vezi un lucru pe care n-ai să-l mai poți clasifica, vei avea un șoc. Dacă, de exemplu, ai să descoperi cine știe ce despre care n-ai să poți spune cu certitudine că face parte din regnul plantelor, al animalelor sau al mineralelor – cred că atunci nici n-ai să mai ai curaj să-l atingi.

Regnul plantelor, al animalelor, al mineralelor, am spus. Mă gândesc la jocul acela de societate în care iei un copil și-l faci să iasă pe ușă afară, în vreme ce copiii rămași se gândesc la ceva pe care sârmanul scos afară va trebui să-l ghicească atunci când îl poftesc iarăși în cameră. Ceilalți se decid să se gândească la motanul Mons, care în clipa aceea e tocmai în grădina vecină. Și uite-l pe bietul băiețel care acuma reintră în cameră și începe să ghicească. Ceilalți nu au voie să răspundă decât cu „Da” sau „Nu”. Dacă săracul băiețel care ghicește e un adevărat aristotelician – și atunci, de fapt, nu mai e un biet băiețel – conversația ar putea să decurgă în felul următor: Este concret? (Da!) Face Pate din regnul mineral? (Nu!) E viu? (Da!) Face parte din regnul vegetal? (Nu!) Este un animal? (Da!) E pasăre? (Nu!) E un mamifer? (Da!) E un animal pe care-l știm? (Da!) Este o pisică? (Da!) Este Mons? (Daaaaa! Râsete.)

Deci Aristotel a inventat jocul acesta de societate. Lui Platon, dimpotrivă, îi revine onoarea de a fi inventat „de-a ascunselea pe întuneric”. Lui Democrit i-am făcut deja cinstea de a-l considera inventatorul pieselor Lego.

Aristotel a fost un om de o exactitate scrupuloasă, un om al ordinii, care voia să facă ordine în conceptele oamenilor. În felul acesta, el a inventat și logica în calitatea ei de știință. El a stabilit mai multe reguli stricte privind concluziile sau demonstrațiile care să fie logic valabile. Un exemplu ar trebui să ne ajungă: Dacă, de pildă, constat că „toate ființele vii sunt muritoare” (prima premisă) și apoi constat că „Hermes este o ființă vie” (a doua premisă), atunci pot trage de aici concluzia elegantă că „Hermes este muritor”.

Exemplul arată că în logica aristotelică e vorba de relația între concepte, în cazul acesta „ființe vii” și „muritoare”. Chiar dacă ai să-i dai dreptate lui Aristotel când spune că rezultatul, concluzia pe care o tragi din premise este valabilă în sută la sută din cazuri, va trebui poate să recunoaștem pe de altă parte că în felul acesta el nu ne-a spus chiar ceva nou. Noi știam în fond că Hermes este „muritor”. (E câine, și toți câinii sunt „ființe vii” – și deci „muritori”, fiind astfel contrariul pietrelor din munte.) Însă, Sofie, asta o știam dinainte. Dar nu totdeauna ne apare atât de evidentă relația dintre grupuri sau lucruri. Din când în când, poate fi necesar să facem ordine în conceptele noastre.

Am să mă mulțumesc cu un singur exemplu: Poate să fie adevărat că niște șoricei mititei sug de la mama lor lapte exact așa cum sug puii de oaie sau de porc? Asta poate suna ciudat, dar să ne gândim puțin: șoarecii nu se ouă în orice caz. (Când am mai văzut vreun ou de șoarece?) Deci ei nasc pui vii – exact cum fac porcii sau oile. Însă animalele care nasc pui vii noi le numim mamifere – și mamiferele sug lapte de la mamele lor. Și cu asta am ajuns la ce spuneam. Aveam răspunsul în noi, dar a trebuit să stăm întâi să ne gândim. În grabă, uitasem că șoriceii sug și ei lapte de la mama lor. Poate și din cauză că n-am văzut niciodată pui de șoarece sugând. Și asta vine, firește, de la împrejurarea că șoarecii se mai rușinează de oameni când își hrănesc puii.

Scara dublă a naturii.

Când Aristotel vrea să „facă ordine” în existență, el stabilește în primul rând că tot ceea ce există în natură poate fi împărțit în două grupuri principale.

Pe de o parte, avem obiectele neînsuflețite – cum sunt pietrele, picăturile de apă și bulgării de pământ. În ele nu există nici o posibilitate de schimbare. Asemenea obiecte neînsuflețite nu se pot schimba, după concepția lui Aristotel, decât prin influențe din afară. Pe de altă parte, avem ființe vii, în care există posibilitatea schimbării.

În ceea ce privește ființele însuflețite, ele se împart în două grupe principale, crede Aristotel. Pe de o parte există regnul vegetal (plantele), pe de alta regnul animal. În sfârșit, acesta din urmă poate fi împărțit în două subgrupe, anume în animale și oameni.

Trebuie să recunoști că această împărțire este limpede și sistematică. Între obiectele vii și cele lipsite de viață există o deosebire esențială, de pildă între un trandafir și o piatră. Între plante și animale există, de asemenea, o deosebire esențială, de exemplu între un trandafir și un cal. Între un cal și un om există, la fel, o deosebire esențială. Dar în ce constau exact aceste deosebiri? Poți să-mi răspunzi?

Din păcate, nu am timp să aștept până când tu ai să-mi transcrii răspunsul și ai să-l vâri împreună cu o bucată de zahăr într-un plic roz; de aceea prefer să răspund eu însumi. Când Aristotel împarte fenomenele naturii în diferite grupuri, atunci el pleacă de la însușirile lucrurilor, mai precis spus, de la ce pot ele sau ce fac ele.

Tot ceea ce e viu (plante, animale și oameni) are proprietatea de a-și lua hrana, de a crește și a se înmulți. Animalele și oamenii au și însușirea de a simți mediul din jur și de a se mișca în natură. Toate ființele omenești mai au în plus capacitatea de a gândi – adică de a-și clasifica impresiile simțurilor în grupuri și clase diferite.

În felul acesta, nu există în natură granițe cu adevărat precise. Vedem o tranziție fluidă de la plantele simple la cele complicate, de la animalele simple la animalele complicate. Sus de tot pe această scară se află omul – care, potrivit lui Aristotel, trăiește întreaga viață a naturii. Omul crește și își ia hrana asemenea plantelor, are simțuri și capacitatea de a se mișca, asemenea animalelor, dar mai are o însușire cu totul proprie, pe care o au numai oamenii, anume capacitatea de a gândi rațional.

Și cu aceasta omul posedă o scânteie a rațiunii divine, Sofie. Da, am spus „divine”. În anumite locuri din scrierile lui, Aristotel explică anume că trebuie să existe un Dumnezeu care a întocmit toate mișcărilor din natură. Și astfel, Dumnezeu este vârful absolut al scării acesteia a naturii.

Aristotel și-a imaginat că mișcărilor stelelor și planetelor conduc mișcărilor de aici, de pe pământ. Însă ceva anume trebuie să miște și corpurile cerești. Acest ceva Aristotel l-a numit primul factor mișcător sau Dumnezeu. Acest prim lucru care le mișcă pe celelalte nu se mișcă el însuși, dar este cauza primă a mișcărilor corpurilor cerești și, prin asta, a tuturor mișcărilor din natură.

Etica.

Să ne reîntoarcem la om, Sofie. „Forma” omului, potrivit lui Aristotel, constă în faptul că el are atât un „suflet de plantă”, cât și un „suflet de animal” și un „suflet rațional”. Și acum el întreabă: Cum trebuie să trăiască omul? De ce are nevoie omul pentru a duce o viață bună?

Pot să răspund scurt: Omul va fi fericit numai atunci când își poate dezvolta și folosi toate capacitățile și posibilitățile sale.

Aristotel credea în trei forme de fericire: prima formă a fericirii este o viață a plăcerilor și a mulțumirilor. Cea de a doua formă a fericirii este o viață de cetățean liber, responsabil. Cea de a treia formă a fericirii este viața de cercetător și filosof.

Aristotel subliniază că toate aceste trei forme sunt necesare pentru ca omul să poată duce o viață fericită. El respingea așadar orice formă de unilateralitate. Dacă ar trăi astăzi, poate că ar spune că un om care-și îngrijește doar trupul trăiește la fel de unilateral – și deci nedesăvârșit – ca unul care-și folosește doar capul. Ambele extreme sunt expresii ale unui mod de viață neizbutit.

Și în ceea ce privește virtuțile, Aristotel credea într-o „cale aurită de mijloc”. Nu trebuie să fim nici lași și nici temerari, ci curajoși. (Prea puțină vitejie înseamnă lașitate, prea multă – o îndrăzneală temerară.) Nu trebuie să fim nici avari și nici risipitori, ci mărinimoși. (Prea puțină mărinimie este avariție, prea multă mărinimie înseamnă a fi risipitori).

Le fel și cu mâncarea. Să mănânci prea puțin este primejdios, dar și să mănânci prea mult e primejdios. Etica lui Platon și a lui Aristotel amintește de principiile științei medicale grecești: Numai prin echilibru și măsură poți deveni un om fericit sau „armonic”.

Politica.

Și în concepția lui Aristotel despre societate se exprimă principiul că omul nu trebuie să exagereze cu nimic în viață. El definea omul drept „ființă politică”. Fără societatea din jurul nostru nu suntem oameni cum se cuvine, spunea el. În felul acesta, familia și comunitatea sătească pot satisface nevoile inferioare ale vieții, cum ar fi hrana și căldura, căsnicia și creșterea copiilor. Dar cea mai înaltă formă a comunității omenești nu poate fi, după opinia lui Aristotel, decât statul.

De aici se ridică întrebarea cum poate fi organizat statul. (Îți aduci, desigur, aminte de statul filosofilor al lui Platon?) Aristotel discută diferite forme de organizare a statului. Una dintre ele e monarhia – adică cea în care există un singur conducător suprem al statului. Pentru ca această formă să fie bună, ea nu trebuie să degenereze în „tiranie”, unde un singur conducător dirijează statul în propriul său interes. O altă formă bună de stat este aristocrația. Într-o aristocrație există o grupă mai mică sau mai mare de conducători. Această formă de stat trebuie să se păzească să nu decadă la forma în care câțiva – puțini – ajung la conducere, adică ceea ce astăzi am numi poate o „juntă”. O a treia formă bună de stat este democrația. Dar și ea își are reversul ei. O democrație poate degenera ușor într-o conducere a plebei.

(Chiar dacă tiranul Hitler n-ar fi devenit șeful statului german, numeroșii mici naziști ar fi putut institui, dacă le-ar fi stat la îndemână, o îngrozitoare „conducere a plebei”.

Imaginea femeii.

În încheiere, trebuie să spunem ceva despre imaginea femeii în concepția lui Aristotel. Din păcate, această concepție nu este la fel de înaintată ca cea a lui Platon. Aristotel spunea în esență că femeii îi lipsește ceva. Ea ar fi un „bărbat nedesăvârșit”. În procesul de reproducere, femeia ar fi pasivă și receptoare, în timp ce bărbatul este activ și dăruitor. Din cauza aceasta copilul moștenește numai însușirile bărbatului, credea Aristotel. El afirma că toate însușirile copilului se află de-a gata în sămânța bărbatului. Femeia era, din punctul său de vedere, numai terenul, pământul care preia și dezvoltă sămânța, în timp ce „semănătorul” propriu-zis este bărbatul. Sau, în termenul aristotelic: Bărbatul dă „forma”, femeia, „materia”.

Faptul că un bărbat atât de rațional cum a fost Aristotel s-a putut înșela într-o asemenea măsură în ce privește relațiile dintre sexe este firește surprinzător și, de altfel, foarte regretabil. Aceasta demonstrează două lucruri: În primul rând, Aristotel nu putea avea multe experiențe practice în ce privește viața femeilor și copiilor. Și în al doilea rând arată cât de greșit pot evolua lucrurile când bărbații își asigură numai pentru ei dominația în filosofie și știință.

Deosebit de neplăcut în această imagine aristotelică a femeii a fost că ea – și nu cea platonicească – a devenit predominantă în cursul Evului Mediu. Astfel, biserica a moștenit o imagine a femeii pentru care în Biblie nu există justificare. Iisus nu a fost un inamic al femeilor, de fapt!

Mai mult nu-ți spun acum. Dar ai să mai auzi de mine.

După ce Sofie citi de două ori capitolul despre Aristotel, băgă filele la loc în plicul galben și privi în jurul ei prin cameră. Văzu dintr-o dată câtă dezordine era peste tot. Pe jos zăceau cărți și caiete. Din dulap ieșeau șosete și bluze, ciorapi și blugi. Pe scaunul din fața mesei de scris, erau aruncate clăie peste grămadă haine murdare.

Sofie simți deodată impulsul irezistibil de a face ordine. În primul rând, goli toate sertarele din dulapul cu haine. Răsturnă totul pe dușumea. Era important să ia lucrurile de la început. Deci, se apucă de treaba plicticoasă de a împături în ordine toate veșmintele și de a le așeza în sertare. În dulap erau șapte asemenea sertare. Sofie rezervă unul dintre ele pentru chiloți și cămășuțe, unul pentru șosete și ciorapi și unul pentru pantalonii lungi. Umplu astfel pe rând toate sertarele dulapului. Nu avea nici un moment de îndoială în ce privește locul în care trebuiau puse diferitele haine și veșminte. Lucrurile care trebuiau spălate le puse într-o pungă pe care o găsisese în sertarul cel mai de jos.

Un singur obiect de îmbrăcăminte îi crea o problemă. Și anume, un ciorap alb foarte normal. Problema nu era doar că lipsea cel de al doilea ciorap. De altfel, ciorapul acesta nici nu-i aparținuse vreodată Sofiei.

Privi astfel ciorapul alb câteva minute la rând. Pe el nu scria nimic, dar Sofie avea o bănuială precisă cui anume i-ar fi putut aparține. Îl aruncă, laolaltă cu o pungă de piese Lego, cu o casetă video și cu un șal de mătase roșie, în sertarul cel mai de sus.

Acum venea la rând dușumeaua. Sofie sortă cărțile și caietele, ziarele și afișele – exact cum descriesese filosoful în capitolul despre Aristotel. Când termină cu dușumeaua, își puse în ordine patul și apoi se apucă de masa de scris.

În cele din urmă își aranjă și foile despre Aristotel într-un teanc frumos. Luă un dosar gol și un perforator, făcu găuri în filele lecției și le aranjă în ordine în dosar. Dosarul îl puse sus în dulap, alături de ciorapul cel alb. Mai târziu, peste zi, voia să aducă și cutia cu foile de hârtie din peșteră.

De acum încolo avea să fie ordine în toate lucrurile acestea. Sofie nu se gândea numai la lucrurile din camera ei. După ce citise despre Aristotel, știa că era la fel de important să țină ordine și în conceptele și ideile ei. Își rezervase pentru aceste probleme un sertar anume în dulap. Era singurul loc din cameră asupra căruia nu avea încă o viziune clară și cuprinzătoare.

Mama ei nu dăduse nici un semn de viață de mai bine de două ore. Sofie coborî la etajul întâi. Înainte de a o trezi pe mama, trebuia să hrănească animalele.

În bucătărie, se aplecă peste acvariul cu peștișorii aurii. Primul peștișor era negru, al doilea portocaliu și al treilea alb cu roșu. Din cauza asta îi numise Peter cel Negru, Bucle de aur și Scufița Roșie. Pe când le presăra grăunțele de hrană în acvariu, le spuse:

— Voi sunteți parte din partea însuflețită a naturii. Deci puteți să vă hrăniți, puteți crește și vă puteți înmulți. Mai precis, se poate spune că aparțineți regnului animal. Deci vă puteți mișca și chiar privi în jurul vostru, în cameră. Și ca să fim foarte exacti, sunteți pești, deci puteți respira cu bronhiile voastre și puteți înota înapoi și încolo în apa vieții.

Sofie puse la loc capacul cutiei cu hrana peștilor. Era mulțumită cu ordonarea peștilor în ordinea naturii – și mai ales cu expresia „apa vieții”. Acum veneau la rând papagalii cu pene ondulate. Sofie le puse grăunțe în farfuria lor și spuse:

— Dragă Tom și dragă Jerry, voi ați ajuns să fiți acum doi mici și dulci papagali cu pene ondulate, pentru că v-ați dezvoltat din două mici și dulci ouă de papagali cu penaj ondulat, și pentru că „forma” acestor ouă era ca voi să ajungeți așa ceva, astfel din fericire n-ați devenit niște papagali sporovăitori.

Sofie intră în sala de baie. Aici broasca țestoasă cea leneșă ședea într-o lădiță mai mare. Cam la fiecare a treia sau a patra oară când își făcea dușul, mama Sofiei striga în gura mare că într-o zi avea să îi facă de petrecanie. Dintr-un borcan mare de murături, Sofie scoase o frunză de salată și i-o puse în lădiță.

— Dragă Govinda, spuse ea, tu nu faci parte dintre animalele cele mai grăbite. Dar ești și tu o viețuitoare care își duce traiul și care trăiește o părticică

din experiența lumii acesteia mari în care trăim noi. Poți să te mângâi acum cu gândul că nu ești singura care nu poți ieși din propria ta piele.

La vremea asta Sherekan era, desigur, pe undeva pe afară la vânătoare de șoareci, dar asta este în fond firea pisicilor. Sofie trecu prin salon spre camera de dormit a mamei sale. Pe măsuța de lângă ușă era o vază cu narcise. Florile galbene păreau să-și plece liniștite capul când Sofie trecu pe lângă ele. Ea se opri o clipă și le mângâie capetele micuțe cu două degete.

— Și voi faceți parte din ceea ce e viu în natură, spuse ea. Dacă ne gândim astfel, înseamnă că aveți un anumit privilegiu în comparație cu vasul acesta de sticlă în care sunteți acum. Dar, din păcate, nu sunteți în stare să simțiți lucrul acesta.

Sofie se furișă în dormitorul mamei. Mama dormea adânc, dar Sofie își lăsă ușor mâna pe capul ei.

Tu faci parte dintre cele mai fericite viețuitoare, spuse ea. Căci tu ești nu numai însuflețită și vie, precum crinii câmpului. Și nu ești doar o ființă ca Sherekan sau Govinda. Tu ești o ființă omenească și deci ai rara însușire de a gândi.

Ce tot vorbești, Sofie?

Mama se trezise mai repede ca de obicei.

— Spun doar că arăți în clipa asta ca o broască țestoasă leneșă. Mai pot să-ți comunic și că am făcut ordine în camera mea. M-am apucat de treabă cu o adevărat filosofică temeinicie.

Mama se ridică în capul oaselor în pat.

— Vin acum, spuse ea. Poți să pui de cafea?

Curând erau amândouă așezate în fața ceștilor de cafea, cu frișcă și cacao, în bucătărie. După o vreme, Sofie spuse:

Te-ai întrebat vreodată de ce trăim?

O, nu te lași.

Ba da, acum eu știu de ce. Pe planeta asta trăiesc oameni tocmai pentru ca cineva să se miște printre lucruri și să le pună câte un nume la fiecare.

Da? Uite că la asta nu m-am gândit niciodată.

— Atunci, înseamnă că ai o problemă grea, pentru că omul este o ființă gânditoare. Dacă nu gândești, de aici urmează că nu ești o ființă omenească.

— Sofie!

— Închipuie-ți că aici nu ar trăi decât plante și animale. Atunci, nimeni n-ar mai putea face deosebirea între „pisici” și „câini”, „crini” și „agrișe”. Și plantele și animalele trăiesc, dar numai noi putem ordona natura în diferite grupe sau clase.

Tu ești cu adevărat cea mai ciudată fată pe care o cunosc, spuse serioasă mama.

Asta ar mai lipsi, spuse Sofie. Toți oamenii sunt mai mult sau mai puțin ciudați. Eu sunt un om, o ființă omenească, deci sunt mai mult sau mai puțin ciudată. Tu nu ai decât o singură fiică, deci eu sunt cea mai ciudată.

Am vrut doar să spun că mă sperii cu toată vorbăria asta cu care ai început acum.

Atunci înseamnă că te sperii ușor.

Mai târziu după-amiază, Sofie se duse iarăși în peștera ei. Reuși să aducă, fără să fie observată de mama, cutia cu hârtii îndărăt în camera ei.

Întâi sortă toate filele în ordinea primirii, le capsă și le așază, la rândul lor, înaintea capitolului cu Aristotel. La urmă de tot, scrise în colțul din dreapta sus numărul paginii. Avea de acum mai mult de cincizeci de foi. Sofie era pe cale să-și facă propria carte de filosofie. Nu o scria ea însăși; era scrisă anume pentru ea.

La temele pentru acasă de luni nu avusese timp să se gândească. Poate că avea să dea o lucrare la religie, dar profesorul spusese totdeauna că pentru el erau mai interesante angajamentul personal și meditațiile proprii ale fiecăruia. Sofie avea acum impresia că în aceste două domenii ea începea să descopere treptat punctele de la care să pornească.

ELENISMUL.

O scânteie de foc viu.

Profesorul de filosofie își trimitea acum, e drept, scrisorile direct în peșteră, dar din obișnuință Sofie mai aruncă totuși o privire în dimineața de luni la cutia de scrisori.

Era goală și nici nu ar fi fost de așteptat altfel. Porni la drum spre Klřrverveien.

Dintr-o dată descoperi pe pământ, jos în fața ei, o fotografie. Fotografia înfățișa un jeep alb cu un steag albastru. Pe steag scria „ONU”. Era oare steagul ONU?

Sofie întoarse fotografia pe partea cealaltă și abia atunci își dădu seama că era vorba de o carte poștală ilustrată. Adresată lui „Hilde Mřller Knag, c/o Sofie Amundsen.” Ilustrata avea timbru norvegian și fusese ștampilată la 15 iunie 1990 „Batalionul FN”.

La 15 iunie! Asta era ziua de naștere a Sofiei!

Pe ilustrată scria:

Dragă Hilde! Presupun că îți sărbătorești cum se cuvine cea de a cincisprezecea aniversare a zilei de naștere. Sau poate ziua ta a trecut? În fond, n-are importanță cât mai întârzie darul. Într-un anumit sens, ai să păstrezi ceva din el toată viața ta. Dar, oricum, te mai felicit o dată. Acum poate că înțelegi de ce îi trimit scrisoarea asta de felicitare Sofiei. Sunt sigur că ea o va face să ajungă la tine.

P. S. Mama mi-a povestit că ți-ai pierdut portofelul. Îți promit că am să-ți dau eu cele 150 de coroane pe care le-ai pierdut. O nouă legitimație ai să-ți scoți de la școală înaintea vacanței.

Salutări din inimă, Papa.

Sofie rămase șintuită locului. Când fusese oare ștampilată ilustrata dinainte? Ceva adânc în conștiința ei îi spunea că și ilustrată cu plaja fusese

șampilată în iunie – deși până atunci ar mai fi fost mai bine de o lună. Nu se uitase atent.

Își privi ceasul, apoi se grăbi îndărăt spre casă. Tocmai astăzi nu trebuia să întârzie.

Sofie încuie ușa și dădu fuga în camera ei. Găsi aici prima ilustrată pentru Hilde și șalul de mătase roșie. Da – și ea era șampilată pe data de 15 iunie. De ziua de naștere a Sofiei și cu o zi înainte de vacanța de vară.

În timp ce alerga spre piață, unde avea să se întâlnească și astăzi ca întotdeauna cu Jorunn, își spărgea capul să înțeleagă ceva.

Cine era Hilde? Cum se făcea că pentru tatăl ei era ceva ca de la sine înțeles că Sofie avea s-o găsească pe Hilde? Și nu avea chiar nici un sens să-i trimită aceste ilustrate Sofiei și nu direct fiicei lui. Sofie se gândea că ar fi fost imposibil ca el să nu cunoască adresa propriei sale fiice. Toate astea să fi fost o glumă? Voia s-o ia astfel prin surprindere pe fiica lui trimițându-i ca mesageră de ziua ei pe o fetiță complet străină? Și din cauza asta îi acordase acum ei, Sofiei, un avans de o lună? Voia el oare să-i dăruiască fiicei sale o nouă prietenă și o folosea astfel pe Sofie? Acesta să fie poate darul din care „să păstreze ceva toată viața ei”?

Dacă omul acesta ciudat era cu adevărat în Liban, cum putuse el afla de acolo adresa Sofiei? Dar asta nu era totul: Sofie și Hilde aveau în orice caz două lucruri în comun. Dacă și Hilde își avea ziua de naștere la 15 iunie, însemna că se născuseră în aceeași zi. Și amândouă aveau un tată care se învârtea de colo până colo prin lumea largă.

Sofie se simțise atrasă într-o lume magică. Poate că nu era chiar un lucru atât de stupid să creadă în destin. Oricum, nu trebuia să tragă concluzii pripite; toate astea puteau foarte bine avea o explicație firească. Dar cum găsisse Alberto Knox portofelul Hildei, când Hilde locuia în Lillesand? Erau multe, multe mile distanță până acolo. Și de ce găsisse Sofie ilustrata aceasta acum pe jos? Îi căzuse oare factorului poștal din geantă înainte de a fi ajuns la cutia de scrisori a Sofiei? Dar de ce pierduse tocmai ilustrata aceasta?

Ești complet nebună, strigă Jorunn când o descoperi pe Sofie în fața magazinului universal.

Îmi pare rău.

Jorunn o privea atentă ca o profesoară.

Sper că ai o explicație convingătoare de tot.

Toate astea sunt în legătură cu ONU, răspunse Sofie. Am fost reținută în Liban de o miliție inamică.

Pfuui. Adevărul este că te-ai îndrăgostit.

Alergară spre școală cât de repede le duceau picioarele.

Ora de religie la care Sofie nu ajunsese să învețe era a treia în dimineața aceea. Pe tablă scria:

Concepția de viață și toleranța.

Alcătuți o listă cu tot ceea ce un om poate cunoaște. Apoi o listă cu tot ceea ce noi putem doar crede.

Indicați unii dintre factorii care pot determina concepția despre viață a unui om.

Ce înțelegem prin conștiință? Credeți că toți oamenii au aceeași conștiință?

Ce înțelegem prin prioritatea valorilor?

Sofie medita îndelung înainte de a începe să scrie. Putea oare valorifica aici ceva din cele ce învățase de la Alberto Knox? Trebuia s-o facă, pentru că nu mai aruncase de multe zile vreo privire prin cartea de religie. Când începu însă acum să scrie, frazele îi curgeau de-a dreptul pe hârtie.

Sofie scrise că noi putem ști că luna nu este doar o bucată mare de brânză, că există cratere și pe cealaltă față a ei, că atât Socrate, cât și Iisus fuseseră condamnați la moarte, că toți oamenii trebuie să moară mai devreme sau mai târziu, că marile temple de pe Acropole fuseseră construite în jurul anului 400 înainte de Hristos, după războaiele cu persii, și că cel mai important oracol din Grecia a fost cel de la Delfi. Ca exemple de probleme privind credința, le aminti pe cele punând întrebarea dacă există viață pe alte planete sau nu, dacă există sau nu Dumnezeu, dacă există sau nu viață după moarte și dacă Iisus a fost fiul lui Dumnezeu sau doar un om înțelept.

„În orice caz, nu putem ști de unde vine lumea”, scrise ea în cele din urmă. „Universul poate fi comparat cu un iepure uriaș care a fost scos dintr-un joben mare. Filosofii încearcă să se cațare în sus pe câte unul dintre firele subțiri din blana iepurelui, pentru a-l privi în ochi pe Marele Artist Scamator. E o întrebare deschisă dacă asta le va reuși sau nu vreodată. Dar dacă un filosof se urcă pe umerii altuia, amândoi vor ajunge tot mai sus în blana asta moale a iepurelui și atunci, după părerea mea personală, există o anumită posibilitate ca ei să reușească într-o zi.

P. S. în Biblie citim despre ceva care ar fi putut fi unul dintre acele fire subțiri din blana iepurelui. Firul acela de păr a fost numit turnul Babel și a fost făcut una cu pământul pentru că Artistului Scamator nu i-a plăcut ca mogâldețele umane să se cațare dincolo de iepurele alb pe care el tocmai îl crease.”

Acum venea următoarea întrebare: „Indicați unii dintre factorii care pot determina concepția despre viață a unui om.” Aici, firește că educația și mediul înconjurător erau factori importanți. Oamenii care trăiau pe vremea lui Platon aveau o altă concepție despre viață decât oamenii de azi, pur și simplu pentru că ei trăiau într-o altă epocă și într-un alt mediu. Era, de asemenea, important și ce fel de experiențe doreau ei să facă. Dar și rațiunea omenească juca un anume rol în adoptarea unei concepții de viață. Iar rațiunea nu era determinată de mediul înconjurător, ea era comună tuturor oamenilor. Poate că mediul acesta ambiant și condițiile sociale s-ar fi asemănat cu împrejurările care domneau în peștera lui Platon. Prin rațiune, omul putea încerca să se târască prin întunericul peșterii mergând de-a bușelea afară. Însă un asemenea umblet cerea o mare zestre de curaj personal. Socrate era un bun exemplu de om care, cu ajutorul rațiunii, s-a putut elibera de concepțiile dominante ale epocii sale.

La sfârșit ea scrisese: „În zilele noastre, oameni din țări și culturi diferite se îngrămădesc și se amestecă tot mai strâns unii cu alții. Pot trăi în același bloc creștini, musulmani și budiști laolaltă. Și atunci e mai important să tolerăm credința celorlalți decât să ne întrebăm de ce nu cred cu toții același lucru”.

Sofie constată astfel că, folosind ceea ce învățase de la profesorul ei de filosofie, putea merge mai departe o bucată de drum. Putea de asemenea să se ajute cu o porție din rațiunea ei înăscută și cu ceea ce auzise sau citise în alte contexte.

Se apucă de a treia întrebare: „Ce înțelegem prin conștiință? Credeți că toți oamenii au aceeași conștiință?” Despre asta se discutase mult în clasa ei. Sofie scrisese: „Prin conștiință înțelegem capacitatea oamenilor de a reacționa la ceea ce este drept și nedrept. După părerea mea personală, toți oamenii dispun de această capacitate, cu alte cuvinte, conștiința este înăscută. Socrate ar fi spus același lucru. Dar ceea ce spune conștiința poate fi ceva foarte deosebit de la un om la altul. Întrebarea este dacă sofistii nu erau pe o pistă esențială. Ei credeau că lumea din jur, cea în care crește fiecare om luat ca individ determină ceea ce el ajunge să considere drept și ceea ce este fals. Socrate credea, dimpotrivă, că conștiința era aceeași pentru toți oamenii. Poate că amândouă aceste concepții aveau dreptate. Deși nu toți oamenii au o conștiință încărcată atunci când se mișcă în pielea goală prin jur, cei mai mulți dintre ei se simt prost, îi muștră conștiința când se poartă rău cu un alt semen. Apoi, e de reținut faptul că una e să ai conștiință, și alta e s-o folosești. În situații izolate poate părea că oamenii acționează cu totul lipsiți de conștiință, dar după părerea mea personală, există și la ei un anumit fel de conștiință, chiar dacă e bine ascunsă. Tot așa poate părea că unii oameni nici nu ar avea deloc rațiune, dar asta doar pentru că ei nu și-o folosesc.

P. S. Rațiunea și conștiința pot fi comparate cu un mușchi al trupului omenesc. Dacă un anumit mușchi nu e folosit, el devine treptat mai slab și mai amorțit.”

Mai rămăsese doar o întrebare. „Ce înțelegem prin prioritatea valorilor?” Și despre asta discutaseră mult în ultima vreme. Putea să existe ceva valoros în a merge cu automobilul, pentru a ajunge mai repede dintr-un loc în altul. Dar dacă drumurile cu automobilul duceau la uciderea pădurilor și la poluarea naturii, atunci te aflai în fața unei „alegeri a valorilor”. Sofie credea că, după o chibzuință temeinică, ajunsese la convingerea că pădurile sănătoase și o natură nepoluată erau mai importante decât posibilitatea de a ajunge repede la locul de muncă. Adăugă și alte exemple. La sfârșit, scrisese: „Părerea mea personală este că filosofia este mai importantă decât gramatica limbii engleze. De aceea ar fi o mai rațională prioritate a valorilor dacă obiectul de studiu filosofic ar fi inclus în orar și lecțiile de limbă engleză ar fi restrânse”.

În ultima pauză, profesorul o luă la o parte pe Sofie.

Am citit tema ta de la religie, spuse el. Era aproape cea mai de sus în teancul cu lucrări.

Sper că v-a dat ceva de gândit.

— Tocmai despre asta voiam să stau de vorbă cu tine. În multe privințe, tu ai dat răspunsuri foarte mature. Surprinzător de mature, Sofie. Și originale. Dar ți-ai făcut și teme pentru acasă?

Sofie își întoarse capul în lături.

— Ați spus că sunt mai importante pentru dumneavoastră reflecțiile personale.

— Da, dar există și aici limite.

Acum Sofie îl privi pe profesor în ochi. Credea că-și poate permite asta după tot ce trăise în cursul ultimelor câteva zile.

— Am început să mă ocup de filosofie, spuse ea. Îmi dă o bază bună pentru propriile păreri.

Dar nu va fi ușor să-ți apreciez răspunsul. La drept vorbind, pot să-ți dau doar un unu sau un șase.

Pentru că nu am răspuns nici cu totul bine și nici cu totul prost? Asta vreți să spuneți?

Să zicem un unu, spuse profesorul. Dar data viitoare să-ți faci tema pentru acasă.

Când Sofie se întoarse de la școală, își aruncă ghiozdanul pe scară și alergă imediat la peștera ei.

Un plic mare galben era așezat peste o rădăcină groasă. Marginile îi erau uscate cu totul; Hermes fusese deci aici de mai multă vreme.

Sofie luă plicul și intră în casă cu el. Întâi își hrăni animalele, apoi se duse în camera ei. Se întinse pe pat, deschise scrisoarea de la Alberto și citi:

Elenismul.

Mulțumesc pentru ultima întâlnire, Sofie! Ai aflat ce ți-am spus despre filosofii naturii, Socrate, Platon și Aristotel. Cu asta cunoști fundamentele filosofiei europene. De aceea, renunțăm la teme de gândire pe care le-ai primit până acum în plicurile albe. Teme și examene sunt la tine la școală destule, îmi închipui.

Acum am să-ți povestesc despre îndelungata epocă dintre Aristotel, la sfârșitul secolului al patrulea înainte de Hristos, și până la începutul Evului Mediu, cam pe la anul 400 după Hristos. Știi că scriem „înainte” și „după” Hristos. Și printre cele mai importante și ciudate fapte ale acestei perioade este și creștinismul.

Aristotel a murit în anul 322 înainte de Hristos și între timp Atena își pierduse poziția conducătoare. Asta era în ultimul rând rezultatul marilor răsturnări politice ca urmare a cuceririlor lui Alexandru cel Mare (356-323).

Alexandru cel Mare a fost regele Macedoniei. Și Aristotel provenea din Macedonia, o vreme el fusese chiar profesorul tânărului Alexandru. Alexandru a fost cel care a repurtat ultima victorie decisivă împotriva perșilor. Și încă ceva, Sofie: prin multele sale campanii militare, el a legat Egiptul și întregul Orient până la India de civilizația greacă.

Acum începe o epocă cu totul nouă în istoria omenirii. A luat naștere o comunitate internațională în care cultura greacă și limba greacă au jucat un rol

dominant. Această perioadă care a durat cam trei sute de ani este denumită adesea epoca elenismului. Prin elenism înțelegem cultura dominantă greacă care a condus cele trei mari imperii eleniste – Macedonia, Siria și Egiptul, într-o perioadă de timp determinată.

Cam de la anul 50 î. Hr., Roma a preluat conducerea politică și militară. Noua mare putere a cucerit pe rând toate imperiile eleniste și de acum cultura romană și limba latină au domnit din Spania în Occident și până adânc în Asia. Cu aceasta a început epoca romană, vorbim acum despre Antichitatea târzie. Dar trebuie să remarci un lucru: înainte ca romanii să fi cucerit lumea elenistă, Roma însăși devenise o provincie culturală greacă. În felul acesta cultura greacă – și, filosofia greacă – aveau să joace mai departe un rol important, mult după ce influența politică a grecilor devenise o poveste uitată.

Religia, filosofia și știința.

Elenismul a fost dominat de dispariția granițelor între diferitele țări și culturi. Înainte, grecii, romanii, egiptenii, babilonienii, sirienii și perșii își veneraseră zeii în cadrul propriilor lor religii. Acum, diferitele culturi și civilizații s-au amestecat într-un singur mare ceaur ca al vrăjitoarelor, în care se aflau laolaltă concepțiile religioase, filosofice și științifice.

Poate că am fi în măsură să spunem că piața sau agora orașului a ajuns să fie înlocuită de arena mondială. Și în vechea piață a orașului cetatea existase ca un amestec de glasuri, care își ofereau când diferitele mărfuri, când gândurile și ideile diferite. Noul consta acum în faptul că piețele acestea ale orașului erau umplute de mărfuri și idei din întreaga lume. De aceea amestecul acesta de glasuri avea loc acum în limbi diferite.

Am arătat cum concepțiile grecești își făcuseră simțită influența mult dincolo de regiunile vechi populate de greci. Dar acum, în întreaga regiune a Mediteranei erau venerați și zeii orientali. Au luat naștere mai multe religii noi care-și împrumutau zeii și concepțiile religioase din diferitele culturi antice. Vorbim despre un amestec de religii sau de sincretism.

Înainte, oamenii se simțiseră legați de propriul popor sau propriul stat-cetate. După ce asemenea granițe și linii de demarcație se amestecaseră tot mai mult, mulți trăiau îndoeli și sentimente de nesiguranță în ce privește propriile concepții despre viață. Antichitatea târzie a fost dominată mai ales de îndoeli religioase, de o destrămare culturală și de pesimism. „Lumea a îmbătrânit”, se spunea.

Noile religii care s-au născut în perioada elenistă aveau drept caracteristică a lor comună faptul că învățau cum se poate omul elibera de moarte. Această învățătură era ținută secretă. Omul credea că poate spera să obțină nemurirea sufletului și o viață veșnică urmând învățătura secretă sau participând la anumite ritualuri. O anumite viziune a adevăratei naturi a universului putea fi la fel de importantă pentru mântuirea sufletului ca și ritualurile propriu-zise.

Erau noile religii, Sofie! Dar chiar și filosofia se mișcă din ce în ce mai mult în direcția „mântuirii” existenței. Intuiția filosofică nu are numai o valoare

în sine, ea poate să-i facă pe oameni liberi în fața spaimii de moarte. Astfel, granița între religie și filosofie cade.

În general, putem afirma că filosofia elenismului nu a fost deosebit de originală. Nu au apărut un nou Platon sau un nou Aristotel. Cei trei mari filosofi atenieni au ajuns o sursă însemnată de inspirație pentru diferite curente filosofice pe care am să ți le schițez pe scurt.

Și știința elenismului a fost determinată de amestecul diferitelor experiențe culturale. Orașul Alexandria din Egipt a jucat un rol hotărâtor ca punct de întâlnire între Est și Vest. În timp ce Atena a rămas capitala filosofiei cu școlile filosofice lăsate de Platon și Aristotel, Alexandria a devenit metropola științei. Prin marea sa bibliotecă, acest oraș a ajuns centrul matematicii, astronomiei, biologiei și medicinei.

Cultura elenistă se poate compara cu lumea de azi. Și secolul al XX-lea este caracterizat de o societate mondială tot mai deschisă. Aceasta a provocat mari răsturnări în ceea ce privește religia și înțelesul vieții. Așa cum la începutul epocii noastre la Roma ne-am fi putut izbi de concepțiile despre zei greci, egipteni și orientali, tot astfel și la sfârșitul secolului al XX-lea putem întâlni în toate orașele europene reprezentări religioase din toate continentele.

Și în vremea noastră vedem cum un amestec de religie, filosofie și știință veche și nouă poate constitui fundamentul unor noi oferte pe „piața concepțiilor despre lume”.

Foarte mult din această „nouă știință” este, în realitate, un vechi bun de gândire – care, între altele, are rădăcină înapoi în elenism.

După cum am spus, filosofia elenistă continua să gândească la problemele ridicate de Socrate, Platon și Aristotel. Comună tuturor era dorința de a răspunde la întrebarea cum ar putea trăi și muri cel mai bine omul. În felul acesta etica a ajuns pe ordinea de zi. Ea a devenit proiectul filosofic cel mai important al noii societăți mondiale. Întrebarea era în ce anume consta adevărata fericire și cum putea fi ea atinsă.

Vom examina patru din aceste curente filosofice.
Cinicii.

Se povestește despre Socrate că s-a oprit odată în fața unei tarabe din piață în care erau expuse multe mărfuri de vânzare. În cele din urmă, el a izbucnit: „Iată ce multe și felurite lucruri de care eu nu am nevoie”.

Această exclamație a lui Socrate e ideea de bază a filosofiei cinice, cea care a fost fondată pe la anul 400 înainte de Hristos la Atena de către Antisthenes (c.435-370 î. Hr). El fusese discipolul lui Socrate. Se simțea foarte atașat de ciudățeniile lui Socrate.

Cinicii subliniau că adevărata fericire nu depinde de lucruri exterioare, cum ar fi luxul material, puterea politică și sănătatea desăvârșită. Adevărata fericire înseamnă să nu te faci dependent de asemenea factori întâmplători și vătămători. Și tocmai pentru că nu depindea de acestea, ea putea fi dobândită de toți. Și nu mai putea fi pierdută dacă fusese cucerită o dată.

Cel mai cunoscut dintre cinici a fost Diogenes (c.412-323 î. Hr), un discipol al lui Antisthenes. Despre el se spune că locuia într-un butoi și nu posedea nimic altceva decât o manta, un baston și o desagă pentru pâine. (Astfel că nu era ușor să i se răpească fericirea.) Odată, ședea la soare în fața butoiului său, când a primit vizita lui Alexandru cel Mare. Alexandru s-a oprit în fața înțeleptului și l-a întrebat dacă își dorea ceva, căci el avea să-i îndeplinească imediat dorința. Și Diogenes a răspuns că ar fi vrut ca Alexandru să se miște din fața soarelui. Astfel Diogenes a arătat că era mai bogat și mai fericit decât marele cuceritor. Avea, de fapt, tot ce-și dorea.

Cinicii spuneau că un om nu are nevoie să-și facă griji pentru sănătatea proprie. Nici suferința și nici moartea nu ar fi febuit să-l preocupe. Și nu ar fi trebuit să se lase chinuit de griji pentru suferințele celorlalți. Când noi folosim astăzi termenii „cinic” și „cinism” înțelegem mai ales acest aspect: lipsa de sensibilitate pentru suferințele altora.

Stoicii.

Cinicii au fost importanți pentru filosofia stoică, născută în jurul anului 300 î. Hr. la Atena. Fondatorul ei a fost Zenon (c.336-254 î. Hr), care inițial venea din Cipru, dar care, după un naufragiu prin care a trecut, li s-a alăturat stoicilor la Atena. El își strângea ascultătorii într-un loc mărginit de coloane. Numele de stoici vine de la cuvântul grec însemnând gang cu coloane (stoa). Stoicismul avea să capete mai târziu pentru cultura romană o mare însemnătate.

Ca și Heraclit, stoicii spuneau că toți oamenii au parte de o aceeași rațiune universală – sau de un același „logos”. Ei considerau că orice om este o lume în miniatură, un „microcosm” care oglindește „macrocosmul”.

Asta ducea la ideea unui drept valabil pentru toți oamenii în general, așa-numitul drept natural. Dreptul natural se întemeiază pe rațiunea atemporală a oamenilor și a universului și, din cauza aceasta, nu se schimbă cu timpul și locul. Așadar, stoicii luau partea lui Socrate împotriva sofștilor.

Dreptul natural e valabil pentru toți oamenii, deci și pentru sclavi. Legile diferitelor state reprezentau pentru stoici niște imitații nedesăvârșite ale unui drept care își are temeiul în natura însăși.

Așa cum stoicii ștergeau contradicția între oamenii individuali și univers, ei negau orice contradicție între „spirit” și „materie”. Există doar o singură natură, spuneau ei. O asemenea concepție noi o numim monism (spre deosebire de pildă de dualismul limpede al lui Platon, împărțirea în două a realității).

Ca adevărați copii ai timpului lor, stoicii erau niște „cosmopoliți” categorici. Ei erau deci mai deschiși față de cultura contemporană decât „filosofii butoiului” (cinicii). Ei se refereau la imunitatea oamenilor, se interesau de politică, iar unii dintre ei au fost oameni de stat activi, de pildă împăratul roman Marcus Aurelius (121-180). Tot ei au răspândit la Roma cultura și filosofia greacă. Un exemplu de acest fel a fost oratorul, filosoful și omul politic Cicero (106-43 î. Hr.). El a creat conceptul de umanism, pentru o concepție de

viață care plasează omul individual în centrul lucrurilor. Stoicul Seneca (4 î. Hr. – 65 d. Hr) a scris câțiva ani mai târziu că omul trebuie să fie sfânt pentru om. Pentru posteritate, asta a devenit un fel de deviză a umanismului.

În afară de asta, stoicii afirmau că toate procesele naturii – de exemplu, boala și moartea – urmează legile implacabile ale naturii. Omul trebuie să învețe așadar să se împace cu destinul său. Nimic nu se petrece la întâmplare, arătau ei. Totul se întâmplă în mod necesar și ajută prea puțin să te vaiți de necazuri când destinul îți bate la ușă. Omul trebuie să-și asume cu cea mai mare liniște chiar și împrejurările fericite ale vieții. Aici vedem înrudirea cu cinicii, care considerau toate cele exterioare ca fiind indiferente. Și astăzi vorbim despre „liniștea stoică” atunci când omul nu se lasă copleșit de sentimentele sale.

Epicurienii.

După cum am văzut, Socrate era interesat să descopere în ce fel omul poate trăi o viață bună. Atât cinicii, cât și stoicii interpretau opțiunea maestrului postulând ca necesară eliberarea omului de povara luxului material drept condiție a realizării unei vieți bune. Însă Socrate avusese și un discipol numit Aristippos (c.435-360 î. Hr). Aristippos considera că țelul vieții ar fi constat în a dobândi maximum de senzualitate. [4] Bunul cel mai de preț era plăcerea, spunea el, răul cel mai mare, durerea. Din cauza asta el voia să elaboreze o artă a vieții care să evite orice formă de durere. (Țelul cinicilor și al stoicilor era să rabde toate formele de durere. E altceva să pui totul în joc pentru a evita durerea.)

Pe la anul 300 î. Hr., Epicur (341-270) a creat la Atena o școală filosofică (cea a epicurienilor). El a dezvoltat etica plăcerii a lui Aristotel și a combinat-o cu învățătura despre atomii a lui Democrit.

Se pare că epicurienii se întâlneau într-o grădină. Din cauza asta li se spunea și „filosofii grădinii”. Deasupra porții se spunea că ar fi stat inscripția: „Străinule, aici ai să-ți duci bine. Aici plăcerea este cea mai mare fericire”.

Epicur a arătat limpede că rezultatul unei acțiuni trebuie totdeauna comparat cu eventualele rezultate secundare. Când ai mâncat prea multă ciocolată, ai să înțelegi ce vreau să spun. Dacă e cazul, atunci îți dau următoarea temă pentru acasă: Ia-ți pușculița și cumpără-ți ciocolată de o sută de coroane. (Pornesc de la premisa că-ți place să mănânci ciocolată.) La această temă e important ca tu să mănânci deodată toată ciocolata pe care ai cumpărat-o cu banii aceștia. Cam la o jumătate de ceas după ce ai savurat această multă și delicioasă ciocolată, ai să înțelegi ce voia Epicur să spună prin efecte sau rezultate secundare.

Epicur voia, de asemenea, să se ajungă la a se compara rezultatul plăcut pe termen scurt cu unul implicând o plăcere mai mare, mai dăinuitoare sau mai intensă pe termen lung. (Poți să te gândești, de exemplu, că te hotărăști să nu mai mănânci ciocolată un an întreg, pentru că preferi să economisești toți banii de buzunar pentru o bicicletă nouă sau o călătorie în străinătate.) Spre deosebire de animale, omul are adică posibilitatea de a-și planifica viața. El are

capacitatea de a face un „calcul al plăcerii”. Ciocolata bună este desigur o valoare, dar valori sunt și o bicicletă, și călătoria în Anglia.

Epicur sublinia însă și că „plăcerea” nu este în mod neapărat același lucru cu o plăcere a simțurilor – de exemplu, ciocolata. De asemenea, valori ca prietenia și contemplarea unei opere de artă pot să însemne o plăcere. Idealurile grecilor vechi, cum ar fi stăpânirea de sine, simțul măsurii și liniștea sufletească, puteau fi de altfel condiții în plus să guști cu plăcere viața. Căci poftele trebuie înfrânte. În felul acesta, liniștea sufletească ne va ajuta să îndurăm durerile.

Deseori oamenii cu anxietăți religioase frecventau grădina lui Epicur. În sensul acesta, doctrina despre atomi a lui Democrit a constituit un mijloc util împotriva religiei și superstițiilor. Pentru a duce o viață bună, nu e în ultimul rând important să învingem teama de moarte. În privința aceasta, Epicur recurgea la cele spuse de Democrit despre „atomii sufletului”. Îți aduci poate aminte că Democrit nu credea într-o viață după moarte, pentru că la moarte atomii sufletului se împrăstie în toate părțile.

„De ce ar trebui să ne temem de moarte?” spunea Epicur. „Căci atâta vreme cât suntem, moartea nu e, și îndată ce există moartea, noi nu mai suntem.” (Văzute astfel lucrurile, e sigur că pe nici un om nu l-a chinuit vreodată faptul că e mort.)

Epicur însuși și-a rezumat, prin ceea ce el numea remediul împătrit, filosofia sa eliberatoare:

Nu avem nevoie să ne temem de zei. Nu avem nevoie să ne facem griji în ce privește moartea. Binele este ușor de dobândit. Lucrul dătător de spaimă este ușor de îndurat.

În Grecia nu era un lucru nou să se compare misiunea filosofului cu cea a medicului. Omul trebuie deci să se înarmeze cu o „farmacie filosofică de călătorie” care, cum am spus, conține patru medicamente importante.

Spre deosebire de stoici, epicurienii manifestau doar puțin interes față de politică și societate. „Trăiește pe ascuns!” spune sfatul lui Epicur. Am putea asemăna grădina sa cu așa-numitele comunități de locuințe de astăzi. Și în vremea noastră, în marea societate, mulți caută o insulă sau un port de refugiu.

După Epicur, mulți epicurieni s-au îndreptat spre o viață unilaterală a plăcerilor. Deviza lor a devenit: „Trăiește în clipă!”. Cuvântul „epicureu” este astăzi aplicat, la un mod depreciativ, unui „om de viață”.

Neoplatonismul.

Am văzut că cinicii, stoicii și epicurienii și-au clădit concepțiile pe învățătura lui Socrate. În afară de asta, ei se refereau și la presocraticii Democrit și Heraclit. Cel mai remarcabil curent filosofic al Antichității târzii a fost, dimpotrivă, inspirat de doctrina ideilor lui Platon. De aceea îl numim neoplatonism.

Cel mai important dintre neoplatonicieni a fost Plotin (cca 205-270), care a studiat filosofia la Alexandria, dar care mai târziu s-a mutat la Roma. E

vrednic de reținut că el venea din Alexandria, orașul care fusese deja de multe secole marele punct de întâlnire dintre filosofia greacă și mistică orientală. Plotin a adus cu sine la Roma o doctrină a mântuirii care avea să devină o concurență serioasă a creștinismului atunci în afirmare. Însă neoplatonismul avea să exercite o influență puternică asupra teologiei creștine.

Îți amintești de învățătura platonice a ideilor, Sofie. Mai știi că Platon deosebea lumea ideilor de lumea simțurilor. El făcea, de asemenea, o deosebire precisă între sufletul omului și trupul său. Prin asta omul devenea o ființă dublă: Trupul nostru, spunea Platon, constă din pământ și pulbere, ca toate celelalte în lumea simțurilor, dar avem un suflet nemuritor. De altfel, cu mult înainte de Platon, această concepție fusese foarte răspândită în Grecia. Plotin era familiar cu concepții asemănătoare asiatice.

Plotin vedea lumea întinzându-se între doi poli. La un capăt se află lumina divină, pe care el o numea Unul. Uneori o numea și Dumnezeu. La celălalt capăt domnește întunericul absolut pe care nu-l atinge lumina „Unului”. Însă pentru Plotin e important că această întunecime, în fond, nu are deloc existență. Ea este doar o absență a luminii – da, ea nu este. Singurul lucru care există este „Dumnezeu” sau „Unul”, dar așa cum o sursă de lumină se pierde pas cu pas în întuneric, se creează într-un anumit loc și o graniță până la care pot ajunge razele divine.

Potrivit lui Plotin, lumina „Unului” luminează sufletul, în vreme ce materia este întunericul care nu are nici o existență proprie. Dar și formele în natură au o răsfrângere slabă a „Unului”.

Închipește-ți un foc mare arzând în noapte, draga mea Sofie. Din acest foc țâșnesc scânteii în toate direcțiile. De jur împrejur, noaptea este luminată și chiar de la câțiva kilometri depărtare se poate vedea răsfrângerea palidă a focului. Dacă mergem și mai departe de foc, vedem doar un punct mic de lumină, ca o lanternă mărunță în noapte. Și dacă acum ne-am depărtat foarte mult de foc, nu mai poate ajunge până la noi nici un fel de lumină. Razele luminii se pierd undeva în noapte și, când s-a făcut întuneric complet în jur, nu mai vedem nimic. Atunci nu mai există nici umbre, nici contururi.

Închipește-ți acum realitatea ca pe un astfel de foc. Ceea ce arde este Dumnezeu – iar întunericul de afară este materia rece, din care sunt făcuți oamenii și animalele. Alături de Dumnezeu sunt ideile veșnice, care sunt formele originare ale tuturor creatorilor. În primul rând sufletul omenesc este o „scânteie de foc viu”. Dar pretutindeni în natură strălucește ceva din această lumină divină. O putem vedea în toate făpturile vii, și chiar un trandafir sau un ghiocel au o asemenea strălucire divină. Cele mai depărtate de Dumnezeu viu sunt pământul, apa și pietrele.

Spun că în tot ceea ce vedem se află ceva din taina dumnezeiască. Vedem că ea strălucește într-o floarea-soarelui sau într-un mac roșu. Ceva mai mult din această taină de nepătruns bănuim într-un fluture care-și ia zborul de pe o creangă – sau într-un peștișor de aur care înoată în globul său cu apă. Dar cel mai aproape de Dumnezeu ajungem în propriul nostru suflet. Numai acolo ne

putem uni cu marea taină a vieții. Și chiar în rare momente, ne putem trăi pe noi înșine ca pe această taină dumnezeiască.

Felul în care Plotin folosește imaginile amintește de peștera lui Platon. Cu cât ne apropiem de intrarea în peșteră, cu atât suntem mai aproape de lucrul acela din care își iau viața toate cele ce există. Însă contrar împărțirii în două a realității pe care o făcuse atât de limpede Platon, gândirea lui Plotin este determinată de o trăire a întregului. Totul este unu – căci totul este Dumnezeu. Chiar și umbrele de jos în peștera lui Platon arată spre o răsfrângere slabă a aceluși „Unu”.

De câteva ori în viața sa, Plotin a trăit experiența aceasta a topirii sufletului său în Dumnezeu. Așa ceva noi spunem că este o experiență mistică. Plotin nu a fost singurul care a trăit asemenea experiențe. Oameni din toate epocile și culturile au relatat despre aceste experiențe și le pot descrie în modurile cele mai felurite, dar descrierile lor au și multe trăsături comune. Vom examina unele dintre aceste trăsături comune.

Mistica.

O trăire mistică înseamnă a trăi în unitate cu Dumnezeu sau cu „sufletul universal”. În multe religii se arată că între Dumnezeu și creaturile sale se cascadează un abis. Misticul nu trăiește experiența acestui abis. Misticii trăiesc o „contopire în Dumnezeu”.

Asta înseamnă că ceea ce noi numim în general „eu” nostru, nu este eu nostru propriu. În anumite momente, noi ne putem simți trăind ca identici cu un eu mai cuprinzător. Unii mistici o numesc Dumnezeu, alții „sufletul universal”, „natura” sau „cosmosul”. În această contopire, misticul trăiește experiența „de a se pierde pe sine însuși”, el dispare sau se pierde în Dumnezeu, așa cum o picătură de apă „se pierde” când se amestecă cu marea. Un mistic indian a exprimat acest lucru astfel: „Când eu eram, Dumnezeu nu era. Acum este Dumnezeu și eu nu mai sunt”. Misticul creștin Angelus Silesius (1624-1677) a spus: „Mare se face orice picătură când ajunge în mare și tot astfel sufletul e Dumnezeu când a fost primit la Dumnezeu”.

Poate tu consideri că nu e deosebit de plăcut să „te pierzi pe tine însăși”- însă, Sofie, eu înțeleg ce vrei tu să spui. Aici important e că ceea ce pierzi tu este nesfârșit mai puțin decât ceea ce câștigi. Tu te pierzi pe tine însăși în făptura pe care o ai în clipa aceasta, însă, în același timp, înțelegi că în realitate ești infinit mai mare. Tu ești atunci întregul Cosmos. Da, tu ești sufletul lumii, dragă Sofie. Tu ești, atunci, Dumnezeu. Dacă tu trebuie să te pierzi pe tine însăși ca Sofie Amundsen, te poți mângâia la gândul că oricum trebuie să lepezi într-o zi acest „eu de toate zilele”. Adevăratul tău eu – pe care-l poți trăi și cunoaște numai atunci când reușești să te desprinzi de tine însăși – este pentru mistici ca un foc minunat, care arde în întreaga veșnicie.

Însă o asemenea trăire mistică nu vine totdeauna de la sine. Misticul trebuie să pășească pe „calea limpezirii și a purificării” pentru a-l putea întâlni pe Dumnezeu. Calea aceasta constă dintr-un mod de viață simplu și din felurite

tehnici de meditație. Și deodată misticul își atinge atunci țelul și poate striga: „Eu sunt Dumnezeu” sau „Eu sunt Tu”.

Întâlnim în toate religiile mari ale lumii direcții mistice. Și ceea ce scriu misticii despre experiențele lor mistice arată, în pofida tuturor deosebirilor de natură culturală, niște asemănări izbitoare. De-abia atunci când misticul caută o interpretare religioasă sau filosofică a trăirii sale mistice sunt vizibile deosebirile de cultură.

În mistica occidentală – adică în iudaism, în creștinism și în islamism – misticul subliniază că el trăiește întâlnirea cu un Dumnezeu personal. Deși Dumnezeu este prezent în natură și în sufletul omului, el este totuși mult înălțat deasupra lumii acesteia. În mistica orientală – deci în hinduism, în budism și în religia chineză – se subliniază mai curând că misticul trăiește o contopire totală cu Dumnezeu sau cu „sufletul universal”. „Eu sunt sufletul universal” poate spune misticul, sau „Eu sunt Dumnezeu”. Căci Dumnezeu nu numai că este de față în univers, dar nici n-ar putea fi în alt loc – (El nu este în altă parte.)

Mai ales în India au existat mult înaintea lui Plotin curente mistice puternice. Swami Vivekananda (1862-1902), care a contribuit la cunoașterea gândirii hinduiste în Occident a spus cândva: „Așa cum anumite religii ale lumii îl numesc pe un om care nu crede într-un Dumnezeu personal existent în afara lui însuși, ca fiind un ateu, noi spunem că un om care nu crede în el însuși este un ateu. A nu crede în splendoarea propriului suflet înseamnă, spunem noi, ateism”.

O trăire mistică poate fi importantă și pentru etică. Un președinte de mai demult al Indiei, Radhakrishnan (1888-1975), a spus odată: „Trebuie să-l iubești pe semenul tău ca pe tine însuși, pentru că tu ești semenul tău. Numai o iluzie te face să crezi că aproapele tău poate fi altul decât tu însuși”.

Și oameni moderni, care nu aparțin nici unei religii, pot relata despre trăiri și experiențe mistice. Ei trăiesc deodată ceva pe care îl numesc „conștiință cosmică” sau „sentiment oceanic”. Ei se simt smulși afară din timp și trăiesc lumea „din unghiul de vedere al veșniciei”.

Sofie se așază în capul oaselor în pat. Trebuia să constate prin proprie experiență dacă mai avea încă un trup. Cât timp citise despre Plotin și despre mistici, avusese senzația că plutește prin cameră, afară prin fereastră și undeva sus deasupra orașului. Îi văzuse pe toți oamenii jos în piață, dar plutise mult deasupra planetei pe care trăia, peste Marea Nordului și Europa, până spre Sahara și stepele uriașe ale Africii.

Întregul glob imens devenise o singură persoană vie, și această persoană părea să fie Sofie însăși. Eu sunt lumea, se gândea ea. Întregul univers uriaș, pe care adesea îl trăise ca fiind de nepătruns și înfricoșător – acesta era propriul ei eu. Acum universul era uriaș și maiestuos, și acum ea însăși era la fel de mare.

Această senzație minunată se pierdu curând, dar Sofie era sigură că nu o va uita niciodată. Ceva în ea părea să-i fi țâșnit din frunte și să se fi amestecat

cu toate cele din jur, așa cum o picătură de culoare poate colora întregul pahar cu apă.

Când această senzație trecu, avu simțământul de a se fi trezit cu durere de cap dintr-un vis minunat. Sofie constata cu un suspin de dezamăgire că avea un trup care încerca să se ridice în pat în capul oaselor. Avea dureri în spinare deoarece stătuse atâta vreme întinsă pe burtă citind scrisoarea lui Alberto Knox. Dar trăise ceva, o experiență pe care nu avea să o uite niciodată.

În sfârșit, reuși să se ridice în picioare. Acum își aranja foile și le puse în dosar alături de celelalte lecții. Apoi ieși în grădină. Aici păsările ciripeau ca și cum lumea atunci ar fi fost creată. Mestecenii din spatele vechiului coteț de iepuri aveau o culoare luminoasă verde atât de vie încât s-ar fi zis că Creatorul nu terminase încă amestecul culorilor.

Putea ea oare crede cu adevărat că totul era un eu dumnezeiesc? Putea spune ea că avea un suflet care era o „scânteie din focul viu”? Dacă era adevărat, atunci ea însăși era o ființă dumnezeiască.

ILUSTRATELE.

Îmi impun mie însumi o cenzură strictă.

Trecură câteva zile în care Sofie nu mai primi deloc scrisori de la profesorul ei de filosofie. Joi era 17 Mai [5]. Avea liber de la școală și în 18.

Miercuri, pe drumul de întoarcere de la școală, Jorunn spuse dintr-o dată:

— Nu vrei să facem o excursie cu cortul?

Primul gând al Sofiei fu că ea nu-și putea îngădui să lipsească prea multă vreme de acasă. Apoi se controla iarăși.

— Din partea mea, cu plăcere.

Două ore mai târziu, Jorunn apăru cu un rucsac mare în spate la Sofie acasă. Sofie își strânsese și rucsacul ei, și de asemenea ea aducea și cortul. Pe lângă aceasta, își luară sacii de dormit și veșminte călduroase, covorașe de cauciuc și lanterne de buzunar, niște termosuri mari și multe provizii gustoase.

Când mama Sofiei ajunse acasă pe la ora cinci, primiră multe sfaturi despre ce trebuia să facă și ce să nu facă. Mama voia, de asemenea, să știe și unde se gândiseră să-și așeze cortul.

Ele îi spuseră că se gândiseră la Tiurtoppen. Poate că a doua zi dimineața devreme aveau să audă cocoșul de munte.

Sofie avea însă și un gând al ei în ce privește alegerea acestui loc de tabără. Dacă nu se înșela, de la Tiurtoppen nu mai era departe până la coliba maiorului. Era ceva care o atrăgea într-acolo, dar pe de altă parte era sigură că n-ar fi avut curaj niciodată să se ducă acolo singură.

De la mica răspântie din fața grădinii, porniră pe cărarea din pădure. Jorunn și Sofie discutau tot felul de lucruri, și Sofie era convinsă că era bine să întrerupă gândul de la tot ceea ce avea de a face cu filosofia.

Către ora opt, își instalaseră cortul pe un platou în apropiere de Tiurtoppen. Își pregătiseră tabăra de noapte și sacii de dormit. După ce au mâncat ce aveau în pachet, Sofie întrebă:

— Tu ai auzit vreodată de coliba maiorului?

— Coliba maiorului?

— Pe undeva pe aici în pădure este o cabană. pe malul unui mic lac.

Acolo a locuit odinioară un maior care era un om cam ciudat, și din cauza asta i se spune coliba maiorului.

— Și locuiește și acum cineva acolo?

— Nu vrei să mergem să vedem?

— Dar unde e coliba asta?

Sofie indică un loc printre copaci.

Jorunn nu prea voia, dar până la urmă porniră amândouă la drum.

Soarele coborâse acum spre orizont.

La început înaintau printre pinii înalți, apoi trebuiră să-și croiască drum prin tufișuri și măracinișuri. În cele din urmă, ajunseră la o cărare. Era oare cărarea pe care mersese Sofie în acea dimineață de duminică?

Desigur – curând avea să zărească printre copacii din dreapta potecii cum sclipește ceva.

— Acolo e, spuse ea.

Nu mult după aceea, se aflau în fața micului lac. Sofie putea să vadă acum coliba de cealaltă parte a apei. Obloanele ferestrelor erau ferecate. Căsuța aceasta roșie avea un aspect părăsit cum de mult ea nu mai văzuse.

Jorunn aruncă o privire în jurul lor.

Vrei să traversăm lacul? Întrebă ea.

Nu, vom vâsli.

Sofie arată spre trestile de pe mal. Barca cu vâsle era ca și mai înainte acolo.

— Tu ai mai fost altă dată aici?

Sofie clătină din cap. Ar fi fost prea complicat să-i explice prietenei ei despre ultima sa vizită aici. Cum ar fi putut face asta fără să trădeze ceva în legătură cu Alberto Knox și cursul lui de filosofie?

În timp ce vâsleau peste lac, glumeau și râdeau. Sofie avu grijă să tragă bine pe uscat barca atunci când ajunseră pe malul celălalt. Curând se aflau în fața ușii cabanei. Jorunn apăsă pe clanță, era limpede că nu se afla nimeni în colibă.

— E încuiată – doar nu te așteptai la altceva?

— Poate găsim o cheie, spuse Sofie.

Începu să caute printre pietrele care alcătuiau pereții colibei.

— Ei, lasă, haide să ne întoarcem la cortul nostru, spuse Jorunn după câteva minute.

Dar Sofie scoase o exclamație.

— Am găsit-o, am găsit-o!

Ridică triumfătoare cheia. O potrivi în broască și deschise ușa. Cele două prietene se strecurară în casă ca niște spărgători adevărați. Înăuntru era frig și întuneric.

— Nu se vede nimic, spuse Jorunn.

Dar Sofie se gândise la asta. Scoase din buzunar o cutie de chibrituri și aprinse un băț. Avură timp să vadă doar că interiorul colibei era pustiu, înainte să se stingă chibritul; Sofie aprinse un alt băț și acum descoperi într-un sfeșnic de fier de pe consola căminului o mică lumânare. Aprinse lumânarea cu un al treilea băț de chibrit și îndată mica încăpere se luminează într-atât încât puteau să vadă bine totul în jurul lor.

— Nu e ciudat că o lumânare atât de mică poate să lumineze o întunecime atât de adâncă? Întrebă Sofie.

Prietena ei dădu din cap.

Dar undeva lumina asta se pierde în întuneric, continuă Sofie. La drept vorbind, întunericul în sine nici nu există. El este doar lipsa luminii.

Doamne, ce lucruri nostime spui! Să mergem.

Întâi să ne uităm în oglindă.

Sofie arată spre oglinda înrămată care atârna, ca și înainte, deasupra comodei.

— Ce frumoasă e.

Dar e o oglindă fermecată.

Oglindă, oglinjoară, cine-i cea mai frumoasă din țară?

Nu glumesc, Jorunn. Cred că, privind în oglinda asta, se poate vedea ceva care se întâmplă pe partea cealaltă.

Dar nu spunei că n-ai mai fost niciodată aici? De ce îți faci acum chef să mă sperii așa?

La întrebarea asta Sofie nu putea răspunde.

— Iartă-mă.

Dar acum Jorunn descoperi ceva care se afla pe dușumea într-un colț al camerei. Era o cutiuță. Jorunn o ridică.

Niște cărți poștale ilustrate, spuse ea.

Sofiei i se tăie răsuflarea.

— Nu pune mâna pe ele. Auzi, nu cumva să pui mâna pe ele!

Jorunn se trase speriată îndărăt. Lăsă cutia să cadă la pământ cași când i-ar fi ars degetele. Ilustratele se risipiră pe jos. După o clipă, începu să râdă.

— Dar nu sunt decât niște ilustrate obișnuite.

Jorunn se așeză pe jos și strânse laolaltă pozele risipite. Sofie se aplecă și ea.

— Liban. Liban. Liban. Toate ilustratele astea au fost expediate din Liban, constată Jorunn.

— Asta știu. Sofie se înecă aproape spunând aceste cuvinte.

— Tu ai mai fost pe aici.

— Desigur, am mai fost, atunci.

Sofiei i se părea că totul ar fi fost mai simplu dacă avea să recunoască pur și simplu că mai fusese o dată aici. N-avea ce să strice dacă o lăsa pe prietena ei să arunce o privire asupra numeroaselor întâmplări tainice din ultimele câteva zile.

Nu voiam să-ți vorbesc despre asta înainte de a ajunge aici. Jorunn începuse să citească ilustratele.

Toate sunt adresate unei anumite Hilde Mřller Knag. Sofie nu atinsese încă niciuna dintre ilustratele acestea.

E adresa ei întregă acolo?

Jorunn citi:

Hilde Mřller Knag, c/o Alberto Knox, Lillesand, Norvegia.

Sofie oftă ușurată. I se făcuse frică o clipă că pe aceste cărți poștale ar fi scris c/o Sofie Amundsen. De-abia acum se uită mai atentă la ele.

28 aprilie. 4 mai. 6 mai. 9 mai. au fost ștampilate de câteva zile doar.

Dar asta nu e tot. Toate ștampilele de poștă sunt norvegiene. Uite – batalionul FN: timbrele sunt și ele norvegiene.

Cred că așa e procedeu. Trebuie să fie neutre, și din cauza asta au servicii poștale proprii norvegiene, acolo.

Dar cum e trimisă poșta acasă?

Îmi închipui că prin avioane militare.

Sofie așeză lumânarea pe dușumea, lângă ele. Și acum cele două prietene citiră ce era scris pe aceste ilustrate. Jorunn le aranjă după date. Citi prima dintre ele cu glas tare.

Dragă Hilde! Te rog să mă crezi cu adevărat că mă bucur mult că vin acasă la Lillesand. Am să aterizez probabil devreme în seara sfântului Ioan la Kjevik. Cel mai mult și mai mult, aș fi vrut să vin la cea de a 15-a aniversare a zilei tale de naștere, dar eu sunt aici supus ordinelor militare. În schimb, pot să-ți promit că întreaga mea atenție și dragoste mi-o concentrez în darul cel mare pe care tu îl vei primi de ziua ta.

Salutări din inimă de la cineva care se gândește mereu la viitorul fiicei lui.

P. S. Îi trimit unei cunoștințe comune o copie a acestei ilustrate. Tu înțelegi, firește, de ce fac asta, mica mea Hilde. Pentru moment sunt foarte secretos, dar sigur că înțelegi și asta.

Sofie ridică următoarea ilustrată:

Dragă Hilde! Aici, unde suntem noi acum, trebuie să ne adaptăm zilelor așa cum se urmează una alteia. Când, mai târziu, am să-mi amintesc de câte ceva din toate lunile astea petrecute în Liban, atunci de așteptarea asta nesfârșită am să-mi aduc aminte. Dar mă străduiesc cât pot să-ți ofer de ziua ta de naștere un dar cât mai frumos cu putință. Mai mult nu-ți spun pentru moment. Îmi impun mie însumi o cenzură strictă.

Salutări din inimă, Papa.

Cele două prietene rămăseseră locului cu respirația întretăiată de încordare. Niciuna din ele nu spuse vreo vorbă, citeau doar cele scrise pe ilustrate.

Draga mea copilă. Aș fi vrut cel mai mult să-ți trimit sentimentele mele de dragoste printr-un porumbel alb. Dar în Liban nu se găsesc porumbei albi.

Dacă țara asta pustiiată de război are nevoie de ceva, atunci acel lucru sunt porumbeii albi. Fie ca ONU să creeze cândva în lume o pace adevărată.

P. S. Poate că ai vrea să împărți darul de ziua ta și cu alte ființe. Asta o vom vedea când voi ajunge acasă. Dar deocamdată tu n-ai nici o idee despre ce vorbesc eu.

Salutări de la cineva care are mult timp să se gândească la noi doi.
Nu le mai rămăsese de citit decât una singură.

Dragă Hilde. Îmi vine cu adevărat să plesnesc de toate tainele astea care se învârt în jurul zilei tale de naștere, și de mai multe ori pe zi trebuie să mă rețin să nu-ți telefonez și să-ți spun totul. Pur și simplu, crește în mine nerăbdarea. Și tu știi că atunci când ceva crește tot mai mult, este tot mai greu să ții numai pentru tine taina.

Sărutări, Papa.

P. S. Ai să cunoști o fetiță cu numele de Sofie. Ca să aflați câte ceva una de alta înainte de a vă întâlni, am început să-i trimit ei copii după toate ilustratele mele pentru tine. Oare ea începe să bănuiască legătura dintre voi, micuță Hilde? Ea are o prietenă care se numește Jorunn. Poate ea va ajuta cu ceva aici?

Când Jorunn și Sofie terminară de citit și ultima ilustrată, se priviră în ochi una pe cealaltă. Jorunn o apucase pe Sofie de încheietura mâinii.

Mi-e frică, spuse ea.

Și mie.

Când a fost ștampilată ilustrata asta din urmă?

Sofie mai privi o dată cartonașul.

La 16 mai, spuse ea. Astăzi deci.

Cu neputință, o contrazise Jorunn. Era aproape supărată. Cercetară atente ștampila și nu era posibil să se înșele. Scria limpede: „16.5.90”.

— Dar nu se poate, insistă Jorunn. Și nici nu pot să înțeleg cine anume a scris toate astea. Trebuie să fie cineva care ne cunoaște. Dar de unde știa el că noi aveam să venim astăzi aici?

Jorunn era cea mai speriată. Pentru Sofie lucrurile astea cu Hilde și tatăl ei nu erau chiar noi.

— Cred că, într-un fel sau altul, toate astea au o legătură cu oglinda aceea înrămată.

Jorunn tresări iarăși, tare.

— Doar nu vrei să spui că ilustratele astea cad pur și simplu aici din oglindă în clipa când au fost ștampilate în Liban?

— Ai o explicație mai bună?

— Nu.

— Dar asta nu e singura enigmă.

Sofie se ridică în picioare și luminează cu lumânarea cele două imagini atârinate pe perete. Jorunn se apropie de pozele acestea.

„Berkeley” și „Bjerkely”. Ce mai înseamnă asta?

N-am idee.

Acum lumânarea arsese aproape până la capăt.

Să plecăm de aici, spuse Jorunn. Haide!

Vreau doar să iau oglinda.

Sofie se întinse și ridică oglinda cea mare cu ramă care era atârnată deasupra comodei desprinzând-o din perete. Jorunn încercă să protesteze, dar Sofie nu renunță.

Când ieșiră din colibă, întunericul era nu mai puțin decât poate fi într-o noapte de mai. Cerul revărsa atâta lumină, încât conturul tufișurilor și arborilor se vedea clar în continuare. Lacul cel mic se întindea ca o oglindire a cerului. Cele două prietene văsliră fără să se grăbească spre malul celălalt.

Întorcându-se spre cort, vorbiră prea puțin între ele. Dar fiecare dintre ele gândea că cealaltă era mai concentrată asupra celor văzute. Din când în când, mai speriau câte-o pasăre și de câteva ori au auzit bufnița.

Când ajunseră la cort, se strecurară fiecare în sacul ei de dormit. Jorunn refuză să lase oglinda înăuntru. Înainte de a adormi, recunoscură amândouă că aveau și așa un simțământ ciudat să o știe acolo, afară, lângă cortul lor. Sofie luase cu ea și ilustratele. Le vârâse într-un buzunar al rucsacului.

În dimineața următoare se treziră devreme. Sofie își părăsi prima sacul de dormit. Își încălță cizmele și ieși din cort. Afară, în iarbă, zăcea marea oglindă înrămată. Era udă de rouă. Sofie șterse rouă cu puloverul și își privi imaginea răsfrântă acolo. De data asta nu mai găsi alte ilustrate din Liban.

Peste platoul din spatele cortului, pluteau pale sfâșiate de ceață asemenea unor petice de vată. Păsărelele ciripeau din răspuțeri: păsări mai mari nu se auzeau și nici nu se vedeau.

Cele două prietene își îmbrăcară pulovere suplimentare și își luară micul dejun în fața cortului. Curând ajunseră să vorbească din nou despre coliba maiorului și despre misterioasele ilustrate pe care le găsiseră acolo.

După masa de dimineață își strânseră cortul și o luară pe drumul de întoarcere către casă. Tot timpul, Sofie ținu oglinda înrămată sub braț. De câteva ori trebui să se oprească să facă o pauză; Jorunn nu vru nici măcar s-o atingă.

Când se apropiară de primele case, auziră din când în când mici explozii. Sofie se gândi fără să vrea la ce scrisese tatăl Hildei despre Libanul pustiit de război. Își dădu seama că era o adevărată fericire că locuiau într-o țară în care domnea pacea. Bubuiturile acelea mici veneau de la niște nevinovate artificii chinezești.

Sofie o invită pe Jorunn la o ceașcă de cacao. Mama nu le dădu pace până nu aveau s-o lămurească de unde luaseră oglinda asta așa mare. Sofie recunoscu că o găsiseră la coliba maiorului. Din nou mama ei spuse că această colibă era nelocuită de mulți, foarte mulți ani.

Când Jorunn plecă acasă la ea, Sofie își îmbracă o rochie roșie. Restul zilei naționale a Norvegiei se petrecu cât se poate de firesc. La știrile de seară se transmise un reportaj despre felul în care militarii norvegieni din forțele ONU

sărbătoriseră ziua națională a țării lor. Sofie privea fix ecranul. Unul dintre bărbații de acolo ar fi putut fi tatăl Hildei.

Ultimul lucru pe care-l făcu Sofie în această zi de 17 Mai fu să atârne oglinda înrămată pe un perete din camera ei. În dimineața următoare găsi în peșteră un nou plic galben. Îl deschise și citi cele scrise pe filele dinăuntru.

DOUĂ SFERE DE CULTURĂ.

Numai astfel te ferești a pluti în gol.

Nu mai e mult până când ne vom întâlni din nou, Sofie. Am contat pe faptul că te vei întoarce la coliba maiorului, și din cauza aceasta am lăsat acolo toate ilustratele de la tatăl Hildei Căci doar astfel vor putea fi transmise mai departe Hildei.

Dar nu trebuie să-ți bați prea mult capul gândindu-te cum are să le primească ea. Până la 15 iunie mai trece ceva apă pe gârlă.

Am văzut că filosofii elenismului au reluat cele spuse de vechii filosofi greci. Pe lângă aceasta, erau pe cale a-i socoti ca întemeietori de religii. Plotin nu era prea departe de acest lucru slăvindu-l pe Platon ca pe Mântuitorul lumii.

Dar după cum știm, la mijlocul epocii despre care e vorba aici, s-a născut un alt Mântuitor – și anume în afara sferei de cultură greco-romane. Mă gândesc la Iisus din Nazaret. În capitolul de față vom vedea cum creștinismul a pătruns treptat în lumea greco-romană – cam în felul în care lumea Hildei a început încet-încet să pătrundă în lumea noastră.

Iisus era iudeu, și iudeii – evreii – aparțin sferei de cultură semite. Grecii și romanii aparțin sferei culturale indoeuropene. Putem deci stabili că civilizația europeană are două rădăcini. Înainte de a vedea modul în care creștinismul s-a amestecat treptat cu cultura greco-romană, vom arunca o privire mai atentă asupra celor două feluri de rădăcini.

Indoeuropenii [6]

Ca indoeuropene vom considera toate țările și culturile în care sunt vorbite limbile iudoeuropene. Acestei familii îi aparțin toate limbile europene, cu excepția limbilor fino-ugrice (samică, finică, estoniană și ungară) și limba bască. Cele mai multe dintre limbile indice și iraniene aparțin, de asemenea, familiei limbilor indoeuropene.

Acești străvechi indoeuropeni trăiau acum vreo patru mii de ani în regiunea Mării Negre și Mării Caspice. Curând, aceste triburi s-au mișcat în valuri mari spre sud-est, în Iran și India; spre sud-vest, către Grecia, Italia și Spania; spre vest, prin Europa Centrală, spre Anglia și Franța, spre nord-vest către Scandinavia și spre nord către Europa de Est și Rusia. Pretutindeni, indoeuropenii s-au amestecat cu acele culturi preindoeuropene, proces în care însă religia și limba indoeuropenilor a jucat rolul dominant.

Atât vechile scripturi indice ale Vedelor, cât și filosofia greacă, precum și textele religioase despre zei ale lui Snorre au fost scrise, deci, în limbi înrudite. Dar nu numai limbile sunt înrudite. Înrudirea prin limbă atrage după sine

înrudirea în gândire. Din cauza aceasta putem vorbi oarecum despre un complex cultural indoeuropean.

Cultura indoeuropenilor era în primul rând dominată de credința într-o multitudine de zei diferiți. Asta e ceea ce numim politeism. Întâlnim în domeniul acesta al limbilor indoeuropene nume de zei, termeni importanți și expresii religioase apropiate unele de altele. Îți dau câteva exemple:

Vechii indieni îl venerau pe zeul cerului Dyaus. În greacă acest zeu se numește Zeus, în latină Iupiter (mai exact Iov-pater; adică „Iov Tatăl”) și în nordica veche Tyr. Numele Dyaus, Zeus, Iov și Tyr sunt deci variante dialectale ale aceluiași cuvânt.

Poate că știi că vikingii din nordul Europei venerau niște zei pe care ei îi denumeau aeseri. Acest cuvânt însemnând „zei” îl întâlnim în întregul domeniu indoeuropean. În limba veche indiană (sanscrită) zeii se numesc asura, în iraniană ahuru. Un alt termen pentru Dumnezeu în sanscrită este deva, în iraniană daeva, în latină deus și în nordica veche tivurr.

În Europa de Nord mai există de altfel și un grup de zeități ale fecundității (de pildă Njord, Frÿr și Frÿya). Aceste zeități erau numite Vaner: Cuvântul este înrudit cu numele zeiței latine a fecundității Venus. În sanscrită există termenul înrudit vani, care înseamnă „plăcere” sau „dorință”. Și miturile luate individual arată o clară înrudire cu domeniul cultural indoeuropean. Când Snorre povestește despre zeii vechi nordici, unele mituri amintesc miturile indiene, care fuseseră povestite cu două sau trei mii de ani mai devreme. Firește, miturile lui Snorre sunt pătrunse de condițiile de viață naturale ale nordului și cele indiene de cele indice. Însă multe dintre aceste mituri au un sâmbure central care trimite la o origine comună. O asemenea parte centrală o vedem cel mai limpede în miturile băuturii care dăruie nemurirea și ale luptei zeilor împotriva monștrilor haosului.

Chiar și în gândire constatăm semnul de echivalență evident dintre culturile indoeuropene. O trăsătură comună era faptul că ei concepeau lumea ca într-o dramă în care forțele bune și cele rele se opun între ele într-o luptă neîmpăcată. De aceea indoeuropenii au căutat să „scruteze” lumea și direcția în care ea se îndreaptă.

Putem spune pe bună dreptate că nu e deloc o întâmplare faptul că filosofia greacă s-a născut tocmai în sfera aceasta de cultură indoeuropeană. Mitologia indică, greacă și nordică dețin premisele limpezi ale unei considerări filosofice, sau „speculative”.

Indoeuropenii au încercat să dobândească o intuiție, o „perspectivă” în evoluția lumii. Putem chiar să urmărim în întreaga sferă indoeuropeană un anumit termen pentru „perspectivă” sau „știință”, de la o cultură la alta. În sanscrită acest termen este vidya. Cuvântul este identic cu cel grecesc ide, care, după cum tu știi, a jucat un rol de seamă în filosofia lui Platon. În latină cunoaștem cuvântul video, care pentru romani însemna pur și simplu „a vedea”. (De-abia în zilele noastre „a vedea” a ajuns să însemne să stai să privești ecranul televizorului.) Din engleză cunoaștem cuvinte ca wise și wisdom

(înțelepciune), iar în germană *weise* și *wissen*. În norvegiană avem cuvântul *viten*. Cuvântul norvegian *viten* are aceeași rădăcină ca și cuvântul indic „*vidya*”, ca cel grec „*ide*” și ca latinul „*video*”.

În general, putem afirma că vederea era simțul cel mai important pentru indoeuropeni. La indieni și la greci, la iranieni și la germani, literatura era însuflețită de viziuni cosmice grandioase. (Avem iarăși cuvântul cu pricina: cuvântul „*viziune*” vine de la verbul latin „*video*”.) De altfel, în culturile indoeuropene se obișnuia să se realizeze imagini și sculpturi ale zeilor și evenimentelor mitice.

În sfârșit, indoeuropenii aveau o imagine ciclică a istoriei. Aceasta înseamnă că pentru ei istoria evoluează în cercuri – sau în „*cicluri*” – exact așa cum alternează între ele anotimpurile între vară și iarnă. Deci nu există, la drept vorbind, nici un început și nici un sfârșit real al istoriei. Deseori se vorbește despre lumi diferite, care se nasc și pier, în veșnică alternanță între naștere și moarte.

Cele două mari religii orientale – hinduismul și budismul – au origini indoeuropene. Lucrul este valabil și pentru filosofia greacă, și constatăm multe paralele evidente între hinduism și budism pe de o parte și filosofia greacă pe de altă parte. Și astăzi, hinduismul și budismul sunt pătrunse de reflecția filosofică.

Nu rareori s-a subliniat că în hinduism și în budism divinitatea este prezentă în toate (*panteism*) și că omul ar putea ajunge la uniunea cu Dumnezeu prin intuiția religioasă. (Îți amintești, doar, de Plotin, Sofie!) Pentru aceasta este necesară o profundă cufundare în sine sau o meditație susținută. De aceea, în Orient, pasivitatea și retragerea în sine au valoarea unui ideal religios. În Grecia, mulți considerau că omul ar trebui să trăiască o viață în asceză – sau în retragere religioasă – pentru a-și mântui sufletul. Unele componente ale vieții de mănăstire în Evul Mediu pot fi urmărite ca provenind de la asemenea idei ale lumii greco-romane.

În multe culturi indoeuropene și credința în transmigrația sufletelor este fundamentală. De peste 2500 ani scopul oricărui indian este de a fi mântuit de această migrație a sufletelor. Știm, de asemenea, că Platon însuși credea în migrația sufletelor.

Semiții.

Și acum, semiții, Sofie. Aici e vorba de o cu totul altă sferă a culturii, cu o limbă cu totul deosebită. La origine, semiții proveneau din Peninsula Arabică, dar și această sferă a culturii semite s-a întins peste părți întinse ale lumii. De peste două mii de ani, evreii trăiesc foarte depărtați de patria lor originară. Istoria semiților și religia semită sunt cele care, asemenea creștinismului, au evoluat cel mai departe de terenul rădăcinilor lor istorice. Cultura semită a fost de altfel transpusă în întreaga lume o dată cu extinderea Islamului.

Cele trei religii vestice – iudaismul, creștinismul și Islamul – au un fond semit. Coranul, cartea sfântă a Islamului, și Vechiul Testament au fost create în limbi semite înrudite. Unul dintre cuvintele Vechiului Testament pentru

„Dumnezeu” are aceeași rădăcină lingvistică ca și termenul Allah al musulmanilor. (Cultul „Allah” înseamnă de fapt „Dumnezeu”).

Pentru creștinism, imaginea este mai complicată. Și creștinismul are firește un fond semit. Însă Noul Testament a fost scris în greacă, iar când teologia sau învățătura creștină despre credință au fost constituite, ele au fost influențate de limbile greacă și latină și deci de filosofia elenistă.

Am văzut că indoeuropenii credeau în mulți zei diferiți. La semiți uimește faptul că încă de foarte devreme ei au adoptat credința într-un singur Dumnezeu. Aceasta este ceea ce numim monoteism. În iudaism, creștinism și islamism, gândirea fundamentală este că există doar un singur Dumnezeu.

O altă caracteristică comună a semiților este viziunea lineară asupra istoriei. Prin aceasta înțelegem că istoria este văzută ca o linie dreaptă. Întâi Dumnezeu a creat lumea, și cu asta a început istoria. Dar într-o zi istoria se va sfârși și anume cu „Judecata de Apoi”. Când Dumnezeu va judeca viii și morții.

O trăsătură importantă a celor trei religii occidentale este tocmai rolul atribuit istoriei. E vorba de faptul că Dumnezeu intervine în istorie – de fapt, istoria există numai ca Dumnezeu să-și poată realiza voia sa în lume. Așa cum odinioară El l-a călăuzit pe Avram în „Țara Făgăduinței”, El conduce viața oamenilor prin istorie până la „Judecata de Apoi”. Și atunci tot răul va fi nimicit pe lume.

Accentul puternic pus pe acțiunea lui Dumnezeu în istorie a făcut ca semiții să se preocupe de multe mii de ani cu scrierea istoriei. De fapt, rădăcinile istorice se află în centrul scrierilor lor religioase.

Și astăzi orașul Ierusalim este pentru evrei, creștini și musulmani un important centru religios. Și asta spune ceva despre fondul istoric comun al acestor trei religii. Aici se află importante sinagogi (iudaice), biserici (creștine) și moschei (musulmane). Din cauza aceasta constituie un fapt atât de tragic situația că tocmai Ierusalimul a devenit un măr al discordiei – că oamenii se ucid cu miile între ei, pentru că nu pot ajunge la o înțelegere cui anume îi revine stăpânirea „orașului etern”. Fie ca Organizația Națiunilor Unite să poată obține într-o zi ca Ierusalimul să devină punctul de întâlnire religios al celor trei religii! (Despre acest aspect practic al cursului nostru de filosofie nu vom vorbi pentru moment. Îl lăsăm acum în grija tatălui Hildei. Căci știi doar că el e observator ONU în Liban, nu? Mai exact spus, știu că el are gradul de maior. Dacă tu începi treptat să vezi aici niște legături, atunci e foarte bine. Pe de altă parte, nu trebuie să anticipăm asupra mersului evenimentelor.)

Am arătat că vederea este simțul cel mai important pentru indoeuropeni. La fel de surprinzător este ce rol însemnat îi revine auzului la popoarele semite. Nu întâmplător, mărturisirea de credință a evreilor începe cu vorbele „Ascultă, Israel!” Citim în Vechiul Testament cum oamenii „ascultă” cuvântul Domnului, iar profeții iudei își începeau profețiile cu formula „Așa grăit-a Iahve” (Dumnezeu). Și în creștinism se pune accentul pe „ascultarea” cuvântului Domnului. Slujbele religioase evreiești, creștine și musulmane sunt mai ales pătrunse de citirea înaltă sau „recitarea” scripturilor.

Am mai spus că indoeuropenii au făcut imagini și sculpturi ale zeităților lor. Pentru semiți e tipic faptul că ei aplică un fel de interdicție a imaginilor. Aceasta înseamnă că ei nu pot face chipuri sau sculpturi înfățișând pe Dumnezeu și sfințenia lui. Și în Vechiul Testament se spune că oamenilor nu le este îngăduit să-și facă chipuri ale Domnului. Regula aceasta e valabilă și astăzi pentru islamism și iudaism. În islamism domnește în general un refuz general al fotografiilor și al imaginii în artă. Oamenii nu trebuie să concureze cu Dumnezeu în a „crea” ceva.

În bisericile creștine sunt multe imagini ale Domnului și ale lui Iisus, ai să spui poate acum. E adevărat, Sofie, și acesta este tocmai un exemplu de felul în care creștinismul a fost influențat de lumea greco-romană (în biserica ortodoxă, deci în Grecia și Rusia, se aplică în continuare interdicția imaginilor sculptate, adică a sculpturilor și crucifixurilor cu scene din istoria biblică). În contrast cu marile religii orientale, cele trei religii occidentale subliniază că există o prăpastie între Dumnezeu și creația Sa. Țelul nu constă în eliberarea de migrația sufletelor, ci în mântuirea de păcat și vină. Pe lângă aceasta, viața religioasă este dominată mai mult de rugăciune, predică și lectura Bibliei decât de retragerea în sine și meditație.

Israel.

Acuma, nu vreau să-i fac concurență profesorului tău de religie, dragă Sofie. Să aruncăm totuși o privire asupra fondului iudaic al creștinismului.

Totul a început cu faptul că Dumnezeu a creat lumea. Cum s-a făcut aceasta, ai citit în primele pagini ale Bibliei. Dar după aceea oamenii s-au răzvrătit împotriva lui Dumnezeu, pedeapsa a fost nu numai că Adam și Eva au fost alungați din Grădina Edenului. Atunci a apărut și moartea pe lume.

Neascultarea oamenilor față de Dumnezeu trece ca un fi roșu prin întreaga Biblie. Când răsfoim mai departe prima carte a lui Moise, găsim Potopul și Arca lui Noe. Pe urmă auzim că Dumnezeu a încheiat un pact cu Avram și cu neamul lui. Acest pact – sau această înțelegere – cerea ca Avram și cei de un neam cu el să respecte poruncile lui Dumnezeu. În schimb, Dumnezeu făgăduiește să-i ocrotească pe urmașii lui. Mai târziu acest pact a fost reînnoit, când Moise a primit pe Muntele Sinai Tablele Legii (legea mozaică). Aceasta s-a petrecut pe la anul 1200 î. Hr. Pe atunci evreii trăiseră multă vreme ca sclavi în Egipt, dar poporul lor a fost cu ajutorul lui Dumnezeu condus înapoi în Israel.

Către anul 1.000 î. Hr.

— Deci cu mult înainte de a exista ceva care să se numească filosofia greacă – auzim de trei mari regi ai Israelului. Primul a fost Saul, lui i-a urmat David, și după David a urmat Solomon. Acum întregul popor Israel era unit într-un singur regat și, mai ales sub regele David, el s-a bucurat de o înflorire politică, militară și culturală.

Când regii erau înscăunați, ei erau unși de popor. De aceea purtau titlul Mesia, ceea ce înseamnă „cel uns”. În context religios, regii erau considerați

intermediari între Dumnezeu și popor. Din cauza aceasta, regii puteau fi numiți și „fiu al Domnului”, iar țara lor „Împărăția Domnului”.

Însă curând Israelul a slăbit. Regatul a fost împărțit între Regatul de Nord (Israel) și Regatul de Sud (Iudeea). În anul 722, Regatul de Nord a fost pustiit de sirieni și și-a pierdut orice importanță politică și religioasă. Nici în sud lucrurile nu stăteau mai bine. Regatul de Sud a fost cucerit în anul 586 de babilonieni. Atunci a fost distrus Templul de la Ierusalim și o mare parte a poporului a fost dusă în Babilon. Această robie babiloniană s-a sfârșit abia în anul 539. Atunci poporul a primit îngăduința să se întoarcă la Ierusalim și să-și reconstruiască Marele Templu. Dar în cursul secolelor până la începutul erei noastre, evreii s-au aflat mai departe sub stăpânire străină.

Evreii și-au pus întrebarea de ce regatul lui David s-a prăbușit și nenorocirile s-au abătut una după alta asupra poporului. Dumnezeu făgăduise doar să-Și țină mâna protectoare asupra Israelului. Însă și poporul făgăduise să respecte poruncile Domnului. Până la urmă s-a răspândit concepția că Dumnezeu l-a pedepsit pe Israel pentru neascultarea sa. Cam pe la anul 750 î. Hr., a apărut un șir de profeți, care anunțau pedeapsa lui Dumnezeu asupra Israelului pentru că poporul nu respectase poruncile Domnului. Într-o zi Dumnezeu avea să-l judece pe Israel, spuneau ei. Asemenea profeții noi le numim „profețiile Judecării”.

Curând au apărut și profeți care vesteau că Dumnezeu avea să salveze o parte a poporului și avea să trimită un „prinț al păcii” sau un rege al păcii din neamul lui David. Acest prinț al păcii urma să ridice iarăși împărăția lui David și să asigure poporului un viitor fericit.

„Poporul care era într-o întuneric va vedea lumină mare”, a spus profetul Isaia, și „cei ce locuiau în țara umbrei, lumina va străluci peste voi”. Asemenea profeții le numim „profeții ale mântuirii”.

Precizez: Poporul Israel a trăit fericit sub regele David. Când israeliților a început să le meargă rău, profeții au anunțat venirea unui nou rege din neamul lui David. Acest „Mesia” sau, „Fiu al lui Dumnezeu” urma să „mântuiască” poporul, să facă iarăși din Israel o mare putere și să clădească o „împărăție a lui Dumnezeu”.

Iisus.

OK, Sofie. Pornesc de la premisa că tu mă poți urmări. Cuvintele-cheie sunt „Mesia”, „Fiul lui Dumnezeu”, „mântuire” și „împărăția Domnului”. La început ele erau interpretate politic. Și la vremea lui Iisus mulți și l-au închipuit pe noul Mesia ca pe un conducător politic, militar și religios de același fel cu regele David. Mântuitorul avea să fie deci în primul rând privit ca un eliberator național, care să pună capăt suferințelor evreilor de sub dominația romană.

Dar s-au ridicat și alte glasuri. Deja cu câteva sute de ani înainte de nașterea lui Hristos, alți profeți anunțaseră că Mesia cel făgăduit avea să fie mântuitorul lumii întregi. El avea să-i mântuie nu numai pe evreii de sub jugul străinilor, ci pe oameni în general de păcat și de vină – și nu în cele din urmă

de moarte. Speranța într-o mântuire în acest înțeles al cuvântului se răspândise cu adevărat în întreaga lume a elenismului.

Și acum vine Iisus. El nu e singurul care apare ca făgăduitul Mesia. Și el se folosește de cuvintele „Fiul lui Dumnezeu”, „împărăția lui Dumnezeu”, „Mesia” și „mântuire”. În felul acesta, el continuă vechile profeții. El intră în Ierusalim și se lasă venerat de mulțimi ca Mântuitor al poporului. În felul acesta, el duce cu gândul la regii cei vechi care erau înscăunați într-un ritual tipic al întronării. El se lasă uns de popor. „S-a împlinit vremea”, spune el, „împărăția Domnului a venit pe pământ”.

Este important să se țină seama de toate acestea. Dar acum trebuie să fii atentă: Iisus s-a deosebit de ceilalți care s-au înfățișat ca fiind Mesia, prin faptul că a arătat limpede că el nu este un conducător militar sau politic. Sarcina sa era mai mare. El anunța mântuirea și iertarea lui Dumnezeu pentru toți oamenii. Și de aceea El putea umbla printre oameni să le spună: „Ție îți sunt iertate păcatele”. A distribui în jur iertarea păcatelor era lucru nemaiauzit. Mai rău decât asta era să-l numești pe Dumnezeu Tată (abba). De aceea nu a durat mult până când învățații au ridicat proteste împotriva lui Iisus. În cele din urmă, ei i-au pregătit execuția.

Precizez: Mulți oameni așteptau în vremea lui Iisus pe un Mesia care, cu surle și trâmbițe (adică, cu foc și sabie), să clădească o împărăție a Domnului. Expresia „împărăția Domnului” trece ca un fir roșu prin vestirea lui Iisus – însă cu o semnificație extraordinară de extinsă. Iisus a explicat că împărăția Domnului este dragoste pentru semeni, grijă pentru cei slabi și iertare pentru toți cei care au greșit.

Aici întâlnim o schimbare dramatică a semnificației unei expresii străvechi, pe jumătate militaroase. Oamenii așteptau deci un conducător militar, care urma să proclame împărăția lui Dumnezeu. Și iată-L pe Iisus, în rasă și sandale, cum explică anume că împărăția lui Dumnezeu sau „noua alianță” înseamnă: „Trebuie să-l iubești pe aproapele tău ca pe tine însuți”. Ba mai mult, Sofie. El a mai spus că trebuie să-i iubim chiar pe dușmanii noștri. Când ei ne lovesc, nu trebuie să le răspundem în același fel, ci trebuie să le întoarcem și obrazul celălalt. Și trebuie să iertăm – nu de șapte ori, ci de șaptezeci de ori câte șapte.

Prin însăși viața Lui, Iisus a arătat că El nu socotea o rușine să stea de vorbă cu târfele, cu vameșii corupți și cu dușmanii politici ai poporului. Dar El merge și mai departe: El spune că un bun de nimic, un pierde-vară, care și-a risipit întreaga avere și moștenire – sau un vameș decăzut care a deturnat bani străini – este în fața lui Dumnezeu un îndreptățit, dacă se întoarce spre Dumnezeu și se roagă de iertare. Atât de mărinimos este Dumnezeu în îndurarea Lui.

Dar el merge încă mai departe, înțelegi, Sofie – și aici trebuie să te ții bine: Iisus spune că asemenea păcătoși sunt mai dreți în fața lui Dumnezeu – și merită în mai mare măsură iertarea – decât fariseii fără pată care sunt mândri de propria lor dreptate.

Iisus a spus că nici un om nu merită harul și îndurarea Domnului. Noi nu ne putem mântui pe noi înșine. (Asta o credeau mulți greci!) Atunci când Iisus stabilește în Predica de pe Munte poruncile Lui atât de rigurose morale, El o face nu numai pentru că vrea să arate voia Domnului. Vrea să arate, de asemenea, că nici un om nu e drept în fața lui Dumnezeu. Mila Domnului este fără margini, dar noi trebuie să ne îndreptăm spre El cu rugăciunile noastre pentru iertare.

Alte deslușiri în legătură cu persoana lui Iisus și a mesajului Său le las pe seama profesorului tău de religie. E o mică sarcină a lui. Sper că el vă va lămuri ce fel de om cu totul deosebit a fost Iisus. El folosește în chip genial limbajul timpului Său și le dă în același timp expresiilor vechi un cuprins nemăsurat de nou și de extins. Nu e de mirare că a sfârșit pe cruce. Mesajul Său radical de mântuire a lovit atât de multe interese și poziții ale puterii, încât trebuia scos din drumul lor.

Am văzut în cazul lui Socrate cât de primejdios poate fi să apelezi la rațiunea oamenilor. Cu Iisus vedem cât de primejdios poate fi să ceri o dragoste necondiționată pentru aproapele tău și o iertare la fel de necondiționată. Și astăzi vedem cum state puternice tremură din toate încheieturile atunci când sunt puse în fața unor cereri simple de pace, dragoste, mâncare pentru cei săraci și iertarea statelor dușmane.

Mai știi cât de mult a suferit Platon când a văzut că omul cel mai drept al Atenei a trebuit să plătească cu viața. Potrivit învățăturilor creștinismului, Iisus este unicul om drept care a trăit vreodată. Totuși El a fost condamnat la moarte. Creștinii spun că El a murit pentru oameni. Și asta se numește „pătimirea în numele tuturor” pe care și-a asumat-o Iisus. Iisus a fost „Slujitorul în suferință”, care a luat asupra Sa vinovățiile tuturor oamenilor pentru a ne împăca pe noi cu Dumnezeu și a ne mântui de pedeapsa Domnului.

Pavel.

Câteva zile după răstignirea și îngroparea lui Iisus, au început zvonuri că El ar fi înviat din morți. Prin aceasta, El a arătat că a fost mai mult decât un simplu om. A arătat că a fost într-adevăr „fiul lui Dumnezeu”.

Putem spune că biserica creștină a fost constituită în dimineața Paștilor, o dată cu zvonurile despre Învierea lui Iisus. Chiar Pavel a arătat limpede asta: „Dacă Iisus nu a înviat, atunci predica noastră este zadarnică și credința noastră este lipsită de sens”

Acum toți oamenii pot nădăjdui întru „învierea trupului”. Iisus a fost răstignit pentru mântuirea noastră. Și acum, dragă Sofie, acum trebuie să bagi de seamă că aici, pe pământul evreiesc, nu e vorba de „nemurirea sufletului” sau de vreo altă formă a „migrației sufletelor”. Aceasta era o idee greacă – și deci indoeuropeană. Însă creștinismul învață că în om nu există nimic – de pildă, sufletul omenesc – care să fie de la sine nemuritor. Biserica crede în învierea trupului și în viața veșnică, dar asta ține tocmai de minunea lui

Dumnezeu, faptul că suntem salvați de moarte și de damnare. Nu este meritul nostru și nici nu este o calitate firească – sau înnăscută – a noastră.

Primii creștini au început acum să vestească „vestea cea bună” a mântuirii prin credința în Iisus Hristos. Prin lucrarea Sa de mântuire, împărăția Domnului ne-a fost deschisă. Acum lumea întreagă putea fi câștigată pentru Hristos. (Cuvântul „Hristos” este o traducere a cuvântului ebraic „Mesia” și înseamnă deci „cel uns”.)

Doar puțini ani după moartea lui Iisus, fariseul Pavel a fost convertit la creștinism. În multe sale călătorii de misionar prin întreaga lume greco-romană, el a transformat creștinismul într-o religie mondială. Despre asta citim în Faptele Apostolilor. Mesajul lui Pavel și orientarea pe care a dat-o creștinismului au fost răspândite prin multele epistole pe care el le-a trimis primelor comunități creștine.

Pe urmă el a venit la Atena. A intrat, pur și simplu, în piața orașului-capitală a filosofiei. Și a fost dezamăgit „căci a văzut orașul”, zice el, „căzut pradă idolatriei”. A vizitat sinagoga evreiască din Atena, și a stat de vorbă cu filosofii epicurieni și stoici. A fost condus apoi de aceștia pe înălțimile Areopagului. Aici, ei i-au spus: „Putem și noi să aflăm ce fel de învățătură nouă vrei să ne înveți? Căci tu aduci ceva nou pentru urechile noastre; așa că am vrea și noi să știm ce este asta.”

Poți să-ți închipui asta, Sofie? Iată că vine un iudeu în piața – în agora – Atenei și povestește despre un Mântuitor, care a fost răstignit pe cruce și care apoi a înviat din morți. Încă de la vizita aceasta a lui Pavel la Atena începem să vedem ciocnirea dintre filosofia greacă și învățătura despre mântuire a creștinilor. Însă Pavel a venit în mod evident pentru a-i face atenieni să vorbească. Pe când se afla în Areopag – deci printre mândrele temple ale Acropolei – el le-a vorbit astfel: Bărbați atenieni, în toate văd că sunteți foarte evlavioși. Căci străbătând cetatea voastră și privind locurile voastre de închinare, am aflat și un altar pe care era scris: Dumnezeului necunoscut. Deci pe Cel pe care voi necunoscându-L îl cinstiți, pe Acesta îl vestesc eu vouă. Dumnezeu, care a făcut lumea și toate cele ce sunt în ea, Acesta fiind Domnul cerului și al pământului, nu locuiește în temple făcute de mâini. Lui nu-i este necesar a fi slujit de mâini omenești. El dă viață și suflare la orice lucru. Toată seminția omenească, care se trage dintr-un singur om, a lăsat-o să locuiască pământul și a pus hotar la anotimpuri și graniță între țări.

Asta a făcut-o ca ei să caute pe Dumnezeu, doar L-ar pipăi și L-ar găsi, deși nu este departe de fiecare dintre noi. Căci în El trăim și ne mișcăm și suntem, precum au zis și unii dintre poeții voștri: căci ai Lui neam și suntem. Fiind deci neamul lui Dumnezeu, nu trebuie să socotim că Dumnezeu este asemenea aurului sau argintului sau pietrei cioplite făcute de meșteșugul și de gândirea omului. Dar Dumnezeu, trecând cu vederea veacurile neștiinței, vestește acum oamenilor ca toți de pretutindeni să se pocăiască. Pentru că a hotărât o zi în care va să judece lumea întru dreptate prin Bărbatul pe Care L-a rânduit, dăruind tuturor încredințare, prin învierea Lui din morți.”

Pavel în Atena, Sofie. Vorbim despre felul în care creștinismul s-a infiltrat încet în lumea greco-romană. Ca altceva, ca ceva cu totul diferit de filosofia epicureică, stoică sau neoplatonică. Cu toate acestea, Pavel găsește în această cultură un sprijin sigur. El arată că această căutare a Dumnezeului este prezentă în toți oamenii. Pentru greci asta nu însemna nimic nou. Noul pe care-l vestește Pavel este că Dumnezeu S-a dezvăluit oamenilor și i-a întâlnit cu adevărat pe oameni. Nu este deci numai un „Dumnezeu al filosofilor” spre care oamenii ar putea râvni prin rațiunea lor. Și nici nu seamănă vreunei imagini din „aur și argint sau piatră” – din acestea erau din belșug acolo sus pe Acropole și jos, în marea piață a orașului. Însă Dumnezeu „nu locuiește în temple făcute de mâini”. El este un Dumnezeu personal, care intervine în istorie și care moare pe cruce pentru oameni.

După ce Pavel și-a ținut cuvântarea în Areopag, spun Faptele Apostolilor, unii au râs, pentru că el spusese că Hristos a înviat din morți. Însă câțiva ascultători au adăugat: „Te vom asculta despre aceasta și altă dată.” Unii, în sfârșit alipindu-se de el, au devenit creștini. Printre ei era femeia cu numele Damaris și trebuie să ținem minte aceasta. De multe ori erau atunci și femei care se converteau la creștinism.

Astfel Pavel și-a continuat activitatea sa misionară. La puține decenii după Hristos, existau comunități creștine în toate orașele importante grecești și romane – în Atena, Roma, Alexandria, Efes, Corint. În cursul a trei, patru sute de ani, întreaga lume greco-romană era creștinată.

Mărturisirea credinței.

Pavel nu a fost însă numai un misionar cu o importanță fundamentală pentru creștinism. Și înlăuntrul comunităților creștine influența sa a fost hotărâtoare. Căci era nevoie mare de călăuzire spirituală.

O întrebare importantă după moartea lui Iisus era dacă neiuideii trebuiau, înainte de a se creștina, să facă ocolul prin iudaism. De pildă, un grec trebuia oare să treacă întâi la legea mozaică? Pavel a considerat că nu este necesar. Creștinismul era mai mult decât o sectă iudaică. El se îndrepta cu o vestire universală a mântuirii spre toți oamenii. „Vechea alianță” între Dumnezeu și Israel era înlocuită prin „noua alianță” pe care Iisus o încheiase între Dumnezeu și toți oamenii.

Creștinismul nu era însă singura religie nouă a acelor timpuri. Am văzut că elenismul era străbătut de un amestec de religii. De aceea biserica trebuia să ajungă la o formă de cristalizare în legătură cu propria sa învățătură. Aceasta era important atât pentru a se delimita de alte religii, cât și pentru a împiedica ruptura înlăuntrul ei. În felul acesta au luat naștere primele mărturisiri ale credinței. O mărturisire a credinței, un Crez, cuprinde cele mai importante „dogme” sau doctrine creștine.

Una dintre aceste dogme importante era că Iisus a fost Dumnezeu și om în același timp. El nu a fost numai „Fiul lui Dumnezeu” prin puterea sa dovedită. El era Dumnezeu Însuși. Însă el a fost și un „om adevărat”, care a împărtășit viața oamenilor și a pățimit cu adevărat pe cruce.

Asta poate să sune ca o contradicție. Însă mesajul bisericii spune că Dumnezeu s-a făcut om. Iisus nu a fost „jumătate de zeu” (adică pe jumătate om și pe jumătate zeu). Credința în asemenea semize era foarte răspândită în religiile greacă și elenistă. Biserica a învățat că Iisus a fost „pe de-a-ntregul Dumnezeu, pe de-a-ntregul om”.

Post scriptum.

Încerc să explic cum totul se leagă laolaltă, dragă Sofie. Intrarea creștinismului în lumea greco-romană a însemnat o întâlnire dramatică între două lumi culturale. Însă a însemnat totodată și o mare transformare a culturii petrecute în istorie.

Suntem pe punctul de a părăsi Antichitatea. Au trecut aproape o mie de ani de la primii filosofi greci. În fața noastră este acum Evul Mediu creștin. Și acesta a durat aproximativ o mie de ani.

Poetul german Johann Wolfgang Goethe a scris: „De-ai trăit trei mii de ani/Și nu știi să-i socotești, /Umbli-n beznă ca bezmetic, /Chiar de zi cu zi trăiești.”

Dar eu nu vreau ca tu să faci parte dintre oamenii aceștia. Îmi dau toată osteneala să te familiarizezi cu rădăcinile tale istorice. Numai astfel vei fi un om adevărat. Numai astfel vei face ceva mai mult decât o biată maimuță. Numai astfel te ferești a pluti în gol.

„Numai astfel vei fi un om adevărat. Numai astfel vei fi ceva mai mult decât o biată maimuță.”

Sofie privi o vreme prin micile găuri din gardul viu în grădină. Acum îi devenea treptat mai limpede cât de important este să-ți cunoști propriile rădăcini istorice. Pentru poporul Israelului fusese în orice caz important.

Ea însăși nu era altceva decât un om întâmplător. Dar când avea să-și cunoască propriile rădăcini istorice, avea să fie o ființă ceva mai puțin întâmplătoare. Ea însăși trăia doar câțiva ani pe planeta aceasta pământescă. Dar dacă istoria omenirii era și propria ei istorie, atunci, într-un anumit sens, ea însăși era în vârstă de multe mii de ani.

Sofie își strânse laolaltă toate filele și se strecură târâș din peșteră. Ieși în salturi voioase din grădină și se îndreptă spre camera ei.

EVUL MEDIU.

Să străbați o bucată de drum nu e același lucru cu a rătăci drumul.

În săptămâna următoare, Sofie nu mai primi nici o veste de la Alberto Knox. Nu mai primi nici ilustrate din Liban, dar ea vorbea mereu cu Jorunn despre acele cărți poștale pe care le găsisese în coliba maiorului. Jorunn își ieșise de-a dreptul din fire. Dar fiindcă nu se mai întâmplă altceva, ea uită treptat sperietura, ocupându-se de temeie ei pentru acasă și de jocul cu mingea de pene.

Sofie citise scrisorile lui Alberto de mai multe ori și căuta mereu un indiciu despre felul în care ar fi putut lămuri situația cu Hilde. În felul acesta reuși să asimileze bine filosofia antică. Curând nu-i mai fu greu să-i deosebească unii de alții, pe Democrit și Socrate, Platon și Aristotel.

Vineri, 25 mai, era în picioare în fața plitei și pregătea cina, căci mama urma să se întoarcă în curând de la slujbă. Era înțelegerea lor pentru ziua de vineri. Astăzi Sofie pregătea o supă de pește, chiftele de pește și morcovi. Ceva foarte simplu.

Afară se stârnise vântul. Pe când Sofie mesteca în oala cu supă, se întoarse să arunce o privire pe fereastră. Mestecenii se legănau în bătaia vântului ca spicele de grâu pe un lan.

Dintr-o dată, ceva se izbi de geamul ferestrei. Sofie se întoarse iarăși și acum descoperi o bucată de hârtie care se lipise de panelul geamului.

Sofie se îndreptă spre fereastră și văzu că era o carte poștală ilustrată. Citi prin sticla ferestrei: Hilde Mřller Knag, c/o Sofie Amundsen.

Se gândise de fapt din prima clipă la asta. Deschise fereastra și luă cartea poștală. Doar nu venise astfel în zbor tot drumul din Liban până aici?

Și această ilustrată era datată: „Vineri, 15 iunie”.

Sofie ridică oala cu supă de pe plită și se așeză la masa de bucătărie. Pe ilustrată scria:

Draga mea Hilde, nu știu dacă mai e ziua ta de naștere când ai să primești această carte poștală. Pe de o parte sper că da, în orice caz trag nădejde că nu au trecut prea multe zile. Dacă pentru Sofie pot să treacă una sau două săptămâni așa în neștire, pentru noi nu e același lucru. Eu vin acasă în seara de Sfântul Ioan. Atunci vom sta multă vreme pe leagănul din grădină și vom privi împreună marea, Hilde. Avem multe să ne spunem. Salutări de la Papa, pe care cearta asta care durează de milenii între evrei, creștini și musulmani îl deprimă tare uneori. Mereu trebuie să-mi aduc aminte că toate acest trei religii se trag din Avram. Nu înseamnă asta că ei sunt datori să-L venereze pe același Dumnezeu? Aici unde sunt eu Cain și Abel n-au terminat încă să se omoare unul pe altul.

P. S. Ai vrea poate s-o saluți pe Sofie? Sărmana copilă, ea n-a înțeles încă până acum cum se leagă toate între ele. Dar tu ai înțeles?

Sofie se aplecă obosită peste tăblia mesei. Era sigur și neîndoielnic că ea nu înțelegea cum se legau toate acestea laolaltă. Dar Hilde putea ea oare înțelege?

Dacă tatăl Hildei o putea ruga pe Hilde s-o salute pe Sofie, atunci aceasta trebuia să însemne că Hilde știa mai multe despre Sofie decât știa Sofie despre Hilde. Totul era atât de complicat, încât Sofie preferă până la urmă să se întoarcă la pregătirea mâncării.

O carte poștală care venise să se izbească singură de fereastra bucătăriei. Poștă aeriană în adevăratul înțeles al cuvântului.

Abia așezase la loc oala pe plită, că sună telefonul.

De-ar fi fost tatăl ei! Dacă ar veni în sfârșit acasă, atunci i-ar povesti totul, tot ce trăise în aceste ultime săptămâni. Dar poate era numai Jorunn sau mama. Sofie alergă la aparat.

Sofie Amundsen.

Eu sunt, spuse o voce la celălalt capăt al firului. Sofie știa sigur trei lucruri: nu era tatăl. Dar era o voce de bărbat. Și era sigură că ea mai auzise o dată vocea asta.

Cine-i acolo? Întrebă ea.

Aici e Alberto.

Oh.

Sofie nu știa ce ar fi trebuit să răspundă. Vocea aceasta o cunoștea de la videoul din Atena.

— Ești bine?

— Da, sigur.

— Dar de acum n-au sa mai fie scrisori.

— Și nici măcar n-am prins o broască!

— Trebuie să ne întâlnim, Sofie. Încet-încet ne grăbește timpul, înțelegi?

— Cum așa?

— Suntem pe punctul de a fi încercuiți de tatăl Hildei.

— Cum așa, încercuiți?

— Din toate părțile, Sofie. Acum trebuie să ne concentrăm forțele.

— Cum.?

— Dar, din păcate, tu nu mă poți ajuta înainte de a-ți vorbi despre Evul Mediu. Trebuie să mai facem Renașterea și Secolul al XVII-lea. Un rol foarte important îl joacă de altfel aici Berkeley.

Nu era un portret al lui în coliba maiorului?

Tocmai, da. Poate că bătălia se va da tocmai în jurul filosofiei lui.

Așa cum le spui tu, seamănă cu un fel de război.

Aș spune mai degrabă că e o luptă spirituală. Trebuie să încercăm să-i stărnim atenția Hildei și s-o aducem de partea noastră, înainte ca tatăl ei să se întoarcă la Lillesand.

Nu cunosc nimic.

Dar poate că filosofii au să-ți deschidă ochii. Ne întâlnim mâine dimineață devreme, la ora patru, la biserica Sfintei Maria. Dar vino singură, copila mea.

Să vin așa, la miezul nopții?

Clic.

Alo!

Nesuferitul! Uite că închisese. Sofie se repezi îndărăt la plită. Supa era gata-gata să dea în foc. Acum răsturnă găluștile de pește și morcovii în oală și făcu focul mai mic.

La biserica Sfintei Maria? Era o biserică veche de piatră din Evul Mediu. Sofie crezuse că acolo se mai dădeau doar concerte și se țineau slujbe în ocazii cu totul speciale. Vara era deschisă, din când în când, pentru turiști. Dar la mijlocul nopții, sigur că avea să fie închisă.

Când mama se întoarse acasă, Sofie pusese deja ilustrata din Liban și celelalte lucruri de la Alberto și Hilde în dulap. După masă, se duse la Jorunn.

— Trebuie să ne înțelegem într-o chestiune cu totul specială, spuse ea când prietena îi deschise ușa.

Mai mult nu spuse până când nu închiseseră în urma lor ușa camerei lui Jorunn.

Nu e chiar foarte simplu, continuă Sofie.

Hai, spune odată.

Trebuie să-i spun mamei că îmi petrec noaptea asta la tine.

Dar asta-i o nebunie.

Dar spun numai așa, înțelegi. Am să fiu în cu totul altă parte.

Doamne! E ceva cu vreun băiat?

Nu, cu Hilde.

Jorunn scoase un fluierat ușor, iar Sofie îi întâlnește și susține privirea.

Vin aici astă-seară, spuse ea. Dar trebuie să-o-ntind pe la ora trei noaptea. Trebuie să fii pregătită să mă acoperi până mă întorc.

Dar unde te duci? Ce ai de gând, Sofie?

Îmi pare rău. Am primit ordin foarte strict.

Să înnopteze la Jorunn nu constituia nici o problemă. Dimpotrivă. Sofie avea deseori impresia că mamei îi plăcea să rămână singură acasă.

Dar vii mâine dimineață la micul dejun, fu singura condiție a mamei când Sofie plecă seara.

Dacă nu vin, știi unde sunt.

De ce spusese asta? Căci tocmai asta era punctul ei slab.

Vizita de peste noapte începu, ca majoritatea acestor vizite, cu discuții confidențiale până târziu spre miezul nopții. Deosebirea fu doar că Sofie potrivește deșteptătorul să sune la trei și un sfert atunci când, spre ora unu, ajunseseră să se liniștească.

Jorunn aproape că nici nu se deșteaptă când Sofie opri deșteptătorul două ore mai târziu.

— Ai grijă, o rugă.

Și apoi Sofie porni la drum. Biserica Sfintei Maria era la o depărtare de câțiva kilometri, dar deși nu dormise decât două ceasuri, se simțea trează de-a binelea. Peste colinele dinspre răsărit, lucea o fâșie roșie de cer.

Când se opri în fața intrării în biserica de piatră, era aproape ora patru. Sofie împinse ușa cea grea. Era descuiată.

Biserica era la fel de pustie și mută pe cât era de veche. Prin vitraliile colorate de la ferestre se revărsa o lumină albăstrie care făcea vizibile miile de punctișoare de praf. Praful părea să se strângă pe bărnele groase care se încrucișau în toate sensurile în nava bisericii. Sofie se așeză într-o bancă din mijloc. Privea fix altarul și un crucifix pictat în culori mate.

Trecură câteva minute. Deodată se auzi orga. Sofie nu îndrăznise să întoarcă spre ea. Suna ca un coral foarte vechi; desigur că era ceva din Evul Mediu. Curând se lăsă iarăși o tăcere desăvârșită. Dar apoi, auzi cum în spatele ei se apropiau niște pași. Trebuia oare să se întoarcă? Continuă să fixeze privirea mai departe pe trupul lui Iisus pe cruce.

Pașii trecură pe lângă ea, și acum putea vedea o siluetă străbătând biserica. Silueta era învăluită într-o rasă de călugăr. Sofie ar fi putut să jure că era un călugăr din Evul Mediu.

I se făcu frică, dar nu intră în panică. În fața altarului, călugărul făcu un ocol și urcă apoi în amvon. Se înclină peste balustrada amvonului, privi în jos spre Sofie și spuse în latinește.

— Gloria patrii et filio et spirito sancto. Sicut erat în principio et nune et semper în saecula saeculorum.

— Vorbește în norvegiană, nesuferitule! Exclamă Sofie.

Cuvintele răsunară cu ecou în biserica de piatră.

Îi era limpede că acest călugăr trebuia să fie Alberto Knox. Cu toate acestea, se căia acum că se exprimase cu atâta lipsă de respect într-o biserică veche. Însă îi fusese o clipă frică, și frica te ajută câteodată să încâlci toate tabuurile.

— Pst.

Alberto își ridică o mână, asemenea unui preot care îi roagă pe cei de față să se așeze.

— Cât e ceasul, copila mea? Întrebă el.

Patru fără cinci, răspunse Sofie, căreia acum nu-i mai era deloc teamă.

Atunci e tocmai bine. Acum începe Evul Mediu.

Evul Mediu începe la ora patru? Întrebă Sofie uimită.

Cam pe la ora patru, da. Și pe urmă se face ora cinci și șase și șapte. Dar timpul părea atunci să se fi oprit. S-a făcut opt și nouă și zece. Dar era tot Evul Mediu, înțelegi? Vremea să te trezești pentru o zi nouă, ai să-ți spui, poate. Dar eu înțeleg la ce te gândești. E un sfârșit de săptămână, pricepi, un sfârșit de săptămână lung. S-a făcut unsprezece și douăsprezece și treisprezece, și orele acestea noi le numim Evul Mediu târziu. Acum s-au construit marile catedrale în Europa. De aceea spre ora paisprezece cânta ici-colo câte un cocoș. Și acum – abia acum se pregătea lungul Ev Mediu să se încheie.

Atunci Evul Mediu a durat zece ceasuri, spuse Sofie.

Alberto își răsturnă pe spate capul peste care-și trăsesese gluga cafenie a rasei de călugăr și privi la comunitatea din fața lui, care în clipa aceea consta dintr-o singură fetiță de paisprezece ani.

Dacă un ceas e lung cât o sută de ani, da. Putem să ne închipuim că Iisus s-a născut la miezul nopții, Pavel a pornit puțin înainte de douăsprezece și jumătate în călătoriile sale de misionar și a murit un sfert de oră mai târziu, la Roma. Până pe la ora trei, biserica creștină a fost mai mult sau mai puțin interzisă, pe urmă creștinismul a fost recunoscut ca religie în anul 313 în Imperiul Roman. Asta s-a întâmplat sub împăratul Constantin. Acest pios împărat a primit botezul de-abia mulți ani mai târziu, pe patul de moarte. În anul 380, creștinismul a devenit religie de stat în întreg Imperiul Roman.

Dar Imperiul Roman nu s-a prăbușit atunci?

Trosnea din toate încheieturile, da. Ne aflăm aici în fața uneia dintre cele mai importante schimbări culturale ale istoriei. În secolul al patrulea, Roma era

amenințată atât dinspre nord de popoarele migratoare, cât și de destrămarea internă. În anul 330, împăratul Constantin a mutat capitala Imperiului roman la Constantinopol, pe care el însuși îl construise la strămtorile de intrare în Marea Neagră. Acest nou oraș era conceput de către unii drept „a doua Romă”. În anul 395, Imperiul Roman a fost împărțit în două – de acum încolo existau Imperiul Roman de Apus, cu Roma ca centru și Imperiul Roman de Răsărit, a cărui capitală era noul oraș Constantinopol. În anul 410, Roma a fost devastată de popoarele barbare și în 476 întregul Imperiu de Apus s-a prăbușit. Imperiul Roman de Răsărit a existat până în anul 1453, când turcii au cucerit Constantinopolul.

Și de atunci orașul se numește Istanbul?

Exact. O altă dată pe care trebuie s-o ținem minte este anul 529. În anul acesta a fost închisă Academia lui Platon din Atena. Și în același an a fost constituit ordinul călugăresc al Benedictinilor, primul mare ordin călugăresc. În felul acesta, anul 529 este un simbol pentru felul în care biserica creștină a așezat, cum s-ar spune, un capac peste filosofia greacă. De acum încolo mănăstirile aveau monopolul în ce privește învățământul, reflecția și reculegerea. Ceasul arăta atunci spre cinci și jumătate.

Sofie înțelesese acum ce voia să spună Alberto cu orele acestea citite pe ceas. Miezul nopții era anul 0, ora unu era anul 100 după Hristos, iar șase era 600 după Hristos și ora paisprezece era 1400 după Hristos.

Alberto continuă:

— Prin Evul Mediu înțelegem, de fapt, timpul care se întinde între alte două epoci. Expresia aceasta a apărut în timpul Renașterii. Atunci oamenilor li se părea că Evul Mediu era o singură „noapte de o mie de ani” care s-a așezat peste Europa, între Antichitate și Renaștere. Și acum folosim expresia „medieval” ca pe ceva de condamnat, supus autorității și împietririi, însă sunt și unii care consideră Evul Mediu ca o „perioadă de creștere care a durat o mie de ani”. De exemplu, în Evul Mediu s-a creat sistemul școlilor care au apărut pe lângă mănăstiri. De la 1100 s-au adăugat școlile capitulare, și cu începere de la 1200 s-au fondat primele universități. Și astăzi disciplinele sunt împărțite în diferite grupe sau „facultăți”, ca în Evul Mediu.

Dar o mie de ani reprezintă un timp lung.

Creștinismul avea nevoie de timp ca să pătrundă adânc în popor. În timpul Evului Mediu s-au creat, de altfel, și diferitele națiuni – cu orașe și târguri, muzică populară și poezie populară. Ce ar fi fost basmele și cântecele populare fără Evul Mediu, Sofie? O provincie romană! Însă fondul de rezonanță al unor denumiri cum ar fi Norvegia, Anglia sau Germania se creează tocmai în aceste profunzimi fără margini pe care le numim Evul Mediu. În adâncurile acestea înoată mulți pești prețioși, chiar dacă nu-i putem descoperi dintr-o dată. Însă Snorre a fost un om medieval. Și Olaf cel Sfânt. Și Carol cel Mare. Ca să nu mai vorbim de Romeo și Julieta, Benedikt și Arolilja, Olav Astesn sau trolii din pădurea Heddal. Și pe lângă ei, o întreagă familie de prinți mândri și de regi maiestuoși, de cavaleri viteji și de fecioare frumoase, de pictori anonimi

pe sticlă și constructori geniali de orgi. Și nici nu i-am pomenit pe călugării mănăstirilor, pe cruciați sau femeile înțelepte.

— Și n-ai pomenit nici de preoți.

— Exact. În Norvegia, creștinismul a ajuns abia după anul o mie, dar ar fi o exagerare dacă am vrea să susținem că Norvegia ar fi devenit o țară creștină după bătălia de la Stiklestad. Toate vechile concepții păgâne continuau să trăiască sub suprafața creștină, și multe dintre aceste elemente precreștine s-au amestecat cu obiceiurile creștine. Iar în sărbătorile de Crăciun norvegiene, de exemplu, mai trăiesc și astăzi obiceiuri creștine și străvechi nordice în îmbinare strânsă. Și aici e valabilă vechea regulă care spune că, în cupluri, cei doi ajung treptat să semene unul cu altul. La fel și cozonacul de Crăciun, porcul de Crăciun și băutura de Crăciun se combină cu magii din Răsărit și staulul din Betleem. Cu toate acestea, trebuie să subliniem că în cele din urmă creștinismul a ajuns să domine drept concepție de viață. Vorbim chiar de o „cultură unitară creștină”.

Și deci lucrurile n-au fost doar întunecate și triste?

Primele sute de ani după anul 400 au adus într-adevăr o decădere culturală. Epoca Romei a fost o cultură înaltă cu orașe mari, care aveau sisteme publice de irigație, băi publice și biblioteci publice. Ca să nu mai vorbim de arhitectura ei splendidă. Această cultură a decăzut cu totul în timpul primelor secole ale Evului Mediu. Același lucru se poate spune și despre comerț și sistemul financiar. În Evul Mediu, s-au instalat din nou economia naturală și comerțul de schimb. Așa-numitul feudalism domina economia. Feudalismul înseamnă că, de fapt, câțiva mari proprietari de pământuri stăpâneau pământurile arabile pe care trebuiau să lucreze muncitorii agricoli pentru a-și câștiga traiul. În timpul primelor secole, numărul locuitorilor a scăzut mult. În Antichitate, Roma fusese un oraș cu un milion de locuitori, în secolul al șaptelea populația vechiului oraș universal scăzuse la patruzeci de mii de locuitori, doar un fragment, deci, din cea de odinioară. Era vorba de o populație modestă care se putea mișca printre resturile clădirilor maiestuoase din epoca de strălucire a orașului. Când oamenii aveau nevoie de material de construcție, existau destule ruine din care își puteau lua ce le trebuia. Firește că asta îi supără pe arheologii de acum, care ar fi preferat ca oamenii Evului Mediu să fi lăsat în pace vechile monumente arhitectonice ale orașului.

După, sunt toți oamenii mai deștepți.

Momentul de măreție politică al Romei se putea considera încheiat încă spre sfârșitul secolului al patrulea. Însă, în curând, episcopul Romei a devenit conducătorul întregii biserici romano-catolice. El a primit numele de papă – sau „Tată – și în cele din urmă a fost considerat reprezentantul lui Iisus pe pământ. Aproape în tot cursul Evului Mediu, Roma a fost așadar capitala bisericii. Și nu erau mulți cei care îndrăzneau să-și „ridice glasul împotriva Romei”. Treptat însă, prinții noilor state naționale au căpătat atât de mare putere, încât unii din ei au avut curajul să se opună mării puteri a bisericii. Unul dintre aceștia a fost și regele nostru Sverre.

Sofie rămăsese cu ochii țintă la acest călugăr atât de învățat.

— Spuneai că biserica închisese Academia platonice din Atena. Asta înseamnă că atunci toată filosofia greacă a fost dată uitării?

— Numai în parte. Mai erau unii care cunoșteau câteva dintre scrierile lui Aristotel, alții câteva dintre cele ale lui Platon. Însă vechiul Imperiu Roman s-a destrămat treptat în trei sfere distincte de cultură. În Europa Occidentală am avut o civilizație creștină de limbă latină cu capitala la Roma. În Europa Răsăriteană s-a creat o cultură creștină de limbă greacă, cu capitala la Constantinopol. Mai târziu, Constantinopol a căpătat numele grec de Bizanț. De aceea vorbim de un „Ev Mediu bizantin”, spre deosebire de „Evul Mediu romano-catolic”. Dar și Africa de Nord și Orientul Mijlociu făcuseră parte din Imperiul Roman. Aceste ținuturi au dezvoltat în Evul Mediu o cultură musulmană de limbă arabă. După moartea lui Mahomed, în anul 632, Orientul Mijlociu și Africa de Nord au fost câștigate de islamism. Curând și Spania a fost integrată sferei culturale musulmane. Islamul și-a avut, de pildă, orașele sfinte la Mecca, Medina, Ierusalim și Bagdad. Din punct de vedere istoric-cultural, este important de subliniat că arabii au preluat și vechiul oraș elenistic, Alexandria. În felul acesta, ei au moștenit o mare parte a științei grecești. În tot timpul Evului Mediu, arabii au preluat științele cum ar fi matematica, chimia, astronomia și medicina, în care au jucat rolul principal. Noi folosim și astăzi „cifrele arabe”. În anumite domenii cultura arabă era superioară celei creștine.

Voiam să știu ce i s-a întâmplat filosofiei grecești.

Poți să-ți închipui un râu care se desparte o vreme în trei cursuri de apă, pentru ca apoi să se reunească iarăși într-un singur curent mare?

— Pot să-mi imaginez așa ceva.

— Atunci poți să-ți închipui și cum cultura greco-romană a fost transmisă în parte prin cultura romano-catolică în Occident, în parte prin cultura răsăriteană romană și în parte prin cultura arabă în sud. Chiar dacă spunând asta simplificăm foarte mult, cert e că au supraviețuit astfel neoplatonismul în Occident, Platon în Răsărit și Aristotel în sud, la arabi. Important este că la sfârșitul Evului Mediu toate aceste trei curente s-au strâns la un loc în nordul Italiei. Arabii din Spania au adus influențe arabe, Grecia și Bizanțul influențe grecești. Și astfel începe Renașterea, „nașterea din nou” a vechii culturi. Într-un anumit sens, deci cultura antică supraviețuise îndelungatului Ev Mediu.

Înțeleg.

Dar nu trebuie să anticipăm mersul evenimentelor. Întâi să vorbim puțin despre filosofia Evului Mediu, copila mea. Și nu-ți mai vorbesc acum din amvon. Cobor la tine.

Sofie își dădea seama, după oboseala ochilor, că nu dormise decât puține ceasuri. Când ciudatul călugăr coborî din amvon, i se părea că vede totul ca prin vis.

Alberto se îndreptă spre banca din fața altarului. Întâi își ridică privirea spre altarul cu crucifixul cel vechi. Apoi se întoarse spre Sofie, se îndreptă cu pași înceți spre ea și se așeză alături de ea pe bancă.

Era ciudat să-l simtă atât de aproape. Sub gluga lui, Sofie vedea doi ochi câprui. Aparțineau unui bărbat de vârstă mijlocie, cu mustață.

Cine ești tu? Se gândea ea. De ce ai intrat astfel în viața mea?

— Noi o să ajungem să ne cunoaștem mai bine, spuse el, ca și când i-ar fi ghicit gândurile.

Pe când ședeau astfel și lumina care se revărsa prin ferestrele colorate în biserică devenea tot mai limpede, Alberto Knox începu să povestească despre filosofia medievală.

— Faptul că creștinismul însemna adevărul a fost luat aproape ca ceva de la sine înțeles de către oamenii Evului Mediu, începu el. Întrebarea era dacă noi trebuie să credem pur și simplu în revelația creștină, sau dacă ne putem apropia de adevărurile creștine cu ajutorul rațiunii. Care era relația dintre filosofii greci și învățăturile Bibliei? Exista vreo contradicție între Biblie și rațiunea omenească, sau credința și știința se puteau uni laolaltă? Aproape întreaga filosofie a Evului Mediu s-a învățat în jurul acestei întrebări.

Sofie aprobă din cap nerăbdătoare. Chestiunii cu credința și știința ea îi răspunsese la temele de religie.

Vom vedea cum s-a înfățișat această problematică pentru cei doi filosofi mai importanți ai Evului Mediu, și putem începe cu Augustin, care a trăit între 354 și 430. Putem studia în viața acestui om trecerea de la Antichitatea târzie la Evul Mediu timpuriu. Augustin s-a născut în orașelul Tagaste în Africa de Nord, dar încă de la șaisprezece ani a ajuns să studieze la Cartagina. Mai târziu, el a fost la Roma și la Milano și și-a trecut ultimii ani ai vieții ca episcop la Hippo, câteva mile la vest de Cartagina. Însă el nu a fost toată viața lui creștin. Augustin a încercat multe curente și tendințe religioase și filosofice, înainte de a se creștina.

Poți să-mi dai niște exemple?

O vreme el a fost maniheist. Maniheistii au fost o sectă foarte tipică pentru Antichitatea târzie. Ei propovăduiau o doctrină a mântuirii jumătate religioasă și jumătate filosofică. Împărțeau lumea în Bine și Rău, Lumină și Întunecime, Spirit și Materie. Prin puterea spiritului, oamenii se puteau ridica mai presus de lumea materiei și în felul acesta își puteau crea bazele pentru mântuirea sufletului lor. Însă separarea aceasta drastică între Bine și Rău nu-i dădea deloc pace lui Augustin. Tânărul Augustin era foarte preocupat de ceea ce noi denumim „problema răului”. Aceasta este legată de întrebarea de unde se trage răul. O vreme, el a fost influențat de filosofia stoică și la stoici nu exista o delimitare precisă între bine și rău. Dar Augustin a fost influențat mai ales de cea de a doua orientare principală a Antichității târzii – neoplatonismul. Aici a întâlnit el concepția că întreaga existență este de natură divină.

Și atunci a devenit episcop neoplatonician?

Da, s-ar putea spune și așa. În primul rând el a devenit creștin, însă creștinismul lui Augustin este în mare măsură influențat de gândirea platoniciană. Și din cauza asta, înțelegi, Sofie, nu e vorba de o despărțire dramatică de filosofia greacă în momentul în care pășim cu un picior în Evul Mediu creștin. Multe din filosofia greacă au fost aduse cu ajutorul părinților bisericii, cum a fost Augustin în timpurile noi.

Vrei să spui că Augustin a fost cincizeci la sută creștin și cincizeci la sută neoplatonician?

— El însuși se considera, firește, creștin sută la sută. Căci nu vedea o contradicție precisă între creștinism și filosofia platoniană. Lui i se păreau evidente paralelismele dintre filosofia lui Platon și învățătura creștină, atât de evidente încât se întreba dacă Platon putea să fi cunoscut cel puțin în parte Vechiul Testament. Asta e, firește, foarte îndoielnic. Am putea mai degrabă să susținem că Augustin l-a creștinat pe Platon.

În orice caz, el nu a respins tot ceea ce avea de a face cu filosofia, deși credea acum în creștinism?

El a arătat că există granițe și și-a pus întrebarea cât de departe anume poate pătrunde rațiunea în problemele religioase. Căci creștinismul este totodată un mister divin de care nu ne putem apropia decât prin credință. Dar dacă credem în doctrina creștină, Dumnezeu ne va „lumina” sufletul și atunci dobândim un fel de cunoaștere supranaturală a lui Dumnezeu. Augustin însuși trăise experiențe care îi arătau că filosofia nu poate ajunge nelimitat de departe. De-abia când a devenit creștin sufletul său și-a găsit liniștea. „Neliniștită e inima noastră până se odihnește în Tine”, a scris el.

Eu nu înțeleg foarte bine cum învățătura despre idee a lui Platon se poate împăca cu creștinismul, obiectă acum Sofie. Cum rămâne cu ideile veșnice?

Augustin explică, de fapt, că Dumnezeu a creat lumea din nimic, și aceasta este o gândire biblică. Grecii înclinau mai curând spre ideea că lumea existase dintotdeauna. Dar înainte ca Dumnezeu să fi creat lumea, existau „ideile” în gândirea lui Dumnezeu, spunea Augustin. El îi atribuia ideile veșnice lui Dumnezeu, salvând astfel concepția platoniană a ideilor veșnice.

Asta e chiar deștept din partea lui!

Dar asta arată și că Augustin, ca mulți alți părinți ai bisericii, s-a străduit din răspuțeri să unească până la urmă gândirea greacă și cea ebraică. În anumite privințe, ei erau cetățeni a două culturi. Concepția lui despre rău se întoarce tot spre neoplatonism. El spune, ca și Plotin, că răul constă în „absența” lui Dumnezeu. Răul nu are o existență independentă, este ceva care nu există. Căci creația lui Dumnezeu este exclusiv bună. Răul se creează din neascultarea, nesupunerea oamenilor, spunea Augustin. Sau, ca s-o spunem cu propriile lui cuvinte: Voința cea bună este lucrarea Domnului, voința cea rea este căderea din lucrarea Domnului.

Dar credea și el că omul are un suflet nemuritor?

Da și nu. Augustin arată că între Dumnezeu și lume se cascadează un abis de netrecut. El se situează ferm pe Biblie și respinge învățătura lui Plotin că totul

ar fi un singur Unu. Însă Augustin subliniază, de asemenea, că omul este o ființă spirituală. El are un trup material – care aparține lumii fizice, și pe care-l rod moliile și rugina – dar are și un suflet, care-L poate recunoaște pe Dumnezeu.

Ce se întâmplă cu sufletul când murim?

În concepția lui Augustin, întreaga rasă omenească a fost damnată după căderea în păcat. Însă Dumnezeu a hotărât că unii oameni pot fi mântuiți de damnarea veșnică.

Dar atunci ar fi putut stabili de la început că nimeni nu va fi damnat, obiectă Sofie.

În punctul acesta, Augustin neagă că omul are dreptul de a-L critica pe Dumnezeu. El spune aici ceea ce scrisese Pavel în epistola către romani: „Da, iubite omule, dar cine ești tu încât să-i ceri socoteală lui Dumnezeu? Oare o lucrare a omului va sta să-l întrebe pe meșterul care a făcut-o: de ce mă faci astfel pe mine? Nu are un olar puterea să facă dintr-un material un vas întru cinstire și un altul întru necinstire?”

Deci Dumnezeu stă în cer și se joacă cu oamenii? Dacă ceva din ceea ce a făcut El însuși nu-i convine, îl aruncă direct la gunoi?

Pentru Augustin, e important faptul că nici un om nu merită mântuirea lui Dumnezeu. Cu toate acestea, Dumnezeu i-a ales pe unii care vor fi salvați de damnare. Pentru El nu există, deci, nici o îndoială cine va fi mântuit și cine va fi damnat. Asta e stabilit dinainte. Așadar – suntem lut în mâna Domnului. Depindem cu totul de harul și mila Lui.

Atunci înseamnă că el s-a întors într-un fel la vechea credință în soartă.

În asta ai putea avea dreptate. Dar Augustin nu-i răpește omului răspunderea pentru propria lui viață. Părerea lui este că trebuie să trăim astfel, încât să putem cunoaște, după cursul propriei noastre vieți, că facem parte dintre cei aleși. Căci el nu neagă faptul că am avea liberă voință. Numai că Dumnezeu a «văzut dinainte» cum avem să trăim noi.

Dar nu e asta așa, puțin, nedrept? Întrebă Sofie. Socrate credea că toți oamenii au aceleași posibilități pentru că toți au aceeași rațiune. Însă Augustin i-a împărțit pe oameni în două grupuri. Un grup va fi mântuit, celălalt este damnat.

— Da, cu teologia lui Augustin ne-am cam depărtat de umanismul Atenei. Dar nu Augustin a fost cel care i-a împărțit pe oameni în două grupuri. El se întemeiază pe învățătura Bibliei despre mântuire și despre damnare. În marea sa operă Cetatea lui Dumnezeu, el explică asta mai bine.

— Povestește!

Denumirea asta „Cetatea lui Dumnezeu” sau „Împărăția lui Dumnezeu” se trage din Biblie și din cele spuse de Iisus. Augustin credea că important este în istorie cum se duce lupta între „cetatea lui Dumnezeu” și „statul pământesc”. Aceste două state sau cetăți nu sunt două alcătuiri politice precis despărțite între ele. Ele se luptă în fiecare din oameni pentru a-i putea în-stăpâni. Mai mult sau mai puțin limpede, însă, cetatea lui Dumnezeu se află în biserică și

cetatea lumească în orânduirile politice ale statului – de exemplu, în Imperiul Roman care tocmai în timpul vieții lui Augustin intrase în decădere. Concepția aceasta devenea tot mai limpede pe măsură ce biserica și statul se luptau între ele pentru putere în tot cursul Evului Mediu. „Nu există mântuire în afara bisericii”, se spunea acum. Cetatea lui Dumnezeu, așa cum o vedea Augustin, a fost până la urmă echivalată cu biserica înțeleasă ca o organizație. De-abia în timpul Reformei, în secolul al XVI-lea, s-au ridicat proteste împotriva concepției că omul trebuie să meargă pe calea bisericii pentru a obține mântuire din partea lui Dumnezeu.

Dar era și vremea.

Mai putem remarca și că Augustin a fost primul dintre filosofi întâlniți de noi care a introdus istoria în filosofia lui. Concepția că există o luptă între Bine și Rău nu era deloc nouă. Noul este la Augustin că această luptă se duce acum în istorie. În privința aceasta, nu găsim la el mult platonism. Aici se situează ferm pe imaginea lineară a istoriei, pe care am întâlnit-o în Vechiul Testament. Ideea era că Dumnezeu are nevoie de întreaga istorie pentru a realiza statul lui Dumnezeu. Istoria e necesară pentru a-i învăța pe oameni și pentru a nimici răul. Într-un loc, Augustin spune că Providența divină conduce istoria umanității de la Adam până la sfârșitul istoriei, ca și cum ar conduce istoria fiecărui om izolat, așa cum se dezvoltă ea treptat din copilărie până la bătrânețe.

Sofie își privi ceasul.

S-a făcut opt de acum, spuse ea. Eu trebuie să plec.

Dar întâi îți povestesc despre al doilea mare filosof al Evului Mediu. Nu vrei să ne așezăm puțin afară?

Alberto se ridică de pe bancă. Își uni palmele laolaltă și păși prin coridorul dintre bănci. Părea să se roage sau să mediteze la adevărurile spirituale. Sofie îl urmă; simțea că nu are altă alegere.

Afară plutea încă un val subțire de ceață deasupra solului. Soarele răsărise de multe ceasuri, dar nu reușise să străbată prin ceața dimineții. Biserica Sfintei Maria se afla la marginea orașului vechi. Alberto se așeză pe o bancă în fața bisericii. Sofie se întreba ce s-ar fi întâmplat dacă avea să treacă cineva pe acolo. Era oricum ceva neobișnuit ca dimineața devreme la ora opt să stea cineva pe bancă în fața bisericii; și faptul că ea ședea alături de un călugăr din Evul Mediu nu contribuia deloc ca lucrurile să arate mai bine.

Este ora opt, începu el. De la vremea lui Augustin au trecut patru sute de ani, și acum începe lungă zi de școală, până la ora zece, școlile mănăstirești au monopolul învățaturii. Între zece și unsprezece, se constituie primele școli din preajma catedralelor, și către ora douăsprezece se creează primele universități. De altfel, acum se construiesc și marile catedrale gotice. Și biserica asta a fost construită în sec. 13 – sau în așa-numitul Ev Mediu târziu. Aici, în orașul acesta oamenii nu-și puteau permite o catedrală mai mare.

Nici n-ar fi fost nevoie, îi tăie vorba Sofie. Mie mi se par îngrozitoare bisericile goale.

Dar marile catedrale nu au fost construite doar pentru a primi mari comunități de oameni. Ele erau ridicate în cinstea lui Dumnezeu și erau ele însele un fel de slujbă divină. Însă în Evul Mediu târziu s-a mai întâmplat ceva care e de un interes deosebit pentru noi, filosofi.

— Povestește!

Alberto continuă:

Acum devenise dominantă influența arabilor în Spania. În tot cursul Evului Mediu, arabii păstrasera o tradiție vie a lui Aristotel; cam pe la anul 1200, au venit acolo, la invitația prinților din nordul Italiei, învățați arabi. În felul acesta multe dintre scrierile lui Aristotel au devenit cunoscute și, în cele din urmă, au fost traduse din greacă și din arabă, în latină. Astfel s-a creat un nou interes pentru științele naturii și s-a reînșuflețit întreaga problemă a relațiilor dintre revelația creștină și filosofia greacă. În problemele științelor naturii, nu se putea merge mai departe fără Aristotel. Dar când trebuia să se plece urechea la marele „filosof – și când anume trebuiau oamenii să se orienteze exclusiv după Biblie? Mă urmărești?

Sofie aprobă scurt din cap și călugărul continuă:

— Cel mai mare și cel mai important filosof al Evului Mediu târziu a fost Thomas de Aquino, care a trăit de la 1225 la 1274. El provenea din orașelul Aquino, între Roma și Neapole, însă a fost profesor universitar la Paris. Îl denumesc „filosof”, dar el era în egală măsură teolog. Pe atunci nu exista propriu-zis o deosebire între filosofie și teologie. Pe scurt, putem spune că Thomas de Aquino îl „creștinase” pe Aristotel, după cum Augustin îl creștinase pe Platon, la începutul Evului Mediu.

Dar nu e cam nostim să creștinezi niște filosofi care au trăit cu atâtea secole înainte de Hristos?

Poți să spui și asta. Dar prin „creștinarea” celor doi mari filosofi greci, noi înțelegem că ei au fost interpretați și înțeleși astfel încât să nu mai poată fi priviți ca reprezentând o amenințare la adresa învățaturii creștine. Despre Thomas de Aquino se spune că „el a apucat taurul de coarne”.

N-aș fi crezut că filosofia are ceva de a face cu luptele de tauri.

Thomas de Aquino făcea parte dintre cei care voiau să împace filosofia lui Aristotel cu creștinismul. Spunem că el a realizat marea sinteză între credință și știință. Și asta i-a reușit, pentru că a pătruns în filosofia lui Aristotel și l-a crezut pe cuvânt.

Sau l-a apucat de coarne. Din păcate, eu nu am dormit aproape deloc în noaptea asta, și de aceea mi-e teamă că trebuie să-mi explici mai bine.

Thomas de Aquino nu credea că ar exista o contradicție de neîmpăcat între ceea ce ne spune filosofia, sau rațiunea, și ceea ce ne spune revelația creștină, sau credința. Foarte adesea, creștinismul și filosofia spun același lucru. De aceea putem pătrunde cu ajutorul rațiunii aceleași adevăruri pe care le citim în Biblie.

Cum este cu puțință așa ceva? Poate rațiunea să ne povestească chiar că Dumnezeu a creat lumea în șase zile? Sau ca Iisus a fost Fiul lui Dumnezeu?

Nu, la asemenea „adevăruri pure ale credinței” nu găsim acces decât prin credință și prin revelația divină. Însă Thomas spunea că există un șir de „adevăruri teologice naturale”. Prin asta el înțelegea adevărurile care pot fi dobândite atât prin revelația divină, cât și prin rațiunea noastră înnăscută sau „naturală”. Un asemenea adevăr este, de pildă, pentru el, faptul că există un singur Dumnezeu. Thomas credea, de asemenea, că există două căi ce duc la Dumnezeu. Una dintre aceste căi conduce prin credință și prin revelație, cealaltă prin rațiune și percepția simțurilor. Din aceste două căi, cea care trece prin credință și prin revelație este, firește, cea mai sigură, căci te poți înșela ușor când te încrezi numai în rațiune. Însă pentru Thomas e important că nu e necesar să existe o contradicție între învățătura creștină și un filosof cum e Aristotel.

— Putem deci să ne călăuzim la fel de bine după Aristotel, ca și după Biblie?

— Nu, nu, Aristotel străbate doar o bucată de drum, căci el nu a cunoscut revelația creștină. Să străbați o bucată de drum nu e același lucru cu a te rătăci. De exemplu, nu e greșit să spui că Atena se află în Europa. Dar nici nu e chiar foarte precis. Când o carte îți spune doar că Atena este un oraș european, tu mai trebuie să deschizi un atlas. Și atunci afli adevărul întreg și deplin: Atena este capitala Greciei, o mică țară în sud-estul Europei. Dacă ai noroc, mai afli și ceva despre Acropole. Ca să nu mai vorbim despre Socrate, Platon și Aristotel.

— Dar și prima informație despre Atena era adevărată.

— Tocmai. Thomas vrea să arate că există numai un singur adevăr. Dacă Aristotel indică ceva pe care îl putem recunoaște prin rațiune ca fiind adevărat, atunci aceasta nu contrazice învățătura creștină. O parte din adevăr putem dobândi, așadar, cu ajutorul rațiunii și al observației – și despre asemenea adevăruri vorbește, de pildă, Aristotel când descrie domeniul plantelor și al animalelor. O a doua parte a adevărului. Dumnezeu ne-a dezvăluit-o prin Biblie. Însă cele două părți ale adevărului se întrepătrund în multe puncte importante. Există unele întrebări la care Biblia și rațiunea ne răspund exact în același fel.

— De exemplu, că există un singur Dumnezeu?

— Exact. Și filosofia lui Aristotel pleca de la a spune că există un singur Dumnezeu – sau o primă cauză care pune în mișcare toate procesele naturii. Însă ea nu-L descrie mai aproape pe Dumnezeu. Aici trebuie să ne conducem după Biblie și după spusurile lui Iisus.

— Este oare atât de sigur, într-adevăr, că există un Dumnezeu?

— Asta, firește, se poate discuta. Însă chiar și astăzi cei mai mulți oameni ar recunoaște că rațiunea noastră nu poate dovedi că nu există Dumnezeu. Thomas merge mai departe. El crede că poate dovedi existența lui Dumnezeu pe baza filosofiei lui Aristotel.

Nu-i rău!

Și cu ajutorul rațiunii, recunoaștem că totul trebuie să aibă o „cauză primă”, spune el. Dumnezeu, spune Thomas li s-a revelat oamenilor prin Biblie și prin rațiunea lor. Există deci o „teologie revelată” și una „naturală”. Tot așa stau lucrurile și în domeniul moralei. Putem citi în Biblie cum trebuie să trăim după voia lui Dumnezeu. Dar Dumnezeu ne-aânzestrat și cu o conștiință care ne dă posibilitatea să distingem între ceea ce este drept și ceea ce este nedrept pe o cale naturală. Deci și spre viața morală duc „două căi”. Putem ști că e greșit să le facem rău altor oameni, chiar dacă nu am citit în Biblie că trebuie să ne purtăm cu ceilalți așa cum am vrea să se poarte și ei cu noi. Dar și aici poruncile Bibliei sunt orientarea cea mai sigură.

Cred că înțeleg, spuse Sofie acum. Cam tot astfel putem ști că e o furtună, când vedem fulgerul și auzim tunetul.

Exact. Chiar dacă am fi orbi, putem auzi tunetul. Și chiar dacă am fi surzi, putem vedea furtuna. Cel mai bine este, firește, să putem și vedea, și auzi. Însă nu există nici o contradicție între ceea ce vedem și ceea ce auzim. Dimpotrivă, ambele impresii se completează una pe alta.

Înțeleg.

Să-ți mai dau o imagine. Când citești un roman – de exemplu, Victoria de Knut Hamsun.

Pe asta chiar l-am citit.

Nu afli și ceva despre autor prin faptul pur și simplu că ai citit romanul scris de el?

Pot, în orice caz, să pornesc de la a-mi spune că există un scriitor care a scris cartea asta.

Și nu poți să afli și altceva despre el?

Că are o concepție foarte romantică despre dragoste.

Când citești acest roman – deci creația lui Hamsun – atunci afli ceva și despre Hamsun însuși. Dar nu te poți aștepta la informații reale despre autorul cărții. Poți, de pildă, să desprinzi din Victoria ce vârstă avea autorul când a scris-o, unde locuia sau câți copii avea?

Bineînțeles că nu.

Asemenea amănunte ți le dă o biografie a lui Hamsun. Numai într-o asemenea biografie – sau autobiografie – poți ajunge să cunoști mai îndeaproape persoana scriitorului.

— Da, e adevărat.

— Cam tot astfel se înfățișează și relația dintre creația lui Dumnezeu și Biblie. Când rătăcim prin natură, ne putem da seama că există un Dumnezeu. Putem chiar să vedem că el iubște florile și animalele, căci altminteri nu le-ar fi creat. Însă cunoașterea lui Dumnezeu o găsim numai în Biblie – deci în autobiografia lui Dumnezeu.

— Mda, asta e un exemplu inteligent.

— Mmm.

Pentru prima dată, Alberto se cufundă în gânduri și nu-i mai răspunse nimic.

Asta are cumva ceva de a face cu Hilde? Îi scăpă fără voie Sofiei.

Dar noi nu știm sigur nici măcar dacă există o Hilde.

Dar i-am descoperit pe ici, pe colo, urme. Cărți poștale ilustrate și un șal de mătase, un portmoneu verde, un ciorap lung până la genunchi.

Alberto aprobă din cap.

— Și se pare că depinde de tatăl lui Hilde câte asemenea urme ar mai dezvălui el. Dar până acum, noi știm doar că există o persoană care scrie acele cărți poștale. Eu socotesc că el ar trebui să scrie și câte ceva despre el însuși. Dar la asta ne întoarcem mai târziu.

— Acum e ora douăsprezece. Oricum, eu trebuie să mă întorc acasă înainte de sfârșitul Evului Mediu.

— Am să închei cu câteva cuvinte despre felul în care Thomas de Aquino a preluat filosofia lui Aristotel în toate domeniile care nu se ciocnesc de teologia bisericii. Asta e valabil atât în ce privește logica lui Aristotel și a sa filosofie a cunoașterii, cât și filosofia sa naturală. Mai știi de pildă cum a descris Aristotel o scară ascendentă a vieții, de la plante și animale până la oameni?

Sofie aprobă dând din cap.

— Aristotel chiar credea că această scară arată că există un Dumnezeu care reprezintă un fel de maximum al existenței. Era ușor să se adapteze această schemă la teologia creștină. După Thomas, există o creștere gradată a existenței, pornind de la plante și animale până la oameni, de la oameni la îngeri și de la îngeri la Dumnezeu. Omul are, ca și animalele, un trup cu organe ale simțurilor, însă omul are și o rațiune „în măsură să le gândească pe toate”. Îngerii nu au nici trup, nici organe ale simțurilor, însă au în schimb o inteligență acționând nemijlocit și instantaneu. Ei nu au nevoie să „stea pe gânduri”, cum fac oamenii, ei nu au nevoie să tragă concluzii. Ei știu tot ceea ce pot ști oamenii, dar nu au nevoie să înainteze pas cu pas, cum facem noi. Pentru că îngerii nu au trup, ei nu vor muri niciodată. Ei nu sunt veșnici ca Dumnezeu, e drept, căci și ei au fost odată creați de Dumnezeu. Dar ei nu au trupuri de care ar putea fi despărțiți, și de aceea ei nu vor muri niciodată.

Asta sună minunat.

Însă mai presus de îngeri tronează Dumnezeu, Sofie. El poate vedea și cunoaște totul într-o singură viziune cuprinzătoare și coerentă.

Atunci, el ne vede și pe noi.

Da, poate că ne vede și pe noi. Dar nu „acum”. Pentru Dumnezeu timpul nu există, așa ca pentru noi. „Acum” al nostru nu este un „acum” al lui Dumnezeu. Faptul că pentru noi trec câteva săptămâni nu înseamnă în mod necesar că ele trec și pentru Dumnezeu.

Dar asta e ceva înfricoșător! Îi scăpă Sofiei. Se lovi cu mâna peste gură. Alberto o privi, și Sofie explică:

Eu am mai primit o ilustrată de la tatăl Hildei. Intervalul de o săptămână sau două, așa cum se scurge el pentru Sofie – cam așa ceva scria el – nu e necesar să fie tot atât de lung pentru noi. Pare să fie asta ideea pe care tu ai exprimat-o în legătură cu Dumnezeu.

Sofie putea să vadă cum chipul de sub gluga aceea cafenie se crispase într-o strâmbătură neașteptată.

— Omului ăstuia ar trebui să-i fie rușine!

Sofie nu înțelegea ce voia să spună Alberto cu aceste cuvinte, poate că era doar așa, un fel de a vorbi. El continuă:

— Din păcate, Thomas a preluat de la Aristotel și concepția sa cu privire la femeie. Tu poate mai știi că Aristotel o considera pe femeie un fel de bărbat nedesăvârșit. Tot el credea că, de fapt, copiii moștenesc doar însușirile taților. Căci femeia ar fi pasivă și primitoare, iar bărbatul, dimpotrivă, activ și formator. Asemenea concepții confirmă cuvintele Bibliei, socotea Thomas – ca acolo, de pildă, unde se spune că femeia a fost creată din coasta bărbatului.

— Prostii!

— Poate că e important să adăugăm aici că existența celulei-ou feminine a fost demonstrată abia în 1827. Probabil că din cauza asta nu era ceva atât de surprinzător că oamenii îl socoteau pe bărbat ca fiind dătător de viață și forța formativă în procesul reproducerii. Trebuie să arătăm că Thomas considera femeia, prin natura ei, subordonată bărbatului. Sufletul femeii este însă la fel de valoros ca și cel al bărbatului. În cer domnește egalitatea în drepturi între sexe, pur și simplu pentru că nu mai există deosebiri trupești.

Dar asta e o mângâiere palidă. În Evul Mediu nu existau și filosoafe?

În Evul Mediu biserica era, în foarte mare măsură, dominată de bărbați. Dar asta nu înseamnă că nu ar fi existat și femei gânditoare. Una dintre ele a fost Hildegard von Bingen.

Sofie făcu ochii mari:

Ea are vreo legătură cu Hilde?

Pui și tu niște întrebări! Hildegard a trăit de la 1098 până la 1179, fiind călugăriță în Renania. Deși femeie, a fost predicator, doctoriță, botanistă și cercetătoare în domeniul științelor naturale. Ea a fost un exemplu de faptul că în Evul Mediu femeile erau deseori ființe mai practice – și de fapt mai înzestrate cu spirit științific – decât bărbații.

Eu am întrebat dacă are vreo legătură cu Hilde!

Exista o concepție străveche creștină și ebraică spunând că Dumnezeu nu ar fi fost doar bărbat. El ar fi avut și o latură feminină sau o „natură maternă”. Căci și femeia a fost creată după chipul și asemănarea Domnului. Pe grecește, această latură feminină a lui Dumnezeu se numea Sophia. „Sophia” sau „Sofie” înseamnă „înțelepciune”.

Sofie clătină amețită din cap. De ce nu-i povestise asta niciodată nimeni? Și de ce nu întrebuse nici ea? Alberto continuă:

— Pentru evrei și pentru biserica greacă ortodoxă, „Sophia” – sau natura maternă a lui Dumnezeu – a jucat în vremea Evului Mediu un anumit rol. În Occident, ea a intrat în uitare. Dar apoi a venit Hildegard. Ea povestește că Sophia a apărut în viziunile ei. Era înveșmântată într-o tunică împodobită cu pietre prețioase.

Acum Sofie se ridică de pe banca pe care stătea. Sophia, așadar apăruse Hildegardei în vis.

— Poate că și eu am să-i apar lui Hilde.

Se așază la loc. Pentru a treia oară, Alberto își lăsă mâna pe umărul ei.

— Asta trebuie s-o descoperim noi. Dar acum s-a făcut aproape ora unu. Trebuie să te duci acasă să mănânci, în fața noastră se deschide o epocă nouă. Am să te chem la o lecție despre Renaștere. Are să vină Hermes să te ia din grădină.

Și apoi ciudatul călugăr se ridică și se îndreptă spre biserică. Sofie rămase așezată și se gândea la Hildegard și la Sophia, la Hilde și Sofie. Deodată, trupul îi fu străbătut de un fior. Sări în picioare și strigă după profesorul ei care se îndepărtase înveșmântat în sutana lui de călugăr:

— În Evul Mediu nu a existat și un Alberto?

Alberto încetini pașii, apoi întoarse capul spre ea și spuse

— Thomas de Aquino a avut un profesor de filosofie renumit. Se numea Albert cel Mare (1193-1280)!

Spunând acestea, își plecă încet capul la intrarea în Biserica Sfintei Maria și dispăru înăuntru.

Sofie nu era mulțumită de răspuns. Se întoarse în biserică, însă clădirea era pustie. Alberto intrase oare în pământ literalmente?

Când părăsi biserica, privirea i se opri asupra unei statui a Fecioarei. Se apropie mult de imaginea Fecioarei și o cercetă cu privirea. Deodată, descoperi acolo o mică picătură de apă sub unul dintre ochi. Era oare o lacrimă?

Sofie ieși în fugă din biserică și alergă acasă la Jorunn.

RENAȘTEREA.

Stirpe divină în veșminte omeneste.

Jorunn era în picioare în fața casei galbene atunci când, către ora unu și jumătate, Sofie ajunse cu respirația tăiată la poarta grădinii.

Ai lipsit mai bine de unsprezece ceasuri, strigă Jorunn. Sofie scutură din cap.

Am lipsit mai bine de o mie de ani.

Dar unde te-ai ascuns toată vremea asta?

Am avut o întâlnire cu un călugăr din Evul Mediu. Un om foarte spiritual. Aiurezi. Mama ta a telefonat acum o jumătate de ceas.

Și ce i-ai povestit?

I-am spus că te-ai dus până la chioșc.

Și ea ce-a spus?

Să-i telefonezi când te întorci. Cu părinții mei a fost mai rău. Ne-au adus pe la ora zece cacao și niște cornuri. Și unul dintre paturi era gol.

Și tu ce ai spus?

A fost foarte penibil. Am susținut că ne-am fi certat, și că tu te-ai dus acasă.

Atunci trebuie să ne împăcăm foarte repede. Și părinții tăi n-ar trebui să se vadă cu mama mea câteva zile. Crezi că putem aranja asta?

Jorunn ridică din umeri. În clipa următoare tatăl ei apăru împingând o roabă în grădină. Era îmbrăcat cu o salopetă. Era limpede că nu rezolvase încă problema frunzelor care căzuseră de anul trecut.

— Ei, sunteți iar o singură inimă și un singur suflet? Întrebă el. În orice caz, în fața ferestrei pivniței nu mai e nici măcar o frunză uscată.

— Ce frumos, răspunse Sofie. Dacă-i așa, ce-ar fi dacă am înghiți acolo cacaua și nu în pat.

Tatăl surâse forțat și Jorunn tresări. Acasă la Sofie nu se punea atâta preț pe exprimări elegante precum se punea aici, în casa consilierului de finanțe Ingebrigtsen.

Îmi pare rău, Jorunn. Dar m-am gândit că ar trebui să mă implic și eu puțin în operația de acoperire a frunzelor.

Vrei să-mi povestești și mie câte ceva?

Dacă mă duci până acasă. Ceea ce vreau să-ți poveste nu are nimic de a face cu consilierii financiari sau cu păpușile Barbie învechite.

Ești rea. Crezi că o căsătorie stătută care îl împinge pe unul dintre parteneri s-o ia razna pe mare o fi mai bună?

Sigur că nu. Dar eu n-am dormit aproape deloc în noaptea asta. Și în afară de asta, încep să mă întreb dacă Hilde poate într-adevăr să vadă ce facem noi aici.

Se îndreptau acum încet spre Klřverveien, 3.

Vrei să spui că ea ar fi clarvăzătoare?

Poate. Dar poate că nu.

Era limpede că Jorunn nu era deloc încântată de toate misterele și ascunzișurile acestea.

Dar asta nu explică de ce tatăl ei tot trimite cărți poștale spre o colibă părăsită din pădure.

Recunosc. Acesta e punctul slab în toată istoria.

Nu vrei să-mi spui unde ai fost?

Și Sofie făcu asta acum. Îi povesti despre tainicul ei curs de filosofie. Dar înainte, obținut de la Jorunn promisiunea solemnă că toate acestea aveau să rămână o taină numai între ele două.

Mult timp înaintară apoi tăcute una lângă alta.

Toate astea mie nu-mi plac, spuse Jorunn când se apropiară de Klřverveien, 3. Ea se opri în fața porții grădinii Sofiei și voia acum să se întoarcă acasă.

Dar nu-ți cere nimeni asta. Însă filosofia nu este doar un joc de societate lipsit de orice risc. Ea tratează un domeniu precis: cine suntem noi cu adevărat și de unde venim. Și vrei să spui că învățăm ceva despre asta la școală?

Dar unor asemenea întrebări oricum nu le poate răspunde nimeni.

Dar nici nu învățăm să punem asemenea întrebări.

Masa era pusă pentru prânz când Sofie intră în bucătărie. Nu se mai comentă deloc faptul că ea nu telefonase de la Jorunn.

După-amiază spuse că ar dori să se culce. Recunoscuse deschis că la Jorunn nu dormise aproape deloc. Dar asta nu era ceva neobișnuit la asemenea vizite peste noapte.

Înainte de a se urca în pat, se opri în fața oglinzii de toaletă, atârnată acolo pe perete. La început nu-și văzu decât chipul obosit și palid. Dar apoi – dincolo de propria ei față păreau să apară deodată și contururile nedeslușite ale unui alt chip.

Sofie respiră adânc de două ori. Acum nu avea nevoie să își închipuie nimic altceva. Ea își vedea, în contururi limpezi, propriul chip palid, înconjurat de părul ei negru care nu i se potrivea niciodată pentru o altă pieptănătură decât cea a părului lins căzându-i pe umeri. Dar dincolo de acest chip, plutea parcă, fantomatic, chipul unei alte făpturi.

Deodată, străina din oglindă clipi energic din amândoi ochii. Ochii ei păreau să trimită un semnal, spunându-i că ei erau cu adevărat acolo, de cealaltă parte a oglinzii. Dură doar câteva secunde. Apoi dispăru.

Sofie se așeză pe marginea patului. N-avea nici un fel de îndoială că era chipul Hildei cel pe care îl văzuse în oglindă. Odată, timp de câteva secunde, văzuse într-un certificat de școală imaginea Hildei: în coliba maiorului. Era, fără îndoială, aceeași fată cea care apăruse acum în oglindă.

Nu era ciudat că i se petreceau asemenea lucruri tainice totdeauna când era obosită să cadă din picioare? Ca să se întrebe apoi iarăși și iarăși dacă nu fusese doar o închipuire?

Sofie își așeză hainele pe un scaun și se strecură sub păături. Adormi imediat. Și visă un vis ciudat de viu și de limpede.

Visa că era într-o grădină mare, care cobora în pantă spre un șopron roșu pentru bărci. Așezată pe treptele cabanei bărcilor, era o fată blondă care privea peste apele lacului. Sofie se apropie de ea și i se așeză alături. Însă străina părea să nu simtă prezența ei. „Pe mine mă cheamă Sofie”, se prezentă ea. Străina nu putea nici s-o vadă, nici s-o audă. „Tu ești fără îndoială surdă și oarbă”, spuse Sofie. Și străina era cu adevărat surdă la vorbele Sofiei. Deodată, Sofie auzi o voce care striga: „Micuță Hilde!” Fata sări în picioare și alergă spre casă. Așadar, nu putea fi nici surdă, nici oarbă. Din casă îi ieși în întâmpinare un bărbat de vârstă mijlocie. Era îmbrăcat în uniformă și avea pe cap o bască militară albastră. Străina se agăță de gâtul acestui bărbat și se învârti astfel, atârnată de el, de două ori în jurul lui. Acum Sofie descoperi pe treapta unde fusese așezată fetița străină un lanț cu o mică cruciuliță de aur. O ridică și și-o puse în palmă. Și atunci se deșteptă.

Sofie privi la ceas. Dormise două ore. Acum se așeză în capul oaselor în pat și se gândi la acest vis ciudat. Fusese la fel de viu și de limpede ca și o trăire reală. Sofie era sigură că și casa și treptele de lemn din visul ei existau cu adevărat undeva. Nu semănau oare cu imaginea din coliba maiorului? Era, oricum, sigur că fata din visul ei fusese Hilde Müller Knag și bărbatul acela tatăl ei, care se întorsese din Liban. În vis semănase puțin cu Alberto Knox.

Când Sofie se ridică ca să-și facă patul, descoperi sub pernă un lăntișor de aur cu o cruciuliță. Pe reversul cruciuliței erau gravate trei litere: „HMK”.

Firește, Sofie nu descoperise acum pentru prima dată o comoară în vis. Dar niciodată până atunci nu reușise să smulgă din visul ei vreo comoară reală.

— Ce chestie! Își spuse singură cu voce tare.

Era atât de supărată, încât deschise sertarul dulapului și aruncă pur și simplu frumosul lăntișor alături de șalul de mătase, ciorapul alb și cărțile poștale din Liban.

Duminică dimineață, Sofie se trezi în fața unui substanțial mic dejun cu chifle calde și suc de mere, ouă și salată italiană. Duminica, mama ei se trezea doar rareori mai devreme decât Sofie. Și atunci era o chestiune de onoare pentru ea să pregătească un mic dejun succulent de duminică înainte s-o trezească din somn pe Sofie.

În timp ce-și lua micul dejun, mama spuse:

În grădină e un câine străin. S-a învărtit toată dimineața pe lângă gardul viu cel vechi. Ai idee ce-o fi făcând acolo?

Da, sigur, strigă Sofie – și în aceeași clipă se mușcă tare de buze.

A mai fost până acum pe aici?

Sofie se și ridicase în picioare și se dusesese la fereastra ce dădea înspre grădina cea mare. Într-adevăr – Hermes se așezase în fața intrării secrete spre peșteră.

Ce putea să spună acum? Nu-i venise în minte nici un răspuns când mama se apropiase de ea.

Ai spus că a mai fost aici?

Poate că și-a ascuns pe undeva vreun os. Și acuma vrea să-și dezgroape comoara. Și câinii au ținare de minte.

Da, poate, Sofie. Tu ești o mai bună expertă în ce privește animalele decât mine.

Sofie își spărgea capul să spună ceva.

— Îl duc eu acasă la el.

— Atunci, știi unde stă?

Ea ridică din umeri.

— Are, desigur, adresa pe zgardă.

Două minute mai târziu, Sofie alerga prin grădină. Când Hermes o simți, veni în fugă spre ea, dând repede din coadă și sărind în sus.

— Cățel cuminte, Hermes, spuse Sofie.

Ea știa că mama o privea de la fereastră. Dacă măcar câinele n-ar mai sări așa, în sus! Dar câinele alerga acum peste aleea de pietriș din fața casei și pieziș prin curte și spre poarta grădinii.

După ce închise poarta în urma ei, Hermes continua să alerge cu doi metri înaintea Sofiei. Acum urma o plimbare lungă prin străzile cartierului. Sofie și Hermes nu erau singurii care făceau plimbarea de duminică. Familii întregi ieșiseră la plimbare; Sofie simți o undă de invidie.

Uneori, Hermes amușina vreun alt câine sau câte ceva în rigola trotuarului, dar îndată ce Sofie îi poruncea „Aici! Culcat!”, el era alături de ea.

Curând, lăsaseră în urma lor cartierul grădinilor de zarzavat, marele teren de sport și terenul de jocuri. Ajunseseră într-o regiune mai însuflețită. Pe aici era o stradă largă, pavată frumos, și troleibuze ducând spre oraș.

Când ajunseră în centrul orașului, Hermes o conduse pe Sofie prin piața târgului și pe strada bisericii. Ajunseră la orașul vechi, cu uriașele lui cazărmi de la începutul secolului. Era aproape ora unu și jumătate.

Se găseau acum la celălalt capăt al orașului. Sofie nu fusese prea des pe aici. Când era mică, vizitase o dată o mătușă bătrână.

Curând, ajunseră la o mică piață între niște case vechi de raport. Piața se numea „Nytorget” – „Piața Nouă”, oricât de vechi era totul aici. Orașul însuși părea bătrân de tot în acele locuri: fusese doar fondat, cândva, în Evul Mediu.

Hermes se îndreptă spre intrarea casei cu numărul 14, se opri și așteptă ca Sofie să deschidă poarta. Ea simțea cum i se strânge stomacul.

În casa scării era un șir de cutii verzi de scrisori. Sofie văzu acolo o carte poștală, prinsă de o cutie de scrisori din șirul cel mai de sus. O ștampilă a factorului arăta că adresantul era necunoscut. Adresanta, de fapt, se numea: „Hilde Mřller Knag, Nytorget 14.” Cartea poștală purta ștampila cu data de 15 iunie. Până atunci mai erau două săptămâni, dar se părea că asta nu-i trecuse prin gând factorului.

Sofie desprinse cartea poștală de la locul ei și citi:

Dragă Hilde. Acum Sofie pătrunde în casa profesorului de filosofie. Ea împlinește curând cincisprezece ani, pe când ziua ta de naștere a fost deja ieri. Sau azi, micuță Hilde? Dacă e azi, cel puțin n-ar trebui să fie prea târziu în cursul zilei. Dar ceasurile noastre nu merg întotdeauna la fel. O generație îmbătrânește, pe când o altă generație mai crește încă. Între timp, istoria își vede de mersul ei. Te-ai gândit vreodată că istoria Europei poate fi comparată cu viața unui om? Antichitatea este copilăria Europei. Urmează lungul Ev Mediu – asta e perioada de școală a Europei. Și pe urmă vine Renașterea. Acum lungă perioadă de școală a fost depășită și tânăra Europă se avântă în sfârșit, în viață. Am fi poate în măsură să spunem că Renașterea este cea de-a cincisprezecea aniversare a zilei de naștere a Europei. Este mijlocul lui iunie, copila mea – „și aici este dumnezeiește să fii! O, ce frumoasă e totuși viața!”

P. S. Mi-a părut rău că ți-ai pierdut cruciulița de aur. Trebuie într-adevăr să ai mai multă grijă de lucrurile tale.

Salutări cu dragoste de la Papa – care vine foarte curând.

Hermes urca de acum în fugă scările. Sofie luă cartea poștală și îl urmă. Trebuia să alerge ca să țină pasul cu el; dădea voios din coadă. Trecură de etajul al doilea, al treilea, al patrulea și al cincilea. Acum o scară îngustă ducea mai departe în sus. Doar nu aveau să urce până la acoperiș? Însă Hermes continuă să alerge și pe scara îngustă. Se opri în fața unei uși și începu să zgârie cu ghearele în ea.

Curând, Sofie auzi cum de cealaltă parte a ușii se apropiau niște pași. Apoi ușa se deschise și în fața ei se afla Alberto Knox. Își schimbase veșmintele, dar și astăzi era tot travestit. Purta ciorapi albi până la genunchi, pantaloni largi roșii și o jachetă galbenă cu umeri vătuiți. O făcea să se gândească la un joker dintr-un joc de cărți. Dacă ea nu se înșela foarte tare, era un adevărat costum din epoca Renașterii.

— Clovnule! Strigă Sofie, și-l împinse la o parte intrând în apartament. Întreaga învățătură a bietului filosof dispărea acum și simțea un fel de teamă și jenă. În plus, era încă tulburată de cartea poștală pe care o găsisese jos, în casa scârilor.

— Ia-o mai încet, copila mea, spuse Alberto și închise ușa în urma ei.

— Uite și poșta, spuse Sofie și-i întinse cartea poștală, ca și cum el ar fi fost răspunzător de apariția ei.

Alberto citi cartea poștală și clătină din cap.

— Omul ăsta devine tot mai obraznic. Îți spun, se folosește de noi ca un fel de joacă aniversară cu fiica lui.

Apoi rupse cartea poștală în fâșii. Și aruncă peticele acestea la coșul de hârtii.

— Acolo scria că Hilde a pierdut o cruciuliță de aur, spuse Sofie.

Am citit asta.

Dar tocmai cruciulița asta am găsit-o eu astăzi în patul meu. Poți să-ți închipui cum a ajuns acolo?

Alberto o privi solemn în ochi.

— S-ar putea să pară convingător. Dar nu este decât un truc ieftin, care pe el nu-l costă nici cel mai mic efort. Să ne concentrăm mai bine asupra marelui iepure care va fi scos din marele joben negru al universului.

Intrară în salon; un asemenea salon ciudat Sofie nu mai văzuse până atunci niciodată.

Alberto locuia într-un apartament mare de mansardă cu acoperișul pieziș. În acest pod exista o fereastră care lăsa să intre direct din cer lumina puternică de afară. Însă camera mai avea o fereastră cu vederea spre oraș. Prin fereastra aceasta putea să privească peste acoperișurile nenumăratelor case vechi de raport din jur.

Cel mai mult o tulbura pe Sofie felul în care era mobilat acest salon. Încăperea era plină cu mobile și obiecte din epocile cele mai diferite. O sofa ar fi putut proveni din anii treizeci, o măsuță de scris de la începutul secolului și unul dintre scaune era, sigur, vechi de multe sute de ani. Însă mobilele erau doar o parte din ciudățeniile de aici! Pe rafturi și prin vitrine, o amestecătură învălmășită de bibelouri, orologii vechi și ulcioare, mojară și retorte, cuțite și păpuși de tot felul, bricege de ascuțit până și suporturi de cărți, octante și sectante, compasuri și barometre. Un întreg perete era acoperit cu cărți, dar nu erau cărți ca cele ce se găsesc în librării. Întreaga colecție de cărți arăta mai curând ca o selecție reprezentativă asupra producției de cărți de multe secole de-a rândul. Pe pereți, erau desene și tablouri. Unele fuseseră poate făcute în

cursul ultimei decenii, dar multe trebuiau să fie foarte vechi. Pe pereți erau atârinate, de asemenea, și câteva hărți vechi. Pe una din aceste hărți fiordul Sogne era împins spre Trëndelag și fiordul Trondheim fusese împins mult spre nord.

Sofie rămase câteva minute cu totul fără cuvinte. Se tot întorcea într-o parte și alta și nu se lăsă până când nu examina încăperea din toate unghiurile.

Știu că strângi aici tot felul de vechituri, spuse ea în sfârșit.

Ei, ei. Gândește-te numai câte secole de istorie sunt păstrate în încăperea asta. Eu n-aș spune că astea sunt vechituri.

Ai vreo prăvălie de antichități sau ceva în genul ăsta?

Acum Alberto avea o expresie aproape melancolică.

Dar, Sofie, nu toți se pot lăsa duși așa de curgerea istoriei. Unii trebuie să se oprească și să culeagă ce a rămas prins pe lângă malurile râului.

Ce straniu te exprimi!

Dar acesta e adevărul, copila mea. Noi nu trăim numai în propriul nostru timp. Tragem după noi și istoria noastră. Nu uita că tot ceea ce vezi aici a fost pe vremuri nou de tot. Păpușa asta mică de lemn din secolul al șaisprezecelea a fost poate făcută pentru cea de a cincea aniversare a zilei de naștere a unei fetițe. Poate de bătrânul ei bunic. Pe urmă fetița asta s-a făcut de zece ani, Sofie. Și pe urmă s-a făcut mare și s-a măritat. Poate a avut și ea o fetiță care a moștenit păpușa asta. Apoi a îmbătrânit și într-o zi n-a mai fost. Poate că a trăit o viață lungă, dar acum ea nu mai e. Și nu se mai întoarce. În fond, ea nu a făcut aici decât o vizită scurtă. Însă păpușa ei – stă încă acolo, pe raft.

Totul e așa de trist și de solemn, când tu vorbești astfel.

Viața este tristă și solemnă. Noi am fost lăsați într-o lume extraordinar de frumoasă, ne întâlnim aici, ne prezentăm unii altora – și o vreme mergem împreună. Apoi ne pierdem unii pe alții și dispărem la fel de neașteptat și inexplicabil cum am și venit.

Îmi dai voie să te întreb ceva?

Acum nu ne mai jucăm de-a v-ați ascunselea.

— De ce te-ai mutat tu în coliba maiorului?

— Ca să nu mai fie între noi atâta distanță încât să nu putem sta de vorbă decât prin scrisori. Știam că atunci coliba aceea veche era neocupată.

— Deci te-ai mutat pur și simplu acolo?

— M-am mutat pur și simplu acolo.

— Atunci poate că îmi explici și de unde știa tatăl Hildei că tu locuiești acolo.

— Dacă nu mă înșel, el știe aproape totul.

— Dar eu nu înțeleg, totuși, cum l-a putut el convinge pe factor să lase poșta în mijlocul pădurii?

Alberto surâse cu șiretenie.

— Chiar și asta este, pentru tatăl Hildei, o nimica toată. Un truc ieftin, o scamatorie la îndemâna oricui. Poate că noi trăim sub supravegherea cea mai atentă a lumii întregi.

Sofie își dădea seama că se înfură.

— Dacă omul acesta îmi iese o dată în cale, îi scot ochii cu unghiile.

Alberto se îndreaptă spre canapea și se așază. Sofie îi urmă exemplul și luă loc într-un fotoliu confortabil.

Filosofia ne poate duce mai aproape de tatăl Hildei, spuse apoi Alberto. Astăzi am să-ți povestesc despre Renaștere.

Dă-i drumul.

Doar puțini ani după moartea lui Thomas de Aquino, au început să apară fisuri în cultura unitară creștină. Filosofia și știința se eliberau în tot mai mare măsură de teologia bisericii, și asta i-a adus religiei o relație mai liberă cu rațiunea. Tot mai mulți gânditori arătau acum că nu ne putem apropia de Dumnezeu cu rațiunea, căci Dumnezeu este în orice caz de necuprins cu gândirea noastră. Pentru oameni, e vorba nu să înțeleagă misterul creștin, ci să se supună voinței lui Dumnezeu.

Înțeleg.

Faptul că religia și știința au dezvoltat o relație mai liberă una față de alta a dus la crearea unei noi metode științifice și la o nouă profunzime religioasă. În felul acesta s-au creat fundamente pentru două importante răsturnări în secolele cincisprezece și șaisprezece, anume pentru Renaștere și Reformă.

Să aruncăm și noi câte o privire asupra lor.

Prin Renaștere, înțelegem o epocă de înflorire culturală cuprinzătoare care a început spre sfârșitul secolului al paisprezecelea. Ea și-a avut începutul în nordul Italiei, dar s-a răspândit apoi repede spre sud.

N-ai spus că Renașterea a fost o nouă naștere?

Ba da, și ceea ce s-a născut astfel a doua oară au fost arta și cultura Antichității. De aceea vorbim despre „umanismul renescentist”. Acum, după acel lung Ev Mediu care plasase toate condițiile de viață sub o lumină venind de la Dumnezeu, omul ajuns din nou în punctul central. Deviza era acum: „Îndărăt spre izvoare!” și izvorul cel mai important era umanismul Antichității. Devenise aproape o petrecere populară a timpului să se dezgroape sculpturile Antichității și manuscrisele vechi. Devenise de asemenea, o preocupare la modă să se învețe limba greacă! Asta a dus la reînnoirea studiului culturii grecești. Studiul umanismului grec urmarea nu în ultimul rând un țel pedagogic. Studiul disciplinelor umaniste a dus la „formarea de tip clasic”, dezvoltând ceea ce am putea numi „calitățile omenești”. „Caii se nasc”, se spunea, „oamenii, dimpotrivă, nu se nasc, se formează”, Trebuie deci să fim educați ca să ajungem oameni?

Da, așa gândeau ei pe atunci. Dar înainte de a privi mai îndeaproape ideile umanismului renescentist, să facem să vorbescă cauzele politice și culturale ale Renașterii.

Alberto se ridică și începu să se plimbe prin cameră. Apoi se opri și arătă spre un instrument care părea foarte vechi.

Ce este asta? Întrebă el.

Pare să fie o busolă veche.

Într-adevăr.

Acum arătă spre o armă prinsă în perete deasupra canapelei.

Și asta?

O pușcă foarte veche.

Bun – și asta?

Alberto scoase o carte mare dintr-un raft.

Asta este o carte veche.

Ca să spunem mai exact, un incunabul.

Un incunabul?

Cuvântul înseamnă, de fapt, „leagăn”. Așa se numesc cărțile care au fost tipărite în vremea copilăriei artei tipografice. Asta înseamnă înainte de anul 1500.

E chiar așa de veche?

Așa de veche, da. Și tocmai aceste trei invenții pe care le avem aici, în fața ochilor noștri – busola, praful de pușcă și arta tipăririi cărților – sunt premise importante pentru epoca nouă pe care o numim Renaștere.

Asta trebuie să mi-o explici mai pe larg.

Busola a ușurat navigația. Cu alte cuvinte, a constituit o condiție prealabilă însemnată pentru marile călătorii făcute în vederea descoperirii de noi ținuturi. Ceea ce e valabil de fapt și pentru praful de pușcă. Armele noi au adus cu ele superioritatea europenilor asupra culturilor americane și asiatice. Și arta tiparului fost importantă pentru difuzarea largă a noilor idei ale umanismului renascentist. Ea a contribuit nu în ultimul rând la faptul că biserica și-a pierdut vechiul monopol ca mijlocitoare a cunoașterii. Mai târziu au urmat instrumente și mijloace noi ca pe bandă rulantă. Un asemenea instrument important a fost, de pildă, ocheanul. Telescopul a creat condiții noi pentru astronomie.

Și în cele din urmă au fost create rachetele și s-a ajuns la vehiculul de aselenizare?

Acum, tu mergi puțin cam prea repede. Dar în timpul Renașterii a început un proces care, în cele din urmă, avea să-i ducă pe oameni pe lună. Și, din păcate, la Hiroșima și la Cernobâl. Dar întâi au fost schimbări în domeniul cultural și economic. O condiție prealabilă însemnată a fost trecerea de la economia naturală la economia financiară. La sfârșitul Evului Mediu, existau orașe cu meșteșuguri înfloritoare și comercianți harnici, cu economie financiară și activitate bancară. În felul acesta a luat naștere o burghezie care își câștigase o anumită independență față de condițiile de viață naturale. Lucrurile de care era nevoie pentru viață puteau fi acum cumpărate cu bani. Această evoluție a favorizat sârguința, imaginația și creativitatea indivizilor izolați. Și în fața individului se ridicau cerințe cu totul noi.

Asta amintește puțin de crearea orașelor grecești cu două mii de ani înainte.

Foarte posibil. Ți-am povestit cum filosofii greci s-au eliberat de concepția mitică despre lumea culturii țărănești. În același fel au început și burghezii epocii Renașterii să se elibereze de stăpânii lor feudali și de puterea bisericii. În același timp, în condițiile unui contact mai strâns cu arabii din Spania și cu civilizația bizantină a Estului, a fost redescoperită cultura greacă.

— Cele trei curente, ca niște pâraie ale Antichității, s-au reunit într-un singur mare șuvoi.

— Ești o școlăriță atentă. Dar asta trebuie să ne ajungă ca imagine de fundal pentru Renaștere. Am să-ți vorbesc acum despre gândirea cea nouă.

— Dă-i drumul. Trebuie să mă duc la cină acasă.

Alberto se așează din nou pe canapea, privind-o în ochi pe Sofie.

Mai presus de toate, Renașterea a dus la o nouă imagine omului.

Umaniștii Renașterii au dezvoltat o credință cu totul nouă în om și în valoarea lui, ceea ce era în contrast categoric cu Evul Mediu, unde era subliniată în mod unilateral natura păcătoasă a omului. Omul era considerat acum ca ceva infinit de mare și de valoros. Una dintre figurile centrale ale Renașterii se numea Marsilio Ficino (1433-1499). El a exclamat: „Cunoaște-te pe tine însăși, o, stirpe divină în veșminte omenești!” Un altul, Giovanni Pico della Mirandola (1463-1494), a scris „Panegiric la demnitatea omului” [7]. Așa ceva ar fi fost de neconceput în Evul Mediu. În tot timpul Evului Mediu, în toate, punctul de pornire era Dumnezeu. Umaniștii Renașterii au luat ca punct de pornire omul însuși.

Dar asta o făcuseră și filosofii greci.

Tocmai de aceea vorbim despre o „nouă naștere” a umanismului antic.

Umanismul Renașterii a fost însă, într-o măsură mai mare decât cel antic, pătruns de spiritul individualismului. Noi nu suntem numai oameni, suntem și individualități distincte. Gândul acesta a putut duce la o venerare aproape nelimitată a geniului. Idealul a reprezentat atunci ceea ce noi numim acum ca fiind omul Renașterii. Prin aceasta, înțelegem un om care se îndeletnicește cu toate domeniile vieții, artei și științei. Noua imagine s-a manifestat și în interesul față de anatomia trupului omnesc. Ca în Antichitate, oamenii au început să facă disecții ale cadavrelor pentru a descoperi cum este alcătuit trupul. Lucrul acesta a fost important atât pentru medicină, cât și pentru artă. În artă a redevenit un lucru obișnuit să se înfățișeze omul dezgolit. Se poate spune că lucrul acesta s-a produs după o mie de ani de rușine. Omul a îndrăznit iarăși să fie el însuși și să nu se rușineze de nimic.

Sună de parcă ar fi vorba de o beție, spuse Sofie și se aplecă peste măsuta care se afla între ea și profesorul de filosofie.

Fără îndoială. Noua imagine a omului a dus la o cu totul altă concepție despre viață. Omul nu mai exista acum numai pentru Dumnezeu. Dumnezeu îl crease pe om și de dragul omului însuși. De aceea, el putea să se bucure acum și aici de viață. Și dacă omul se putea dezvolta în condiții de libertate, el avea

posibilități nelimitate. Țelul său era să depășească toate granițele. Și asta era ceva cu totul deosebit de umanismul Antichității. Umaniștii antici subliniaseră doar că omul trebuie să dea întru toate dovadă de liniște sufletească, de măsură și de stăpânire de sine.

— Dar umaniștii Renașterii și-au pierdut această stăpânire de sine?

— S-ar putea spune că nu erau deosebit de măăsurați în manifestări și în simțire. Ei aveau, cumva, senzația că întreaga lume s-ar fi trezit la o viață nouă. Și de aici s-a născut o conștiință anume a epocii. Acum s-a introdus noțiunea de „Ev Mediu” pentru toate secolele care trecuseră între Antichitate și propria lor epocă. În toate domeniile a început o eră cu totul distinctă de înflorire. Lucrul era valabil pentru artă și arhitectură, literatură și muzică, filosofie și știință. Am să-ți dau un exemplu concret. Am vorbit despre Roma Antichității, care purta denumirea mândră de „oraș al orașelor” și „buric al lumii”. În cursul Evului Mediu, Roma a decăzut și la 1417 vechiul oraș cu o populație de un milion de oameni mai avea doar 17000 de locuitori.

— Nu cu mult mai mulți decât Lillesand.

— Umanismul renașcentist și-a fixat drept țel cultural și politic să reconstruiască Roma. În primul rând, a fost ridicată Catedrala Sfântul Petru peste mormântul Apostolului Petru, în legătură cu care nu se mai poate vorbi într-adevăr de măsură sau de control. Mai multe nume mari ale Renașterii au purces la acest uriaș proiect de construcție. Lucrările au început în anul 1506 și au durat cu totul o sută douăzeci de ani; abia cincizeci de ani mai târziu a fost desăvârșită marea Piață a Sfântului Petru.

— Asta trebuie să fie într-adevăr o mare biserică.

— Are peste două sute de metri lungime, o sută treizeci de metri înălțime și o suprafață de 16000 m². Dar poate că am spus de ajuns despre îndrăzneala omului Renașterii. A fost, de asemenea, de mare însemnătate și faptul că Renașterea a dus la o nouă concepție și înțelegere a naturii. Faptul că omul se simțea la el acasă în existența lui – și considera viața pe pământ nu numai ca pe o pregătire pentru viața în cer – a creat o atitudine totul nouă față de lumea fizică. Natura era acuma văzută ca ceva pozitiv. Mulți credeau chiar că Dumnezeu ar fi prezent în Creație. Dacă El este infinit, atunci trebuie să fie pretutindeni. O asemenea concepție este numită panteism. Filosofii Evului Mediu vorbeau tot timpul de un abis de netrecut între Dumnezeu și Creație. Acum natura putea fi considerată ca fiind divină – și chiar ca o diversificare, „desfoliere a lui Dumnezeu”. Asemenea gânduri noi nu au fost totdeauna primite cu bunăvoință de biserică. Soarta lui Giordano Bruno (n. 1548) a dat o expresie dramatică acestei situații. El susținea nu numai că Dumnezeu ar fi prezent în natură. El socotea și cosmosul ca fiind infinit. Pentru asta a fost pedepsit cu asprime.

Și cum adică?

A fost ars de viu în anul 1600, în Piața Florilor din Roma.

A fost un lucru rău – și prostesc. Și tu numești asta umanism?

Nu, asta nu. Bruno a fost umanistul, nu călăul său. Dar în timpul Renașterii a înflorit și altceva, un lucru pe care l-am putea denumi „antiumanismul”. Prin asta înțeleg o putere autoritară a bisericii și a statului. În timpul Renașterii, au existat procese ale vrăjitoarelor și ruguri pe care erau arși de vii oameni, magie și superstiții, războaie religioase sângeroase – și nu în ultimul rând cucerirea brutală a Americii. Umanismul a avut întotdeauna un fundal întunecat. Nici o epocă nu este numai bună sau numai rea. Binele și răul se continuă asemenea a două fire roșii prin întreaga istorie a omenirii. Deseori se împletesc laolaltă. Și vei vedea că asta se aplică și următoarei noastre devize. Am să-ți povestesc cum Renașterea a dezvoltat și o nouă metodă științifică.

Acuma au fost construite și primele fabrici?

Încă nu imediat. Însă o premisă a întregii evoluții tehnice care s-a creat după Renaștere a fost o nouă metodă științifică. Prin asta înțeleg o nouă situație față de esența științei. Roadele tehnice ale noii metode s-au arătat încetul cu încetul.

Și despre ce era vorba în această nouă metodă?

Era vorba în primul rând de cercetarea naturii prin simțurile proprii ale omului. Încă de la începutul secolului al paisprezecelea, tot mai multe glasuri se ridicau împotriva încrederii oarbe în vechile autorități. Ca autorități erau văzute atunci atât principiile doctrinelor bisericii, cât și filosofia aristotelică a naturii. Se făceau auzite avertismente și împotriva convingerii că o problemă s-ar lăsa rezolvată doar prin simpla reflecție asupra ei. O asemenea încredere exagerată în semnificația rațiunii domnise în tot cursul Evului Mediu. Acum se arăta că cercetarea naturii trebuie să se întemeieze pe observație, pe trăire și pe experiență. Această metodă noi o numim empirică.

— Și asta ce înseamnă?

— Înseamnă, pur și simplu, că noi ne extragem cunoașterea lucrurilor din propria noastră experiență și trăire – și nu din filele cărților prăfuite sau din fanteziile imaginației. Și în Antichitate se practicau științele empirice. Aristotel făcuse multe observații importante în ce privește natura. Însă organizarea unor experimente sistematice era ceva cu totul nou.

Dar, sigur, ei nu aveau aparate tehnice, așa ca astăzi?

Bineînțeles că nu aveau nici calculatoare și nici cântare electronice. Însă ei aveau matematica, și aveau cântare. Acuma s-a subliniat în mod deosebit cât de important era să se exprime observațiile științifice într-un limbaj exact matematic. „Măsoară ceea ce este măsurabil, iar ceea ce nu este măsurabil, fă în așa fel ca să poată fi măsurat”, a spus Galileo Galilei (1564-1642), unul dintre cei mai importanți oameni de știință ai secolului al șaptesprezecelea. El a spus, de asemenea, că într-adevăr „cartea naturii a fost scrisă în limbajul matematicii”.

Și prin aceste multe experimente și măsurători s-a deschis drumul spre noile invenții?

Prima fază a fost o nouă metodă științifică. Ea a făcut posibilă revoluția tehnică, iar această străpungere tehnică a deschis posibilitatea tuturor invențiilor care au fost făcute de atunci. Poți spune perfect de bine că oamenii au început să se desprindă de condiționările naturii. Omul nu mai era acum o parte componentă a naturii. Natura a devenit ceva care poate fi exploatat. „Știința este puterea”, a spus filosoful englez Francis Bacon (1561-1626). Prin asta el sublinia utilitatea practică a științei – și aceasta era ceva nou. Oamenii au intervenit în natură și au ajuns să o stăpânească.

— Era asta un lucru cu adevărat pozitiv?

Nu, și cu asta revenim la firele bune și cele rele ale evoluției, care mereu se vor împleti laolaltă în tot ceea ce fac oamenii. Străpungerea tehnică începută în Renaștere a dus la războaiele de țesut și la șomaj, la medicamente și noi boli, la transpunerea în practică a economiei financiare și la exploatarea și epuizarea naturii, la noile mijloace și unelte practice cum ar fi mașinile de spălat și frigiderele, dar și la poluarea mediului ambiant și la mormanul de gunoarie. Acum, când vedem cât de înspăimântător de amenințat este mediul nostru vital, mulți au ajuns să considere această explozie tehnică drept o abatere primejdioasă de la condițiile de viață care ne-au fost dăruite de către natură. S-a dovedit că oamenii au pus în mișcare un proces pe care nu-l mai pot controla. Sufletele optimiste cred că noi am trăi încă în perioada de copilărie a tehnicii. Civilizația tehnică, spun ei, își are și ea, e drept, bolile copilăriei, dar până la urmă oamenii vor învăța să stăpânească natura fără să o amenințe într-un fel care să-i pună în primejdie viața.

Și tu personal ce crezi?

Că ambele puncte de vedere au câte puțin dreptate. În anumite domenii, oamenilor nu ar trebui să li se permită să intervină în natură, în altele putem să facem aceasta liniștiți. Sigur e oricum că nici un drum nu mai duce înapoi la Evul Mediu. Începând cu Renașterea, omul nu mai este doar o parte a Creației, ci intervine el însuși în natură și o formează după propriile sale concepții. Omul este o creatură uimitoare.

Noi am ajuns de acum pe lună. Nu-i așa că nici un om al Evului Mediu nu ar fi considerat posibil așa ceva?

Nu, de asta poți fii sigură. Și asta ne aduce îndărăt la noua imagine a lumii. În tot cursul Evului Mediu oamenii se învârtiseră pe pământ și își ridicaseră privirile spre soare și lună, stele și planete. Dar nimeni nu pusese la îndoială că pământul era centrul universului. Nici un fel de observații nu lăsaseră să se nască vreo îndoială asupra faptului că pământul stătea pe loc și „corpurile cerești” se învârteau în jurul lui. Această concepție o numim concepția geocentrică despre lume, adică cum s-ar spune că totul se învârte în jurul pământului. Modul de reprezentare creștin, care arată că Dumnezeu tronează asupra tuturor corpurilor cerești, a contribuit la fermitatea unei asemenea imagini despre lume.

— Și eu aș vrea să fie totul atât de simplu.

— Însă în anul 1543 a apărut o operă cu titlul „Despre mișcarea corpurilor cerești”. O scrisese astronomul polonez Copernic (1473-1543), care a murit chiar în ziua când a apărut cartea. Copernic susținea că nu soarele se învârte în jurul pământului, ci pământul în jurul soarelui. El socotea aceasta ca fiind posibil în baza observațiilor făcute până atunci cu privire la corpurile cerești. Că oamenii crezuseră până atunci că soarele se învârtește în jurul pământului, spunea el, se datora doar faptului că pământul se învârtea în jurul propriei sale axe. El arăta că toate observațiile asupra corpurilor cerești sunt mult mai ușor de înțeles dacă pornim de la presupunerea că pământul și celelalte planete se mișcă în orbite circulare în jurul soarelui. Această concepție noi o numim imaginea heliocentrică a lumii, adică cum s-ar spune că totul se învârte în jurul soarelui.

Și această concepție despre lume e adevărată?

Nu cu totul. Punctul cel mai important al lui Copernic – că pământul adică se învârte în jurul soarelui – este firește adevărat. Dar el considera soarele ca fiind centrul universului. Astăzi știm că soarele este numai una dintre nenumăratele stele – și că toate stelele din jurul nostru alcătuiesc doar una dintre multele miliarde de galaxii existente. Copernic credea că pământul și celelalte planete se mișcau în orbite circulare în jurul soarelui.

Și nu e adevărat?

Nu, pentru mișcările acestea circulare el nu avea nici o altă dovadă, în afară de vechea concepție, după care aceste corpuri ar fi rotunde ca o sferă și ar descrie orbite circulare, numai datorită faptului că ele sunt corpuri cerești. Încă din vremea lui Platon se considerau sfera și cercul ca fiind cele mai desăvârșite figuri geometrice. Însă la începutul secolului al șaptesprezecelea, astronomul german Johannes Kepler (1571-1630) a putut prezenta rezultatele unor observații cuprinzătoare care demonstau că planetele se mișcă în orbite eliptice – sau ovale – în jurul soarelui luat ca focar. El a demonstrat, de asemenea, că planetele se mișcă cu atât mai repede cu cât sunt mai aproape de soare și cu atât mai încet cu cât sunt mai depărtate. Abia o dată cu Kepler s-a vădit că pământul este o planetă ca toate celelalte. Tot el a susținut că pretutindeni în univers sunt valabile aceleași legi fizice.

Dar cum putea să fie atât de sigur de asta?

Putea fi sigur pentru că el cercetase mișcările planetelor folosindu-se de propriile sale simțuri, în loc să se bizuie orbește pe tradițiile Antichității. Aproximativ în același timp cu Kepler a trăit și cunoscutul om de știință italian Galileo Galilei. El a urmărit corpurile cerești cu telescopul, a studiat craterile de pe lună și a constatat că și acolo există, ca și pe pământ, munți și văi. Galileo a descoperit că planeta Jupiter are patru corpuri asemănătoare cu luna. Pământul nu era deci singura planetă care să aibă o lună. Lucrul cel mai important însă a fost că Galilei a descoperit așa-numita lege a inerției.

Și ce spune legea asta?

Galilei a formulat astfel: „Viteza pe care o are un corp se păstrează în mod constant, atâta vreme cât nu intervin cauze externe care să accelereze sau să frâneze”.

Nu pricep mare lucru.

Observația este foarte importantă. Încă din Antichitate, un argument constant împotriva concepției că lumea se învârtește în jurul propriei sale axe spunea că în acest caz pământul ar trebui să se miște atât de repede, încât o piatră aruncată perpendicular în aer ar cădea la pământ cu mulți metri mai încolo.

Și de ce nu e așa?

Când stai într-un tren și lași să cadă un măr, atunci mărul nu cade foarte departe în urma ta, pentru că trenul e în mișcare. El cade direct lângă tine. Și asta ține tot de legea inerției. Mărul își păstrează aceeași viteză pe care o avea înainte ca tu să-l fi lăsat să cadă.

Cred că înțeleg.

Pe vremea lui Galilei nu existau trenuri. Dar dacă rostogolești o sferă pe pământ – și pe urmă îi dai drumul deodată.

Atunci sfera se rostogolește mai departe.

Căci viteza i se păstrează și după ce ai dat drumul din mână sferei.

Dar până la urmă se oprește dacă încăperea în care i-ai dat drumul e de ajuns de lungă.

Asta din cauză că alte forțe îi frânează viteza. Întâi i-o frânează pământul, mai ales scândurile de lemn neșlefuit ale podelei. Dar și gravitația oprește mai devreme sau mai târziu sfera, bila asta. Dar stai puțin, îți arăt ceva.

Acum Alberto Knox se ridică și se îndreaptă spre vechea măsuță de scris. El scoase de acolo ceva dintr-un sertar și puse acel obiect pe măsuța de lângă sofa. Era, pur și simplu, o placă de lemn, care la un capăt era groasă de câțiva milimetri, iar la celălalt subțire de tot, și lângă această placă, acum acoperind aproape întreaga măsuță, așeză o bilă de marmură.

— Asta se numește un plan înclinat, spuse el apoi. Ce crezi tu că se va întâmpla dacă dau drumul bilei aici, unde placa e mai groasă? Sofie oftă:

Pariez pe zece coroane că are să alunece pe masă și la capătul ei are să cadă pe pământ.

Să vedem.

Alberto dădu drumul bilei și ea se comportă exact așa cum profetizase Sofie. Alunecă pe masă, se rostogoli mai departe pe tăblia mesei, căzu cu un bufnet mic pe pământ și se opri în cele din urmă lovindu-se de prag.

Impresionant, spuse Sofie.

Da, nu-i așa? Asemenea experiențe a organizat și Galilei, înțelegi.

Era chiar așa de stupid?

Binișor. El voia să cerceteze totul cu propriile lui simțuri, și noi, în ce ne privește, de abia am început. Spune-mi întâi de ce se rostogolește bila pe planul înclinat.

Începe să se rostogolească pentru că e grea.

Bun. Și, în fond, ce este asta, greutatea, copila mea?

Uite că acum pui și tu întrebări prostești.

Nu-ți pun deloc întrebări prostești dacă tu nu poți să răspunzi. De ce s-a rostogolit bila la pământ?

Din cauza forței greutății.

Exact – sau a gravitației cum mai spunem noi. Greutatea are deci ceva de a face cu forța gravitației. Și această forță a pus în mișcare bila.

Alberto ridicase bila de jos. El se aplecă apoi cu ea peste planul înclinat.

— Acum, să încerc să rostogolesc bila pieziș peste planul acesta înclinat, spuse el. Uită-te bine cum se mișcă.

Se aplecă și lansă bila. Căuta s-o mențină în mișcare pieziș peste planul înclinat. Sofie văzu că bila coti îndată și fu atrasă în jos pe planul înclinat.

Ce s-a întâmplat? Întrebă Alberto.

S-a rostogolit în jos pentru că e un plan înclinat.

Acum am s-o colorez cu un creion colorat și după aceea poate o să vedem exact ce trebuie să înțelegi tu prin pieziș.

Luă un creion și coloră bila în negru. Apoi o lăsă din nou să se rostogolească. Sofie putea urmări mersul bilei pe planul înclinat, căci lăsase în urma ei o dâră neagră.

Cum ai descrie tu mișcarea acestei bile? Întrebă Alberto.

Ca un arc. Arată ca o parte a unui cerc.

Exact.

Alberto o privi ridicându-și ușor sprâncenele.

Deși nu este exact un cerc. Figura aceasta se numește o parabolă.

Din partea mea, n-are decât.

Dar de ce se mișcă sfera exact în felul acesta?

Sofie stătu să se gândească bine. În cele din urmă, spuse:

Pentru că planul are o înclinare și sfera este atrasă la pământ de forța greutății.

Da, nu-i așa? Asta nu e nimic altceva decât o senzație. Eu aduc o fetiță oarecare la mine în mansardă și uite că, după câteva încercări, ea a ajuns la aceeași cunoaștere ca și Galilei.

Bătu din palme, și o clipă Sofie crezu că a fost cuprins de o criză de ușoară nebunie. Însă el continuă:

Ai văzut ce se întâmplă când două forțe acționează în același timp asupra aceluiasi obiect. Galilei a descoperit că lucrul e valabil și în ce privește o ghiulea de tun. Ea este proiectată în văzduh și zboară apoi mai departe, dar până la urma este atrasă la pământ, după ce a descris un arc de cerc, care corespunde cu cel al bilei noastre de adineaori pe planul înclinat. La vremea lui Galilei, era într-adevăr o descoperire nouă. Aristotel credea că un proiectil aruncat în văzduh ar descrie la început un arc destul de destins și apoi ar cădea la pământ. Însă asta nu era adevărat și nu s-a putut ști că Aristotel se înșelase decât atunci când lucrul a fost demonstrat.

În ce mă privește, n-aveau decât s-o demonstreze. Dar era într-adevăr important?

Și încă cum! Este de o importanță cosmică, copila mea. Dintre toate descoperirile științifice din istoria omenirii, aceasta este una dintre cele mai importante.

— Atunci pariez că ai să-mi explici numaidecât de ce.

— Mai târziu a venit fizicianul Isaac Newton, care a trăit de la 1642 până la 1727. Lui îi datorăm descrierea definitivă a sistemului solar și a mișcărilor planetelor. Nu numai că a arătat cum se mișcă planetele în jurul soarelui, dar a explicat exact și de ce fac ele asta. A reușit acest lucru, printre altele, și referindu-se la ceea ce s-ar numi inerția, legea inerției formulată de Galilei.

— Planetele sunt și ele bile pe un plan înclinat?

— Aproximativ. Dar mai așteaptă o clipă, Sofie.

— Oricum, n-am de ales.

Kepler arătase dinainte că trebuie să existe o forță în baza căreia planetele se atrag reciproc. De la soare trebuie să pornească o forță care să mențină planetele pe orbitele lor. O asemenea forță ar explica de ce planetele se mișcă cu atât mai încet în jurul soarelui cu cât sunt mai depărtate de el. Kepler arăta că fluxul și refluxul – deci creșterea și scăderea nivelului mării – depind de o forță a lunii.

Și asta e adevărat.

Da, e adevărat. Galilei însă a contestat. El se distra pe socoteala ideii fixe a lui Kepler că „luna stăpânește apa”. Galilei contesta anume presupunerea că asemenea forțe ar putea acționa la mari distanțe și deci între planete.

Aici el se înșela.

Da, în punctul acesta el s-a înșelat. Și e nostim, pentru că el era acela care tocmai se preocupa de forța de gravitație a pământului. El a arătat, de asemenea, cum mai multe forțe pot orienta mișcările unui corp.

Dar nu l-ai pomenit și pe Newton?

Da, apoi a venit Newton. El a formulat așa-numita lege a gravitației universale. Această lege spune că fiecare obiect atrage alt obiect cu o forță care crește cu cât sunt obiectele mai mari și care scade cu cât crește depărtarea dintre obiecte.

Cred că înțeleg. Între doi elefanți, de pildă, există o mai mare forță de atracție decât între doi șoareci. Iar între doi elefanți dintr-o aceeași grădină zoologică există o mai mare forță de atracție decât între un elefant indian în India și un elefant african în Africa.

Atunci înseamnă că ai înțeles totul. Și acum vine partea cea mai importantă. Newton a subliniat că această forță de atracție – sau gravitație – este universală. Aceasta înseamnă că ea acționează peste tot, deci și în spațiul cosmic, între corpurile cerești. Se zice că această cunoaștere i-a venit dintr-o dată, când ședea sub un măr. Când a văzut un măr căzând din pom, și-a pus întrebarea dacă nu cumva și luna este atrasă de aceeași forță în jurul pământului.

Asta a fost ceva deștept. Chiar dacă nu cine știe ce deștept.

De ce nu, Sofie?

Dacă luna ar fi atrasă în jurul pământului de aceea forță care face mărul să cadă, atunci până la urmă luna ar cădea și ea la pământ, în loc să se tot învârtă ca o pisică în jurul oalei cu păsat fierbinte.

Acuma, iată că ne apropiem încet, încet de legea lui Newton privind mișcarea planetelor. Prin ceea ce spui tu despre felul în care forța de gravitație a pământului atrage luna, ai dreptate cincizeci la sută, dar te și înșeli cu cincizeci la sută. De ce nu cade luna pe pământ, Sofie? Căci forța gravitației pământului acționează într-adevăr cu o forță uriașă asupra lunii. Gândește-te numai ce forțe uriașe sunt necesare ca să tragă marea la flux cu unul sau doi metri în sus.

Eu asta nu înțeleg.

Gândește-te la planul înclinat al lui Galilei. Ce s-a întâmplat când am rostogolit bila pe planul înclinat?

Așadar, acționează două forțe diferite asupra lunii?

Exact. La nașterea sistemului solar, luna a fost proiectată cu o forță uriașă afară din orbita ei – și astfel depărtată de pământ. Această forță va acționa mai departe în întreaga veșnicie, căci luna se mișcă fără să întâmpine vreo rezistență prin spațiul vid de aer.

Dar în același timp va fi atrasă de forța de gravitație a pământului?

Întocmai. Ambele forțe sunt constante și ambele acționează în același timp. Din cauza asta luna va continua să se învârtă în jurul pământului.

Și e, cu adevărat, chiar atât de simplu?

E într-adevăr simplu și tocmai această „simplitate” a fost lucrul cel mai important pentru Newton atunci. El a demonstrat că doar puține legi fizice sunt valabile pretutindeni în univers. În ce privește mișcările planetelor, el s-a folosit de două legi naturale, pe care le demonstrase înainte Galilei. Una era legea inerției, pe care Newton o exprima astfel: orice corp continuă să rămână în stare de repaus sau într-o mișcare rectilinie uniformă, atâta timp cât nu e obligat să părăsească această stare datorită acțiunii unor forțe din afară. Cealaltă lege spune că un corp asupra căruia acționează simultan două forțe se va mișca pe o orbită elipsoidă, așa cum au arătat sferile lui Galilei pe planul înclinat.

Și în felul acesta, Newton a putut explica de ce toate planetele se rotesc în jurul soarelui.

— Exact. Toate planetele se învârtesc pe orbite elipsoidale în jurul soarelui și asta în baza a două mișcări diferite: întâi mișcarea în linie dreaptă, pe care au pornit la crearea sistemului solar, și în al doilea rând o mișcare spre soare în baza gravitației.

— E într-adevăr deștept.

— Poți să spui asta. Newton a demonstrat că aceleași legi sunt valabile pentru mișcările corpurilor peste tot în univers. În felul acesta, a anihilat toate

reprezentările medievale că „în cer” ar fi valabile alte legi decât aici pe pământ. Imaginea heliocentrică despre lume își avea întemeierea și explicația definitivă.

Acum Alberto se ridică iarăși și puse planul înclinat la loc în sertar. Se aplecă, luă bila de pe podea și o puse pe masă între el și Sofie. Sofiei i se părea de necrezut cât de multe putuse învăța de la o scândurică înclinată și de la o bilă verde. Când privea acum bila aceasta verde – care mai era în parte înnegrită – se văzu silită să se gândească la globul pământesc. Ea întrebă:

Și oamenii s-au obișnuit cu gândul că ei trăiesc pe o planetă întâmplătoare în marele spațiu cosmic?

Da, noua imagine a lumii a fost în multe privințe o mare povară. Poate că asta s-ar putea compara cu situația care s-a creat când Darwin a demonstrat că omul se trage din animale. În ambele cazuri, omul a pierdut ceva din poziția și locul deținut în planul creației. În ambele cazuri, biserica a opus o rezistență energetică.

Asta pot s-o înțeleg bine. Căci atunci unde mai rămâne Dumnezeu? Totul era într-un fel mai simplu când pământul se afla în punctul central, iar Dumnezeu și toate corpurile cerești locuiau deasupra, la etaj.

— Dar nici asta nu a fost cea mai mare provocare atunci. Când Newton a demonstrat că aceleași legi fizice sunt valabile pretutindeni în univers, s-ar fi putut crede că el își pierduse credința în atotputernicia lui Dumnezeu. Însă credința lui Newton în Dumnezeu nu a fost deloc zdruncinată. El considera legile naturale drept o dovadă pentru existența măreției și atotputerniciei lui Dumnezeu. Mai prost stăteau poate lucrurile cu imaginea pe care și-o făcuse omul despre sine însuși.

Ce vrei să spui cu asta?

Începând cu Renașterea, omul trebuise să se obișnuiască gândul că trăiește pe o planetă la întâmplare în uriașul spațiu cosmic. Nici nu știu măcar dacă între timp ne-am obișnuit pe de-a-ntregul cu ideea asta. Dar unii susțineau că omul ar fi fost acum împins în centru într-o măsură mai mare decât până atunci.

Asta nu mai înțeleg.

Până atunci, pământul fusese punctul de centru al lumii. Când astronomii au explicat că în univers nu există nici un centru au apărut la fel de multe puncte centrale câți oameni există.

Înțeleg.

Renașterea a adus o nouă imagine a lui Dumnezeu. Când filosofia și știința s-au despărțit de teologie, a apărut treptat o nouă pietate creștină. Apoi s-a instalat Renașterea cu noua sa imagine a omului. Și asta a influențat, desigur, practica religiei. Mai importantă decât relația cu biserica luată ca organizație a devenit relația personală a individului cu Dumnezeu.

Rugăciunea personală de seară, de pildă?

Da. În biserica catolică a Evului Mediu, liturghia latină a bisericii și rugăciunile ei rituale formaseră structura propriu-zisă a slujbei divine. Numai preoții și călugării citeau Biblia, căci ea nu exista decât în latină. În timpul

Renașterii însă, Biblia a fost tradusă din ebraică și greacă în limbile populare. Ceea ce a fost important pentru așa-numita Reformă.

Martin Luther.

Da, Luther (1483-1546) a fost important, dar el nu a fost unicul reformator. Au existat și reformatori ai bisericii, care au vrut să acționeze înlăuntrul bisericii romano-catolice. Unul dintre ei a fost Erasmus din Rotterdam (1469-1536).

Luther a rupt-o cu biserica catolică pentru că nu a vrut să plătească indulgențele?

Nu numai; era vorba de ceva mai important. Potrivit convingerilor lui Luther, omul nu avea nevoie de ocolul făcu prin biserică sau prin preoții ei pentru a cere iertarea Domnului. Și încă mai puțin depinde absoluțiunea acordată de Dumnezeu de o sumă plătită bisericii pentru indulgențe. Așa-numitul comerț cu indulgențe a fost interzis în biserica catolică cam pe la mijlocul secolului al șaisprezecelea.

— De asta Dumnezeu desigur că s-a bucurat.

— Luther s-a distanțat, în general, de multe dintre obiceiurile și principiile credinței religioase pe care le dezvoltase biserica în Evul Mediu. El voia să se întoarcă la creștinismul original așa cum îl găsim în Noul Testament. „Scriptura doar”, a spus el. Cu această deviză Luther voia să revină la izvoarele creștinismului, așa cum umaniștii Renașterii se întorseseră la izvoarele antice ale artei și culturii. El a tradus Biblia în germană și a pus astfel temeiurile limbii scrise germane. Oricui îi era accesibilă acum Biblia, putând într-un anumit fel să fie propriul său preot.

— Propriul său preot? Asta nu mergea totuși puțin cam prea departe?

— El voia să spună că preoții nu stau într-o relație specială cu Dumnezeu. Comunitățile luterane au instituit, din considerente practice, preoți care țineau slujbele religioase și se îngrijeau de sarcinile zilnice bisericesti. El susținea însă că omul nu obține iertarea lui Dumnezeu și eliberarea de păcate prin ritualurile bisericesti. Mântuirea îi era dăruită omului cu totul „gratis”, numai prin credință, spunea el. Această revelație îi venise din lectura Bibliei.

Luther a fost, așadar, un om tipic al Renașterii?

Da și nu. O trăsătură tipică a Renașterii era accentul pe care Luther îl punea asupra individului și relațiilor sale personale cu Dumnezeu. El a învățat grecește la vârsta de 35 de ani și s-a angajat în munca istovitoare de a traduce Biblia în germană. De altfel, faptul că limba națională a înlocuit latina era tipic pentru Renaștere. Luther însă nu a fost un umanist ca Ficino sau Leonardo da Vinci. Unii umaniști, cum a fost Erasmus din Rotterdam, l-au criticat pentru imaginea sa despre om care, după părerea lor, era prea negativă. Luther sublinia anume că omul ar fi fost total anihilat prin păcatul original. Numai prin harul Domnului mai putea fi omul „justificat”, spunea el. Căci răsplata păcatului era moartea.

Asta sună într-adevăr cam trist, e adevărat.

Acum Alberto Knox se ridică iarăși în picioare. El luă bila verde-neagră de pe masă și o puse în buzunarul de la piept.

A trecut de patru! Exclamă Sofie.

Și următoarea epocă mare în istoria omenirii este Barocul. Dar asta ne-o rezervăm pentru o altă zi, draga mea Hilde.

Ce-ai spus?

Sofie sări în picioare.

„Dragă Hilde” ai spus.

A fost o urâtă scăpare din partea mea.

Cuvintele ieșite din gură nu sunt deloc întâmplătoare mai niciodată.

Poate că ai dreptate. Sigur că tatăl Hildei ne pune acum cuvintele în gură. Cred că se folosește de momentele când noi suntem foarte obosiți. Atunci nu ne mai putem apăra atât de bine.

Tu ai spus că nu ești tatăl Hildei. Îmi spui acum solemn că acesta e adevărul?

Alberto aprobă din cap.

Sunt eu, totuși, Hilde?

Sunt obosit acum, Sofie. Trebuie să înțelegi asta. Stăm aici de aproape două ore și toată vremea am vorbit. Nu trebuie să te duci acasă la masă?

Sofie avea impresia că el vrea s-o dea afară. Pe drumul spre ieșire, își spărgea capul gândindu-se de ce oare îl luase astfel gura pe dinainte. Alberto venea în urma ei.

Lângă un mic dulap de haine unde atârnavă multe veșminte ciudate care arătau aproape ca niște costumații de teatru, Hermes stătea întins și dormea. Alberto îl mângâie pe câine și spuse:

— Are să vină el să te cheme.

— Mulțumesc pentru ziua petrecută împreună, spuse Sofie.

Se ridică pe vârful picioarelor și-l îmbrățișă pe Alberto.

— Tu ești cel mai bun și cel mai scump profesor de filosofie pe care l-am avut vreodată.

Apoi deschise ușa apartamentului, înainte de a închide, Alberto zise:

— Ne vedem curând, Hilde.

Și cu aceste vorbe o lăsă pe Sofie singură cu gândurile ei.

Iarăși avusese Alberto o asemenea scăpare în vorbire, pezevenghiul. Sofie ar fi vrut să bată încă o dată în ușă, însă ceva o opri.

Pe stradă îi trecu prin minte că nu avea deloc bani la ea. Astfel că trebuia să meargă pe jos tot drumul lung până acasă. Ce ghinion! Mama ei avea să se supere, desigur, și în același timp să se sperie dacă Sofie nu era acasă la ora șase.

Dar chiar după câțiva metri de mers, descoperi deodată pe trotuar o monedă de zece coroane. Un bilet de autobuz costa exact zece coroane.

Sofie se duse la stație și așteptă autobuzul care ducea la Stortorget. De acolo, un altul o ducea până aproape de casă. Așteptând, se gândi ce noroc avusese să găsească acea monedă exact în momentul în care avea mai multă

nevoie de ea. N-ar fi putut fi tatăl Hildei tocmai acela care i-a pus banii în locul respectiv? Căci el era, fără îndoială, un adevărat maestru în arta de a plasa lucrurile în cele mai absurde locuri. Dar cum reușea așa ceva din moment ce se afla în Liban? Și de ce-l luase astfel gura pe dinainte pe Alberto? Nu numai o dată, ci de două ori.

Sofie simțea cum o străbate un fior rece prin șira spinării.

BAROCUL.

Din țesătura din care și visele-s făcute.

Câtva timp, Sofie nu mai auzi nimic de Alberto, dar se uita de mai multe ori pe zi prin grădină după Hermes. Mamei ei îi spusese că atunci câinele acela se întorsese singur la el acasă și că stăpânul lui, un bătrân profesor de fizică, o invitase la o ceașcă de cafea. Îi povestise Sofiei despre sistemul solar și despre noua știință care luase naștere în secolul al șaisprezecelea.

Lui Jorunn îi povesti mai multe. Îi relată despre vizita ei la Alberto, despre cartea poștală și despre moneda de zece coroane pe care o găsisese în drumul de întoarcere spre casă. Visul despre Hilde și detaliul acela cu cruciulița de aur le păstră oricum pentru ea.

Marți, 29 mai, Sofie se afla în bucătărie și ștergea vasele în vreme ce mama ei era în salon și urmărea știrile. Când răsună semnalul sonor, Sofie auzi din bucătărie că un maior din regimentul norvegian al trupelor ONU fusese ucis de o grenadă.

Sofie lăsă să-i cadă cârpa de șters în chiuvetă și dădu buzna în salon. Timp de câteva secunde, pe ecranul televizorului apăru imaginea unui militar ONU – apoi știrile continuară.

O, nu, strigă Sofie. Mama se întoarse spre ea.

Da, războiul e îngrozitor. Sofie izbucnise în plâns.

Dar, Sofie, chiar așa de rău nu poate să fie.

Au spus cum se numește?

Da. Dar nu mai știu. Era din Grimstad.

Dar Grimstad nu e totuna cu Lillesand?

Nu, acum vorbești fără șir.

— Dar dacă cineva e din Grimstad, poate că totuși merge la școală la Lillesand.

Acum nu mai plângea. Dimpotrivă, acum reacționă mama ei. Se ridică și închise televizorul.

— Ce mai e toată nebunia asta, Sofie?

— Ei, nimic.

— Ba da, e ceva! Ai un prieten și încep să cred că el este mai în vârstă decât tine. Răspunde-mi acum: cunoști tu pe cineva din Liban?

— Nu, nu tocmai.

— Cunoști băiatul cuiva care e în Liban?

— Nu, ascultă. Eu n-o cunosc nici măcar pe fata lui!

— Despre cine vorbești?

— Asta nu te interesează pe tine.

— A, nu?

— Poate că mai degrabă eu ar trebui să te întreb unele și altele. De ce nu e tata niciodată acasă? Pentru că sunteți prea lași ca să divorțați? Ai tu poate vreun prieten despre care tata și eu nu știm nimic? Și așa mai departe, și așa mai departe. Amândouă avem întrebări de pus.

Cred, oricum, că noi două trebuie să stăm de vorbă.

Se poate. Dar acum sunt atât de obosită, încât prefer să mă duc la culcare. Și pe lângă asta, am tocmai „zilele mele”.

Fugi în camera ei gata să izbucnească în plâns.

Abia se strecurase sub pătură, când mama ei intră în cameră.

Sofie se prefăcu că doarme, deși știa că maică-sa nu se lăsa înșelată. Amândouă se pândeau duios una pe cealaltă. Mama se așeză pe marginea patului și îi mângâie ușor ceafa.

Sofie se gândea cât de greu era să duci o viață dublă. Începea să se bucure de sfârșitul cursului ei de filosofie. Poate că până la ziua ei avea să îl termine – sau în orice caz până de Sfântul Ioan, când tatăl Hildei avea să se întoarcă din Liban.

Aș vrea ca de ziua mea să dau o petrecere, spuse ea acum.

Foarte bine. Și pe cine vrei să inviți?

Mulți. Îmi dai voie?

Firește. Avem doar o grădină mare. Și poate că ține până atunci vremea frumoasă.

Dar mai mult și mai mult aș vrea să mă sărbătoresc în seara Sfântului Ioan.

Bine, atunci facem așa.

E o zi importantă, spuse Sofie, și spunând asta nu se gândea numai la ziua ei.

— Ah.

Simt că în ultima vreme am crescut așa mare.

Da, și nu e foarte frumos?

Nu știu.

Toată vremea cât mama îi vorbise, Sofie își ținuse capul ascuns în pernă. Acum mama ei spuse:

Dar, Sofie – trebuie să-mi spui de ce tu, de ce în momentul de față ești atât de capricioasă.

Nu erai și tu tot așa la cincisprezece ani?

Sigur că eram. Dar știi foarte bine ce vreau să spun eu.

Sofie se întoarse cu fața spre mama ei.

Pe câine îl cheamă Hermes, spuse ea.

Da?

Îi aparține unui om numit Alberto.

Aha.

El locuiește acolo, în orașul vechi.

Ai alergat atâta după câine?

Dar nu e deloc un lucru primejdios.

Spuneai că până acuma câinele acesta a mai fost de câteva ori pe aici.

Da, am spus?

Sofie trebuia să se gândească bine. Urma să povestească multe lucruri, dar nu putea povesti tot.

Tu nu ești aproape niciodată acasă, începu ea.

Nu, am atâtea lucruri de făcut.

Alberto și Hermes au fost pe aici des.

Dar de ce? Au intrat și în casă?

Tu nu poți să pui întrebările una după alta? Nu au intrat în casă. Dar se duc des să se plimbe în pădure. Tu crezi că este ceva foarte secretos?

Nu, nu e deloc ceva de ținut în secret.

Ca și noi ceilalți, în plimbările lor ei trec prin fața porții noastre. Odată, când eu veneam de la școală, Hermes se învârtea pe aici mirosind. În felul acesta am ajuns să-l cunosc pe Alberto.

Și ce sunt lucrurile astea cu iepurile alb și toate celelalte?

Astea mi le-a spus Alberto. El este un adevărat filosof. Mi-a povestit despre toți filosofi.

Așa, peste gardul grădinii?

Nu, bineînțeles că ne-am așezat. Dar el mi-a scris și niște scrisori, chiar foarte multe. Uneori scrisorile au venit cu poșta, altele le-a lăsat pur și simplu la cutia de scrisori.

Astea erau deci „scrisorile de dragoste” despre care spuneai tu?

Numai că nu erau scrisori de dragoste.

El ți-a scris numai despre filosofi?

Da, închipuie-ți. Și am învățat de la el mai multe decât în opt ani de școală. Tu ai auzit, de pildă, vreodată despre Giordano Bruno, care a murit ars pe rug la anul 1600? Sau despre legea gravitației a lui Newton?

Nu, sunt multe lucruri pe care eu nu le știu.

— Dacă te cunosc eu bine, atunci tu nici nu știi măcar că pământul se rotește în jurul soarelui – cu toate că pământul e planeta pe care stai.

— Și cam câți ani are el?

— N-am nici o idee. Sigur cincizeci de ani.

— Și ce are el de-a face cu Libanul?

Asta era mai greu. Sofie gândea zece gânduri dintr-o dată. Pe urmă luă singurul gând pe care-l putea folosi.

Fratele lui Alberto este maior în regimentul nostru la ONU. Și el vine din Lillesand. Sigur că el a locuit odinioară în coliba maiorului.

Dar Alberto nu e un nume cam ciudat?

S-ar putea.

Sună a nume italian.

Știu. Aproape toate lucrurile importante vin din Grecia sau Italia.

Dar el vorbește norvegiana?

Și chiar foarte bine.

Știi ce cred eu, Sofie? Eu cred că tu ar trebui să-l inviți o dată pe Alberto la noi. Eu nu am întâlnit încă niciodată un filosof adevărat.

O să vedem.

Poate că-l vom putea invita la serbarea ta cea mare. E amuzant să-i amesteci așa pe oamenii din generații diferite. Și pe urmă, poate că aș putea să fiu de față. Să servesc gustările. N-ar fi asta o idee bună?

Bine, dacă el are să vrea. E, în orice caz, mult mai interesant să stai de vorbă cu el decât cu băieții din clasa mea. Dar. Atunci sigur că toți au să-l ia pe Alberto drept prietenul tău.

Atunci tu ai să le spui pur și simplu că nu e adevărat.

Mai vedem.

— Da, mai vedem. Și Sofie – e adevărat că lucrurile nu au fost întotdeauna așa ușoare între tata și mine. Dar eu nu am avut niciodată un alt bărbat.

Acuma vreau să dorm. Mă doare îngrozitor burta.

Vrei o aspirină?

Da, bine.

Când mama se întoarse cu tableta de aspirină și cu un pahar cu apă, Sofie adormise.

31 mai era o zi de joi. Pentru Sofie ultimele ore de clasă fură un chin. De când începuse cursul de filosofie, devenise elevă mai bună la unele materii. La cele mai multe obiecte ea fusese întotdeauna o elevă cu note între „bine” și „foarte bine”; în ultimele luni, luase chiar la un curs de relații în comunitate și la o temă pentru acasă câte un „foarte bine”. La matematici lucrurile nu se înfățișau chiar atât de trandafiriu.

La ultima oră i se dădu o temă. Sofie își alesese subiectul „Omul și tehnica”. Ea scrisese de zor despre Renaștere și despre explozia științifică, despre noua imagine a naturii, despre Francis Bacon, care spusese „Știința este puterea” și despre noua metodă științifică. Arătase, cu toată grija să se exprime bine, că metoda empirică era mai veche decât invențiile tehnice. Apoi scrisese ce-i trecuse prin minte despre dezavantajele tehnicii. Tot ceea ce fac oamenii poate fi folosit și în bine și în rău, scrisese ea la urmă. Binele și răul sunt ca un fir negru și unul alb care se împletesc mereu laolaltă. Uneori ambele fire sunt atât de bine strânse, încât este cu neputință să fie despărțite.

Când profesorul distribui caietele cu temele, el aruncă o privire piezișă spre Sofie și-i făcu semn din cap cu o lucire vicleană în ochi.

Primi nota M+[8] și profesorul o întrebă:

— De unde știi tu toate astea?

Sofie luă un creion cu pastă și scrisese cu litere mari pe carte: „Eu studiez filosofia”.

Când vru să închidă cartea, i se păru că ceva cade dintre filele ei. Era o ilustrată din Liban.

Sofie se aplecă peste masa de scris și citi:

Dragă Hilde. Când vei citi rândurile acestea, noi vom fi discutat la telefon despre cazul tragic petrecut aici. Uneori ma întreb dacă războaiele și actele de violență nu ar putea fi evitate dacă oamenii ar fi în stare să gândească mai bine. Poate că cel mai bun mijloc împotriva războiului și al violenței ar fi un curs de filosofie. Ce ar fi dacă ar exista un „Mic manual de filosofie ONU” – din care toți noii cetățeni ai lumii să primească câte un exemplar în limba lor natală. Am să-i prezint secretarului general ONU ideea aceasta.

Mi-ai spus la telefon că acum ai mai multă grijă de lucrurile tale. Asta e bine, căci tu ești într-adevăr persoana cea mai dezordonată pe care am văzut-o vreodată. Pe urmă mi-ai spus că, de la ultima noastră conversație, n-ai mai pierdut decât o singură monedă de zece coroane. Am să-mi dau toată osteneala să te ajut s-o găsești. E adevărat că sunt departe de casă, dar mai am și eu pe câte cineva care-mi dă câte o mână de ajutor în țară. (Dacă am să găsesc moneda asta de zece coroane, am s-o pun la un loc cu darul meu de ziua ta.)

Salutări de la papa, care are de pe acum senzația că a și început lunga sa călătorie de întoarcere în țară.

Sofie tocmai terminase de citit această carte poștală când se termină ora de curs. Din nou i se învălmășeau gândurile ca o furtună prin cap.

În curtea școlii, Jorunn o aștepta ca întotdeauna. Pe drumul spre casă, Sofie își deschise ghiozdanul și-i arătă ilustrata.

Ce dată e pe ștampilă? Întrebă Jorunn.

Sigur că trebuie să fie 15 iunie.

Nu, stai nițel. Aici scrie 30.5.1990.

Asta a fost ieri. Deci în ziua de după accidentul acela din Liban.

Eu nu cred că o carte poștală are nevoie doar de o singură zi ca să ajungă din Liban în Norvegia, gândea cu voce tare Jorunn.

În orice caz, nu la adresa aceasta: „Hilde Mrller Knag, c/o Sofie Amundsen, școala Furulia.”

Vrei să spui că a sosit cu poșta? Și că profesorul ți-a pus-o pur și simplu în caiet?

— N-am nici o idee. Și nici nu știu dacă am curaj să întreb.

Altceva nu mai comentară despre această carte poștală.

— În seara de Sfântul Ioan fac o mare serbare în grădina noastră, îi spuse Sofie.

— Și cu băieți?

Sofie ridică din umeri.

Nu-i nevoie să-i invităm pe cei mai prostănaci.

Dar pe Jrrgen îl inviți?

Dacă vrei tu. O veveriță n-ar arăta deloc rău la o petrecere în grădină. Poate că am să-l invit și pe Alberto Knox.

Aiurezi.

Știu eu mai bine.

Cam astea își spusese când se despărțiră în fața magazinului universal.

Primul lucru când sosi acasă a fost să-l caute pe Hermes în grădină. Și astăzi el se învărtea, într-adevăr, amușinând printre merii de acolo.

— Hermes!

Câinele rămase o clipă cu totul imobil. Sofie știa exact ce se petrecea în mintea animalului. Câinele o auzise strigând, îi recunoscuse vocea și se hotărâse să se uite în jur să vadă dacă ea era într-adevăr acolo de unde venise glasul. Abia apoi o descoperi și dădu fuga spre ea. Cele patru labe ale lui se agitau în clipa aceea ca bețele unui toboșar.

Era destul de mult pentru numai o secundă.

Animalul se repezise la ea, dând viguros din coadă și sărind cu labele.

— Frumos cuțu, Hermes! Na, na – nu, nu mă linge, înțelege. Așa, culcat. Așa, da!

Sofie deschise ușa casei. Acum apăru și Sherekan din tufișuri. Pentru motan, animalul acesta străin era cam neliniștitor. Însă Sofie îi dădu ceva de mâncare, le puse păsărelelor niște grăunțe în farfurioară, îi puse și broaștei țestoase dinainte o frunză de salată și pregăti un bilețel pentru maică-sa.

Îi scrise că îl ducea pe Hermes acasă la el și că avea să-i telefoneze în cazul în care ar întârzia după ora șapte.

Și apoi porniră prin oraș. De data aceasta, Sofie luase bani cu ea. Se juca o clipă cu gândul să urce împreună cu Hermes într-un autobuz, dar apoi își dădu seama că nu știa dacă Alberto ar fi văzut cu ochi buni o asemenea inițiativă.

Pe când mergea așa pe stradă după Hermes, începu să se gândească ce însemna să fii un animal. Care era deosebirea dintre un câine și un om? Mai știa ce spusese Aristotel despre asta. El explicase că oamenii și animalele sunt niște ființe vii naturale, care au în comun multe însușiri importante. Dar există și o deosebire esențială între un om și un animal, anume rațiunea pe care o au oamenii.

Dar cum putea fi el atât de sigur că exista o asemenea deosebire?

Pe de altă parte, Democrit nu văzuse nici o deosebire importantă între oameni și animale, întrucât și unii și alții sunt alcătuiți din atomi. El nu credea nici în sufletele nemuritoare. El credea că sufletele sunt făcute din atomi mici care, atunci când omul moare, se risipesc în toate direcțiile. Sufletul omului era, așadar, legat în mod nemijlocit de creier.

Dar cum poate sufletul să fie alcătuit din atomi? Pe suflet, la urma urmei, nu-l poți apuca, așa, cu mâna, ca pe orice altă parte a corpului. Sufletul e ceva „spiritual”.

Traversară acum Piața Târgului și se apropiau de orașul vechi. Când ajunseră la locul unde Sofie găsisse moneda de zece coroane, privirile i se coborâră instinctiv spre trotuar. Și acolo – exact acolo unde se mai aplecase o dată după o monedă de zece coroane – era acum, cu imaginea în sus, o carte poștală ilustrată. Imaginea arăta o grădină cu palmieri și portocali.

Sofie se aplecă și ridică ilustrata. În aceeași clipă Hermes începu să mârâie. Se părea că nu-i plăcea s-o vadă pe Sofie punând mâna pe ilustrată.

Pe această carte poștală scria:

Dragă Hilde. Viața constă dintr-un singur șir lung de întâmplări. Nu e cu totul improbabil ca acea monedă de zece coroane pe care ai pierdut-o tu să fi nimerit exact aici. Poate a găsit-o vreo bătrână doamnă, care aștepta autobuzul spre Kristiansand, acolo, în stația din Piață la Lillesand. De la Kristiansand ea a mers apoi mai departe cu trenul ca să-și viziteze nepoții, și multe, multe ceasuri mai târziu, e posibil să fi pierdut aici, în Piața Nouă, acea monedă de zece coroane. Mai departe, este cu puțință ca această monedă să fi fost ridicată de jos în aceeași zi de o fetiță care avea mare nevoie de exact zece coroane pentru a putea să meargă acasă cu autobuzul. Nu poți să știi niciodată asemenea lucruri, Hilde, dar dacă lucrurile stau așa, într-adevăr, atunci trebuie să ne întrebăm dacă în spatele acestora toate nu există Providența divină.

Sărutări de la papa, care cu sufletul lui e de pe acum așezat acolo, pe treaptă, la Lillesand.

P. S. Ți-am scris doar că voiam să te ajut în căutarea monedei aceleia de zece coroane.

Ca adresă pe ilustrată scria: „Hilde Müller Knag, c/o o trecătoare întâmplătoare.” Ilustrata era ștampilată pe 15 iunie.

Sofie alergă în urma lui Hermes în sus, pe multele trepte ale scării. Când Alberto deschise, ea spuse:

— Fă loc, bătrâne. A venit poșta!

Avea impresia în clipa aceea că avea motive să se simtă oarecum iritată.

El o lăasă să intre. Hermes se așeză, ca și data trecută, lângă dulapul de haine.

— Ți-a mai lăsat așa, pe furiș, maiorul vreo altă carte poștală, copila mea?

Sofie își ridică atunci ochii spre Alberto. Abia acum vedea că acesta îmbrăcase un costum nou.

În primul rând, remarcă o perucă lungă buclată. În afară de asta, purta o haină largă, înfoiată, cu multe dantele. În jurul gâtului avea un șal de mătase cam prea elegant și peste haină o pelerină roșie. În picioare avea ciorapi albi și pantofi subțiri de lac cu cataramă. Toată această costumație o făcea pe Sofie să se gândească la pozele de la curtea lui Ludovic al XIV-lea.

Clovnule, spuse ea și îi întinse ilustrata.

Hm. Și tu ai găsit într-adevăr o monedă de zece coroane exact în locul unde era astăzi ilustrata?

Exact acolo.

Omul ăsta se obrăznicește tot mai mult. Dar poate că e și ceva bun aici.

Cum așa?

Va fi mai ușor să-l demascam. Dar toată chestia asta e într-adevăr supărătoare și urâtă. Am impresia că miroase a un fel de parfum ieftin.

Parfum?

Vrea, fără îndoială, să pară elegant, dar în realitate e totul doar o înșelăciune. Vezi cum își permite să compare metodele astea meschine ale lui de a ne ține sub observație cu Providența divină?

Arată spre ilustrată. Și pe urmă o rupse în bucăți, cum făcuse și cu cea dinainte. Ca să nu-i strice și mai mult dispoziția, Sofie trecu sub tăcere ilustrata pe care o găsisse la școală în caietul de teme.

— Să luăm loc în salon, draga mea elevă. Cât s-a făcut de târziu?

— Patru.

— Astăzi vom vorbi despre secolul al șaptesprezecelea.

Intrară în camera cu tavanul înclinat și cu luminătorul din mijloc. Sofie remarcă faptul că, de la ultima ei vizită, Alberto modificase aici așezarea obiectelor.

Pe masă era o casetă veche cu o adevărată colecție de lentile de ochelari. Alături, o carte deschisă. Era o carte foarte veche.

— Ce este asta? Întrebă Sofie.

— O primă ediție din renumita carte Discurs asupra metodei a lui Rene Descartes. E din anul 1637 și face parte dintre cele mai scumpe posesiuni ale mele.

— Și caseta.

— Conține o colecție exclusivă de lentile – sau sticle optice. Ele au fost șlefuite cândva, spre mijlocul secolului al șaptesprezecelea, de filosoful olandez Spinoza. M-au costat foarte mulți bani, dar și ele se numără printre bijuteriile mele cele mai de preț.

E sigur că aș înțelege mai bine cât de prețioase sunt cartea și caseta dacă aș ști câte ceva despre Descartes și Spinoza.

Firește. Dar vom încerca întâi să ne obișnuim cu vremea lor. Să ne așezăm.

Și se așezară ca și data trecută, Sofie într-un fotoliu comod și Alberto Knox pe canapea. Între ei se afla masa cu cartea și caseta. Când se așezaseră, Alberto scoase peruca și o puse pe masa de scris.

Să vorbim acum despre secolul al șaptesprezecelea – sau despre epoca pe care o vom denumi Barocul.

Barocul? Nu e denumire ciudată?

— Numele de „baroc” provine dintr-un cuvânt care înseamnă, de fapt, „perlă de formă neregulată”. Tipice pentru arta barocului erau formele ciudate, pline de contraste, cu totul opuse artei simple și armonioase a Renașterii. Secolul al șaptesprezecelea a fost în general dominat de tensiunea dintre contradicții de neîmpăcat. Pe de o parte, exista concepția despre lume care afirma viața – a Renașterii – pe de altă parte, mulți se refugiaseră în cealaltă extremă și duceau o viață de negare a lumii și de retragere și reculegere religioasă. În artă și în viața reală, întâlnim o adevărată desfășurare pompoasă a modului de existență. În același timp au luat naștere curente religioase în mănăstiri, care întorceau spatele lumii.

Deci castele superbe și mănăstiri retrase.

Poți să le spui așa, da. Una dintre devizele barocului era expresia latină „Carpe diem” – asta înseamnă „Folosește ziua!” O altă deviză latinească mult citată suna „memento mori” – și asta înseamnă „Amintește-ți că vei muri”. În pictură, una și aceeași imagine putea arăta deopotrivă o bucurie exuberantă de viață, în timp ce undeva într-un colț era pictat un schelet. În multe privințe, barocul era dominat de vanitate și de nebunie. Dar mulți se preocupau și de reversul medaliei, de zădărnicia tuturor lucrurilor, adică de faptul că toate cele frumoase din jurul nostru vor trebui să moară și să putrezească.

Asta e adevărat. E un gând trist acela că nimic nu are durată și trăinicie.

Atunci înseamnă că și tu gândești ca mulți oameni din secolul al șaptesprezecelea. Din punct de vedere politic, barocul a fost epoca marilor contraste. Pe de o parte, Europa a fost pustiită de războaie. Cel mai rău a fost Războiul de treizeci de ani, care a bătut aproape pretutindeni între 1618 și 1648. În realitate, a fost vorba de multe războaie mai mici, de pe urma cărora mai ales Germania a avut foarte mult de suferit. Și nu în ultimul rând, ca urmare a Războiului de treizeci de ani, Franța a devenit treptat marea putere dominatoare în Europa.

Și pentru ce s-au bătut între ei?

În primul rând a fost o luptă între protestanți și catolici. Dar era vorba și de puterea politică.

Cam cum e în Liban.

— De altfel, secolul al șaptesprezecelea era caracterizat de enorme diferențe între clase. Tu ai auzit, înțeleg, de nobilimea franceză și de Curtea de la Versailles. Nu știu dacă ai învățat la fel de multe despre sărăcia păturilor populare. Însă orice dezvoltare a splendorilor se întemeiază pe o dezvoltare a puterii. Se susține că situația politică a barocului poate fi comparată cu arta și arhitectura acestei epoci. Construcțiile barocului erau supraîncărcate cu colțuri și unghiuri cât se poate de ciudat împodobite. Politica era dominată de omoruri sordide, intrigi și tot felul de înșelăciuni și viclenii.

— N-a fost pe vremea aceea și un rege suedez împușcat într-un teatru?

— Te gândești la Gustav al III-lea și ai aici într-adevăr un exemplu de ce vreau să spun. Asasinarea lui Gustav al III-lea s-a petrecut abia în anul 1792, dar în niște împrejurări cât se poate de baroce. El a fost asasinat în cursul unui mare bal mascat.

— Și eu credeam că la teatru.

— Balul mascat de atunci a avut loc la Operă. Barocul suedez s-a încheiat, de fapt, abia cu asasinarea lui Gustav al III-lea. În timpul domniei lui se poate vorbi de un absolutism luminat, cam așa cum aproape o sută de ani înainte fusese sub Ludovic al XIV-lea. Gustav al III-lea era de altfel un om foarte vanitos, care iubea toate ceremonialele și galanteriile franțuzești. Și ține seama că îi plăcea foarte mult teatrul.

Și asta l-a și pierdut.

În baroc teatrul însemna mai mult decât o formă de artă. A fost cel dintâi dintre simbolurile epocii.

Și ce simboliza?

Viața, Sofie. Nici nu mai știu cât de adesea s-a spus în secolul al șaptesprezecelea: „Viața e un teatru”. În orice caz, de multe ori. În timpul epocii barocului s-a și creat teatrul modern – cu toate soiurile de culise și de mașinării teatrale. În teatru se reprezenta pe scenă o iluzie – pentru ca apoi să se demaște jocul de pe scenă ca simplă iluzie. În felul acesta, teatrul a ajuns o imagine a vieții omului. Teatrul putea să arate că aroganța și orgoliul sunt cu un pas înaintea căderii. El putea să creeze o reprezentație nemiloasă a vulnerabilității omenești.

William Shakespeare a trăit în vremea barocului?

— El și-a scris marile piese în jurul anului 1600. Prin asta el stă cu un picior în Renaștere și cu celălalt în Baroc. Dar chiar în Shakespeare se adună tot mai multe citate care arată că viața este un teatru. Ai vrea să ascuți câteva?

Sigur, cu plăcere.

În piesa Cum vă place se spune:

Întreaga lume e o scenă.

În care bărbați și femei sunt actori mici.

Care vin și se duc. Un simplu om.

Poate juca atâtea valori în viața lui!

Și în Macbeth el spune:

Viața e doar o schimbătoare imagine de umbră;

Un biet comediant, care-și dă aere și scrâșnește din dinți.

Câte un ceas pe scenă.

Apoi el e uitat – Basmul apoi este povestit de-un idiot plin de zgomot și de mânie, Cu cuvinte mari, dar fără înțeles.

Ăsta zic și eu pesimism.

Pe el îl preocupa că viața e scurtă. Poate că ai auzit și tu expresia aceea cel mai mult citată din Shakespeare?

„A fi sau a nu fi – aceasta e întrebarea.”

Da, a spus-o Hamlet. Într-o zi rătăcim pe pământ – și doua zi am dispărut.

Mulțumesc, asta am înțeles-o și eu.

Când nu asemuie viața cu o piesă de teatru, atunci poeții baroci o compară cu un vis. Shakespeare spunea, de pildă: „Suntem din țesătura din care și visele-s făcute, și astă mică viață un somn o înconjoară.”

— Ce poetic!

Poetul spaniol Calderon, care s-a născut în jurul anului 1600, a scris o piesă cu titlul Viața e un vis. Acolo spune: „Ce e viața? Spumă găunoasă. Ce e viața? O iluzie, o umbră, o ficțiune și cel mai mare bine al ei e fără preț căci toată viața e un vis”, Poate că are dreptate. Am citit și noi la școală o piesă. Se numea Jeppe din munți.

De Ludvig Holberg, da. El a fost aici în nord o figură importantă de trecere între Baroc și Iluminism.

Jeppe doarme într-un șanț la marginea drumului. Și se trezește în patul baronului, și crede că a visat că fusese doar un biet țăranoi vagabond. Pe urmă, dormind iarăși, e dus la loc în șanțul drumului – și se trezește iar. Și acum crede că ar fi visat doar că a fost întins în patul baronului.

Motivul acesta Holberg l-a împrumutat de la Calderon, și Calderon îl luase dintr-un basm arab din O mie și una de nopți. Dar comparația dintre viață și vis este un motiv pe care l-am putea urmări mult mai departe înapoi în timp – și chiar în India sau China. Înțeleptul din vechime Chuang tze (365-290 î. Hr.) a zis, ca să-ți dau un mic exemplu: Odată am visat ca eram o pasăre de vară și acum nu mai știu dacă eu sunt Chuang tze care a visat că era o pasăre de vară sau dacă eu sunt de fapt pasărea de vară care visează că aș fi Chuang tze.

— În orice caz, e imposibil de dovedit ce era el de fapt.

— În Norvegia, am avut și noi un foarte autentic poet al barocului numit Petter Dass (1647-1707). El a trăit între 1647 și 1707. Pe de o parte voia să înfățișeze viața aici și acum, pe de altă parte el sublinia că numai Dumnezeu este veșnic și constant.

— Dumnezeu e Dumnezeu chiar dacă toate ar fi pustietate, Dumnezeu e Dumnezeu chiar dacă toți ar fi acum morți.

— Dar în același psalm el descrie frumusețile naturii în Nord-Norge – scrie despre botgros și despre somon, despre morun și despre batog. Asta e tipic pentru baroc. Într-unul și același text se descriu lucruri pământene, din lumea aceasta – și lucruri cerești, din lumea de dincolo. Totul ne poate duce cu gândul la despărțirea pe care o făcea Platon între lumea concretă a simțurilor și lumea neschimbătoare a ideilor.

— Și ce e cu filosofia?

— Și ea a fost dominată de luptele înverșunate între modurile de gândire cele mai adverse. Așa cum ai auzit și înainte, unii filosofi considerau existența ca fiind de natură sufletească sau spirituală. Un asemenea punct de vedere îl numim idealism. Punctul de vedere opus se numește materialism. Prin asta se înțelege o filosofie care vrea să reducă toate fenomenele existenței la niște mărimi concrete materiale. Și materialismul a avut în secolul al șaptesprezecelea mulți purtători de cuvânt. Cel mai influent a fost poate filosoful englez Thomas Hobbes (1588-1679). Toate fenomenele – deci și oamenii și animalele – ar consta exclusiv din particule de materie, spunea el. Chiar și conștiința oamenilor – sau sufletul omenesc – s-ar naște din mișcarea unor particule foarte mici din creier.

Atunci el spunea același lucru ca Democrit cu două mii de ani înaintea lui.

Idealismul și materialismul trec ca niște fire roșii prin întreaga istorie a filosofiei. Dar rareori s-a întâmplat ca cele două concepții să fie prezente în același timp în forme atât de limpezi ca în baroc. Materialismul era constant alimentat de noile Științe ale naturii. Newton a arătat că aceleași legi în ce privește mișcarea sunt valabile pretutindeni în întregul univers. El făcea

răspunzătoare pentru toate schimbările în natură – pe pământ ca și în cosmos – tocmai legea inerției și legile mișcării corpurilor. Totul ar fi deci condus de aceleași legități de neschimbat – sau de o aceeași mecanică. În principiu, putem să calculăm orice schimbare în natură cu exactitate matematică. În felul acesta, Newton a adus ultima piatră de construcție la așa-numita imagine mecanicistă a lumii.

El își reprezenta lumea ca o mare mașinărie?

Întocmai. Cuvântul „mecanic” vine de la un cuvânt grec „mechane”, care înseamnă mașină. Dar trebuie să ținem minte că nici Hobbes și nici Newton nu vedeau vreo contradicție între o imagine mecanicistă a lumii și credința în Dumnezeu. Asta nu e valabil însă pentru toți materialiștii secolelor al optsprezecelea și al nouăsprezecelea. Medicul și filosoful francez La Mettrie (1709-1751) a scris, pe la mijlocul secolului al optsprezecelea, o carte cu titlul *L'homme machine*. Asta înseamnă – „Omul-mașină”. Așa cum piciorul are mușchi pentru a merge, tot astfel, scria el, creierul are „mușchi” pentru a gândi. Mai târziu, matematicianul francez Laplace a exprimat cu următoarele gânduri o concepție extrem mecanicistă. Dacă o inteligență ar cunoaște poziția tuturor particulelor materiale într-un anumit punct al timpului, atunci nu ar mai exista nimic nesigur și viitorul, ca și trecutul, ne-ar sta deschis în fața ochilor. Ideea e că totul din ceea ce se întâmplă e mai dinainte hotărât, „că stă în cărți” tot ceea ce se va petrece. Această imagine despre lume noi o numim deterministă.

Dar atunci omul nu ar mai putea avea liberă voință.

Desigur, atunci totul ar fi produsul unor procese mecanice – și gândurile, și visele noastre. În secolul al nouăsprezecelea, materialiștii germani susțineau că procesele de gândire se raportează la creier așa cum se raportează urina la rinichi și fierea la ficat.

Dar urina și fierea sunt materiale. Gândurile nu.

Tu spui aici ceva important. Pot să-ți spun o anecdota care exprimă același lucru. Anume povestea spune că, odată, un cosmonaut rus și un specialist rus în problemele creierului discutau despre religie. Cercetătorul creierului era creștin, cosmonautul nu. „Eu am fost acolo, în cosmos”, spunea cosmonautul, „dar nu l-am văzut nici pe Dumnezeu și nici îngerii”. – „Iar eu am operat multe creiere deștepte”, a răspuns cercetătorul, „dar n-am descoperit nicăieri nici măcar un singur gând”.

Ceea ce nu înseamnă că gândurile nu există.

Nu. Arată doar limpede că gândurile sunt cu totul altceva decât tot ceea ce noi am putea opera sau am putea diseca în părțile tot mai mici. De exemplu, nu este atât de ușor să eliminăm o idee fixă printr-o operație. Ea e prea adânc instalată, ca să zicem așa. Un filosof important din secolul al șaptesprezecelea, Leibniz, a arătat că marea deosebire dintre tot ceea ce e din materie și tot ceea ce e făcut din spirit constă tocmai în faptul că materialul poate fi divizat în părți tot mai mici. Dar sufletul nu se lasă împărțit nici măcar în două bucăți.

Nu, căci ce fel de cuțit ar trebui să avem atunci?

Alberto clătină doar din cap. Pe urmă arată spre masa dintre ei și spuse:

— Cei mai importanți filosofi ai secolului al șaptesprezecelea au fost doi: Descartes și Spinoza. Ei au scormonit astfel de probleme cum ar fi relația dintre suflet și corp; ne vom ocupa și noi mai îndeaproape de acești doi filosofi.

— Să-i dăm drumul. Dar dacă nu terminăm până la ora șapte, trebuie să-i telefonez mamei.

DESCARTES.

El voia să dea la o parte din șantierul de construcții toate materialele vechi.

Alberto se ridicase în picioare și-și scosese de pe umeri pelerina roșie. Acum o așeză pe un scaun și se făcu iarăși comod pe canapea.

Descartes s-a născut în 1596 și a călătorit mult, toată viața prin Europa. Încă de tânăr el simțea dorința fierbinte de a cunoaște natura oamenilor și a universului. Dar după ce studiase filosofia, în primul rând a devenit conștient de propria lui neștiință.

Cam ca Socrate?

Cam așa, da. Ca și Socrate, el era convins că o cunoaștere sigură nu ne-o poate da decât rațiunea. Nu ne putem niciodată bizui pe ceea ce stă scris în cărțile vechi. Nu putem avea deplină încredere nici în ceea ce ne spun simțurile noastre.

Asta spunea și Platon. El arăta că numai rațiunea ne poate aduce o știință sigură.

Exact. De la Socrate și Platon, o linie dreaptă prin Augustin până la Descartes. Toți erau raționaliști categorici. Ei considerau rațiunea drept singura sursă sigură a cunoașterii. După studii extinse, Descartes și-a dat seama că nu ne putem încrede cu totul pe știința tradițională a Evului Mediu. L-ai putea într-un fel compara cu Socrate, care nu se baza pe concepțiile general răspândite pe care le întâlnea în Agora Atenei. Și ce poți să faci atunci, Sofie? Poți să-mi răspunzi la asta?

Atunci începi să filosofezi pe cont propriu.

Tocmai. Descartes s-a hotărât deci să călătorească prin Europa – așa cum Socrate și-a petrecut viața în conversații cu oamenii din Atena. El însuși spune că de atunci înainte nu mai voia să caute acea cunoaștere pe care o putea găsi doar în el însuși sau „în marea carte a lumii”. De aceea a devenit militar și a putut astfel face popasuri în diferite locuri din Europa Centrală. Mai târziu a petrecut câțiva ani la Paris. În mai 1629, el a călătorit în Olanda unde a rămas aproape douăzeci de ani, în timp ce lucra la scrierile sale filosofice. În 1649, regina Christina l-a invitat în Suedia, pe care a numit-o țara urșilor, a ghețurilor și a stâncilor. Dar șederea acolo l-a făcut să se îmbolnăvească de piept și a murit din cauza asta în iarna lui 1650.

— Așadar n-a trăit decât 54 de ani.

— Dar el avea să rămână, și după moartea sa, de mare importanță pentru filosofie. Putem spune fără exagerare că Descartes este fondatorul

filosofiei timpurilor moderne. După descoperirea atât de fascinantă a omului și naturii în timpul Renașterii, s-a stârnit nevoia de a uni gândirile acelei epoci într-un singur sistem filosofic coerent. Primul mare constructor de sisteme a fost Descartes; lui i-au urmat Spinoza și Leibniz, Locke și Berkeley, Hume și Kant.

Ce înțelegi tu prin sistem filosofic?

Prin asta înțeleg o filosofie pornind de la temelie, care încearcă să găsească un răspuns pentru toate problemele filosofice importante. Antichitatea a avut mari constructori de sisteme, cum au fost Platon și Aristotel. Evul Mediu l-a avut pe Thomas de Aquino, care a vrut să creeze o punte între filosofia lui Aristotel și teologia creștină. Apoi a venit Renașterea – cu o învălmășeală de gânduri vechi și noi despre natură și știință, Dumnezeu și oameni. De-abia în secolul al șaptesprezecelea filosofia a încercat din nou să strângă toate gândurile noi într-un sistem filosofic. Primul care a făcut această încercare a fost Descartes. El a dat semnalul de pornire în ceea ce, pentru generațiile următoare, avea să constituie cel mai important proiect filosofic. În primul rând, pe el îl preocupa ce anume am putea noi să știm, adică întrebarea cu privire la certitudinea cunoașterii noastre. Cea de a doua mare întrebare care-i stăpâna preocupările era relația dintre corp și suflet. Aceste două probleme aveau să domine discuția filosofică a următoarelor o sută și cincizeci de ani.

Atunci înseamnă că el o luase înaintea timpului său.

Întrebările acestea pluteau prin aer și în vremea sa. La întrebarea cum putem dobândi o cunoaștere sigură, mulți și-au exprimat totalul lor scepticism filosofic. Ei spuneau că oamenii ar trebui să se mulțumească pur și simplu cu faptul că nu știu nimic. Însă Descartes nu s-a oprit aici. Căci dacă ar fi făcut asta, el nu ar mai fi fost un filosof adevărat. Iarăși putem face o paralelă cu Socrate, care nu s-a declarat mulțumit cu scepticismul sofiștilor. Chiar în timpul lui Descartes, noua știință a naturii dezvoltase o metoda care avea să ofere o descriere cu totul sigură și exactă a proceselor naturale. Descartes a trebuit atunci să se întrebe dacă nu există o metodă la fel de sigură și exactă pentru reflecția filosofică.

Înțeleg.

Dar asta era numai una dintre probleme. Noua fizică ridicase, de asemenea, întrebarea cu privire la natura materiei, adică ce anume determină procesele fizice în natură. Tot mai mulți oameni se pronunțau pentru o înțelegere materială a naturii. Însă cu cât lumea fizică era concepută ca fiind într-un grad mai mare mecanicistă, cu atât mai insistentă devenea întrebarea privind relația dintre corp și suflet. Înainte de secolul al șaptesprezecelea, sufletul era descris mai ales ca un fel de „spirit al vieții”, care străbătea toate ființele vii. Semnificația originală a termenilor „suflet” și „spirit” este de altfel și „suflu de viață” sau „respirație”. Asta e valabil pentru aproape toate limbile indoeuropene. Aristotel considera sufletul drept ceva care exista peste tot în organismul întreg ca „principiu vital” al acestui organism – și care, prin asta, e

de neconceput ca desprins de corp. El putea vorbi de aceea despre un „suflet al plantelor” și un „suflet al animalelor”. De-abia în secolul al șaptesprezecelea filosofii au făcut o separare radicală între suflet și trup. Și asta pentru că toate obiectele fizice – și un trup de animal sau de om – erau explicate ca fiind procese mecanice. Sufletul omenesc nu putea el să fie o parte din această „mașinărie a trupului”? Și atunci ce era sufletul? Nu în ultimul rând mai trebuie explicat cum, în general, ceva „spiritual” putea pune în mișcare un proces mecanic.

Asta, la drept vorbind, este un gând mai curând straniu.

Ce vrei să spui?

Eu mă hotărâsc să-mi ridic brațul – și atunci, da, atunci, brațul mi se ridică. Sau mă hotărâsc să alerg după autobuz, și în momentul următor picioarele încep să mi se miște ca bețele peste tobă. Uneori mă gândesc la ceva trist: și îmi și dau lacrimile. Așadar, trebuie să existe o legătură oarecare misterioasă între trup și conștiință.

Tocmai problema asta l-a împins pe Descartes să reflecteze. Ca și Platon, el era convins că între spirit și materie exista o graniță categorică. Dar la întrebarea cum influențează spiritul trupul – sau sufletul corpul – Platon nu a putut da nici un răspuns.

— Și nici eu, și m-aș mira ca Descartes să fi ajuns la vreun rezultat.

— Hai să-i urmărim raționamentul.

Alberto arată spre cartea care se afla între ei pe masă și continuă:

— În această carte micuță, Discurs asupra metodei, Descartes pune întrebarea cu ce metodă filosofică poate un filosof să rezolve o problemă filosofică. Științele naturii își dezvoltaseră atunci noua lor metodă.

— Așa cum ai spus înainte.

— Descartes susține, în primul rând, că nu am avea voie să considerăm drept adevărat nimic, atâta vreme cât nu am constatat limpede că este adevărat. Pentru a ajunge la așa ceva, trebuie să descompunem o problemă complicată în cât mai multe părți individuale cu puțință. Putem începe cu gândurile cele mai simple. Tu ai putea să spui, de pildă, că fiecare gând izolat va fi „cântărit și măsurat” – cam în felul în care Galilei voia să măsoare totul și să facă cu puțință de măsurat tot ceea ce nu se putea măsura. Descartes considera că filosoful putea trece de la simplu spre complicat. În felul acesta, se putea construi o nouă cunoaștere. Până la încheierea propriu-zisă a problemei, trebuia deci verificat prin calcule și controale constante că nu era nimic lăsat în afară. Numai astfel se putea ajunge la concluzii filosofice.

— Asta sună ca o operație de calcul în adevăratul înțeles al cuvântului.

— Da, Descartes voia să aplice „metoda matematică” și asupra reflecției filosofice. Voia să demonstreze adevărurile filosofice cam în același fel cum ar fi demonstrat un principiu matematic. Voia să folosească exact aceleași instrumente pe care le folosim noi la lucrările cu numerele, anume rațiunea. Căci numai rațiunea ne poate da o cunoaștere sigură. Nu ne putem baza pe simțuri. Am spus că e vorba aici de o asemănare cu Platon. Și acela spunea că

matematica și relațiile dintre numere mijlocesc o cunoaștere mai sigură decât mărturiile simțurilor noastre.

— Dar este chiar cu puțință să se răspundă în felul acesta întrebărilor filosofice?

— Să ne întoarcem la propriile raționamente ale lui Descartes. Scopul său este, deci, să dobândească cunoașterea sigură cu privire la natura existenței, și el începe cu constatarea că punctul de plecare trebuie să fie a te îndoi de totul. Căci el voia ca sistemul său filosofic să nu se întemeieze pe nisip. Căci atunci, dacă fundamentul cedează, se prăbușește întreaga construcție.

Îți mulțumesc că mă ajuți astfel, Sofie. De fapt, Descartes nu credea că e drept să ne îndoim de totul, însă în principiu, putem să punem totul la îndoială. În primul rând nu este atât de sigur că în cercetarea noastră filosofică înaintăm în vreun fel dacă îl citim pe Platon sau pe Aristotel. Poate că în felul acesta ne sporim cunoștințele istorice, dar nu aflăm mai multe despre lume. Descartes considera important să arunce peste bord bagajele vechii cunoașteri înainte de a în-cepe propria sa lucrare filosofică.

El voia să dea la o parte din șantierul de construcții toate materialele vechi înainte de a începe construirea casei noi?

Da, pentru a fi cu totul sigur că noua construcție a gândirii va fi trainică, el voia să folosească un material de construcție nou și solid. Însă îndoielile lui Descartes mergeau mai în adâncime. El spunea că nu ne putem încrede nici în ceea ce ne spun simțurile noastre. Poate că ele își râd de noi.

Cum ar putea fi cu puțință așa ceva?

Când visăm, noi credem că trăim ceva real. Există ceva care să deosebească senzațiile noastre din starea de trezie de cele din vis? „Dacă stau să mă gândesc cu grijă la această problemă, nu găsesc nici un indiciu prin care să pot deosebi cu certitudine starea de trezie de cea de somn”, scrie Descartes. Și el continuă: „Cum poți fi sigur că întreaga ta viață nu este un vis?”

Și Jeppe din munți credea că ar fi visat numai că se întinsese în patul baronului.

Iar pe când sta culcat în patul baronului, își socotea viața lui de țăran sărac drept un vis. Tot astfel, Descartes sfârșește prin a se îndoi de absolut totul. În punctul acesta, mulți alți filosofi dinainte de el își încheiaseră propriile lor observații în filosofie.

Atunci înseamnă că nu au ajuns prea departe.

Descartes însă a încercat să meargă de la acest punct zero mai departe. Ajunsese la recunoașterea faptului că se îndoia de toate și că această îndoială era singurul lucru de care putea fi sigur cu certitudine. Atunci îi mai vine o idee: există un fapt de realitate de care el poate fi cu totul sigur, anume că el se îndoiește. Dar când se îndoiește, trebuie să fie sigur că el gândește, și dacă gândește, trebuie să fie sigur că el este o ființă gânditoare. Sau, cum spune chiar el: „Cogito, ergo sum”.

— Și asta ce înseamnă?

— Gândesc, deci sunt.

— Nici nu mă miră prea tare că a ajuns la această constatare.

— E drept. Dar nu uita cu ce siguranță intuitivă se concepe pe sine însuși ca fiind un eu gânditor. Poate mai știi că Platon considera ceea ce dobândim noi cu rațiunea ca fiind într-o mai mare măsură real decât ceea ce câștigăm prin simțuri. Cu Descartes s-a petrecut același lucru. El nu înțelege numai că el este un eu gânditor, ci în același timp înțelege că acest eu gânditor este mai adevărat decât lumea fizică pe care o percepem cu simțurile. Și de aici, el merge mai departe, Sofie. Nu a încheiat cercetarea sa filosofică.

— Tu spune liniștit mai departe.

Descartes se întreabă acum dacă nu cumva el ajunge să cunoască mai mult cu aceeași siguranță intuitivă decât simplul fapt că este o ființă gânditoare. El își dă seama că are o reprezentare clară și distinctă a unei ființe desăvârșite. El a avut dinainte, dintotdeauna, o asemenea reprezentare; pentru Descartes, e de la sine înțeles că o asemenea reprezentare nu putea izvorî din sine însuși. Reprezentarea unei ființe desăvârșite nu poate porni de la ceva care, în sine, este nedesăvârșit, susține el. Astfel că o asemenea reprezentare a unei ființe desăvârșite trebuie să își aibă originea în însăși această ființă desăvârșită – cu alte cuvinte, în Dumnezeu. Că există Dumnezeu este de aceea pentru Descartes în mod nemijlocit evident, la fel ca faptul că cineva care gândește trebuie să fie un eu gânditor.

Acum am impresia că el a început să se cam grăbească pentru a trage unele concluzii. Și cu toate acestea, la început era atât de prevăzător!

— Da, mulți au socotit că aici este punctul slab al lui Descartes. Dar tu vorbești despre concluzii. La drept vorbind, aici nu e vorba de a dovedi. Descartes spune doar că noi, cu toții, avem reprezentarea unei ființe desăvârșite, și că în însăși această reprezentare se include faptul că această ființă desăvârșită trebuie să existe. Căci o ființă desăvârșită nu ar fi desăvârșită dacă n-ar exista. Pe lângă aceasta, noi n-am avea nici un fel de reprezentare a unei ființe desăvârșite, dacă n-ar exista o asemenea ființă. Ideea de desăvârșire nu ar putea proveni de la noi, căci noi suntem nedesăvârșiți. Ideea de Dumnezeu este, în concepția lui Descartes, o idee innăscută, care ne-a fost implantată la naștere – „După cum artistul imprimă operei sale personalitatea sa”, scrie el.

Dar dacă eu aș avea ideea unui crocofant, asta nu înseamnă, în fond, că există crocofanți.

Descartes ar fi spus că noțiunea de „crocofant” nu presupune neapărat că așa ceva ar exista. Dar, dimpotrivă, în conceptul de „ființă desăvârșită” se include și faptul că această ființă există. Pentru Descartes, lucrul e la fel de sigur ca și faptul că ideea de cerc presupune că toate punctele de pe acel cerc sunt la depărtare egală de centrul cercului. Așadar, tu nu poți vorbi despre un cerc dacă el nu îndeplinește această condiție. Și nici nu poți vorbi despre o ființă desăvârșită dacă i-ar lipsi cea mai importantă dintre toate însușirile, anume existența.

Dar acesta este un mod de a gândi foarte special.

Este un mod de a gândi declarat „raționalist”. Descartes vedea, ca și Socrate și Platon, o conexiune între gândire și existență. Cu cât este mai vădit ceva pentru gândire, cu atât îi este mai sigură existența.

Până acum, el a cunoscut faptul că el este o persoană gânditoare și că, pe lângă aceasta, există o ființă desăvârșită.

De la acest punct de pornire el merge mai departe. Toate reprezentările pe care le avem despre realitatea exterioară – de exemplu, despre soare și lună – ar putea foarte bine să fie toate la un loc doar imagini de vis. Dar și realitatea exterioară are anumite însușiri pe care le putem cunoaște cu rațiunea. Apoi, raporturile matematice, deci ceea ce se poate măsura, adică lungimea, lățimea și înălțimea. Aceste însușiri cantitative sunt pentru rațiune la fel de evidente ca și faptul că eu sunt o ființă gânditoare. Însușirile calitative, precum culoarea, mirosul și gustul, depind, dimpotrivă, de sistemele noastre de simțuri și nu descriu o realitate exterioară.

Deci natura nu este un vis?

Nu, și la punctul acesta Descartes recurge iarăși la reprezentarea pe care o avem despre ființa desăvârșită. Dacă rațiunea noastră cunoaște ceva în mod clar și distinct – cum e cazul cu raportările matematice ale acestei realități exterioare – atunci acest lucru trebuie să fie astfel. Căci Dumnezeu desăvârșit nu și-ar râde de noi. Descartes se referă la „garanția dată de Dumnezeu” că tot ceea ce cunoaștem cu rațiunea noastră corespunde unei realități adevărate.

— Foarte bine. Acum el a descoperit că este o ființă gânditoare, că există Dumnezeu și că, pe lângă acestea, există și o realitate exterioară.

— Însă între realitatea exterioară și realitatea gândirii există o deosebire esențială. Descartes poate porni acum la constatarea că există două forme diferite ale realității – sau două substanțe. Una dintre substanțe este gândirea sau sufletul, cealaltă este întinderea sau materia. Sufletul este conștient, el nu ocupă nici un loc în spațiu, și din cauza aceasta nu poate fi divizat în părți mai mici. Materia, dimpotrivă, este doar în extindere, ea ocupă loc în spațiu și se lasă divizată în particule mereu mai mici – dar ea nu e conștientă. Descartes spune că ambele substanțe provin de la Dumnezeu, căci numai Dumnezeu există independent de orice altceva. Dar dacă și gândirea și extinderea în spațiu provin de la Dumnezeu, e la fel de adevărat că ambele substanțe există totuși cu totul independente una de alta. Gândirea este liberă în raportul său cu materia – și invers: procesele materiale acționează și ele cu totul independent de gândire.

Și astfel creația lui Dumnezeu a fost împărțită în două.

Exact. Îl denumim pe Descartes ca fiind dualist, și asta înseamnă că el trage o linie distinctă între realitatea spirituală și cea spațială. De pildă, numai omul are suflet. Animalele fac parte întru totul din realitatea extinsă în spațiu. Viața și mișcările lor sunt cu totul și cu totul mecanice. Descartes socotea animalele ca fiind un fel de automate complicate. În raport cu realitatea aceasta spațială, el are deci o concepție consecvent mecanicistă a realității – exact ca și materialistii.

Eu mă îndoiesc foarte tare că Hermes este o mașină sau un automat. Desigur că Descartes nu a iubit niciodată un animal. Și cu noi cum stau lucrurile? Și noi suntem automate?

Da și nu. Descartes a ajuns la concluzia că omul este o ființă dublă, care gândește și ocupă totodată un loc în spațiu. Omul are deci un suflet și în același timp un trup în spațiu. Ceva asemănător formulară înainte Augustin sau Thomas de Aquino. Ei credeau că omul are, ca animalele, un trup, dar și un spirit, ca îngerii. Descartes socotește trupul omenesc drept o piesă de mecanică fină. Însă omul are și un suflet, care poate acționa independent de trup. Procesele corporale nu au o asemenea libertate, ele își urmează propriile legi. Dar ceea ce noi gândim cu rațiunea noastră nu se petrece în trupul nostru. Asta se petrece în sufletul nostru, care este independent de realitatea spațială. Ar mai trebui poate să adaug și că Descartes nu a vrut excludă eventualitatea că animalele pot gândi. Dar când ele se folosesc de o asemenea însușire, atunci și pentru ele ar trebui fie valabilă aceeași separare între gândire și extindere în spațiu.

Despre asta am vorbit înainte. Când eu mă decid să alerg spre autobuz, atunci întregul „automat” se pune în mișcare. Și dacă totuși scap autobuzul, atunci îmi dau lacrimile.

Nici chiar Descartes nu putea contesta că se ajunge iarăși și iarăși la o asemenea acțiune reciprocă între suflet și trup. Atâta vreme cât sufletul stă în trup, spunea el, el este legat de trup printr-un organ special depinzând de creier, o glandă în care are loc o acțiune reciprocă continuă între spirit și materie. În felul acesta, sufletul poate fi constant împins în confuzie de sentimente și senzații care au de-a face cu necesitățile trupului. Dar sufletul este în stare să se elibereze de impulsurile „jos-nice” și să activeze independent de corp. Scopul care trebuie urmărit este să i se transmită sufletului conducerea. Căci indiferent de cât de tare mă doare burta pe mine, suma unghiurilor într-un triunghi este totdeauna 180 de grade. În felul acesta, gândirea se poate ridica mai presus de necesitățile trupesti și se poate comporta „rațional”. Văzut astfel, sufletul este suveran față de trup. Picioarele noastre pot ajunge bătrâne și slabe, spinarea noastră încovoiată și ne pot cădea dinții – dar doi și cu doi fac și vor face totdeauna patru, atâta vreme cât mai există rațiune în noi. Căci rațiunea nu îmbătrânește și nu ajunge să fie firavă. Trupurile noastre, dimpotrivă, îmbătrânesc. Pentru Descartes, rațiunea este ea însăși sufletul. Afectele și dispozițiile inferioare, cum ar fi poftele și ura, sunt strâns legate de funcțiile trupesti – și, prin aceasta, de realitatea spațială.

Eu nu pot trece chiar atât de ușor asupra faptului că Descartes compara corpul cu o mașină sau un automat.

Temeiul unei asemenea comparații este că oamenii de pe vremea lui Descartes erau cu totul fascinați de mașini și de mecanismele orologiilor, care în aparență funcționau de la sine. Cuvântul „automat” desemnează, de fapt, ceva care se mișcă de la sine. Firește că era doar o iluzie că ele se mișcau astfel. Un ceas astronomic este, de exemplu, construit și întors de oameni. Descartes

subliniază că asemenea aparate artificiale, alcătuite laolaltă din câteva părți componente, sunt foarte simple în comparație cu construcțiile din mușchi, nervi, artere și vene care formează trupurile oamenilor și animalelor. Dar de ce nu ar face Dumnezeu, în baza legilor mecanicii, și un trup de animal sau de om?

Astăzi mulți vorbesc despre „inteligenta artificială”.

— Atunci o fac gândindu-se la automatele din zilele noastre.

Am construit mașinării care uneori ne-ar putea cu adevărat convinge de inteligența lor. Asemenea mașini sigur că l-ar fi speriat de-a binelea pe Descartes. Poate că s-ar fi și întrebat dacă rațiunea omenească este cu adevărat atât de liberă și independentă cât se gândise el că ar fi. Căci există filosofi care consideră viața sufletească a omului ca fiind la fel de puțin liberă ca și procesele trupesti. Sufletul unui om este, firește, infinit mai complicat decât orice computer cu programele sale, însă unii susțin că, în principiu, noi suntem la fel de puțini liberi ca și asemenea programe. Dar uită-te aici – vreau să-ți arăt ceva, Sofie.

Acum Alberto indică spre o mare masă de scris la celălalt capăt al încăperii. Acolo se afla un mic ecran. Se ridică și se îndreptă într-acolo urmat de Sofie.

Alberto porni computerul, și curând apăru în susul ecranului litera C. El scrisese „Laila” și spuse:

Aici e un program avansat de conversație. Pe ecran apăru un text.

Alo, eu mă numesc Laila. Stai comod?

Sofie bătui la mașina computerului două litere:

Da, scrisese ea, deși, de fapt, nici nu se așezase încă. Însă Alberto îi împinse un scaun.

Cum te numești tu? Apăru pe ecran.

— Sofie Amundsen, scrisese Sofie, și computerul răspunse:

— Ljerveien 3. Ce bine că am făcut cunoștință, Sofie. Te bucuri de aniversarea ta, acum când împlinești cincisprezece ani?

Sofie tresări de-a binelea. Alberto îi puse o mână pe umeri spunând:

Eu i-am dat Lailei numele tău, adresa și data nașterii tale. Așa cum se face când se fac prezentările cu o nouă cunoștință. Unele date privind pe celălalt pot fi luate în prealabil.

Nu e rău, scrisese acum Sofie.

— Nu, doar nu te simți cumva rău, Sofie? Trebuie să încerci să vorbești în propoziții complete.

— Mulțumesc, mă simt bine. Pot să te întreb ceva?

— Foarte frumos că te simți bine. Te rog, întreabă-mă ceva.

Câți ani ai tu? Scrisese Sofie acum.

Eu am fost construită la 8 august 1988 în Atlanta și am fost transferată la 28 martie 1990 la Școala Superioară Tehnică Norvegiană și tradusă în norvegiană.

Gosh!

Ți-am spus că trebuie să vorbești în propoziții complete.

Am spus doar gosh!

Eu nu înțeleg slangul. Cunosc peste o sută de mii de cuvinte, însă cuvântul acesta „gosh” îl știu în legătură cu „gospel”

Asta înseamnă Evanghelie.

Ești creștină, Sofie?

Nu știu.

Când nu știi ceva, de regulă este un stadiu pe calea spre o nouă cunoaștere.

Același lucru l-ar fi spus sigur Socrate. Sau, din partea mea, și Descartes.

Socrate a fost un filosof grec care a trăit de la 470 la 399 î. Hr. Dacă vrei să știi mai multe, apasă tasta F7. Descartes a fost un filosof francez care a trăit de la 1596 la 1650. Dacă vrei să știi mai multe, apasă tasta F8.

Mulțumesc, atât ajunge. Pot să te mai întreb ceva?

E frumos că asta ajunge. Întreabă-mă liniștită și altceva.

Alberto chicoti. Sofie scrise:

Cine este Hilde Mřller Knag?

Hilde Mřller Knag locuiește la Lillesand și are exact aceeași vârstă ca și Sofie Amundsen.

De unde știi tu asta?

Nu știu de unde, dar am găsit datele astea pe placa mea. Sofie simți o mână așezându-i-se pe umăr.

Eu i-am dat puținele date pe care le cunoaștem despre Hilde.

Mai știi și altceva despre Hilde? Scrise Sofie.

Tatăl lui Hilde este observator ONU în Liban. Are gradul de maior și-i trimite cărți poștale fiicei lui.

— Vreau ca tu să-l găsești.

Asta nu pot. Nu-l găsesc în datele mele și nu sunt conectată la nici un alt terminal.

Ți-am spus: Găsește-l!

Te-ai supărat, Sofie. Atât de multe semne de exclamare sunt, în orice caz, indiciul unor simțăminte puternice.

Vreau să vorbesc cu tatăl Hildei!

— Tu ai probleme în ce privește controlul propriei tale voințe. Dacă vrei să vorbești despre copilăria ta, atunci apasă tasta F9.

Alberto își lăsa iarăși mâna pe umărul Sofiei.

— Are dreptate. Aici nu ai de-a face cu un glob de cristal, copila mea. Laila nu e decât un program de computer.

— Tacă-ți fleanca! Scrise Sofie acum.

— Cum vrei, Sofie. Cunoștința noastră a durat numai treisprezece minute și cincizeci și două secunde. Am să țin minte tot ce ne-am spus. Acum întrerup programul.

Iarăși apăru semnul C pe ecran.

— Și acum îndărăt la treabă, spuse Alberto.

Dar Sofie mai bătuse câteva litere la aparatul ei. Scrise „Knag”.

În următoarele secunde, apăru pe ecran comunicarea de mai jos:

— Sunt aici!

De data aceasta tresări Alberto.

Cine ești tu? Scrise Sofie.

Maiorul Albert Knag la dispoziția dumneavoastră. Vin direct din Liban.

Ce porunciți, domnii mei?

— Ceva atât de îngrozitor n-am mai trăit în viața mea, gemu Alberto.

Acum obraznicul ăsta s-a vârat și în computer.

O ridică pe Sofie de pe scaunul ei și se așeză el în fața tastelor.

Cum de te-ai hotărât să intri în computerul meu? Scrise el.

O bagatelă, dragă colega. Eu sunt totdeauna exact acolo unde-mi face mie plăcere să mă manifest.

Ești un virus de computer scârbos!

— Ei, ei! În momentul de față joc rolul unui virus de aniversare, îmi dai voie să transmit un salut cu totul special?

Mulțumesc, începem să ne saturăm de tine.

Am să mă grăbesc, îți promit. Toate acestea se întâmplă doar în onoarea ta, dragă Hilde. Deci te felicit din inimă pentru a cincisprezecea aniversare a zilei tale de naștere. Trebuie să mă ierți pentru împrejurările astea speciale, dar aș vrea ca urările mele de fericire să apară pretutindeni pe unde te miști tu. Sărutări de la papa, care te-ar lua cu atâta bucurie în brațe!

Înainte ca Alberto să mai poate scrie ceva, apăru iarăși semnul C pe ecran.

Alberto tastă „dir. Knag*” și primi următorul răspuns:

Knag lib. – 90 12.47 knag lil. – 90 22.34

Alberto scrisese: „ștergeți knag*” și deconectă computerul.

— Așa, acum l-am anihilat, spuse el. Dar nu putem ști unde are să mai scoată capul iar.

Privi o clipă ecranul și apoi adăugă:

Partea cea mai rea e numele. Albert Knag.

De-abia acum își dădu seama Sofie de asemănarea numelor lor. Albert Knag și Alberto Knox. Însă Alberto era atât de enervat, încât ea nu îndrăzni să mai deschidă gura. Se așezară iarăși la masă.

SPINOZA.

Dumnezeu nu este un mânuitor de marionete.

Rămaseră multă vreme tăcuți, așezați acolo la masă. În cele din urmă Sofie spuse, doar ca să-l facă pe Alberto să se gândească la altceva:

— Descartes trebuie să fi fost un om ciudat. Era renumit?

Alberto respiră de două ori adânc înainte de a răspunde.

El își dobândise treptat foarte multă influență. Cea mai importantă a fost poate semnificația pe care a ajuns s-o aibă pentru alți filosofi. Mă gândesc la filosoful olandez Baruch Spinoza, care a trăit între 1632 și 1677.

Vrei să povestești și despre el?

Asta am de gând. Acum nu ne mai lăsăm opriți de provocări militare. Sunt numai urechi.

Spinoza făcea parte din comunitatea evreiască din Amsterdam, dar din pricina concepției sale eretice, a fost excomunicat. Puțini filosofi ai timpurilor noi au fost într-o asemenea măsură batjocoriți și persecutați ca omul acesta. S-a pus la cale și o încercare de asasinat împotriva lui. Asta numai pentru că criticase religia oficială. El spunea că numai niște dogme rigide și ritualuri goale de sens mai țin în viață creștinismul și iudaismul. El însuși a fost primul care a aplicat o așa-numită metodă „istorico-critică” de cercetare asupra Bibliei.

Asta trebuie să mi-o explici.

El a contestat afirmația că Biblia ar fi fost inspirată de Dumnezeu în totalitatea ei, până la cel mai mic amănunt, cu literă și virgulă. Când citim Biblia, trebuie să ținem seama de timpul când a fost scrisă ea. Această lectură „critică” ne face apoi să constatăm un șir de contradicții între diferitele cărți ale Bibliei. Într-un alt plan, textele Noului Testament ne fac cunoscut nemijlocit un Iisus, pe care l-am putea considera drept purtătorul de cuvânt al lui Dumnezeu. Căci mesajul lui Iisus însemna de fapt o eliberare de iudaismul rigid. Iisus anunța o „religie a rațiunii”, pentru care iubirea era valoarea cea mai înaltă. Spinoza se gândește aici atât la iubirea față de Dumnezeu, cât și la iubirea față de semenii. Dar și creștinismul a înțepenit repede în dogme împietrite și în ritualuri vide.

Pot să înțeleg că asemenea gânduri au fost greu de digerat pentru biserici și sinagogi.

Când lucrurile au început să meargă prost, Spinoza a fost abandonat chiar și de familia lui. Au vrut să-l dezmoștenească din cauza ereziilor pe care le susținea. Paradoxul, în toate acestea, era că puțini au apărat libertatea de opinie și toleranța religioasă cu mai multă energie decât Spinoza. Multele opoziții pe care el a trebuit să le combată l-au determinat în cele din urmă să ducă o viață liniștită pe care și-a dedicat-o cu totul filosofiei. Își câștiga traiul cu munca de șlefuire a lentilelor. Unele dintre aceste lentile au ajuns în posesia mea, cum ți-am spus.

Impresionant.

Faptul că el a trăit de pe urma lentilelor de citit are ceva aproape simbolic. Filosofii ar trebui într-adevăr să-i ajute pe oameni să vadă existența într-o perspectivă nouă. Fundamentală pentru filosofia lui Spinoza este dorința de a considera lucrurile „din punctul de vedere al eternității”.

Din punctul de vedere al eternității?

Da, Sofie. Tu crezi că tu ai reuși să-ți vezi propria ta viață într-o înlănțuire cosmică? Atunci ar trebui, într-un fel, să arunci o ochire asupra ta însăși, asupra vieții tale prezente.

Hm. Nu e chiar atât de ușor, Gândește-te că nu ești decât o părticică din întreaga viață a naturii. Tu faci parte dintr-un complex uriaș.

Cred că înțeleg ce vrei să spui.

Dar poți să și trăiești asta? Poți tu să cuprinzi întreaga natură dintr-o dată – de fapt, universul întreg – într-o singură și unică clipă?

Depinde. Poate că așa avea nevoie de niște lentile.

Și eu nu mă gândesc acum la cosmosul infinit. Mă gândesc la un timp nesfârșit. Acum treizeci de mii de ani, a trăit un băiețel undeva în Renania. El era o părticică mărunță din întreaga natură, o mică unduire pe o mare nesfârșită, imensă. Astfel, Sofie, trăiești și tu ca o părticică minusculă, viața naturii. Între tine și acel băiețel nu este nici o deosebire.

Oricum, eu trăiesc acum.

— Da, tocmai din cauza asta ar trebui să te privești cu coada ochiului. Cine ai să fii peste treizeci de mii de ani?

— Asta este, de fapt, o erezie?

— De, știu și eu. Spinoza n-a spus numai că ceea ce există este natură. El a pus și un semn de egalitate între Dumnezeu și natură. El îl vedea pe Dumnezeu în tot ceea ce există, și tot ceea ce există în Dumnezeu.

— Atunci era un panteist.

— E adevărat. Pentru Spinoza, Dumnezeu nu este cineva care a creat odinioară lumea și care de atunci stă în afara creației sale. Nu, Dumnezeu este lumea. Uneori, el se exprimă și puțin altfel. El subliniază că lumea este în Dumnezeu. Aici el se referă la cuvântarea Apostolului Pavel în Areopag. „Căci noi în El viețuim și ne mișcăm și suntem”, spusese Pavel. Dar să urmărim gândirea lui Spinoza. Opera sa cea mai importantă se numește: Etica demonstrată după metoda geometrică.

— Etica. Și metoda geometrică?

— Poate că pentru urechile noastre sună oarecum ciudat. Prin etică, filosofii înțeleg învățătura despre cum trebuie să trăim pentru a duce o viață bună. În sensul acesta vorbim, de exemplu, despre etica lui Socrate sau etica lui Aristotel. Numai în vremea noastră etica s-a restrâns, într-un anumit sens, la câteva reguli potrivit cărora am putea trăi fără a-i călca pe semenii noștri pe picior.

Căci să te gândești la propria fericire e considerat acum ca fiind egoism?

Cam așa, da. Când Spinoza folosește termenul de etică, el ar putea fi tradus la fel de bine și cu artă a vieții sau morală.

Și cu toate acestea. „Arta vieții demonstrată după metoda geometrică”?

„Metoda geometrică” se referă la limbaj sau la forma expunerii. Mai ții minte că Descartes voia să aplice metoda matematică asupra reflecției filosofice. Prin asta, el înțelege o reflecție filosofică construită ca și cum ea ar fi o strictă necesitate a gândirii raționale; Spinoza se așază în aceeași tradiție raționalistă. În etica sa el arată că viața oamenilor este condusă de legile naturii. Trebuie să ne eliberăm de sentimentele și senzațiile noastre, căci numai astfel ne putem găsi liniștea și putem fi fericiți, spunea el.

— Dar noi nu suntem conduși doar de legile naturii?

Mde, Spinoza nu e un simplu filosof ușor de înțeles, Sofie. Mai știi că Descartes spunea că realitatea constă din două substanțe strict despărțite între ele, anume gândirea și extinderea.

Cum să fi uitat asta?

Cuvântul „substanță” s-ar traduce cam așa: acel ceva constă din ceva anume care este, în fond, el însuși sau la care poate reduce. Totul este fie gândire, fie întindere în spațiu.

Nu e nevoie să repeți.

Dar Spinoza nu a preluat această separare. El spunea există doar o singură substanță. Tot ceea ce este se lasă redus la unul și același lucru. Și acest Unu îl denumea ca fiind substanță. În alte locuri el îi spune „Dumnezeu” sau „Natură”. Spinoza nu are deci o concepție dualistă despre realitate, cum avea Descartes. Spunem despre el că este monist. Asta înseamnă că el reduce întreaga natură și toate condițiile și relațiile de viață la una și aceeași substanță.

Aproape că nici nu s-ar putea deosebi mai tare.

Deosebirea dintre Descartes și Spinoza nu este atât de mare pe cât se susține. Și Descartes arată că numai Dumnezeu există prin el însuși. De-abia atunci când Spinoza pune semnul echivalenței între Dumnezeu și Natură – sau Dumnezeu și Creație – el se îndepărtează simțitor de Descartes și totodată de concepția iudaică sau creștină.

Căci atunci natura este Dumnezeu, și cu asta gata.

Dar când Spinoza folosește cuvântul „natură”, atunci el nu se gândește la natura spațială. Prin substanță, Dumnezeu sau Natură el înțelege tot ceea ce există, adică și ceea ce constă din spirit.

Deci atât gândirea, cât și extinderea în spațiu.

— Da, tocmai. Potrivit lui Spinoza, noi, oamenii, cunoaștem două dintre însușirile sau formele de manifestare ale lui Dumnezeu. Spinoza numește asemenea însușiri ale lui Dumnezeu atribute, și aceste atribute sunt tocmai gândirea și extinderea în spațiu de care vorbește Descartes. Dumnezeu – sau Natura – se manifestă deci fie ca gândire, fie ca ceva în spațiu. De altfel, e posibil ca Dumnezeu să aibă nesfârșit de multe alte însușiri în afară de gândire și extindere în spațiu. Însă oamenii nu cunosc decât aceste două atribute.

Da, bine, dar el se exprimă foarte complicat.

Da, ai aproape nevoie de ciocan și daltă ca să-ți croiești drum prin limbajul lui Spinoza. Poate că ne mai mângâiem spunându-ne că, până la urmă, găsim un gând care este la fel de cristalin și de clar ca un diamant.

— Aștept cu încordare.

— Tot ceea ce există în natură este deci fie gândire, fie extindere.

Fenomenele izolate de care ne izbim în viața noastră de zi cu zi – de exemplu, o floare sau o poezie de Henrik Wergeland – sunt moduri diferite ale atributelor gândire și extindere. Prin modus – la plural modi – înțelegem deci un anumit fel în care se exteriorizează substanța. Dumnezeu sau Natura. O floare este un modus al atributului extindere, iar o poezie despre aceeași floare este un

modus al atributului gândire. În fond însă, ambele sunt în modul cel mai profund expresie pentru una și aceeași substanță, Dumnezeu sau Natură.

— Doamne, ce complicație!

La Spinoza doar limbajul este complicat. Sub formulările lui rigide se ascunde o cunoaștere minunată, care este atât de nemaipomenit de simplă, încât limba de toate zilele nici nu o poate cuprinde.

Dar eu cred că am să prefer totuși limba de toate zilele.

Bine. Atunci încep chiar cu tine. Când pe tine te doare burta, cine anume simte durerea?

Asta o spui chiar tu. Eu.

E adevărat. Și când mai târziu te gândești că la un moment dat ai avut o durere de burtă, cine gândește atunci?

Tot eu.

— Atunci tu ești o persoană care are astăzi o durere de burtă și care mâine poate fi influențată de o anumită stare de spirit. Și Spinoza spunea că toate obiectele fizice care sunt în jurul nostru sau care se petrec în jurul nostru dau expresie lui Dumnezeu sau Naturii. În felul acesta, toate gândurile care ajung să fie gândire sunt gândurile lui Dumnezeu sau ale Naturii. Căci totul este unul și același lucru. Există doar un singur Dumnezeu, o Natură sau o Substanță.

Dar când gândesc ceva, atunci gândesc totuși eu. Și când mă mișc, atunci eu mă mișc pe mine. De ce vrei să-l aduci aici pe Dumnezeu?

Îmi place că participi cu atâta pasiune. Dar tu, cine ești tu? Tu ești Sofie Amundsen, dar ești, de asemenea, expresia a ceva infinit mai mare. Desigur, poți să afirmi că tu ești cea care gândești, sau că tu ești cea care te miști, dar nu poți tu să susții și că Natura gândește gândurile tale, ori că Natura mișcă în tine? Și se mai pune întrebarea prin care lentilă vrei tu să privești asta.

Vrei să spui că nu eu însămi hotărâsc în ce mă privește?

Știu și eu? Tu ai cumva un fel de libertate de a-ți mișca degetele mari așa cum vrei tu. Dar degetul mare se poate mișca numai potrivit cu natura lui. El nu poate țopâi dintr-o dată dincolo de mâna ta ca să sară prin cameră. Și tot astfel, ai și tu locul tău în acest întreg, copila mea. Tu ești Sofie, dar ești un deget în trupul lui Dumnezeu.

Atunci Dumnezeu determină tot ce fac eu?

Sau Natura, sau legile naturii. Spinoza îl considera pe Dumnezeu – sau legile naturii – ca fiind cauza lăuntrică a tot ceea ce se întâmplă. El nu este o cauză exterioară, căci Dumnezeu se exprimă prin legile naturii și numai prin ele.

Nu cred că văd deosebirea.

Dumnezeu nu este un mânuitor de marionete, care trage sforile și hotărăște prin asta ce se petrece pe scenă. Un astfel de „maestru al marionetelor” conduce păpușile din afară și el este atunci „cauza exterioară”. Dumnezeu însă nu conduce lumea astfel. Dumnezeu conduce lumea prin legile naturii. În felul acesta, Dumnezeu – sau Natura – este cauza lăuntrică pentru

tot ceea ce se întâmplă. Aceasta înseamnă că totul se întâmplă în natură în mod necesar. Spinoza avea o imagine deterministă despre viața naturii.

Cred că ai mai spus și înainte ceva asemănător.

Poate că te gândești la stoici. Și ei arătau că totul se întâmplă în chip necesar. De aceea era pentru ei atât de important să întâmpine toate evenimentele cu o „liniște stoică”. Omul nu trebuie să se lase împins de simțămintele lui. Asta o spune, dacă vrem și ne exprimăm foarte pe scurt, și etica lui Spinoza.

Cred că înțeleg ce vrea el să spună. Dar nu-mi place gândul că nu hotărâsc eu însămi în tot ce mă privește.

Haide să facem un salt îndărăt la băiețelul acela din epoca de piatră, care a trăit acum treizeci de mii de ani. Când s-a făcut mare, și-a aruncat lancea după animale, a iubit o femeie, care a devenit mama copiilor lui, și poți să fii sigură și că i-a venerat pe zeii tribului său. Cum ai putea să susții că ar fi hotărât el însuși toate acestea?

Nu știu.

— Sau închipuie-ți un leu în Africa. Tu crezi că el se hotărăște să-și ducă viața asemenea unui animal de pradă? Din cauza asta se aruncă el asupra unei antilope? Sau poate ar fi preferat să se hotărască pentru o viață de vegetarian?

— Nu, leul trăiește după propria lui natură.

— Sau, tocmai, după legile naturii. Asta faci și tu, Sofie, căci și tu ești natură. Acum tu poți, desigur – sprijinită de Descartes – să obiectezi că leul e un animal și nu un om cu însușiri spirituale libere. Dar gândește-te la un copil nou născut. El țipă și dă din picioare, și dacă nu i se dă lapte, atunci își suge degetul. Bebelușul acesta are și el libertatea voinței?

— Nu.

— Și când capătă un asemenea copil mic o voință liberă? Când are doi ani, un asemenea micuț aleargă peste tot și arată cu degetul nestăpânit la tot ce vede în fața ochilor. La trei ani îi bate pe toți la cap cu întrebările și la patru ani i se face dintr-o dată frică pe întuneric. Unde e aici libertatea, Sofie?

— Nu știu.

La cincisprezece ani, copila stă în fața oglinzii și începe să facă tot felul de experiențe cu fardurile. Oare acum își ia propriile ei decizii și face ce vrea ea?

Înțeleg ce vrei să spui.

Ea este Sofie Amundsen, asta e sigur. Dar ea trăiește conform legilor naturii. Ce e important e că ea însăși nu-și dă seama de toate astea, căci în spatele a tot și a toate se ascund niște cauze nesfârșit de multe și imens de complicate.

Cred că nu mai vreau să aud lucrurile astea mai departe.

Dar trebuie să mai răspunzi la o ultimă întrebare. Doi copaci la fel de bătrâni cresc într-o grădină mare. Unul dintre copaci e într-un loc cu mult soare și are din belșug la dispoziție pământ bogat în substanțe hrănitoare și

apă. Celălalt copac crește la umbră și pe un pământ prost. Care din acești doi copaci are să aibă mai multe roade?

Firește, cel cu condițiile mai bune de creștere.

— După cum spune Spinoza, copacul acesta e liber. El a avut libertatea deplină de a-și dezvolta posibilitățile pe care le avea. Dar dacă e vorba aici de un măr, atunci asta nu înseamnă că ar avea libertatea de a face fie mere, fie prune. Așa și cu oamenii. Condițiile politice, de pildă, ne pot împiedica în dezvoltarea și în evoluția noastră personală. O constrângere exterioară ne poate ridica obstacole în față. Numai când ne putem dezvolta liberi posibilitățile de care dispunem vom trăi ca oameni liberi. Și totuși vom fi conduși de structura noastră lăuntrică și de condițiile exterioare, exact la fel ca și băiatul din epoca de piatră în Renania, ca leul din Africa, sau ca mărul din grădină.

Am impresia că nu mai pot.

Spinoza susține că numai o singură ființă este pe deplin și întru totul „cauza sa însăși” și poate acționa în totală libertate. Numai Dumnezeu sau Natura reprezintă asemenea desfășurări libere și „neîntâmplătoare”. Un om se poate strădui spre o libertate care să-l facă să poată trăi fără constrângere exterioară. Dar el nu va ajunge niciodată la „voința liberă”. Noi înșine nu decidem tot ceea ce se întâmplă cu trupul nostru – căci trupul nostru este un modus al atributului extinderii în spațiu. Și noi nici măcar nu ne „alegem” gândurile. Omul așadar, nu are un suflet liber, întrucât stă deplin prizonier într-un trup mecanic.

Dar tocmai asta e cam greu de înțeles.

Spinoza spunea că pasiunile omenești – de exemplu, ambiția sau dorința – ne împiedică să ajungem la adevărata fericire sau armonie. Dar când ne dăm seama că toate se întâmplă din necesitate, atunci am putea dobândi o cunoaștere intuitivă a naturii ca întreg. Putem fi aduși la o trăire a faptului că totul se leagă într-o mare coerență, că de fapt totul e unul și același lucru. Țelul nostru este să cuprindem totul cu o privire de sus. Spinoza numea acest lucru a vedea totul sub specie aeternitatis.

Și asta ce înseamnă?

A vedea totul din punctul de vedere al eternității. Nu am început cu asta?

Trebuia atunci să sfârșim cu asta. Dar acum trebuie neapărat să mă duc acasă.

Alberto se ridică și luă o fructieră plină cu fructe din rafturile de cărți. Așeză fructiera pe masă.

— N-ai vrea să guști puțin înainte de a pleca?

Sofie își luă o banană. Alberto se hotărî pentru un măr verde. Ea rupse vârful bananei și începu să-i desprindă coaja.

E ceva aici, spuse ea deodată.

Unde?

Aici, în coaja bananei. Arată ca scris cu un creion cu tuș negru.

Sofie se aplecă spre Alberto și-i arătă banana. El citi cu glas tare:

Uite-mă iarăși, Hilde. Eu sunt peste tot, copila mea. Cele mai sincere urări de fericire pentru ziua ta de naștere!

— Foarte nostim, spuse Sofie.

— Omul ăsta devine tot mai rafinat.

— Dar e totuși. Imposibil. Știi cumva dacă în Liban se cultivă bananele? Alberto clătină din cap.

— În orice caz, eu nu mănânc.

— Atunci las-o acolo. Cineva care scrie înlăuntrul unei banane ca să-i ureze la mulți ani fiicei lui de ziua ei de naștere este, bineînțeles, nebun de legat. În același timp, vezi că e un om foarte șiret.

Amândouă se potrivesc.

Putem deci să stabilim acum și aici că Hilde are un tată viclean și șiret? Adevărul e că nu-i deloc un prostănac.

Asta ți-am spus-o și eu. La fel de bine era în stare să te facă ultima dată pe tine să-mi spui Hilde. Este cu puțință ca el să ne pună în gură toate cuvintele pe care le folosim.

Nimic nu e exclus. Dar, în același timp, totul poate fi pus sub semnul îndoielii.

Atunci întreaga existență poate, la fel de bine, să fie un vis.

Să nu grăbim prea tare lucrurile. În fond, s-ar putea să existe explicație mai simplă pentru toate astea.

Oricum, eu trebuie neapărat să ajung acasă. Mă așteaptă mama.

Alberto o conduse pe Sofie până la ușă. Când ea ieși, el spuse:

— Pe data viitoare, Hilde!

În clipa următoare ușa se închise în urma ei.

LOCKE

la fel de goală și fără conținut ca o tablă înainte ca profesorul să intre în clasă.

Sofie ajunse la opt și jumătate acasă. Cu o oră și jumătate mai târziu decât fusese înțelegerea – de fapt, nu fusese nici o înțelegere. Sofie sărise pur și simplu peste masă și-i scrisese mamei pe un bilețel că avea să fie îndărăt cel mai târziu la șapte.

Așa nu mai merge, Sofie. A trebuit să sun la informații și să întreb dacă au vreun abonat Alberto în orașul vechi. Mi-au râs pur și simplu în nas.

Nu era atât de ușor să plec de acolo. Cred că suntem pe punctul de a rezolva un mister mare.

Prostii.

Nu, e totul adevărat.

L-ai invitat la serbarea pe care o dai în grădină?

A, nu, am uitat.

Dar acum eu vreau neapărat să-l cunosc. Și chiar mâine. Nu e bine ca o fetiță să se întâlnească atât de des cu un bărbat mai în vârstă.

De Alberto nu trebuie în nici un caz să-ți fie frică. Tatăl Hildei e poate mai primejdios.

Care Hilde?

Fiica celui care e în Liban. Acela pare să fie un adevărat pezevenghi. Poate că el controlează, într-un anumit fel, lumea întreagă.

Dacă nu-mi faci cunoștință imediat cu acest Alberto, atunci nu mai ai voie să te întâlnești cu el. N-am liniște până când nu știu cel puțin cum arată.

Lui Sofie îi veni deodată o idee. Ieși în fugă din camera.

— Ce te-a găsit? Strigă mama după ea.

Aproape imediat Sofie se reîntorsese în cameră.

— Poți să vezi imediat cum arată. Dar sper că după aceea ai să mă lași în pace.

Gesticula cu o casetă video și se apropie cu ea în mână de aparatul video.

— Ți-a dăruit un video?

— E din Atena.

Curând începură să licărească imagini cu Alberto pe ecranul videoului. Mama rămase mută de uimire când apăru Alberto adresându-i-se direct Sofiei.

Și atunci Sofie văzu un lucru pe care-l remarcase și prima dată, dar pe care-l uitase după aceea. Pe Acropole se îmbulzeau o mulțime de oameni împărțiți în diverse grupuri turistice. În mijlocul unui asemenea grup era ridicată o mică pancartă – pe care scria HILDE.

Alberto se plimba mai departe pe Acropole. Apoi coborî și, printr-o intrare, ajunse iarăși în Areopag, acolo unde Apostolul Pavel le vorbise atenienilor. Din piața veche a orașului, Alberto continua să vorbească adresându-se Sofiei.

Mama ei comenta imaginile cu jumătate de voce: „De necrezut. Acesta e Alberto? Uite iarăși iepurele acela. Dar. Da, el vorbește într-adevăr cu tine, Sofie. Eu nu știam că Pavel a fost la Atena.”

Imaginea video se apropia de punctul în care vechea Atena se ridicase deodată din ruine. În ultima clipă Sofie opri caseta. Acum i-l arătase mamei pe Alberto, nu mai trebuia să i-l prezinte și pe Platon. În cameră se făcuse tăcere.

Nu găsești că arată de-a dreptul nostim? O necăji Sofie.

Dar trebuie să fie un om tare ciudat, dacă s-a filmat la Atena, doar ca să-i dăruie unei fetițe pe care abia dacă o cunoaște o casetă video. De fapt, când a fost el acolo?

— N-am nici o idee.

— Dar mai e ceva.

— Da?

Seamănă puțin cu maiorul care a locuit acum câțiva ani în coliba din pădure.

Poate că el este, mamă.

Dar de mai bine de douăzeci de ani nu l-a mai văzut nimeni.

— Poate o fi călătorit mult. La Atena, de exemplu.

Mama clătină din cap.

— Când l-am văzut și eu cândva, prin anii șaptezeci, nu arăta nici cu o zi mai tânăr decât acest Alberto astăzi pe video. Avea un nume străin.

— Knox?

— Da, poate, Sofie. Poate că îl chema Knox.

Sau poate Knag?

Nu, sincer, nu mai știu. Dar, în fond, despre ce Knox sau Knag vorbești tu?

Unul dintre ei e Alberto, celălalt e tatăl Hildei.

Mi se învârtesc toate în cap.

Mai e ceva de mâncare?

Poți să-ți încălzești chiftelulele.

După aceea, trecură exact două săptămâni fără ca Sofie mai audă ceva din partea lui Alberto. Primi încă o ilustrată cu felicitări de aniversare pentru Hilde, dar deși se apropia ziua ei ea nu primi nici o felicitare.

Într-o după-amiază, Sofie se duse cu autobuzul în orașul vechi și bătu la ușa lui Alberto. El nu era acasă, dar pe ușă atârna un bilețel. Pe bilet scria:

Cele mai calde sărutări de ziua ta de naștere, Hilde. Acum se apropie marele punct de cotitură. Clipa adevărului, copila mea. De fiecare dată când mă gândesc la asta, aproape că fac pe mine de râs. Asta are, firește, ceva de-a face cu Berkeley, ține-te bine!

Sofie desprinsese biletul și-l strecură în cutia de scrisori a lui Alberto, atunci când ieși din casă.

Ce Dumnezeu! Doar n-o fi plecat iarăși la Atena? Cum putea s-o lase așa, singură, pe Sofie, cu toate întrebările astea fără răspuns?

Când joi, 14 iunie, veni de la școală, Hermes se învârtea prin grădină. Sofie se repezi la el, și el îi ieși țopăind înainte. Îl îmbrățișă pe câine ca și când acesta ar fi putut să-i rezolve toate enigmele care o preocupau.

Iarăși scrise un bilet pentru mama ei, dar de data aceasta lăsă acolo și adresa lui Alberto.

Pe când străbăteau orașul, Sofie se gândea la ziua de mâine. Nu se gândea atât la ziua ei de naștere, aceea avea oricum să fie sărbătorită de-abia în seara de Sfântul Ioan. Dar a doua zi era și ziua de naștere a Hildei. Sofie era convinsă că în ziua aceea avea să se întâmple ceva cu totul extraordinar, în orice caz, aceste multe felicitări din Liban urmau să sfârșească.

După ce traversaseră piața și se apropiau de orașul vechi, trecură prin fața unui parc unde se afla un teren de joacă. Aici Hermes se opri în fața unei bănci. Era limpede că Sofie trebuia să se așeze pe banca aceea.

Se așeză și începu să-l scarpine pe câine în blana lui galbenă, în timp ce privea în ochii animalului. Îndată trupul câinelui fu străbătut de un fior. Acuma începe să latre, se gândi Sofie.

Fălcile câinelui începură să tremure, dar Hermes nici nu mârâi și nici nu lătră. Își deschise gura și spuse:

— Urările mele de fericire din toată inima, Hilde.

Sofie rămase ca împietrită. Oare câinele chiar vorbise cu ea de-adevărat?

Nu, fără îndoială că-și închipuise doar, pentru că ea se gândise toată vremea la Hilde. În adâncul inimii însă era convinsă că Hermes rostise cuvinte. Și chiar cu o voce adâncă, răsunătoare, de bas.

În clipa următoare totul era ca înainte. Hermes lătră de două ori, demonstrativ – ca pentru a ascunde faptul că tocmai vorbise cu voce omenească – și porni în trap mai departe spre casa lui Alberto. Înainte de a intra, Sofie își ridică ochii spre cer. Toată ziua fusese timp frumos, dar acum se strângeau în depărtare nori grei.

Când Alberto deschise ușa apartamentului, Sofie spuse:

Te rog, lasă la o parte politețurile. Ești un pezevenghi și o știi foarte bine.

Dar ce mai e acum, copila mea?

Maiorul l-a învățat pe Hermes să vorbească.

O, Doamne, a ajuns chiar până acolo?

Da, închipuie-ți.

Și ce a spus?

Poți să ghicești de trei ori.

— Ți-a spus, probabil, „Felicitări din inimă pentru aniversare” sau ceva de genul acesta.

— Bingo.

Alberto o lăsă pe Sofie să intre. Și astăzi se costumase, dar nu foarte diferit față de ultima oară, doar că astăzi costumul său nu mai avea atâtea funde și panglici și dantele.

Dar asta nu e totul, spuse Sofie.

Ce vrei să spui?

N-ai găsit biletul din cutia de scrisori?

A, biletul acela – l-am aruncat imediat.

Din partea mea n-are decât să facă în pantaloni când se gândește la Berkeley. Dar ce are filosoful ăsta că te îndeamnă la așa ceva?

Asta o vom vedea.

Dar ai să-mi povestești astăzi despre el?

Astăzi, da.

Alberto se instalează comod. Apoi spuse:

— Când am mai stat aici de vorbă, ți-am povestit despre Descartes și Spinoza. Am stabilit atunci că ei au ceva important în comun. Anume că amândoi sunt raționaliști.

Și raționalist este cineva care crede în importanța rațiunii.

Da, un raționalist crede în rațiune ca izvor al cunoașterii. El crede că există anumite idei înnăscute în om – și care există, așadar, independent de orice experiență de viață. Și cu cât e mai clară o asemenea idee sau reprezentare, cu atât mai sigur e că ea corespunde unei realități. Știi doar că Descartes avea o reprezentare distinctă despre o „ființă desăvârșită”. Pornind de la această reprezentare, el a ajuns la concluzia că există cu adevărat Dumnezeu.

Eu nu sunt chiar atât de uitucă.

Această gândire raționalistă era tipică pentru filosofia secolului al șaptesprezecelea. Ea fusese reprezentată energic și în Evul Mediu și ne amintim că am întâlnit-o și la Platon și Socrate. În secolul al optsprezecelea, însă, ea a fost supusă unor critici tot mai profunde. Mai mulți filosofi au susținut punctul de vedere că noi, de fapt, nu avem conținuturi ale conștiinței, atâta vreme cât nu avem experiențe de viață pe calea simțurilor. O asemenea concepție se numea empirism.

Și vrei să povestești astăzi despre acești empiriști?

Am să încerc. Cei mai importanți dintre acești empiriști – sau filosofi ai experienței – au fost Locke, Berkeley și Hume, toți trei englezi. Raționaliștii cei mai declarați care au dominat secolul al șaptesprezecelea au fost francezul Descartes, olandezul Spinoza și germanul Leibniz. De aceea facem deosebire între empirismul englez și raționalismul continental.

Din partea mea n-avem decât s-o facem, dar sunt și așa foarte multe vorbe. Ai putea să repeți ce înțelegem prin „empirism”?

Un empiric își ia toată știința și cunoașterea despre lume din ceea ce îi spun simțurile. Formularea clasică a poziției empiriste vine de la Aristotel, care a spus că nu e nimic în conștiință care să nu fi fost înainte în simțuri. Această idee conține critică clară la adresa lui Platon, care credea că omul poartă cu el idei innăscute provenind din lumea ideilor. Locke repetă cuvintele lui Aristotel și le îndreaptă împotriva lui Descartes.

Că în conștiință nu ar fi nimic care să nu fi fost înainte în simțuri?

— Noi nu avem idei sau reprezentări innăscute despre lume. În fond, noi nu știm nimic despre lumea în care am fost așezați, înainte de a fi văzut cu ochii această lume. Dacă avem deci o reprezentare sau o idee, pe care nu o putem pune în legătură cu trăirile experienței noastre de viață, atunci e vorba de o reprezentare falsă. Dacă, de pildă, folosim cuvinte ca „Dumnezeu”, „veșnicie” sau „substanță”, atunci rațiunea noastră merge în gol. Căci nimeni nu a cunoscut din experiență proprie pe Dumnezeu, sau veșnicia, sau ceea ce filosofii numesc „substanță”. În felul acesta, se pot scrie tratate erudite care în fond nu aduc nici un fel de cunoaștere nouă. O astfel de filosofie, care poate să fie foarte exact gândită, ar fi impresionantă, dar nu e altceva decât o fantezie a gândirii. Filosofii secolelor al șaptesprezecelea și al optsprezecelea moșteniseră multe asemenea tratate pline de erudiție. Toate trebuiau însă examinate sub lupă. Trebuiau, prin selectare, alese ideile bune de cele lipsite de conținut. Am putea compara asta cu procesul de spălare al nisipurilor aurifere. Partea cea mai mare este nisip și lut, dar din când în când mai strălucește printre ele și câte un grăunte de aur.

— Și asemenea grăunțe de aur sunt trăirile adevărate?

Sau, în orice caz, ideile care pot fi puse în legătură cu experiențele de viață omenești. Pentru empiriștii englezi, era important ca toate reprezentările omenești să fie cercetate pentru a se stabili dacă ele se pot întemeia pe experiențe de viață adevărate. Dar să-i luăm pe rând pe acești filosofi.

Dă-i drumul.

Primul a fost englezul John Locke, care a trăit între 1632 și 1704. Cartea sa cea mai importantă se numea *An Essay Concerning Human Understanding* – O încercare cu privire la rațiunea omenească – și a apărut în 1690. Aici el încearcă să limpezească două probleme. Întâi, el se întreabă de unde își iau oamenii gândurile și reprezentările. Și, în al doilea rând, dacă putem avea încredere în ceea ce spun simțurile noastre.

Un proiect dificil.

— Să luăm aceste probleme una după alta. Locke este convins că toate gândurile și reprezentările noastre sunt un reflex a ceea ce am văzut sau auzit. Înainte ca noi să fi simțit ceva, conștiința noastră este asemenea unei „tabula rasa” – „table pe care nu scrie nimic”.

Sună bine în norvegiană.

Înainte ca noi să simțim ceva, conștiința noastră este deci la fel de goală și fără conținut ca o tablă înainte ca profesorul să intre în clasă; Locke compară conștiința și cu o cameră nemobilată. Dar apoi se ivesc senzațiile. Vedem lumea în jurul nostru, o mirosim, o gustăm, simțim și auzim. Și nimeni nu face aceasta cu mai multă intensitate decât copiii mici. În felul acesta iau naștere ideile simple senzoriale. Dar conștiința nu primește în sine aceste impresii din afară în chip pasiv. Și în conștiință se petrece ceva. Ideile simple vor fi prelucrate prin meditație, reflecție, credință și îndoială. În felul acesta se nasc ceea ce Locke numește idei reflexive. El face deosebirea deci între „senzație” și „reflecție”. Căci conștiința nu este numai un receptor pasiv. Ea ordonează și prelucrează toate impresiile senzoriale care o asaltează. Și exact aici trebuie să fim atenți.

Atenți?

Locke subliniază că, prin simțuri, noi preluăm numai și numai simple impresii. Dacă, de exemplu, eu mănânc un măr, eu simt întregul măr într-o unică impresie simplă. În realitate, eu preiau o întreagă serie de asemenea impresii simple – că e vorba de ceva verde, care miroase proaspăt, e zemos și are gust acrișor. Abia după ce am mâncat multe mere, mă gândesc: acum eu mănânc „un măr”. Locke spune că, astfel, noi ne-am format o reprezentare compusă despre un măr. Când eram copii mici și am mâncat pentru prima dată un măr, nu aveam asemenea reprezentări compuse. Dar vedeam ceva verde, simțeam gustul a ceva proaspăt și zemos, hm, hm. Da, era și puțin acrișor. Treptat, am strâns laolaltă multe asemenea senzații senzoriale și ne-am format noțiuni cum ar fi „măr”, „pară” și „portocală”. Dar tot materialul cunoașterii lumii, noi îl datorăm în cele din urmă aparatului nostru senzorial. O cunoaștere care nu se lasă redusă la simplele impresii prin simțuri este, de aceea, o falsă cunoaștere și trebuie în consecință să fie respinsă.

— În orice caz, putem fi siguri că ceea ce vedem și auzim, mirosim și gustăm este cum îl simțim noi.

— Da și nu. Aceasta este cea de a doua întrebare la care caută să răspundă Locke. El a explicat întâi de unde luăm ideile și reprezentările noastre. Însă acum el se întreabă, de asemenea, dacă lumea este cu adevărat

așa cum o simțim noi. Nu e deloc ceva de la sine înțeles, Sofie. Nu avem voie să ne grăbim. Acesta este singurul lucru care-i este interzis unui filosof adevărat.

— Sunt mută ca un pește.

— Locke făcea deosebirea între calitățile senzoriale „primare” și cele „secundare”. Și aici el le întinde mâna filosofilor înaintea lui – de exemplu, lui Descartes.

— Explică-mi asta.

— Prin calități primare, el înțelege extinderea: greutatea, forma, mișcarea și numărul lucrurilor. În ce privește asemenea calități, putem fi siguri că simțurile ne redau însușirile reale ale lucrurilor. Dar noi mai avem senzații și cu privire la alte însușiri ale lucrurilor. Spunem că ceva este dulce sau acru, verde sau roșu, cald sau rece. Pe acestea Locke le numește calități secundare. Asemenea impresii senzoriale – cum ar fi culoarea, mirosul, gustul sau sunetul – nu redau însușiri reale care să fie proprii lucrurilor însele. Ele reprezintă doar influența însușirilor exterioare asupra simțurilor noastre.

Despre gust oricum nu ne putem certa.

Întocmai. Cu privire la însușirile primare – cum sunt mărimea sau greutatea – putem fi cu toții de acord, pentru că ele se află cuprinse în lucrurile însele. Însă însușirile secundare – cum sunt culoarea și gustul – pot diferi de la animal la animal sau de la om la alt om, dependente de felul în care este alcătuit aparatul senzorial al fiecărui individ.

Când Jorunn mănâncă o portocală, se strâmbă cum se strâmbă alții când mănâncă lămâie. De obicei nu mănâncă decât o bucățică. „E acră”, zice. Și de obicei mie mi se pare aceeași portocală dulce și gustoasă.

— Și niciuna dintre voi nu are dreptate, dar nici nu se poate spune că vreuna se înșală. Voi nu faceți decât să spuneți în ce fel portocala asta influențează simțurile voastre. La fel stau lucrurile cu experiența culorilor. Tu crezi că o anumită nuanță de roșu nu-ți place. Dacă Jorunn își cumpără tocmai o rochie în aceeași nuanță, ai face bine să-ți păstrezi impresia numai pentru tine. Fiecare gustă culoarea aceasta în nuanța respectivă în mod diferit, dar rochia însăși nu este nici drăguță, nici urâtă.

Dar toată lumea e de acord că o portocală e rotundă.

Da, dacă ai în față o portocală rotundă, atunci n-ai s-o simți ca pe un zar, în colțuri. Poți s-o găsești dulce sau acră, dar n-ai să poți „găsi” că ea cântărește opt kilograme, când nu are decât două sute de grame. Ai dreptul să „crezi” că ea cântărește mai multe kilograme, dar atunci înseamnă că ești cu totul aiurea. Când mai multe persoane apreciază cât anume cântărește un anumit obiect, atunci totdeauna una dintre ele e mai aproape de adevăr decât altele. Același e cazul și cu numărul unor obiecte. Într-o sticlă pot fi 986 boabe de mazăre sau nu. La fel și cu mișcarea. E vorba de un automobil care fie se mișcă – fie stă pe loc.

Înțeleg.

În legătură cu „realitatea extinsă în spațiu”, Locke este așadar de aceeași părere cu Descartes, anume că ea își arată anumite însușiri pe care omul le poate cuprinde cu rațiunea sa.

Nu e nici o artă specială să fii de acord cu așa ceva.

Și în alte domenii Locke acceptă ceea ce el numește cunoașterea „intuitivă” sau „demonstrativă”. El spune, de pildă, că anumite principii etice le sunt date tuturor oamenilor. Cu asta, el exprimă așa-numita „gândire a dreptului natural”, care este o trăsătură raționalistă. O altă caracteristică raționalistă la fel de clară este că Locke susține că e în firea rațiunii omenești să afirme existența lui Dumnezeu.

Poate că are dreptate.

Cu ce?

Cu faptul că există Dumnezeu.

Firește că asta se poate gândi. Dar el nu spune că aceasta ar fi o chestiune de credință. El spune că, pentru oameni, cunoașterea lui Dumnezeu provine din rațiunea omenească. Aceasta este o atitudine raționalistă. Trebuie să adaug aici și că Locke a apărat libertatea de opinie și toleranța. El a preconizat, de asemenea, egalitatea în drepturi a sexelor, socotind că poziția subordonată a femeii a fost impusă de bărbați. Și tocmai de aceea bărbații pot schimba o asemenea postură.

Sunt cu totul de acord cu asta.

Locke a fost unul dintre primii filosofi ai vremurilor noi care s-a preocupat de problema rolurilor care le revin sexelor în societate. Mai târziu, acest lucru a fost de mare importanță pentru tizul său, John Stuart Mill (1806-1873), care la rândul-i a fost o personalitate importantă în acțiunile pentru egalitatea în drepturi a femeilor cu bărbații. Locke a exprimat foarte de timpuriu idei liberale, care abia în timpul Iluminismului francez din secolul al optsprezecelea și-au câștigat influență. De exemplu, el a propus pentru prima dată așa-numitul principiu al separării puterilor.

— Asta înseamnă că puterea în stat este divizată în diferite instituții.

— Mai știi care anume sunt instituțiile astea?

— Există puterea „legislativă” sau parlamentul. Apoi e cea „judiciară” sau tribunalele. Și, în sfârșit, există puterea „executivă” sau guvernul.

— Această împărțire tripartită a pornit de la filosoful iluminist francez Montesquieu (1689-1755). Locke a susținut că legislativul și executivul trebuie să fie separate între ele dacă vrem să împiedicăm instalarea tiraniei. El a trăit în aceeași epocă cu Ludovic al XIV-lea, care concentrase în mâna lui întreaga putere. „Statul sunt eu”, spunea el. Noi îl numim astăzi un conducător absolutist și, referindu-ne la statul acesta „al lui”, am putea vorbi mai curând despre o stare de lucruri nedreaptă. Pentru a asigura un stat de drept, trebuie ca reprezentanții poporului să elaboreze legile, care apoi să fie aplicate de rege și de guvern – așa cum era de părere Locke.

HUME.

Atunci arunc-o în foc.

Alberto rămăsese cu privirile ațintite pe măsuța dintre ei. O dată se întoarse și privi pe fereastră.

Se înnoarează, spuse Sofie.

Da, e zăpușeală.

Acum povestești despre Berkeley?

El a fost cel de-al doilea dintre empiriștii englezi. Dar în multe privințe el reprezintă o problemă în sine, aparte, ne vom concentra întâi asupra lui David Hume, care a trăit de la 1711 până la 1776. Filosofia sa e considerată astăzi drept cea mai importantă dintre filosofii empiriste. De o însemnătate mare a fost și faptul că s-a interesat de filosofia lui marele Immanuel Kant.

Și nu joacă aici nici un rol faptul că pe mine mă interesează mult mai mult filosofia lui Berkeley?

Asta nu înseamnă nimic. Hume a crescut în apropiere de Edinburg în Scoția, și familia sa ar fi vrut să-l facă jurist. El însuși spunea că a simțit „o repulsie de neînvingătoare față de orice altceva în afara filosofiei și a învățaturii în general”. El a trăit, asemenea marilor gânditori francezi Voltaire (1694-1788) și Rousseau, în plină epocă a Luminilor și a făcut călătorii extinse prin Europa înainte de a se stabili din nou, spre sfârșitul vieții, la Edinburg. Opera sa cea mai însemnată, un Tratat despre natura omenească, a apărut când Hume era în vârstă de douăzeci și opt de ani. El însuși susținea că ideea acestei cărți i-ar fi venit când avea doar cincisprezece ani.

Văd că ar trebui să mă grăbesc.

Tu ai și ajuns la momentul acesta.

Dar dacă vreau să-mi fac propria mea filosofie, atunci ea are să arate cu totul altfel decât cele pe care le-am ascultat până acum.

Îți lipsește ceva anume în ele?

În primul rând, toți filosofii despre care am auzit până acum sunt bărbați. Și bărbații par să trăiască în lumea lor proprie. Pe mine mă interesează lumea adevărată. Florile și animalele și copiii care se nasc și cresc. Filosofii tăi vorbesc tot timpul despre oameni și mereu mai vine câte un tratat despre natura omenească. Însă toți oamenii aceștia par să fie, de fapt, un bărbat de vârstă mijlocie. Dar viața începe, în ciuda acestora toate, cu sarcina și nașterea. Găsesc că până acum au fost prea puține scutece și prea puține țipete de copii. Poate că a fost și prea puțină dragoste și prietenie.

— Firește că ai întru totul dreptate. Dar poate că tocmai Hume este un filosof care gândește altfel. Mai mult decât oricare altul, el își găsește punctul de plecare în lumea de toate zilele. Cred că Hume avea foarte multă sensibilitate pentru felul în care copiii – adică noii cetățeni ai lumii – își trăiesc viața.

— Am să mă concentrez, atunci.

— Ca empirist, Hume considera că e datoria lui să dea la o parte toate conceptele și construcțiile de gândire neclare. Pe atunci circulau, în scris și în conversații, tot felul de vechituri și rămășițe din Evul Mediu și de la filosofii raționaliști din secolul al șaptesprezecelea. Hume voia să se întoarcă la

senzațiile originare ale oamenilor despre lume. Nici o filosofie „nu ne va putea conduce vreodată dincolo de experiențele cotidiene, sau nu ne va putea da reguli de comportare care să fie altfel decât cele pe care ni le facem noi, prin meditațiile noastre asupra vieții de zi cu zi” – spunea el.

Până acum sună atrăgător. Ai câteva exemple?

La vremea lui Hume era răspândită părerea că există îngeri. Prin înger, noi ne reprezentăm o siluetă omenească având aripi. Tu ai văzut vreodată o astfel de ființă, Sofie?

— Nu.

Dar tu ai văzut o siluetă omenească?

Asta e o întrebare prostească.

Dar ai văzut și aripi?

Bineînțeles, dar niciodată la un om.

Deci, potrivit lui Hume, „îngerii” sunt o reprezentare construită din elemente diferite. Ea constă din două experiențe diferite, care oricum nu sunt grupate laolaltă în realitate, ci au fost legate una de alta doar în fantezia oamenilor. Cu alte cuvinte, reprezentarea aceasta este falsă și trebuie aruncată peste bord. În același fel trebuie să facem curățenie în toate gândurile și reprezentările noastre, ca și în toate colecțiile noastre de cărți. Căci, așa cum a spus Hume: „Să luăm o carte oarecare în mână și să ne întrebăm: Cuprinde cartea asta vreo modalitate oarecare de a gândi abstract despre mărimi sau despre număr? Nu. Cuprinde ea vreo modalitate oarecare de a gândi bazându-se pe experiență cu privire la fapte și la existență? Nu. Atunci arunc-o în foc, căci ea nu poate conține decât sofisticărie și fantezie”.

Foarte drastic spus.

Dar atunci, ceea ce rămâne este lumea, Sofie. Mai proaspătă și mai distinctă în contururile ei decât înainte. Hume voia să se întoarcă la întrebarea cum anume își trăiește un copil lumea – înainte ca în conștiința lui să-și ocupe locul gândurile și reflecția. N-ai spus chiar tu că mulți filosofi de care ai auzit trăiesc într-o lume numai a lor, și că pe tine te interesează mai mult lumea reală?

Cam așa am spus.

Hume ar fi putut spune exact același lucru. Dar haide să-i urmărim mai cu atenție mersul gândirii.

Te ascult.

Hume constată mai întâi că omul are două feluri de reprezentări: pe de o parte impresii, și pe de altă parte idei. Prin impresie el înțelege senzația nemijlocită a realității exterioare, iar prin idee amintirea unei asemenea impresii.

Exemple, te rog.

Când te arzi de o sobă fierbinte, atunci ai o „impresie” nemijlocită. Mai târziu, poți să-ți amintești că te-ai ars la mână. Și asta denumește Hume o „idee”. Deosebirea este doar că impresia este mai puternică și mai vie decât amintirea de mai târziu despre acea impresie. Poți să spui că „impresia”

provenită din simțuri este originalul, iar „ideea” sau amintirea este o copie palidă. Căci, în fond, „impresia” este cauza directă a „ideii” care este păstrată în conștiință.

Până aici sunt de acord.

Mai departe, atât o „impresie”, cât și o „idee” pot fi sau simple, sau combinate. Mai știi că atunci când era vorba de Locke am amintit de un măr. Experiența directă a unui măr este o asemenea „impresie compusă”. În felul acesta și reprezentarea pe care și-o face o conștiință despre un măr este „o idee compusă”.

Scuză-mă că te întrerup, dar asta e ceva chiar atât de important?

— Și încă foarte important. Deși filosofii și-au bătut capul cu o serie de probleme aparente doar, nu trebuie să dai înapoi când e vorba să iei parte la o meditație mai profundă. Hume i-ar fi dat, desigur, dreptate lui Descartes când acesta spunea că e important ca un demers al gândirii să se construiască pornind de la temelii.

— Capitulez.

— Pe Hume îl preocupă faptul că uneori noi putem compune asemenea „idei”, fără ca ele să fie compuse în realitate. Astfel iau naștere idei false și reprezentări despre lucruri care nu există în natură. Am pomenit adineaori despre îngeri. Mai înainte fusese vorba de crocofanți. Un alt exemplu este Pegas, deci un cal cu aripi. Prin toate aceste exemple, trebuie să înțelegem că, de fapt, conștiința noastră a tăiat și a lipit, ca să spunem așa, pe cont propriu. El a luat aripile de la o impresie și calul de la o altă impresie. Toate părțile componente au fost sesizate ca impresii o dată și au intrat, de aceea, ca „impresii” reale în teatrul conștiinței. Conștiința însăși nu a inventat, în fond, nimic. Conștiința a recurs pur și simplu la foarfece și la clei și a construit pe o altă cale niște „idei” sau reprezentări false.

Înțeleg. Acum înțeleg și că asta poate să fie ceva important.

Bine. Hume vrea așadar să analizeze fiecare reprezentare izolată pentru a descoperi dacă ea este combinată într-un anume fel pe care nu-l găsim în realitate. El întreabă: De la ce impresii pornește această reprezentare? În primul rând, el trebuie să stabilească de la ce reprezentări simple s-a plecat pentru ca „o idee compusă” să ia ființă. În felul acesta, el dobândește o metodă critică pentru a analiza reprezentările omenești. Și astfel vrea să facă ordine în gândurile și în conceptele noastre.

Ai unul sau două exemple?

Pe vremea lui Hume, mulți oameni aveau o idee, o reprezentare clară despre „cer”, sau despre „noul Ierusalim”. Mai ții minte poate că Descartes explicase că reprezentările „clare și distincte” pot fi în sine o garanție că asemenea reprezentări corespundeau la ceva care în mod real avea existență.

Cum ți-am mai spus, eu nu uit chiar atât de ușor.

— Dar ne dăm seama curând că „cerul” este o idee extrem de complexă. Să pomenim numai câteva elemente: în „cer” există o „poartă de perle”, sunt „drumuri de aur” și „îngeri fără număr” – și așa mai departe. Încă nu am

limpezit totul în ceea ce ar însemna detaliile simple. Căci „poartă de perlă”, „drumuri de aur” și „îngeri fără număr” sunt niște reprezentări compuse. De-abia când vom constata că ideea noastră compusă despre cer e alcătuită din reprezentări simple cum ar fi „perlă”, „poartă”, „drum”, „aur”, „făptură înveșmântată în alb” și „aripi” putem să ne întrebăm dacă am avut vreodată niște „impresii simple” corespunzătoare acestora.

Și asta avem. Dar atunci înseamnă că am lipit laolaltă toate impresiile acestea simple într-un tablou de vis.

Da, tocmai. Căci atunci când noi, oamenii, visăm, ne folosim, ca să spunem așa, de foarfece și de lipici. Însă Hume susține că toate materialele din care ne compunem imaginile noastre fanteziste din vis au ajuns în conștiința noastră cândva ca simple impresii. Cineva care nu a văzut niciodată aur nu-și va putea reprezenta nici o stradă făcută din aur.

Asta e foarte deștept. Și atunci ce facem cu Descartes și cu reprezentarea lui clară și plină de sens despre Dumnezeu?

Și la asta Hume are un răspuns. Să zicem că ni-l reprezentăm pe Dumnezeu ca pe o ființă nesfârșit de inteligentă, înțeleaptă și bună. Avem așadar o idee compusă care constă din ceva infinit de înțelept, infinit de înțelegător și nesfârșit de bun. Dacă noi n-am fi avut niciodată experiența inteligenței, înțelepciunii și bunătății, atunci n-am avea nici o asemenea concepție despre Dumnezeu. Poate că intră în reprezentarea noastră despre Dumnezeu faptul că el este un tată sever, dar drept – deci o reprezentare care este compusă din „sever”, „drept” și „tată”. După Hume, mulți critici ai religiei s-au referit tocmai la aceasta, anume că o asemenea reprezentare a divinității se poate reduce la modul în care noi înșine am experimentat când eram copii. Reprezentarea unui tată a dus la reprezentarea unui tată în cer, după cum s-a spus.

Și poate că e adevărat. Însă eu nu am acceptat niciodată că Dumnezeu trebuie neapărat să fie un bărbat. De exemplu, mama spune câteodată „Gudny” lui Dumnezeu.

Hume voia deci să atace toate gândurile și ideile care nu se pot reduce la impresii corespondente ale simțurilor. El spunea „că vrea să alunge toate discuțiile absurde care au dominat atât de multă vreme gândirea metafizică și au discreditat-o”. Dar și în viața de toate zilele noi folosim concepte din acestea compuse, fără să ne mai întrebăm dacă ele au în primul rând vreo valabilitate. Acesta e, de exemplu, cazul cu ideea unui eu sau al unui nucleu al personalității. Această reprezentare a constituit totuși fundamentul filosofiei lui Descartes. Era acea idee clară și distinctă pe care s-a construit întreaga sa filosofie.

— Sper că Hume nu a încercat să nege că eu sunt eu. Asta ar fi pur și simplu o prostie.

— Sofie, dacă eu vreau ca tu să înveți măcar un singur lucru din acest curs de filosofie este anume acela că nu ai voie să tragi concluzii pripite.

— Spune mai departe.

— Nu, poți tu singură să aplici metoda lui Hume ca să analizezi ce înțelegi tu ca fiind „eul” tău.

Atunci trebuie să întreb întâi dacă reprezentarea eului este simplă sau compusă.

Și la ce răspuns ajungi?

Ar trebui să recunosc poate că eu mă simt pe mine destul de compusă. De pildă, sunt foarte capricioasă. Și îmi vine greu să mă decid într-un fel sau altul. Pe lângă asta, se poate întâmpla ca mie să-mi placă sau să-mi facă silă unul și același om.

Astfel reprezentarea eului este o idee compusă.

O. K. Acum trebuie să mă întreb dacă am o impresie compusă despre propriul meu eu. O am oare? Și o am oare tot timpul?

Și asta nu te face să te simți nesigură?

— Eu mă schimb toată vremea. Eu nu mai sunt astăzi aceeași de acum patru ani. Starea mea de spirit și reprezentarea mea despre mine însămi se schimbă de la un minut la altul. Se întâmplă ca uneori să mă simt deodată ca un „om cu totul nou”.

— Deci senzația asta că avem un nucleu de neschimbat al personalității este o reprezentare falsă. Ideea pe care ne-o facem despre eul nostru constă, în realitate, dintr-un lung lanț de impresii individuale pe care tu nu le-ai trăit niciodată în același timp. Nu este decât un „mănunchi de conținuturi diferite ale conștiinței, care se urmează unul altuia, cu o viteză de neconceput și sunt constant în schimbare și în mișcare”, spune Hume. Conștiința noastră ar fi „un fel de teatru”, în care aceste conținuturi diferite „apar unul după altul, vin și pleacă, și se amestecă între ele într-o nesfârșită varietate a pozițiilor și a modurilor de ordonare”. Pentru Hume e important că noi nu avem nici o personalitate fundamentală în spatele căreia sau la adăpostul căreia asemenea percepții și stări ale spiritului să apară și să dispară. Este același lucru ca imaginile pe ecranul unui cinematograf: pentru că se schimbă atât de repede, nu mai vedem că filmul este „combinat” din imagini simple. De fapt, aceste imagini nici nu depind una de alta, adică în realitate filmul este o sumă de instantanee.

Cred că renunț.

Asta înseamnă că renunți la ideea că ai avea un nucleu neschimbător al personalității.

Da, cam asta înseamnă.

Și chiar cu o clipă înainte erai de cu totul altă părere. Trebuie să mai spun și că analiza făcută de Hume conștiinței umane și refuzul lui de a recunoaște un nucleu constant al personalității au mai fost expuse cu 2.500 de ani înainte, la celălalt capăt al lumii.

De cine?

De Buddha. E aproape de speriat cât de asemănător se exprimă cei doi. Buddha considera viața omului ca pe un șir neîntrerupt de procese mentale și fizice, care îi schimbă pe oameni de la o clipă la alta. Sugarul nu mai e aceeași

ființă ca omul matur, iar eu nu mai sunt astăzi același care am fost ieri. Despre nimic nu pot spune că „acesta este al meu”, spunea Buddha, și despre nimic nu pot spune „acesta sunt eu”. Nu există deci nici un eu și nici un sâmbure constant al personalității.

Da, asta are o asemănare surprinzătoare cu ce spune Hume.

Ca o continuare a ideii unui eu care să nu se schimbe niciodată, mulți raționaliști au considerat ca de la sine înțeles că omul are un suflet nemuritor.

Dar e și asta o reprezentare falsă?

Cel puțin asta o spun Hume și Buddha. Știi tu ce le-a spus Buddha discipolilor săi chiar înainte de moarte?

Nu, de unde să știu?

„Toate lucrurile compuse sunt supuse pieirii.” Poate că și Hume ar fi spus același lucru. Sau, dacă vrei, și Democrit. Știm, în orice caz, că Hume a respins orice încercare de a demonstra nemurirea sufletului, sau existența lui Dumnezeu. Aceasta nu înseamnă că el excludea credința; spunea însă că a crede că e cu putință să dovedești adevărul credinței religioase prin rațiunea umană este o prostie raționalistă. Hume nu era creștin; dar nu era nici un ateu convins. Era ceea ce noi numim un agnostic.

Și asta ce înseamnă?

Un agnostic este un om care nu știe dacă există Dumnezeu. Când, pe patul de moarte, Hume a fost vizitat de un prieten, acel prieten l-a întrebat dacă crede în viața de apoi. Și Hume ar fi răspuns că este posibil ca o bucată de cărbune așezată în foc să nu ardă.

— Aha.

— Răspunsul era tipic pentru totala lui lipsă de prejudecăți. El accepta drept adevăr doar acele lucruri despre care avea experiențe sigure ale simțurilor. Toate celelalte posibilități le lăsa deschise. El nu respingea nici credința în Iisus Hristos și nici cea în miracole. Dar aici e vorba tocmai de credință, iar nu de știință sau rațiune. Poți spune că ultimele legături dintre credință și știință au fost tăiate prin filosofia lui Hume.

Ai spus că el nu a negat categoric miracolele.

Dar asta nu înseamnă că ar fi crezut în miracole. El a spus că oamenii au o mare nevoie să creadă în ceea ce noi am numi astăzi, poate, „evenimente supranaturale”. Numai că toate miracolele despre care se povestește s-au petrecut foarte departe sau cu multă, multă vreme în urmă. Așadar, Hume era rezervat față de miracole pur și simplu, pentru că el nu le trăise. Dar nici nu experimentase că minunile n-ar fi putut să existe.

Asta trebuie s-o explici mai bine.

Hume definește un miracol ca pe o întrerupere a legilor naturii. Dar noi nu putem afirma că am fi trăit în experiența noastră legile naturii. Noi trăim cunoașterea faptului că o piatră cade la pământ dacă-i dăm drumul din mână, iar dacă ea n-ar cădea – atunci am trăi și această experiență.

Eu aș considera asta drept un miracol – sau ca pe ceva supranatural.

Tu crezi deci în două naturi, o natură și o supranatură. Nu ești cumva pe calea de întoarcere spre cețurile raționaliste?

Poate, dar eu cred că piatra cade la pământ de fiecare dată când îi dăm drumul din mână.

— Și de ce?

— Acuma ești de-a dreptul scârbos.

Nu sunt scârbos, Sofie. Pentru un filosof nu e niciodată fals să pună întrebări. Poate că vorbim aici despre punctul cel mai important al filosofiei lui Hume. Răspunde acum: de ce tu să fii atât de sigură că piatra are să cadă totdeauna la pământ?

Am văzut asta atât de des, încât sunt foarte sigură de așa ceva.

Hume ar spune că tu ai trăit deseori experiența prin care ai aflat că o piatră cade la pământ. Dar tu nu ai trăit experiența că ea va cădea totdeauna. În mod normal, se va spune că piatra cade la pământ ca urmare a legii gravitației. Dar noi nu am avut niciodată experiența unei asemenea legi. Noi avem experiența doar a faptului că lucrurile cad.

Și nu e același lucru?

Nu într-un tot. Ai spus că tu crezi că piatra va cădea la pământ pentru că tu ai văzut lucrul acesta atât de des. Și tocmai asta îl interesează pe Hume. Tu ești în atât de mare măsură obișnuită ca una să-i urmeze alteia, încât până la urmă te aștepti ca de fiecare dată când dai drumul unei pietre, să se petreacă același lucru. În felul acesta se nasc reprezentări despre ceea ce noi numim „legile neschimbătoare ale naturii”.

Și el chiar vrea să spună că e de conceput ca piatra să nu mai cadă la pământ?

El era la fel de convins ca și tine că piatra avea să cadă la pământ la fiecare încercare, însă tot el atrage atenția asupra faptului că nu a trăit ca experiență motivul pentru care se întâmplă acest lucru.

Dar nu ne-am îndepărtat binișor de copii și de flori?

Nu, chiar dimpotrivă. Tu poți să-i iei pe copii ca martori pentru afirmațiile lui Hume. Cine crezi tu că ar fi mai surprins dacă ar vedea că o piatră plutește o oră sau două în aer – tu sau un copil de un an?

Eu aș fi mai uimită.

Și de ce, Sofie?

Probabil pentru că eu înțeleg mai bine decât un copil mic cât de contrar naturii ar fi așa ceva.

Și de ce nu ar înțelege copilul că faptul e contrar naturii.

Pentru că el nu a învățat încă ce este natura.

Sau pentru că natura nu a ajuns încă pentru el o obișnuință.

— Înțeleg ce spui tu aici. Hume voia să-i facă pe oameni să fie mai atenți.

— Acuma îți dau următoarea temă pentru acasă: Când tu și un copil mic asistați împreună la un mare spectacol de scamatorie – în care, de exemplu, ceva plutește prin aer – cine dintre voi doi s-ar amuza mai mult la un asemenea număr de scamatorie?

— Îmi vine să cred că eu m-aș amuza cel mai mult.

— Și de ce?

— Pentru că eu aș înțelege ce nebunie e asta.

— Foarte bine. Copilul cel mic nu se va bucura văzând că legile naturii au încetat, înainte de a fi învățat să le cunoască.

— Ai putea să spui și așa.

— Ne aflăm în continuare în chiar miezul filosofiei empirice a lui Hume. El ar fi adăugat că, de fapt, copilul acela nu ar fi devenit încă sclavul unor obișnuințe. Un copil are deci mai puține prejudecăți decât ai tu. Se pune întrebarea dacă acel copil nu este în același timp și un filosof mai bun. Pentru că un copil nu are opinii preconcepute. Și asta, draga mea Sofie, este cea dintâi dintre virtuțile filosofiei. Copilul trăiește și simte lumea așa cum este ea, fără să adauge obiectelor mai mult decât trăiește el în experiențele lui.

Mie îmi pare totdeauna rău ori de câte ori am prejudecăți.

Când Hume se ocupă de puterea obișnuinței, atunci el se concentrează asupra așa-numitei legi a cauzalității. Această lege spune că tot ceea ce se întâmplă trebuie să aibă o cauză. Hume se servește ca exemplu de două bile de biliard. Dacă lași să se rostogolească o bilă neagră de biliard spre una albă care stă locului, ce se întâmplă cu bila albă?

Când cea neagră o lovește pe cea albă, atunci bila albă se pune în mișcare.

Da, și de ce asta?

Pentru că a fost lovită de bila neagră.

În cazul acesta, noi spunem că lovitura bilei negre a fost cauza prin care bila albă a fost pusă în mișcare. Dar nu trebuie să uităm că nu avem voie să definim ceva cu certitudine decât atunci când avem experiența acelui lucru.

— Asta am experimentat-o și eu foarte des. Jorunn are în pivniță o masă de biliard.

Hume spune că singura experiență a fost că bila neagră o lovește pe cea albă, și că cea albă alunecă atunci pe masă. Tu nu ai experimentat chiar cauza pentru care se rostogolește bila albă. Tu ai constatat, prin experiența ta, doar că un eveniment îl urmează în timp pe un altul, dar nu ai aflat că cel de al doilea eveniment se petrece în temeiul primului.

Asta nu este cam prea subtil?

Nu, este doar ceva important. Hume susține că așteptarea ca una să urmeze după alta nu este ceva care se află în obiectele înseși, ci în conștiința noastră. Acest lucru poate fi recunoscut la copilul care, în situația asta, n-ar fi făcut ochii mari dacă una dintre bile ar fi lovit-o pe cealaltă și amândouă ar fi rămas nemișcate la locul lor. Când vorbim despre „legile naturale” sau despre „cauză și efect”, vorbim de fapt despre obișnuințele omenești și nu despre ceea ce e rațional. Legile naturale nu sunt nici raționale, nici iraționale, ele sunt, pur și simplu. Așteptarea aceasta, ca bila albă de biliard să fie pusă în mișcare când o lovește cea neagră, nu este de altfel înnăscută. Noi ne naștem fără

așteptări în ce privește felul în care este alcătuită lumea, sau felul în care se comportă lucrurile. Lumea este cum este și asta noi o aflăm treptat.

Iarăși am impresia că acest lucru nu e chiar atât de important.

Poate fi important dacă așteptările noastre ne ispitesc spre concluzii prea grăbite. Hume nu contestă faptul că există legi constante ale naturii, dar pentru că noi nu putem cunoaște din experiența noastră legile înseși ale naturii, am putea ușor trage niște concluzii greșite.

Poți să-mi dai câteva exemple?

Faptul că eu văd o herghelie de cai negri nu înseamnă că toți caii sunt negri.

Aici ai, firește, dreptate.

Și chiar dacă toată viața mea eu am văzut numai corbi negri, asta nu înseamnă că nu există corbi albi. Pentru un filosof și pentru un om de știință poate fi important să nu respingă posibilitatea găsirii corbilor albi. Poți defini vânătoarea corbilor albi drept cea mai importantă sarcină a științei.

Înțeleg.

Când e vorba de raportul între cauză și efect, atunci poate că mulți consideră fulgerul drept cauză a tunetului, pentru că tunetul urmează totdeauna fulgerului. Acest exemplu nu e mult diferit de cel cu bilele de biliard. Însă e fulgerul cu adevărat cauza tunetului?

— Nu într-un tot, de fapt fulgeră și tună exact în același timp.

— Pentru că fulgerul și tunetul sunt urmări ale unei descărcări electrice.

Chiar dacă noi trăim mereu experiența faptului că tunetul urmează fulgerului, aceasta nu înseamnă că fulgerul este cauza tunetului. În realitate, un al treilea factor le provoacă pe amândouă.

— Înțeleg.

— Un empirist din secolul XX, Bertrand Russell, a dat un exemplu mai grotesc: Un pui de găină, care are în fiecare zi experiența faptului că primește de mâncare când îngrijitorul de la crescătorie trece prin curte, va trage până la urmă concluzia că între trecerea îngrijitorului prin curte și hrana pusă în vasul de grăunțe există o conexiune strictă.

Dar într-o zi el nu va primi mâncarea?

Într-o zi vine îngrijitorul și-i sucește puiului gâtul.

Pfui, răule!

Că lucrurile urmează unele altora în timp nu înseamnă deci în mod necesar că există o conexiune cauzală între ele. Una dintre cele mai importante sarcini ale filosofiei este să atragă atenția oamenilor să nu tragă concluzii pripite. Aceasta poate cauza multor forme de superstiții.

Cum așa?

Vezi o pisică neagră trecând pe stradă, prin fața ta. Ceva mai târziu, în aceeași zi, te împiedici și-ți scrântești piciorul. Dar asta nu înseamnă că între cele două întâmplări există o le-gătură de la cauză la efect. Nu în ultimul rând, în activitatea științifică este important să nu tragem concluzii pripite. Deși mulți oameni s-au făcut sănătoși după ce au luat o anumită dozie, asta nu

înseamnă că doctoria i-a făcut sănătoși. De aceea avem nevoie de un grup mare de oameni care cred că primesc aceeași doctorie, dar în realitate li se dă doar făină cu apă. Dacă și acești oameni se fac sănătoși, atunci trebuie să existe un al treilea factor de însănătoșire – de exemplu, credința în eficacitatea acelei doctorii.

— Cred că, încet, încep să pricep ce trebuie să înțelegem prin empirism.

— Și în legătură cu etica și morala Hume s-a opus gândirii raționaliste.

Raționaliștii susțineau ca inerent rațiunii omenești faptul că ea deosebește între ce e drept și ce e nedrept. Am mai întâlnit această idee a dreptului natural la mulți filosofi, de la Socrate la Locke. Însă Hume nu crede că rațiunea hotărăște ce spunem și facem noi.

Dar ce anume?

Sentimentele noastre. Când te hotărăști să ajuți un om nevoiaș, atunci sentimentele te îndeamnă la asta, nu rațiunea.

Și dacă n-am chef să dau, așa, bani de pomană?

Și asta tot de sentimente depinde. Nu e nici rațional nici irațional să nu dai de pomană unui nevoiaș, dar poate să fie ceva urât.

Undeva tot trebuie să existe a graniță. Toți știu că nu e bine să omori un alt om.

Hume spune că toți oamenii au sensibilitate față de bunăstarea sau necazurile celorlalți. Avem, deci, o capacitate de simpatie. Dar astea n-au nimic de-a face cu rațiunea.

Nu știu dacă aș fi atât de sigură de acest lucru.

Nu e totdeauna ceva chiar atât de nerațional să dai la o parte pe cineva din drumul tău, Sofie. Dacă vrei să realizezi ceva, un lucru ca ăsta îți poate fi chiar de ajutor.

— Ei, acuma! Protestez!

Atunci, poate că ai să-mi explici de ce nu trebuie să ucidem un om care ne deranjează.

Și omul acela iubește viața. Din cauza asta nu ai voie să-l omori.

Este asta o dovadă logică?

N-am idee.

Ce ai făcut tu a fost să tragi concluzia de la o propoziție descriptivă – „și omul acela iubește viața” – la o așa-zisă propoziție orientativă sau normativă – „de aceea nu ai voie să-l omori”. Din punctul de vedere strict al rațiunii, asta e o prostie. La fel de bine ai putea conchide, din faptul că mulți oameni se eschivează de la plata impozitelor, că și tu ar trebui să faci la fel. Hume a arătat că nu se poate trece niciodată de la propoziții constatative – de tipul este – la propoziții de tipul – trebuie. Și totuși aceasta se întâmplă foarte frecvent – și nu rareori în articolele de ziare, în programele partidelor politice și în discursurile parlamentare. Ai vrea să ascuți câteva exemple?

— Bucuroasă.

— Tot mai mulți oameni ar vrea să călătorească cu avionul. De aceea trebuie construite mai multe avioane. Găsești convingătoare o asemenea concluzie?

— Nu, e stupid. Trebuie să ne gândim și la mediul ambiant. Cred că ar fi mai bine să construim noi linii ferate.

— Sau se spune: „Exploatarea câmpurilor petrolifere va ridica standardul de trai al țării cu zece la sută. De aceea ar trebui să deschidem cât mai repede posibil noi terenuri petrolifere”.

— Prostii. Și aici trebuie să ne gândim la mediul înconjurător. Și în afară de asta, standardul de viață norvegian e destul de ridicat.

Câteodată se mai spune: „Legea aceasta a fost adoptată de parlament, și de aceea toți cetățenii țării trebuie să se orienteze după ea”. Dar nu rareori contravine celor mai profunde convingeri ale unui om să trebuiască să se supună unor asemenea legi adoptate.

Înțeleg.

Am stabilit, deci, că noi nu putem dovedi prin rațiune cum anume trebuie să ne comportăm. O comportare dominată de conștiința responsabilității proprii nu înseamnă că trebuie să ne ascuțim rațiunea, ci că trebuie să ne intensificăm sentimentele pe care le avem pentru binele și răul celorlalți. Hume spunea că nu e contrar rațiunii să preferăm distrugerea întregii lumi unei zgârieturi la degetul nostru.

Dar ce afirmație urâcioasă!

Sunt altele și mai urâte. Știi că naziștii au omorât milioane de evrei. Ce ai spune tu că nu era în regulă cu germanii aceia: rațiunea lor sau sentimentele lor?

— În primul rând că nu era ceva în regulă cu sentimentele lor.

— Mulți dintre ei erau al dracului de limpezi la minte. Sub cele mai puțin sentimentale decizii se poate ascunde deoseori un calcul rece ca gheața. După război, mulți naziști au fost condamnați, dar nu pentru că ar fi fost lipsiți de rațiune. Ei au fost condamnați pentru cruzimea lor. S-a întâmplat chiar ca unii, care nu erau în toate mințile, să fi fost achitați în ciuda crimelor comise. Spunem că aceștia au fost „iresponsabili în momentul faptei” sau erau „momentan ireponsabili”. Dar niciodată până acum nu a fost achitat vreunul pentru incapacitatea de a simți.

Nu, asta mai lipsea!

Dar nu avem nevoie să recurgem la exemplele cele grotești. Când, după vreo inundație catastrofală, sunt mulți cei care au nevoie de ajutoare, sentimentele noastre hotărăsc dacă vom interveni în sprijinul lor. Dacă am fi lipsiți de sentimente și am lăsa această decizie pe seama „rațiunii reci”, atunci poate am considera că, într-o lume care oricum suferă de pe urma suprapopulației, e bine să mai moară câteva milioane de oameni.

Aproape mă înfurie că cineva poate să gândească așa.

Nu rațiunea ta se înfurie.

Mulțumesc, mi-ajunge.

BERKELEY

ca o planetă amezită în jurul unui soare arzând.

Alberto se apropie de fereastra care dădea spre oraș; Sofie se afla acum lângă el. În timp ce stăteau și priveau, un mic avion cu elice se ridica deasupra acoperișurilor. De acest avion era atârnat un drapel lung.

Sofie se aștepta să vadă o reclamă pentru vreun mare concert sau ceva de genul ăsta pe bucata de stofă care flutura ca o coadă lungă în urma avionului. Dar când acesta se apropie, văzu că pe drapel era scris cu totul altceva: „URĂRI DE FERICIRE DIN INIMĂ LA CEA DE A 15-A ANIVERSARE HILDEI!”

Obrăznicie, fu singurul comentariu al lui Alberto.

Nori întunecoși se strângeau dinspre colinele din sud peste întregul oraș. Micul avion dispăru într-unul dintre norii aceștia.

Mă tem că are să fie o furtună, spuse Alberto.

Atunci am să mă duc cu autobuzul acasă.

— Numai dacă în spatele acestei furtuni nu s-ar ascunde tot maiorul.

— Doar n-o fi chiar atotputernic?

Alberto nu răspunde. Se întoarce la măsuța de lângă sofa și se așază în fotoliu.

— O să vorbim puțin despre Berkeley, spuse el, după o pauză.

Sofie se și așezase. Se surprinse începând să-și roadă unghiile.

— George Berkeley a fost un episcop irlandez care a trăit între 1685 și 1753, începu Alberto, și apoi multă vreme nu mai spuse nimic.

— Berkeley a fost un episcop irlandez. Căută Sofie să reia fusele celui alt.

— Dar el a fost și un filosof.

— Da?

— El credea că filosofia și știința vremii sale constituiau o amenințare pentru concepția creștină despre lume. Nu în ultimul rând el simțea că materialismul tot mai consecvent era o amenințare pentru credința creștină, potrivit căreia Dumnezeu creează totul în natură și susține viața.

— Da?

În același timp, Berkeley a fost unul dintre cei mai consecvenți empiriști.

Credea și el că nu putem cunoaște mai mult despre lume decât ceea ce simțim?

Nu numai asta. Berkeley spunea că lucrurile de pe lume sunt exact așa cum le simțim noi că sunt, dar că ele nu sunt „lucruri”

Explică-mi mai precis.

Locke arătase că noi nu putem spune nimic despre „calitățile secundare” ale obiectelor. Noi nu putem susține că un măr ar fi verde și acrișor. Doar că noi simțim acest măr ca fiind astfel. Însă „calitățile primare” – cum ar fi masivitatea, ponderea și greutatea – aparțin cu adevărat realității exterioare din jurul nostru. Această realitate exterioară are deci o „substanță” fizică.

Eu țin minte bine în continuare, să știi. Și mi-am spus că Locke dezvăluise aici o deosebire esențială.

Ah, Sofie, măcar dacă ar fi atât de simplu!

Spune mai departe!

Locke susținea deci – ca de altfel și Descartes și Spinoza – că lumea fizică e o realitate.

— Da?

— Și tocmai de acest lucru se îndoiește Berkeley, care revine la un empirism consecvent. El spune că singurul lucru care există este ceea ce simțim. Dar noi nu simțim „materia” sau „materialul”. Noi nu simțim lucrurile ca fiind „lucruri”, pe care să le putem lua în mâini. Când pornim de la premisa că ceea ce simțim are o „substanță” anume, tragem o concluzie pripită. Căci noi nu avem nici o dovadă pe care s-o fi extras din simțuri pentru o asemenea afirmație.

— Prostii! Ia te uită!

Sofie izbi acum cu pumnul în masă.

Au! Spuse ea, atât de tare izbise. Nu e asta o dovadă pentru faptul că masa e o masă adevărată și că este materie sau ceva concret?

Ce ai simțit?

— Ceva tare.

— Tu ai avut o impresie senzorială clară despre ceva tare, dar materia propriu-zisă a mesei tu n-ai simțit-o. Tot așa de bine poți să visezi că te lovești de ceva tare, dar poate fi ceva tare înăuntrul unui vis?

— În vis, nu.

— Unui om i se poate sugera că „simte” tot felul de lucruri. Un om poate fi hipnotizat și poate simți atunci căldură și frig, niște mângâieri dulci sau niște lovituri dure de pumn.

— Dar dacă nu masa însăși a fost, ce era atunci atât de tare, ce anume m-a determinat să simt asta?

— Berkeley credea că asta ar fi voința sau spiritul. El mai spunea că toate ideile noastre au o cauză care se află în afara conștiinței noastre, dar că această cauză nu e de natură materială. Cauza e în spirit.

Sofie își rodea iarăși unghiile. Alberto continuă:

Potrivit lui Berkeley, sufletul meu poate fi cauza reprezentărilor mele – ca atunci când visez – dar numai o altă voință sau spirit poate fi cauza ideilor care alcătuiesc lumea noastră materială. Totul vine de la spirit, „care influențează totul și prin care totul subzistă”, cum spune el.

Și ce fel de spirit este acesta?

Berkeley se gândește, bineînțeles, la Dumnezeu. El spune că noi am putea chiar susține că existența lui Dumnezeu este simțită de noi în mod mai limpede decât existența omenească.

Deci nu e nici măcar sigur că noi existăm?

Ce să spun. Tot ceea ce vedem și simțim este, potrivit lui Berkeley, un efect al puterii lui Dumnezeu. Căci Dumnezeu este, ca să spunem așa, intim prezent în conștiința noastră și provoacă astfel întreaga multiplicitate de idei și de senzații cărora noi le suntem constant expuși. Întreaga natură în jurul

nostru și întreaga noastră existență se odihnesc deci în Dumnezeu. El este singura cauză pentru tot ceea ce există.

Sunt, ca să nu spun mai mult, amețită.

— A fi sau a nu fi" nu mai este deci întreaga întrebare. Întrebarea este și ce suntem. Suntem noi oare oameni adevărați din carne și sânge? Lumea noastră constă din lucruri adevărate sau suntem doar înconjurați de conștiință?

Din nou Sofie începu să-și roadă unghiile. Alberto vorbi mai departe:

Căci Berkeley se îndoiește nu numai de realitatea materială. El se îndoiește și de faptul că timpul și spațiul ar avea o existență absolută sau independentă. Trăirea timpului și a spațiului se poate afla, pur și simplu, doar în conștiința noastră. Una sau două săptămâni pentru noi nu e același lucru cu una sau două săptămâni pentru Dumnezeu.

Tu ai spus că, pentru Berkeley, spiritul acesta pe care se întemeiază totul este Dumnezeul creștin.

— Da, am spus. Dar pentru noi.

— Da?

— Pentru noi, voința aceasta sau spiritul acesta care acționează totul poate fi și tatăl Hildei.

Sofie amuți. Chipul ei era acum un singur mare semn de întrebare. Și în același timp ceva se iscă în ea.

Crezi tu asta? Întrebă ea.

Nu pot vedea nici o altă posibilitate. Poate că este singura explicație posibilă pentru tot ceea ce am trăit noi. Mă gândesc la diferitele cărți poștale și știri care au apărut în toate locurile posibile. Mă gândesc la faptul că Hermes începe deodată să vorbească, și mă gândesc la propriile mele lapsusuri de limbă.

— Eu.

Ideea asta că eu ți-am spus pe nume chemându-te Sofie, Hilde! Doar știam că pe tine nu te cheamă Sofie.

Ce spui tu acolo? Acum le întorci pe toate pe dos!

Da, totul se întoarce și se învârtește, copila mea. Ca o planetă amețită în jurul unui soare arzând.

Și soarele acesta este tatăl Hildei?

S-ar putea spune și așa.

Vrei să spui că el a fost pentru noi un fel de Dumnezeu?

Fără să mă rușinez de asta, da. Lui ar trebui să-i fie rușine.

Și cu Hilde însăși ce e?

Ea este un înger, Sofie.

Un înger?

Hilde este cea către care se întoarce acest „spirit”.

Vrei să spui că Albert Knag îi povestește Hildei despre noi.

Sau îi scrie despre noi. Căci nu putem simți materia din care e făcută realitatea noastră. Asta am învățat-o oricum. Noi nu putem ști dacă realitatea

noastră exterioară este făcută din valuri de spumă sau din hârtie și scriere. Dacă ar fi să-l credem pe Berkeley, putem ști doar că suntem alcătuiți din spirit.

— Și Hilde este un înger.

— Ea este un înger, da. Și cu asta încheiem pentru azi. Urări de fericire din inimă pentru ziua ta de naștere, Hilde!

O lumină albăstrie umplea încăperea. Câteva secunde mai târziu auziră tunetul huruind și casa zguduită din temelii.

Alberto ședea acolo cu privirea absentă.

— Trebuie să mă duc acasă, spuse Sofie. Sări în picioare și alergă spre ușa apartamentului. Când o smuci, se trezi Hermes, care dormise lângă dulapul de haine. Părea să spună:

— La revedere, Hilde!

Sofie alergă pe trepte în jos și ieși în fugă pe stradă. Nu se vedea nici țipenie. Dar între timp începuse să plouă cu găleata.

Două automobile trecură plescăind peste asfaltul ud; în schimb, Sofie nu putea descoperi nici un autobuz. Străbătu în goană piața și fugi mai departe prin oraș. Alergând astfel, i se învârtea doar un singur gând prin cap.

Măine e ziua mea, își spunea. Nu era oare un prilej de amărăciune că trebuia să constate cu o zi înainte să împlinescă cincisprezece ani că viața este un vis? La fel de bine ar fi putut, să zicem, câștiga un milion și, înainte să primească banii, să înțeleagă deodată că totul fusese doar un vis.

Sofie alerga prin terenul de sport ud acum. Văzu pe cineva care-i venea în întâmpinare. Era mama ei. Fulgere mânioase sfâșiau cerul.

Mama o strânse în brațe.

Ce s-a întâmplat cu noi, copila mea?

Nu știu, plângea Sofie. E ca un vis urât.

BJERKELY.

O oglindă fermecată veche, pe care străbunica o cumpăraseră de la o țigancă.

Hilde Mřller Knag se trezi în camera de la mansardă, în vechea vilă a căpitanului de lângă Lillesand. Își privi ceasul; era de-abia șase. Cu toate acestea se făcuse lumină bine. O rază largă a soarelui de dimineață acoperea aproape întreg peretele.

Hilde se ridică din pat și se îndreptă spre fereastră. În drum se aplecă peste masa ei de scris și rupse o filă din calendarul de masă. Joi, 14 iunie 1990. Mototoli foaia și-o aruncă în coșul de hârtii.

„Vineri, 15 iunie 1990” arăta acum calendarul; cifra îi strălucea în ochi. Încă din ianuarie ea scrisese pe acest calendar „15 ani”. Faptul că într-o zi de cincisprezece, avea să împlinescă cincisprezece ani făcea o impresie cu totul deosebită. N-avea să mai trăiască niciodată așa ceva.

Cincisprezece ani! Nu era asta prima zi din viața ei de „om mare”? Acum, pur și simplu, nu se mai putea urca iarăși în pat; de altfel, astăzi era ultima zi de școală înaintea vacanței. Astăzi aveau să se întâlnească pe la ora unu la

biserică. Și asta nu era tot: într-o săptămână, tatăl ei se întorcea din Liban. Promisese să fie acasă în ziua de Sfântul Ioan.

Hilde se opri la fereastră și privi în grădină, spre debarcader și spre casa cea roșie a bărcilor. Barca cu pânze nu fusese încă pregătită pentru sezonul de vară, dar barca cea veche cu vâsle era acostată la debarcader. Să nu uite să scoată apa după ploaia violentă de ieri.

Pe când privea astfel micul golf de sub ea, își aduse deodată aminte cum odată, când avea șase sau șapte ani, se urcase în barca cu vâsle și pornise singură spre larg. Căzuse din barcă și nu mai izbutise decât cu multă osteneală să se cațare iarăși pe țârm. Se târâse apoi udă learcă printre tufișurile sălbătice. Când se oprise în grădina din fața casei, mama ei ieșise în fugă. Văzuse barca rătăcind în fiord. Și acum visa Hilde câteodată barca aceea părăsită, care plutea singură pe ape spre larg. Fusese o experiență urâtă.

Grădina nu era nici deosebit de luxuriantă, nici deosebit de bine îngrijită. Însă era mare și îi aparținea Hildei. Un măr încovoiat de vânt și câteva tufe de coacăze, care nu mai aveau aproape deloc boabe, supraviețuiseră cu efort furtunilor mânioase de peste iarnă.

Printre stânci răzlețe și tufișuri, se înălța pe pajiște vechiul leagăn. În lumina vie a dimineții stătea părăsit cu totul. Părea și mai sărăcăcios, pentru că pernele fuseseră duse în casă. Mama Hildei dăduse fuga seara târziu ca să le salveze de furtuna începută deodată.

Întreaga grădină era înconjurată de mesteceni. În felul acesta era cumva protejată de vânturi. Datorită acestor pomi, domeniul pe care se afla casa primise, cu mai bine de o sută de ani în urmă, numele de Bjerkely. Străbunicul Hildei își construisese casa puțin înainte de începutul secolului. Fusese căpitanul unuia dintre ultimele vase mari cu pânze. Și astăzi mulți îi mai spuneau casei: „Vila căpitanului”.

În dimineața aceasta se vedea prin grădină că în seara dinainte plouase tare. Hilde fusese trezită de mai multe ori peste noapte de tunete. Acum nu mai era pe cer nici un singur nor.

După asemenea averse de vară, aerul se îmbospăta. În ultimele săptămâni fusese vreme caldă și uscată, și mestecenii aveau pete urâte gălbui pe marginea frunzelor. Acum însă lumea părea să fi renăscut. În dimineața aceasta, de altfel, i se părea că întreaga ei copilărie se stinsese în ecoul tunetului.

— Da, sigur, te doare când crapă mugurii." nu spusese ceva de felul acesta nu mai știi care poetă suedeză? Sau fusese o finlandeză?

Hilde se opri în fața oglinzii celei mari care era prinsă în perete deasupra scrinului vechi al bunicii.

Oare ea era frumoasă? Urâtă nu era în orice caz! Poate că era undeva la mijloc.

Avea păr blond, lung. Hilde și-a dorit dintotdeauna ca părul ei să fie ceva mai deschis la culoare sau ceva mai întunecat. Culoarea asta nehotărâtă a părului era atât de searbădă! Pozitive își găsea oricum buclele molatice. Multe

dintre prietenele ei își potriveau cu osteneală frizura ca să-și mai înfoaie părul, însă Hilde nu avusese niciodată nevoie de așa ceva. Își aprecia de asemenea și ochii verzi, scăpărător de verzi. „Sunt cu adevărat chiar verzi de tot?” întrebau totdeauna mătușile și unchii când se aplecau spre ea.

Hilde se gândea acum că imaginea pe care o privea era răsfrângerea în oglindă a unei fetițe sau a unei tinere femei. Ajunse la concluzia că nu era niciuna, nici alta. Trupul ei arăta poate aproape ca al unei femei; chipul, dimpotrivă, îi era asemenea unui măr necopt.

Ceva în oglinda aceasta veche o făcea totdeauna pe Hilde să se gândească la tatăl ei. Mai înainte oglinda fusese jos, în „atelier”. Atelierul era deasupra adăpostului bărcilor și-i servea tatălui ei drept bibliotecă, ungher de retragere și chilie de poet. Albert, cum îi spunea Hilde, voise totdeauna să scrie o mare operă. Încercase o dată un roman, dar rămăsese în stadiul unei schițe neterminate. Câteva poezii și povestiri din lumea aceasta a insulelor stâncoase fuseseră publicate la intervale în ziarul local. Hilde era la fel de mândră ca și el când îi vedea numele tipărit. ALBERT KNAG; în Lillesand numele acesta avea, în orice caz, un răsunset anume. Și străbunicul ei se numise Albert.

Oglinda, da. Cu mulți ani în urmă, tatăl ei spusese în glumă că stătea uneori la oglindă și-și făcea acolo cu ochiul, dar s-o facă cu amândoi ochii deodată n-ar fi reușit în nici un caz. Singura excepție ar fi fost oglinda aceasta cu ramă de alamă, căci era o oglindă fermecată veche, pe care străbunica o cumpărase de la o țigancă imediat după nunta ei.

Hilde s-a oprit destul de mult în fața oglinzii încercând să-și facă ei însăși cu amândoi ochii deodată, dar era la fel de greu cum ar fi fost să fugă înaintea propriei sale umbre. Până la urmă ea primise această veche moștenire în dar. Și de-a lungul întregii ei copilării, la diferite intervale de timp, încercase această scamatorie imposibilă.

Nu era de mirare că în dimineața aceasta era puțin îngândurată. Nu era de mirare că se gândea doar la ea însăși. Cincisprezece ani.

De-abia acum își aruncă privirea asupra noptierei. Era acolo un pachet mare. Cu o hârtie minunat de frumoasă, albastră ca cerul, și cu o fundă de mătase roșie. Acesta trebuie să fie cadoul de ziua ei!

Era oare „cadoul”? Putea fi marele CADOU de la tatăl ei, darul acela în jurul căruia se țesuseră atâtea taine? Făcuse mereu, în multe ilustrate pe care i le tot trimitea din Liban, aluzii ciudate la acest dar. Dar el însuși își impusese o „cenzură severă”, după cum zicea.

Era un dar care „creștea mereu”, așa îi scrisese. Și pe urmă făcuse niște aluzii la o fetiță pe care ea avea să o cunoască în curând – și căreia el îi trimisese câte o copie după fiecare dintre ilustratele lui. Hilde încercase să afle de la mama ei ce voia el să spună, însă nici ea nu avea vreo idee.

Cea mai ciudată fusese aluzia că darul acesta ar fi putut fi împărțit cu alții. În fond, el nu lucra degeaba la ONU. Dacă tatăl Hildei avea idee fixă – și avea într-adevăr foarte multe – atunci era aceea că ONU ar fi trebuit să-și asume un fel de răspundere a guvernării întregii lumi. „Fie ca ONU să realizeze

cu adevărat într-o zi unirea întregii omeniri", scrisese el într-una dintre ilustrate.

Oare ar fi avut voie să deschidă pachetul înainte ca mama ei să urce cu prăjitura cu stafide și limonada, cu frumosul ei cântec de aniversare și cu steagul norvegian? Avea voie, sigur, de asta se și afla pachetul acolo.

Hilde se strecură printre mobilele din cameră și luă pachetul de pe noptieră. Era într-adevăr greu! Pe cartonaș scria: „Pentru Hilde de la Papa pentru cea de a cincisprezecea aniversare a zilei de naștere”.

Se așeză pe pat și desfăcu cu grijă panglica roșie de mătase. Dădu apoi la o parte hârtia.

Era un clasor mare.

Acesta era adică darul? Darul pentru cea de a cincisprezecea aniversare, despre care fusese atâta vorbă? Acesta era darul care tot crescuse și tot crescuse și care, pe lângă asta, mai putea fi împărțit și cu alții?

O scurtă privire aruncată peste el arăta că clasorul era plin cu file bătute la mașină. Hilde recunoscuse caracterele mașinii de scris pe care tatăl ei o luase cu el în Liban.

Scrisese oare el o carte întreagă pentru ea?

Pe prima filă scria cu litere mari de mână: LUMEA SOFIEI.

Ceva mai jos, era ceva scris la mașină:

CE ESTE LUMINA SOARELUI PENTRU PĂMÂNTUL ȘI ÎMPĂRĂȚIA LUI,
ESTE ILUMINAREA ADEVĂRATĂ PENTRU CEI DIN TRUPUL ȘI SÂNGELE
ÎMPĂRĂȚIEI LUI.

N. F. S. Grundtvig.

Hilde începu să răsfoiască teancul de file. Sus, pe prima pagină începea primul capitol. Titlul suna: „Grădina Edenului”. Se instalează comod pe pat, își sprijini clasorul de genunchi și începu să citească:

Sofie Amundsen se întorcea acasă de la școală. Prima bucată de drum o făcuse împreună cu Jorunn. Discutaseră despre roboți. Jorunn considera creierul omenesc ca fiind un computer mai complicat. Sofie nu era atât de sigură dacă să fie sau nu de acord. Omul trebuie să fie ceva mai mult decât o mașină, nu?

Hilde citi mai departe și curând uitase de totul în jurul ei; uitase până și că astăzi era ziua ei. Din când în când, i se mai strecura un gând printre rândurile pe care le citea.

Oare tatăl ei scrisese un roman? Oare își reluase încercarea de a scrie marele roman și voise să-l termine în Liban? Se plânsese de atâtea ori că acolo timpul îi trecea prea greu.

Și Sofie călătorea prin istoria universală. Sigur, ea era fetița cu care Hilde trebuia să facă cunoștință.

De-abia când ajunsese să simtă în toată ființa ei că într-o zi avea să dispară fără urmă, înțelese cu adevărat cât de nesfârșit de prețioasă era viața. De unde vine lumea? În fond și la urma urmei, ar trebui totuși ca ceva, cândva, să se fi născut din nimic și din neant. Dar era posibil așa ceva? Gândul acesta

nu era la fel de imposibil de înțeles ca și cel că lumea ar fi existat dintotdeauna?

Hilde citea și citea mai departe, și sări din pat aiurită atunci când citi că Sofie Amundsen primise o carte poștală din Liban. „Hilde Mřller Knag, c/o Sofie Amundsen, Klřverveien 3.”

Dragă Hilde. Te felicit din inimă pentru cea de a 15-a aniversare a zilei tale de naștere. Înțelegi desigur că aș vrea să-ți fac un dar, cu care să crești laolaltă. Iartă-mă că-ți trimit această ilustrată prin Sofie. Așa a fost mai ușor.

Sărutări din inimă, Papa.

Pezevenghiul! Hilde îl considerase dintotdeauna pe tatăl ei drept un ștregar, dar astăzi chiar că o lua peste picior. În loc de a-i pune acest mesaj în pachet, el îl introdusese în darul de ziua ei.

Dar sărmana Sofie! Ea era desigur buimacă de-a binelea!

Dar de ce trimisese tatăl ei scrisoarea de felicitare pe adresa Sofiei când era limpede că aceste felicitări aparțineau de drept altcuiva? Ce tată ar fi trimis o carte poștală pe un asemenea drum, ca s-o lipsească astfel pe fiica lui de sărutările de aniversare? Cum adică, așa să fi fost mai ușor? Și mai ales: Cum putea ea s-o găsească pe Hilde?

Nu, cum putea să facă asta Sofie? Hilde răsfoi mai departe și începu capitolul al doilea. Se numea „Jobenul”. Curând, ajunse la o scrisoare lungă pe care această ființă misterioasă i-o scrisese Sofiei. Lui Hilde i se tăie respirația:

Să te interesezi așa, doar ca să afli răspunsul la întrebarea pentru ce trăim, nu este deci un interes la fel de „întâmplător” cum ar fi cel care-l preocupă pe colecționarul de timbre. Cel pe care îl preocupă asemenea întrebări se interesează de un subiect pe care oamenii l-au discutat de aproape tot atât de multă vreme cât e cea pe care am trăit-o pe planeta aceasta.

„Sofie simțea că o cuprinde sfârșeala.” La fel și pe Hilde. Tatăl ei nu numai că îi scrisese o carte pentru cea de a cincisprezecea aniversare a zilei ei de naștere, dar făcuse o carte foarte ciudată și enigmatică.

Scurtă recapitulare: Un iepuraș alb este scos dintr-un joben gol. Dar pentru că e un iepuraș foarte mare, scamatoria asta are nevoie de multe miliarde de ani ca să ajungă să se facă. Din vârful firelor acestora ascuțite de păr s-au născut toți oamenii. Și din cauza asta ei se pot mira astfel de o scamatorie care pare imposibilă. Dar pe măsură ce îmbătrânesc, ei se strecoară mereu tot mai adânc în blana asta de iepure. Și rămân acolo.

Nu numai Sofie avusese senzația că fusese pe punctul de a-și căuta adânc în blana iepurelui alb un loc al ei. Astăzi Hilde împlinea cincisprezece ani. Și ea avea senzația că trebuia să se hotărască acum în ce direcție anume să se strecoare.

Citi despre filosofii greci ai naturii. Hilde știa că tatăl ei manifesta mult interes pentru filosofie. Scrisese în ziar că filosofia trebuia introdusă ca materie de studiu în școli. „De ce trebuie filosofia să ajungă o disciplină obligatorie?” fusese titlul articolului. Tatăl ei adusese această temă în discuție și la o

întrunire de seară a părinților copiilor din clasa Hildei. Pentru Hilde fusese o clipă îngrozitor de penibilă.

Își privi ceasul. Era de acum șapte și jumătate. Mama ei nu avea să urce cu micul dejun de aniversare decât abia peste oră, din fericire, căci acum Hilde era cu totul captivată de Sofie și de problemele filosofice. Citea capitoul despre Democrit. La început, Sofie trebuia să se gândească la o întrebare: „De ce sunt cuburile de construcție cea mai genială jucărie din lume?” Pe urmă ea găsea „un plic mare galben” în cutia de scrisori.

Democrit era de acord cu predecesorii săi în ce privește faptul că schimbările care se pot observa în natură nu înseamnă că ceva s-ar fi „schimbat” cu adevărat. El considera că totul trebuie să fie alcătuit din mici pietre de construcție invizibile, dintre care fiecare este veșnică și neschimbătoare. Democrit numea aceste părțițele, cele mai mici cu putință, atomi.

Pe Hilde o cuprinse o mare tulburare când Sofie găsi șalul ei roșu de mătase sub pat. Deci acolo ajunsese șalul? Dar cum putea așa, dintr-o dată, să dispară un șal într-o poveste? Trebuia desigur să mai fie și undeva în altă parte.

Capitolul despre Socrate începea când Sofie citi într-un ziar „câteva rânduri despre regimentul norvegian în trupele ONU din Liban”. Tipic pentru Papa! Îl necăjea mult faptul că oamenii, aici în Norvegia, se interesau prea puțin de misiunea de apărare a păcii a trupelor ONU. Și dacă nimeni altcineva nu-și bătea capul cu asta, atunci cel puțin Sofie trebuia s-o facă. În felul acesta se putea trezi oarecare atenție a mediilor de comunicare.

Hilde surâse când citi în P. S-ul din scrisoarea profesorului de filosofie către Sofie.

Dacă ai să găsești un șal de mătase roșie, te rog să-l păstrezi cu grijă. Se întâmplă curent să iei din greșeală obiecte care nu-ți aparțin. Mai ales în școli sau în alte asemenea locuri, și în fond asta a noastră este o școală de filosofie.

Hilde auzi pași pe trepte. Era desigur mama ei cu micul dejun de aniversare. Încă înainte de a bate la ușă, Hilde mai citi cum Sofie găsisese în ascunzătoarea ei tainică din grădină un aparat video de la Alberto.

„Hurra, ție care-ți îplinești anii, te felicităm.”

Mama începuse să cânte încă de pe scară.

„toți în cerc împrejurul tău stăm.”

Intră! Spuse Hilde și citea despre profesorul de filosofie care-i vorbea acum Sofiei direct de pe Acropole. Arăta aproape la fel ca tatăl Hildei – cu „o barbă neagră îngrijită” și o beretă Militară albastră.

— La mulți ani din toată inima, Hilde!

— Mmmm.

Ei, cum așa, Hilde?

Pune-le acolo.

Dar nu vrei.

Vezi și tu că sunt ocupată.

Și asta tocmai acum când împlinești cincisprezece ani!

Tu ai fost vreodată în Atena, mamă?

Nu, dar ce ți-a venit?

Dar e foarte ciudat, nu, că toate templele acelea vechi încă mai stau în picioare acolo. Sunt vechi de două mii cinci sute de ani. Cel mai mare dintre ele se cheamă „locuința fecioarelor”.

Ai deschis pachetul de la tata?

Ce pachet?

— Acuma, uită-te la mine, Hilde! Ești complet aiurită!

Hilde lăasă clasorul cel mare să-i cadă pe genunchi.

Mama se aplecă asupra patului. Pe tavă erau lumânări, chifle și suc de portocale. Mai era și un pachetel. Însă mama nu avea decât două mâini, și de aceea steagul norvegian îl ținea la subsuoară.

— Mii de mulțumiri, mamă. E nemaipomenit de drăguț din partea ta, dar, înțelege, într-adevăr n-am timp.

— Dar la biserică nu trebuie să fii decât pe la unu.

De-abia acum își dădu seama Hilde unde se afla cu adevărat, și abia acum mama ei așeză tava pe noptieră.

Iartă-mă, te rog. Eram atât de adâncită în toate astea.

Hilde arătă spre clasor și continuă:

E de la tata.

— Dar ce-a scris el acolo, Hilde? Și eu sunt tot atât de nerăbdătoare ca și tine. De mai multe luni n-am mai putut scoate de la el nici măcar un singur cuvânt ca lumea.

Fără motiv, Hilde simțea că o împiedică ceva să vorbească despre asta.

Ei, e doar așa, o poveste.

O poveste?

Da, o poveste. Și încă o carte de filosofie. Cam așa ceva.

Nu vrei să deschizi și pachetelul de la mine?

Hilde socotea că nu trebuia să facă nici un fel de deosebire între darurile primite, astfel că deschise și pachetelul de la mama ei. Era o brățară de aur.

— Ce frumos! Mii de mulțumiri!

Hilde sări în sus și-i dădu mamei un sărut dulce. Apoi statură de vorbă un timp.

Dar acum trebuie să te duci, spuse apoi Hilde. El se afla sus, pe Acropole, înțelegi?

Cine adică?

Asta e, n-am nici o idee, și nici Sofie. Tocmai despre asta e vorba.

Mda, eu trebuie să mă duc oricum la birou. Mănâncă repede ceva! Rochia ta e pe umeraș, jos.

În sfârșit, mama se făcu iarăși nevăzută. Tot așa și profesorul de filosofie al Sofiei; coborî pe treptele dinspre Acropole și urcă pe colina Areopagului, pentru ca puțin mai târziu să apară în vechea piață a Atenei.

Hilde tresări când clădirile cele vechi se ridicaseră deodată dintre ruine. Era o idee fixă a tatălui ei că toate țările membre ale ONU ar fi trebuit să construiască împreună o copie cât mai fidelă a vechii agora din Atena. Aici s-ar fi putut lucra apoi la rezolvarea problemelor filosofice și apoi la dezarmare. El socotea că omenirea ar fi trebuit să se străduiască să pună în aplicare un asemenea proiect grandios. „Putem construi atât platforme petrolifere, cât și vehicule spațiale pentru debarcarea pe lună”.

Apoi ea citi despre Platon. „Sufletul ar vrea să zboare pe aripile iubirii «acasă», în lumea ideilor. Ar vrea să fie eliberat din «temnița trupului».”

Sofie se strecurase acum prin gardul viu și îl urmase pe Hermes, dar apoi îl pierduse din ochi. După ce citi despre Platon, pătrunse mai adânc în pădure și ajunse la o colibă roșie lângă un mic lac. Acolo era atârnată în perete o imagine cu Bjerkeley. Din descriere se vedea limpede că era vorba Bjerkeley al lui Hilde. Și tot acolo se afla portretul unui bărbat numit Berkeley. „Berkeley și Bjerkeley. Nu era ciudat?”

Hilde lăsă clasorul pe pat, se îndreptă spre rafturile cu cărți și deschise Lexiconul în trei volume pe care-l primise cadou când împlinise paisprezece ani. Berkeley. Aici!

Berkeley, George, 1685-1753, filosof englez, episcop de Cloyne. Neagă existența unei lumi materiale în afara conștiinței omenești. Percepțiile noastre senzoriale sunt provocate de Dumnezeu. B. este renumit și pentru critica pe care a făcut-o ideilor general abstracte. Opera principală: A Treatise Concerning the Principles of Human Knowledge (1710).

Da, era straniu. Hilde rămase câteva secunde pe dușumea gândindu-se la asta, înainte de a se întoarce în pat și la clasor.

Într-un fel, tatăl ei fusese cel care atârname acolo aceste două imagini. Putea oare exista, în afară de asemănarea de nume, vreo altă legătură între ele?

Berkeley era, deci, un filosof care negase existența unei lumi materiale în afara conștiinței omenești. Se puteau face multe afirmații ciudate. Dar nu era totdeauna ușor să respingi asemenea afirmații. Astfel de lucruri se potriveau bine cu lumea Sofiei. „Percepțiile ei senzitive” erau provocate, de fapt, de tatăl Hildei.

Avea să afle, fără îndoială, mai multe dacă ducea mai departe lectura. Hilde își ridică ochii de pe clasor și surâse când citi cum Sofie privea imaginea unei fete în oglindă care-i făcea cu amândoi ochii deodată. „Fata din oglindă părea să-i facă semne din ochi Sofiei. Părea că vrea să spună: Te văd, Sofie. Eu sunt aici, de cealaltă parte a oglinzii.”

Acolo găsea și portofelul cel verde – cu banii și cu toate celelalte! Cum ajunsese oare acolo?

Prostii! Timp de o secundă sau două, Hilde crezuse că Sofie găsisese cu adevărat portofelul ei. După aceea încercă să-și închipuie cum ar fi văzut și cum ar fi trăit Sofie. Era într-adevăr ceva foarte greu de înțeles și misterios aici.

Pentru prima dată, Hilde simțea dorința fierbinte de a o privi pe Sofie în față, a-i întâlni privirea. I-ar fi făcut multă plăcere să stea o dată de vorbă cu ea despre toate lucrurile astea care se legau astfel laolaltă.

Dar acum Sofie trebuia să facă în așa fel, încât să iasă repede din colibă dacă nu voia să fie surprinsă asupra faptului. Era acolo barca care parcă o îndemna să se avânte pe lac. Trebuia oare el să-i mai amintească și toată povestea asta cu barca cu vâsle!

Hilde bău o înghițitură de suc și mușcă din chiflă, în timp ce citea despre „omul ordinii”, Aristotel, care criticase doctrina ideilor lui Platon.

Aristotel arăta că nimic nu există în conștiință care să nu fi existat înainte în simțuri. Platon ar fi putut spune că nu există nimic în natură care să nu fi existat înainte în lumea ideilor. În felul acesta Platon dublase numărul obiectelor, susținea Aristotel.

Hilde nu știuse cu adevărat că Aristotel fusese cel care inventase jocul de-a „regnul plantelor, regnul animalelor, regnul mineralelor”.

Aristotel voia, de asemenea, să facă ordine în camera asta de fată tânără a naturii. El încerca să dovedească, de fapt, că toate lucrurile din natură fac parte din grupuri și subgrupuri diferite.

Când citi despre imaginea pe care și-o făcea Aristotel despre femei, ea fu deopotrivă uimită și iritată. Că existase un om care putea fi un filosof atât de competent – și în același timp un idiot complet!

Sofie se lăsase apoi inspirată de Aristotel să facă ordine în camera ei de fetiță. Și acolo – în mijlocul întregului haos, găsisse ciorapul acela alb până la genunchi, care dispăruse cu o lună înainte din dulapul de haine al Hildei. Sofie aranjase toate scrisorile pe care i le scrisese Alberto într-un clasor. „Acum avea deja peste cincizeci de pagini.” Hilde, de partea ei, ajunsese la pagina 124, dar pe lângă multele scrisori ale lui Alberto Knox, ea trebuise să citească și întreaga poveste a Sofiei.

Capitolul următor se numea „Elenismul”. În primul rând, în acest capitol Sofie găsisse o carte poștală cu imaginea unui jeep ONU. Ilustrata fusese ștampilată la regimentul ONU la data de 15 iunie. Și încă o „carte poștală” către Hilde, pe care tatăl ei o lipise în povestire, în loc să i-o trimită cu poșta.

Dragă Hilde. Presupun că îți sărbătorești cum se cuvine cea de a cincisprezecea aniversare a zilei de naștere. Sau poate ziua ta a trecut? În fond, n-are importanță cât mai întârzie darul. Într-un anumit sens, ai să păstrezi ceva din el toată viața ta. Dar, oricum, te mai felicit o dată. Acum poate că înțelegi de ce îi trimit scrisoarea asta de felicitare Sofiei. Sunt sigur că ea o va face să ajungă la tine.

P. S. Mama mi-a povestit că ți-ai pierdut portofelul. Îți promit că am să-ți dau eu cele 150 de coroane pe care le-ai pierdut. O nouă legitimație ai să-ți scoți de la școală înaintea vacanței.

Salutări din inimă, Papa.

Nu-i rău deloc, se gândi Hilde, cu asta era cu 150 de coroane mai bogată. El se gândise, desigur, că un dar pe care ți-l oferi singur nu ajunge.

Reieșea de aici că 15 iunie era și ziua de naștere a Sofiei. Dar calendarul Sofiei nu trecea mai departe de prima jumătate a lunii mai. Sigur că pe atunci tatăl Hildei scrisese tocmai acel capitol și antedatase „ilustrata de aniversare”.

În vremea asta, sărmana Sofîe dădea fuga la magazinul universal unde o aștepta Jorunn.

Cine era Hilde? Cum se făcea că pentru tatăl ei era ca de la sine înțeles că Sofie avea s-o găsească pe Hilde? Și nu avea chiar nici un sens să-i trimită aceste ilustrate Sofiei și nu direct fiicei lui.

Și Hilde avea impresia că plutește în aer, pe când citea despre Plotin.

Spun că în tot ceea ce vedem se află ceva din taina dumnezeiască. Vedem că ea strălucește într-o floarea-soarelui sau într-un mac roșu. Ceva mai mult din această taină de nepătruns bănuim într-un fluture care-și ia zborul de pe o creangă – sau într-un peștișor de aur care înoată în globul său cu apă. Dar cel mai aproape de Dumnezeu ajungem în propriul nostru suflet. Numai acolo ne putem uni cu marea taină a vieții. Și chiar, în rare momente, ne putem trăi pe noi înșine ca pe această taină dumnezeiască.

Cuvintele acestea erau cele mai amețitoare pe care le citise vreodată Hilde. Dar ele erau în același timp cele mai simple cuvinte: Totul este unul, și acel „Unu” este o taină dumnezeiască, un mister dumnezeiesc la care toate iau parte.

Acestea nu erau, la urma urmei, nimic în care să trebuia să crezi. Așa este totul, se gândea Hilde. Și apoi și unul, și altul puteau pune în acest cuvânt „dumnezeiesc” ceea ce îi place sau i se potrivește lui sau ei.

Răsfoi repede următorul capitol. Sofie și Jorunn voiseră face în noaptea de 17 mai o excursie cu cortul. Și apoi s-au dus la coliba maiorului.

Hilde nu apucase să citească multe pagini mai departe când sări tulburată din pat și, cu clasorul în brațe, începu să se plimbe prin cameră.

Nu i se întâmplase prea des să fie atât de supărată. Aici, în coliba cea mică din pădure, tatăl ei le făcuse pe amândouă fetele să găsească copii din ilustratele pe care i le trimisese Hildei în prima jumătate a lunii mai. Și copiii erau într-adevăr reale. Hilde citise de mai multe ori ilustratele de la tatăl ei. Recunoștea fiecare cuvânt.

Dragă Hilde. Îmi vine cu adevărat să plesnesc de toate tainele astea care se învârt în jurul zilei tale de naștere, și de mai multe ori pe zi trebuie să mă rețin să nu-ți telefonez și să-ți spun totul. Pur și simplu, crește în mine nerăbdarea. Și tu știi că atunci când ceva crește tot mai mult, este tot mai greu să îți numeri numai pentru tine taina.

Sofie primi de la Alberto încă alte două scrisori. Ele se refereau la evrei și la greci și la cele două sfere ale culturii. Hilde se bucură pentru această înaripată perspectivă istorică. La școală, ea nu învățase niciodată așa ceva. Acolo erau numai detalii și iarăși detalii. Când termină de citit scrisoarea, văzu că tatăl ei îi deschisese o perspectivă cu totul nouă despre Iisus și creștinism. Îi plăcu citatul din Goethe: „De-ai trăit trei mii de ani/Și nu știi să-i socotești, /Umbli-n beznă ca bezmetic, /Chiar de zi cu zi trăiești.”

Capitolul următor începu cu o bucată de hârtie care fusese lipită de fereastra de la bucătărie a Sofiei. Firește că era încă o scrisoare de felicitare pentru aniversarea Hildei.

Draga mea Hilde. Nu știu dacă mai e ziua ta de naștere când ai să primești această carte poștală. Pe de o parte sper că da, în orice caz trag nădejde că nu au trecut prea multe zile. Dacă pentru Sofie pot să treacă una sau două săptămâni așa în neștire, pentru noi nu e același lucru. Eu vin acasă în seara de Sfântul Ioan. Atunci vom sta multă vreme pe leagănul din grădină și vom privi marea împreună, Hilde. Avem multe să ne spunem.

Apoi Alberto îi telefonă Sofiei, care auzi pentru prima dată glasul său.

— Așa cum le spui tu, seamănă cu un fel de război.

— Aș spune mai degrabă că e o luptă spirituală. Trebuie să încercăm să-i trezیم atenția Hildei și să o aducem de partea noastră, înainte ca tatăl ei să se întoarcă la Lillesand.

Și de aceea Sofie îl întâlni pe Alberto Knox cu costum de călugăr medieval, într-o veche biserică de piatră din secolul al doisprezecelea.

Într-o biserică, da. Hilde privi la ceas. Unu și un sfert. Uitase cu totul de timp.

Așadar, chiulise de la biserică în ziua ei de naștere; ceva în aniversarea asta începea să o enerveze. Ea însăși își trăsesese clapa cu multe asemenea felicitări de aniversare. Dar poate că, la urma urmei, nu fusese o pierdere prea mare.

Curând, Hilde trebui să suporte o predică lungă despre ea însăși. Pentru Alberto părea că nu era o problemă să urce în amvon. Când Hilde citi despre Sophia, care i se arătase în viziuni Hildegardei, dădu iarăși fuga la lexicon. Dar nu o găsi nici pe Hildegard, nici pe Sophia. Nu era și asta tipic? Cum se ajunge la femei sau la ceva feminin, lexiconul devenea la fel de puțin vorbăreț ca și un crater de pe lună. Era oare vreo ligă a bărbaților care cenzura lexiconul?

Hildegard von Bingen fusese predicator, scriitoare, doctoriță, botanistă și cercetătoare a naturii. Și, în afară de asta, ea era „poate un exemplu de faptul că în Evul Mediu femeile au fost deseori ființele cele mai practice – și, de fapt, cele mai înzestrate cu spirit științific”. Dar în lexicon nu era nici o silabă despre ea. Rușine!

Hilde nu auzise vreodată că Dumnezeu ar fi avut o „latură feminină” sau o „natură maternă”. Iar această latură se numea deci Sophia – dar nici ea nu fusese socotită în lexicon ca meritând vreo picătură de cerneală tipografică.

Lucrul cel mai aproape de asta pe care-l găsi în lexicon fu biserica Hagia Sophia din Constantinopol. „Hagia Sophia” însemna „Sfânta Înțelepciune”. Atât capitala, cât și nenumărate regine primiseră numele acestei „înțelepciuni”, dar în lexicon nu se spunea nici un cuvânt că era de genul feminin. Dacă nici asta nu era o cenzură.

Sofie se iveră, într-adevăr, ca „privirea lăuntrică a Hildei”. Avea tot timpul impresia că o poate vedea în fața ochilor ei pe fata cu părul negru.

Când Sofie se întoarse acasă după ce petrecuse aproape întreaga noapte la Biserica Sfintei Maria, ea se oprise în fața oglinzii pe care o adusese din coliba din pădure.

Ea își vedea, în contururi limpezi, propriul chip palid înconjurat de părul ei negru care nu i se potrivea niciodată pentru altă pieptănătură decât cea a părului lins căzându-i pe umeri. Dar dincolo de acest chip, plutea parcă, fantomatic chipul unei alte făpturi.

Deodată, străina din oglindă clipi energic din amândoi ochii. Ochii ei păreau să trimită un semnal, spunându-i că ei erau cu adevărat acolo, de cealaltă parte a oglinzii. Dură doar câteva secunde. Apoi dispăru.

Cât de adesea se oprise și Hilde în fața oglinzii și căutase parcă, într-un fel, imaginea unei alteia? Dar de unde putea ști asta tatăl ei? Nu văzuse apoi în oglindă o femeie cu părul negru? Străbunica ei cumpărase, doar, oglinda de la o țigancă.

Hilde simțea că îi tremurau mâinile pe când strângea clasorul cel mare în brațe. Era convinsă de faptul că Sofie se afla cu adevărat undeva înăuntru, „de cealaltă parte”.

Acum Sofie o visa pe Hilde și Bjerkely. Hilde nu o vedea și nu o auzea, dar apoi – da, apoi Sofie găsea pe treapta de lemn cruciulița de aur a Hildei. Și această mică cruce de aur – cu inițialele Hildei și toate celelalte – se afla pe patul Sofiei când ea se trezise din visul ei.

Hilde refuză să mai gândească. Doar nu-și pierduse și cruciulița de aur? Se îndreptă spre măsuța de toaletă și își scoase caseta cu bijuterii. Cruciușița de aur – pe care i-o dăruise bunica la botez – dispăruse!

Rătăcise așadar și această bijuterie! Foarte bine! Dar cum putea ști asta tatăl ei, când nici ea însăși nu-și dăduse seama.

Și încă ceva: Sofie visase foarte limpede că tatăl Hildei se întorsese din Liban. Dar până atunci mai era încă o săptămână. Avusese Sofie un vis profetic? Intenționa oare să-i spună tatăl ei că atunci când el avea să se întoarcă acasă – atunci, într-un fel sau altul, avea să fie acolo și Sofie? El îi scrisese că ea avea să-și găsească o nouă prietenă.

Într-o viziune foarte clară, dar și nemaipomenit de scurtă, Hilde fu deodată convinsă că Sofie era alcătuită din ceva mai mult decât din hârtie și cerneală tipografică. Ea exista!

ILUMINISMUL

de la producția de ace până la turnarea tunurilor.

Hilde începuse capitolul despre Renaștere, dar acum o auzi pe mama ei întorcându-se acasă. Privi ceasul. Era ora patru. Maică-sa urcă în goană treptele și deschise ușa.

N-ai fost la biserică?

Ba da, sigur că da.

Dar. cu ce ai fost îmbrăcată?

Păi cum sunt acuma.

În cămașa de noapte?

Mmm. Am fost la Biserica Sfânta Maria.

Biserica Sfânta Maria?

E o biserică veche de piatră din Evul Mediu.

Hilde!

Hilde lăsă clasorul să-i cadă pe genunchi și-și ridică ochii spre mama ei.

— Am uitat cu totul de oră, mamă. Îmi pare rău, dar înțelege și tu, citesc ceva care mă ține toată încordată.

Acum mama ei nu-și stăpâni surâsul.

E o carte magică, continuă Hilde.

Da, da. Și încă o dată: La mulți ani din toată inima de ziua ta, Hilde!

Ah, nu știu dacă mai suport alte felicitări.

Dar eu nu voiam. Am să ațipesc o clipă, și pe urmă pregătesc o cină de sărbătoare. Am cumpărat fragi.

Eu citesc mai departe.

Mama dispăru din nou și Hilde continuă să citească. Sofie traversa orașul împreună cu Hermes. În holul scărilor, acasă la Alberto, găsi iarăși o ilustrată din Liban. Și aceasta avea ștampila cu data de 15 iunie.

Abia acum înțelese ea sistemul tuturor acestor date. Ilustratele care erau datate înainte de 15 iunie era „copii” ale celor pe care Hilde le primise înainte. Cele care aveau data de 15 iunie ea le primea acum prin clasor.

Dragă Hilde. Acum Sofie pătrunde în casa profesorului de filosofie. Ea împlinește curând cincisprezece ani, pe când ziua ta de naștere a fost deja ieri. Sau azi, micuță Hilde? Dacă e azi, cel puțin n-ar trebui să fie prea târziu în cursul zilei. Dar ceasurile noastre nu merg totdeauna la fel.

Hilde citi cum Alberto îi povestea Sofiei despre Renaștere și despre știința nouă, despre raționaliștii secolului al șaptesprezecelea și despre empirismul englez.

Tresări de mai multe ori când apărură noi cărți poștale și felicitări, pe care tatăl ei le lipise în clasor. Astfel de mesaje el le lăsa să cadă dintr-un caiet de teme, sau scrise pe partea dinăuntru a cojii unei banane sau chiar să apară pe ecranul unui computer. Fără nici cel mai mic efort, putea să-l împingă pe Alberto să „facă un lapsus de limbă” și să o numească pe Sofie Hilde. Dar culmea fu că îl puse pe Hermes să spună: „Urările mele de fericire din toată inima, Hilde”.

Hilde era de acord cu Alberto că tatăl ei mergea cam prea departe când se compara singur cu Dumnezeu și cu Providența divină. Dar cu cine era ea de acord acum? Doar tatăl ei fusese cel care-i puse în gură lui Alberto aceste cuvinte de reproș – sau de autocritică! Recunosc și ea că o comparație cu Dumnezeu nu era poate chiar atât de prostească. Tatăl ei era pentru lumea Sofiei un fel de Dumnezeu atotputernic.

Când Alberto începu să povestească despre Berkeley, Hilde era cel puțin la fel de încordată ca și Sofie. Ce avea să se petreacă acum? Se contura încă de demult că avea să se întâmple ceva cu totul deosebit când avea să vină la rând

acest filosof care nega existența unei lumi materiale în afara conștiinței umane. Hilde controlase în lexicon.

Totul începuse când, aflată în fața ferestrei, trăise clipa în care tatăl Hildei trimisese un avion cu un steag lung de aniversare. În același timp, nori întunecați se strângeau spre oraș.

„A fi sau a nu fi” nu mai este deci întreaga întrebare. Întrebarea este și ce suntem. Suntem noi oare oameni adevărați din carne și sânge? Lumea noastră constă din lucruri adevărate – sau suntem doar înconjurați de conștiință?

Nu era de mirare că Sofie începuse să-și roadă unghiile. Hilde nu avusese niciodată acest obicei urât, dar nici nu știa să fi fost vreodată atât de nervoasă ca acum. Și pe urmă veni ziua în care Alberto spusese că voința sau spiritul atoatefăcător ar fi putut fi tatăl Hildei.

Vrei să spui că el a fost pentru noi un fel de Dumnezeu?

Fără să mă rușinez de asta, da. Lui ar trebui să-i fie rușine.

Și cu Hilde însăși ce e?

Ea este un înger, Sofie.

Un înger?

Ea este cea către care se întoarce acest „spirit”.

Sofie, ieșind de la Alberto, dăduse buzna afară în ploaie. Era cu puțință să fi fost aceeași furtună care noaptea trecută izbucnise peste Bjerkely?

— La câteva ceasuri după ce Sofie fugise astfel prin tot orașul?

Măine e ziua mea, își spunea ea. Nu era oare un prilej de amărăciune că trebuia să constate cu o zi înainte să împlinească cincisprezece ani că viața este un vis? La fel de bine ar fi putut, să zicem, câștiga un milion și, înainte să primească banii, să înțeleagă deodată că totul fusese doar un vis.

Sofie alerga prin terenul de sport ud acum. Văzu pe cineva care-i venea în întâmpinare. Era mama ei. Fulgere mânioase sfâșiau cerul.

Mama o strânse în brațe.

Ce s-a întâmplat cu noi, copila mea?

Nu știu, plângea Sofie. E ca un vis urât.

Hilde simțea că i se umeziseră colțurile ochilor. „To be or not to be – that is the question.”

Aruncă clasorul pe pat și sări în picioare. Alerga prin cameră, încolo și înapoi. La urmă se opri în fața oglinzii și rămase locului acolo, până când veni mama să o ia la masă. Când bătu la ușă, Hilde n-avea nici o idee de când se oprise maică-sa în ușă. Dar era sigură, foarte sigură, că imaginea din oglindă îi clipea cu amândoi ochii deodată.

La masă, Hilde se strădui să fie un copil cuminte și recunoscător pentru darurile primite de ziua lui. Dar toată vremea se gândea la Sofie și la Alberto.

Ce avea să se întâmple cu ei, acum când știau că tatăl Hildei decidea în tot ce-i privește? Deși – știau ei asta, într-adevăr? Era probabil o stupiditate să pretindă că ei ar fi știut ceva. De fapt, tatăl Hildei se prefăcea doar că se ajunsese la o situație în care ei ar fi putut ști ceva. Cu toate acestea, problema

rămânea aceeași. Dacă Sofie și Alberto „știau” cum se legau toate laolaltă, atunci, într-un anumit fel, ei erau terminați.

Lui Hilde aproape i se opri în gât o bucată de cartof când îi trecu prin cap că aceeași problematică ar fi fost poate valabilă și pentru propria ei lume. Oamenii înaintaseră tot mai mult în înțelegerea pe care o câștigaseră cu privire la legile naturii. Dar istoria putea oare merge și mai departe, atunci când ultimele piese din jocul acesta de bucățele al istoriei și științei își găsiseră până la urmă locul? Sau poate că istoria omenirii se apropia de sfârșit? Nu exista oare o legătură între dezvoltarea gândirii și a științei, pe de o parte, și lucruri cum ar fi efectul de seră și despăduririle masive, pe de altă parte? Poate că nici nu era o atât de mare prostie să se spună că setea de cunoaștere a omului era, în fond, „păcatul originar”?

Întrebarea aceasta era atât de importantă și de înfricoșătoare, încât Hilde încercă acum din toate puterile să o uite. Avea desigur să înțeleagă multe, pe măsură ce continua să citească darul de aniversare de la tatăl ei.

Scumpa mea, ce mai vrei? Cânta mama ei după ce terminaseră de mâncat înghețata cu fragi italienești. Acum facem exact ce ai tu poftă mai mult să faci.

Știu că sună nu știu cum, dar cel mai mult aș vrea să citesc din darul de la tata.

Dar nu trebuie să lași asta să ți se urce la cap.

Nu, nu.

Am putea să facem o pizza și să ne uităm la televizor la «Derrick».

Da, poate.

Hilde se gândea cum ședea oare de vorbă Sofie cu mama sa. Tatăl ei pusese, fără îndoială, în personajul celeilalte mame ceva din mama ei. Ca să fie mai sigură, ea se hotărî să nu spună nimic despre iepurele cel alb care e scos din jobenul universului, în nici un caz astăzi.

— A, altceva, spuse ea ridicându-se.

— Da?

— Nu-mi mai găsesc cruciulița de aur.

Mama o privi secretos.

Eu am găsit-o o dată, acum multe săptămâni, jos, pe scara debarcaderului. Sigur că iar ai rătăcit-o acolo, distrat-o!

I-ai spus și tatei de asta?

Nu mai știu, dar poate că totuși da.

Și unde-i acum?

Mama trecu în altă cameră ca să-și aducă lădița cu bijuterii și, puțin mai târziu, Hilde o auzi scoțând o exclamație de surpriză din dormitor. Apoi mama apăru din nou în salon.

Știi ce – în momentul ăsta nu pot s-o găsesc.

Așa mă gândisem și eu.

Hilde îi dădu mamei o sărutare și fugi iarăși în camera de la mansardă. În sfârșit, acum putea citi mai departe despre Sofie și Alberto. Se instalează în pat și-și propti clasorul pe genunchi.

Sofie se trezi dimineața, când mama ei intră în odaie. Mama avea o tavă plină cu daruri în mâini. Într-o sticlă goală de limonadă înfipse un steag.

La mulți ani și toată fericirea de ziua ta, Sofie!

Sofie se frecă la ochi să-și gonească somnul. Încercase să-și amintească de tot ce se petrecuse ieri. Toate i se păreau ca părțile nepuse la locul lor al unui puzzle cu piesele în aer. Una dintre piese era Alberto, alta Hilde și maiorul. Una era Berkeley, alta Bjerkely. Și cea mai întunecoasă fusese furtuna aceea îngrozitoare. Sofie făcuse aproape o criză de nervi. Mama o ștersese bine s-o usuce și o trimisese direct în pat după o ceașcă de lapte fierbinte cu miere. Sofie adormise imediat.

Cred că trăiesc, băigui ea.

Da, sigur că trăiești. Și astăzi împlinești cincisprezece ani.

Ești sigură de tot?

Sigură de tot. Crezi că o mamă nu știe când i s-a născut singurul copil? La 15 iunie 1975, pe la. Unu și jumătate, Sofie. Acesta a fost momentul cel mai fericit din viața mea.

Ești tu sigură că toate astea laolaltă nu sunt numai un vis.

În orice caz, trebuie să fie un vis frumos când te trezești la o prăjitură cu stafide, cu suc de fructe și cu daruri de ziua ta.

Așeză tava cu darurile pe un scaun și ieși o clipă din cameră. Când se întoarse, mai aducea o tavă cu prăjituri cu stafide și limonada. O așeză la picioarele patului Sofiei.

Acum urmă o dimineață normală de aniversare, cu desfacerea darurilor și cu amintiri care mergeau tot mai îndărăt până la primele dureri ale nașterii, cu cincisprezece ani în urmă. De la mama ei, Sofie primi o rachetă de tenis. Ea nu mai jucase tenis până atunci, doar la două minute de Klrverveien era un teren de tenis. Tatăl ei îi trimisese o combină de mini-televizor cu radio. Ecranul nu era mai mare decât o fotografie normală. Pe urmă, erau daruri de la mătușile bătrâne și de la prieteni ai familiei.

După un timp, mama spuse:

— Crezi că ar fi bine să-mi iau liber de la serviciu astăzi?

— Nu, de ce?

— Ieri erai cu adevărat foarte tulburată. Dacă toate astea continuă, cred că ar trebui să programăm o consultație la un psiholog.

— Poți s-o lași baltă.

A fost atunci doar furtuna – sau are ceva de-a face cu Alberto?

Și cu tine ce e? „Ce s-a întâmplat cu noi, copila mea?” așa m-ai întrebat.

Mă gândeam că te tot învărtești prin oraș ca să te întâlnești cu tot felul de oameni ciudați. Poate că e vina mea.

Nu e „vina” nimănui că în timpul meu liber urmez un curs de filosofie. Du-te la birou. Noi trebuie să fim la ora zece la școală. Astăzi ni se dau mediile și pe urmă ne mai distrăm și noi.

Știi ce fel de note ai primit?

În orice caz, mai mulți „foarte bine” decât la Crăciun.

Puțin după ce plecase mama ei, sună telefonul.

— Sofie Amundsen.

— Aici e Alberto.

— Oh.

— Maiorul n-a făcut deloc ieri economie de praf de pușcă.

— Nu înțeleg ce spui.

Furtuna, Sofie.

Nu știu ce să cred.

Asta este cea dintâi dintre virtuțile unei adevărate filosoafe. Sunt aproape mândru cât de multe ai învățat într-un timp atât de scurt.

Mi-e teamă că nimic nu e adevărat.

— Asta se numește angoasă existențială și, de regulă, constituie numai o trecere spre o nouă cunoaștere.

Cred că am nevoie de o pauză.

În momentul acesta sunt multe broaște în grădina ta?

Acuma Sofie râse fără să vrea. Alberto continuă:

Eu cred că mai degrabă ar trebui să continuăm. De altfel, urările mele de fericire din inimă! Trebuie ca până la ziua de Sfântul Ioan să terminăm cursul. Asta e ultima noastră speranță.

Ultima noastră speranță în legătură cu ce?

Stai bine acolo? Ne trebuie puțin timp, înțelegeți?

Eu stau bine.

Îți amintești de Descartes?

Gândesc, deci exist.

În ce privește propriile noastre îndoieli metodice, în momentul de față suntem cu mâinile goale. Nu știm nici măcar dacă, de fapt, gândim. Poate că are să reiasă că noi suntem gânduri, și asta ar fi într-adevăr cu totul altceva decât că am gândi noi înșine. Avem, în orice caz, toate motivele să presupunem că tatăl Hildei ne-a gândit pe noi pentru el, că noi am reprezenta un fel de distracție pentru ziua fiicei maiorului din Lillesand. Mă urmărești?

— Da.

Dar aici se ascunde și o contradicție. Dacă noi suntem așa, inventați, atunci nu avem dreptul să credem în ceva, orice ar fi. Atunci toată această conversație telefonică este o pură închipuire.

Și nu avem nici cea mai mică umbră de liberă voință. Maiorul pune la cale tot ce spunem sau facem noi. Așa că am face la fel de bine să închidem.

Nu, acuma tu simplifici prea mult.

Explică!

Vrei să susții că un om plănuiește tot ce visăm noi? S-ar putea să fie adevărat că tatăl Hildei știe exact ce facem noi toți. Să scăpăm de cunoașterea lui atoatecuprinzătoare e poate la fel de greu cum ar fi să fugim mai repede decât propria noastră umbră. Dar – și la punctul acesta eu am început să elaborez un plan – nu e sigur că maiorul a hotărât dinainte ce se va petrece. Poate că el decide de-abia în clipa aceasta – deci la ora anume când se întâmplă. Și tocmai în asemenea momente este plauzibil că noi înșine am avea o inițiativă proprie care să orienteze ce spunem și facem noi. O asemenea inițiativă e, firește, un impuls extrem de slab în comparație cu risipa de eforturi pe care o face maiorul. Poate că noi suntem fără apărare în fața unor asemenea presiuni exterioare insistente, cum ar fi câini care vorbesc, avioane purtând steaguri cu urări de aniversare, mesaje pe coji de banană și furtuni la comandă. Dar nu avem dreptul să excludem eventualitatea că avem și noi propria noastră voință, cât de slabă, care să le facă față acestora toate.

— Și cum ar fi cu puțință așa ceva?

— În lumea asta mică a noastră, maiorul este, firește, atoateștiutor, dar aceasta nu înseamnă că este și atotputernic. Trebuie în orice caz, să încercăm să ne trăim viața ca și cum el n-ar exista.

— Cred că înțeleg ce vrei să spui.

Ce grozav ar fi dacă noi, așa în taină, am face ceva din propria noastră inițiativă – și încă un lucru pe care maiorul niciodată n-ar fi în stare să-l descopere.

Dar cum ar putea fi cu puțință asta, dacă noi nici nu existăm?

Cine spune că noi nu existăm? Întrebarea nu este dacă noi existăm, ci ce suntem noi și cine suntem noi. Chiar dacă ar reieși că noi suntem doar impulsuri în conștiința scindată a maiorului, asta nu ne răpește bucățica noastră de existență.

Și nici libera noastră voință?

Eu lucrez la cazul acesta, Sofie.

Dar tatăl Hildei știe foarte bine că tu „lucrezi la cazul acesta”.

Asta, sigur. Dar el nu-mi cunoaște planul. Eu încerc să găsesc un punct arhimedic.

Un punct arhimedic?

— Arhimede a fost un om de știință din perioada elenismului. „Dați-mi un punct fix”, a spus el, „și am să mișc pământul”. Un astfel de punct trebuie să găsim pentru a fi azvârliți afară din universul lăuntric al maiorului.

— Dar asta este o sarcină, într-adevăr, de toată frumusețea.

— E adevărat. Și nu putem scăpa decât dacă ne-am terminat cursul de filosofie. Până atunci, el ne are la mână și ne strânge bine. E limpede că a hotărât ca eu să te conduc de-a lungul secolelor până în epoca noastră. Dar nu mai avem decât puține zile și pe urmă, undeva în Orientul Apropiat, el se suie într-un avion. Dacă nu ne-am eliberat din fantezia lui până când ajunge la Bjerkely, atunci suntem pierduți.

Mă faci să-mi fie frică.

Întâi trebuie să-ți povestesc cele necesare cu privire la Iluminismul francez. După aceea trebuie să străbatem în linii mari filosofia lui Kant, înainte de a ne apropia de Romantism. Și tocmai pentru noi doi, Hegel este un ajutor important. Dacă ne ocupăm de el, atunci nu vom putea ocoli răfuiala mândrie pe care Kierkegaard a avut-o cu filosofia hegeliană. Trebuie! Să spunem și câteva cuvinte despre Marx, Darwin și Freud. Și dacă mai facem câteva remarci de încheiere despre Sartre și Existențialism, înseamnă că ne-am tradus planul în faptă.

Dar e cam multșor pentru o singură săptămână.

Din cauza asta trebuie să începem imediat. Poți să vii acum?

Trebuie să mă duc la școală. Avem o mică serbare cu clasa și pe urmă se dau mediile.

Lasă serbarea! Dacă noi suntem conștiință pură, e doar o pură închipuire că limonada și dulciurile ar avea gust bun.

— Dar mediile.

Sofie, tu fie trăiești într-un univers minunat pe fulgul minuscul care este o planetă într-una dintre sutele de miliarde de galaxii.

— Fie ești pur și simplu doar un pumn de impulsuri electromagnetice în conștiința unui maior. Și în fața unei asemenea situații mai vorbești de medii! Ar trebui să-ți fie rușine!

Îmi pare rău.

Totuși, poți să treci repede pe la școală, înainte de a veni la mine. S-ar putea să-i faci o impresie proastă Hildei dacă ai chiuli în ultima zi de școală. Ea se duce, fără îndoială, de ziua ei la școală, în fond ea e un înger.

Atunci vin imediat după școală.

Ne putem întâlni în coliba maiorului?

În coliba maiorului?

Clic!

Hilde lăsă clasorul să-i cadă pe genunchi. Tatăl ei o făcuse să aibă conștiința încărcată într-adevăr pentru că chiulise în ultima zi de școală. Ce om!

Rămase nemișcată un moment și se întrebă ce plan anume punea la cale Alberto. Să se uite pe ultima pagină din clasof? Nu, asta ar fi însemnat că joacă necinstit; prefera să citească repede mai departe.

Era convinsă că Alberto avea dreptate într-un punct esențial. Era un lucru sigur că tatăl ei avea o privire de ansamblu asupra a ceea ce se petrecea cu Sofie și cu Alberto. Dar, în vreme ce scria, el nu știa sigur tot ceea ce avea să se petreacă mai departe. Poate că scria precipitându-se așa și trecând cu vederea câte ceva, câte un lucru pe care abia mai târziu, după ce-l scrisese, avea să-l înțeleagă. Și tocmai acestor „tregeri cu vederea" Sofie și Alberto le datorau o anumită libertate.

Și iarăși Hilde avu o clipă senzația, aproape ca o iluminare, că Sofie și Alberto existau cu adevărat. Chiar dacă marea e complet liniștită, asta nu

înseamnă că în adâncuri nu se întâmplă ceva, gândi ea. Dar de ce gândea așa? În orice caz, nu era un gând care să miște ceva la suprafață.

La școală, Sofie fu feliicitată și i se cântară cântece, așa cum se face de obicei la o zi de naștere. Poate că se bucura de atâta atenție pentru că toți erau oricum agitați și tulburați din cauza mediilor și a tratațiilor cu limonadă.

După ce profesorul le dădu liber pentru vacanța de vară, urându-le toate cele bune, Sofie alergă spre casă. Jorunn încercă s-o mai rețină, dar Sofie îi strigă din fugă că trebuie să facă urgent o anumită treabă.

În cutia de scrisori găsi două ilustrate din Liban. Pe ambele scria: „HAPPY BIRTHDAY – 15 YEARS”. Erau niște ilustrate de aniversare cumpărate de la chioșcuri.

Una dintre ele îi era adresată lui „Hilde Mřller Knag c/o Sofie Amundsen.” Cealaltă însă era pentru Sofie însăși. Amândouă aveau ștampila „Regimentul ONU, 15 iunie”.

Sofie citi întâi ilustrata pentru ea:

Dragă Sofie Amundsen. Astăzi vreau să te felicit de ziua ta de naștere. Cele mai vii felicitări și urări de bine din inimă, Sofie! Mulțumesc mult pentru tot ce ai făcut până acum pentru Hilde.

Salutări, Albert Knag, Maior.

Sofie nu-și dădea seama cum ar fi trebuit să reacționeze față de faptul că tatăl Hildei îi trimisese, în sfârșit, și ei o ilustrată. Într-un fel, găsea că asta era emoționant.

Pe ilustrata Hildei scria:

Draga mea micuță Hilde. Nu știu nici ce zi și nici cât de târziu e acum la Lillesand. Dar cum ți-am mai spus, asta nu are cine știe ce importanță. Dacă te cunosc bine, eu nu vin prea târziu cu o ultimă sau în orice caz penultimă felicitare de aici. Dar nici tu nu trebuie să te trezești prea târziu! Alberto are să-ți povestească în curând despre Iluminismul francez. El se concentrează în șapte puncte. Cele șapte puncte sunt:

Răzvrătirea împotriva autorităților;

Raționalismul;

Ideea Iluminismului;

Optimismul cultural;

Întoarcerea la natură;

Creștinismul umanist;

Drepturile omului.

Era limpede că maiorul îi ținea mai departe sub observație, Sofie închise ușa casei și lăsă pe masă în bucătărie carnetul cu multe note de 1. Apoi se strecură prin gaura din gardul viu și dădu fuga în pădure.

Trebui să vâslească iarăși peste lac. Alberto stătea pe prag când sosi ea. Îi făcu semn să se așeze alături de el.

Era vreme frumoasă, dar peste lac bătea spre ei un curent de aer mai rece. Părea că lacul nu se liniștise cu totul după furtuna de ieri.

Trecem direct la subiect, spuse Alberto. După Hume, următorul mare constructor de sisteme a fost germanul Kant. Dar și în Franța au fost în secolul al optsprezecelea gânditori importanți. Am putea spune că, în prima jumătate a secolului al optsprezecelea, centrul filosofic al Europei s-a aflat în Anglia, spre mijlocul secolului, în Franța și spre sfârșitul secolului, în Germania.

Am putea numi așa ceva o mutare a centrului de la Vest către Est.

Tocmai. Am să pomenesc foarte pe scurt câteva dintre gândurile care le sunt comune multora dintre filosofii francezi ai Iluminismului. Aici se pot pomeni multe nume importante, cum ar fi Montesquieu, Voltaire, Rousseau și mulți, mulți alții. Eu m-am concentrat asupra a șapte puncte însemnate.

Mulțumesc, lucrul acesta îmi e cunoscut deja.

Sofie îi întinse ilustrata de la tatăl Hildei. Alberto oftă adânc.

— Ar fi putut să-și cruțe osteneala. O primă deviză este deci răzvrătirea împotriva autorităților. Mai mulți dintre acești filosofi francezi iluminiști vizitaseră Anglia, care, în anumite privințe, avea o gândire mai independentă decât patria lor. Știința engleză a naturii îi fascina, mai ales Newton și fizica sa universală. Dar și filosofii englezi au fost pentru ei o sursă de inspirație, în primul rând Locke și filosofia sa politică. Acasă în Franța, ei au intrat treptat în luptă împotriva autoritarismului. Considerau că era important să dea dovadă de scepticism față de toate adevărurile moștenite. Credeau că individul trebuie să găsească el însuși răspunsul la toate întrebările. Aici acționa o tradiție care se inspira din Descartes.

Căci el clădise totul pornind de la temelii.

Chiar. Apelul la luptă împotriva vechilor autorități se îndrepta nu în ultimul rând împotriva puterii bisericii, regelui și nobilimii. Aceste instituții erau în secolul al optsprezecelea mult mai puternice în Franța decât în Anglia.

— Și apoi a venit Revoluția.

— În anul 1789, da. Dar ideile noi veniseră mai devreme. Următorul cuvânt de ordine este raționalismul.

— Eu credeam că raționalismul murise o dată cu Hume.

Hume însuși a murit abia în 1776. Asta era cu douăzeci de ani după Montesquieu și numai cu doi ani înainte de Voltaire și Rousseau, care au murit amândoi în 1778. Dar toți trei au fost în Anglia și au cunoscut destul de bine filosofia lui Locke. Acum îți mai aduci poate aminte că Locke nu a fost un empirist consecvent. El considera, de pildă, credința în Dumnezeu și anumite norme ca element component al rațiunii umane. Acesta este și centrul filosofiei franceze a Iluminismului.

Dar tu ai spus că francezii ar fi fost totdeauna puțin mai raționaliști decât englezii.

— Și deosebirea aceasta se poate urmări până în Evul Mediu. Când englezii vorbesc despre „common sense”, francezii preferă să vorbească despre „evidence”. Sintagma engleză se poate traduce cu „experiență comună”, cea franceză cu „evidență” cu referire la rațiune.

Înțeleg.

Ca și umaniștii Antichității – ca Socrate și stoicii – cei mai mulți dintre filosofii Iluminismului aveau o încredere nezdruccinată în rațiunea omenească. Lucrul era atât de evident, încât mulți definesc epoca franceză a Luminilor ca fiind pur și simplu „raționalism”. Noua știință a naturii stabilise că natura era organizată rațional. Filosofii Iluminismului au socotit că misiunea lor era să creeze o bază pentru morală, etică și religie, care să fie conformă rațiunii neschimbătoare a omului. Și asta a dus la ideea Iluminismului.

Cel de-al treilea punct al nostru.

Întâi, se spunea, trebuie ca masele largi populare să fie „luminate”. Aceasta era condiția pentru o societate mai bună. Se socotea că nevoile și înrobirea sunt datorate neștiinței și superstiției. Educației i-a fost destinată o deosebită atenție. Nu e o întâmplare că pedagogia a fost constituită ca știință în epoca Luminilor.

Instituția învățământului pornește, deci, din Evul Mediu și pedagogia din epoca Luminilor.

Poți să spui și așa. Marele monument al Iluminismului este, în mod caracteristic, un important lexicon. Mă gândesc la așa-numita Enciclopedie, care a apărut între 1751 și 1772 în douăzeci și opt de volume, cu contribuții de la toți marii filosofi iluminiști. „Aici se găsește totul – se spunea – de la producția de ace până la turnarea tunurilor.”

Punctul următor se numește optimismul cultural.

Vrei, te rog, să lași la o parte ilustrata aceea cât timp vorbesc eu.

Iartă-mă.

Când rațiunea și știința vor fi suficient răspândite, spuneau filosofii iluminiști, atunci omenirea avea să facă mari progrese. Era numai o chestiune de timp pentru ca iraționalismul și neștiința să cedeze locul unui om „luminat”. Gândul acesta își instituisese în Europa Occidentală aproape un monopol până acum câteva decenii. Astăzi, nu mai suntem atât de convinși că orice „evoluție” e spre bine. Dar această critică a „civilizației” a fost oricum foarte mult promovată de filosofii francezi ai Iluminismului.

Atunci poate că ar fi trebuit să-i ascultăm și pe ei.

Cât de simplu era „motto”-ul de a ne întoarce înapoi la natură. Dar, prin natură, filosofii iluminiști înțelegeau cam același lucru cu ce înțelegem noi prin rațiune. Căci rațiunea i-a fost dată omului de către natură. Biserica și civilizația, dimpotrivă, nu sunt date de către natură. Se sublinia că „popoarele naturale” sunt deseori mai sănătoase și trăiesc mai fericite decât europenii, tocmai pentru că nu au avut o civilizație. Îndemnul „Înapoi la natură” provine de la Jean-Jacques Rousseau. Pentru că natura ar fi bună, și omul ar fi bun „de la natura sa”. Tot răul s-ar afla în societate. De aceea Rousseau voia să-i lase pe copii să trăiască pe cât mai mult posibil în starea lor „naturală” de nevinovăție. Poți să spui că ideea unei valori proprii a copilăriei își avea originea în epoca luminilor. Înainte, copilăria era considerată mai degrabă ca o pregătire pentru viața celor maturi. Dar adevărul e că noi suntem ființe omenești și ne trăim viața pe pământ încă de pe când suntem copii.

— Așa așa spune și eu.

— Religia trebuia (nu mai puțin) să fie făcută „în mod natural”.

Ce înțelegeau prin asta?

Și religia trebuia adusă în conformitate cu „rațiunea naturală” a oamenilor. Mulți luptau pentru ceea ce noi am putea denumi o concepție de creștinism umanist, și acesta este punctul al șaselea de pe listă. Au existat, firește, și materialişti consecvenți care nu credeau în nici un Dumnezeu și se recunoșteau, deci, adepții unui punct de vedere ateu. Dar cei mai mulți filosofi iluminiști considerau drept nerațional să-și reprezinte o lume fără Dumnezeu. De aceea și lumea era organizată în chip foarte rațional. Această concepție o reprezentase, de pildă, Newton. De asemenea, credința în nemurirea sufletului era socotită ca fiind rațională. Ca și la Descartes, pentru filosofii Iluminismului problema dacă omul are un suflet nemuritor era mai curând o problemă a rațiunii decât a credinței.

Tocmai asta mă miră puțin. Pentru mine este un exemplu tipic pentru ceva care aparține credinței și nu științei.

— Tu nu trăiești în secolul al optsprezecelea. Lucrul de care filosofii iluminiști voiau să elibereze creștinismul erau multele dogme iraționale sau principii ale credinței care se adăugaseră de-a lungul istoriei bisericii mesajului atât de simplu al lui Iisus.

Atunci îi înțeleg.

Mulți jură pe așa-numitul deism.

Explică, te rog!

— Prin deism înțelegem o concepție potrivit căreia Dumnezeu a creat lumea, dar El nu se revelează acestei lumi. În felul acesta, Dumnezeu devine o ființă superioară care li se face cunoscută oamenilor numai prin natură și prin legile ei – dar nu se revelează în mod supranatural. Un astfel de „Dumnezeu filosofic” am mai întâlnit la Aristotel. Pentru el, Dumnezeu era cauza primă sau primul motor al universului.

Acum ne mai rămâne un singur punct, și anume drepturile omului.

Dar acesta este poate cel mai important. Ai putea să afirmi că filosofia franceză a Luminilor a fost orientată mai practic decât era cea engleză.

Ei și-au tras concluziile din filosofia lor și au acționat la modul corespunzător.

Da, filosofii francezi iluminiști nu s-au mulțumit cu considerente teoretice în ce privește locul omului în societate. Au luptat activ pentru ceea ce ei numeau „drepturile naturale” ale cetățenilor. În primul rând, era vorba de lupta împotriva cenzurii – deci pentru libertatea presei. În ce privește religia, morala și politica, trebuia asigurat dreptul individului de a gândi liber și de a-și exprima vederile. Pe lângă aceasta, se ducea lupta împotriva sclaviei negrilor și pentru un tratament mai uman aplicat celor care încălcaseră legea.

Cred că așa putea să fiu de acord cu toate acestea.

Principiul „inviolabilității individului” și-a găsit în cele din urmă locul în „Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului”, care a fost adoptată în 1789

de Adunarea Națională Franceză. Această Declarație a drepturilor omului a constituit o bază importantă pentru propria noastră Constituție din 1814.

Dar și acum mulți oameni trebuie să se lupte pentru aceste drepturi.

Da, din păcate. Însă filosofii Iluminismului au vrut să stabilească anumite legi care să le fie comune tuturor oamenilor, pur și simplu pentru că ei s-au născut ca ființe omenești. Asta înțelegeau ei prin drepturile „naturale”. Noi vorbim și acum despre „un drept natural” care poate contrazice legile oficiale ale unei țări. Și acum asistăm la momente când indivizi izolați – sau întregi grupuri de populație – se referă la aceste „drepturi naturale” când se apără împotriva nedreptăților, pierderii libertății și asupririi.

Și cum stăm cu drepturile femeii?

Revoluția de la 1789 a stabilit o serie de drepturi de care trebuie să se bucure toți cetățenii. Însă cetățenii erau socotiți, în fond, numai bărbații. Cu toate acestea, am avut chiar în timpul Revoluției Franceze primele exemple ale unei mișcări feministe.

Era și vremea.

— Încă în 1787, filosoful iluminist Condorcet (1743-1794) a publicat o scriere despre drepturile femeii. El acorda femeilor aceleași drepturi naturale ca și bărbaților. În timpul Revoluției de la 1789, femeile au luat parte activă împotriva vechii societăți feudale. De pildă, ele au condus demonstrațiile care l-au silit în cele din urmă pe rege să-și părăsească palatul de la Versailles. La Paris s-au constituit diferite grupuri de femei. Pe lângă aceleași drepturi politice ca și cele ale bărbaților, ele cereau noi legi ale căsătoriei și modificarea condițiilor de viață pentru femei.

— Și au primit aceste drepturi?

— Nu. Cum s-a întâmplat adesea, s-a ridicat problema drepturilor femeilor numai cu ocazia unei revoluții. De îndată ce totul s-a aranjat într-o nouă ordine, s-a stabilit iarăși vechea dominație a bărbaților.

— Tipic.

Una dintre cele care s-au pronunțat cu energie în timpul Revoluției Franceze în favoarea drepturilor femeilor a fost Olympe de Gouges. În 1791 – deci la doi ani după Revoluție – ea a publicat o Declarație cu privire la drepturile femeilor. Declarația drepturilor omului și cetățeanului nu acordase nici un articol drepturilor naturale ale femeilor. Olympe de Gouges a cerut pentru femei exact aceleași drepturi cu bărbații.

Și ce a rezultat de aici?

— Ea a fost executată în 1793. Și femeilor li s-a interzis orice activitate politică.

— Pfui, drace!

De-abia în secolul al nouăsprezecelea s-a dezlănțuit adevărata mișcare feministă – în Franța, ca și peste tot în Europa. Și foarte încet a început apoi această luptă să-și arate roadele. În Norvegia, de pildă, femeile au dobândit abia în 1913 dreptul de vot, în multe țări, femeile se luptă și astăzi pentru egalitatea în drepturi.

Ele pot conta pe sprijinul meu.
Alberto rămăsese cu privirile ațintite pe lac. După o vreme, spuse:
Cam atât a fost tot ceea ce aș fi vrut să spun despre filosofia epocii
Luminilor.

Ce vrei să spui cu atât?

Nu am senzația că ar mai urma ceva.

În timp ce spunea aceste cuvinte, ceva se petrecu deodată pe lac. În
mijlocul heleșteului, apa începu să spumege din adâncuri. Și apoi ceva mare și
urâcios se ridică deasupra oglinzii apei.

— Un șarpe marin! Strigă Sofie.

Făptura aceea întunecată se întoarse de câteva ori încolo și înapoi, apoi
se scufundă din nou și lacul rămase la fel de liniștit ca înainte.

Alberto se întorsese pur și simplu în altă parte.

— Haide să mergem înăuntru, spuse el.

Și amândoi se ridicară și intrară în colibă. Sofie se opri în fața tablourilor
cu Berkeley și Bjerkeley. Arată spre imaginea din Bjerkeley și spuse:

— Cred că Hilde locuiește undeva în tabloul ăsta.

Între tablouri atârna acum un lucru de mână. Pe el se vedeau brodate
cuvintele LIBERTATE, EGALITATE, FRATERNITATE.

Sofie se întoarse spre Alberto:

— Tu ai agățat asta aici?

El clătină din cap cu un fel de strâmbătură tristă.

Sofie descoperi un plic pe etajera de deasupra căminului. „Pentru Hilde și
Sofie” scria pe el. Sofie știu imediat cine era expeditorul, dar era ceva nou că
acesta începuse s-o bage și pe ea în seamă. Deschise plicul și citi cu voce tare:

Draghele mele. Profesorul de filosofie al Sofiei ar fi trebuit să sublinieze cât
de importantă a fost filosofia franceză a Luminilor pentru idealurile și
principiile pe care se întemeiază ONU. Acum două sute de ani, lozinca
„Libertate, Egalitate, Fraternitate” a contribuit la a consolida burghezia
franceză. Astăzi, cuvintele acestea ar trebui să lege laolaltă lumea întreagă. Ca
niciodată înainte, umanitatea constituie acum o singură mare familie. Urmașii
noștri sunt propriii noștri copii și copiii copiilor noștri. Ce lume moștenesc ei de
la noi?

Mama o strigă pe Hilde pentru că în zece minute începea serialul
„Derrick” și ea pusese pizza în cuptor. Hilde se simțea cu totul istovită de atâta
citit. În fond, se sculase de la ora șase dimineața.

Hotărî ca în restul serii să sărbătorească ziua de naștere împreună cu
mama ei. Dar înainte de asta trebuia să se mai uite o dată în lexicon.

Gouges. Nu. De Gouges? Tot nu. Olympe de Gouges poate? Nimic, nici
aici! Lexiconul nu-i acorda nici un cuvânt femeii care fusese executată din
cauza angajării sale în cauza libertăților politice ale femeilor. Nu este asta cu
adevărat un scandal?

Căci nu era cu puțință ca ea să fi fost doar o invenție a tatălui Hildei.

Hilde dădu fuga la parter să caute într-un lexicon mai mare.

— Trebuie numai să caut ceva aici, îi explică ea mamei care o privea surprinsă.

Luă volumul de la FORV la GP și ieși cu el în fugă din cameră.

Gouges. Da, aici!

Gouges, Marie Olympe (1748-1793), scriitoare franceză, a fost foarte activă în timpul Revoluției Franceze, printre altele prin numeroase broșuri pe probleme sociale și mai multe piese de teatru. Ea a fost printre puținii care au apărut punctul de vedere că drepturile omului trebuie să li se aplice și femeilor, și a publicat în 1791 „Declarația drepturilor femeilor”. Executată în 1793, pentru că îndrăznise să-l apere pe Ludovic al XVI-lea și să-l critice pe Robespierre. (Lit.: L. Lacour, Les Origines du féminisme contemporain, 1900)

KANT.

Cerul înstelat deasupra mea și legea morală în mine.

De-abia spre miezul nopții telefonă maiorul Albert Knag acasă la el ca s-o felicite pe Hilde pentru ziua ei de naștere. Mama Hildei răspunse la telefon.

Pentru tine, Hilde.

Alo?

Aici e Papa.

Spune – e aproape ora douăsprezece!

Am vrut să te felicit de ziua ta.

Dar asta o tot faci.

Da, dar am vrut să te sun abia când ziua e gata să se încheie.

Și de ce așa?

N-ai primit Darul?

A, da. Mii de mulțumiri!

Haide, nu mă mai fierbe fără apă. Ce spui de el?

E fantastic. Toată ziua n-am mâncat aproape nimic!

Ei, trebuie să mănânci.

Dar e atât de captivant.

Unde ai ajuns?

Când au intrat în casă, pentru că tu le-ai făcut reprezentația aia cu un șarpe de mare.

Iluminismul.

Și Olympe de Gouges.

Atunci înseamnă că nu m-am înșelat.

Ce vrei să spui cu „înșelat”?

Cred că acum nu mai trebuie decât o nouă urare. Dar și aici sunt mai multe nuanțe.

Am să citesc în pat mai departe până am să adorm.

Și înțelegi câte ceva?

Am învățat astăzi mai multe decât. Decât oricând până acuma. E de necrezut că n-a trecut nici o zi de când Sofie s-a întors acasă și a găsit prima scrisoare.

Ciudat cât de puțin trebuie uneori.

Dar îmi și pare puțin rău de ea.

De cine?

De Sofie, bineînțeles.

Ah.

E total buimăcită, săraca de ea.

— Dar ea nu e decât. Vreau să spun.

— Vrei să spui că e doar ceva gândit de tine?

— Ceva de genul acesta, da.

— Eu cred că Sofie și Alberto există.

— Vorbim despre asta când ajung eu acasă.

— Da.

Și îți doresc în continuare o zi frumoasă.

Ce ai spus?

Noapte bună, am spus.

Noapte bună!

Când, o jumătate de oră mai târziu, Hilde se duse la culcare, afară era încă atâta lumină, încât putea să vadă până departe în grădină și în golf. La vremea aceasta a anului nu se făcea întuneric.

Se mai jucă puțin gândindu-se cum ar fi să trăiască într-o poză care atârna pe perete într-o colibă micuță din pădure. Oare ar fi putut să iasă din imagine și să vadă dinăuntru ceea ce acum era în afara imaginii?

Înainte să adoarmă, mai citi din clasorul cel mare.

Sofie lăsă scrisoarea de la tatăl Hildei la loc pe etajera căminului.

Lucrul acesta cu ONU ar putea fi ceva important, spuse Alberto, dar nu-mi place că el se amestecă în prelegerile mele.

Eu cred că n-ar trebui să o iei chiar așa de în serios.

De acum înainte am să trec cu vederea toate fenomenele astea neobișnuite, cum ar fi șerpii de mare și altele de felul acesta. Să ne așezăm la fereastră și am să-ți povestesc despre Kant.

Sofie descoperi o pereche de ochelari pe o măsuță dintre două fotolii. Constată că ambele lentile erau roșii. Erau oare niște ochelari de soare mai puternici?

— E aproape ora două, spuse ea, și trebuie să fiu cel mai târziu la cinci acasă. Mama și-a făcut planuri în legătură cu ziua mea.

Atunci mai avem trei ceasuri.

Deci dă-i drumul.

Immanuel Kant s-a născut în 1724 în orașul Königsberg din Prusia Orientală, ca fiu al unui șelar. Și-a petrecut aproape întreaga viață, până la moartea sa în vârstă de optzeci de ani, aici. Provenea dintr-o familie de creștini cu vederi severe. Convingerile sale creștine proprii au constituit o bază importantă pentru filosofia sa. Ca și Berkeley, el voia să salveze fundamentele credinței creștine.

Despre Berkeley știu acuma destule, mulțumesc.

Kant a fost unul dintre primii filosofi care au ocupat postul de profesor universitar în filosofie. El a fost ceea ce noi am putea numi un „filosof de profesie”.

Filosof de profesie?

Cuvântul filosof este folosit astăzi în două accepții ușor diferite. Prin filosof îl înțelegem pe cel care încearcă să găsească propriile sale răspunsuri la întrebările filosofice. Dar un filosof poate fi și un expert în ce privește istoria filosofiei, fără să-și elaboreze în mod necesar o filosofie proprie.

Și Kant a fost un astfel de filosof specializat?

El a fost și una, și alta. Dacă ar fi fost doar un profesor competent – deci un expert în ce privește gândirea altora – nu ar fi ocupat un loc atât de important în istoria filosofiei. Dar este important și faptul că Immanuel Kant cunoștea tradiția filosofică ca nimeni altul. El era la fel de familiarizat cu raționaliștii, ca Descartes și Spinoza, ca și cu empiriștii, ca Locke, Berkeley și Hume.

Ți-am mai spus să mă lași în pace cu Berkeley.

Ne amintim că raționaliștii spuneau că fundamentele întregii cunoașteri omenești se află în conștiința oamenilor. Și mai știm că empiriștii voiau să își dobândească întreaga știință despre lume din experiența simțurilor. Hume arătase, de altfel că există limite clare în ce privește concluziile pe care le putem trage cu ajutorul impresiilor noastre provenite din simțuri.

Și cu cine era de acord Kant?

El spunea că toți au câte puțin dreptate, dar și că toți se înșală puțin. Problema care, în orice caz, îi preocupa era ce putem noi cunoaște despre lume. Acesta a fost proiectul comun al tuturor filosofilor care i-au urmat lui Descartes. Erau puse în discuție două posibilități: este lumea exact așa cum o simțim noi.

— Sau așa cum și-o reprezintă rațiunea noastră?

— Și ce spunea Kant?

— Kant spunea că atât impresiile, cât și rațiunea joacă un rol important atunci când noi trăim experiența lumii. El avea concepția că raționaliștii au mers prea departe în ceea ce privește contribuția rațiunii la cunoaștere și că empiriștii se bazau în mod prea unilateral pe experiența simțurilor.

— Dacă nu-mi dai repede un exemplu ca lumea, rămâne totul o simplă vorbărie.

— La punctul de plecare, Kant e de acord cu Hume și cu empiricii când spun că noi datorăm toate cunoștințele noastre experienței simțurilor. Dar – și aici le întinde mâna raționaliștilor – și în rațiune se află premise importante pentru felul în care concepem lumea din jurul nostru. Există deci anumite condiții în noi înșine care determină felul în care concepem lumea.

— Și asta spui că e un exemplu?

— Să facem mai degrabă o mică aplicație. Poți să-mi aduci ochelarii de pe masa de acolo? Așa, da. Și acum pune-ți-i pe nas.

Sofie își așează ochelarii pe nas. Totul în jurul ei se coloră în roșu. Culoarele deschise devin deodată de un roșu aprins, cele întunecate de un roșu întunecat.

Ce vezi?

Văd exact același lucru ca și înainte, numai că totul este roșu.

Asta se explică prin faptul că ochelarii aceștia stabilesc felul în care trăiești tu acum experiența realității. Tot ceea ce vezi este o parte dintr-o lume în afara ta; dar felul în care vezi depinde de ochelari. Nu poți să susții că lumea ar fi roșie, chiar dacă în momentul acesta așa îți apare ea ție.

— Nu, firește că nu.

Dacă acum te-ai plimba prin pădure – sau dacă ai fi în casa căpitanului – ai vedea atunci ceea ce ai văzut totdeauna acolo. Dar orice ai vedea, totul ar fi de culoare roșie.

Atâta timp cât nu-mi scot ochelarii, da.

Tot așa, desigur, spunea Kant, există dispoziții în propria noastră rațiune și acestea își pun pecetea în experiențele noastre.

Și despre ce fel de dispoziții e vorba aici?

— Indiferent de ceea ce vedem, în primul rând noi vedem totul ca fenomene în timp și în spațiu. Kant definea timpul și spațiul drept cele două „forme de intuiție” ale omului. El subliniază că ambele forme se află în conștiința noastră înaintea oricărei experiențe. Asta înseamnă că noi, înainte să experimentăm ceva, putem ști că vom percepe fenomenul respectiv ca pe un fenomen în spațiu și în timp. Nu suntem în măsură, s-ar putea spune, să dăm jos de pe nas ochelarii aceștia ai rațiunii.

El spunea, așadar, că este o însușire înnăscută a noastră, ca oameni, să percepem lucrurile în timp și în spațiu?

Într-un anume sens, da. Ceea ce vedem depinde de faptul că am crescut, să spunem, în India sau în Groenlanda. Dar peste tot noi trăim lumea ca pe ceva în timp și în spațiu. Asta o putem afirma de la început.

Dar spațiul și timpul nu există în afară de noi?

Nu. Kant explică în primul rând că timpul și spațiul sunt însușiri ale conștiinței noastre și nu însușiri ale lumii.

Asta e un nou fel de a vedea lucrurile.

Conștiința omului nu este deci o „tablă” care să înregistreze doar impresiile simțurilor. Ea este o instanță formatoare și creatoare. Conștiința însăși contribuie la a forma concepția noastră despre lume. Poți să compari toate acestea cu ceea ce se petrece când torni apă într-un vas de sticlă. Atunci apa își ia în mod corespunzător forma recipientului. Tot astfel se conformează și impresiile noastre senzoriale după „formele noastre de intuiție”.

Cred că înțeleg ce spui.

Kant susține că nu numai conștiința se mulează după lucruri. Și lucrurile se mulează după conștiință. Kant însuși a definit aceasta drept „revoluția copernicană” în problema cunoașterii omenești, vrând astfel să spună că acest fel de a vedea lucrurile era la fel de nou și la fel de radical în

raport cu vechiul mod de a gândi, ca și afirmația lui Copernic că pământul se învârtete în jurul soarelui și nu invers.

Înțeleg acum ce a vrut el să spună când afirma că atât raționaliștii, cât și empiriștii aveau câte puțin dreptate. Raționaliștii uitaseră, într-o anumită măsură, semnificația experienței, iar empiriștii nu voiseră să vadă că rațiunea noastră determină felul în care percepem lumea.

Și legea cauzalității – despre care Hume crezuse că oamenii nu o pot experimenta – este, după spusele lui Kant, o parte componentă a rațiunii omenești.

Explică-mi asta!

Tu mai știi că Hume susținuse că obișnuința este cea care ne face să vedem necesitatea unei cauzalități în toate procesele din natură. Căci Hume spunea că noi nu putem afirma că bila de biliard neagră este cauza care pune în mișcare bila albă. De aceea nici nu putem dovedi că bila neagră o va pune totdeauna în mișcare pe cea albă.

Îmi amintesc.

Dar tocmai lucrul acesta pe care, cum spune Hume, noi nu l-am putea dovedi este ceea ce Kant consideră ca fiind o însușire a rațiunii omenești. Legea cauzalității este valabilă totdeauna și la modul absolut, pur și simplu pentru că rațiunea omenească consideră tot ceea ce se întâmplă ca relație între cauză și efect.

Și iar eu aș spune că această lege a cauzalității se află în natură și nu în noi, oamenii.

Kant afirmă că ea se află în noi. El e deplin de acord cu Hume că noi nu putem ști sigur cum este lumea „în sine”. Putem ști doar cum este lumea „pentru mine” – și, de asemenea, pentru toți oamenii. Deosebirea pe care o face Kant între „das Ding an sich” și „das Ding fur mich” constituie contribuția sa cea mai importantă la filosofie.

Nu sunt prea pricepută la germană.

Kant face o delimitare între „lucrul în sine” și „lucrul pentru mine”. Cum sunt „lucrurile în sine” noi nu putem experimenta niciodată. Putem doar ști cum lucrurile „se arată” pentru noi. În schimb, putem să spunem fără nici un fel de experiență cum sunt percepute lucrurile de rațiunea omenească.

E adevărat?

Înainte ca tu să pleci dimineața de acasă, nu poți să știi cum vei vedea sau vei trăi în ziua respectivă. Dar poți să știi că ceea ce vezi sau trăiești tu vei percepe ca întâmplări în timp și în spațiu. Poți, pe lângă asta, să fii sigură că legea cauzalității e valabilă pur și simplu pentru că tu o porți în tine ca parte a conștiinței tale.

Dar noi am fi putut fi alcătuiți altfel?

Da, noi am fi putut avea un alt aparat al simțurilor. Și am fi putut avea atunci și un alt sentiment al timpului și o altă experiență a spațiului. Și am fi putut fi astfel făcuți încât să nu mai căutăm cauzele întâmplărilor în mediul nostru ambiant.

Ai vreun exemplu?

Închipuie-ți o pisică stând întinsă pe podea în cameră. Și închipuie-ți apoi că se rostogolește în cameră o minge. Ce face atunci pisica?

Asta am încercat și eu de multe ori. Pisica fuge după minge.

Da. Și acum închipuie-ți că în locul pisicii ești tu în cameră. Când vezi că intră o minge rostogolindu-se, dai fuga imediat după ea?

Întâi mă întorc să văd de unde vine mingea.

Da, pentru că tu ești o ființă omenească, vei căuta nemijlocit cauza fiecărei întâmplări. Legea cauzalității este deci parte componentă a felului în care ești tu constituită.

Chiar așa?

Hume spusese că noi nu putem nici trăi, nici dovedi legea cauzalității. Lui Kant afirmația asta nu-i dădea liniște, el credea că poate dovedi valabilitatea absolută a legilor naturii atunci când arăta că noi, în realitate, vorbim despre legile cunoașterii omenești.

Chiar și un copil mic ar întoarce capul să vadă de unde a venit mingea?

Poate că nu. Kant spune că rațiunea nu este pe deplin dezvoltată într-un copil, pentru că el încă nu poate opera cu materialul senzațiilor. Din asta nu rezultă că s-ar putea vorbi, global, de lipsa rațiunii.

Desigur. Ar trebui să fie o rațiune specială în acest caz.

Hai să facem o recapitulare. După Kant, există două relații care contribuie la concepția omului despre lume. Pe de o parte, avem relațiile exterioare despre care nu putem ști nimic înainte de a le fi experimentat. Putem să le numim materialul cunoașterii. Pe de altă parte, avem relațiile interioare, în om însuși – de exemplu, faptul că socotim totul ca fiind evenimente în timp și spațiu și de asemenea ca procese care urmează o lege de neschimbat a cauzalității. Asta putem s-o denumim formă a cunoașterii.

Alberto și Sofie rămaseră un moment nemișcați pe scaunele lor privind pe fereastră. Deodată, Sofie descoperi o fetiță care apăruse pe malul celălalt al lacului, printre copaci.

Ia te uită! Spuse Sofie. Cine-i acolo?

Asta chiar că nu mai știu.

Fetița putu fi urmărită câteva secunde, apoi se făcu nevăzută. Sofie remarcase că purta ceva roșu pe cap.

— Și oricum nu vrem să ne lăsăm abătuți de la lecția noastră.

— Atunci continuă.

— Kant mai spunea că există granițe clare la ce poate cunoaște omul cu rațiunea lui. Vei spune poate că ochelarii aceștia ai rațiunii impun anumite limite.

— Cum așa?

— Mai știi că problemele cu adevărat „mari” ale filosofilor dinaintea lui Kant fuseseră dacă omul are suflet nemuritor; dacă există un Dumnezeu; dacă natura constă din cele mai mici particule componente cu neputință de divizat; sau dacă spațiul cosmic este finit sau infinit.

— Da.

— Kant spunea că omul nu poate ajunge niciodată la o cunoaștere sigură în ce privește aceste probleme. Aceasta nu înseamnă că nu ar vrea să aibă de-a face cu ele. Dimpotrivă. Dacă omul ar respinge pur și simplu aceste întrebări, atunci aproape că nu l-am mai putea socoti filosof.

Și atunci el ce a făcut?

Acuma, trebuie să ai puțină răbdare. Kant spune că tocmai în aceste mari probleme filosofice rațiunea operează în afara granițelor între care noi, oamenii, putem cunoaște. Pe de altă parte, stă în natura oamenilor – sau în cea a rațiunii omenești – o tendință fundamentală de a-și pune asemenea probleme. Dar când ne întrebăm, de pildă, dacă cosmosul este finit sau infinit, atunci ne punem o întrebare despre un întreg din care noi suntem parte (parte minusculă, mărunță). Și acest întreg noi nu-l putem cunoaște pe deplin niciodată.

De ce nu?

Când ți-ai pus ochelarii aceia roșii știam că, potrivit lui Kant, există două elemente care contribuie la știința noastră despre lume.

Adică experiența simțurilor și rațiunea.

Da, materialul pentru cunoașterea noastră noi îl luăm prin simțuri, dar materialul acesta se organizează și după însușirile rațiunii noastre. De exemplu, în această rațiune se află dorința de nestăpănit de a afla cauzele unei întâmplări.

— Cum ar fi, de pildă, de ce se rostogolește o minge pe dușumea.

— Dacă vrei. Dar când ne întrebăm de unde vine lumea – și discutăm deci răspunsurile posibile – atunci, într-un anumit fel, se poate spune că rațiunea lucrează în gol. Căci atunci ea nu poate „prelucra” nici un fel de material venind din simțuri: nu are experiențe pe care să se sprijine. Căci noi nu am experimentat niciodată întreaga realitate imensă din care nu suntem decât o mică părticică.

— Noi suntem, ca să zicem așa, o părticică din mingea care se rostogolește pe podea. Și, de aceea, nici nu putem ști de unde vine ea.

Dar va fi întotdeauna o însușire a rațiunii omenești aceea de a întreba de unde vine mingea asta. De aceea ne întrebam și ne întrebăm și ne străduim până nu mai putem să găsim răspunsurile la marile întrebări. Dar nu avem nici o materie fermă de care să ne agățăm; nu primim niciodată răspunsuri sigure, pentru că rațiunea merge în gol.

Mulțumesc, senzația asta o cunosc și eu foarte bine.

Kant consideră că, la marile întrebări care privesc realitatea în întregul ei, vor exista întotdeauna două puncte de vedere exact opuse și deopotrivă plauzibile și implauzibile.

Exemple, te rog.

A spune că lumea a avut un început în timp ori a spune că ea nu a avut un asemenea început este în aceeași măsură plin de semnificație. Rațiunea nu poate decide între aceste două posibilități, pentru că ea nu le poate „percepe” pe

niciuna dintre ele. Putem susține că lumea a existat dintotdeauna – dar poate ceva să fi existat dintotdeauna fără să fi avut vreun început? Și să luăm, în schimb, celălalt punct de vedere; să spunem că lumea trebuie să fi luat naștere cândva și atunci trebuie să se fi născut din nimic, altminteri n-am putea vorbi decât despre o trecere de la o stare la alta. Poate ceva să apară din nimic, din neant, Sofie?

Nu, ambele posibilități sunt deopotrivă de imposibil de gândit. Și totuși una dintre ele trebuie să fie adevărată și cealaltă falsă.

Dar mai știi, de asemenea, că Democrit și materialistii susțineau că natura constă din particule cât mai mici cu putință, din care sunt alcătuite toate cele ce există. Alții – de exemplu, Descartes – credeau că își pot închipui realitatea extinsă în spațiu ca fiind divizibilă la nesfârșit. Care dintre aceste două tabere avea dreptate?

Amândouă. Niciuna.

Mai departe, mulți filosofi au definit libertatea omului ca fiind cea mai importantă însușire a lui. În același timp, întâlnit filosofi – de exemplu, stoicii și Spinoza – care arătau că totul pe lume se petrece doar potrivit legilor necesare ale naturii. Și de aici considera Kant că rațiunea omului nu poate ajunge la un răspuns sigur.

Este la fel de rațional și irațional să decizi în vreunul dintre feluri.

Și, în sfârșit, ajungem să vedem dacă, cu ajutorul rațiunii se poate dovedi existența lui Dumnezeu. Aici, raționalistii – de exemplu, Descartes – afirmaseră că trebuie să existe un Dumnezeu, pur și simplu pentru că avem reprezentarea unei ființe desăvârșite. Alții – de pildă, Aristotel și Thomas de Aquino – erau de părere că Dumnezeu trebuie să existe pur și simplu pentru că totul trebuie să aibă o primă cauză.

Și Kant ce spunea?

El a respins ambele procedee de gândire. Nici rațiunea și nici experiența nu au un fundament sigur pentru a susține că există Dumnezeu. Pentru rațiune e la fel de probabil și de improbabil că există Dumnezeu.

Dar tu spuneai înainte că, de fapt, Kant voia să salveze fundamentele credinței creștine.

Da, și el lăsa loc pentru religie acolo anume unde nu mai ajung nici experiența și nici rațiunea noastră. Exact locul acela poate să-l ocupe credința religioasă.

Și astfel a salvat el creștinismul?

S-ar putea spune și așa. Trebuie să ținem minte că, în fond, Kant era protestant. De la Reformă, una dintre caracteristicile creștinismului protestant a fost să se sprijine pe credință. Biserica catolică considera că rațiunea poate fi mai degrabă un sprijin al credinței.

Înțeleg.

Dar Kant a mers ceva mai departe de punctul unde stabilise că aceste probleme extreme trebuie lăsate pe seama credinței omenești. El socotea ipoteza că omul are un suflet nemuritor, că există un Dumnezeu și că omul are

voință liberă, ca o premisă mai mult sau mai puțin necesară a moralei omenești.

Asta e aproape ca la Descartes. Întâi se arată foarte critic cu privire la capacitatea omului de a înțelege. Și apoi îl strecoară iarăși pe Dumnezeu cât se poate mai mult, prin ușa din dos.

— Spre deosebire de Descartes, Kant spune explicit că nu rațiunea l-a adus acolo, ci credința. El însuși definește credința într-un suflet nemuritor, și chiar în Dumnezeu și în libera voință a oamenilor, ca fiind postulate practice.

Și asta înseamnă?

Să postulezi ceva înseamnă să susții ceva care nu se poate dovedi. Prin postulat practic, Kant înțelege ceva care trebuie să fie susținut pentru acea praxis a oamenilor, adică pentru acțiunile lor și deci pentru morala lor. „Este necesar din punct de vedere moral să presupunem existența lui Dumnezeu”, a spus el.

Deodată păru să bată cineva la ușă. Sofie sări numaidecât în picioare și când Alberto rămase nemișcat mai departe pe scaunul său, ea spuse:

— Nu deschidem?

Alberto dădu din umeri, dar se ridică în cele din urmă în picioare. Ei deschiseră ușa și în prag stătea o fetiță îmbrăcată într-o rochiță albă de vară și cu o scufiță roșie pe cap. Era aceeași fetiță pe care o văzuseră pe malul celălalt al lacului. Pe braț avea atârnat un coș cu provizii.

Salut, spuse Sofie. Cine ești tu?

Scufița Roșie, nu vezi?

Sofie își ridică ochii spre Alberto și Alberto aprobă din cap.

Ai auzit ce-a spus.

Caut casa bunicii mele, explică micuța. Ea este bolnavă și bătrână, dar eu îi duc acum mâncare.

Ai greșit căutându-o aici, spuse Alberto. Deci du-te mai departe.

Făcu în vremea asta un gest cu mâna ca și când ar fi căutat să alunge o muscă.

— Dar trebuie să predau și o scrisoare, explică fetița cu scufița roșie.

Scoase din buzunar un plic și i-l întinse Sofiei. Îndată după aceea plecă mai departe cu pași mici, grăbiți.

— Păzește-te de lup! Strigă Sofie după ea.

Alberto se îndreptase acum îndărăt spre fotoliu. Sofie îl urmă și se așeză, ca și înainte, în fața lui.

Scufița Roșie, mai există așa ceva? Spuse Sofie clătinând din cap.

Și n-are nici un sens s-o previi. Ea se duce direct acasă la bunica ei, și acolo lupul are s-o înghită. Ea nu învață nimic; totul se repetă la nesfârșit, veșnic.

Dar eu n-am mai auzit niciodată ca ea, în drum spre bunica ei, să se fi oprit la o altă colibă să bată acolo la ușă.

Asta-i o bagatelă, Sofie.

Abia acum Sofie privi spre plicul pe care-l ținea în mână. Pe el scria: „Pentru Hilde”. Deschise plicul și citi cu voce tare:

Draga Hilde. Dacă creierul omului ar fi atât de simplu încât l-am putea înțelege, atunci am fi atât de stupizi, încât nu l-am mai înțelege.

Salutări, Papa.

Alberto aprobă din cap.

— Are perfectă dreptate. Cred că și Kant ar fi putut spune ceva asemănător. Nu ne putem aștepta să înțelegem ce suntem noi. Poate că am putea înțelege cu adevărat o floare sau o insectă, dar niciodată pe noi înșine. Și încă mai puțin ne putem aștepta să înțelegem întregul univers.

Sofie trebui să citească de mai multe ori acea frază ciudată, în vreme ce Alberto continuă:

— Nu trebuie să ne lăsăm abătuți din drum de șerpi de mare sau alte asemenea scamatorii. Înainte să încheiem pentru azi, îți mai spun ceva despre etica lui Kant.

— Atunci grăbește-te, trebuie să mă duc acasă.

— Scepticismul lui Hume față de ceea ce ne-ar putea spune cu adevărat rațiunea și simțurile noastre l-a silit pe Kant să se mai gândească o dată atent la multe dintre întrebările cele mai importante ale vieții. Și asta nu în ultimul rând în domeniul moralei.

Dar Hume spusese că noi nu putem demonstra ceea ce e bine și ceea ce e rău. Căci nu putem trece de la propoziții despre cum este lumea la propoziții despre cum trebuie ea să fie.

Hume credea că nici rațiunea noastră și nici experiențele noastre prin simțuri nu pot stabili deosebirea dintre ce e bine și ce e rău, ci pur și simplu sentimentele noastre. O asemenea bază i se pare lui Kant prea puțin rezistentă.

Da, asta pot s-o înțeleg.

— Kant avusese de la început impresia că deosebirea între ce e bine și ce e rău trebuie să fie ceva real. Aici era de acord cu raționaliștii, care spusese că e în firea rațiunii omenesci să deosebească binele de rău. Toți oamenii știu ce e bine și ce e rău, și știm nu numai pentru că am învățat asta, ci și pentru că e în firea rațiunii noastre. Kant credea că toți oamenii au o rațiune practică, adică o însușire a rațiunii care de fiecare dată ne spune ce e bine și ce e rău în domeniul moralei.

Este deci ceva înnăscut?

Capacitatea de a deosebi între bine și rău e la fel de înnăscută ca și celelalte însușiri ale rațiunii. Toți oamenii dețin capacitatea formală de înțelegere pentru a percepe întâmplările din lume ca fiind determinate de o cauză – și toți au acces la aceeași lege morală universală. Această lege morală are aceeași valabilitate absolută ca și legile naturii fizice. Ea este la fel de fundamentală pentru viața noastră morală cum este pentru viața noastră rațională legea că totul are o cauză, sau că $7 + 5 = 12$.

Și ce spune această lege morală?

Pentru că este anterioară oricărei experiențe, ea este „formală”. Asta înseamnă că nu depinde de posibilități de alegere moral determinate. Ea e valabilă pentru toți oamenii, în toate societățile și în toate timpurile. Ea nu spune deci că tu, în una sau alta dintre situații, trebuie să faci asta sau cealaltă. Ea spune cum trebuie să te comporți în toate situațiile.

Dar ce sens are o lege morală care nu ne spune cum trebuie să ne comportăm într-o anumită situație?

Kant își formulează legea morală ca pe un imperativ categoric. Prin asta, el înțelege că legea morală este „categorică”, cu alte cuvinte că ea este valabilă în toate situațiile. În plus, ea este un „imperativ”, așadar un „ordin”, și deci cu neputință să nu i se dea ascultare.

Da. Bine.

De altfel, Kant își formulează imperativul categoric în diferitele feluri. Întâi el spune: trebuie să acționăm totdeauna în așa fel, încât să putem dori în același timp ca regula potrivit căreia acționăm să devină lege universală. Textual se spune: „Acționează numai conform acelei maxime prin care să poți vrea totodată ca ea să devină o lege universală”.

Când fac ceva trebuie deci să fiu sigură că-mi pot dori ca și toți ceilalți să facă același lucru, în situații corespunzătoare.

Exact. Numai atunci acționezi în conformitate cu legea ta morală lăuntrică. Kant a mai formulat imperativul său categoric spunând că noi, oamenii, ar trebui să-i tratăm întotdeauna pe ceilalți ca scop în sine și nu doar ca mijloc pentru altceva.

Nu avem deci voie să-i „folosim” pe alți oameni numai pentru a obține noi înșine avantaje.

Nu, căci toți oamenii sunt scop în sine. Dar asta nu e valabil doar pentru ceilalți oameni, asta e valabil și pentru noi înșine. Noi nu avem voie să ne folosim nici pe noi înșine ca mijloace pentru a obține ceva.

Asta îmi amintește într-un fel de „regula de aur”: Ce ție nu-ți place altuia nu-i face!

Da, și aceasta este o linie de conduită formală care, în fond cuprinde toate posibilitățile etice de alegere. Poți foarte bine să susții că această regulă de aur exprimă ceea ce Kant a definit drept legea morală.

Dar toate acestea sunt simple afirmații. Hume avea poate dreptate când spunea că prin rațiune noi nu putem demonstra ce e bine și ce e rău.

Kant considera legea morală ca pe ceva la fel de absolut și general valabil ca, de exemplu, legea cauzalității. Nici asta nu se poate dovedi prin rațiune și totuși este inevitabilă. Nimeni nu o poate contesta.

Am treptat impresia că, de fapt, am ajuns să vorbim despre conștiință. Căci toți oamenii au o conștiință.

Da, atunci când Kant descrie legea morală, el descrie conștiința omenească. Noi nu putem descrie ce spune conștiința, dar știm totuși despre ce e vorba.

Uneori eu sunt foarte deschisă și drăguță cu alții, pur și simplu pentru că așa îmi convine. În felul acesta pot ajunge, de exemplu, să fiu iubită.

Dar când împărți ceva cu alții numai pentru ca tu să fii iubită, atunci nu acționezi cu respect față de legea morală. Poate că acționezi, într-un fel, în conformitate superficială cu legea morală – și asta tot e ceva – dar acel ceva care să poată fi definit drept acțiune morală trebuie să fie rezultatul unei depășiri de sine. Numai când faci ceva pentru că socotești că e de datoria ta să urmezi legea morală, poți vorbi de o acțiune morală. Etica lui Kant e deseori denumită drept o etică a datoriei.

Eu pot să consider de datoria mea să strâng bani pentru fondul Salvarea Copilului, sau pentru Ajutorul Bisericii pentru cazuri de necesitate.

Da, ce e important atunci este că tu faci asta pentru că socotești că e drept să faci asta. Chiar dacă banii pe care i-ai strâns se pierd pe drum, sau nu-i satură niciodată pe oamenii pe care ar trebui să-i îndestuleze, tu ți-ai urmat totuși legea morală. Tu ai acționat pornind de la o atitudine justă. Potrivit lui Kant, atitudinea este decisivă pentru a putea desemna ceva ca fiind drept din punct de vedere moral. Nu consecințele unei acțiuni sunt hotărâtoare. Din cauza asta numim etica lui Kant și o etică a conștiinței.

De ce e atât de important de știut când anume acționăm ținând seama de legea morală? Nu e mai important ca ceea ce facem să le folosească celorlalți oameni?

Sigur, Kant nu te-ar contrazice aici. Dar numai atunci când știm că am acționat respectând legea morală, acționăm în libertate.

Numai pentru că respectăm o lege, acționăm în libertate? Nu e asta cam ciudat?

Kant spune că nu. Mai ții minte, poate, că el a trebuit să „susțină” sau să „postuleze” că omul are voință liberă. Acesta e un punct important, căci și Kant credea că totul urmează legea cauzalității. Cum am mai putea avea atunci o voință liberă?

Nu, nu mă întreba pe mine.

Aici Kant împarte omnia în două părți, și prin asta amintește de Descartes, care susține că omul ar fi o ființă dublă, pentru că are trup și rațiune. Ca ființe simțitoare, suntem cu totul și cu totul supuși legii inviolabile a cauzalității, spune Kant. Nu noi hotărâm ce anume simțim; senzațiile înseși se ivesc în mod necesar și ne influențează, fie că vrem sau nu. Dar omul nu este numai o ființă a simțurilor. Noi suntem și ființe raționale.

Explică!

Ca ființe înzestrate cu simțuri, aparținem cu totul ordinii naturale. Prin asta suntem supuși și legii cauzalității. Văzuți astfel, nu avem voință liberă. Dar ca ființe raționale, participăm la ceea ce Kant numește „das Ding and sich”, adică la „lucrurile în sine” – deci la lumea care este independentă de senzațiile noastre. Numai atunci când urmăm „rațiunea practică” – care ne dă posibilitatea să facem o alegere morală – avem o voință liberă. Căci dacă ne supunem legii morale, atunci facem noi înșine legea după care ne conducem.

Da, într-un fel e adevărat. Căci până la urmă eu însămi – sau ceva în mine – spune că nu trebuie să mă port nesuferit cu ceilalți.

Când tu însăți hotărăști să nu mai fii nesuferită – chiar dacă asta contravine propriilor tale interese – atunci tu acționezi în libertate.

Oricum, nu ești deosebit de liberă și independentă când îți urmezi doar poftele și plăcerile proprii.

Te poți transforma atunci în sclava oricăror feluri de stăpâni. Da, poți deveni chiar sclava propriului tău egoism. E nevoie tocmai de multă independență – și libertate – pentru a te putea ridica mai presus de propriile plăceri și vicii.

Și ce e cu animalele? Acelea își urmează numai plăcerile și necesitățile. Nu au și ele o asemenea libertate de a-și urma o lege morală?

Nu, tocmai libertatea asta este cea care face din noi ființe omeneste.

Acuma am înțeles.

Ca încheiere, am mai putea spune că, de fapt, Kant a reușit să indice un drum în confuzia în care intrase filosofia ca urmare a certurilor dintre raționaliști și empiriști. De aceea afirmăm că, o dată cu Kant, se încheie o epocă în istoria filosofiei. El a murit în 1804 – la începutul epocii pe care o numim romantică. Pe mormântul său din Königsberg, se află unul dintre cele mai cunoscute citate din opera sa: „Două lucruri sunt care-mi umplu spiritul de o mereu crescândă uimire și teamă plină de cinstire: cerul înstelat deasupra mea și legea morală în mine”. Și el continuă: „Ele sunt pentru mine dovada că un Dumnezeu este deasupra mea și un Dumnezeu în mine”.

Alberto se destinse în fotoliul său.

Mai mult nu văd ce s-ar mai putea spune. Cred că asta a fost partea importantă în ce-l privește pe Kant.

Și e deja patru și un sfert.

Mai e ceva. Te rog, așteaptă un moment.

— Eu nu plec niciodată atâta vreme cât profesorul nu a anunțat că s-a încheiat ora.

Îți spusese și părerea lui Kant că nu am avea nici un fel de libertate dacă am trăi doar ca ființe ale simțurilor?

Da, ceva de genul acesta.

— Dar atunci când ascultăm de rațiunea universală, atunci suntem liberi și independenți. Asta ți-am mai spus-o?

— Da. De ce repeți acuma?

Alberto se aplecă spre Sofie, o privi adânc în ochi și îi șopti:

Să nu te lași înșelată de tot ceea ce vezi, Sofie.

Ce vrei să spui?

Întoarce-te, pur și simplu.

Chiar că nu înțeleg ce vrei să spui.

Deseori spunem doar: „Am să cred atunci când am să văd cu ochii mei”. Dar nu ai voie să crezi nici atunci.

Așa ceva parcă ai mai spus o dată.

Despre Parmenide, da.

Și tot nu știi ce vrei să spui cu asta.

Ce Dumnezeu, ședeam adineaori pe prag și discutam. Și deodată a ieșit din apă un șarpe marin.

N-a fost nostim?

Deloc. Și pe urmă bate la ușă Scufița Roșie. „Caut casa bunicii.” E de-a dreptul penibil, Sofie. Toate laolaltă sunt doar scamatorii să-ți ia ochii, făcute de maior. Întocmai ca scrierea aceea pe coaja de dinăuntru a bananei sau furtuna la comandă.

— Vrei să spui.

— Îți spuneam doar că am un plan. Atâta vreme cât ne urmăm rațiunea, el nu ne poate trage pe sfoară. Noi suntem, într-un anumit sens, liberi. El poate să ne facă să „simțim” tot felul de lucruri, și nimic din toate acestea nu m-ar surprinde pe mine. Dacă data viitoare cerul s-ar întuneca sub o mulțime de elefanți zburători, cel mult aș surâde. Dar șapte plus cinci fac doisprezece. Asta e o cunoaștere care supraviețuiește tuturor efectelor acestor serii de desene animate comice. Filosofia este contrariul scamatoriilor.

Sofie îl privea uimită.

Acum poți să pleci, spuse el în cele din urmă. Am să te chem la o întâlnire pe tema Romantismului. Apoi ai să afli câte ceva despre Hegel și Kierkegaard. De-abia peste o săptămână aterizează maiorul pe aeroportul Kjevik. Până atunci, noi trebuie să ne fi eliberat de fanteziile astea ieftine ale lui. Mai mult nu-ți spun acum, Sofie. Dar tu trebuie să știi că lucrez la un plan minunat pentru noi doi.

Atunci eu mă duc.

Așteaptă – poate că am uitat tocmai ce era mai important.

Ce adică?

Cântecul de aniversare, Sofie. Astăzi Hilde împlinește cincisprezece ani.

Și eu.

Și tu, da. Deci să cântăm.

La care amândoi se ridicară în picioare și cântară.

Happy Birthday to you! Happy Birthday to you! Happy Birthday, dear Hilde, Happy Birthday to you!

Era patru și jumătate. Sofie coborî în fugă spre lac și apoi vâsli spre malul celălalt. Trase barca între trestii și fugi mai departe prin pădure.

Când ajunse în drum, zări deodată ceva care se mișca printre trunchiurile copacilor. Sofie se gândi la Scufița Roșie care plecase singură prin pădure la bunica ei, dar silueta dintre copaci era mult mai mică.

Se apropie. Făptura de acolo nu era mai mare decât o păpușă; era cafenie și îmbrăcată într-un pulover roșu.

Sofie rămase încremenită locului când își dădu seama că era vorba de un ursuleț de pluș.

Că cineva ar fi uitat un ursuleț de pluș în pădure nu ar fi fost, în fond, chiar atât de uimitor. Însă ursulețul acesta era viu și, în orice caz foarte preocupat de ceva anume.

— Salut! Spuse Sofie.

Micuța făptură se întoarse spre ea.

Mă numesc Ole Brumm, spuse el. Și din păcate m-am rătăcit în pădure, altminteri ar fi fost o zi foarte frumoasă. Dar pe tine nu te-am văzut până acum.

Poate că nici eu n-am mai fost pe aici, spuse Sofie. Și, pe urmă, tu ești acasă la tine în Pădurea de o sută de metri.

Nu, calculele astea sunt prea complicate pentru mine. Nu uita că sunt un ursuleț cu foarte puțină minte.

— Am auzit de tine.

— Atunci sigur că pe tine te cheamă Alice. Kristoffer Robin mi-a povestit o dată despre tine, și în felul acesta se poate spune că ne-am cunoscut. Tu ai băut atât de mult dintr-o sticlă, încât te-ai făcut din ce în ce mai mică. Dar pe urmă ai băut dintr-o altă sticlă și ai crescut la loc. Ar trebui să ai mai multă grijă ce bagi în gură. Eu însumi am mâncat o dată atât de mult, că am rămas prins în gaura unei vizuini de iepure.

— Eu nu sunt Alice.

— N-are nici o importanță cine suntem. Lucrul cel mai important este că suntem. Asta spune Bufnița, și ea are foarte multă minte și înțelegere. Șapte plus patru fac unsprezece, a spus ea o dată într-o zi însoțită obișnuită. Tusi și cu mine am fost foarte încurcați, e așa de greu să calculezi cum trebuie numerele. Să faci calcule cu privire la vremea probabilă e mult mai ușor.

Pe mine mă cheamă Sofie.

Îmi face mare plăcere să fac cunoștință cu tine, Sofie. Cred, cum ți-am mai spus, că tu ești nouă prin partea locului. Dar acum ursulețul trebuie s-o ia din loc, adică trebuie să încerc să găsesc drumul spre Nasse Nöff. Suntem invitați la o mare serbare în grădină la Petter Sprett și la prietenii săi.

Îi făcu un semn de salut cu o labă. De-abia atunci remarcă Sofie că în cealaltă ținea un bilet.

— Ce ai acolo? Întrebă ea.

Ole Brumm ridică biletul în sus și spuse:

Din cauza asta m-am rătăcit.

Dar acela e doar un bilețel.

Nu, ăsta nu-i deloc doar un bilețel. Este o scrisoare pentru Hilde-din-Oglindă.

Oh – atunci pot s-o iau eu.

— Dar tu nu ești fetița din oglindă?

— Nu, dar.

O scrisoare trebuie totdeauna predată personal. Acest lucru mi l-a explicat chiar ieri Kristoffer Robin.

Dar eu o cunosc pe Hilde.

Asta nu are nici o importanță. Chiar dacă cunoști foarte bine pe cineva, tu nu ai voie să-i citești scrisorile.

Vreau să spun doar că pot să i-o dau eu Hildei.

Asta e cu totul altceva. Te rog mult, Sofie. Dacă scap de scrisoarea asta, descopăr drumul spre Nasse Nöff. Ca s-o găsești pe Hilde-din-Oglindă, îți trebuie mai întâi o oglindă mare. Dar pe aici, prin regiune, asta nu e foarte ușor.

Ursulețul îi înmâna Sofiei biletul pe care-l ținuse în labă și fugi departe pe piciorușele lui micuțe. Când el se făcuse nevăzut, Sofie despături biletul și citi:

Dragă Hilde. E o rușine că Alberto nu i-a povestii Sofiei că, pe lângă toate celelalte, Kant s-a pronunțat și pentru crearea unei „Ligi a Națiunilor”. În lucrarea Spre pacea eternă (1795), el scrie că toate țările ar trebui să se unească într-o ligă a națiunilor care să se îngrijească de coexistența pașnică a diferitelor națiuni. Cam la 125 de ani de la apariția acestei scrieri – îndată după primul război mondial – această Ligă a Națiunilor a fost creată într-adevăr. După cel de-al doilea război mondial, ea a fost înlocuită de Organizația Națiunilor Unite. Poți spune, așadar, că Immanuel Kant a fost un fel de naș al ideii de ONU. Pentru Kant era vorba ca „rațiunea practică” a oamenilor să silească statele să-și părăsească „starea naturală” care provoacă mereu noi războaie și să constituie o ordine de drept internațională care să împiedice conflictele. Deși drumul până la crearea unei Ligi a Națiunilor care să funcționeze cu adevărat ar putea fi lung, este datoria noastră să ne îngrijim de asigurarea unei păci generale și trainice. Pentru Kant, crearea unei asemenea Ligi constituia un țel depărtat. L-ai putea defini aproape ca pe țelul suprem al filosofiei. Eu însumi mă găsesc în vremea asta în Liban.

Salutări, Papa.

Sofie vâri biletul în buzunar și își continuă drumul spre casă. Alberto o avertizase în ce privește întâlnirile din pădure. Dar ea nu-l putea lăsa pe ursuleț s-o caute la nesfârșit pe Hilde-din-Oglindă.

ROMANTISMUL.

Înspre înăuntru merge drumul cel tainic.

Hilde își lăsă clasorul să-i alunece pe genunchi. Apoi îl lăsă să alunece mai departe pe podea.

Acum în cameră era mai multă lumină decât înainte, când se urcase în pat. Privi ceasul. Era aproape ora trei. Se întoarse în pat și închise ochii. Pe punctul de a adormi, se întreba de ce tatăl ei îi făcuse acum să apară pe Scufița Roșie și pe Ole Brumm.

Dormi până la ora unsprezece dimineața. Trezindu-se, simțea prin tot corpul că visase intens toată noaptea, dar nu-și mai putea aminti ce anume. Era ca și cum ar fi fost într-o altă realitate.

Coborî și își pregăti micul dejun. Mama ei își îmbrăcase treningul cel albastru. Voia să se ducă la adăpostul bărcilor și să pregătească barca. Chiar

dacă nu o lansa acum la apă, trebuia totuși să fie gata de plutire pentru când avea să se întoarcă tata din Liban.

Vii să mă ajuți?

Întâi trebuie să mai citesc puțin. Să-ți aduc ceaiul și micul dejun?

Micul dejun ai spus?

După ce Hilde termină de mâncat, se întoarce în camera ei, își ordonă patul și se instalează comod cu clasorul pe genunchi.

Sofie se strecură prin gardul viu și curând se opri în grădina cea mare pe care o comparase cu Grădina Edenului.

Acum vedea că, după furtuna de ieri, peste tot erau răspândite pe jos crengi și frunze. I se părea că există o anumită legătură între furtună și crengile acestea rupte, pe de o parte, și întâlnirile ei cu Scufița Roșie și Ole Brumm, pe de altă parte.

Sofie mătură acele din pin și crengile rupte de pe leagănul din grădină. Era bine că leagănul avea perne de plastic care nu trebuiau duse înăuntru la fiecare ploaie. După aceea Sofie intră în casă. Mama ei tocmai venise. Aranja sticle cu limonada în frigider, iar pe masa din bucătărie erau niște fursecuri cu ouă și o prăjitură cu ornamente.

— Aștepți vreo vizită? Întrebă Sofie, care aproape uitase de ziua ei.

— Mă gândeam ca, în afară de petrecerea din grădină de sâmbătă, să mai sărbătorim și astăzi nițel.

— Cum așa?

— I-am invitat pe Jorunn și pe părinții ei.

Sofie ridică din umeri.

— Din partea mea.

Invitații își făcură apariția puțin înainte de șapte și jumătate. Atmosfera era puțin cam formală, pentru că mama Sofiei nu se întâlnea prea des cu părinții lui Jorunn.

Curând fetele urcară în camera Sofiei ca să scrie invitațiile la serbarea din grădină. Pentru că voia să-l invite și pe Alberto Knox, Sofiei îi veni ideea să facă invitațiile la o „serbare filosofică” în grădina ei. Jorunn nu protestă, căci, în fond, era sărbătoarea Sofiei, și în momentul de față asemenea „serbări cu temă” erau foarte populare.

Până își puseră la punct invitațiile trecură mai bine de două ore, timp în care cele două fete râseseră cu hohote toată vremea.

Dragă.

Vă invităm pentru ziua de sâmbătă, 23 iunie (Noaptea Sfântului Ioan), în jurul orei 19, la o serbare filosofică în grădină la Klřrverveien 3. În cursul serii sperăm să rezolvăm misterul vieții. Aduceți cu dumneavoastră o jachetă călduroasă și idei deștepte, care să poată contribui la rezolvarea cât mai grabnică a enigmei filosofiei. Din cauza marelui pericol de incendiu în pădure, nu vom putea, din păcate, face foc, însă flăcările fanteziei vor putea dănuți libere. Printre invitați se va afla cel puțin un filosof veritabil. De aceea, la această sărbătoare va participa o societate închisă (Nu este admisă presa!)

Salutări, Jorunn Ingebrigtsen (Comitetul serbării) și Sofie Amundsen.

Apoi coborâră la cei mari, care între timp ajunseseră să discute mai liber între ei. Sofie îi întinse mamei invitația pe care o transcrisese cu stiloul.

— Optsprezece copii, te rog, îi spuse. O rugase și înainte de mai multe ori pe mama ei să-i facă niște copii la birou.

Mama parcurse textul invitației și i-l întinse apoi domnului consilier financiar.

Vedeți și dumneavoastră. Fata asta și-a ieșit cu totul din minți.

Dar pare să fie ceva foarte interesant, spuse consilierul financiar, transmițându-i mai departe textul soției sale. Chiar aș dori să iau parte la serbare. Apoi veni rândul lui Barbies care deja citise invitația.

Am rămas fără glas, spuse aceasta. Nu putem veni și noi, Sofie?

Atunci, să zicem, douăzeci de copii, spuse Sofie.

N-au să-ți ajungă, spuse Jorunn.

În seara aceea, înainte să se urce în pat, Sofie rămase multă vreme să privească pe fereastră. Îi veni în minte cum odată, pe întuneric, văzuse umbra lui Alberto. Trecuse o lună de atunci. Și acum era o oră târzie din noapte, dar era o noapte luminoasă de vară.

Alberto îi dădu un semn de viață abia marți dimineață. Atunci el îi telefonă exact când mama Sofiei plecase la serviciu.

Sofie Amundsen.

Și Alberto Knox.

Mă gândeam eu.

Îmi pare rău că-ți telefonez de-abia acum, dar am avut mult de lucru la planul nostru. Numai atunci când maiorul se concentrează cu totul și cu totul asupra ta îmi găsesc liniștea și pot să lucrez netulburat.

Nostim.

Atunci pot să mă ascund, înțelegi ce vreau să spun. Chiar și cele mai bune servicii secrete din lume au niște limite atunci când dispun de un singur agent. Am primit și eu o carte poștală de la tine.

O invitație, vrei să spui.

Ai cu adevărat încredere în tine s-o faci?

De ce nu?

Nu se știe niciodată ce se poate întâmpla la o asemenea serbare.

— Tu vii?

— Firește că vin. Dar mai e ceva. Te-ai gândit că în aceeași zi se întoarce din Liban tatăl Hildei?

— Nu, la drept vorbind, nu m-am gândit la asta.

— Este cu neputință să fie o întâmplare faptul că, exact în ziua în care el se întoarce la Bjerkeley, te lasă să organizezi o serbare filosofică de grădină.

— Cum ți-am spus, eu nu m-am gândit la asta.

— Dar el s-a gândit. În sfârșit, mai vorbim. Poți să vii astăzi înainte de masă la coliba maiorului?

— De fapt, ar trebui să curăț buruienile din câteva straturi de flori.

— Atunci pe la două. Poți?

— Vin.

Și de data asta, Alberto Knox era așezat pe prag atunci când sosi Sofie.

— Stai aici, spuse el, și astăzi intrăm direct în problemă. Până acum am vorbit despre Renaștere, Baroc și Iluminism. Astăzi vom discuta despre Romantism, pe care-l putem considera drept ultima mare epocă de cultură a Europei. Ne apropiem de sfârșitul unei istorii lungi, copila mea.

Atât de mult a durat Romantismul?

El a început la sfârșitul secolului al optsprezecelea și a durat până la mijlocul secolului următor. Dar după 1850 nu mai are rost să vorbim despre epoci întregi care să cuprindă în egală măsură poezia și filosofia, arta, știința și muzica.

Dar Romantismul a fost o asemenea epocă?

Da, și cum am spus, ultima de acest fel din Europa. Ea început în Germania, și anume ca reacție față de glorificarea unilaterală a rațiunii în epoca Luminilor. După Kant și filosofia sa rece a rațiunii, toți tinerii din Germania au părut să răsufle ușurați.

— Și ce au pus ei în locul rațiunii?

— Noile cuvinte de ordine au fost „sentiment”, „fantezie”, „trăire” și „nostalgie”. Câțiva gânditori din Iluminism subliniaseră și ei semnificația sentimentelor – printre care Rousseau – și criticaseră accentul unilateral pus pe rațiune. Acum însă acest curent până atunci subteran a devenit principalul curent de idei al vieții culturale germane, Deci Kant nu mai era iubit?

Da și nu. Mulți romantici se considerau chiar urmașii lui Kant. Kant spusese doar că există granițe în ce putem cunoaște în legătură cu „das Ding an sich”. Pe de altă parte, el arătase cât de însemnată este contribuția eului la cunoaștere. În Romantism, individul luat în sine a căpătat, ca să spunem așa, liberă trecere în ce privește interpretarea cu totul personală a existenței. Romanticii s-au folosit de această tendință și „cultivarea eului” aproape n-a avut limită. Aceasta a dus apoi la o supralicitare a geniului artistic.

Au existat deci multe genii în acea epocă?

Câteva. Beethoven, de pildă. În muzică ne întâmpină personalitatea care dă expresie propriilor sentimente și nostalgii. În acest sens, Beethoven a fost un artist „liber” – în contrast cu maestrul Barocului, cum au fost Bach și Handel, care-și compuneau operele în onoarea lui Dumnezeu și deseori potrivit unor reguli stricte.

Eu cunosc din el doar Sonata Lunii și Simfonia Destinului.

Îți dai seama cât de romantică este Sonata Lunii și cât de dramatic se exprimă Beethoven în Simfonia Destinului?

Și umaniștii Renașterii au fost individualiști, ai spus.

Da, există multe paralele între Renaștere și Romantism. O asemenea paralelă a fost, nu în ultimul rând, marele accent pus pe semnificația artei pentru cunoașterea omenească. Și aici, de altfel, Kant îi pregătise pe romantici.

În estetica sa, el cercetase ce se întâmplă atunci când suntem covârșiți de ceva frumos, de opera de artă, de exemplu. Când ne apropiem de o operă de artă fără alte interese decât cel de a o „trăi” cât mai intens cu putință, ne apropiem de experiența lui „das Ding an sich”

Asta înseamnă că artistul ne poate mijloci ceva pe care filosofii nu ni-l pot transmite?

Așa credeau romanticii. Potrivit lui Kant, artistul se joacă liber cu capacitatea sa de cunoaștere. Poetul german Schiller a dezvoltat mai departe gândurile lui Kant. El spunea că activitatea artistului este ca un joc și că numai când se joacă omul este liber, căci atunci el își face propriile sale legi. Romanticii credeau că doar arta ne poate aduce mai aproape de „inexprimabil”. Unii au tras de aici ultimele consecințe și l-au asemuit pe artist cu Dumnezeu.

— Căci artistul își creează propria realitate, exact așa cum Dumnezeu a creat lumea.

— Se spune că artistul are un fel de imaginație creatoare în stare să nască o lume. În extazul său artistic, el ar putea face ca granița dintre vis și realitate să dispară. Poetul Novalis, unul dintre geniile tinere ale Romantismului, a spus: „Lumea devine vis și visul devine realitate”. El a scris un roman medieval cu titlul Heinrich von Ofterdingen, neterminat când autorul a murit în 1801, dar care a avut totuși o anume importanță. Citim aici că tânărul Heinrich caută „floarea albastră” pe care a văzut-o o dată în vis și după care jinduește acum. Romanticul englez Coleridge a exprimat astfel același gând:

What if you slept? And what if, in your sleep, you dreamed? And what if, in your dream, you went in heaven and there plucked a strange and beautiful flower? And what if, when you awoke, you have the flower in your hand? Ah, what then? [9]

E frumos.

Dorul acesta după ceva depărtat și de neatins era tipic pentru romantici. Ei puteau jindui și după o vreme trecută și dispărută – de pildă, după Evul Mediu, care în epoca Luminilor trecea încă drept o epocă întunecoasă și care acum era cu energie valorificat. Sau jinduiiau după culturi depărtate, de exemplu după Orient și după mistică sa. Ei se simțeau atrași de noapte, de „amurgul” vechilor ruine și de supranatural. Ei se preocupau de ceea ce noi am numi latura noptatică a vieții, cu alte cuvinte de întunecat, nefiresc, straniu și mistic.

Am impresia că toate astea vor să vorbească despre o epocă fascinantă. Dar cine erau acești romantici?

— Romantismul a fost înainte de toate un fenomen orășenesc. În prima jumătate a secolului trecut, cultura orășenească a cunoscut o epocă de înflorire în multe țări ale Europei, nu în ultimul rând în Germania. „Romanticii” tipici erau tineri, de multe ori studenți – deși nu se arătau deosebit de zeloși în ce privește studiul. Ei adoptaseră o atitudine antiburgheză și-i numeau pe

muritorii de rând, de pildă pe polițiști sau pe proprietăresele camerelor mobilate, „burtă-verde” sau pur și simplu „dușmani”.

Nu i-aș închiria unui romantic nici o cameră mobilată.

Prima generație a romanticilor, în jurul anilor 1800, era alcătuită tocmai din oameni foarte tineri. Văzuți astfel, putem socoti mișcarea romantică drept prima revoltă a tineretului în Europa. Există chiar paralele clare cu cultura așa-zisilor hippies, cu o sută cincizeci de ani mai târziu.

Flori și păr lung, muzică de chitare și lenevie?

De, se spunea că trândăvia era idealul geniului și inerția prima virtute romantică. Era datoria romanticilor să-și experimenteze viața – sau să viseze la așa ceva. De traiul de zi cu zi n-aveau să se ocupe decât burghezii și burtăverzimea.

Au existat romantici și în Norvegia?

Wergeland și Welhaven au fost dintre aceștia. Wergeland a reprezentat și multe dintre idealurile iluministe, dar modul lui de viață, care purta pecetea inspirației și a revoltei, avea toate trăsăturile tipice unui romantic – înclinația lui spre erotism era specific romantică. Acea Stella, căreia el i-a dedicat poemele, era la fel de depărtată și de inaccesibilă ca și „floarea albastră” a lui Novalis. Novalis însuși s-a logodit cu o fată care nu avea decât paisprezece ani. Ea a murit la patru zile după ce a împlinit cincisprezece ani, dar Novalis a iubit-o toată viața.

A murit cu adevărat la patru zile după aniversarea ei?

Da.

Eu am astăzi cincisprezece ani și patru zile.

Aici ai dreptate.

Cum o chema?

Se numea Sophie.

Ce spui tu acolo?

Da, așa o chema.

Mă faci să-mi fie frică. Poate să fie o întâmplare?

N-am idee, Sofie. Dar se numea Sophie.

Povestește mai departe!

Novalis însuși n-a trăit decât 29 de ani. El a fost unul dintre „morții tineri”. Căci mulți romantici au murit tineri, deseori de tuberculoză. Unii s-au sinucis.

Dumnezeule!

Iar cei care au îmbătrânit n-au mai rămas romantici la vârsta de 30 de ani. Unii au devenit chiar burghezi declarați și conservatori.

— Au trecut deci în tabăra dușmanului.

— Da, poate. Dar pentru că am vorbit despre iubirea romantică: marea carte despre iubirea inaccesibilă este romanul în scrisori al lui Goethe, Suferințele tânărului Werther, care a apărut în 1774. Ea se termină cu sinuciderea lui Werther, care se împușcă pentru că nu o poate avea pe cea pe care o iubește.

— N-a mers oare puțin prea departe?

— Contemporanii au trăit asta cu toată ființa lor. În orice caz, pretutindeni unde a apărut romanul, a crescut numărul sinucigașilor. În Danemarca și în Norvegia cartea a fost de aceea interzisă o vreme. Nu era ceva cu totul neprimejdios să fii romantic. Erau în joc sentimente puternice.

Când spun „romantic”, mă gândesc la picturi de mari proporții cu peisaje. Văd păduri misterioase și natură sălbatică aievea în fața ochilor. Deseori învăluite în ceață.

Printre trăsăturile cele mai importante ale Romantismului sunt într-adevăr nostalgia după natură și o adevărată mistică a naturii. După cum am spus – așa ceva nu se naște la țară. Mai știi poate că vorbele „îndărăt la natură” provin de la Rousseau. De-abia acum, în romantism, acest motto a simțit cu adevărat cum vântul îi umflă pânzele. Romanticii au reprezentat, nu în ultimul rând, o reacție împotriva imaginii mecaniciste a lumii din vremea Iluminismului. S-a spus, pe bună dreptate, că Romantismul a adus cu el o renaștere a vechii conștiințe cosmice.

— Explică-mi asta!

— Asta înseamnă, în primul rând, că natura a fost considerată iarăși ca o unitate. Romanticii s-au întors în privința aceasta la Spinoza, dar și la Plotin și la filozofii Renașterii, ca Jacob Bohme și Giordano Bruno. Cu toții trăiseră în natură experiența unui „eu” dumnezeiesc.

— Erau panteiști.

— Descartes și Hume trasaseră o graniță fermă între Eu și realitatea „extinsă” în spațiu. Kant făcuse, la rândul-i, o asemenea despărțire fermă între „eul” cunoscător și natura privită „în sine însăși”. Acum natura era socotită a fi un singur mare „Eu”. Romanticii se foloseau de expresii cum ar fi „sufletul lumii” sau „spiritul lumii”.

Înțeleg.

Cel mai de rezonanță filosof romantic a fost Friedrich Wilhelm Schelling, care a trăit de la 1775 la 1854. El a încercat să anuleze separarea dintre „spirit” și „materie”. Întreaga natură – atât sufletul oamenilor, cât și realitatea fizică – ar fi exprimarea unui Dumnezeu sau a „spiritului lumii”, spunea el.

Da, asta amintește de Spinoza.

„Natura este spiritul vizibil, spiritul este natura invizibilă”, spunea Schelling. Căci pretutindeni în natură noi presimțim un „spirit structurator”. El zicea și că „materia este o inteligență ațipită”.

Asta trebuie să mi-o explici mai precis.

Schelling vedea în natură un „spirit al lumii”, dar el vedea acest „spirit al lumii” și în conștiința oamenilor. Privite astfel, natura și conștiința omenească sunt o expresie a unuia și aceluiași lucru.

Da, de ce nu?

Acest „spirit al lumii” poate fi căutat, deci, și în natură ca și în propria simțire. Novalis spunea de aceea că „înspre înăuntru merge drumul cel tainic”.

El spunea că omul poartă în sine întregul univers și deci poate trăi cel mai bine taina lumii atunci când se retrage în sine.

„Asta e un gând frumos.

Pentru mulți romantici filosofia, cercetarea naturii și poezia se uneau într-o entitate înaltă. Fie că stăteau în camera lor de studiu și scriau poezii inspirate, fie că cercetau viața florilor și alcătuirea pietrelor – acestea erau doar două fețe ale aceleiași medalii, dacă natura nu era un mecanism mort, ci spiritul viu al lumii.

Dacă mai povestești mult, devin și eu o romantică.

Cercetătorul norvegian al naturii Henrik Steffens – pe care Wergeland îl numea „frunza ofilită de laur a Norvegiei” pentru că se mutase în Germania – a venit în 1801 la Copenhaga pentru a ține prelegeri despre romantismul german. El caracteriza mișcarea romantică prin cuvintele: „Obosiți de încercările veșnice de a răzbi prin materia brută, noi am ales un alt drum și am vrut să ne grăbim în întâmpinarea Infinitului. Am mers înăuntrul nostru și am creat o lume nouă”.

Dar cum poți să le știi așa de bine pe acestea toate?

O bagatelă, copila mea.

Povestește mai departe!

Schelling vedea în natură și o „evoluție”, de la pietrele neînsuflețite până la conștiința omenească; considera astfel că există o trecere pas cu pas de la natura lipsită de viață până la forme de viață mai complicate. Concepția romantică despre natură era mai ales dominată de înțelegerea naturii ca fiind un organism, deci o totalitate care își dezvoltă posibilitățile pe care le închide în sine. Natura este asemenea unei plante care-și desface frunzele și inflorescențele. Sau asemeni unui poet care-și desfășoară poemele.

Asta nu amintește puțin de Aristotel?

Da, sigur. Filosofia romantică vedește trăsături atât aristotelice, cât și neoplatonice. Aristotel avea de fapt o concepție într-o mai mare măsură organică despre procesele naturale decât materialistii mecaniciști.

Înțeleg.

Gânduri asemănătoare întâlnim și într-o nouă viziune asupra istoriei. Mare însemnătate pentru romantici a avut filosoful istoriei Gottfried Herder, care a trăit de la 1744 până la 1803. Și el a considerat mersul înainte al istoriei ca fiind caracterizat de organicitate, creștere și scop unic. Tocmai de aceea definim imaginea lui asupra istoriei drept „dinamică”, pentru că el simțea istoria ca pe un proces. Filosofii Iluminismului aveau o imagine „statică” asupra istoriei. Pentru ei nu exista decât o rațiune universală sau general valabilă, pe care o vedeau în anumite epoci ale istoriei ca existând într-o mai mare sau mai mică măsură. Herder spunea, dimpotrivă, că fiecare epocă a istoriei își are propria valoare deplină și fiecare popor își are felul său de a fi cu totul anume, adică propriul „suflet popular”. Întrebarea ar fi doar dacă noi putem trăi într-un alt cadru cultural.

— Exact ca atunci când trebuie să ne transpunem în situația altui om pentru a-l înțelege mai bine; tot așa trebuie să ne transpunem în alte culturi pentru a le înțelege.

— Astăzi lucrul acesta a devenit ceva aproape de la sine înțeles. Dar în vremea Romantismului era o idee nouă. Romantismul a contribuit la a confirma sentimentul propriei identități în fiecare națiune individuală. Nu e o întâmplare că și la noi, în Norvegia, lupta pentru independență națională a înflorit tocmai în 1814.

Înțeleg.

Pentru că Romantismul a adus în atât de multe domenii o nouă orientare, se obișnuiește acum să se deosebească două forme ale lui. Prin Romantism înțelegem, pe de o parte, ceea ce am putea denumi Romantismul universal. În sensul acesta ne gândim la romanticii care s-au preocupat de natură, de sufletul lumii și de geniul artistic. Această formă a Romantismului s-a ivit întâi și și-a avut epoca de înflorire mai ales în orașul Jena, în jurul anului 1800.

Și cealaltă formă a Romantismului?

Aceasta a fost așa-numitul Romantism național. El s-a ivit mai târziu și a avut un centru la Heidelberg. Romanticii naționali se interesau în primul rând de istoria „poporului”, limba „poporului” și mai ales de întreaga cultură „populară”. Căci „poporul” era considerat a fi un organism care-și dezvoltă propriile posibilități – exact ca natura și istoria.

Spune-mi unde trăiești și-ți spun cine ești.

Ce una aceste două forme de manifestare ale Romantismului era, în primul rând, cuvântul de ordine „organism”. Romanticii, în general, considerau atât o plantă cât și un popor ca fiind un organism viu. De aceea nu există o graniță fermă între cele două forme ale mișcării. Spiritul lumii era prezent în popor și în cultura populară, la fel de viu ca și în natură sau artă.

Înțeleg.

Herder, la vremea lui, culesese cântecele populare ale multor țări într-o antologie intitulată *Stimmen der Völker in Liedern* [10]. Da, el considera poezia populară drept un „limbaj al poporului”. La Heidelberg, s-a început astfel strângerea cântecelor și basmelor populare. Poate că ai auzit de basmele Fraților Grimm?

Sigur că da – Albă ca Zăpada și Scufița Roșie, Cenușăreasa și Hansel și Gretel.

Și multe, multe altele. În Norvegia, noi i-am avut pe Asbjørnsen și Moe, care au călătorit prin țară pentru a culege „propria poezie populară”. Era ca o recoltă a roadelor suculente pe care le-ai descoperit deodată ca fiind mai gustoase și mai hrănitoare. Și toți se grăbeau – roadele începuseră să cadă din arbori. Landstad a cules cântece populare, iar Ivær Aasen a cules chiar elemente de limbă norvegiană. Miturile și poezia despre zei din vremurile păgâne au fost descoperite din nou pe la mijlocul secolului al nouăsprezecelea. Compozitorii din întreaga Europă s-au îndreptat spre cântecele populare în

compozițiile lor. Astfel, ei căutau să creeze o punte între muzica cultă și muzica populară.

Muzica cultă?

Prin muzica cultă înțelegem muzica pe care a compus-o un anumit compozitor, Beethoven, de exemplu; muzica populară nu a fost creată de o persoană anume, ci, într-un sens, de popor însuși. De aceea, nu știm exact când a luat naștere fiecare dintre cântecele populare. În același fel deosebim între basme populare și basme artistice.

Ce înțelegem printr-un basm artistic?

Un basm pe care l-a gândit un scriitor, de exemplu Hans Christian Andersen. Și tocmai genul basmului a fost cultivat de romantici cu multă pasiune. Unul dintre maeștrii germani a fost E. T. A. Hoffmann.

Cred că am auzit de „Povestirile lui Hoffmann”.

Basmul a fost idealul literar al romanticilor – cam tot astfel cum teatrul a fost forma artistică a Barocului. El le dădea poeților posibilitatea de a se juca cu propria lor putere creatoare.

El putea să se joace de-a Dumnezeu într-o lume pe care o crease el însuși.

Tocmai. Și aici poate că s-ar cuveni să încercăm un fel de privire de ansamblu.

— Te rog.

— Filosofii romantici concepeau ceea ce ei numeau „sufletul lumii” ca pe un „eu” care creează, într-o stare mai mult sau mai puțin proprie visului, lumea întreagă. Filosoful Johann Gottlieb Fichte (1762-1814) a explicat că natura își are originea într-o activitate mai înaltă, inconștientă a reprezentării, a ideilor. Schelling spunea de-a dreptul că lumea ar fi „în Dumnezeu”. Ceva anume putea să fie Dumnezeul conștient, dar existau – spunea el – și laturi ale naturii care reprezentau inconștientul în Dumnezeu. Căci și Dumnezeu are o „latură nocturnă”.

Gândul acesta este înfricoșător și fascinant totodată. Îmi amintește de Berkeley.

Cam în felul acesta era concepută relația între poet și opera sa. Basmul îi dădea posibilitatea scriitorului să se joace cu „imaginația sa creatoare în stare să creeze lumea”. Și actul creației nu se petrecea totdeauna în mod foarte conștient. Poetul putea să aibă senzația că istoria pe care o scrie el provenea dintr-o forță lăuntrică proprie. Putea scrie aproape ca sub hipnoză.

— Aha?

Dar apoi el putea brusc să înfrângă această iluzie. Putea să intervină în povestire prin mici comentarii ironice pentru cititor, și atunci cititorului i se amintea dintr-o dată că basmul tocmai asta era, un basm.

Înțeleg.

În felul acesta poetul îi amintea cititorului că propria sa existență era asemenea unui basm. Această formă a întreruperii iluziei noi o numim „ironia romantică”. Scriitorul norvegian Henrik Ibsen îl face, de exemplu, pe un

personaj din piesa sa de teatru Peer Gynt să spună: „Nu se moare în mijlocul actului al cincilea”.

Cred că înțeleg că această replică e și puțin comică. Căci prin asta personajul spune în același timp că el, Peer Gynt, este doar o fantezie.

Această afirmație e atât de paradoxală, încât putem încheia cu un paragraf.

Ce vrei să spui cu remarca asta „cu un paragraf”?

Nimic, Sofie. Adu-ți aminte că iubita lui Novalis se numea ca și tine, Sophie și că a murit la cincisprezece ani și patru zile.

Atunci înțelegi desigur că mi s-a făcut frică.

Acum se înăspri privirea lui Alberto. El continuă:

Nu trebuie să te temi că ai putea avea aceeași soartă ca iubita lui Novalis.

De ce nu?

Pentru că mai avem încă multe capitole.

Ce vrei să spui cu asta?

Spun că toți cei care citesc povestea Sofiei și a lui Alberto simt în vârful degetelor că mai au în față încă multe pagini ale poveștii. Nu am ajuns decât până la Romantism.

Îți vine amețea de-a dreptul de la toată vorbăria asta a ta.

În realitate, maiorul se străduiește să o amețească pe Hilde. Nu e urât din partea lui, Sofie? Aici tăiem.

Alberto nici nu-și terminase spusele că apărură un băiețuș care venea în fugă dinspre pădure. Era îmbrăcat în veșminte arabe și avea pe cap un turban. În mână ținea o lampă cu ulei.

Sofie se sprijini tare de brațul lui Alberto.

— Cine-i ăsta? Întrebă ea.

Dar băiatul răspunse singur.

— Mă cheamă Aladin și vin direct din Liban.

Alberto îl privi sever.

— Și ce ai în lampa aceea, tinere?

Acum tânărul frecă o clipă lampa – și din lampă se ridică un nor des de abur. Din aburi cresc o făptură omenească. Avea barbă neagră ca și Alberto și purta pe cap o bască albastră. Plutea prin aer deasupra lămpii și spunea:

— Mă auzi, Hilde? Cu noile mele urări poate că sosesc prea târziu. Dar acum vreau să-ți spun doar că Bjerkeley și Norvegia de Sud mi se par aproape ca un basm. Ne vedem acolo peste puține zile.

Făptura aceasta dispărură apoi în norul de abur – și întregul nor fu absorbit de lampă. Băiețelul cu turban își strânse lampa la subsuoară și fugi iarăși în pădure unde se făcu nevăzut.

Asta. Asta e de-a dreptul de necrezut, spuse Sofie.

O bagatelă, copila mea.

Dar duhul acesta vorbea exact ca tatăl Hildei.

Dar era chiar spiritul lui.

Dar.

— Tu și cu mine și cu ceea ce se întâmplă în jurul nostru – toate acestea se petrec adânc în conștiința maiorului. E târziu, noaptea de sâmbătă, 28 aprilie; împrejurul maiorului care e treaz dorm toți soldații ONU, și chiar și el e foarte somnoros. Dar el trebuie să termine de scris cartea pe care i-o va dăruia Hildei pentru a cincisprezecea ei aniversare. Din cauza asta el trebuie să lucreze, Sofie, din cauza asta omul acesta, săracul, nu-și găsește odihna.

— Cred că eu capitulez.

— Tăiem!

Sofie și Alberto priveau în gol peste lac. Alberto părea împietrit. După o vreme, Sofie îndrăzni să-l bată ușor pe umăr.

Ți-ai pierdut uzul vorbirii?

El a intervenit acum direct, da. Ultimele paragrafe au fost inspirate până la ultimele litere de el. Ar trebui să-i fie rușine. Dar prin asta s-a trădat, s-a dat cu totul. Acum știm că noi ne trăim viața într-o carte pe care tatăl Hildei i-o trimite ca dar de aniversare. Căci ai auzit ce am spus?

— Cu toate că nu „eu” am fost cel care a spus asta.

Dacă e așa, atunci am să încerc să scap din carte și să merg pe drumul meu.

Exact acesta e și planul meu secret. Însă, înainte, trebuie să o facem pe Hilde să ia cuvântul. Ea citește fiecare vorbuliță pe care-o spunem noi acum. Și dacă am reuși vreodată să fugim de aici, are să ne fie mult mai greu să reluăm legătura cu ea. De altfel, trebuie să ne folosim acum de această șansă.

Și atunci ce trebuie să spunem?

Cred că maiorul are să adoarmă curând aplecat asupra mașinii lui de scris. Acuma degetele lui se grăbesc încă pe clapele mașinii.

Ce gând ciudat.

Dar tocmai el poate să scrie niște lucruri pe care mai târziu le va regreta. Și nu are nimic de șters, Sofie. Asta e o parte importantă din planul meu. De nu i-ar da nimeni vreodată o sticlură cu asemenea substanță, care să șteargă literele pe care vrea să le anuleze!

Din partea mea, el nu va primi nici măcar o bandă de lipit deasupra!

Aici și acum, eu o chem pe fetița asta, sărmana, să se răzvrătească împotriva tatălui ei. Ar trebui să-i fie rușine că se distrează de jocul acesta. Dacă ar fi aici, domnul maior ar simți pe pielea lui cât ne-a enervat.

Dar nu e aici.

Spiritul și sufletul lui sunt aici, dar el însuși stă comod, în siguranță, în Liban. Ce vedem noi aici, în jur, este în orice caz „eul” maiorului.

Dar el este și ceva mai mult decât atât.

Atunci noi suntem umbre în sufletul lui. Și nu e ușor pentru o umbră să-l atace pe stăpânul ei, Sofie. Pentru asta e nevoie de curaj și de multă chibzuință. Dar noi avem posibilitatea să o influențăm pe Hilde. Numai un înger se poate răzvrăti împotriva lui Dumnezeu.

Putem să-i cerem Hildei să ia poziție împotriva lui când el se va întoarce acasă. Ea poate să-i spună că-l consideră un om de nimic. Ea poate să-i scufunde barca sau cel puțin să-i spargă lanterna.

Alberto aprobă din cap. Apoi spuse:

— Și ea poate fugi de el. Pentru ea e mai ușor decât pentru noi. Poate să părăsească oricând casa maiorului și să nu mai dea pe acolo. Ar merita-o cu prisosință maiorul ăsta care se joacă acuma cu noi, cu „imaginația asta a lui în stare să creeze lumea”.

— Pot să-mi închipui: maiorul rătăcind prin lumea întreagă și căutând-o pe Hilde, care a dispărut fără urmă pentru că, pur și simplu, nu mai poate să trăiască alături de un tată care-și râde astfel de Sofie și de Alberto.

— Râde de noi, da. Asta voiam eu să spun când ziceam că el se folosește de noi ca de un joc pentru aniversarea fiicei lui. Dar trebuie să se păzească, Sofie. Și Hilde ar trebui să facă asta.

— Ce vrei să spui?

Stai bine acolo la locul tău?

Atâta vreme cât nu mai vin alte duhuri ale lămpii, da.

Încearcă să-ți închipui că tot ceea ce trăim noi se petrece în conștiința altcuiva. Noi suntem această conștiință. Noi nu avem deci un suflet al nostru propriu, ci suntem sufletul altcuiva. Până acum, ne găsim pe un teren filosofic cunoscut. Berkeley și Schelling ar face bine să ciulească urechile.

— Da?

— Și pe urmă putem să ne închipuim că acest suflet este cel al tatălui Hildei Mřller Knag. El șade undeva în Liban și îi scrie fiicei, pentru cea de-a cincisprezecea aniversare, o carte de filosofie. Când Hilde se trezește în ziua de 15 iunie, ea va găsi cartea pe noptieră. Și atunci ea și alți oameni pot să citească despre noi. S-a spus încă de mult că „darul” acesta poate fi împărțit cu alții.

— Știu asta.

— Și ce-ți spun eu acum citește Hilde, după ce tatăl ei a stat undeva în Liban și și-a închipuit că eu ți-am povestit ție că el stă undeva în Liban. Și își închipuie că eu îți povestesc ție că el stă în Liban.

Dintr-o dată, totul începu să se învâртеască în capul Sofiei. Încearcă să-și aducă aminte ce ascultase despre Berkeley și romantici. Și Alberto Knox continuă:

Dar ei nu trebuie, din cauza asta, să se creadă grozavi. Și în primul rând n-ar trebui să râdă, căci un astfel de răs poate foarte repede să le rămână în gât.

Cui adică?

Hildei și tatălui ei. Nu vorbim despre ei?

Și de ce nu trebuie să se considere prea grozavi?

Căci nu e un gând cu neputință de gândit acela că și ei sunt doar o conștiință.

Cum ar putea fi posibil așa ceva?

Dacă asta a fost cu putință pentru Berkeley și pentru romantici, atunci trebuie să fie posibil și pentru ei. Poate că maiorul este doar o umbră într-o carte unde e vorba despre el și Hilde, dar firește și despre noi, care alcătuim o părticică mică de tot din viața lor.

Asta ar fi și mai rău. Atunci noi am fi doar umbrele unor umbre.

Dar este cu putință să gândești că un alt scriitor stă undeva și scrie o carte în care e vorba despre maiorul ONU Albert Knag, care scrie o carte pentru fiica lui Hilde. Cartea aceasta vorbește despre un anume Alberto Knox, care începe deodată să-i dea lecții de filosofie foarte modeste Sofiei Amundsen din Klřverveien 3.

Crezi tu asta?

Îți spun numai că e cu putință. Pentru noi un asemenea scriitor ar fi un „zeu ascuns”, Sofie. Deși tot ceea ce spunem și facem noi vine de la el; pentru că noi suntem el, noi nu vom putea ști niciodată ceva despre el. Noi suntem în sertarul cel mai ascuns.

Acum Sofie și Alberto rămaseră multă vreme muți la locurile lor. Sofie întrerupse, în cele din urmă, tăcerea.

— Dar dacă există într-adevăr un scriitor care concepe povestea despre tatăl Hildei în Liban, exact așa cum el a conceput și povestea despre noi.

— Da?

— Atunci este cu putință să gândim că nici el nu trebuie să se considere atât de grozav.

— Ce vrei să spui?

— Adică el stă acolo și ne are pe Hilde și pe mine undeva, adânc de tot, în capul lui. Dar nu ne-am putea închipui că el trăiește, la rândul-i, într-o conștiință și mai înaltă?

Alberto aprobă din cap.

Sigur că da, Sofie. Și asta e cu putință. Iar dacă așa stau lucrurile, atunci el ne-a lăsat să ducem această conversație filosofică tocmai pentru a expune și această posibilitate. Prin asta vrea să spună că și el este o umbră fără apărare și că această carte în care Hilde și Sofie își trăiesc viața, este în realitate manualul de filosofie.

Un manual!

Căci toate conversațiile pe care le-am avut noi, toate dialogurile, Sofie.

Da?

Sunt în realitate un monolog.

Acum am senzația că totul se destramă în conștiință și în spirit. Îmi pare bine că mai sunt încă niște filosofi. Filosofia, care începuse atât de mândră cu Thales, Empedocle și Democrit, nu poate naufragia aici.

Firește că nu. Am să-ți povestesc despre Hegel. El a fost primul filosof care a încercat să salveze filosofia, după ce Romantismul destrămase totul în spirit.

Aștept cu încordare.

Ca să nu mai fim întrerupți de alte spirite sau umbre, să intrăm în colibă, nu?

— Și așa s-a făcut cam răcoare.

— Tăiem!

HEGEL.

Numai ce e rațional este viabil.

Hilde lăsă clasorul cel mare să cadă la pământ cu un bufnet înăbușit. Rămase întinsă pe pat cu ochii țintă în tavan. Avea impresia că totul se învâрте în jurul ei. Tatăl ei reușise s-o facă să amețească. Ce om! Cum putuse face așa ceva?

Sofie încercase deci să stea de vorbă direct cu ea. Îi cerea Hildei să se răzvrătească împotriva tatălui ei. Și reușise chiar să-i transmită Hildei un gând. Un plan.

Sofie și Alberto nu se puteau atinge de nici un fir de păr al tatălui ei, asta era limpede. Dar Hilde ar fi putut face ceva!

Hilde era de acord cu Sofie și cu Alberto că tatăl ei mersese prea departe în jocul acesta cu umbrele. Deși el le imaginase doar – pe Sofie și pe Alberto – existau totuși limite cât de departe ar fi avut îngăduința să meargă în demonstrația propriei lui puteri.

Sărmana Sofie, sărmanul Alberto! Erau în fața fanteziei tatălui Hildei la fel de lipsiți de apărare ca ecranul în fața celui care proiecta filmul pe el.

Firește că Hilde avea să-i strecoare un bilet când el avea să vină acasă. Ea vedea chiar în clipa aceasta, în contururi clare, schița unei adevărate feste.

Se îndreptă spre fereastră și privi spre golf. Erau aproape orele două. Deschise acum fereastra și strigă în jos spre coliba bărcilor:

— Mama!

Mama ei ieși din șopron.

Îți aduc într-un ceas câteva sandviciuri. E bine așa?

Da, sigur.

Întâi trebuie să citesc repede ceva despre Hegel.

Alberto și Sofie se așezară pe leagănul din fața ferestrei care dădea spre lac.

Georg Wilhelm Friedrich Hegel a fost un adevărat copil al Romantismului, începutu Alberto. Putem spune că el a urmat întocmai dezvoltarea spiritului german. S-a născut în 1770 la Stuttgart și a început la optsprezece ani studiul teologiei la Tübingen. Din 1799, el a colaborat cu Schelling la Jena, unde mișcarea romantică se afla într-o perioadă de înflorire de-a dreptul explozivă. După ce și-a luat gradul de docent la Jena, a devenit profesor la Heidelberg – centrul romantismului național german. În cele din urmă, a ajuns profesor la Berlin în 1818 – exact în momentul în care acest oraș devenea un centru spiritual al Germaniei. În noiembrie 1831 a murit de holeră, dar „hegelianismul” avea deja numeroși adepți, în aproape toate universitățile germane.

Le câștigase pe cele mai importante, cu alte cuvinte.

Da, și asta e valabil și pentru filosofia lui. Hegel concentrase în el aproape toate ideile pe care romanticii le dezvoltară până atunci și le-a dus mai departe. Dar el era și un critic aspru, de exemplu, al filosofiei lui Schelling.

Și ce critica în ea?

Schelling și ceilalți romantici vedeau fundamentul cel mai profund al existenței în așa-numitul spirit universal. Hegel folosește și el conceptul de „spirit universal”, dar îi dă o nouă semnificație. Când Hegel vorbește despre un spirit universal sau o „rațiune universală”, înțelege prin asta suma tuturor manifestărilor omenești. Căci numai omul are spirit. În această semnificație el include și mersul spiritului universal prin istorie. Nu trebuie să uităm că el vorbește despre viața oamenilor, despre gândurile oamenilor și despre cultura oamenilor.

Și atunci spiritul acesta devine mai puțin fantomatic. El nu mai stă, ca o inteligență ațipită, la pândă în pietre și în copaci.

Îți amintești că și Kant vorbise despre „lucrul în sine”. Deși nega, de fapt, că oamenii pot avea o cunoaștere limpede a tainelor celor mai lăuntrice ale naturii, el tindea spre un fel de adevăr de neatins. Hegel spune acum că adevărul este, în fond, subiectiv – și contestă că mai presus de sau în afara rațiunii omenești mai poate exista un adevăr. Toată cunoașterea este cunoaștere omenească, spunea el.

Voia deci, într-un anumit sens, să coboare filosofia pe Pământ?

Da, poate că poți să spui și așa. Însă filosofia lui Hegel este atât de multilaterală și de nuanțată, încât trebuie să ne mulțumim să luăm în discuție doar câteva dintre punctele ei principale. Este îndoielnic că am putea spune măcar că Hegel a avut o filosofie proprie. Ceea ce noi socotim a fi filosofia lui Hegel este în primul rând o metodă de a percepe cursul istoriei. De aceea nu putem vorbi despre Hegel fără a pomeni de cursul istoriei. Filosofia lui Hegel nu ne învață nimic despre „natura cea mai lăuntrică a existenței”, dar ea poate să ne facă să gândim în mod rodnic.

Și poate că asta e foarte important.

Toate sistemele filosofice dinainte de Hegel încercaseră să stabilească niște criterii veșnice despre ce poate ști omul cu privire la lumea din jur. Asta era valabil pentru Descarte și Spinoza, pentru Hume și Kant. Fiecare dintre ei voia să cerceteze care este fundamentul cunoașterii omenești. Dar cu toții vorbiseră despre premisele atemporale ale cunoașterii lumii de către oameni.

Și nu este asta o datorie a filosofilor?

Hegel considera imposibil să se găsească asemenea premise atemporale. El spunea că fundamentele cunoașterii omenești se schimbă de la o generație la alta. De aceea pentru el nu există „adevăruri veșnice”. Nu există o rațiune atemporală. Singurul punct fix de la care poate porni un filosof este istoria însăși.

— Nu, asta trebuie să mi-o explici. Istoria se schimbă tot timpul, cum poate fi ea un punct fix?

Și un fluviu se schimbă tot timpul. Dar asta nu înseamnă că tu nu poți vorbi despre acest fluviu. Numai că nu poți să întrebi în ce loc anume din albia sa este el cel mai adevărat.

Nu, fluviul este peste tot la fel de fluviu.

Pentru Hegel, istoria era un asemenea fluviu în fluxul lui neîntrerupt. Chiar și cel mai mic tremur al apei într-un anumit punct al curgerii ei, este în realitate determinat de căderea apei și de vârtejurile din susul curgerii. Dar importante sunt și care anume pietre și cotituri există în curgerea fluviului în locul unde tu stai și îl privești.

Cred că înțeleg.

Chiar și istoria gândirii – sau a rațiunii – este asemenea unui fluviu în scurgerea lui. Ea cuprinde toate gândurile pe care generațiile de oameni dinaintea ta le-au gândit și care determină gândurile tale, ca și condițiile de viață ale propriului tău timp. De aceea nu poți susține că o anumită gândire pentru totdeauna și veșnic justă. Ea poate fi justă, însă, în locul unde stai tu.

Dar asta nu înseamnă că totul este deopotrivă de fals – sau totul deopotrivă de adevărat?

Nu, ci că ceva poate fi fals sau adevărat doar în raport cu un complex istoric. Când tu, în anul 1990, argumentezi în favoarea sclaviei, în cel mai bun caz devii un clovn. Acum 2500 de ani, nu era ceva atât de ridicol. Chiar dacă pe atunci erau glasuri progresiste care pledau pentru abolirea sclaviei. Dar putem lua un exemplu mai apropiat. În urmă cu doar o sută de ani, nu era ceva lipsit de rațiune să incendiem regiuni întinse de pădure pentru a câștiga teren arabil. Astăzi însă, un lucru ca acesta este îngrozitor de nerațional. Avem cu totul alte – și mai bune – premise pentru asemenea judecăți de valoare.

— Am înțeles acum.

— În ceea ce privește reflecția filosofică, spune Hegel, ea e ceva dinamic – de fapt, un proces. Și „adevărul” nu e nimic altceva decât acest proces. Și nu există anume nici un fel de criterii, în afara procesului istoric, care să poată decide ce este cel mai adevărat și cel mai rațional.

— Exemple, te rog.

Nu poți să preiei diferite gânduri din Antichitate sau din Evul Mediu, din Renaștere sau din epoca Iluminismului și să spui: asta a fost adevărat, asta fals. De aceea nu poți spune că Platon s-a înșelat sau că Aristotel a avut dreptate. Nu poți spune nici că Hume s-a înșelat, în timp ce Kant sau Hegel ar fi avut dreptate. Asta e un mod de gândire anistoric.

Și mie mi se pare că nu sună bine.

Și, spune Hegel, nu poți să extragi din contextul ei istoric nici o filosofie și nici o gândire. Dar – și aici mă apropii de un alt punct – pentru că mereu apare câte ceva nou, rațiunea este „progresivă”. Asta înseamnă că, de fapt, cunoașterea omenească se extinde și, astfel văzută, ea merge tot mai departe.

Și prin asta filosofia lui Kant ar putea fi deci puțin mai „justă” decât a lui Platon?

Da. „Spiritul universal” s-a dezvoltat și extins de la Platon până la Kant. Dacă ne întoarcem la imaginea noastră cu fluviul, poți spune că el duce acum cu sine mai multă apă. Doar au trecut de atunci două mii de ani. Kant nu ar avea voie să-și închipuie că propriile lui „adevăruri” ar fi rămas la țarm, asemenea unor pietre de neclintit. Nici gândurile sale nu sunt ultimele concluzii ale înțelepciunii, și de pe acum generația următoare are să le critice din toate puterile. Și exact asta s-a și întâmplat.

Dar fluviul acesta despre care vorbești.

Da?

Încotro curge el, la urma urmei?

Hegel lămurise că spiritul universal evoluează spre o conștiință tot mai cuprinzătoare de sine însuși. Cursurile de apă devin tot mai largi pe măsură ce se apropie de mare. Hegel e de părere că în istorie e vorba de felul în care spiritul universal se trezește încetul cu încetul la conștiința de sine însuși. Lumea a existat dintotdeauna la locul ei, dar prin cultura și prin evoluția tot mai cuprinzătoare a umanității, spiritul universal devine tot mai conștient de ceea ce face particularitatea sa.

Dar cum putea el să fie atât de sigur de asta?

El înțelege asta ca realitate istorică, deci pentru el nu era vorba în nici un caz de o simplă profecie. Pentru cine studiază istoria, spunea el, devine limpede că omenirea evoluează spre o mereu mai cuprinzătoare cunoaștere de sine și dezvoltare. Istoria arată o dezvoltare precisă spre tot mai multă raționalitate și libertate. Firește că ea face și tot felul de tumbe, dar în totul și în linii mari ea merge neîncetat înainte. Istoria este deci pentru Hegel o mișcare conștientă de țelul ei.

Deci ne dezvoltăm mereu mai departe. Frumos, atunci înseamnă că mai sunt speranțe.

Istoria este pentru Hegel un singur lanț lung de reflexiuni, în orice caz un lanț ale cărui verigi se urmează una alteia nu la întâmplare, ci potrivit cu anumite reguli. Cine studiază cum se cuvine istoria va remarca, de fapt, că un nou gând se va înfățișa mai ales pe bazele unei alte gândiri anterioare, deja exprimate înainte. Dar dacă o asemenea idee a fost prezentată, ea va fi în mod inevitabil contrazisă iarăși de o idee nouă. În felul acesta iau naștere două moduri de gândire opuse, între care se produce o tensiune. Și această tensiune va fi depășită prin faptul că se va înfățișa o a treia idee, care va păstra de fiecare dată ce e mai bun din cele două idei anterior prezentate. Aceasta numește Hegel o dezvoltare dialectică.

Ai un exemplu?

Mai știi poate că presocraticii discutau problema materiei originare și a schimbării.

Ceva de genul acesta.

Și că eleații defineau schimbarea ca imposibilă. De aceea erau siliți să nege orice fel de schimbare, chiar dacă o percepeau cu simțurile. Eleații formulară o afirmație, și o asemenea afirmație Hegel o numește poziție.

Da?

Însă de fiecare dată când se formulează o afirmație clară, va apărea o afirmație contrară. Pe aceasta din urmă Hegel o numește negație. Negația filosofiei eleaților a fost filosofia lui Heraclit, care explica că „totul curge”. Atunci s-a ivit o tensiune între două moduri de gândire diametral opuse. Această tensiune a fost „depășită” când Empedocle a arătat că ambele aveau puțină dreptate și totodată se înșelau puțin.

Da, acumă înțeleg încet, încet.

Eleații aveau dreptate în sensul că, în fond, nimic nu se schimbă; dar nu era adevărat că noi nu ne putem baza pe simțurile noastre. Heraclit avea dreptate spunând că ne putem baza pe simțurile noastre, dar nu avea dreptate că totul curge.

Atunci există ceva mai mult decât o singură materie originară. Alcătuirea se schimbă, dar nu materia originară însăși.

Exact. Punctul de vedere al lui Empedocle care mijlocea între cele două poziții opuse a fost denumit de Hegel ca fiind negarea negației.

— Ce cuvinte!

— El a numit cele trei stadii ale cunoașterii teză, antiteză și sinteză. Poți foarte bine să spui că raționalismul lui Descartes este teza – care apoi a fost contrazisă de antiteza empirică a lui Hume. Însă această contradicție, tensiunea dintre două moduri de gândire diferite, a fost depășită în sinteza lui Kant. Kant le dădea dreptate pe de o parte raționaliștilor și pe de altă parte empiriștilor. El a arătat că ambii se înșelau în niște puncte principale. Însă istoria nu se încheie cu Kant. Sinteza lui Kant a instituit punctul de plecare pentru un nou lanț tripartit de gânduri, sau, cum i se mai spune, „triadă”. Căci sinteza a redevenit teză și îi urmează o nouă antiteză.

— Acest lucru este strict teoretic.

— Teoretic, desigur. Hegel însă nu se gândea să impună istoriei o anumită schemă. El socotea că acest model dialectic se putea citi de la sine în istorie. El era ferm convins că descoperise legi ale dezvoltării rațiunii – sau ale înaintării „spiritului universal” prin istorie.

— Înțeleg.

— Dialectica lui Hegel se aplică nu numai istoriei. Când discutăm – sau exprimăm – ceva, gândim dialectic. Încercăm să descoperim lipsuri într-un mod de gândire. Hegel a definit aceasta drept „gândire negativă”. Dar când am recunoscut erorile într-o modalitate de gândire, menținem mai departe ceea ce este bun în ea.

— Exemple, te rog!

Când se așază laolaltă un socialist și un conservator pentru a rezolva o problemă socială, atunci se ivește foarte curând o încordare între două moduri de a gândi. Aceasta însă nu înseamnă că unul are peste tot dreptate și celălalt se înșală în toate privințele. Este cât se poate de plauzibil că amândoi au puțin dreptate și amândoi se înșală puțin. În cursul discuției ei vor păstra, dacă sunt înțelepți, fiecare dintre cele mai bune argumente ale ambelor părți.

Să sperăm.

Când intrăm într-o asemenea discuție în toiul ei, nu e totdeauna ușor să stabilim care parte e cea mai rațională. Ce e just și ce e fals trebuie, într-un fel, să arate istoria. Numai ce e rațional, spunea Hegel, este viabil.

Asta înseamnă că ceea ce supraviețuiește este drept?

Sau invers. Ceea ce este drept supraviețuiește.

Nu ai un mic exemplu – căci toate acestea sună atât de abstract?

Acum o sută cincizeci de ani se luptau mulți pentru egalitatea în drepturi a femeilor. Alții luptau inversunați împotriva acestui principiu. Dacă am relua astăzi argumentele ambelor părți, n-ar fi greu să vedem care au fost cele mai raționale. Dar nu avem voie să uităm că noi suntem „deștepții care vin după evenimente”. S-a arătat că cei care au luptat pentru egalitatea în drepturi au avut dreptate. Mulți s-ar rușina, fără îndoială, dacă ar trebui să citească ce a spus în această privință, să zicem, bunicul unuia dintre ei.

Da, pot să-mi închipui așa ceva. Hegel însuși ce spune?

Despre egalitatea în drepturi?

Da. Nu vorbim despre asta?

Ai vrea să auzi un citat?

Cu mare bucurie.

„Deosebirea dintre bărbat și femeie este cea dintre animal și plantă”, a scris el. „Animalul corespunde în mai mare măsură caracterului bărbătesc, planta mai mult celui femeiesc, căci reprezintă desfășurarea mai liniștită care păstrează în principiul ei unicitatea nedeterminată a senzației. Dacă femeile ar sta în fruntea guvernului, atunci statul ar fi în primejdie, căci ele nu acționează după cerințele generalității, ci după vreo înclinație sau opinie întâmplătoare. Femeile primesc și ele o anumită formație, dar nu știu cum, ele respiră mai mult prin imagini mai curând prin viață decât prin câștigarea de cunoștințe. În vreme ce bărbatul își dobândește poziția numai prin realizările gândirii și prin multe eforturi tehnice”.

Mulțumesc, ajunge. Prefer să nu mai ascult asemenea citate.

Dar citatul acesta este un exemplu strălucit privind faptul că reprezentarea noastră despre ceea ce e „rațional” se schimbă constant. El arată că Hegel însuși era un copil al timpului său – exact ca noi. Și că multe dintre ceea ce nouă ni se par „de la sine înțelese” nu vor rezista examenului istoriei.

Ai vreun exemplu?

Nu, nu am niciunul.

De ce nu?

Pentru că atunci aș vorbi despre ceva care este deja în curs de schimbare. N-aș putea, de pildă, să susțin că traficul automobilelor e ceva îngrozitor de stupid pentru că distruge natura. Asta, de pe acum o susțin mulți. Deci ar fi un exemplu prost. Istoria va arăta însă că multe dintre cele pe care noi le socotim astăzi drept de la sine înțelese nu vor rezista examenului său.

Cred că pricep.

Și mai trebuie să ținem minte ceva: tocmai faptul că bărbații de pe vremea lui Hegel au spus asemenea prostii despre inferioritatea femeii a făcut să grăbească eliberarea femeii.

Cum așa?

Bărbații au exprimat, cum ar fi spus Hegel, o „teză”. Motivul pentru care ei considerau așa ceva drept necesar era, firește, faptul că femeile începuseră să se agite. Nu e necesar să ai o părere despre ceva cu care toți sunt de acord. Cu cât discriminările împotriva femeilor erau mai grosolane, cu atât mai puternică a fost și „antiteza”.

Cred că înțeleg.

Poți deci spune că cel mai bun lucru este să ai potrivnici energici. Cu cât mai energică e opunerea, cu atât mai puternică este reacția de care are parte. Nu degeaba e zicala cu „a da apă la moară”.

Exact în clipa aceasta am senzația că moara mea se pune foarte tare în mișcare.

Și din punct de vedere pur logic sau filosofic, exista o tensiune dialectică între două concepte.

Exemple, te rog!

Dacă meditez la noțiunea „a fi”, atunci trebuie inevitabil să aduc și noțiunea opusă „a nu fi”. E imposibil să reflectezi că există, fără să-ți amintești în clipa următoare că nu vei exista totdeauna. Tensiunea între „a fi” și „a nu fi” e depășită doar în noțiunea „a deveni”. Căci dacă ceva devine înseamnă, într-un fel, că există și nu există.

Înțeleg.

Rațiunea este deci pentru Hegel o rațiune dinamică. Cum realitatea este caracterizată prin contradicții, o descriere a realității va fi plină de contradicții. Să-ți dau un exemplu: se spune că fizicianul atomic danez Niels Bohr și-a pus deasupra ușii casei sale o potcoavă.

Asta aduce noroc.

Dar e doar o superstiție, și Niels Bohr numai superstițios nu putea fi numit. Când a primit odată vizita unui prieten, acest prieten i-a spus acest lucru. „Doar nu crezi în așa ceva.” „Nu”, a răspuns Niels Bohr, „dar mi s-a spus că totuși are efect”.

Chiar că-mi lipsesc cuvintele.

Însă răspunsul era cât se poate de dialectic. Unii l-ar caracteriza chiar ca fiind contradictoriu. Niels Bohr era, ca de altfel și poetul norvegian Vinje, cunoscut pentru vederile sale dialectice asupra lumii. El spunea odată că există două feluri de adevăruri, anume cele superficiale, al căror contrariu este neîndoielnic neadevărat, dar și cele profunde, al căror contrariu poate fi la fel de adevărat ca și ele însele.

Ce fel de adevăruri ar fi acestea?

Dacă, de pildă, spun că viața este scurtă.

Atunci sunt de părerea ta.

Dar într-o altă împrejurare, pot să-mi desfac brațele și să spun că viața e atât de lungă.

Ai dreptate. Într-un fel și asta e adevărat.

Ca încheiere, îți mai dau un exemplu despre felul cum o tensiune dialectică poate determina o acțiune spontană care să ducă la o schimbare bruscă.

Dă-i drumul!

Închipuie-ți o fetiță care toată vremea spune doar „Da, mamă” – „Sigur, mamă” – „Cum vrei tu, mamă” – „Da, imediat, mamă”.

Mă trec fiori reci.

Într-o zi mama ei se enervează și strigă exasperată: „Nu mai fi atât de supusă?” – Și copila răspunde: „Nu, mamă”.

Eu i-aș fi tras o palmă!

Da, nu-i așa? Dar ce-ai fi făcut dacă în loc de așa ceva ea ți-ar fi răspuns: „Nu. Dar eu vreau să fiu ascultătoare”.

Ar fi fost un răspuns ciudat. Poate că și atunci i-aș trage o palmă.

Cu alte cuvinte, situația e coaptă. Tensiunea dialectică s-a ascuțit până într-atât, încât pur și simplu trebuie să se producă o schimbare.

Vrei să spui palma?

Trebuie să pomenim și despre ultima trăsătură caracteristică a filosofiei lui Hegel.

Sunt numai urechi.

Mai știi că i-am definit pe romantici ca fiind individualiști.

Drumul cel mai tainic merge spre înăuntru.

— Și tocmai acest individualism și-a găsit în filosofia lui Hegel „negația”. Hegel pune accent pe ceea ce el numea puterile „obiective”. Prin asta el înțelege familia și statul. Ai să spui poate că Hegel nu pierdea, în vremea asta, cu totul din vedere individul luat izolat; îl vedea însă, în primul rând, ca pe o parte organică a comunității. Rațiunea și „spiritul universal” deveneau vizibile pentru Hegel în jocul de ansamblu al oamenilor.

— Explică!

— Rațiunea se exprimă în primul rând prin limbă. Și limba e ceva în mijlocul căreia noi ne-am născut. Limba norvegiană se descurcă foarte bine fără domnul Hansen, dar domnul Hansen nu poate trăi fără limba norvegiană. Nu individul izolat creează limba, ci limba îl creează pe acest individ luat în sine.

— Da, poți spune și așa.

— Așa cum individul s-a născut în mediul unei limbi, tot astfel el se naște și într-un mediu istoric ambiant. Și nimeni nu are o relație „liberă” față de acest mediu. Cel care nu-și găsește locul său în stat e o ființă omenească anistorică. Mai știi poate că acest gând a fost important pentru marii filosofi din Atena. Statul fără cetățeni e la fel de inimaginabil ca și cetățenii fără stat.

Înțeleg.

Pentru Hegel, statul este „ceva mai mult” decât cetățenii luați în sine, izolați. E chiar mai mult decât suma tuturor cetățenilor. Hegel socotea că este imposibil pentru cineva să demisioneze, ca să zicem așa, din societate. Cine ridică doar din umeri față de societatea în care trăiește și preferă „mai degrabă să se găsească pe sine însuși” este un nebun.

Nu știu dacă sunt de acord cu el, dar din partea mea.

Din punctul de vedere al lui Hegel, nu individul „se găsește pe sine însuși”, ci „spiritul universal”.

Spiritul universal se găsește pe sine?

Hegel a încercat să arate că spiritul universal se reîntoarce la sine în trei etape. El spunea, prin asta, că spiritul universal devine conștient de sine însuși în trei trepte.

Spune repede!

Întâi, spiritul universal devine conștient de sine însuși în individ. Asta numește Hegel rațiunea subiectivă. O conștiință mai înaltă dobândește spiritul universal în familie, în societate și în stat. Pe aceasta Hegel o denumește rațiune obiectivă, căci este o rațiune care apare în jocul de ansamblu al oamenilor. Dar mai există o a treia treaptă.

Acuma sunt în culmea încordării.

Forma cea mai înaltă a cunoașterii de sine o atinge spiritul universal în rațiunea absolută. Și această rațiune absolută este alcătuită din artă, religie și filosofie. Filosofia este, dintre ele, forma cea mai înaltă a rațiunii, căci în filosofie spiritul universal reflectează asupra propriului său rol în istorie. De-abia în filosofie deci se întâlnește spiritul universal cu sine însuși. Astfel văzută, filosofia ar putea fi socotită ca oglinda spiritului universal.

Asta sună atât de mistic, că va trebui să stau liniștită s-o mistui. Însă lucrul acesta din urmă pe care l-ai spus mi-a plăcut.

Am desemnat filosofia drept oglindă a spiritului universal.

E frumos spus. Crezi tu că are ceva de a face cu oglinda asta magică?

Da, dacă întrebi.

Cum înțelegi asta?

Pornesc de la faptul că o oglindă de alamă are o semnificație deosebită pentru că e mereu pomenită.

Și atunci ai poate o idee și ce fel de semnificație are?

Nu, nu, spuneam numai că oglinda asta n-ar fi atât de des pomenită dacă n-ar avea o semnificație deosebită pentru Hilde și pentru tatăl ei. Dar ce semnificație anume are, asta nu ne poate spune decât Hilde.

Asta de acuma a fost ironie romantică?

E o întrebare fără speranță, Sofie.

De ce?

Pentru că noi nu putem fi ironici. Noi suntem doar jertfe fără apărare ale unei asemenea ironii. Când un copil desenează ceva pe o foaie de hârtie, tu nu poți întreba hârtia ce reprezintă acest desen.

— Mă ia cu frig.

KIERKEGAARD.

Europa este în drum spre faliment.

Hilde privi ceasul. Era de acum trecut de patru. Lăsă clasorul pe noptieră și dădu fuga jos în bucătărie. Trebuia să se ducă repede cu sandviciurile la baraca bărcilor, înainte ca mama ei să renunțe la așteptare. În fugă își aruncă privirea spre oglinda de alamă.

În mare grabă puse apa la fiert pentru ceai și unse cu unt câteva felii de pâine.

Totuși ea avea să-i joace tatălui ei o festă. Hilde se considera în tot mai mare măsură o aliată a Sofiei și a lui Alberto. În scurt timp avea să înceapă totul la Copenhaga.

Curând, ea era cu tava plină în casa bărcilor.

— Vă rog frumos, gustarea!

Mama ei ținea în mână o foaie mare de glaspapir. Își dădu la o parte cu mâna de pe frunte părul prăfuit cu răzuială.

Atunci sărim peste masa de prânz. Se așezară pe trepte și mâncară.

Când vine tata? Întrebă Hilde după o pauză.

Sâmbătă. Știi și tu.

Dar când? N-ai spus că trebuie să aterizeze la Copenhaga?

Ba da.

Mama ei mesteca un sandvici cu lebăr și castravecior.

Ajunge cam pe la ora cinci la Copenhaga. Avionul spre Kristiansand pleacă apoi la opt și un sfert. Cred că ajunge pe la nouă și jumătate.

Atunci el stă câteva ceasuri la Kastrup.

Și ce-i cu asta?

Așa. Voiam doar să-i știu ruta.

Mâncau mai departe. Când consideră că trecuse de. Timp, întrebă:

În ultima vreme ai mai auzit ceva de Anne și Ole?

Da, telefonează din când în când. Vin și ei, cândva în iulie, aici în concediu.

Nu mai devreme?

Nu, cred că nu.

Atunci sunt la Copenhaga. Săptămâna asta.

Hilde, ce tot vrei să spui?

Nimic. Trebuie să vorbim și noi despre ceva.

Dar acum ai pomenit de două ori deja despre Copenhaga.

Chiar?

Am vorbit adineaori că tata face o escală acolo.

Și atunci mi-am adus aminte de Anne și Ole, așa deodată.

După ce termină de mâncat, Hilde strânse farfuriile și ceștile pe tavă.

— Trebuie să citesc mai departe, mama.

— Da, trebuie.

Era oare în răspunsul acesta al ei un ușor reproș? Doar discutaseră că ar fi trebuit să termine pregătirea bărcii înainte de întoarcerea tatii.

— Într-un fel, tata m-a făcut să-i promit că voi fi gata cu cartea până vine acasă.

— Nu știu dacă aş crede că e bine așa. Că lipsește atât de mult de acasă, asta e un lucru – dar că vrea să stabilească, de acolo de unde e, cum merg lucrurile acasă.

— Dacă ai ști cum aranjează el toate, spuse Hilde secretoasă. Și poți să-ți închipui cât îi place asta.

Apoi se întoarse în camera ei și citi mai departe.

Deodată Sofie auzi că bate cineva la ușă. Alberto îi aruncă o privire supărată.

— Noi nu ne lăsăm deranjați.

Se bătea tot mai tare la ușă.

— Am să-ți povestesc despre un filosof danez pe care îl iritase foarte tare filosofia lui Hegel, spuse Alberto.

Dar acum se bătea atât de tare, încât ușa se zguduia toată.

— Bineînțeles ca maiorul ne-a trimis iarăși cine știe ce ființă fantezistă ca să vadă dacă ne poate trage pe sfoară mai departe, explică Alberto. Tot nu-l costă nimic.

— Dar dacă noi nu deschidem să vedem cine e, nu-l costă nimic nici să ne dărâme casa.

— Poate că ai dreptate. Haide să deschidem.

Se îndreptară spre ușă. Pentru că bătăile fuseseră atât de puternice, Sofie se așteptase să vadă un adevărat uriaș. Dar afară era doar o fetiță într-o rochie înflorată și cu păr lung, blond. Ținea în mâini două sticlute. Una era roșie, cealaltă albastră.

Salut, spuse Sofie. Tu cine ești?

Pe mine mă cheamă Alice, spuse fetița și făcu o reverență sfioasă.

M-am gândit eu, dădu din cap Alberto. Ea e Alice în Țara Minunilor.

Dar cum și-a găsit drumul până aici?

Alice răspunse singură.

Țara Minunilor este o țară care nu are nici un fel de granițe. Asta înseamnă că e peste tot – cam ca Organizația Națiunilor Unite. De aceea Țara Minunilor ar trebui să fie membru de onoare al ONU. Ar trebui să avem câțiva reprezentanți în toate comitetele ONU. Pentru că și ONU este, într-un fel, țara visurilor omenești.

Ha – mâna maiorului, pufni Alberto.

Și ce te-a adus aici? Întrebă Sofie.

Trebuie să-ți dau aceste sticlute cu filosofie.

Îi întinse Sofiei sticlutele. Amândouă erau de sticlă străvezie, dar în una era un lichid roșu, în cealaltă unul albastru. Pe sticluta roșie scria: BEA-MĂ! Și pe cea albastră: BEA-MĂ ȘI PE MINE!

În clipa următoare apărură un iepure alb care fugea spre colibă. Mergea în două picioare, purta vestă și jachetă. În fața colibei, scoase din vestă un ceas de buzunar și spuse:

— Nu, o, nu, acum am întârziat.

Și apoi alergă mai departe. Alice o luă și ea la fugă după el. Pornind, mai făcu o mică reverență și spuse:

Acum chiar începe!

Nu uita să le saluți pe Dina și pe regină! Strigă Sofie după ea.

Și cu asta, Alice se făcu nevăzută. Alberto și Sofie rămaseră în prag și studiau acum sticlulele.

— BEA-MĂ ȘI BEA-MĂ ȘI PE MINE, citi Sofie cu voce tare. Nu știu dacă am curaj. Poate că e o otravă.

Alberto ridică din umeri.

— Sticlulele vin de la maior și tot ceea ce vine de la maior e doar conștiință. Avem de a face deci cu suc de gândire.

Sofie scoase dopul sticlulei roșii și o duse precaută la gură. Lichidul avea gust dulce și ciudat. În același timp se întâmplă ceva cu tot ce era în jurul ei. Întâi i se păru că apa lacului, pădurea și coliba încep să se strângă laolaltă. Pe urmă Sofiei i se păru că vede încă pe cineva în fața ei, și acest cineva era ea însăși. Când, în sfârșit, aruncă o privire spre Alberto, i se păru că acesta devenise o parte din ea însăși.

— Nostim, spuse ea. Eu văd ca înainte totul, dar ca și cum ar fi contopit. Am senzația că totul e doar o singură conștiință.

Alberto aprobă din cap – dar Sofie avea senzația că ea însăși dădea singură din cap.

Iată panteismul sau filosofia unității, spuse Alberto. Acesta este spiritul universal al romanticilor. Ei trăiau totul ca un singur mare „Eu”. Dar e și Hegel – care, fără să treacă peste individ, percepea totul ca expresie a unei rațiuni universale.

Să beau și din sticlula cealaltă?

Așa s-ar cuveni.

Sofie scoase dopul sticlulei albastre și sorbi o înghițitură mare. Lichidul de aici avea un gust mai răcoritor și mai acrișor decât cel roșu. Dar și de data asta se produse o schimbare cu toate lucrurile din jurul ei: în mai puțin de o secundă, dispăru efectul băuturii roșii; și totul reveni la locul său. Alberto redeveni Alberto, copacii din pădure erau acum la loc copaci din pădure. Și lacul arăta iarăși ca un mic heleșteu. Dar și asta dură doar o secundă, apoi toate cele pe care le vedea Sofie începură să alunece și să se desfacă în bucățele. Pădurea nu mai era pădure; chiar și cel mai mic copac i se părea deodată a fi o lume în sine, cea mai mică ramură o aventură despre care s-ar fi putut povesti mii de basme. Micul lac i se părea acum o mare nesfârșită – nu pentru că ar fi fost atât de adânc sau de mare, ci pentru miliardele de mici amănunte sclipitoare și valurile sale meșteșugite. Sofie înțelegea că ar fi putut sta tot restul vieții să privească acest lac – și că totuși el i-ar fi rămas un mister de nepătruns.

Sofie își ridică ochii spre coroana unui arbore. Acolo, trei vrăbii jucau un joc vesel. Ele se agitară în pom și în momentul când Sofie sorbise din sticlula

roșie, dar nu le observase atunci cu adevărat. Sticluța roșie amestecase toate contrariile și toate deosebirile individuale.

Acum Sofie se ridică de pe lespedea de piatră pe care fusese până atunci așezată și îngenunche în iarbă. Chiar și acolo ea descoperi o lume cu totul nouă – cam ca atunci când se scufundase în adâncuri și deschisese pentru prima dată ochii în fundul mării. Printre tufișuri și firele de iarbă mișunau tot soiul de viețuitoare. Sofie văzu un păianjen, care se strecura cu toată siguranța și energia prin mușchi, o gănganie roșie care se mișca în sus și în jos pe un fir de iarbă. Și fiecare furnică își ridică într-un fel numai al ei piciorușele.

Lucrul cel mai ciudat se petrecu însă atunci când Sofie se ridică iarăși în picioare și-l privi pe Alberto, oprit încă în pragul ușii cabanei. Dintr-o dată îl văzu ca pe o ființă cu totul neobișnuită, poate ca o făptură omenească de pe o altă planetă – sau ca un personaj din basm transpus într-un alt basm decât cel în care se afla de obicei. Și, în același timp, se simțea pe sine însăși personaj cu totul aparte și ieșit din comun: Nu mai era doar o ființă omenească, nu mai era doar o fetiță de cincisprezece ani – era Sofie Amundsen, și numai ea era această ființă.

Ce vezi? Întrebă Alberto.

Văd că tu ești o pasăre nostimă.

Cu adevărat?

Cred că nu am să înțeleg niciodată cum e să fii o altă ființă omenească. Nu există pe toată suprafața pământului doi oameni cu totul și cu totul la fel în toate.

Și pădurea?

Pădurea nu mai stă laolaltă. E un întreg univers alcătuit din basme uimitoare.

Mă gândeam eu. Sticluța albastră este individualismul. Aceasta a fost reacția lui Soren Kierkegaard (1813-1855) față de filosofia unității specifică Romantismului. Nu întâmplător a fost scriitorul de basme Hans Christian Andersen contemporanul lui Kierkegaard. El avea aceeași privire pătrunzătoare pentru nesfârșita bogăție de detalii a naturii. Și Leibniz, cu o sută de ani înainte, o avusese, și reacționase la filosofia unității lui Spinoza exact la fel cum făcuse Kierkegaard față de Hegel.

Aud ce spui, dar în același timp ești pentru mine atât de nostim, încât îmi vine tot timpul să pufnesc în răs.

Înțeleg. Atunci mai bea o înghițitură din sticluța roșie. Și pe urmă să ne așezăm aici pe trepte. Trebuie să spunem câte ceva despre Kierkegaard înainte de a termina pe azi.

Sofie se așază pe trepte alături de Alberto, mai sorbi o dată din sticluța roșie și acum lucrurile din jur începură să topească din nou. Se topeau însă puțin cam prea strâns, căci din nou Sofie avea impresia că orice deosebire dintre lucruri nu mai avea vreo semnificație. Atinse repede gâtul sticluței albastre cu limba și lumea reveni așa cum fusese înainte ca Alice să-i fi adus cele două sticluțe.

— Dar ce e adevărat? Întrebă acum Sofie. Ne dă oare sticluța roșie sau cea albastră experiența adevărată despre felul cum e cu adevărat lumea?

— Amândouă, Sofie. Nu putem spune că romanticii s-ar fi înșelat. Dar poate că ei au fost puțin cam prea unilaterali.

— Ce e cu sticluța albastră?

— Cred că din ea a băut Kierkegaard câteva înghițituri zdravene de tot. El avea, în orice caz, un ochi foarte pătrunzător pentru a desluși semnificația individului luat în parte. Dar noi nu suntem doar „copiii timpului nostru”. Fiecare dintre noi, bărbați și femei, suntem un individ aparte, care trăiește numai o dată, o singură dată.

— Se pare că asta nu l-ar fi interesat în mod deosebit pe Hegel?

— Nu, pe el îl preocupau numai liniile mari ale istoriei. Și tocmai asta l-a revoltat pe Kierkegaard. El spunea că filosofia romantică, atât de preocupată de unitate, și istorismul lui Hegel i-ar fi răpit individului răspunderea pentru propria lui viață. Pentru Kierkegaard, Hegel și romanticii erau făcuți din același aluat.

Pot să înțeleg că asta îl înfură.

Soren Kierkegaard s-a născut la Copenhaga în 1813 și a primit o educație strictă de la tatăl său. De la tatăl său moștenise și o adâncă melancolie religioasă.

Asta nu pare să fi fost atât de bine.

Nu. Din cauza acestei melancolii, s-a simțit chiar obligat, când era tânăr, să-și desfacă logodna, lucru care nu a fost privit deloc cu ochi buni de burghezia din Copenhaga. Astfel el a devenit de timpuriu un personaj respins de toți și foarte ironizat. Da – și cu timpul a început să devină un critic foarte activ al celor din jur. A devenit în tot mai mare măsură ceea ce mai târziu Ibsen a denumit un „dușman al poporului”.

Și toate astea din cauza unei logodne desfăcute?

Nu numai din cauza asta. Mai ales spre sfârșitul vieții, el a devenit un critic tot mai înrăit al întregii culturi. Europa este în drum spre faliment, spunea el. El însuși credea că trăiește într-o epocă lipsită de pasiune și de capacitatea de angajare, și se dezlănțuise împotriva atitudinii călduțe din interiorul bisericii. Critica sa împotriva așa-numitului „creștinism de duminică” era cu totul lipsită de menajamente.

Astăzi am vorbi mai degrabă de „creștinismul confirmării”. Cei mai mulți primesc confirmarea în biserică, pentru că e un prilej bun de a beneficia de cadouri.

Da, aici ai dreptate. Pentru Kierkegaard, creștinismul era în același timp atât de copleșitor și atât de irațional, încât trebuia să ajungă la o alegere de pe poziția „Fie – Fie”. Era imposibil, spunea el, să fii creștin „puțin” sau „numai până la un anumit punct”. Căci fie Dumnezeu înviase în Duminica Paștelui fie nu. Și dacă el înviase din morți cu adevărat pentru vina noastră, asta e ceva atât de copleșitor încât trebuie să determine întreaga noastră viață.

Înțeleg.

Kierkegaard a remarcat doar că biserica și cei mai mulți dintre creștinii vremii sale aveau o atitudine de-a dreptul belferească față de problemele religioase. Religia și rațiunea erau pentru el ca focul și apa. Nu ajunge să consideri creștinismul ca fiind „adevărat”, spunea el. Credința creștină însemna să mergi pe urmele lui Iisus.

Și ce avea asta de a face cu Hegel?

Oh. Poate că am început de la capătul greșit.

Atunci îți propun să dai mașina înapoi și s-o pornești din nou.

Kierkegaard a început încă de la vârsta de șaptesprezece ani studiul teologiei și s-a interesat apoi în tot mai mare măsură de problemele filosofice. La 27 de ani și-a luat doctoratul cu lucrarea Conceptul de ironie. Aici, el se răfuiește cu ironia romantică și cu jocul romanticilor de-a iluzia. Prin contrast cu această formă de ironie, el adopta „ironia socratică”. Socrate se folosise de instrumentul ironiei, dar numai pentru a aduce în lumină lucrurile mai serioase ale vieții. În contrast cu romanticii, Socrate reprezenta pentru Kierkegaard un gânditor existențial, adică unul care își angajează întreaga existență în reflecția sa filosofică.

— Aha.

După ce a rupt logodna, Kierkegaard s-a dus în 1841 la Berlin unde, între altele, a ascultat prelegerile lui Schelling.

S-a întâlnit acolo cu Hegel?

Nu. Hegel murise cu zece ani înainte, dar spiritul lui Hegel domina încă în Berlin și în multe locuri din Europa. „Sistemul” său era folosit ca un fel de soluție totală pentru problemele imaginabile. Kierkegaard afirmă că „adevărurile obiective” cu care se ocupa filosofia hegeliană erau cu totul neesențiale pentru existența individului luat ca atare.

Ce adevăruri sunt, din punctul lui de vedere, esențiale?

Mai importantă decât căutarea unui „Adevăr”, cu a mare, era pentru Kierkegaard căutarea adevărurilor care sunt importante pentru viața indivizilor luați în sine. Esențial este să găsim „adevărul pentru mine”, spunea el. El îl așeza deci pe individ – sau pe omul izolat luat în sine – împotriva „sistemului”. Kierkegaard spunea că Hegel uitase că el însuși nu era decât un om. El lua în derâdere tipul profesorului hegelian cu capul în nori și care, pe când explică existența în întregul ei, uită cum îl cheamă și că el e doar un om, pur și simplu, o ființă omenească și nu o parte din cine știe ce paragrafe artificioase și subtile.

Și ce este pentru Kierkegaard o ființă omenească?

Aici nu poți răspunde așa, la modul general. O descriere general valabilă a naturii omenești sau a „esenței” omenești este pentru Kierkegaard cu totul neinteresantă. Esențială este existența individului. Iar omul nu își trăiește existența în spatele unei mese de scris. De-abia când avem de a face cu ființele omenești – și mai ales când facem o alegere importantă – ne aflăm în relație cu propria noastră existență. O povestire despre Buddha poate ilustra ce voia să spună Kierkegaard.

— Despre Buddha?

— Da, căci și filosofia lui Buddha lua existența omenească drept punct de plecare. A fost odată un călugăr care spunea că Buddha oferea răspunsuri neclare la întrebările importante, cum ar fi fost cele legate de existența lumii și a omului. Buddha răspundea arătând pe cineva rănit cu o săgeată otrăvită. Acest om nu ar fi întrebat niciodată din interes pur teoretic din ce lemn a fost făcută săgeata, în ce fel de otravă fusese înmuiată sau din ce unghi fusese ținută săgeata care l-a rănit.

— El voia numai ca cineva să-i smulgă săgeata și să-i trateze rana?

— Da, nu-i așa? Asta era important pentru el, din punct de existențial. Buddha și Kierkegaard simțeau amândoi foarte pregnant că ei trăiau doar pentru scurt timp. Și s-a spus: Atunci nu te mai așezi în spatele unei mese de scris să faci speculații cu privire la spiritul universal.

Înțeleg.

Kierkegaard a mai spus că adevărul este „subiectiv”. Prin asta el nu voia să susțină că e indiferent ce credem sau ce spunem. Spunea doar că adevărurile cu adevărat importante sunt personale. Numai astfel de adevăruri sunt „adevăruri pentru mine”.

Poți să-mi dai un exemplu de asemenea adevăr subiectiv?

O întrebare importantă este, de pildă, dacă creștinismul este adevărul. Față de această întrebare, după părerea lui Kierkegaard, nu se poate avea o relație teoretică sau academică. Pentru cineva care se concepe pe sine însuși ca existând, este vorba aici de viață sau de moarte. Despre asta nu se discută doar de dragul discuției. E un lucru de care ne apropiem cu cea mai mare pasiune și interioritate.

Înțeleg.

Când cazi în apă, nu mai ai nici o relație teoretică cu întrebarea dacă ai să te îneci sau nu. Atunci nu mai e nici interesant, nici neinteresant dacă există crocodili în apă. Este o problemă de viață sau de moarte.

Da, mulțumesc.

Trebuie, deci, să facem deosebirea între întrebarea dacă există Dumnezeu și relația individului față de aceeași întrebare. În fața acestei întrebări, fiecare om luat în sine, ca individ, este cu totul și cu totul singur. De altfel, nu ne putem apropia de această întrebare decât prin credință. Lucrurile pe care le putem percepe prin rațiunea noastră sunt pentru Kierkegaard neesențiale.

Nu, asta trebuie să-mi explici.

Opt și cu patru fac doisprezece, Sofie. Asta o putem ști cât se poate de sigur. E un exemplu de adevăruri raționale, cele despre care au vorbit toți filosofilor de la Descartes încolo. Dar vom include oare întrebarea asta în rugăciunea noastră de seară? Și ne vom mai sparge capul cu ea pe patul de moarte? Nu, asemenea adevăruri pot fi cât de „obiective” și „generale” vor să fie, și tocmai din cauza aceasta ele sunt indiferente pentru existența individului.

Și ce e cu credința?

Tu nu poți să știi dacă un om te-a iertat când ti-a făcut ceva ce nu trebuia făcut. Dar tocmai din cauza asta așa ceva e important pentru tine din

punct de vedere existențial. Este o problemă față de care tu ai o relație vie, de viață. Nici nu poți ști dacă cineva din afară ține la tine. Poți doar să crezi sau să speri acest lucru. Totuși pentru tine e mai important decât faptul de necontestat că suma unghiurilor unui triunghi reprezintă 180 de grade. Și, în sfârșit, nu te gândești la legea cauzalității, sau la formele kantiene ale intuiției când primești primul sărut.

Nu, așa ceva ar fi o prostie.

Credința este, deci, în primul rând importantă când e vorba de problemele religioase. Kierkegaard spune că dacă îl pot concepe obiectiv pe Dumnezeu, atunci nu cred, dar tocmai pentru că nu pot face asta, trebuie să cred. Și dacă vreau să-mi păstrez credința, trebuie să fiu totdeauna atent să nu uit că în neștiința obiectivă eu sunt „la 70000 de stânci în adâncul apei” – și totuși cred.

Asta e cam greoi exprimat.

Înainte, mulți încercaseră să dovedească existența lui Dumnezeu – sau în orice caz s-o dovedească cu rațiunea. Dar când te ocupi cu asemenea dovezi ale existenței lui Dumnezeu sau cu asemenea argumente raționale, atunci îți pierzi însăși credința – și cu asta și interioritatea religioasă. Căci esențial nu este dacă creștinismul este adevărat, ci dacă este adevărat pentru mine. În Evul Mediu, aceeași idee era exprimată prin formula „Credo quia absurdum”.

Așa?

Asta înseamnă: cred pentru că este contrar rațiunii. Dacă creștinismul ar fi făcut apel la rațiune – și nu la ceva din ființa noastră – atunci nu ar mai fi fost o problemă de credință.

Acum am înțeles.

Am văzut deci ce înțelegea Kierkegaard prin „existență”, ce înțelegea prin „adevăr subiectiv” și ce lăsa să se înțeleagă prin „credință”. La toate aceste trei concepte l-a adus critica făcută tradiției filosofice și mai ales lui Hegel. Dar aici se afla și o întregă „critică a civilizației”. În societatea orășenească modernă, omul a devenit „public” sau „oficial”, spunea Kierkegaard, și prima caracteristică a mulțimii era tocmai o „vorbărie” nesfârșită și care nu angajează la nimic. Astăzi am folosi poate termenul „conformism”, cu alte cuvinte, toți „sunt de părere” sau „adoptă un punct de vedere”, fără să aibă vreo relație pasionată cu chestiunea propriu-zisă.

Mă întreb dacă Kierkegaard nu a avut cumva de-a face cu părinții lui Jorunn.

În orice caz, nu era prea prevenitor cu semenii săi. Avea până ascuțită și putea fi de o amară ironie. A scris, de exemplu: „Mulțimea este neadevărul”. Sau „Adevărul este totdeauna în minoritate”. Spunea, de asemenea, că cei mai mulți oameni aveau o relație cam prea artificială cu existența.

Să colecționezi păpuși Barbie e ceva. Dar să fii tu însăși o păpușă Barbie e cam rău.

Și asta ne duce la învățătura lui Kierkegaard despre „cele trei stadii pe drumul vieții”.

Ce spui tu acolo?

Kierkegaard socotea că există trei posibilități diferite de a-ți trăi existența. El însuși folosește termenul „stadii”. El numește aceste posibilități stadiul estetic, stadiul etic și stadiul religios. Folosește tocmai cuvântul „stadiu”, vrând să arate prin asta că omul poate trăi în unul dintre cele două stadii inferioare și apoi, deodată, poate face „saltul” într-un altul superior. Dar mulți oameni își petrec întreaga viață într-un singur stadiu.

Acuma simt că vine curând o explicație. Și sunt, de altfel, curioasă în ce stadiu mă găsesc eu însămi.

Cine trăiește în stadiul estetic trăiește în clipă și își caută totdeauna plăcerea. Ce e bun este pentru el ceea ce este frumos, simpatic sau plăcut. Văzut astfel, un asemenea om trăiește cu totul și cu totul în lumea simțurilor. Estetul devine jucăria propriilor plăceri și capricii. Negativ este pentru el tot ceea ce este plicticos sau nevalabil, cum se spune astăzi.

Da, mulțumesc, cunosc și eu această poză.

Și romanticul tipic este un estete. În stadiul estetic nu se rezumă totul la plăcerea simțurilor. Cineva care adoptă o relație superficială, cum s-ar spune, față de realitate – sau, de exemplu, față de artă sau de filosofie, cu care s-ar întâmpla să se ocupe – trăiește în stadiul estetic. Chiar și față de griji și de suferințe se poate menține o atitudine estetică sau „contemplativă”. Ce domină atunci este vanitatea. Ibsen a făcut în Peer Gynt un portret al estetului tipic.

Cred că înțeleg ce vrea să spună Kierkegaard.

Te recunoști în asta?

Nu cu totul. Dar cred că amintește puțin de maior.

Da, poate, Sofie – deși poate fi și un exemplu de ironie ieftină romantică. Ar trebui să-ți pui frâu gurii!

Ce ai spus?

Ei – nu a fost vina ta.

Spune mai departe.

Cine trăiește în stadiul estetic este vulnerabil la simțămintele angoasei și vidului. Dar dacă experimentează aceste simțăminte, atunci mai există speranță. Pentru Kierkegaard angoasa este ceva aproape pozitiv. Este un indiciu că cineva se flă într-o „situație existențială”. Estetul poate să decidă el însuși dacă va face saltul într-un stadiu superior. Asta se întâmplă sau nu se întâmplă. Nu ajută la nimic să te afli pe punctul de a face saltul, dacă nu l-ai făcut în realitate. Aici e vorba de „ori-ori”, da sau nu. Și nimeni altcineva nu poate face saltul pentru tine. Trebuie tu singur să alegi.

— Asta e poate ceva asemănător cu cazul cuiva care vrea să se oprească din băutură, sau din luarea drogurilor.

— Da, poate. Când Kierkegaard vorbește despre această „categorie a deciziei”, el amintește puțin de Socrate, care explicase că orice intuiție reală vine dinăuntru. Alegerea care-l determină pe un om să sară de la o concepție de viață estetică la una etică sau religioasă trebuie să vină dinăuntru. Exact asta ilustrează și Ibsen în Peer Gynt. O altă ilustrare magistrală a unei alegeri

existențiale care pornește din nevoită și disperare lăuntrică ne-o dă scriitorul rus Dostoievski, în marele său roman Crimă și pedeapsă.

— În cel mai bun caz, te hotărăști la un alt mod de viață.

— Astfel, e posibil ca cineva să înceapă a vieții în stadiul etic. Acest stadiu e dominat de seriozitate și de hotărâri consecvente potrivit unor criterii morale. Adu-ți aminte de etica datoriei a lui Kant, care și ea cere ca noi să căutăm să trăim potrivit cu legea morală. Ca și Kant, Kierkegaard își îndreaptă atenția înainte de toate spre conștiința omenească. Esențial nu e în mod necesar ceea ce considerăm a fi drept sau fals. Esențial este ca în primul rând să ne decidem să luăm atitudine față de ceea ce este „bine” sau „rău”. Estetul se interesează numai de ceea ce e „plăcut” sau „plictisitor”.

— Dar nu poți deveni cam prea serios când trăiești astfel?

— Da, sigur. Dar lui Kierkegaard nu-i ajunge nici stadiul etic. Chiar și omul datoriei, spune el, se satură uneori să fie mereu conștient de datoria sa și ordonat. Mulți oameni trăiesc o asemenea fază de sațietate și de oboseală când s-au maturizat de mult. Unii recad în viața artificială a stadiului estetic. Însă alții fac un nou salt în stadiul următor, stadiul religios. Ei îndrăznesc marele salt în cei „70000 de stânjeni în adâncul apei” credinței. Ei preferă credința plăcerii estetice și poruncilor rațiunii. Și deși poate fi înfricoșător „să cazi în mâinile Dumnezeuului viu”, cum se exprimă Kierkegaard, de-abia acum se poate împăca omul cu viața sa.

Deci prin creștinism.

Da, pentru Kierkegaard stadiul religios însemna creștinismul. Și cu toate acestea, el i-a influențat cu filosofia sa pe mulți gânditori care nu erau creștini. În secolul nostru, s-a născut o așa-numită filosofie a existenței sau existențială care a fost puternic inspirată de Kierkegaard.

Acum Sofie își privi ceasul.

— E aproape șapte. Trebuie să plec acasă. Dacă nu, mama se supără iar tare.

Îi făcu semn cu mâna profesorului ei de filosofie și alergă spre lac și spre barca de acolo.

MARX.

O stafie bântuie prin Europa.

Hilde se ridică din pat și se îndreaptă către fereastra care dădea spre golf. Își începuse sâmbăta citind despre cea de a cincisprezecea aniversare a zilei de naștere a Sofiei. În ajun fusese și ziua Hildei. Dacă tatăl Hildei calculase că avea să termine cursul până la aniversarea Sofiei, atunci o supraevaluase. Ieri nu făcuse nimic altceva decât să citească. Pe de altă parte, mai venise un mesaj de felicitare. Când Alberto și Sofie cântaseră „Happy Birthday!”. Pentru Hilde asta fusese cam dureros.

Pe urmă Sofie formulase invitațiile la o „serbare filosofică de grădină” în aceeași zi în care tatăl Hildei avea să se întorcă din Liban. Hilde era convinsă că în ziua aceea avea să se petreacă ceva, un lucru despre care nici ea și nici tatăl ei nu aveau încă o privire justă de ansamblu.

Un lucru era oricum sigur: înainte ca tatăl ei să se întoarcă la Bjerkely, trebuia să primească el însuși un bilețel. Țsta era cel mai puțin lucru pe care-l putea face pentru Sofie și Alberto, considerase Hilde. În fond, ei o rugaseră să îi ajute.

Mama ei era încă în adăpostul bărcilor. Hilde se strecură jos la parter și se îndreptă spre măsuța cu telefonul. Căută numărul Annei și al lui Ole la Copenhaga și îl formă.

— Anne Kvamsdal.

— Alo, aici e Hilde.

— A, ce plăcere! Cum stau lucrurile în Lillesand?

— Foarte bine. Vacanța de vară și așa mai departe. Mai e doar o săptămână până când vine tata îndărăt din Liban.

— Asta e cu adevărat grozav, nu-i așa, Hilde?

— Sigur, mă bucur. Și, știi – tocmai din cauza asta îți telefonez acum.

— Așa?

— Cred că el aterizează în ziua de 23 către orele cinci după-amiază la Copenhaga. Sunteți acasă la ora aceea?

Cred că da.

Voiam doar să știu dacă mi-ați putea face un serviciu.

Asta e sigur.

Dar un serviciu cam ieșit din comun. Nici nu știu dacă se poate.

Mă faci să fiu curioasă.

Și acum Hilde îi povesti. Povesti despre clasorul cel mare și despre Alberto și Sofie, și în general despre toate celelalte. De mai multe ori trebui s-o ia de la început, pentru că ea sau mătușa ei izbucneau în râs. Dar când închiseră, planul lui Hilde era pus la punct.

Și acasă în Sîrlandet ea trebuia să facă unele pregătiri. Oricum – nu era încă nici o grabă.

Restul după-amiezii și serii Hilde și le petrecu împreună cu mama ei. La urmă, merseră cu mașina la Kristiansand și se duseră la cinema, ca un fel de a înlocui serbarea zilei de naștere, căci, în fond, ieri nu o sărbătoriseră propriu-zis. Când trecură pe lângă cotul șoselei spre Kjevik, se mai potriviră câteva părțile din marele joc de combinații, ca de puzzle, la care Hilde se gândea continuu.

De-abia când seara târziu se duse la culcare, Hilde citi mai departe din clasorul cel mare cu multe file.

Când Sofie se strecură prin spărtura din gardul viu, era aproape ora opt. Mama lucra la straturile de flori din fața casei când ea își făcu apariția.

De unde-ai apărut aici?

Prin gardul viu.

Prin gardul viu?

Nu știi că de partea cealaltă e un drum?

Și unde ai fost, Sofie? Iar n-ai venit la masă, fără să fi anunțat dinainte.

Îmi pare rău. Era vremea așa frumoasă. Am făcut o plimbare lungă.

De-abia acum mama își îndreptă trupul și o privi mai bine.

Doar nu te-ai întâlnit iar cu filosoful acela?

Ba da, m-am întâlnit. Ți-am spus doar că lui îi place să iasă la plimbare.

Dar vine la serbarea ta în grădină?

Da, sigur, se bucură de acum.

Și eu mă bucur, Sofie. Număr zilele.

Nu era oarecare reproș în glasul ei? Ca să fie mai sigură, Sofie spuse:

Îmi pare bine că i-am invitat și pe părinții lui Jorunn. Altfel ar fi fost cam nu-știu-cum.

Mda. În orice caz eu vreau să stau o dată de vorbă cu Alberto acesta, așa, între patru ochi de om mare.

Puteți să vă duceți în camera mea. Sunt foarte sigură că el are să-ți placă.

Dar asta nu e tot. A venit o scrisoare pentru tine.

Ah.

Pe ștampilă scrie „Regimentul ONU”.

Atunci e de la fratele lui Alberto.

Haide, Sofie, acuma chiar ajunge!

Sofie se gândea înfrigurată și după câteva secunde îi veni în minte un răspuns cum trebuie. Părea să i-l fi inspirat un duh dispus s-o ajute.

— I-am spus lui Alberto că eu colecționez timbre mai exotice. Vezi și tu la ce sunt buni frații.

Cu răspunsul acesta s-ar fi părut că o liniștește pe mama ei.

Mâncarea e în frigider, spuse aceasta pe un ton ceva mai prietenos.

Unde-i scrisoarea?

Pe frigider.

Sofie dădu fuga în bucătărie. Scrisoarea fusese ștampilată la 15 iunie 90. Deschise plicul și avu în mână un bilet de-a dreptul nostim:

Creația din veac, la ce-mi slujește?

Ce s-a creat, nimicul îl răpește.

La întrebarea asta, Sofie nu știa nici un răspuns. Înainte de a mânca puse și biletul acesta la un loc cu toate celelalte care se strânseseră în ultimele săptămâni, în dulap. Avea să afle curând de ce i se puseseră această întrebare.

Dimineața următoare veni în vizită Jorunn. La început se jucară cu mingea cu pene, apoi se apucară iar de planurile pentru serbarea filosofică din grădină. Aveau nevoie și de câteva surprize pentru cazul că nu aveau să găsească de la început dispoziția cea mai sărbătorească.

Când veni mama Sofiei de la serviciu, încă mai discutau despre serbare. Mama repeta întruna o propoziție anume: „Nu, nu ne mai gândim să facem economie la nimic”. Și nu o spunea cu ironie.

Părea să aibă convingerea fermă că o serbare în grădină, fie ea și o serbare filosofică, era exact lucrul de care avea nevoie Sofie pentru a reveni cu picioarele pe pământ, după atâtea săptămâni de lecții intensive de filosofie.

Înainte să se întunece de-a binelea, căzuseră de acord în toate – de la fursecuri și lampioanele japoneze din pomi, până la concursul de întrebări filosofice cu o carte de filosofie pentru școlari ca premiu. Pentru cazul că ar fi existat o asemenea carte. Sofie nu era însă prea sigură.

Joi 21 iunie – numai cu două zile înainte de Sfântul Ioan – Alberto telefona iarăși.

Sofie.

Alberto.

Cum merge?

Minunat. Cred că am găsit o cale de ieșire.

De ieșire de unde?

Știi și tu. Din captivitatea asta spirituală în care trăim de atâta vreme.

— A, asta.

Dar nu am voie să-ți spun nimic despre planul nostru decât când toate au pornit cum trebuie.

Nu ți se pare că e foarte târziu? Trebuie să știu și eu în ce intru.

Nu, acum ești naivă. Știi doar că noi suntem spionați mereu și peste tot. Cel mai înțelept ar fi, de aceea, să păstrăm tăcerea.

E chiar atât de rău?

Firește. Lucrul cel mai important trebuie să se petreacă în vremea când noi nu stăm de vorbă unul cu altul.

— Aha.

— Noi ne trăim viața într-o realitate născocită, în spatele cuvintelor unei lungi povestiri. Fiecare literă, cât de mărunțică din povestea asta este bătută de maior la o mașină de scris ieftină, din cele de voiaj. Nimic din ceea ce e scris aici poate scăpa atenției lui.

— Nu, asta înțeleg. Dar cum am putea atunci să ne ascundem de el?

— Pst!

— Ce e?

— Printre rânduri se mai petrece totuși ceva. Și exact acolo încerc eu să mă strecur cu întregul meu bagaj de viclenie și șiretlicuri cu două înțelesuri.

— A, așa.

— Dar mai trebuie să ne întâlnim astăzi, și chiar și mâine. Sâmbătă va începe totul. Poți să vii acum imediat?

— Vin.

Sofie dădu de mâncare la păsări și la peștișori, îi puse în față Govindei o foaie de salată și deschise pentru Sherekan o cutie cu hrană pentru pisică. Lăsă în trecere farfurioara cu porția pentru pisică pe trepte. Pe urmă se strecură prin gardul viu și pe drumul de pe partea cealaltă a gardului. Când făcuse o bucată de drum, descoperi deodată în tufișuri o masă mare de scris. În spatele mesei era așezat un omuleț mai în vârstă. Părea să socotească ceva. Sofie se îndreptă spre el și-l întrebă cum îl cheamă.

Scrooge, spuse el și se aplecă iarăși peste hârtiile lui.

Pe mine mă cheamă Sofie. Tu ești cu adevărat un om de afaceri?

El aprobă din cap.

— Și foarte bogat. Nici o liră sterlină nu se va risipi. Din cauza asta trebuie să mă concentrez la registrele mele.

— Dar știi că ai tupeu!

Sofie îi făcu semn cu mâna și trecu mai departe. După altă bucată de drum, descoperi o fetiță care era așezată singură de tot sub copacii înalți. Micuța, îmbrăcată în zdrențe, era palidă la față și părea bolnăvicioasă. Când Sofie trecu prin fața ei, fetița băgă mâna într-o punguță și îi întinse o cutie de chibrituri.

N-ai vrea să cumperi o cutie de chibrituri? Întrebă ea.

Sofie se căută în buzunare după bani. Da – avea la ea o coroană.

— Cât costă?

— O coroană.

Sofie îi dădu o coroană și se regăsi după aceea cu o cutie de chibrituri în mână.

— Tu ești prima, de o sută de ani încoace, care mi-a cumpărat ceva. Uneori mor de foame, alteori mă doboară gerul.

Sofie se gândea că nici nu era de mirare că micuța nu-și putea vinde chibriturile aici în pădure. Dar apoi își aduse aminte de bogatul om de afaceri de adineaori. Fetița cu chibrituri nu trebuia să moară de foame când el avea atât de mulți bani.

— Vino cu mine! Spuse Sofie.

O luă pe micuță de mână și o trase după ea până la bogătașul de alături.

— Tu trebuie să ai grijă de copilul acesta să ducă o viață mai bună, spuse ea.

Bărbatul își ridică ochii din hârtile lui și explică:

Asta costă bani și ți-am explicat adineaori că nici o singură coroană nu trebuie risipită.

Dar e incorect ca tu să fii atât de bogat și micuța asta de aici atât de săracă, insistă Sofie.

Prostii! Dreptate există numai între cei deopotrivă.

Ce vrei să spui?

Eu mi-am câștigat prin muncă poziția și munca trebuie să renteze. Asta se numește progres.

Asta-i bună!

Dacă tu nu mă ajuți, eu am să mor, spuse sărmana fetiță.

Omul de afaceri își ridică iarăși ochii din hârtile lui. Apoi bătu cu pana în tăblia mesei.

— Tu nu ocupi nici o poziție aici, în registrele mele. Deci – ia-o din loc, du-te la azilul de săraci!

— Dacă nu mă ajuți, dau foc pădurii, spuse fetița.

De-abia acum se ridică bărbatul din spatele mesei sale de scris, dar fetița aprinsese deja un chibrit. Ea îl apropiase de câteva dintre tufișurile uscate de

alături, care îndată izbucniră în flăcări. Bărbatul cel bogat începu să dea din mâini.

Ajutor! Strigă el. Cântă cocoșul roșu!

Fetița îl privea cu un surâs plin de șiretenie.

Tu poate nu știai că eu sunt comunistă.

În clipa următoare, fetița, omul de afaceri și masa de scris se făcuseră nevăzute. Sofie era singură, în vreme ce iarba uscată din jurul ei ardea cu furie. Încercă să calce în picioare flăcările și după o vreme totul era stins.

Slavă Domnului! Sofie privea tufișurile arse. În mână mai ținea încă o cutie de chibrituri.

Doar nu aprinsese ea singură focul?

Când îl găsi pe Alberto în fața colibeii, îi povesti prin ce trecuse.

— Scrooge e un capitalist lacom din nuvela lui Charles Dickens, Poveste de Crăciun. Pe fetița cu chibriturile o știi, bineînțeles din basmul lui Hans Christian Andersen.

— Dar nu e ciudat că i-am întâlnit tocmai aici în pădure?

— Nu, deloc. De fapt, nu e o pădure obișnuită. Și pentru că noi doi vom vorbi acum despre Karl Marx (1818-1883), se potrivește foarte bine, căci ai tocmai un exemplu privind marile conflicte de clasă de la mijlocul secolului XIX. Să mergem înăuntru. E bine, oricum, să stăm mai la adăpost de maior.

Din nou se așezară la masa din fața ferestrei care dădea spre lac. Sofie ținea încă bine minte cum i se păruse schimbat lacul după ce băuse din sticluta albastră. Acum sticlutele roșie și albastră erau pe consola căminului. Pe masă se afla modelul mic al unui templu grecesc.

Ce e asta? Întrebă Sofie.

Toate la rândul lor, copila mea.

Și pe urmă Alberto începu să povestească despre Marx.

— Când Kierkegaard a sosit la Berlin în 1841, poate că a asistat la prelegerile lui Schelling alături de Karl Marx. Kierkegaard scrisese o teză de doctorat despre Socrate, Karl Marx își făcea în același timp teza de doctorat despre Democrit și Epicur – deci despre materialismul antic. Prin asta, amândoi își stabiliseră cursul viitor al filosofiei lor.

Pentru că Kierkegaard a devenit filosof al existenței și Marx materialist?

Pe Marx îl definim ca materialist istoric. Dar la asta ne întoarcem mai târziu.

— Spune mai departe!

— Kierkegaard și Marx și-au luat amândoi ca punct de plecare filosofia lui Hegel. Amândoi au fost determinați de gândirea lui, dar amândoi s-au distanțat de felul în care Hegel înțelege „spiritul universal” – sau de ceea ce am spune că se numește idealismul lui Hegel.

— Lor li se pare prea vag.

— Tocmai. Spuneam la modul general că epoca marilor sisteme filosofice s-a încheiat cu Hegel. După el, filosofia primește o orientare cu totul nouă. În locul marilor sisteme speculative apar acum așa-numitele „filosofii ale

existenței", am putea spune chiar „filosofii ale acțiunii”. La asta se referea Marx când spunea că până atunci filosofii se mulțumiseră să interpreteze lumea în mod diferit, în loc s-o schimbe. Cuvintele acestea caracterizează un important punct de cotitură în istoria filosofiei.

După ce i-am întâlnit pe Scrooge și pe fetița cu chibriturile, înțeleg fără probleme ce voia să spună Marx.

Gândirea lui Marx are deci un scop practic – și politic. Remarcăm faptul și că el nu era numai un filosof. El era istoric, sociolog și economist.

Și a fost deschizător de drumuri în toate aceste domenii?

În orice caz, nici un alt filosof nu a avut o importanță mai mare în ce privește politica practică. Pe de altă parte trebuie să ne ferim să identificăm tot ceea ce se numește „marxism” cu gândirea lui Marx. Despre Marx însuși se spune că a devenit „marxist” în jurul anului 1840; dar lui nu i-a plăcut cât a trăit termenul acesta.

Iisus a fost un creștin?

Și în privința aceasta s-ar putea discuta.

— Povestește mai departe.

— Încă de la început, prietenul și colegul său Friedrich Engels (1820-1895) a contribuit la ceea ce atunci s-a numit marxism. În secolul următor, Lenin, Stalin, Mao și mulți alții au contribuit la dezvoltarea marxismului sau a „marxism-leninismului”.

Atunci eu propun să ne limităm la Marx. Tu l-ai denumit parcă un „materialist istoric”?

El nu era un „filosof materialist” ca atomiștii antichității, sau ca materialiștii mecaniciști din secolele al șaptesprezecelea și optsprezecelea. Era însă de părere că în primul rând condițiile materiale ale unei societăți determină modul de gândire. Aceste relații materiale sunt determinante și pentru dezvoltarea istorică.

Asta sună, de fapt, altfel decât la Hegel, cu „spiritul lui universal”.

Hegel explicase că dezvoltarea istorică se naște din tensiunea contrariilor care dispare printr-o schimbare bruscă. Ideea aceasta Marx o dezvoltă mai departe. El spunea că bunul Hegel întorsese totul cu capul în jos.

Doar nu și întreaga viață?

Hegel numea forța care face istoria să meargă înainte „spiritul universal” sau „rațiunea universală”. Marx era de părere că acest mod de a vedea lucrurile întorcea adevărul cu capul în jos. El voia să dovedească, de fapt, că schimbările condițiilor materiale de viață sunt decisive pentru istorie. Nu premisele spirituale într-o societate duc la schimbările materiale, spunea el, ci exact invers: relațiile materiale le determină în ultimele consecințe și pe cele spirituale. Marx punea un accent special pe faptul că forțele economice într-o societate sunt cele care produc schimbările în toate celelalte domenii și, prin aceasta, împing înainte istoria.

Nu știi nici un exemplu?

Filosofia și știința în Antichitate urmăreau un scop pur teoretic. Pe vechii filosofi nu-i interesa în mod deosebit dacă cunoștințele duceau la îmbunătățiri practice de vreun fel sau altul.

Așa?

— Asta depindea și de cum era organizată viața zilnică din punct de vedere economic. Viața și producția se bazau în societatea antică pe munca sclavilor. Din cauza aceasta, oamenii înstăriți nu aveau nevoie să amelioreze producția prin invenții practice. Acesta este un exemplu de felul în care situația materială poate influența gândirea în societate.

— Înțeleg.

— Marx denumea aceste raporturi de ordin material, economic și social dintr-o societate, baza societății. Felul în care se gândește într-o societate, instituțiile ei politice, legile ei și nu în ultimul rând religia, morala, arta, filosofia și știința, Marx le numea suprastructura societății.

— Bază și suprastructură, deci.

— Și acum poate îmi dai și mie templul acela grecesc.

— Te rog.

— Aceasta este o copie micșorată a vechiului templu Parthenon de pe Acropole. Tu l-ai văzut și în realitate.

— La video, vrei să spui.

— Vezi că templul are un acoperiș cu adevărat elegant, bogat și frumos împodobit. Poate că în primul rând ne atrag privirea acoperișul și frontoanele acestuia. Ei, tocmai asta putem spune că e suprastructura. Numai că acoperișul nu poate pluti în aer.

— E sprijinit de coloane.

— Întreaga construcție are un fundament solid, o bază, care să poarte construcția. Așa credea și Marx, că relațiile materiale „poartă” și susțin, într-un anumit fel, tot ceea ce există în acea societate, ca gândire și idei. Aceasta vrea să spună că suprastructura unei societăți este reflexul acestei baze a societății.

Vrei să spui cu asta că doctrina ideilor la Platon era numai un reflex al artei olăritului de pe vremea aceea și al viticulturii ateniene?

Nu, nici chiar atât de simplificat nu e totul, și asupra acestui fapt a atras atenția Marx. Firește că baza și suprastructura unei societăți se influențează reciproc. Dacă Marx ar fi negat asta, ar fi fost un „materialist mecanicist”. Pentru că el văzuse însă că între bază și suprastructură există interrelații reciproce, sau dialectice, noi îl definim drept materialist dialectic. Și, de altfel, poți să remarci și că Platon nu a lucrat nici ca olar și nici ca viticultor.

Înțeleg. Vrei să mai spui ceva despre templu?

Da, încă puțin. Dacă îi privești mai atent baza, poți să mi-o descrii?

Coloanele se înalță pe un fundament din trei planuri sau trepte.

Astfel putem deosebi și în baza societății trei planuri, straturi. Jos de tot se află ceea ce Marx denumește condițiile naturale de producție ale unei societăți. Prin asta el înțelege relațiile date de la natură sau resursele naturale, pe care le are o societate. El se gândește la vegetație, materiile prime, bogățiile

solului și așa mai departe. Ele alcătuiesc elementele propriu-zise de construcție ale unei societăți, și aceste ziduri de construcție stabilesc granițe limpezi privind posibilitățile de a produce ale acelei societăți. Astfel el numește granițe ferme stabilind ce societate anume și ce cultură anume poate exista într-un anumit loc.

În Sahara, de pildă, nu e posibil pescuitul de heringi. Și nici în nordul Norvegiei plantațiile de curmal n-ar putea fi cultivate.

Ai înțeles. Într-o cultură nomadă, oamenii gândesc totul altfel decât, de exemplu, într-un sat de pescari din Nordul Norvegiei. Treapta următoare o alcătuiesc forțele de producție ale unei societăți. Marx se gândește aici la uneltele, la ustensilele și mașinile de care au nevoie.

Înainte se duceau vâslind după peștii lor, acum peștii sunt prinși cu vase gigantice.

Și cu asta atingem și cea de a treia treaptă a bazei unei societăți. Și anume cine stăpânește mijloacele de producție. Organizarea muncii, adică împărțirea lucrului și raporturile cu proprietarul, le numea Marx relații de producție ale societății.

Înțeleg.

Până aici putem deci stabili că, potrivit lui Marx, modul de producție într-o societate determină ce anume relații politice și ideologice vom găsi în ea. Nu e o întâmplare faptul că noi gândim astăzi altfel – și avem, într-o măsură, o altă morală decât, de exemplu, oamenii dintr-o veche societate feudală.

Marx nu credea deci într-un drept natural valabil pentru toate epocile.

Nu, răspunsul la întrebarea ce e drept din punct de vedere moral, era pentru Marx un produs al bazei sociale. De fapt, nu e o întâmplare că, în vechea societate țărănească, părinții hotărâsc cu cine anume au să se căsătorească copiii lor. Era, în fond, vorba de cine avea să moștenească ferma. Într-un mare oraș modern, relațiile sociale sunt de altă natură. Putem să o cunoaștem pe viitoarea noastră parteneră la o petrecere sau la discotecă, și când ne-am îndrăgostit destul de tare unul de altul, putem chiar să ne căutăm o locuință comună.

Eu nu aș răbda ca părinții mei să-mi aleagă un bărbat.

Nu, căci și tu ești un copil al timpului tău. Marx subliniază de altfel că mai ales clasa conducătoare într-o societate este cea care hotărăște ce e bine și ce e rău. Căci întreaga istorie, spunea el, e istoria luptei de clasă. Altfel spus, istoria se ocupă în primul rând de acela care stăpânește mijloacele de producție.

Și atunci gândurile și ideile oamenilor nu contribuie și ele la schimbarea istoriei?

Da și nu. Marx a spus limpede că relațiile din suprastructura unei societăți se răsfrâng asupra bazei ei; însă el nu-i recunoștea suprastructurii o istorie independentă. După părerea lui, ceea ce a împins înainte istoria, de la societatea sclavagistă a Antichității și până la societatea industrială, au fost în primul rând schimbările produse în baza societății.

Da, asta ai mai spus-o.

În toate fazele istoriei a existat, potrivit lui Marx o contradicție între două clase sociale dominante. În societatea sclavagistă a Antichității exista contradicția dintre cetățenii liberi și sclavi; în societatea feudală a Evului Mediu, cea dintre seniorii feudali și iobagi; iar mai târziu dintre nobili și burghezi. În epoca lui Marx, într-o societate, cum spunea el, burgheză sau capitalistă, el vedea această contradicție în primul rând între capitaliști și muncitori sau proletari – deci între cei care posedă mijloacele de producție și cei care nu posedă asemenea mijloace. Întrucât clasa stăpânitoare nu cedează niciodată de bună voie puterea, o schimbare nu se poate produce decât printr-o revoluție.

Și cum e cu societatea comunistă?

Pe Marx îl preocupa în primul rând problema trecerii de la societatea capitalistă la una comunistă. El face, în sensul acesta, o analiză detaliată a modului de producție capitalist. Dar înainte de a o discuta, trebuie să spunem ceva despre vederile sale cu privire la munca omenească.

Atunci, spune.

Înainte de a deveni comunist, tânărul Marx se interesase de ce anume se întâmplă cu oamenii când muncesc. Și Hegel analizase această problemă și văzuse aici o relație reciprocă, sau o „relație dialectică” între om și natură. Tot astfel tânărul Marx: când omul prelucrează natura, atunci și omul la rândul-i este prelucrat. Sau, oarecum altfel exprimat, când omul lucrează, el intervine în natură și o influențează; dar în acest proces de muncă și natura intervine în om și-i influențează conștiința.

Spune-mi ce muncă faci și am să-ți spun cine ești.

Exact. Marx spunea: felul în care muncim ne influențează conștiința, însă conștiința noastră influențează diferitele feluri în care muncim. Poți să spui că există o relație de reciprocitate între „mână” și „cap”. În felul acesta, cunoașterea omenească depinde strâns de munca omului.

Atunci trebuie să fie rău de tot să fii șomer.

Da, cel care nu are loc de muncă plutește, într-un fel, în aer. Asta spusese și Hegel. Pentru Hegel și pentru Marx, munca este ceva pozitiv, ceva care ține de natura condiției de a fi a omului.

Atunci trebuie să fie ceva pozitiv să fii muncitor?

În fond, da. Dar tocmai de aici pornește critica distructivă a lui Marx la adresa modului de producție capitalist.

Povestește!

În sistemul capitalist, muncitorul lucrează pentru altul. Și astfel munca devine ceva în afara lui însuși – sau ceva care nu-i aparține muncitorului. Muncitorul devine un străin față de propria lui muncă – și astfel și față de el însuși. El își pierde demnitatea omenească. Marx vorbește, folosind un termen hegelian, de alienare.

Am o mătușă care, de mai bine de douăzeci de ani, împachetează praline într-o fabrică și de aceea înțeleg imediat ce vrei să spui. Ea povestește că

aproape în fiecare dimineață se surprinde detestând din toată inima drumul spre locul unde muncește.

Și dacă ea își urăște munca, Sofie, atunci, într-un fel sau altul, ea trebuie să se urască și pe sine însăși.

În orice caz, detestă pralinele.

În societatea capitalistă, munca este organizată în așa fel încât un muncitor face în realitate o muncă de sclav pentru o altă clasă socială. În felul acesta, muncitorul își „înstrăinează” nu numai propria forță de muncă, ci întreaga sa existență omenească.

E chiar atât de rău, cu adevărat?

Noi vorbim acum despre felul în care vedea Marx lucrurile. Pentru asta, trebuie să ne luăm ca punct de plecare condițiile din societatea europeană de la mijlocul secolului XIX. Și atunci răspunsul la întrebarea ta va trebui să fie răspicat afirmat. Muncitorii lucrau deseori douăsprezece ore pe zi în halele înghețate ale fabricilor. Plata era atât de rea, încât trebuiau să muncească și copiii și lehuzele. Asta ducea la condiții de trai de-a dreptul de nedescris. Deseori leafa era plătită sub forma rachiului ieftin și multe femei trebuiau să se prostitueze. Clienții lor erau atunci domnii din lumea bună a orașului. Pe scurt: Exact acel lucru care ar fi trebuit să fie semnul de noblețe al omului, adică munca, făcea din muncitor un animal.

Așa ceva mă înfurie la culme.

Asta i se întâmpla și lui Marx. Și exact în același timp, copiii burgheziei puteau, după ce-și făceau o baie reconfortantă, să cânte la vioară în camere mari, călduroase. Sau puteau, înainte de o masă de prânz compusă din patru feluri de mâncare, să se așeze la pian. Oricum ei făceau deseori muzică și seara, după o lungă partidă de călărie.

Pfui, câtă nedreptate!

Așa spunea și Marx. În anul 1848, el a publicat, împreună cu Friedrich Engels, un manifest comunist. Prima propoziție din acest manifest sună: „O stafie bântuie prin Europa – stafia comunismului”.

Mi se face cu adevărat frică.

Așa li s-a făcut și burghezilor. Pentru că acum proletarii au început să se ridice la luptă. Vrei să auzi cum se încheie „manifestul”?

— Da.

„Comuniștii nu socotesc că trebuie să-și ascundă vederile și intențiile. Ei declară deschis că țelurile lor nu vor putea fi atinse decât prin răsturnarea violentă a ordinii sociale existente. Clasele conducătoare n-au decât să se înfioare în fața unei revoluții comuniste. Proletarii nu au nimic de pierdut decât lanțurile. Ei au de câștigat o lume. Proletari din toate țările, uniți-vă!”

Dacă într-adevăr condițiile erau atât de rele cum ai spus, atunci și eu aș fi subscris. Dar astăzi ele sunt totuși altele?

În Norvegia da, dar nu peste tot în lume. Și acum mulți oameni trăiesc în condiții neomenești. În același timp, ei produc mărfuri care fac orânduirea capitalistă tot mai bogată. Asta denuțește Marx exploatare.

Poți să explici ceva mai îndeaproape cuvântul acesta?

Când muncitorul produce marfă, această marfă are o anumită valoare de schimb, de vânzare adică.

— Da.

Dacă acum scazi salariul muncitorului și alte costuri de producție din valoarea de schimb a mărfii, rămâne totdeauna o sumă. Suma aceasta Marx o numește plusvaloare sau profit. Asta înseamnă că un capitalist își însușește o valoare pe care, la drept vorbind, a creat-o muncitorul. Și asta numește Marx exploatare.

Înțeleg.

Acum capitalistul poate investi o parte a profitului într-un nou capital – de exemplu, în modernizarea instalațiilor sale de producție. El face asta sperând că va putea produce mărfurile încă și mai ieftin. Și că în felul acesta își va spori data viitoare profitul.

Da, e logic.

Da, sună logic. Dar nici în privința asta și nici în alte domenii nu are să mai meargă în continuare așa cum își închipuie capitalistul.

Ce vrei să spui?

Marx considera că modul de producție capitalist conține mai multe contradicții în sine. Capitalismul era pentru el un sistem economic autodistructiv și asta în primul rând pentru că îi lipsește o conducere rațională.

Atunci ar fi bine pentru cei asupriți.

Se poate spune și așa. Pentru Marx, era în orice caz sigur că sistemul capitalist trebuie să se prăbușească din cauza propriilor sale contradicții. El susținea că într-un fel capitalismul este „progresist” – deci orientat spre viitor – dar numai pentru că este un stadiu necesar pe drumul spre comunism.

Poți să-mi dai un exemplu de felul în care capitalismul este autodistructiv?

— Da. L-am pomenit pe capitalistul care are o grămadă de bani de prisos și care investește o parte din acest prisos în modernizarea fabricilor. Altă parte merge la orele de vioară ale copiilor. În afară de asta, soția lui are anumite deprinderi costisitoare.

— Da?

El își cumpără mașini moderne și, prin asta, nu va mai avea nevoie de atât de mulți salariați. Asta o face pentru a-și spori capacitatea de concurență.

Înțeleg.

Dar el nu e singurul care gândește astfel. Asta înseamnă că întreaga producție devine tot mai eficientă. Fabricile se extind și ele intră în tot mai puține mâini. Și ce se întâmplă atunci, Sofie?

— Hm.

— Atunci va fi nevoie de tot mai puțină forță de muncă. Și tot mai mulți muncitori vor deveni șomeri. Din cauza asta se ivesc probleme sociale tot mai mari și asemenea crize sunt un indiciu că, de fapt, capitalismul se apropie de prăbușirea sa. În plus, capitalismul are și alte trăsături autodistructive. Când

un profit tot mai mare se leagă de mijloacele de producție fără a produce în același timp suficientă plus valoare pentru a menține competitive prețurile. Da? Ce face capitalistul atunci? Poți să-mi spui?

Nu, chiar nu pot.

Dar închipuie-ți că tu posezi o fabrică. Și nu te mai descurci cu finanțele. Te amenință falimentul. Și acum eu te întreb: cum poți să economisești bani?

Poate am să scad salariile?

Ești deșteaptă! Da, asta e într-adevăr lucrul cel mai deștept pe care-l poți face. Dar dacă toți capitaliștii sunt la fel de deștepți ca și tine – și asta ei sunt cu adevărat – atunci muncitorii ajung atât de săraci, încât nu-și mai pot cumpăra nimic pentru ei. Spunem atunci că puterea de cumpărare scade. Și astfel am intrat într-un cerc vicios. Pentru proprietatea privată capitalistă sună ceasul, spune Marx, căci curând ne aflăm în fața unei situații revoluționare.

Înțeleg.

Pentru a scurta o istorie foarte lungă: până la urmă, proletarii se vor revolta și vor lua puterea asupra mijloacelor de producție.

Și atunci ce se va întâmpla?

După un timp se ajunge la o nouă orânduire de clase în care proletariatul va reprima prin forță burghezia. Această fază de trecere Marx o numește dictatura proletariatului. După aceea, dictatura proletariatului va fi înlocuită de o „societate fără clase”, adică de comunism. Și asta ar fi o societate în care mijloacele de producție aparțin „tuturor” – deci poporului însuși. Într-o astfel de societate, va munci „fiecare după capacitățile sale” și va primi „fiecare după nevoile sale”. Munca va aparține atunci poporului și alienarea capitalistă va înceta.

Asta sună minunat – dar ce s-a petrecut cu adevărat? A venit o revoluție?

Da și nu. Astăzi cercetătorii în domeniul științelor economice pot dovedi că Marx s-a înșelat în mai multe puncte importante ale doctrinei sale. Nu în ultimul rând în analiza pe care a făcut-o crizelor capitalismului. Marx nu a acordat suficientă atenție exploatării naturii, pe care noi o trăim astăzi ca fiind tot mai mare. Dar – căci există un mare dar.

— Da?

— Marxismul a dus totuși la mari răsturnări. Nu există nici o îndoială că socialismul a izbutit să înlăture o societate inumană. Oricum în Europa noi trăim astăzi într-o societate mai dreaptă – și mai solidară – decât aceea de pe vremea lui Marx. Și asta o datorăm nu în ultimul rând lui Marx însuși și mișcării socialiste în întregul ei.

— Ce s-a întâmplat?

— După Marx, mișcarea socialistă s-a scindat în două curente principale. Pe de o parte am avut social-democrația, pe de altă parte, leninismul. Social-democrația, care voia să adopte o evoluție treptată și pașnică spre socialism, a devenit dominantă în Europa Occidentală. I-am putea defini evoluția ca fiind o revoluție lentă. Leninismul, care credea mai departe că numai revoluția ar fi putut combate societatea de clasă, a devenit important pentru Europa

Răsăriteană, Asia și Africa. Fiecare dintre aceste două mișcări a luptat în felul ei împotriva neajunsurilor și asupririi.

— Dar nu s-a creat astfel o nouă formă de asuprire? De exemplu, în Uniunea Sovietică și în Europa de Est?

— Fără îndoială. Și aici vedem iarăși că tot ceea ce se apucă să facă oamenii devine un amestec de bine și de rău. Ar fi greșit să-l facem pe Marx răspunzător pentru situația negativă din așa-numitele țări socialiste, la o sută cincizeci de ani după moartea sa. Ce putem spune este că el s-a gândit prea puțin la faptul că erau tot oameni și acei care aveau să administreze comunismul. Din cauza asta, eu îmi pot doar cu greu imagina paradisul aici pe pământ. Oamenii își vor crea totdeauna probleme noi.

Asta e sigur.

Și cu asta punem punct și lui Marx, Sofie.

— Un moment încă! Nu ai spus tu că dreptatea nu există decât între cei deopotrivă?

— Nu, asta a spus-o Scrooge.

De unde știi tu că a spus asta?

Ei – tu și cu mine avem un același autor. În felul acesta, suntem legați laolaltă mult mai strâns decât, poate, ar părea unui ochi superficial.

Ești un ironic nesuferit!

Dublu, Sofie, căci asta a fost o ironie dublă.

Cu toate astea, să ne mai întoarcem puțin la chestia asta cu nedreptatea. Ai spus că Marx considera capitalismul drept o orânduire nedreaptă. Cum ai defini tu o societate dreaptă?

Un filosof al moralității inspirat de marxism, John Rawls, a propus în sensul acesta un joc de gândire interesant: închipuie-ți că ai fi membru al unui Consiliu Superior care va trebui să elaboreze toate legile unei societăți viitoare.

Aș putea să-mi închipui foarte bine că aș face parte dintr-un astfel de Consiliu.

Trebuie să te gândești la absolut totul, căci îndată ce au căzut de acord – și deci au semnat legile respective – toți membrii acestui Consiliu vor cădea la pământ morți.

— O, ce rușine!

Și câteva secunde mai târziu, se vor trezi în exact societatea ale cărei legi le-au făcut. Partea cea mai frumoasă este însă că ei nu au nici o idee despre locul pe care îl vor avea în noua societate.

Înțeleg.

O asemenea societate ar fi o societate dreaptă. Pentru că ea e constituită din oameni absolut egali între ei.

Și femeii!

E de la sine înțeles. Fiindcă n-ai cum să știi dacă la trezire ești bărbat sau femeie. Și cum șansele sunt cincizeci la sută pentru oricare dintre eventualitățile acestea, societatea va fi, sigur, la fel de bine organizată și pentru bărbați, și pentru femei.

E foarte atrăgător.

Acuma, spune-mi – era Europa pe vremea lui Marx asemenea societate?

Nu.

Atunci poate îmi spui dacă există o asemenea societate astăzi?

Ei. Vezi, asta e întrebarea.

Poți să te mai gândești la asta. Dar acuma nu mai urmează nimic despre Marx.

Ce spuneai?

Tăiem!

DARWIN.

O barcă încărcată cu gene care plutește cu pânzele în vânt prin viață.

Duminică dimineață, pe Hilde o trezi un bufnet puternic. Clasorul cel mare căzuse la pământ. Citise până noaptea târziu cum discutaseră Sofie și Alberto despre Marx. Pe urmă adormise întinsă pe spate, cu clasorul peste pătură. Lampa de citit de deasupra patului arsesse toată noaptea.

Deșteptătorul de pe noptieră arăta, cu cifrele lui verzi, ora 8,59.

Hilde visase despre niște fabrici uriașe și despre orașe mari acoperite de fum și funingine. La un colț de stradă o fetiță vindea chibrituri. Oameni bine îmbrăcați în paltoane lungi treceau prin fața ei fără să o ia în seamă.

Când Hilde se ridică în capul oaselor, își aduse aminte de legiuitorii care se trezeau astfel din somn în vreuna din orânduirile sociale pe care ar fi urmat să le legiuiască. Hildei îi părea bine că ea se trezise la Bjerkely. Oare îi făcea plăcere să se trezească astfel, dimineața în Norvegia, fără să știe exact unde și când? Dar nu era numai problema unde se trezise. Nu s-ar fi putut trezi într-un cu totul alt timp? În Evul Mediu, de exemplu – sau în vreo comunitate din epoca de piatră cu zece mii de ani în urmă? Hilde încercă să-și închipuie cum ar fi stat ea în fața unei peșteri. Poate ar fi fost tocmai la treabă să prelucraze o piele de animal. Cum trăia oare o fetiță de cincisprezece ani înainte să fi existat ceva care să se cheme cultură? Cum ar fi gândit ea atunci?

Hilde își îmbracă un pulover, ridică de jos clasorul și se așeză cu el în brațe în pat, să citească mai departe ce scrisese tatăl ei.

Abia spusese Alberto „Tăiem!” că cineva bătu la ușa colibei maiorului.

Avem alternativă? Întrebă Sofie.

Poate că n-avem, mormăi Alberto.

Pe trepte, afară, era un bărbat bătrân cu păr foarte lung și barbă. În mâna dreaptă strângea un toiag de călătorie, în stânga un afiș mare care arăta o corabie. Pe această corabie se târau tot felul de animale în toate direcțiile.

Și cine este domnul? Întrebă Alberto.

Numele meu este Noe.

Mă gândeam eu.

Sunt propriul tău strămoș, tinere. Sau poate nu mai e modern să-ți aduci aminte de strămoșii propriei stirpe?

Ce ai acolo în mână? Întrebă Sofie.

O imagine a tuturor animalelor care au fost salvate de la potopul cel mare. Te rog, fetița mea, asta e pentru tine.

Sofie luă poza cea mare privindu-l acum pe bătrân.

— Și acum trebuie să mă duc acasă să culeg via.

Făcu un mic salt în sus, izbindu-și călcâiele în aer și țopâi prin pădure cum numai oamenii foarte bătrâni pot s-o facă atunci când sunt bine dispuși.

Sofie și Alberto intrară iarăși în casă și se așezară. Sofie privea poza cea mare de pe afiș, dar nu apucase să vadă cine știe ce în ea când Alberto i-o luă din mână.

Trebuie întâi să ne concentrăm asupra liniilor mari.

Atunci începe.

Am uitat să pomenim că Marx și-a petrecut ultimii treizeci și patru de ani ai vieții la Londra. S-a mutat acolo în 1849 și a murit în 1883. În tot acest timp și Charles Darwin (n. 1809) locuia în apropiere de Londra. El a murit în 1882 și a fost înmormântat cu onoruri la Westminster Abbey, ca unul dintre marii fii ai Angliei. Dar nu numai în timp și în spațiu s-au încrucișat drumurile lui Marx și Darwin. Marx ar fi vrut să dedice ediția engleză a mării sale opere Capitalul, lui Darwin, însă Darwin a refuzat. Când Marx a murit la un an după Darwin, prietenul său Friedrich Engels a spus: „Așa cum Darwin a descoperit legea dezvoltării naturii organice, Marx a descoperit legea dezvoltării istoriei omenești.”

— Înțeleg.

— Un alt gânditor important care poate fi pus în legătură cu Darwin este psihologul Sigmund Freud. Și el și-a petrecut ultimii ani la Londra. Freud a subliniat că învățătura despre evoluție a lui Darwin, deopotrivă cu propria sa psihologie, i-au rănit pe oamenii obișnuiți în „naiva lor iubire de sine”.

— Dar parcă sunt cam multe nume. Noi vorbim acuma de Marx sau de Darwin, sau de Freud?

— Dacă am trece mai departe am putea vorbi și de un curent naturalist, care a pornit de la mijlocul secolului al nouăsprezecelea continuându-se până mult în secolul nostru. Prin Naturalism înțelegem o concepție despre realitate care nu acceptă, în afara naturii și a lumii cu putință de perceput, nici o altă realitate. Un naturalist vede deci omul ca fiind parte a naturii. În primul rând, un asemenea adept al Naturalismului se preocupă de faptele naturale – deci nu de speculațiile raționaliste și nici de vreo formă a revelației divine.

— Asta e valabil pentru Marx și deopotrivă pentru Darwin și Freud.

Exact. Cuvintele-cheie ale filosofiei și științei la mijlocul secolului XIX erau „natura”, „mediul ambiant”, „istoria”, „dezvoltarea”, „evoluția” și „creșterea”. Marx arătase că conștiința omenească era un produs al bazei materiale a unei societăți. Darwin a demonstrat că omul este rezultatul unei îndelungi evoluții biologice, iar studiul făcut de Freud inconștientului a dezvăluit că acțiunile omenești se datorează deseori anumitor impulsuri sau instincte „animalice” care există în natura umană.

Cred că înțeleg în linii mari ce vrei să spui tu prin Naturalism. Dar n-ar trebui totuși să luăm lucrurile unul după altul?

Să discutăm acum despre Darwin. Sofie, tu mai ții minte poate că presocraticii voiau să găsească explicații naturale pentru procesele naturii. Așa cum ei trebuiseră, pentru aceasta, să se elibereze de vechile explicații mitologice, tot astfel Darwin a trebuit să se elibereze de ceea ce învăța biserica despre creația animalelor și oamenilor.

Dar atunci el mai era, cu adevărat, un filosof?

— Darwin era biolog și naturalist. Dar el a fost omul de știință care în vremurile moderne a zdruncinat în mai mare măsură decât oricare altul punctul de vedere biblic cu privire la locul omului în creație.

— Atunci trebuie să povestești ceva despre teoria evoluției a lui Darwin.

— Începem cu Darwin însuși. El s-a născut la 1809 în orașelul Shrewsbury. Tatăl său, doctorul Robert Darwin, era un medic cunoscut în părțile locului și i-a dat fiului său o educație foarte riguroasă. Dar pe când tânărul Charles era încă elev la Shrewsbury, rectorul școlii superioare pe care o frecventa îl considera ca pe un tinerel care-și făcea de lucru, vorbea prostii, își dădea aere și nu acționa rațional. Prin „rațional” se pare că rectorul respectiv înțelegea învățarea pe de rost a cuvintelor grecești și latinești. Și când spunea că elevul își făcea de lucru la întâmplare, se gândea printre altele la faptul că Charles se ocupa de colecționarea diferitelor găze și gângăanii.

Sigur că s-a căit mai târziu că a vorbit astfel.

În timp ce-și făcea studiile de teologie, Darwin se interesa mai mult de păsări și de insecte decât de studiile sale școlare. Din cauza asta, nu-și lua prea strălucit examenele la teologie. Dar, pe lângă aceste studii teologice, el reușise să-și creeze și un oarecare prestigiu ca cercetător al naturii. Nu în ultimul rând el se interesa de geologie, care pe atunci era știința cunoscând cea mai mare dezvoltare. După ce în aprilie 1831 și-a luat la Cambridge examenele în teologie, a călătorit prin nordul Țării Galilor pentru a studia formațiile muntoase și a căuta fosile. În august același an, la numai douăzeci și doi de ani, el a primit o scrisoare care avea să-i determine tot restul vieții.

Ce scria în acea scrisoare?

Scrisoarea venea de la prietenul și profesorul său John Steven Henslow. Suna cam așa: Am fost rugat. Să recomand un cercetător naturalist să meargă cu căpitanul Fitzroy, pe care guvernul l-a însărcinat să carteze sudul extrem al Americii. Am declarat că eu consider că tu ești cel mai calificat ca să primești această sarcină. Nu știu cum vei fi plătit. Călătoria va dura doi ani.

Câte detalii știi tu despre toate lucrurile.

Asta-i o bagatelă, Sofie.

Și el a acceptat?

El ar fi vrut mult să profite de acest prilej, dar pe vremea aceea tinerii nu făceau nimic fără consimțământul părinților. Tatăl a consimțit, după multe tratative – și el trebuia să plătească această călătorie pentru fiul lui. În ce privește salariul, a reieșit, de asemenea, că tot ce se cheamă plată lipsea.

— Oh.

— Corabia aparținea marinei militare și se numea H. M. S. Beagle. La 27 decembrie 1831, Beagle a plecat din Plymouth către America de Sud, și s-a înapoiat de-abia în octombrie 1836. În Anglia, cei doi ani prevăzuți au fost în realitate cinci. Dar călătoria respectivă în America de Sud a devenit un adevărat înconjur al pământului. Și noi vorbim acum despre cea mai importantă expediție de cercetare a vremurilor moderne.

— Și au înconjurat într-adevăr pământul?

— În adevăratul înțeles al cuvântului, da. Din America de Sud, călătoria a continuat prin Pacific spre Noua Zeelandă, Australia și Africa de Sud. De acolo au revenit spre America de Sud și s-au întors, în sfârșit, în Anglia. Darwin însuși scria că această călătorie cu Beagle a fost evenimentul cel mai semnificativ al „întregii mele vieți”.

— Dar nu era deloc ușor să fii astfel pe mare un cercetător al naturii!

— În timpul primului an, Beagle a călătorit în sus și în jos de-a lungul coastelor sud-americe. Aceasta i-a dat lui Darwin o mulțime de posibilități să se familiarizeze și pe uscat cu acest continent. De o importanță hotărâtoare au fost, de altfel, repetatele călătorii scurte pe insulele Galapagos în Oceanul Pacific, la Vest de America de Sud. În felul acesta el a putut culege un bogat material care era trimis treptat acasă în Anglia. Multele sale observații cu privire la natură și la istoria vieții și formelor de viață el le-a păstrat pentru sine. Și când, la numai 27 ani, s-a întors în patrie, era un naturalist de pe atunci celebru. Și purta cu sine o idee clară despre ceea ce avea să devină mai târziu teoria evoluției. Totuși, au mai trecut mulți ani până când și-a publicat opera principală. Căci Darwin era un om prevăzător, Sofie. Și asta face parte, de asemenea, din însușirile unui cercetător al naturii.

— Și cum se numea această mare operă?

— De fapt, au fost mai multe. Însă cartea care a stârnit în Anglia cele mai vii discuții a fost *Evoluția speciilor*, apărută în 1859. Titlul întreg suna: *On the Origin of Species by Means of Natural Selection or the Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life*. Acest lung titlu reprezintă, de fapt, un rezumat al teoriei lui Darwin.

— Atunci trebuie să mi-l traduci.

— Despre originea speciilor prin selecția naturală sau persistența speciilor privilegiate în lupta pentru existență.

— În orice caz este un titlu plin de miez.

— Să-l luăm bucățică cu bucățică. În *Originea speciilor*, Darwin a expus două teorii sau teze principale. În primul rând, el preciza că toate plantele și animalele care există astăzi provin din forme anterioare, mai primitive. Susținea astfel că există o evoluție biologică. În al doilea rând, el arăta că această evoluție se datorează „selecției naturale”.

— Asta pentru că formele cele mai puternice supraviețuiesc, nu?

Să ne concentrăm întâi asupra ideii propriu-zise de evoluție. Ideea în sine nu era ceva cu totul original. În anumite cercuri, ipoteza unei evoluții biologice

era destul de răspândită în jurul anului 1800. În privința aceasta, ipoteza fusese susținută de zoologul francez Lamarck (1744-1829). Încă înainte de el, bunicul lui Darwin, Erasmus Darwin, susținuse teoria că plantele și animalele se dezvoltaseră din câteva specii primitive. Însă niciunul dintre ei nu fusese în măsură să ofere o explicație acceptabilă despre cum anume s-ar fi produs o asemenea evoluție. Și din cauza aceasta, ei nu fuseseră adversari primejdioși pentru reprezentanții bisericii.

Asta spre deosebire de Darwin?

Da, și aici există motivații. Atât oamenii bisericii, cât și mulți oameni de știință reluau afirmațiile Bibliei, potrivit căreia diferitele specii de plante și animale erau invariabile. Ei porneau de la certitudinea că fiecare specie de animale se născuse o dată pentru totdeauna dintr-un act anume al Creației. Această concepție creștină se armoniza și cu cea susținută de Platon și Aristotel.

Cum așa?

Teoria ideilor lui Platon susținea că speciile de animale erau invariabile, deoarece erau create fiecare după modelul unei idei sau forme veșnice. Că speciile animale nu se mai schimbau în timp era o piatră unghiulară și pentru Aristotel. Dar exact la vremea lui Darwin se făcuseră unele observații și descoperiri care puneau la încercare această concepție tradițională.

Ce fel de observații și descoperiri?

În primul rând, se descoperiseră niște depozite de fosile și în al doilea rând, se găsiseră niște schelete curioase ale unor animale dispărute. Darwin însuși se declarase surprins de faptul că fuseseră descoperite în munți resturi ale unor animale marine. În America de Sud, el însuși făcuse asemenea descoperiri la o mare altitudine în Anzi. Dar ce căutau animalele marine undeva la o asemenea altitudine în Anzi, Sofie? Ai putea să-mi răspunzi?

— Nu.

— Unii au spus că oamenii sau alte animale le-ar fi aruncat acolo. Alții spuneau că Dumnezeu crease asemenea fosile și resturi ale unor animale marine pentru a-i induce în eroare pe atei.

— Și știința ce spunea?

— Cei mai mulți geologi susțineau o așa-numită „teorie a catastrofelor”, potrivit căreia pământul fusese bântuit în mai multe rânduri de mari inundații, cutremure de pământ și alte catastrofe naturale care distruseseră orice urme de viață. O asemenea catastrofă este pomenită și în Biblie: potopul cel mare și Arca lui Noe. După fiecare dintre aceste catastrofe, se spunea, Dumnezeu reînnoiește viața pământească, creând plante și animale noi – și mai desăvârșite.

— Și atunci fosilele erau urmele tuturor formelor de viață dinainte care fuseseră distruse prin asemenea catastrofe?

Întocmai. Se spunea, de exemplu, că fosilele ar fi fost amprentele lăsate de animalele pentru care nu mai fusese loc în Arcă. Însă când Darwin plecase cu vasul Beagle, el luase cu sine primul volum din opera Principii de geologie a geologului englez Charles Lyell (1797-1875). Acesta susținea că actuala

geografie a pământului – cu munții săi înalți și văile sale adânci – ar fi fost rezultatul unei evoluții nesfârșit de lungi și lente, și arăta că înseși modificările cele mai mărunte puteau duce la mari răsturnări geografice dacă se ia în considerare o foarte mare durată de timp.

Și la ce schimbări se gândea el?

— Se gândea la aceleași forțe care acționează și astăzi: condițiile meteorologice și vântul, topirea ghețurilor, cutremurele de pământ și alunecările de teren. Se spune, de altfel, că picurarea constantă a apei găurește piatra – nu prin forța picăturilor, ci prin persistența cu care se produce. Lyell considera că asemenea mici schimbări treptate pot, în perioade de timp foarte îndelungate, să schimbe total înfățișarea naturii. Această idee nu putea lămuri singură cum de a găsit Darwin resturi de animale marine în vârful Anzilor. Darwin n-a scăpat niciodată din vedere că modificările mici, treptate, pot duce la răsturnări dramatice dacă includem factorul timp în discuție.

Se gândea el că o asemenea explicație s-ar putea aplica și în ce privește evoluția speciilor animale?

Da, el și-a pus în orice caz această întrebare. Dar cum am spus: Darwin era un om prevăzător. El își gândea multă vreme întrebările înainte de a îndrăzni să dea un răspuns. Pentru aceasta el folosea metodele tuturor filosofilor adevărați, anume: întrebarea e importantă, dar în ce privește răspunsul, nu e totdeauna justificată graba.

Înțeleg.

Un factor hotărâtor în teoria lui Lyell era vârsta pământului. În cercuri largi se presupunea, la vremea lui Darwin, că Dumnezeu crease pământul cu aproximativ șase mii de ani în urmă. Se ajunsese la cifra aceasta numărând toate generațiile care se succedaseră de la Adam și Eva și până în prezent.

— Naivă concepție!

E ușor să fii deștept acum. Darwin considera vârsta Pământului ca fiind de 300 milioane de ani. Căci un lucru era sigur: Nici teoria lui Lyell a evoluției treptate geologice și nici teoria lui Darwin a evoluției nu aveau sens decât dacă se luau în calcul perioade de timp extrem de lungi.

Cât de bătrân este Pământul?

Astăzi știm că Pământul este de 4,6 miliarde de ani.

Asta e într-adevăr o perioadă de timp lungă.

Până acum ne-am concentrat asupra unuia dintre argumentele lui Darwin în favoarea unei evoluții biologice. Și anume asupra descoperirii fosilelor în diferitele formații de piatră și roci. Un alt argument îl constituia difuzarea geografică a speciilor vii. Aici metoda de cercetare a lui Darwin a adus un material nou și imens de bogat. El văzuse cu propriii lui ochi că diferite specii de animale într-o regiune se pot deosebi între ele prin detalii infime. Nu în ultimul rând el a făcut unele descoperiri interesante în Insulele Galapagos, la vest de Ecuador.

— Povestește!

— Vorbim despre un grup foarte strâns de insule vulcanice. Din cauza aceasta, nu erau acolo mari deosebiri în ce privește flora și fauna. Însă tocmai micile deosebiri l-au interesat pe Darwin. Pe toate insulele el a găsit broaște țestoase-elefant, adică foarte mari, dar de la o insulă la alta ele erau de fiecare dată puțin mai altfel. Oare Dumnezeu crease într-adevăr pentru fiecare dintre insule câte o rasă anume de broaște țestoase-elefant?

— Îndoielnic.

— Și mai important a fost ce a observat Darwin în lumea păsărilor din Galapagos. De la o insulă la alta variau tipurile de cintezoii – identificabile, printre altele, și după forma ciocului. Darwin a putut demonstra că aceste variațiuni depindeau strâns de felul în care acești cintezoii se hrăneau pe diferitele insule. Cintezoii cu cioc ascuțit trăiau din semințele de pin, micul cintezoii cântător se hrănea cu insecte, cintezoii ciocănitorescu insectele care trăiesc pe trunchiurile și pe crengile pomilor. Fiecare dintre aceste tipuri diferite avea ciocul care se potrivea cel mai bine cu felul său de hrană. Puteau oare toți acești cintezoii să se tragă dintr-una și aceeași varietate? Și apoi acest tip de cintezoii ajunsese să se adapteze în decursul anilor mediului de pe diferitele insule, în așa măsură încât la sfârșit apăruseră mai multe tipuri noi?

Și a ajuns la această convingere până la urmă?

Da, probabil că Darwin acolo, pe Insulele Galapagos, a ajuns „darwinist”. El a observat apoi că fauna acestui mic grup de insule prezenta mari asemănări cu multe specii pe care el le întâlnea în America de Sud. Oare Dumnezeu crease o dată pentru totdeauna aceste animale în tipuri care se deosebeau câte puțin unele de altele – sau existase o evoluție? Tot mai mult căpăta îndoieli că speciile ar fi fost chiar atât de invariabile. Dar îi lipsea încă o explicație bună despre felul în care se putea produce o asemenea eventuală evoluție sau adaptare la mediul ambiant. Ce obținuse el până la un anumit moment, era un argument în favoarea ipotezei că toate animale pe lume erau înrudite între ele.

— Da?

— Și acesta era modul de evoluție al embrionului mamiferelor. Dacă vei compara unele cu altele embrioanele de câine, liliac, iepure și om în primele stadii de dezvoltare, ele sunt atât de asemănătoare, încât nu vei vedea aproape nici o deosebire între ele. De-abia într-un stadiu foarte târziu al evoluției embrionului vei putea deosebi un embrion de om de unul de iepure. Nu ar fi aceasta un indiciu că aceste specii sunt rude îndepărtate între ele?

— Dar nu a găsit totuși nici o explicație despre felul cum se produce evoluția?

— El se gândea mereu la teoria lui Lyell despre schimbările mărunte care în cursul timpului pot avea efecte uriașe. Dar nu găsea nici o explicație care să poată sluji ca principiu universal. Cunoaștea, firește, teoriile lui Lamarck. Acesta remarcase că diferitele specii de animale își dezvoltaseră exact laturile de care aveau nevoie. El spunea că girafele, de exemplu, aveau gâtul atât de lung pentru că de-a lungul multor generații își întinseseră gâturile spre frunzele mai înalte ale pomilor. Lamarck arăta, de asemenea, că însușirile pe

care indivizi izolați le dobândiseră prin eforturi proprii se transmiteau descendenților. Dar această teorie, că „însușirile dobândite” se pot moșteni, a fost respinsă de Darwin – tocmai pentru că Lamarck nu-și putuse dovedi această afirmație îndrăzneată. Acum se ivise altceva – și mult mai la obiect – un lucru la care Darwin se gândea mereu. Aproape că ai putea spune că mecanismul propriu-zis al evoluției speciilor i se ivise direct sub nas.

Sunt curioasă să aud.

Dar trebuie ca tu însăși să descoperi acest mecanism. De asta te întreb: Dacă ai trei vaci, dar nu ai furaj de-ajuns decât pentru două, ce faci?

Poate că atunci am să sacrific una dintre vaci?

Tocmai. Și pe care o sacrifici?

Sigur că cea care dă cel mai puțin lapte.

Chiar așa ai face?

Da, e logic doar.

Și exact asta fac oamenii de mii de ani. Dar n-am terminat încă cu cele două vaci care au rămas. Să presupunem că vrei să o împerechezi pe una dintre ele. Pe care o alegi?

Pe cea care dă cel mai mult lapte. Atunci și vițelul va deveni, desigur, o vacă bună de lapte.

Deci le preferi pe vacile care dau mult lapte celor mai proaste? Atunci mai avem nevoie doar de un exemplu. Dacă îți place să mergi la vânătoare și ai doi câini de vânătoare, dar trebuie să dai unul dintre ei, pe care l-ai păstra?

Firește că l-aș păstra pe cel care are nasul mai bun pentru vânatul care mă interesează pe mine.

Da, acela ar fi mai bun pentru tine. Și astfel, Sofie, oamenii sunt cei care, de mai bine de zece mii de ani, fac o selecție a animalelor. Găinile nu s-au ouat totdeauna câte cinci ouă pe săptămână, oile n-au dat totdeauna la fel de multă lână, caii n-au fost totdeauna deopotrivă de puternici și de rapizi. Însă oamenii au făcut o alegere artificială între ele. Asta e valabil și pentru plante. Nu se plantau varietățile mai proaste de cartofi când se puteau procura altele mai bune. Nu-ți dai osteneala să seceri spicele mai sărace. Darwin arată că nu există două vaci la fel, nici două spice, nici doi câini și nici doi cintezoii. Natura dispune de o enormă varietate de exemplare. Chiar într-una și aceeași specie nu există doi indivizi cu totul la fel. Asta poate că ai aflat-o și tu când ai băut din sticluța albastră.

— Da, pot să spun așa ceva.

— Darwin a fost deci silit să-și pună întrebarea: ar putea exista și în natură un mecanism asemănător? Ar fi cu puțință oare ca și natura să facă o asemenea alegere naturală printre indivizii care să aibă posibilitatea să evolueze? Și nu în cele din urmă: poate oare un asemenea mecanism să dea naștere, în perioade de timp foarte lungi, unor specii cu totul noi de plante și animale?

Pariez că răspunsul este da.

Și totuși Darwin încă nu-și putea reprezenta bine cum ar fi trebuit să se producă o selecție „naturală”. Însă în octombrie 1838 – exact la doi ani după întoarcerea sa acasă cu Beagle – i-a căzut în mâini, din întâmplare, o cărticică a sociologului Thomas Malthus (1766-1834). Cartea se numea An Essay on the Principles of Population. Americanul Benjamin Franklin, care printre altele inventase paratrăsnetul, îi dăduse lui Malthus ideea acestei cărți. Franklin arătase că și în natură trebuie să existe factori delimitatori, căci altminteri, mai devreme sau mai târziu, o singură varietate de plante sau de animale s-ar fi răspândit pe întregul pământ. Doar prin faptul că există diferite specii se mențin ele una pe alta între anumite limite.

— Înțeleg.

— Malthus a dus această idee mai departe și a aplicat-o situației populației pe pământ. El a arătat că, în fapt, capacitatea de înmulțire a omului este atât de mare, încât s-ar naște totdeauna mai mulți copii decât ar putea crește în general. Și cum producția de hrană nu va putea ține niciodată pasul cu sporul de populație, un mare număr de oameni ar fi condamnați să piară în lupta pentru existență. Cei care cresc și se maturizează – și astfel își pot asigura menținerea proprie, dar și a celor care depind de ei – fac parte dintre cei care s-au impus cel mai bine în lupta pentru supraviețuire.

Sună logic.

Și tocmai acesta este mecanismul universal pe care îl căutase Darwin. Dintr-o dată, el avea explicația pentru felul în care se desfășoară evoluția. Răspunzătoare pentru aceasta este selecția naturală în lupta pentru existență – cine se acomodează cel mai bine la mediu va supraviețui și va asigura dăinuirea speciei sale. Aceasta era cea de a doua teorie pe care o exprima el în cartea sa Originea speciilor. El scria: „Elefantul se înmulțește mai încet decât celelalte animale, dar dacă toți puii ar trăi după trecerea a 750 de ani, ar exista cam 19 milioane de elefanți ca descendenți ai unei perechi inițiale”.

Ca să nu mai vorbim de miile de ouă ale unui singur batog.

Mai departe, Darwin a arătat că lupta pentru existență între speciile care sunt cele mai apropiate între ele este adesea cea mai dură. Asemenea animale trebuie să se lupte pentru aceeași hrană. Și pe urmă mai sunt micile deosebiri – deci cele mai mici cu puțină abateri de la medie – care sunt decisive. Cu cât mai dură este lupta pentru existență, cu atât mai repede decurge dezvoltarea unor noi specii. Și supraviețuiesc doar cei mai bine adaptați, în vreme ce toți ceilalți mor.

Cu cât mai puțină hrană există și în același timp se produc mai mulți descendenți, cu atât mai repede decurge deci evoluția!

Dar aici nu e vorba numai de hrană. Poate fi la fel de important ca un animal să poată scăpa și să nu fie mâncat de alte animale. Poate fi, de exemplu, un avantaj că unele animale au o anumită culoare care-i protejează, că ele pot fugi mai repede, că pot înregistra mai bine dușmanii – sau cel puțin că ele însele au un gust neplăcut. O otravă care ucide fiarele de pradă nu e de disprețuit în asemenea cazuri. Nu e deci o întâmplare că multe specii de cactus

sunt otrăvitoare. Sofie, în deșert cresc aproape numai cactuși. Și din cauza asta ei sunt deosebit de vulnerabili față de animalele care se hrănesc cu plante.

Și, în afară de asta, cei mai mulți cactuși au spini.

De o importanță fundamentală este, de asemenea, capacitatea de reproducere. Darwin a studiat îndeaproape ce importanță are polenizarea plantelor. Plantele își arată culorile frumoase și își emană miresele pentru a atrage insectele care le ajută la polenizare. Din același motiv își fac păsările auzite trilurile. Un taur încet sau melancolic care nu se interesează de vacile din jur este deci neinteresant cu totul pentru istoria speciei. În fond, singura sarcină a individului este să atingă maturitatea sexuală și să se reproducă, pentru a asigura dăinuirea speciei. Este ca o lungă alergare cu ștafeta. Cine, dintr-un motiv sau altul, nu-și poate transmite moștenirea va fi întotdeauna izolat. În felul acesta stirpea se înobilează constant. În primul rând capacitatea de rezistență față de maladii este o însușire care se păstrează în variantele supraviețuitoare.

Deci totul se îmbunătățește constant?

Selecția aceasta continuă are grijă ca cei care se adaptează cel mai bine unui anumit mediu – sau unei anumite nișe ecologice – să-și păstreze specia mai departe în acel mediu. Dar ceea ce este un avantaj într-un anumit mediu poate să fie fără nici un efect într-un altul. Pentru unii dintre cintezoii de pe Insulele Galapagos capacitatea de zbor era foarte importantă. Dar o asemenea ușurință de zbor este mai puțin importantă atunci când hrana trebuie culeasă de pe jos și nu există în preajmă animale de pradă. Tocmai pentru că în natură există nișe ecologice diferite s-au dezvoltat în cursul timpului atât de multe specii diferite de animale.

Dar există numai o singură specie de ființe omenești.

Da, pentru că oamenii au capacitatea fantastică, într-adevăr, de a se adapta celor mai diferite condiții de viață. Din cauza asta, de exemplu, Darwin era atât de uimit să vadă cum se adaptau indienii din Țara de Foc la clima atât de rece de acolo. Dar nu toți oamenii sunt la fel. Faptul că oamenii de la ecuator au o culoare a pielii de nuanță mai închisă decât locuitorii țărilor nordice se explică prin capacitatea pielii întunecate la culoare de a proteja fața de lumina solară. Oamenii albi, care stau mult la soare, sunt mai expuși la cancerul pielii.

Este pielea albă un avantaj pentru cei care trăiesc într-o țară nordică?

— Sigur, altminteri oamenii ar avea peste tot pielea de culoare închisă. Însă tipul de piele albă creează mai ușor vitamine din lumina soarelui, și asta este important dacă soarele nu strălucește atât de mult. Astăzi lucrul nu mai este atât de important, pentru că putem procura prin hrană destule vitamine de acest fel. Însă în natură nu există lucruri întâmplătoare.

Totul se reduce la acele schimbări infime care acționează lungul multor generații.

În fond, aici e o idee cu adevărat fantastică, nu?

Da, nu-i așa? Deci, pentru moment, putem rezuma evoluției a lui Darwin astfel.

Haide!

Încât să spunem: Variațiile constante printre indivizii uneia și aceleiași specii și o rată ridicată a nașterilor din care numai o infimă parte supraviețuiește alcătuiesc materia primă sau materialul pentru evoluția vieții pe pământ. Selecția naturală în lupta pentru existență este mecanismul sau forța motrice a acestei evoluții. Selecția naturală are grijă ca întotdeauna cei mai puternici sau mai bine adaptați să supraviețuiască.

Mi se pare că sună la fel de logic ca și o operație matematică. Cum a fost primită cartea asta despre „originea speciilor”?

A izbucnit un urlat de mânie. Biserica a protestat cel mai tare și mediul științific în Anglia s-a resimțit. La drept vorbind, nici nu era de mirare, căci Darwin îi contestase lui Dumnezeu actul Creației. Unii mai cu capul pe umeri știau totuși că era cu mult mai greu să realizezi ceva cu o posibilitate de creație evoluând treptat, decât folosind o schemă fixată o dată pentru totdeauna de la început.

Dintr-o dată, Sofie sări de la locul ei.

— Ia uită-te acolo! Strigă ea.

Arăta spre fereastră. Jos, lângă lac, un bărbat și o femeie se plimbau pe mal ținându-se de mână. Erau în pielea goală.

— Aceștia sunt Adam și Eva, spuse Alberto. Probabil că și-au dat seama că au ajuns în aceeași situație cu Scufița Roșie și cu Alice în Țara Minunilor, și din cauza asta au apărut acuma aici.

Sofie se apropie de fereastră și rămase să se uite după ei până ce dispărură printre copaci.

Darwin voia să spună că și oamenii s-au dezvoltat din animale?

În 1871 el a publicat cartea *The Descent of Man – Descendența omului*. El arată aici că există mari asemănări între ființele omenești și animale și demonstrează că oamenii și maimuțele umanoide trebuie să se fi dezvoltat cândva din strămoși comuni. Între timp fuseseră găsite și primele crani fosile ale unui tip uman dispărut. Mai întâi, într-o carieră de piatră din Gibraltar și, câțiva ani mai târziu, în Neanderthal în Renania. Ironia situației este că în 1871 s-au ridicat mult mai puține proteste decât în 1859, la apariția *Originii speciilor*. Dar și prima carte lăsase să se înțeleagă, de fapt, că omul se trage din maimuță. Și cum am spus, când Darwin a murit, în 1882, el a avut funeralii solemne ca un pionier al științei.

Deci până la urmă tot a ajuns să aibă faimă și onoruri?

Da, până la urmă. Dar întâi a fost socotit drept omul cel mai primejdios din Anglia.

Dumnezeule!

„Am vrea să sperăm că nu e adevărat”, se pare că ar fi spus o doamnă distinsă, „și dacă e totuși adevărat, atunci vrem să nădăjduim că lucrul nu va ajunge în general cunoscut”. Un renumit om de știință a spus ceva în genul

acesta: „O descoperire umilitoare, și cu cât se va vorbi mai puțin despre ea, cu atât mai bine”.

Prin asta, oamenii aceștia au demonstrat că omul se înrudește cu struțul!

Da, ai dreptate. Dar pe măsură ce înaintezi în timp poți spune că devii mai inteligent. Dintr-o dată, mulți s-au simțit siliți să-și revizuiască ideile cu privire la felul în care e povestită în Biblie Creația. Tânărul scriitor pe atunci John Ruskin a exprimat această senzație astfel: „Dacă m-ar lăsa în pace geologii ăștia! La sfârșitul fiecărui verset din Biblie aud ciocanele lor lovind”.

Și loviturile acestea de ciocan erau îndoieli la Cuvântul Domnului?

Asta voia el să spună. Căci nu numai înțelegerea literală a relatării biblice despre Creație era astfel contestată. Esența teoriei lui Darwin constă în aceea că omul a apărut datorită unor variațiuni absolut întâmplătoare. Și, mai mult încă, Darwin făcuse din oameni rezultatul unei „lupte pentru existență” de-a dreptul jignitoare.

Și a spus Darwin cum se produc asemenea variațiuni întâmplătoare?

Aici atingi punctul cel mai slab al teoriei sale. Darwin avea doar niște idei foarte vagi cu privire la ereditate. Ceva dispare în procesul încrucișării părinților. O pereche de părinți nu are niciodată doi copii absolut asemenea. Încă de atunci se ajunge la o anumită variație. Pe de altă parte, în felul acesta nu se poate ivi ceva cu totul nou. Există, de asemenea, plante și animale care se înmulțesc prin muguri sau prin diviziune simplă. La întrebarea cum iau naștere variațiile, abia așa-numitul neodarwinism a completat teoria lui Darwin.

Povestește!

Toată viața și toate procesele de înmulțire se învârt în fond în jurul divizării celulei. Când o celulă se divide, se nasc două celule identice cu exact același material genetic. Prin diviziunea celulei înțelegem deci o celulă care se copiază pe ea însăși.

Da?

Dar uneori se ajunge în acest proces la niște erori minuscule – și din cauza asta celula copiată nu mai este exact la fel cu celula-mamă. Biologia maternă desemnează acest proces drept mutație. Asemenea mutații pot fi cu totul neînsemnate; pot, de asemenea, duce la modificări evidente în ce privește însușirile individului. Ele pot fi direct dăunătoare, și asemenea „mutanți” vor fi totdeauna eliminați dintre urmași. Multe boli sunt, în fond, rezultatul unor asemenea mutații. Dar uneori o mutație îi poate dărui individului însușirea pozitivă de care are nevoie pentru a se impune mai bine în lupta pentru existență.

Un gât mai lung, de exemplu?

Explicația lui Lamarck pentru gâtul lung al girafei era că girafele se întinseseră tot timpul după mâncare. Dar potrivit darwinismului, însușirile dobândite nu sunt ereditare. Darwin considera gâtul lung al girafei ca fiind o variație naturală a gâtului strămoșilor ei. Neodarwinismul a completat această

explicație vorbind despre o cauză anume pentru apariția unor asemenea variațiuni.

Anume mutațiile.

Da, schimbările cu totul întâmplătoare ale masei ereditare provocaseră unora dintre strămoșii girafei de azi un gât mai lung decât media obișnuită. Când nu mai era de-ajuns de mâncare, așa ceva putea fi un lucru important. Animalul care ajungea cel mai sus la înălțimea copacilor se descurca cel mai bine. Putem să ne închipuim, de altfel, că unele dintre aceste girafe, originare" își dezvoltaseră capacitatea de a-și culege hrana și de pe jos. După trecerea unei perioade mai lungi de timp, o asemenea specie de animale putea să se împartă în două tipuri diferite.

Înțeleg.

Să vedem acum câteva exemple mai noi despre felul în care are loc selecția naturală. Principiul este foarte simplu.

Dă-i drumul!

În Anglia, trăia o anumită specie de fluturi numită fluturele de mesteacăn. Cum arată și numele, ei trăiau pe trunchiurile deschise la culoare ale mestecenilor. Dacă ne întoarcem în secolul al optsprezecelea, atunci constatăm că cei mai mulți dintre acești fluturi de mesteacăn erau de culoare deschisă. De ce oare, Sofie?

Pentru că, așa, păsările înfometate nu îi mai puteau descoperi atât de ușor.

Dar treptat au apărut și unele exemplare mai închise la culoare. Asta se datora unor mutații cu totul întâmplătoare. Și ce crezi că s-a întâmplat cu mutații de culoare închisă?

Erau mai ușor de descoperit și din cauza asta păsările îi puteau prinde mai lesne când le era foame.

Pentru că în mediul acela – adică pe trunchiurile mai deschise la culoare ale mestecenilor – culoarea mai întunecată era o însușire nefavorabilă. Din cauza asta s-au înmulțit tot mai mult fluturii albi. Dar apoi mediul s-a schimbat. Ca urmare a industrializării, în multe regiuni trunchiurile albe ale copacilor s-au făcut negre. Și ce crezi că s-a întâmplat acum cu fluturii de mesteacăn?

Acuma exemplarele de culoare închisă s-au descurcat mai bine.

Da, și nu a trecut mult până ca ei să se înmulțească. Între 1848 și 1948 proporția de fluturi de mesteacăn negri a crescut de la 1 la 99 la sută. În unele locuri mediul se schimbă și culoarea deschisă nu mai era un avantaj în lupta pentru existență. Mai degrabă invers. Cei albi, „care pierdeau”, au fost aproape total eliminați, cu ajutorul păsărilor, când se mai arătau pe trunchiurile copacilor. Dar iarăși s-a produs o modificare importantă. Folosirea în mai mică măsură a cărbunelui și filtrele bune introduse au făcut ca mediul să devină în ultimii ani iarăși mai curat.

Și acum trunchiurile mestecenilor sunt iarăși albe?

De aceea și fluturii de mesteacăn se întorc acum la culoarea albă – spunem că asta este adaptare. În toate acestea e vorba de o lege a naturii. Înțeleg.

Dar mai există și alte exemple despre amestecul oamenilor în mediul ambiant.

La ce te gândești?

S-a încercat, de exemplu, combaterea dăunătorilor prin anumite produse toxice. La început asta poate avea rezultate bune. Dar când un câmp sau o grădină de legume este tratată cu mijloacele toxice de combatere a dăunătorilor, se creează în realitate din cauza acestor dăunători pe care vrem să-i combatem, o adevărată catastrofă ecologică. Și, prin mutațiile constante se ajunge până la urmă la crearea unor grupuri de dăunători care sunt capabili să se opună mai bine – sau sunt mai rezistenți, cu alte cuvinte – față de produsele toxice cu care au fost tratați. Aceste exemplare „câștigătoare” au șanse mai bune de supraviețuire și din cauza asta e tot mai greu să fie combătute. Tocmai pentru că oamenii au încercat atât de energic să-i stârpească, dăunătorii supraviețuiesc. În cele din urmă rămân variantele cele mai capabile de rezistență.

E aproape sinistru.

Este în orice caz o idee importantă. Dar și în propriul nostru trup încercăm să combatem elementele dăunătoare. Mă gândesc la bacterii.

Luăm penicilină sau alte antibiotice.

Și o cură de penicilină este pentru acești mici diavoli o adevărată catastrofă ecologică. Dar cu cât folosim mai multă penicilină, cu atât le facem pe aceste bacterii mai rezistente. Și în felul acesta am produs prin selecție o grupă de bacterii care este mult mai greu de combătut decât cele dinainte. Trebuie să folosim antibiotice tot mai puternice, dar la urmă.

La urmă bacteriile ajung să ne curgă din gură? Poate că atunci ar trebui să deschidem focul împotriva lor?

Asta ar fi poate cam prea drastic. Dar e sigur că medicina modernă a creat aici o dilemă foarte serioasă. Și încă ceva pe lângă toate astea: bacteriile luate în sine sunt acum mai active decât înainte. În trecut mulți copii nu ajungeau să crească pentru că erau victimele diferitelor boli. Prea puțini erau cei care supraviețuiau. Această selecție naturală a fost acum, într-o anumită măsură, eliminată de medicina modernă. Dar, ceea ce îl poate ajuta pe un individ în sine să treacă peste asemenea boli, poate, în timp, să slăbească în ansamblu capacitatea de rezistență a omenirii; nemailuând în seamă așa-numita „igienă ereditară”, îndreptăm spița umană către o sigură „degenerare”. Adică, în durate mari, capacitatea ereditar dobândită a oamenilor de a depăși anumite boli poate fi slăbită.

Asta sună de-a dreptul înfricoșător.

Un filosof trebuie totuși să vorbească și despre eventualitatea aceasta. Dacă socotește că acest lucru e adevărat. Să încercăm o nouă privire de ansamblu a problemei.

Te rog.

Poți spune că viața este și o mare loterie, la care ajungem să nu mai vedem decât lozurile câștigătoare.

Ce vrei să spui?

Cei care au fost învinși în lupta pentru existență au dispărut, în fond. În spatele fiecărei specii de plante și animale de pe lume stau milioane de ani, în care s-au tras mereu lozuri câștigătoare. Și lozurile necâștigătoare – ele nu se văd decât o singură dată. Deci nu există astăzi pe lume specii de plante sau de animale pe care să nu le putem considera drept câștigătoare la marea loterie a vieții.

Căci numai cei mai buni dăinuie.

Poți spune așa. Și acum dă-mi puțin afișul acesta pe care l-a adus acel. Acel paznic de animale.

Sofie îi întinse afișul cu poza. Doar pe una dintre părți era imaginea Arcei lui Noe. Pe cealaltă se afla arborele genealogic al tuturor speciilor de viețuitoare. Tocmai partea aceasta i-o arată acum Alberto.

Schița aceasta arată subîmpărțirea pe categorii a diferitelor specii de plante și animale. Vezi că speciile acestea individuale le aparțin diferitelor grupuri, clase și așa mai departe.

Da.

Laolaltă cu maimuțele, omul face parte din așa-numitele primare. Primarele sunt mamifere, și toate mamiferele aparțin clasei vertebratelor, care la rândul lor se numără printre animalele multiceulare.

Asta aproape că amintește de Aristotel.

Exact. Dar schița nu arată numai cum sunt împărțite astăzi felurile specii. Ea mai spune câte ceva și despre istoria evoluției vieții. Vezi, de exemplu, că păsările s-au despărțit cândva de reptile, reptilele de amfibii și amfibiile de pești.

Da, e clar.

De fiecare dată când una dintre aceste linii de evoluție se desparte, au luat naștere mutațiile care au dus la crearea unor noi specii. În felul acesta s-au ivit în cursul anilor diferitele grupuri și clase de animale. Însă schița este foarte mult simplificată. În realitate, astăzi trăiesc pe pământ peste un milion de specii de animale și acest milion este doar un fragment din speciile care au existat până acum pe suprafața pământului. Vezi, de exemplu, că o grupă cum ar fi cea a trilobiților a dispărut cu totul.

Și jos de tot sunt animalele unicelulare.

Unele dintre ele poate nu s-au schimbat de multe miliarde de ani. Vezi, de asemenea, că această linie a organismelor unicelulare duce spre regnul plantelor. Căci și plantele provin probabil, din aceeași celulă originară ca și toate animalele.

— Asta văd. Și acum am o întrebare.

— Da?

De unde a venit această primă „celulă originară”? Ne spune asta Darwin?

Ți-am spus doar că el era un om foarte precaut. Dar în acest punct și-a permis totuși o speculație. El a scris: „Dacă (și, ah, acest dacă!) ne-am putea închipui un anume iaz mic, cald, în care să existe tot felul de săruri conținând amoniac și fosfor, să existe lumină, căldură, electricitate și așa mai departe, și în care să se creeze pe cale chimică o proteina capabilă să-și facă legături, și care să străbată apoi niște modificări și mai complicate.”

Da, ce se întâmplă atunci?

Lucrul la care medita astfel – ca un filosof – Darwin era modul în care ar fi putut lua naștere prima celulă vie de materie organică. Și iarăși el a ghicit just. Știința de astăzi pornește anume de la ipoteza că prima formă de viață primitivă s-a născut într-un asemenea „iaz mic și cald”, așa cum și-l închipuise Darwin.

Povestește!

Trebuie să ne ajungă o schiță, și nu uita acum că îl vom părăsi pe Darwin. Facem un salt către cercetările cele mai noi cu privire la originea vieții pe pământ.

Asta mă face chiar puțin nervoasă. Nimeni nu știe doar cum a apărut viața?

Poate că nu; dar mereu părți dintr-o imagine despre felul cum a putut lua naștere viața se strâng laolaltă.

Mai departe, spune mai departe!

Întâi să stabilim că toată viața de pe Pământ – atât plantele, cât și animalele – pornesc de la exact aceeași materie. Definiția cea mai simplă a vieții este că ea este o materie care, datorită metabolismului, are proprietatea de a se diviza în două părți cu totul egale. Acest proces este condus de o singură materie pe care o numim ADN. ADN înseamnă cromozomii sau materia ereditară care există în toate celulele vii. ADN-ul este o moleculă foarte complexă – sau o macromoleculă, cum i se mai spune. Întrebarea este deci cum s-a născut această primă moleculă ADN.

Da?

Pământul a luat naștere atunci când, acum câteva miliarde de ani, s-a constituit sistemul solar. La origine era o masă arzătoare, dar treptat crusta pământescă s-a răcit. Știința modernă arată că viața ar fi luat ființă acum poate trei până la patru miliarde de ani.

Asta sună cu totul improbabil.

Asta ai voie s-o spui abia când ai ascultat și restul. Întâi trebuie să știi că Pământul arăta atunci cu totul altfel decât astăzi. Nu exista încă viață și nu exista în atmosferă oxigen. Oxigenul în stare liberă s-a ivit de-abia prin fotosinteza plantelor. Și e important faptul că nu exista oxigen. Este de neconceput ca această materie constitutivă a vieții – care să poată constitui la rândul ei ADN-ul – să fi putut apărea într-o atmosferă conținând oxigen.

De ce?

Pentru că oxigenul este o materie foarte reactivă. Elementele constitutive ale moleculelor ADN ar fi fost de mult oxidate, înainte de a fi putut constitui molecule atât de complicate cum sunt cele ale ADN-ului.

Aha.

De aceea știm cu toată siguranța că astăzi nu mai apare nici o formă de viață, nici măcar o bacterie sau un virus. Întreaga viață de pe Pământ trebuie să fie de aceeași vârstă. Un elefant are deci un arbore genealogic la fel de lung ca și cea mai simplă bacterie. Ai putea aproape spune că un elefant – sau un om – este, în realitate, o colonie complexă de animale unicelulare. Căci în fiecare celulă individuală a trupului nostru avem exact același material genetic. Întreaga rețetă spunând cine suntem se află în cea mai mică celulă a trupului nostru.

Un gând straniu.

Una dintre marile enigme ale vieții este că celulele într-un animal multicelular sunt, cu toate acestea, capabile să se specializeze fiecare pentru funcția ei individuală. Căci nu toate însușirile genetice intră în acțiune în toate celulele. Unele dintre aceste însușiri – sau gene – sunt „scoase din funcțiune”, iar altele „intră în funcțiune”. O celulă a ficatului produce alt proteine decât o celulă nervoasă sau o celulă a pielii. Dar și în celula ficatului, și în cea nervoasă, și în cea a epidermei găsim aceeași moleculă ADN care conține planul general de alcătuire al organismului de care e vorba.

— Spune mai departe!

— La vremea când în atmosferă nu exista oxigen, nu exista nici pătura de ozon protectoare din jurul globului pământesc. Asta înseamnă că nimic nu reținea iradierea din spațiul cosmic. Și acesta e un lucru important. Căci exact aceste radiații au jucat, probabil, un rol important în crearea primei molecule complicate. O asemenea iradiație cosmică era, de fapt, energia propriu-zisă, care a făcut ca diferitele substanțe chimice pe Pământ să se adune laolaltă formând macromolecule complicate.

— E limpede.

Precizez: pentru ca aceste molecule complicate, celulele, în fond, din care constă viața, să se poată constitui, trebuiau îndeplinite cel puțin două condiții: Nu trebuia să existe oxigen în atmosferă și trebuia ca iradiația din Cosmos să pătrundă pe Pământ.

Înțeleg.

În „micul iaz cald” – sau „supa originară”, cum îi place științei acum să spună – s-a constituit deci cândva o macromoleculă cât se poate de complicată care avea însușirea stranie de a se putea diviza singură în două părți egale. Și de aici a pornit lunga evoluție, Sofie. Dacă simplificăm puțin, putem vorbi deja de prima materie genetică, de primele ADN sau de primele celule vii. Ea s-a divizat în continuare – dar de la început au existat și mutații. După un timp imens de lung, asemenea organisme unicelulare s-au strâns laolaltă în organisme mai complicate pluricelulare. În felul acesta s-a ajuns la fotosinteza plantelor, și, ca urmare, s-a creat o atmosferă conținând oxigen. Aceasta a avut

o dublă însemnătate. Întâi, atmosfera a dat posibilitate animalelor care respirau aerul să se dezvolte; în al doilea rând, ea a protejat viața de iradiațiile dăunătoare din Cosmos. Căci tocmai această iradiație – care poate a fost o „scânteie” importantă pentru crearea primei celule – este dăunătoare pentru orice formă de viață.

Dar nici atmosfera nu a apărut astfel peste noapte? Cum s-au descurcat atunci primele forme de viață?

Viața a luat naștere în marea originară – pe care am numit-o și „supa originară”. Acolo ea se putea dezvolta apărată de iradiațiile dăunătoare. De-abia mult mai târziu – după ce viața își crease în mare o atmosferă – s-au târât primele amfibii pe uscat. Și restul l-am povestit deja. Stăm acum aici, într-o colibă în pădure, și privim îndărăt la un proces care a durat trei sau patru miliarde de ani. Și tocmai în noi a ajuns acest lung proces să aibă conștiință de sine însuși.

Dar tu vrei să spui că totul a fost doar o pură întâmplare?

Nu, nu am spus asta. Afișul acesta îți arată că evoluția a urmat o anumită orientare. De-a lungul a milioane de ani, animalele și-au creat un sistem nervos tot mai complicat – și până la urmă cu creier tot mai dezvoltat. Nu cred că asta a fost o întâmplare. Tu ce crezi?

Ochiul omenesc nu poate să se fi născut dintr-o pură întâmplare. Tu nu crezi că are un sens faptul că noi putem vedea lumea din jurul nostru?

Chestiunea asta cu evoluția ochiului l-a surprins și pe Darwin. El nu-și putea închipui, pur și simplu, că ceva atât de fin cum este ochiul ar fi putut lua naștere prin selecția naturală.

Sofie își ridică ochii spre Alberto. Se gândea cât era de ciudat că ea trăia exact în momentul acela, că ea trăia numai o dată și că nu avea să se mai întoarcă nicicând la viață. Dintr-o dată, exclamă: „Creația din veac, la ce-mi slujește?”

Ce s-a creat, nimicul îl răpește”.

Acum Alberto o privi sever.

— Nu ai voie să vorbești astfel, copila mea. Acestea sunt cuvintele diavolului.

Ale diavolului?

Sau ale lui Mefisto – în Faust-ul lui Goethe. „Was soll uns denn das ew'ge Schaffen! Geschaffenes zu nichts hinwegzuraffen!”.

Și cum trebuiesc înțelese aceste cuvinte?

Când Faust moare și mai privește o dată înapoi lunga lui viață – el spune trăindu-și triumful: „Oprește-te, că prea frumoasă ești!”

Nici în eoni nu poate să se șteargă.

Sigiliul zilei mele pământeste –

În presimțirea ce-n har pur tresaltă.

Eu gust acuma clipa cea mai naltă”.

Frumos spus.

Dar acum e rândul diavolului. Cum a murit Faust, el exclamă: „Trecut! Stupid cuvânt. Trecut, de ce?

Trecut sau pur neant, totuna e!
Creația din veac, la ce-mi slujește?
Ce s-a creat, nimicul îl răpește!
Trecut! Mai poți afla vreun rost?

Este la fel ca dacă n-ar fi fost, Dar, ca și cum ar fi, se-nvârte veșnic.
În cerc! Nu, mie-mi place Golul veșnic".

Ce pesimism! Primul citat îmi plăcea mai mult. Deși viața i se terminase, Faust găsea totuși un înțeles în urmele pe care le-ar fi lăsat în urma lui.

Dar atunci, nu este tot o consecință a teoriei lui Darwin că noi avem parte de ceva măreț, din moment ce chiar și mai mică formă de viață este importantă în marele context general? Noi suntem planeta vie, Sofie! Noi suntem corabia cea măreață care plutește cu pânzele întinse în jurul unui soare arzător în univers. Și fiecare dintre noi este o barcă încărcată cu gene care plutește cu pânzele în vânt prin viață. Când am adus această încărcătură în următorul port, atunci înseamnă că nu am trăit degeaba. Björnstjerne Björnson a exprimat aceeași idee în poema sa Psalm II: „Cinstește scurta primăvară-n viață.

Care-a străbătut totul!

Stelei mărunte i se dăruie înviere, Forma-i doar trecătoare.

O generație după alta.

Se străduiește să suie;

Fiecare specie naște o specie.

În vremuri fără sfârșit;

Și lumile pier și se înalță din nou.

Scaldă-te-n splendoarea vieții, tu, înflorire.

În pajiștea primăverii;

Trăiește-ți, laudând bunătatea cea veșnică, Scurta-ți ființă.

Adaugă-ți și tu, Creator, obolul la totul;

Mic, ezitant, Respiră, cât te mai țin puterile, Dintr-o sorbire ziua cea veșnică!"

— Ce frumos!

— Dar acum, gata. Spun: Tăiem!

— Mai termină cu ironiile tale!

— Tăiem! Am spus. Ascultă la ce-ți spun eu!

FREUD.

Dorința urâtă, egoistă, care se stârnise atunci în ea.

Hilde Müller Knag sări din pat cu clasorul cel mare în brațe. Îl lăasă pe noptieră, alergă, luându-și hainele în baie, făcu un duș de cel mult două minute și se îmbracă în grabă. Apoi coborî la parter.

Vrei micul dejun, Hilde?

Trebuie întâi să vâslesc puțin.

Dar, Hilde!

Hilde ieși în fugă afară din casă și străbătu grădina. Dezlegă barca de la ponton și sări în ea. Apoi începu să vâslească. Rătăci astfel fără rost prin golf, la început cu lovituri furioase de vâslă, și apoi treptat ajunse să se liniștească.

„Noi suntem planeta vie, Sofie! Noi suntem corabia cea măreață care vâslește în jurul unui soare arzător în univers. Și fiecare dintre noi este o barcă încărcată cu gene care plutește cu pânzele în vânt prin viață. Când am adus această încărcătură în următorul port, atunci înseamnă că nu am trăit degeaba!”

Hilde cunoștea acum pe dinafară pasajul acesta. În fond, fusese scris și pentru ea. Nu pentru Sofie, ci pentru ea. Tot ceea ce se afla scris în clasor era o scrisoare a tatălui său pentru ea.

Scoase vâsla din lăcașul ei și o trase în barcă. Acum lăsă barca să plutească în voie pe apă, încolo și încioace. Apa plescăia încet pe marginile bărcii.

Cum barca aceasta mică se legăna pe apele unui golfuleț la Lillesand, tot astfel și ea era doar o coajă de nucă pe suprafața vieții.

Unde erau Sofie și Alberto în imaginea aceasta? Într-adevăr, unde erau Sofie și Alberto?

Ea nu putea pur și simplu să accepte că ei n-ar fi fost decât niște „impulsuri electro-magnetice” în creierul tatălui său. Nu avea nici un sens ca ei doi să fi fost doar hârtie și urme de litere provenind de la panglica mașinii de scris portative a tatălui ei. La fel de bine s-ar fi putut defini pe ea însăși ca o aglomerare de molecule de proteine, adunate cândva în grabă „într-un iaz mic și cald”. Dar ea era ceva mai mult decât acestea toate. Ea era Hilde Mrller Knag!

Dosarul cel mare era, firește, un dar de aniversare fantastic. Și, desigur, tatăl ei întâlnise în ființa ei un sâmbure al veșniciei. Dar tonul ironic cu care scria între timp despre Sofie și Alberto nu-i plăcea.

Din cauza asta avea să primească, încă în drumul lui de întoarcere acasă, un avertisment pe care să-l țină minte. Asta o datora acestor două ființe despre care ea citea. Hilde îl vedea de pe acum pe tatăl ei pe aerodromul din Copenhaga. Se plimbla de colo-colo agitat.

Treptat, Hilde se liniști. Vâsli îndărăt spre ponton și legă barca. Apoi petrecu un timp mai îndelungat împreună cu mama ei la micul dejun, îi făcea bine să-i spună că oul era minunat, chiar dacă era poate un pic cam prea moale.

De-abia târziu, seara, luă iarăși în brațe clasorul cel mare. Acum nu-i mai rămăseseră multe pagini.

Iarăși bătu cineva la ușă.

— N-ar fi mai bine să ne astupăm, pur și simplu, urechile? Întrebă Alberto. Poate că atunci are să înceteze.

— Nu, vreau să văd cine e.

Când se îndreptă spre ușă, Alberto veni după ea.

Afară era un bărbat complet gol. Adoptase o atitudine foarte impresionantă, dar nu avea, într-adevăr, pe el decât o coroană pe cap.

— Ei? Întrebă el. Ce spun domniile voastre despre hainele noi ale împăratului?

Alberto și Sofie erau muți de mirare. Dar cel gol nu era deloc descumpănit de asta.

— Văd că nu vă înclinați! Strigă el.

Alberto își făcu curaj.

— Asta se poate, dar Împăratul e gol.

Bărbatul cel dezbrăcat persista în aerele pe care și le dădea. Alberto se aplecă spre Sofie și-i șopti la ureche:

Se crede un om foarte la locul lui.

Acum cel gol făcea o mutră nemulțumită.

În casa asta funcționează cumva vreo cenzură? Întrebă el.

Din păcate, spuse Alberto. De fapt, noi aici suntem cu picioarele pe pământ și căutăm să fim oameni cu judecată. În starea asta, în care împăratul și-a pierdut rușinea, el nu poate trece pragul acestei case.

Sofiei i se păru acest bărbat atât de solemn, dar în pielea goală, atât de comic deodată, încât o pufni răsul. Și ca și când asta ar fi fost un semnal tainic, bărbatul cu coroană descoperi dintr-o dată că nu avea haine pe el. Se acoperi cu amândouă mâinile, o luă la fugă spre pădurice și dispăru printre copaci. Poate că în pădure se întâlnește cu Adam și Eva, cu Noe, Scufița Roșie și Ole Brumm.

Alberto și Sofie rămaseră o clipă în prag. În cele din urmă Alberto spuse:

— Poate că am face mai bine să intrăm. Am să-ți povestesc despre Freud și despre inconștient.

Se așezară la fereastră. Sofie își privi ceasul și spuse:

E deja două și jumătate, și eu mai am încă multă treabă înainte de serbarea din grădină.

Și eu. Dar să spunem câteva cuvinte totuși despre Sigmund Freud (1856-1939).

A fost un filosof?

Îl putem considera, în orice caz, drept un filosof al culturii. Freud a studiat medicina la Universitatea din Viena. El și-a petrecut aici cea mai mare parte a vieții, exact într-o perioadă când viața culturală a Vienei cunoștea o foarte mare înflorire. S-a specializat devreme într-o ramură a medicinei care se numește neurologia. Către sfârșitul secolului XIX – și o perioadă în secolul XX – el a elaborat „psihologia profunzimilor” sau „psihanaliza”.

Să-mi explici mai amănunțit asta.

Prin psihanaliză înțelegem o descriere a vieții sufletești, în general – și, pe lângă aceasta, și o metodă de tratament pentru suferințele nervoase și psihice. Nu-ți voi da o imagine completă nici despre Freud și nici despre opera sa. Însă doctrina sa despre inconștient este importantă dacă vrei să înțelegi ce este un om.

Mi-ai și trezit interesul. Dă-i drumul!

Freud spune că există totdeauna o situație de tensiune între om și mediul în care trăiește el. Mai precis, o încordare – sau un conflict – între impulsurile și necesitățile acestui om însuși și cerințele pe care i le ridică în față mediul său. N-ar fi o exagerare dacă am spune că Freud a descoperit viața instinctuală a oamenilor. Asta îl face unul dintre reprezentanții importanți ai curentelor naturaliste, care erau atât de însemnate la sfârșitul secolului XIX.

Ce înțelegi tu prin „viața instinctuală” a oamenilor?

Nu totdeauna rațiunea ne ghidează acțiunile. Din cauza asta, omul nu este ființa rațională pe care raționaliștii secolului al optsprezecelea o prezentaseră cu atâta plăcere. Deseori, niște impulsuri iraționale ne determină gândurile, visele și faptele noastre. Aceste impulsuri iraționale pot da la iveală instincte sau necesități profund ascunse în noi. La fel de fundamentală cum e nevoia sugarului de a suga la sânul mamei este, de exemplu, și instinctul sexual al ființei omenești.

Înțeleg.

În sine, poate că aceasta nu a fost o descoperire nouă. Însă Freud a arătat că aceste necesități, atât de profund situate, se manifestă deghizate și atât de modificate, încât reziduuri culturale ne determină acțiunile fără ca noi să fim conștienți de ele. El a arătat, de asemenea, că și copiii mici au un fel de sexualitate. Această afirmare a unei sexualități a copiilor mici a trezit repulsia burgheziei subțiri din Viena și l-a făcut cu totul nepopular.

Nici nu mă miră.

Vorbim acum despre o epocă în care tot ceea ce avea de a face cu sexualitatea era un adevărat tabu. Freud intuise viața sexuală a copiilor prin practica sa de psihoterapeut. El avea deci o bază empirică pentru afirmațiile sale. El stabilise, de asemenea, că multe forme ale suferințelor psihice pot fi urmărite în timp, până la conflicte din epoca copilăriei. Treptat, el și-a dezvoltat o metodă de tratament pe care am putea-o denumi un fel de „arheologie sufletească”.

Ce vrei să spui cu asta?

Un arheolog încearcă să găsească urme într-un trecut îndepărtat, căutând prin diferite reziduuri culturale. Poate găsi un briceag din secolul al optsprezecelea. Mai adânc în pământ, ceva din secolul al paisprezecelea și încă mai înapoi, vreun ulcior din secolul al cincilea.

— Da?

— Psihanalistul poate „săpa”, cu ajutorul pacientului, în conștiința acestuia pentru a scoate la iveală trăirile care îi provocaseră cândva suferințele psihice actuale. Potrivit lui Freud, noi păstrăm adânc în noi toate amintirile trecutului.

Acum înțeleg.

Și atunci el poate descoperi o asemenea trăire urâtă, pe care pacientul a căutat totdeauna să o uite, dar care totuși zace undeva în adâncuri și care subminează forțele pacientului. Când o asemenea „trăire traumatică” e adusă

din nou în conștiință – și într-un fel îi e pusă în față pacientului – atunci el poate „termina” cu ea și deci poate redeveni sănătos.

Sună logic.

Dar merg prea repede. Întâi trebuie să vedem cum descrie Freud psihicul uman. Ai văzut vreodată un sugar?

Am un verișor de patru ani.

— Când venim pe lume, ne trăim foarte direct și fără nici o opreliște necesitățile fizice și psihice. Dacă nu ne primim laptele, țipăm. Asta facem și când ni s-au udat scutecele. Și dăm limpede glas când vrem căldură fizică sau apropierea de trupul altuia. Acest principiu instinctiv sau principiu al plăcerii Freud l-a numit Sine.

— În stadiul de sugar, noi suntem aproape numai Sine.

Mai departe!

Sinele persistă în noi și la maturitate, apoi de-a lungul întregii noastre vieți. Dar treptat, învățăm să ne controlăm plăcerile și prin aceasta să ne adaptăm mediului. Învățăm să ne punem de acord principiul plăcerii cu principiul realității. Freud spune că ne construim un Eu, care preia această funcție regulatoare. Deși știm că simțim plăcere într-o anumită situație, de la o anumită vârstă începând, nu ne mai putem trânti pur și simplu pe jos să țipăm până când ne sunt satisfăcute dorințele sau nevoile.

Bineînțeles că nu.

Dar se poate întâmpla ca să dorim ceva foarte mult și ca mediul ambiant să nu accepte această dorință. Atunci noi refulăm uneori dorințele. Aceasta înseamnă că încercăm să le împingem la o parte și să le uităm.

Înțeleg.

Freud mai ia în considerare o a treia instanță în psihicul omenesc: Încă de mici copii, suntem confrunțați cu exigențele părinților și ale mediului. Dacă facem ceva ce nu se cuvine, atunci părinții ne spun: „Lasă asta!” sau „Rușine să-ți fie!”. Și chiar ca oameni mari mai auzim ecoul unor asemenea pretenții și condamnări. Așteptările morale ale celor din jur par să pătrundă în noi și să devină o parte din noi înșine. Asta Freud a numit Supraeu.

Prin asta el înțelegea conștiința?

Ceea ce el numea „Supraeu” era presupus ca existând dimpreună cu conștiința. Dar Freud credea că Supraeul intervine și atunci când avem dorințe „murdare” sau „necuvenite”. Și nicidecum mai puțin în ceea ce privește dorințele erotice sau sexuale. Și – cum am spus – Freud a arătat că asemenea nepermise plăceri se instalează devreme, încă din prima copilărie.

— Explică, te rog!

Astăzi știm și vedem că, fiind încă mici, copiilor le place să-și atingă organele genitale. Putem observa asta în orice ștrand sau pe plajă. La vremea lui Freud, copiii de doi sau trei ani primeau pentru așa ceva câte o palmă peste degete. Copiii de pe atunci auzeau tot timpul câte un „Pfui!” sau „Lasă asta!” sau „Pune-ți mâinile deasupra plapumei!”.

Dar asta e total aiurea.

Astfel își dezvoltă oamenii sentimentul vinovăției legat de tot ce are de-a face cu organele genitale și sexualitatea. Și pentru că acest sentiment al vinovăției este transferat în Supraeu, mulți dintre oameni – Freud socotea că cei mai mulți – pe întreg parcursul vieții, vor raporta sentimentul de vinovăție la sexualitate. În același timp, Freud arăta că dorințele și necesitățile sexuale constituie o parte naturală și importantă a forței umane – și cu asta, draga mea Sofie, avem strânse laolaltă toate elementele necesare pentru un conflict de viață între plăcere și sentimentul vinovăției.

Dar nu crezi că, de la vremea lui Freud încoace, acest conflict s-a mai atenuat?

Asta, sigur. Dar mulți dintre pacienții lui Freud au trăit acest conflict cu atâta intensitate, încât ei au făcut ceea ce Freud numea nevroze. Una dintre pacientele lui, de exemplu, se îndrăgostise de cumnatul ei. Când sora ei a murit tânără în urma unei boli, ea se gândea, în timp ce sora ei era în agonie: „Acum el e liber și poate să se însoare cu mine!” Acest gând a intrat, firește, în contradicție cu Supraeul ei. Era atât de monstruos, încât ea l-a refuzat, cum spune Freud. Asta înseamnă că l-a împins în inconștient. Tânăra femeie s-a îmbolnăvit și a manifestat simptome grave de isterie, și când Freud i-a preluat tratamentul, a reieșit că ea uitase cu totul scena de la patul de moarte al surorii ei și dorința urâtă, egoistă, care se stârnise atunci în ea. Dar în timpul tratamentului, și-a reamintit de toate acestea. A retrăit momentul din care luase naștere boala și s-a făcut sănătoasă.

Acum înțeleg mai bine ce voiai să spui cu „arheologia sufletească”.

Atunci haide să încercăm o descriere în general a psihicului omenesc. După o lungă experiență în tratarea pacienților, Freud a ajuns să recunoască faptul că la oameni conștiința reprezintă numai o parte mică din psihicul lor. Ceea ce e conștient este doar asemenea vârfului unui iceberg care se ridică din apă. Sub suprafața apei – sau sub pragul conștiinței – se află subconștientul sau inconștientul.

Inconștientul este, deci, ceea ce se ascunde în noi și noi am uitat?

Nu păstrăm constant în conștiință toate trăirile și experiențele noastre de viață. Însă tot ceea ce am gândit sau am trăit și tot ce ne trece prin minte când reflectăm, Freud desemnează ca fiind preconștientul. Termenul „inconștient” definește pentru el tot ceea ce noi am refuzat. Adică tot ceea ce vrem negreșit să uităm, pentru că e „neplăcut”, „necuvenit” sau „dezgustător”. Dacă avem dorințe și poftă, care pentru conștiința noastră sau pentru Supraeul nostru sunt de nesuportat, atunci le împingem în subsol. La o parte cu ele!

Înțeleg.

Acest mecanism funcționează la toți oamenii sănătoși. Dar pentru unii, scoaterea gândurilor neplăcute sau interzise din conștiința noastră poate necesita un asemenea efort, încât ei se îmbolnăvesc. Cele eliminate în felul acesta caută iarăși și iarăși să urce la loc în conștiință, astfel încât trebuie folosită tot mai multă energie pentru a ascunde aceste impulsuri în fața criticii exercitate de conștiință. Când Freud și-a ținut, în 1909 în SUA, prelegerile

despre psihanaliză, el a explicat, printr-un exemplu simplu, modul în care funcționează acest mecanism al refulării.

Povestește!

El le-a spus ascultătorilor că ar trebui să-și imagineze că în sală s-ar afla un individ care îl deranjează pe el, vorbitorul, și caută să-l abată de la discursul său manifestându-se prin tot felul de obrăznicii, râzând, dând din picioare. S-ar putea ajunge într-o asemenea situație ca el să nu poată vorbi mai departe. Atunci, probabil că se vor ridica doi sau trei bărbați voinici și, după o scurtă încăierare, îl vor da pur și simplu afară din sală pe acest stânenitor al ordinii. El ar fi fost atunci „refulat”, respins, și vorbitorul ar putea să-și continue expunerea. Factorul de tulburare ar putea încerca, eventual, să reentre în sală, și atunci domnii respectivi și-ar duce scaunele la ușă și s-ar așeza acolo, o dată ce ar fi definitivat expulzarea, ca o linie de „rezistență”. Freud spunea că sala ar fi trebuit să reprezinte „conștientul”, iar holul în care ar fi fost expulzat elementul perturbator luat drept „inconștient”, și atunci am fi avut o imagine exactă a procesului de refulare.

— Și eu cred că e o imagine bună.

Sigur e că individul care a tulburat liniștea va vrea să reentre, Sofie. În orice caz, așa vor sta gândurile și impulsurile noastre refulate. Trăim sub presiunea constantă a gândurilor refulate, care încearcă să iasă, prin luptă, din inconștient. Din cauza asta spunem sau facem deseori lucruri pe care, la drept vorbind, „nu le luăm ca atare”. Și în felul acesta, inconștientul poate conduce sentimentele și acțiunile noastre.

Ai un exemplu?

Freud descrie mai multe asemenea mecanisme. Unul dintre ele este așa-numitul act ratat. Adică, spunem sau facem cu totul spontan ceva ce am refulat cândva înainte. El povestește, de exemplu, despre un salariat care a făcut un toast în onoarea șefului său, om care, după cât se părea, nu era foarte iubit.

Și?

S-a ridicat în picioare, a înălțat solemn paharul și a spus: „Vă invit să ne ciocnim în onoarea șefului nostru”.

O mică răutate.

Sigur e că șeful a văzut lucrurile altfel. Dar salariatul exprimase în felul acesta modul în care-l prețuia pe șeful său, anume deloc. Deschis, el n-ar fi îndrăznit să spună așa ceva. Ai vrea să mai ascuți un exemplu?

Sigur.

Într-o familie de pastori, cu multe fete frumoase și bine crescute, era așteptată într-o zi vizita episcopului. Și acest episcop avea un nas neobișnuit de mare. Fetelor li s-a atras în mod foarte serios atenția să nu pomenească în vreun fel de nasul acela lung. Copiii mici se dau de gol repede cu asemenea remarci, tocmai pentru că la ei mecanismul de refulare nu e încă atât de intrat în obișnuință.

— Da?

Episcopul a sosit acasă la pastor, și încântătoarele domnișoare și-au dat toată osteneala să nu spună nimic despre nasul lui cel lung. Mai mult încă: ele nici nu se uitau la nasul respectiv; se străduiau să uite cu totul de el. Dar se gândeau toată vremea la asta. Și la un moment dat, una dintre fetițele cele mici urma să servească zahărul la cafea. Ea s-a oprit în fața venerabilului episcop și a spus: N-ați dori puțin zahăr pentru nasul dumneavoastră?

Penibil.

Uneori se întâmplă să raționalizăm. Asta vrea să spună că atât față de noi, cât și față de alții, acceptăm o atitudine diferită dictată de circumstanțe și nu de realitatea faptelor. Pentru ei aceasta este penibilă.

Un exemplu, te rog.

Pot să te hipnotizez, să spunem, ca să te fac să deschizi fereastra. Îți comand deci să te scoli și să deschizi fereastra atunci când voi bate cu degetele în tăblia mesei. Bat cu degetele în masă – și tu deschizi fereastra. Pe urmă, te întreb de ce ai deschis fereastra. Poate că ai să răspunzi că ți-era prea cald. Dar nu acesta a fost motivul real. Tu nu vrei să recunoști că ai dat ascultare ordinului meu hipnotic. Atunci tu „raționalizezi”, Sofie.

Înțeleg.

Se întâmplă aproape zilnic ca noi să comunicăm unii cu alții în asemenea feluri cu două înțelesuri.

Ți-am spus de vărul meu de patru ani. Nu cred că el are prea mulți prieteni cu care să se joace, în orice caz se bucură mult când mă duc în vizită la el. Odată i-am spus că trebuie să mă duc repede acasă, la mama. Și știi ce mi-a răspuns.

Spune!

„Ea-i o proastă”, a spus.

Da, acesta e într-adevăr un exemplu din ce înțelegem prin raționalizare. Micuțul nu a vrut să spună ce a ieșit. El voia să spună că e o prostie că trebuie să pleci repede, și îi venea puțin greu să spună asta cu glas tare. Dar se mai întâmplă să și proiectăm în afară.

Trebuie să-mi traduci.

— Prin proiecție, înțelegem că anumite însușiri pe care noi înșine căutăm să le refulăm le transferăm în alte direcții. Un avar adevărat simte o plăcere să spună despre alții că sunt cărpănoși. Cineva care nu vrea să recunoască faptul că se gândește mult la chestiunile sexuale se enervează poate primul de faptul că alții se gândesc numai la sex.

— Înțeleg.

— Freud credea că viața noastră de toate zilele e literalmente încărcată de asemenea acțiuni inconștiente. Mereu uităm de numele anumitor persoane, ajungem să ne tragem de haine și să ne enervăm, sau împingem la întâmplare obiectele încoace și încolo prin cameră. Și se poate întâmpla să ne poticnim literalmente de propriile noastre cuvinte și să ne pomenim că ne ia gura pe dinainte în feluri, care, la prima vedere, ar părea nevinovate, dar care nu sunt deloc așa. Freud, în orice caz, nu consideră asemenea lapsusuri de limbă ca

fiind atât de nevinovate și întâmplătoare cum credem noi. El spune că trebuie considerate ca simptome. Asemenea acte ratate sau acte la întâmplare, spunea el, ar putea să ne trădeze gândurile cele mai secrete.

De acum încolo am să-mi gândesc foarte serios fiecare cuvânt.

Dar n-ai să poți evita impulsurile tale inconștiente. Arta constă tocmai în a nu ne strădui prea tare atunci când împingem lucruri neplăcute în subconștientul nostru. E ca atunci când vrei să astupi gaura unei vizuine de șoarece de câmp. Poți să fii sigură că șoarecele va apărea în altă parte, undeva în grădină. Cel mai sănătos e să lași întredeschisă ușa dintre conștient și subconștient.

— Dacă închidem de tot ușa, ne putem provoca suferințe psihice?

— Da. Un nevrozat își cheltuiește tocmai prea multă energie în încercarea de a-și izgoni din conștient lucrurile neplăcute. Deseori un astfel de om trebuie să-și refuleze anumite trăiri. Freud le numește și traumata. Cuvântul „trauma” e grecesc și înseamnă „răni”.

Înțeleg.

În tratamentele sale, Freud încerca să deschidă cu precauție acea ușă închisă – sau poate să deschidă o altă ușă. El încerca, prin conlucrarea cu pacientul, să readucă la lumină trăirile refulate. Pacientul nu e conștient că el refulează. Totuși el poate dori ca medicul – sau „analistul”, cum se spune în psihanaliză – să-l ajute să găsească drumul spre traumele ascunse.

Și cum procedeză în sensul acesta medicul?

Freud numea asta tehnica liberei asocieri. Aceasta înseamnă că pacienții se instalează foarte comod și sunt lăsați să vorbească numai despre ce le trece prin gând – indiferent cât de neimportante, întâmplătoare, neplăcute sau penibile ar putea fi lucrurile acestea. Arta constă tocmai în a frânge „piedica” sau „controlul” care a provocat trauma. Căci pacienții se ocupă de aceste traume în orice clipă – numai că nu în mod conștient.

Cu cât te străduiești să uiți ceva, cu atât te gândești inconștient la acel lucru?

Tocmai. Din cauza asta e important să dai atenție semnalelor inconștientului. „Calea regală” în inconștient duce, potrivit lui Freud, prin visele noastre. Una dintre operele sale cele mai importante este cartea Interpretarea viselor, apărută în anul 1900. El arăta acolo că visele nu sunt întâmplătoare. Prin vise, gândurile noastre inconștiente încearcă să se comunice conștiinței noastre.

Povestește mai departe!

După ce a strâns ani întregi experiențe de la pacienții săi – și nu în ultimul rând după ce și-a analizat propriile vise – Freud a explicat că toate visele sunt, în realitate, vise de împlinire a unor dorințe. La copii, lucrul putea fi ușor de observat spunea el. Ei visează încă la înghețată și la dulciuri. Dar la oamenii maturi se întâmplă adesea că dorințele pe care visul vrea să ni le îplinească se travestesc. Căci chiar când dormim, există o cenzură severă pentru ceea ce noi credem că ne putem permite. Când dormim, această

cenzură, sau acest mecanism de refulare este mai slab decât în starea de trezie – dar destul de puternic, totuși, pentru a ne deforma în vis dorințele pe nu vrem să ni le recunoaștem.

Și din cauza asta visele trebuie interpretate?

Freud arată că trebuie să deosebim între visul, așa cum ni-l amintim dimineața următoare, și semnificația sa propriu-zisă. Imaginile visului însuși – filmul celor visate – el le definește ca fiind conținutul manifest al visului. Conținutul visului dezvăluit își aduce materia și recuzita din ziua precedentă, însă visul are și o semnificație mai profundă, care îi e ascunsă conștientului. Și asta numește Freud gândurile latente ale visului; gândurile acestea ascunse, despre care tratează în fond visul, pot proveni dintr-o epocă foarte îndepărtată în trecut – de exemplu, prima noastră copilărie.

Trebuie deci să analizăm visul pentru a înțelege despre ce e vorba într-adevăr.

Da, și bolnavii trebuie să facă asta împreună cu terapeutul lor. Dar nu medicul interpretează visul. Asta nu o poate face decât cu ajutorul pacientului. Medicul intervine în această situație doar ca o moașă socratică care ajută la interpretare.

Înțeleg.

„Transformarea gândurilor latente” ale visului în „conținut manifest al visului” Freud o numește travaliu al visului. Putem vorbi despre un proces de „mascare” sau „codificare” a acțiunii propriu-zise a visului. În interpretarea visului, trebuie să parcurgem un proces de sens contrar pentru a afla „tema” propriu-zisă a visului, adică „a demasca” sau „decodifica” „motivul” visului.

Poți să-mi dai un exemplu?

— În cărțile lui Freud mișună literalmente asemenea exemple. Dar putem să ne gândim noi înșine la un exemplu simplu și foarte freudian. Când un băiat tânăr visează că verișoara lui îi dăruiește două baloane.

— Da?

— Nu, acum trebuie să încerci tu însăși interpretarea visului.

— Hmm. Atunci „conținutul manifest al visului” este exact ce ai spus tu: Verișoara lui îi dăruiește două baloane.

— Mai departe!

— Și ai mai spus că recuzita visului e luată deseori din experiența din ajun. Deci, dacă cu o zi înainte el a fost la bălci – sau a văzut în ziar o fotografie cu baloane.

— Da, se poate, dar ajunge și dacă el a auzit doar cuvântul „balon” sau a văzut orice altceva care l-ar fi putut face să se gândească la baloane.

Dar ce sunt „gândurile latente ale visului” – deci lucrul despre care e vorba cu adevărat în acest vis?

Tu ești aici interpreta visului.

Poate că el își dorește, pur și simplu, două baloane?

Nu, asta e imposibil. Dar tu ai dreptate, în măsura în care visul trebuie să-i împlinească o dorință. Un om matur nu-și dorește, oricum, cu ardoare două baloane. Și dacă da, atunci nu ar mai fi nevoie să viseze despre asta.

Atunci. Atunci eu cred așa: în realitate, el o dorește pe verișoara lui și cele două baloane sunt sânii ei.

Da, asta e o explicație mai probabilă. E de presupus că el resimțea această dorință ca pe un lucru penibil.

Așadar, visele noastre fac ocolul folosind baloanele sau ceva de genul acesta?

Da. Freud spunea că visul este o împlinire deghizată a unor dorințe refulate. Ceea ce refulăm noi poate să se fi schimbat de la vremea când Freud era medic la Viena. Totuși mecanismul travestirii rămâne mereu același, intact.

Înțeleg.

Psihanaliza lui Freud și-a câștigat o mare importanță în anii douăzeci – mai ales în ce privește tratamentul nevrozelor. Teoria inconștientului a fost foarte importantă pentru artă și literatură.

Vrei să spui că artiștii se preocupă acum mai mult de viața sufletească inconștientă a oamenilor?

Exact. Deși literatura ultimilor zece ani ai secolului XIX era dominată de așa ceva – chiar înainte ca psihanaliza lui Freud să fi fost cunoscută. Asta înseamnă, pur și simplu, doar că n-a fost o întâmplare faptul că psihanaliza lui Freud a apărut exact în 1890.

Vrei să spui că plutea în aerul epocii?

Freud nu credea că el ar fi inventat, ca să spunem așa, un fenomen cum ar fi refularea, actul ratat sau raționalizarea. El a fost doar primul care a introdus asemenea experiențe de viață în psihiatrie. Și tot el a fost în măsură să dea exemple literare foarte bune pentru a-și explica teoria. Dar, cum am spus, începând cu anul 1920, psihanaliza lui Freud a influențat direct arta și literatura.

În ce fel?

Scriitorii și pictorii au încercat acum să folosească forțele inconștiente în munca lor creatoare. Asta a fost valabil mai ales pentru așa-numiții suprarealiști.

Ce înseamnă asta?

Suprerealismul e un cuvânt francez ce poate fi tradus cu „suprerealitate”. În 1924, Andre Breton a publicat un „manifest suprarealist”. El arăta acolo că arta trebuie să se producă din inconștient, căci numai astfel artistul își poate scoate la lumină, în inspirație deplin liberă, imaginile visului și se poate strădui să atingă o „suprerealitate” în care să fie depășite deosebirile între vis și realitate. De fapt, poate fi foarte important pentru un artist să distrugă cenzura conștientului, pentru ca astfel cuvintele și imaginile să izvorască libere.

Înțeleg.

Freud adusesese, într-un anumit sens, dovada că toți oamenii sunt artiști. Un vis este o mică operă de artă și în fiecare noapte noi creăm vise. Pentru a

interpreta visele pacienților săi, Freud trebuise să se lupte, literalmente, deseori prin practica folosirii simbolurilor – cam în felul în care noi interpretăm o imagine sau un text literar.

Și noi visăm chiar în fiecare noapte?

Cercetările mai noi arată că, în douăzeci la sută din timpul în care dormim, visăm, și asta înseamnă două sau trei ore în fiecare noapte. Dacă în asemenea faze suntem tulburați, reacționăm cu nervozitate și cu iritare. Aceasta înseamnă, nici mai mult nici mai puțin, decât că toți oamenii au o nevoie înăscută să dea expresie artistică situației lor existențiale. Visul vorbește despre noi. Noi facem regia, strângem laolaltă toată recuzita, jucăm toate rolurile. Oamenii care susțin că nu se pricep deloc la artă se cunosc prost.

Înțeleg.

Freud adusese, de asemenea, și o dovadă impresionantă despre cât de fantastică este conștiința noastră. Lucrul său cu pacienții l-a convins că noi păstrăm adânc în conștiința noastră tot ceea ce am văzut și am trăit vreodată. Și toate aceste impresii le putem scoate iarăși la lumină. Când avem ceea ce se cheamă o „cortină de fier”, iar mai târziu ne stă ceva pe limbă și nu mult după aceea, ceva „ne vine deodată” în gând – atunci vorbim despre ceva care se afla în inconștient și care, deodată, s-a strecurat îndărăt în conștiință printr-o ușă întredeschisă.

Uneori e nevoie de foarte mult timp.

Asta o știu limpede toți artiștii. Dar apoi toate ușile și sertarele de arhivă par să se fi deschis larg. Totul curge în voie atunci – și putem să ne alegem exact cuvintele și imaginile de care avem nevoie. Acest lucru se petrece în momentele în care am deschis puțin mai larg ușa spre inconștient. Iar aceasta o putem numi „inspirație”, Sofie. Atunci avem senzația că ceea ce desenăm sau scriem nu mai vine de la noi înșine.

Trebuie să fie o senzație minunată.

Dar e foarte sigur că ai trăit-o tu însăși. Putem observa această stare de inspirație, de exemplu, la copiii foarte obosiți. Se întâmplă că unii copii sunt atât de obosiți, încât par deodată foarte treji și lucizi. Brusc, ei încep să vorbească – și par să scoată din amintire cuvinte pe care nu le învățaseră niciodată. Firește că le învățaseră. Ele erau „latente” în conștiința lor, însă de-abia acum – când atenția și cenzura nu se mai exercită – ele ies la iveală. Și pentru artist poate fi important că rațiunea și reflecția nu au permisiunea să cerceteze lumea inconștientului. Să-ți povestesc o mică parabolă care ilustrează asta?

Sigur!

Există o fabulă foarte serioasă și foarte tristă.

Spune-o!

A fost odată un miriapod care putea dansa absolut fantastic cu cele o mie de picioare ale lui. Când dansa, se strângeau toate animalele pădurii să se uite

la el și toate erau cât se poate de impresionate de arta sa coregrafică. Numai un singur animal nu putea să sufere dansul miriapodului: o broască râioasă.

Asta era doar invidie.

Cum să fac eu ca miriapodul ăsta să termine cu dansurile, se gândea ea. Nu putea să spună, pur și simplu, că nu-i plăcea dansul. Și nici nu putea să susțină că ea ar fi dansat mai bine, căci n-avea să o creadă nimeni. În cele din urmă, a clocit un plan diabolic.

Să auzim!

— S-a așezat și i-a scris miriapodului o scrisoare. „O, nemaipomenitele miriapod!” scria acolo. „Eu sunt o admiratoare devotată a artei tale înalte. Și aș vrea tare mult să știu cum faci. Îți ridici adică piciorul numărul 228 din stânga și pe urmă piciorul drept numărul 59? Sau îți începi dansul când îți ridici piciorul drept cu numărul 26 și abia apoi piciorul drept cu numărul 499? Aștept răspunsul tău. Salutări prietenești, Broasca.”

— Pfui, drace!

— Când miriapodul a primit scrisoarea aceasta, a stat să se gândească pentru prima dată în viața lui ce mișcări făcea exact dansând. Care picior și-l mișca primul? Și care picior venea apoi? Și ce crezi că s-a întâmplat?

— Cred că miriapodul n-a mai dansat niciodată.

— Da, ăsta a fost rezultatul. Exact asta se întâmplă când gândirea înăbușă fantezia.

— A fost într-adevăr o poveste tristă.

Pentru un artist poate, deci, să fie important „să-și dea drumul” în arta sa. Suprarealiștii au încercat să se folosească de acest adevăr și să se pună într-o situație în care totul să vină de la sine. S-au așezat în fața unei foi albe de hârtie și au început, pur și simplu, să scrie fără să se mai gândească la ce anume scriau. Asta numeau ei scriere automată. Termenii veneau, la drept vorbind, de la ședințele de spiritism, în care „medium”-ul crede că spiritul decedatului îi conduce pana. Dar problema asta o vom discuta mâine.

Bine.

— Și artistul suprarealist este, într-un anume sens, medium, adică mijlocitor sau factor intermediar. El este medium pentru propriul său subconștient. Probabil în orice proces creator se află un element inconștient. Căci ce este exact lucrul acela pe care-l numim „creativitate”?

Nu înseamnă „a fi creator” atunci când creezi ceva nou?

Cam așa ceva. Și acest lucru se petrece printr-un joc fin combinat al fanteziei și rațiunii. Mult prea des rațiunea înăbușă fantezia. Și asta e rău, căci fără fantezie nu se poate ivi nimic nou. Eu văd fantezia ca pe un sistem darwinist.

Îmi pare rău, dar asta n-am înțeles-o.

Darwinismul arată că în natură se naște un mutant după altul. Dar numai puțini dintre acești mutanți sunt cu adevărat necesari pentru natură. Numai câțiva au o șansă de viață.

Da?

Cam așa e și atunci când ne gândim, când suntem inspirați și avem multe idei noi. Unul după altul acești „mutanți ai gândului” iau naștere în conștiința noastră. În orice caz, atunci când nu ne exercităm o cenzură mult prea strictă. Dar numai pentru puține dintre aceste asemenea gânduri găsim întrebuințare cu adevărat. Aici își intră rațiunea în drepturi. Căci și ea are, firește, o funcție importantă. Când punem pe masă recolta zilei întregi nu trebuie să uităm selecția.

Asta e o comparație nemaipomenită.

Imaginează-ți că tot ce ne vine prin minte, deci fiecare fulger de gândire, ar avea voie să ne treacă pe buze! Sau să iasă din carnetul nostru de note, sau afară din sertarul mesei de scris. Lumea s-ar îneca foarte curând într-un noian de impresii întâmplătoare. Și n-ar mai exista nici o selecție, Sofie.

Și rațiunea le alege, din aceste multe impresii, pe cele mai bune?

Da, sau nu crezi că o face? Poate că imaginația creează ceva nou, dar nu fantezia face alegerea propriu-zisă. Nu fantezia e cea care „compune”. O compoziție – și fiecare operă de artă este o compoziție – ia naștere dintr-un joc uimitor de combinații între imaginație și rațiune, sau între simțire și gândire. Într-un proces creator există totdeauna un element întâmplător. Într-o anumită fază, poate fi important să nu închidem calea unor asemenea impresii întâmplătoare. Oaia trebuie și ea lăsată o dată în libertate, înainte de a fi dusă la păscut.

Alberto rămase tăcut o vreme, privind pe fereastră. Sofie îi urmări privirea și văzu o mulțime de făpturi ciudate mișunând pe malul micului lac. Era acolo o adevărată orgie de personaje ca din Disney, de toate culorile și formele.

— Uite-l pe Langbein, spuse ea. Și Donald cu nepoții lui. Și Dolly. Și unchiul Skruue. Îi vezi pe Snipp și Snapp? Și veverițele. Nu-i vezi? N-auzi ce spun, Alberto? Și uite-i acolo pe Mickey șoricelul și Petter Smart!

Alberto se întoarse spre ea.

Da, e trist, copila mea.

Ce vrei să spui cu asta?

Noi stăm aici și devenim niște victime fără apărare ale oricărei fantezii, dacă se întâmplă ca maiorul „să-și dea drumul”. Dar e, firește, vina mea. În fond, eu am început să vorbesc despre jocul liber al fanteziei și imaginației.

Nu trebuie să-ți reproșezi acum.

Voiam, la drept vorbind, să spun că imaginația este importantă și pentru noi, filosofii. Pentru a putea gândi ceva nou trebuie să avem curajul să „ne dăm drumul”. Dar cred că m-am exprimat puțin cam prea vag.

Nu ți-o ia nimeni în nume de rău.

Voiam să mai spun ceva despre semnificația pe care o poate avea o meditație tăcută. Și acum vine asta cu prostiile lui bălțate. Ar trebui să-i fie rușine!

Acuma ești ironic?

El recurge la ironii, nu eu. Dar am totuși o consolare, și aceasta este și piesa esențială în planul meu.

Chiar că nu mai înțeleg nimic din ce spui.

— Am vorbit despre vise. Și chiar asta are un fel de suflu de ironie. Căci ce suntem noi altceva decât imagini visate de maior?

— Oh.

Și totuși există ceva pe care el nu l-a luat în seamă.

Ce ar putea să fie?

Poate că el însuși e dureros de conștient de propriile lui vise. El este informat de tot ceea ce spunem și facem noi, așa cum cel care visează își amintește de conținutul manifest al visului. El e cel care conduce pana scriind. Dar chiar dacă își aduce aminte de tot ce vorbim noi unul cu altul, el nu e totuși niciodată treaz pe deplin.

Ce vrei să spui?

El nu cunoaște gândurile latente ale visului, Sofie. El uită că aici e vorba și de un vis travestit.

Sună de-a dreptul nostim!

Asta simte și maiorul. Tocmai pentru că nu-și cunoaște propriul limbaj al viselor. Și asta trebuie să ne bucure. Asta ne dă și nouă puțină libertate. Cu libertatea asta, o să ne fie cu puțință să ieșim din conștientul lui lipicios, asemenea unor șoareci curajoși, care într-o zi caldă ies să se joace în lumina soarelui.

Crezi tu că putem să facem așa ceva?

Trebuie s-o facem. În mai puțin de două zile, eu am să-ți dărui ție un cer nou. Și atunci maiorul n-are să mai știe unde sunt șoarecii ăștia, sau când au să apară iarăși pe undeva.

Chiar dacă am fi imagini din vise, eu oricum sunt fiica cuiva. E ora cinci, acum trebuie să mă întorc ca să pregătesc serbarea din grădină.

Mmmm. Poți să-mi faci un serviciu pe drum?

Ce anume?

Încearcă să atragi atenția mai mult decât de obicei. Dă-ți puțină osteneală ca maiorul să nu te lase din ochi pe tot drumul de întoarcere. Încearcă să te gândești la el, când ajungi acasă – și atunci, și el are să se gândească la tine.

Și la ce ajută asta?

Atunci eu pot lucra în toată liniștea la planul meu secret. Eu mă scufund adânc de tot în subconștientul maiorului, Sofie. Și rămân acolo până ne revedem.

EPOCA NOASTRĂ.

Omul este condamnat la libertate.

Deșteptătorul arăta ora 23,55. Hilde rămăsese cu ochii țintă la tavan. Încearca să lase drum liber asociațiilor de idei. Ori de câte ori se oprea în mijlocul unui lanț de idei și gânduri, încerca să se întrebe de ce nu gândea mai departe.

Doar n-o fi vrut să refuleze ceva?

Dacă acum ar fi putut să-și abolească complet cenzura, poate că ar fi putut să viseze cu ochii deschiși. Gândul acesta era cam înfricoșător.

Cu cât încerca mai tare să se destindă și să se deschidă gândurilor și imaginilor proprii, cu atât avea mai mult sentimentul că era în coliba maiorului, lângă lac, în pădure.

Ce clocea oare acum Alberto? De fapt – firește că tatăl ei clocise că Alberto clocea ceva. Dar oare el însuși știa ce avea să fie asta? Poate că încerca să-și lase în atât de mare măsură frâul liber, că până la urmă Alberto avea să-l ia prin surprindere și pe el însuși?

Nu mai rămăseseră multe pagini. Oare să se uite acuma la sfârșit? Nu, asta ar fi însemnat că trișează. Dar mai era ceva: Hilde nu era convinsă că ce avea să se întâmple pe ultima pagină fusese deja hotărât.

Nu era acesta un gând ciudat? Clasorul se afla aici – tatăl ei nu ar fi avut posibilitatea să mai adauge ceva. Dacă nu cumva Alberto avea să le pregătească vreo surpriză.

În orice caz, Hilde avea ea însăși să ofere asemenea surprize. Asupra ei, el nu avea nici un fel de control. Dar avea ea oare vreun control asupra ei însăși?

Ce era conștiința? Nu era oare aceasta una dintre marile enigme ale universului? Ce era amintirea? Ce anume face ca noi să ne „amintim” de tot ceea ce am văzut și am trăit? Ce fel de mecanism ne face ca în fiecare noapte să creăm, ca printr-o vrajă, niște vise asemenea basmelor? În timp ce medita la aceste întrebări, ea își închidea din când în când ochii. Pe urmă și-i deschidea și privea iarăși spre tavan. Până la urmă uită să-i mai deschidă.

Dormea.

Când fu deodată trezită de țipetele pescărușilor, deșteptătorul arăta 6,66. Era o oră nostimă! Hilde sări din pat. Ca întotdeauna, se îndreptă spre fereastră și privi peste golful de sub ea. Îi devenise o obișnuință să facă asta, vara ca și iarna.

Pe când sta acolo să privească afară, avu deodată senzația că în cap îi explodase o cutie cu culori. Își aminti ce anume visase. Dar fusese ceva mai mult decât un vis normal. Avusese culori și contururi atât de vii.

Visase că tatăl ei se întorcea din Liban și că întregul vis era ca o continuare a visului Sofiei când ea găsisse pe ponton cruciulița de aur.

Hilde fusese așezată pe treaptă, exact ca în visul Sofiei. Și apoi auzise o voce nefiresc de slabă, care-i șoptea: „Mă numesc Sofie”. Hilde rămăsese complet nemișcată pentru a-și da seama de unde venea vocea aceasta, care acum vorbea mai departe – era ca o șoaptă uscată, nefiresc de slabă, așa, ca și când i-ar fi vorbit o insectă. „Doar nu ești nici oarbă, nici surdă, ce Dumnezeu!”. În momentul următor tatăl ei intrase în grădină în uniforma lui de militar ONU. „Micuță Hilde”, strigase el. Hilde îi fugise în întâmpinare și se agățase de gâtul lui. Cu asta se terminase visul.

Îi venură în minte câteva versuri dintr-o poezie de Arnulf Rverland:

M-am trezit într-o noapte dintr-un vis minunat, O voce părea să-mi vorbească, Departe ca un curent subteran.

Și m-am ridicat: Ce vrei de la mine?

Scurtă vreme după aceea, mama ei intră în cameră.

Salut! Te-ai trezit?

Nu știu.

Mă întorc ca de obicei, cam pe la patru.

Bine.

Îți urez petrecere bună, Hilde.

— Mulțumesc!

Când Hilde o auzi pe mama ei plecând, se aruncă iarăși pe pat și deschise clasorul.

„Eu mă scufund adânc de tot în subconștientul maiorului, Sofie. Și rămân acolo până ne revedem”.

Așadar Hilde citi mai departe. Simți, pipăind cu arătătorul mâinii drepte, că într-adevăr nu-i mai rămăseseră decât câteva pagini.

Când Sofie părăsi coliba maiorului, mai văzu câteva dintre siluetele Disney jos lângă lac, dar ele păreau să se risipească pe măsură ce se apropia de ele. Când ajunse la barcă, dispăruseră oricum.

Vâslind – după ce, ajunsă pe celălalt mal, trăsesse barca printre trestii – încerca să facă tot felul de strâmbături și să dea provocator din mâini. Trebuia doar să atragă atenția maiorului asupra ei, pentru ca Alberto să poată sta mai departe neobservat în coliba maiorului.

Pe când alerga prin pădure, încercă și câteva salturi mai sprintăre. Apoi căută să meargă precum o marionetă trasă de sfori. Pentru ca maiorul să nu se plictisească cu ea, începu în același timp să și cânte.

O dată se opri locului și se gândi care ar fi putut fi, la urma urmei, planul lui Alberto. Se surprinse singură reflectând la asta și o muștră atât de tare conștiința, încât se cățăără într-un copac.

Sofie se urcă în acel copac cât de sus fu în stare. Când ajunse aproape de vârf, își dădu seama deodată că n-avea să mai fie în stare să se dea jos imediat. Trebuia să încerce ceva mai târziu – dar nici nu putea să rămână așa, cu inima împăcată, acolo sus. Căci maiorul avea să se plictisească tot uitându-se la ea, și avea să se ocupe din nou de Alberto să vadă ce făcea și el.

Sofie își flutură de câteva ori mâinile, de vreo două ori încercă să cânte ca un cocoș, și în cele din urmă scoase și câteva chiote. Pentru ultima dată în existența ei de cincisprezece ani, Sofie scotea acum adevărate iodlere. Și tocmai de aceea era mulțumită de rezultat.

Mai încercă o dată să coboare din pom, dar se părea că rămăsesese acolo. Apoi apăru brusc o găscă mare care se lăsă pe o creangă, tocmai cea de care se agățase Sofie. După ce văzuse o ceată întregă de ale lui Disney, pe Sofie n-o mai surprinse câtuși de puțin când găscă îi adresă cuvântul.

Pe mine mă cheamă Martin, spuse găscă. La drept vorbind, eu sunt găscan domestic, dar în mod excepțional astăzi vin cu găștele sălbatice din

Liban. S-ar părea că, fără vreun ajutor de la cineva, n-ai să mai poți coborî din copacul acesta.

Dar tu ești prea mic ca să mă poți ajuta, răspunse Sofie.

Asta e o concluzie pripită, tânără domnișoară. Tu ești prea mare.

Dar e același lucru.

De altfel, poate că te interesează să afli că eu am purtat în spinarea mea un băiat de țărani prin toată Suedia. El se numea Nils Holgersson.

Eu am cincisprezece ani.

Și Nils avea paisprezece. Un an mai mult sau mai puțin nu are nici o importanță.

Și cum ai putut să-l ridici de jos?

I-am tras o palmă pe cinste, și atunci el a leșinat. Când și-a venit în fire, era mic exact cât un pitic din poveste.

Atunci poate că vrei să încerci să-mi tragi și mie o palmă. Adevărul e că nu pot să rămân veșnic aici sus. Sâmbătă eu sunt gazda unei serbări filosofice într-o grădină.

Asta e interesant. Aici e vorba într-adevăr de o carte de filosofie. Când am zburat cu Nils Holgersson peste toată Suedia, am făcut o escală în Marbacka în Varmland. Acolo, Nils a întâlnit o bătrână care de mult voia să scrie o carte despre Suedia, care să le facă plăcere copiilor de școală. Trebuia să fie plină de învățăminte și să cuprindă tot adevărul, spunea ea mereu. Când a auzit toate lucrurile pe care le trăise Nils, se hotărî să scrie despre ce văzuse el, instalat acolo, pe spinarea unei găște.

E într-adevăr uimitor!

Ca să spun drept, era și puțină ironie aici. Pentru că noi eram deja acolo, înăuntru, în cartea aceea.

Dintr-o dată, Sofie simți că o izbește ceva peste obraz. Și în clipa următoare, ea se făcuse mică de tot, copacul i se părea acum o întregă pădure, iar găscanul era mare cât un cal.

Așa, și acum hai cu mine, spuse găscanul.

Sofie alunecă de-a lungul crengii și se cațără pe spinarea găscanului. Penele lui erau moi, dar acum, când ea era atât de mică, mai degrabă o înțepau decât o gădilau.

De-abia se așezase mai bine și găscanul își luă zborul. Zburau acum sus, deasupra copacilor. Sofie privea în jos peste lac și spre coliba maiorului. Acolo era Alberto și urzea planuri complicate.

— Trebuie să ne mulțumim cu o mică priveliște, spuse găscanul și bătea tare din aripi.

Apoi se așeză la pământ, la picioarele arborelui în care Sofie se cățăraseră cu puțin înainte. Când găscanul se așeză pe pământ, Sofie se rostogoli din spinarea lui. După ce făcu vreo două tumburi prin bălării, ea se ridică în picioare. Și, uimită, constată că era iarăși de înălțimea ei normală.

Găscanul îi dădu de două ori ocol, cu mersul lui legănat.

— Mii de mulțumiri pentru ajutorul tău, spuse Sofie.

Asta a fost o nimica toată. Nu spuneai că aici e o carte de filosofie?

Nu, asta ai spus tu.

În fond, tot acolo ajungem. Dacă ar fi fost după mine, te-aș fi dus în zbor prin întreaga istorie a filosofiei, așa cum l-am purtat pe Nils Holgersson prin toată Suedia. Am fi putut face ocoluri prin Milet și Atena, Ierusalim și Alexandria, Roma și Florența, Londra și Paris, Jena și Heidelberg, Berlin și Copenhaga.

— Mulțumesc, ajunge.

— Dar chiar și pentru un găscan ironic ar fi fost o realizare să străbată astfel, în zbor, secolele. Să plutești peste districtele Suediei e mai simplu.

Cu asta, găscanul își luă avânt – și dispăru în văzduh.

Sofie era cu totul istovită, dar când, mai târziu, se strecură prin gaura din gardul viu, se gândea că, fără îndoială, Alberto fusesse mulțumit cu manevra asta a ei de abatere a atenției. În această oră din urmă, maiorul nu mai avusese timp să se gândească la Alberto. Decât dacă ar fi suferit de o formă gravă de scindare a personalității.

Sofie tocmai intrase în casă când se întoarse și mama ei de la serviciu. Asta o salvă de la mărturisirea că un găscan domestic o ajutase să se dea jos dintr-un copac.

După ce mâncară, se apucară de pregătirile pentru serbarea din grădină. Coborâră din pod o tăblie de masă lungă de aproape patru metri și o duseseră în grădină. Apoi urcară iarăși, aduseră caprele care urmau să susțină tăblia.

Voiau să aștearnă masa sub pomii fructiferi. Tăblia aceasta mare fusese folosită ultima oară la cea de a zecea aniversare a nunții părinților. Pe atunci, Sofie era în vârstă de opt ani, dar își mai amintea bine de marea serbare din grădină, la care luaseră parte toți prietenii și cunoscuții care se mai puteau mișca pe picioarele lor.

Prognoza vremii era foarte favorabilă. De la furtuna aceea urâcioasă cu o zi înaintea zilei de naștere a Sofiei, nu mai căzuse nici o picătură de ploaie. Dar se hotărâră să mai aștepte totuși până sâmbătă dimineața ca să întindă fața de masă și să scoată tacâmurile. Mama Sofiei era, oricum, mulțumită că masa fusese adusă în grădină.

Seara mai târziu, puseră la copt chiflele și franzelele. Aveau să servească pui fripți și salată. Și limonadă. Sofiei îi era foarte teamă că unii dintre băieții din clasa ei ar fi putut aduce bere; dacă se temea de ceva, erau scandalurile.

Când Sofie se retrase la culcare, mama ei vru să se mai asigure o dată că Alberto avea să vină într-adevăr la serbare.

Sigur că vine. A promis chiar că va prezenta și un anume artificiu filosofic.

Un artificiu filosofic? Ce mai e și asta?

Păi. Dacă ar fi scamator, ar face probabil un număr de prestidigitație, ar scoate poate un iepure alb dintr-un joben negru.

Tot de-astea?

Dar, ca filosof, are să facă o scamatorie filosofică. În fond, e o serbare filosofică de grădină.

Astea-s filosofii!

Te-ai gândit să contribui și tu cu ceva?

Sigur, Sofie. Ceva să aduc și eu.

O cuvântare?

Nu, nu-ți pot spune dinainte. Noapte bună!

Dimineața următoare, Sofie fu trezită devreme de mama ei, care voia să-i mai spună: „Succes!”, înainte de a pleca la serviciu. Îi dădu Sofiei o mică listă cu lucrurile pe care trebuia să le cumpere din oraș pentru serbare.

Abia plecase, că sună telefonul. Era Alberto. Înțelegea el când Sofie rămânea singură acasă.

— Ce-ți face planul secret?

— Sst! Nu sufla nici un cuvânt. El nu trebuie să aibă nici mai mică posibilitate să-și facă gânduri cu așa ceva.

— Cred că ieri am reușit foarte bine să-i abat atenția.

— Da, a fost frumos.

— Cu filosofia ce faci?

— De asta te sun. Am ajuns la secolul nostru. De acum înainte ar trebui să te descurci singură. Ai bazele. Dar ne vom mai întâini o dată pentru o scurtă conversație despre epoca noastră.

Trebuie să ies în oraș.

Se potrivește foarte bine. Îți spun doar că vom sta de vorbă despre epoca noastră.

Și?

Și atunci e foarte bine că vom fi, ca să spunem așa, împreună.

Nu trebuie să vin la tine acasă?

Nu, acum nu. Aici e o dezordine îngrozitoare! Am căutat peste tot dacă nu sunt ascunse cumva microfoane.

Ah.

Sus, în Piața Mare, e o cafenea nouă. „Cafe Pierre”. Știi unde e?

Sigur. Când să fiu acolo?

Pe la douăsprezece.

— Pe la douăsprezece, la cafenea.

— Mai mult nu vorbim acum.

— Succes!

La două minute după ora douăsprezece, Sofie își băgă capul la „Cafe Pierre”. Era una dintre cafenelele moderne, cu mese rotunde și scaune negre, și peste tot atârnavu cu capul în jos sticle cu mecanisme de scoaterea dopurilor.

Localul nu era mare și Sofie văzu de la început că Alberto nu se afla acolo. Aproape toate mesele erau ocupate, dar Sofie trecu în revistă chipurile, ca să vadă că niciunul nu era chipul lui Alberto.

Nu era obișnuită să intre singură în cafenele. Oare era mai bine să iasă și să se întoarcă mai târziu să-l caute pe Alberto?

Se duse la teigheea și comandă un ceai cu lămâie. Apoi își luă ceașca și se așeză la o masă liberă. Privea tot timpul ușa de la intrare. Multă lume intra și ieșea, dar Sofie înregistrase doar că Alberto nu venea.

Dacă ar fi avut cel puțin un ziar!

În cele din urmă, începu să se uite în jur. De câteva ori i se și răspunse privirilor ei, și o clipă Sofie avu impresia că era ea însăși o tânără doamnă. E adevărat că n-avea decât cincsprezece ani, dar sigur că putea trece drept o domnișoară de șaptesprezece ani – sau cel puțin șaisprezece și jumătate.

Ce gândeau oare toți oamenii aceștia din cafenea despre propria lor viață? Sofiei i se părea că se aflau pur și simplu acolo, așezați la mese, în lipsă de altceva mai bun. Vorbeau tot timpul și gesticulau agitați, dar nu lăsau impresia că ar fi discutat despre ceva important.

Sofie se gândi fără voie la Kierkegaard, care spusese că „vorbăria” fără noimă ar fi fost caracteristica principală a mulțimii. Oare toți acești oameni trăiau în stadiul estetic? Sau mai exista ceva care să fie pentru ei important din punct de vedere existențial?

Într-una dintre primele sale scrisori, Alberto scrisese că, de fapt, copiii și filozofii se înrudeau între ei. Și iarăși se gândi Sofie că ei, de fapt, îi era teamă să nu crească mare. Oare acum ar mai fi putut să se ascundă adânc în blana iepurelui alb care e scos din jobenul negru al universului?

Pe când se tot gândea la astfel de lucruri, Sofie privea mereu spre ușa de la intrare. Și deodată, Alberto intră în fugă dinspre stradă. Chiar și acum, vara, avea pe cap basca lui neagră. Purta o manta nu prea lungă cu model în carouri. O văzu imediat și se îndreptă spre ea. Sofie se gândi că o asemenea întâlnire stabilită în public era ceva cu totul nou.

E de acum douăsprezece și un sfert, nesuferitule!

Asta se cheamă sfertul de oră academic. Pot s-o invit pe tânăra doamnă să mâncăm ceva?

Se așeză și o privi în ochi. Sofie ridică din umeri.

— Mi-e egal. O brioșă, poate.

Alberto se îndreptă spre teigheea. Îndată se întoarse cu o ceașcă de cafea și cu două sandviciuri enorme, lungi, cu brânza și șuncă.

A fost scump?

Nimica toată, Sofie.

N-ai nici cel puțin o scuză că ai întâziat așa?

Nu, nu am, pentru că am venit dinadins mai târziu. Am să-ți explic imediat de ce.

Mușcă de mai multe ori cu poftă din sandvici, apoi spuse:

— Vom vorbi acum despre secolul nostru.

— S-a petrecut în el ceva important din punct de vedere al filozofiei?

— Și încă cum! Atât de multe, încât s-ar părea că totul vrea să se destrame. Întâi am să-ți povestesc ceva despre existențialism. Grupăm astfel sub o denumire colectivă mai multe curente filozofice care-și iau ca punct de plecare situația existențială a omului. Vorbim și despre filozofia existenței în

secolul al douăzecilea. Unii dintre acești filosofi ai existenței – sau existențialiști – se leagă de Kierkegaard, alții de Hegel și Marx.

— Aha.

— Un alt filosof care a fost important pentru secolul al douăzecilea a fost germanul Friedrich Nietzsche, care a trăit între 1844 și 1900. Nietzsche a reacționat împotriva filosofiei lui Hegel și a istorismului german. Față de interesul inconsistent manifestat pentru istorie și pentru ceea ce el numea „morală de sclav” creștină, contraargumenta cu viața însăși. Este faimoasă chemarea lui la răsturnarea tuturor valorilor pentru ca dezvoltarea vitală a celor puternici să nu mai poată fi împiedicată. Pentru Nietzsche, creștinismul și tradiția filosofică se întorseseră de la lume și se îndreptaseră spre „cer” sau spre „lumea ideilor”. Acestea treceau acum a fi „lumea propriu-zisă” și, în realitate, nu erau decât aparențe. „Rămâneți credincioși pământului”, spunea el, „și nu-i credeți pe cei care vă vorbesc despre speranțele suprapământene”.

— Ei, da.

— Un filosof care a fost influențat atât de Kierkegaard, cât și de Nietzsche a fost filosoful german existențialist Martin Heidegger, peste care însă vom trece, pentru că vrem să ne concentrăm asupra francezului Jean-Paul Sartre. El a trăit între 1905 și 1980 și a fost existențialistul care a dat tonul – cel puțin, pentru publicul larg. Și-a dezvoltat filosofia îndată după război, în anii patruzeci. Mai târziu, s-a apropiat de mișcarea marxistă din Franța, dar nu a intrat niciodată în vreun partid.

— Din cauza asta ne întâlnim într-o cafenea franțuzească?

— În orice caz, nu este o pură întâmplare, nu. Sartre însuși era un zelos frecventator al cafenelelor. Într-o cafenea ca aceasta și-a întâlnit tovarășa de viață, pe Simone de Beauvoir. Și ea a fost un filosof existențialist.

În sfârșit o femeie-filosof?

Exact.

Mi se pare ca un suflu de eliberare faptul că umanitatea începe, în sfârșit, să devină civilizată.

Dar epoca asta a noastră este și o epocă cu multe griji.

Voiai să vorbești despre existențialism.

Sartre a spus: „Existențialismul este un umanism”. El înțelegea prin asta că existențialismul pornește, la urma urmei de la om însuși. Am putea adăuga și că umanismul lui Sartre abordează situația altfel și în chip mai întunecat decât umanismul pe care-l întâlnisem în Renaștere.

De ce?

— Kierkegaard și unii filosofi ai existenței din secolul nostru erau creștini. Sartre, dimpotrivă, reprezintă ceea ce am putea defini drept un existențialism ateu. Putem considera filosofia lui drept o analiză nemiloasă a situației omenești, când „Dumnezeu a murit”. Faimoasa propozițiune „Dumnezeu a murit” vine de la Nietzsche.

Povestește mai departe!

Conceptul-cheie în filosofia lui Sartre este, de fapt, ca și la Kierkegaard, cuvântul existență. Existența nu înseamnă aici, pur și simplu, trecerea prin viață. Și plantele, și animalele sunt în viață, ele există, dar ele rămân cruțate de întrebarea ce înseamnă asta. Omul este singura viețuitoare conștientă de existența sa. Sartre spune că lucrurile fizice sunt doar „în sine”, în timp ce omul este și „pentru sine”. A fi un om este, deci, altceva decât a fi un lucru.

Cu asta pot fi de acord.

Mai departe, Sartre susține că existența omului precede oricărei semnificații a acestei existențe. Eu sunt îl precede pe ce sunt eu. „Existența precede esența”, a spus el.

Asta sună complicat.

Prin „esență” înțelegem acel ceva care este cu adevărat ceva, „natura” acelui ceva. Pentru Sartre, omul nu are însă o asemenea natură. Omul trebuie să se creeze pe sine însuși. El trebuie să-și creeze propria sa natură, propria sa esență, pentru că nimic nu-i este dat dinainte.

Cred că înțeleg ce spui.

În întreaga istorie a filosofiei, filosofii au încercat să răspundă la întrebarea ce este un om – sau care este natura omului. Sartre, dimpotrivă, spune că omul nu are o asemenea „natură” veșnică la care să se întoarcă, să se sprijine pe ea. Din cauza asta întrebarea despre sensul vieții, în general, nu are nici un sens pentru Sartre. Cu alte cuvinte, noi suntem condamnați la a improviza. Suntem asemenea unor actori plasați pe o scenă, fără un rol dinainte studiat, fără textele rolurilor și fără sufleor care să ne șoptească la ureche ce avem de făcut. Trebuie să decidem noi înșine cum vrem să trăim.

Într-un fel, așa și este. Dacă am putea găsi în Biblie – sau în vreun manual filosofic – cum trebuie să trăim, ar fi foarte simplu.

Ai înțeles. Dar când omul trăiește experiența faptului că el există și că el trebuie să moară cândva – și mai ales când nu se descoperă nici un sens în toate acestea – atunci îl cuprinde angoasa, spune Sartre. Mai știi poate că angoasa era foarte importantă și în descrierea pe care o făcea Kierkegaard omului într-o situație existențială.

Da.

Sartre mai spune că omul se simte străin într-o lume fără sens. Când el descrie „înstrăinarea” omului, el preia în același timp idei centrale de la Hegel și Marx. Senzația omului de a fi un străin pe lume, spune Sartre, duce la simțăminte de disperare, plictiseală, silă și absurditate.

— E încă și acum foarte răspândită senzația asta de „deprimare”, sau de a găsi totul „searbăd”.

— Da, Sartre îl descrie pe omul orașelor secolului al douăzecilea. Poate mai știi că umaniștii Renașterii vorbiseră, aproape cu simțăminte de triumf, despre libertatea și independența oamenilor. Sartre însă trăia libertatea omului ca pe un blestem. „Omul este condamnat la libertate”, a scris el. „Este condamnat, pentru că nu s-a creat el însuși și totuși este liber. Căci o dată ce a fost aruncat în lume, el este răspunzător pentru ceea ce face.”

— Dar la urma urmei, noi n-am rugat pe nimeni să ne creeze ca indivizi liberi.

— Tocmai asta e important și pentru Sartre. Dar noi suntem indivizi liberi și libertatea noastră face ca pe toată durata vieții să fim condamnați a alege. Nu există valori sau norme veșnice după care să ne putem ghida. Cu atât mai importantă este atunci ce anume decizie, ce alegere facem. Sartre arată că omul nu-și poate repudia niciodată răspunderea pentru ceea ce face. Prin proprie alegere noi decidem că trebuie să mergem la lucru, sau că trebuie să ne ghidăm după reguli burgheze în modul nostru de a trăi. Cine alunecă în felul acesta în masa anonimă devine un om impersonal al masei. El a fugit de sine însuși căutând un adăpost în minciuna vitală. Însă libertatea omului ne comandă să facem ceva din noi înșine, să ducem o existență „autentică” sau reală.

Înțeleg.

Asta e valabil nu în ultimul rând și în ce privește deciziile noastre etice. Noi nu putem arunca răspunderea asupra naturii umane, slăbiciunii omenești, sau a altceva de felul acesta. Unii oameni mai uzați se comportă uneori ca niște porci și aruncă totul pe seama „vechiului Adam” pe care l-ar avea, cum zic ei, în propria lor ființă. Dar un asemenea, „Adam vechi” nu există. El este doar o ficțiune pe care o scoatem la iveală ca să negăm propria noastră răspundere pentru propriile noastre acțiuni.

Dar trebuie totuși să existe o limită până la care omul acesta să fie vinovat de toate.

Deși Sartre susține că viața nu are nici un sens în sine, aceasta nu înseamnă că el se împacă cu această situație. Căci el nu e un nihilist.

Ce e asta?

Cineva care susține că nimic nu are vreun înțeles și că totul este permis. Sartre spune că viața trebuie să aibă o semnificație. Acesta este un imperativ. Dar noi înșine trebuie să creăm această semnificație, acest sens pentru propria noastră viață. A exista înseamnă a-ți crea propria existență.

Poți să-mi explici asta mai îndeaproape?

Sartre încearcă să dovedească anume că, în sine însăși, conștiința nu este nimic înainte de a simți ceva. Căci conștiința este totdeauna conștiința a ceva. Și ce este anume acest „ceva” depinde la fel de mult de noi înșine, ca și de mediul nostru înconjurător. Noi contribuim noi înșine la ceea ce simțim și trăim, căci noi alegem ce are semnificație pentru noi.

N-ai vreun exemplu?

Doi oameni pot fi prezenți în același spațiu și totuși pot trăi în mod cu totul diferit. Și anume pentru că lăsam ca părerea noastră – sau interesele noastre – să influențeze felul în care ne percepem mediul. O femeie însărcinată poate să aibă, de exemplu, senzația că vede peste tot alte femei însărcinate. Asta nu înseamnă că înainte n-ar fi existat asemenea femei însărcinate, dar sarcina are acum pentru ea o nouă importanță și semnificație. Bolnavii văd peste tot ambulante.

— Înțeleg.

— Propria noastră existență influențează modul în care percepem obiectele în spațiu. Când ceva e neimportant pentru mine, nici nu-l văd. Și acum poate sunt în stare să-ți explic de ce mai înainte am întârziat venind aici.

Ai spus că ai făcut dinadins?

Povestește-mi întâi ce ai văzut când ai intrat în cafenea.

Primul lucru pe care l-am văzut a fost că tu nu ești aici.

Nu e puțin cam nostim că în localul acesta ai văzut în primul rând ceva ce nici nu era acolo?

Poate, dar aveam întâlnire cu tine.

Sartre folosește tocmai o asemenea intrare într-o cafenea pentru a explica modul în care „aneantizăm” ceea ce nu are semnificație pentru noi.

Și tu ai întârziat ca să-mi explici asta?

Voiam ca tu să înțelegi acest punct important din filosofia lui Sartre, da. Poți să consideri asta ca o temă de exercițiu.

Pfui, drace!

Când ești îndrăgostită și aștepti un telefon de la iubitul tău, atunci „auzi” toată seara că el nu sună. Tocmai faptul că el nu sună este ceva ce tu înregistrezi toată vremea. Când tu îl aștepti la gară și se revarsă o avalanșă de oameni pe peron, fără ca tu să-ți poți descoperi printre ei iubitul – atunci tu nici nu-i vezi pe toți oamenii aceia. Ei te deranjează doar, sunt neesențiali pentru tine. Poate ai să-i găsești chiar dezgustători și respingători. Ei ocupă îngrijorător de mult loc. Singurul lucru pe care-l înregistrezi tu este că el nu este acolo.

Înțeleg.

— Simone de Beauvoir (1908-1986) a încercat să aplice existențialismul la analiza relațiilor dintre sexe. Sartre explicase și el că omul nu se poate întemeia pe o natură veșnică. Noi înșine creăm ceea ce suntem noi înșine.

— Și?

— Asta e valabil și în ce privește felul în care ne reprezentăm sexele diferite. Simone de Beauvoir a arătat că nu există o „natură” veșnică a femeii, sau o „natură” veșnică a bărbatului. Dar tocmai acesta este punctul de vedere tradițional. De exemplu, s-a susținut totdeauna că bărbatul are o natură „transcendentă”, care adică depășește propriile granițe. Din cauza asta el trebuie – și o și face – să-și caute în afara lumii lui un sens și un țel. Despre femeie se spune că ar avea o orientare exact opusă în viață. Ea este „immanentă”, adică ea ar vrea să fie totdeauna acolo unde este deja. Ea vrea și trebuie să se ocupe de familie, de natură și de lucrurile din preajma ei. Astăzi auzim adesea că femeia este disponibilă pentru „valorile blânde” în mai mare măsură decât bărbatul.

Și Simone de Beauvoir a susținut acest lucru?

Nu, de data asta, ca o excepție, tu ai ascultat prost. Simone de Beauvoir spunea tocmai că nu există asemenea naturi ale femeilor sau bărbaților. Cu

totul dimpotrivă, ea credea că femeile și bărbații trebuie să se elibereze neapărat de asemenea prejudecăți sau idealuri adânc înrădăcinate.

Aici sunt de acord cu ea din tot sufletul.

Cartea ei cea mai importantă a apărut în 1949 și avea titlul Al doilea sex.

Ce voia să spună?

Se gândea la femeie. Ea ar fi devenit în cultura noastră acest „al doilea sex”. Numai bărbatul apare într-o cultură ca subiect. Femeia, dimpotrivă, a fost făcută să fie obiect al bărbatului. Și în felul acesta i s-a luat răspunderea pentru propria ei viață.

— Da?

Această răspundere, spune Simone de Beauvoir, femeia trebuie să și-o recucerească. Ea trebuie să se câștige îndărăt pe sine însăși și nu-i e îngăduit să-și lege, pur și simplu, identitatea de cea a bărbatului. Căci nu numai bărbatul o asuprește pe femeie. Femeia se asuprește singură pe sine când nu-și asumă răspunderea pentru viața ei.

Noi suntem exact atât de liberi și independenți pe cât ne hotărâm noi înșine să fim?

Exact. Existențialismul, în general, a influențat apoi, începând cu anii patruzeci, literatura europeană, mai ales teatrul. Sartre însuși a scris romane și piese de teatru. Alți autori importanți sunt francezul Camus, irlandezul Beckett, românul Ionesco și polonezul Gombrowicz. Caracteristic pentru ei – și pentru mulți alți scriitori moderni – este prezentarea absurdului. Ai auzit firește de „teatrul absurdului”?

Da.

Și înțelegi ce înseamnă cuvântul „absurd”?

Că ceva este fără sens sau contrar rațiunii?

Tocmai. „Teatrul absurd” – sau „teatrul absurdului”. El a apărut ca reacție față de „teatrul realist” și era interesat să arate lipsa de sens a existenței. Se spera ca publicul nu numai să privească, ca spectator, ci să și reacționeze. Scopul nu era deci să cultive lipsa de sens. Dimpotrivă: prin reprezentarea și demascarea absurdului – de exemplu, în întâmplări din viața de toate zilele – publicul trebuia să fie silit să mediteze la posibilitatea unei existențe mai adevărate și mai personale.

Spune mai departe.

Deseori în teatrul absurdului e vorba de situații cu totul triviale. De aceea se numește „hiperrealism”. Omul este reprezentat exact așa cum este. Dar când aduci pe scenă ceea ce într-o dimineață foarte normală se întâmplă într-un apartament foarte normal, în camera de baie – da, atunci publicul râde. Putem interpreta acest râs și ca o reacție de apărare în fața faptului că el, publicul, se vede pe sine însuși demascat, acolo, pe scenă.

Înțeleg.

Teatrul absurdului poate avea și trăsături suprarealiste. Deseori, în el, oamenii se găsesc implicați în situațiile cele mai improbabile, ca în vise urâte. Dacă ei acceptă asemenea situații fără nici o urmă de uimire, atunci publicul

trebuie să reacționeze cu uimire tocmai la această lipsă de uimire. Asta e valabil, de altfel, și pentru filmele mute ale lui Chaplin. Comicul, în aceste filme, constă deseori în lipsa vreunei uimiri din partea lui Chaplin față de toate isprăvile absurde în care intră. Astfel, publicul e silit să reflecteze și să caute adevărul și autenticul.

Uneori e ciudat să vezi cum oamenii se lasă manevrați fără să reacționeze.

Uneori este poate chiar drept să te gândești – trebuie să ies de aici – chiar dacă nu știi încotro s-o apuci.

Când ia foc casa, trebuie să te grăbești să ieși din ea, chiar dacă n-ai mai avea vreun alt adăpost.

Da, nu-i așa? Mai vrei o ceașcă de ceai? Sau poate o Cola?

Bine. Găsesc totuși că ești un nesuferit pentru că ai întârziat.

— Am să mă descurc cu reproșul acesta.

Alberto se reîntoarce curând cu o ceașcă de cafea expres și o sticlă de Cola. Între timp, Sofie constatase că îi plăcea în cafenea. Acum nici nu mai era convinsă că la celelalte mese continuau conversații chiar atât de stupide.

Alberto așază sticla de Cola cu zgomot pe masă. Câțiva clienți își ridicară privirea spre el.

Și cu asta am ajuns la capătul drumului, spuse el.

Filosofia se termină cu Sartre și cu existențialismul?

Nu, ar fi exagerat să spunem asta. Filosofia existenței a avut o mare importanță pentru mulți oameni în întreaga lume. După cum am văzut, rădăcinile ei se întorc până la Kierkegaard și chiar până la Socrate. La fel și alte curente filosofice din trecut au înregistrat în secolul nostru o perioadă de înflorire și o reînnoire.

Poți să-mi dai niște exemple?

Neotomismul reia niște idei care aparțin tradiției lui Thomas de Aquino. Așa-numita filosofie analitică sau empirismul logic se bazează pe Hume, pe empirismul britanic și pe logica lui Aristotel. Pe urmă, secolul al douăzecilea este influențat, firește, de așa zisul neomarxism și de multele sale curente. Despre neodarwinism a mai fost vorba. Și am vorbit și despre semnificația psihanalizei.

Înțeleg.

Un ultim curent pe care ar trebui să-l mai amintim este materialismul, ale cărui rădăcini merg, în orice caz, mult îndărăt în istorie. În știința modernă, multe amintesc de eforturile presocraticilor. Se caută în continuare, de exemplu, „particulele elementare” indivizibile din care este alcătuită materia. Și nici acum nu ne poate încă nimeni explica ce este de fapt „materia”. Științele moderne ale naturii – de pildă, fizica atomică sau bio-chimia – sunt atât de fascinante, încât au devenit pentru mulți oameni o parte însemnată a concepției lor despre viață.

Deci, noul laolaltă cu vechiul?

Ai putea spune așa. Căci întrebările cu care ne-am început cursul nu și-au primit încă răspunsul. Sartre se afla pe urmele unora dintre ele când a explicat că întrebărilor existențiale nu li se poate răspunde o dată pentru totdeauna. O problemă filosofică este, prin definiție, o problemă pe care fiecare generație în parte – de fapt, fiecare om – trebuie să și-o pună din nou, mereu.

Asta e un gând aproape deprimant.

Nu știu dacă sunt cu totul de părerea ta. Nu simțim oare, exact atunci când ne ridicăm asemenea probleme, că trăim cu adevărat? Și n-a fost totdeauna așa, că oamenii găsesc răspunsuri clare și definitive la întrebări „mici”, exact atunci când au căutat răspunsuri la „marile” întrebări? Știința, cercetarea și tehnica s-au născut, toate, cândva, din reflecția filosofică. Oare nu a fost tocmai uimirea oamenilor în legătură cu existența cea care i-a dus în cele din urmă pe lună?

— Da, e adevărat.

— Când astronautul Armstrong a pus piciorul pe lună, el a spus: „Un pas mic pentru un om, dar un mare salt pentru umanitate”. Prin asta, el i-a făcut pe toți oamenii care au trăit înaintea lui să ia parte, în senzațiile lui, la primul pas pe care l-a făcut pe lună. Faptul nu a fost numai meritul lui.

Firește că nu.

Epoca noastră a trebuit, de asemenea, să-și pună și multe alte probleme. În primul rând, marile probleme ale mediului. Un curent filosofic important al secolului al douăzecilea este, de aceea, ecofilosofia. Multe asemenea ecofilosofii, sau filosofii ecologice ale Occidentului, susțin punctul de vedere că întreaga noastră civilizație a pornit pe o cale greșită – că a mers pe un drum al dezastrului, epuizând tot ceea ce poate suporta planeta noastră. Ei au încercat să sondeze mai adânc și să descifreze urmările concrete ale poluării și distrugerii mediului. E ceva în neregulă cu întreaga gândire occidentală, spun ei.

Cred că au dreptate.

Ecofilosofii au problematizat, de exemplu, teoriile evoluției. Ele se bazează pe ideea că omul se află undeva, „sus”, în natură – de fapt, că noi suntem stăpânii naturii. Și tocmai această idee poate să reprezinte o primejdie de moarte pentru întreaga noastră planetă vie.

Mă înfurii doar când mă gândesc la asta.

În critica lor îndreptată împotriva acestor idei, ecofilosofii au folosit gânduri și idei din alte culturi – de exemplu din cea indică. Ei au studiat, de asemenea, gândirea și modul de viață ale așa-numitelor „popoare naturale” – sau ale „populației originare”, cum ar fi indienii – sperând să găsească poate ceva ce noi am pierdut de mult.

Înțeleg.

Și în domeniul științelor au luat cuvântul, în ultimii ani, unii care au arătat că întreaga noastră gândire științifică se află în fața înlocuirii paradigmei, adică a schimbării modului de gândire. În multe domenii

individuale asta a și dat roade. Avem exemple despre „mișcările alternative” care pun accentul pe gândirea unitară și care caută un nou stil de viață.

Asta e bine.

În același timp însă lucrurile stau astfel, încât în tot ceea ce facem noi, oamenii, trebuie să deosebim mereu între gunoi și pietre prețioase. Unii au subliniat că ne apropiem de o nouă epocă – o „New Age”. Dar nu tot ceea ce e nou e și bun din cauza asta, și nu tot ce e vechi trebuie respins. Tocmai de aceea am făcut noi acest curs de filosofie. Tu cunoști acum fundalul istoric, când singură te vei orienta în existență.

Îți mulțumesc pentru că ți-ai dat asemenea silință.

Cred că ai să constăți că multe dintre cele ce se preconizează sub steagul acestei New Age sunt prostii. Căci lumea occidentală a fost străbătută în ultimele decenii de tot felul de curente, pe care le numim „neoreligiozitate”, „neoocultism” sau „superstițiile moderne”. S-a creat o adevărată industrie în acest sens. Pe măsură ce creștinismul și-a pierdut din semnificațiile vechi, au apărut alte curente pe piața concepțiilor despre lume, asemenea ciupercilor după ploaie.

Poți să-mi dai exemple?

Lista e atât de lungă, încât nici nu știu de unde să încep. Pe lângă asta, nu e prea ușor să-ți descrii propria epocă. Îți propun deci să facem o plimbare prin oraș. Aș vrea să-ți arăt ceva.

Sofie ridică din umeri.

Nu prea am mult timp. N-ai uitat de serbarea din grădină de mâine?

Sigur că nu. Căci acolo se va petrece acel lucru minunat. Trebuie însă să terminăm cursul de filosofie al Hildei. Mai departe maiorul nu s-a gândit încă. Și, prin asta, el își pierde o parte din puterea lui.

El ridică din nou sticla de Cola, acum goală, și o trânti zgomot pe masă.

Ieșiră în stradă. Oameni grăbiți alergau în toate părțile asemenea furnicilor într-un furnicar. Sofie se întreba ce ar fi vrut Alberto să-i arate.

Curând, trecură prin fața unui mare magazin de produse electrice și electronice. Acolo se vindeau de toate, de la televizoare, aparate video și antene de satelit până la telefoane celulare, computere și telefoane cu fax.

Alberto arătă spre vitrina cea mare și spuse:

Aici vezi secolul al douăzecilea, Sofie. De la Renaștere încoace, lumea a explodat, ca să zicem așa. Europeanii au început să călătorească prin lumea întreagă. Și astăzi se întâmplă un lucru pe care l-am putea numi o explozie inversă.

Ce vrei să spui?

Vreau să spun că lumea întreagă s-a strâns laolaltă într-o singură rețea de comunicare. Acum nu foarte mult timp, filosofii erau pe drum zile întregi, cu calul și cu trăsura, pentru a se orienta în lume – sau pentru a se întâlni cu alți gânditori. Astăzi, putem să stăm oriunde pe planeta asta a noastră și să aducem în față întreaga experiență umană pe ecranul unui computer.

Ăsta e un gând fantastic, aproape îți face frică.

Întrebarea este dacă istoria se apropie de un capăt – sau dacă, dimpotrivă, ne aflăm pe pragul unei epoci cu totul noi. Nu mai suntem cetățenii unui oraș sau ai unui singur stat. Trăim într-o civilizație planetară.

E adevărat.

Dezvoltarea tehnică a fost – și nu în ultimul rând în ce privește comunicațiile – în acești ultimi treizeci, patruzeci de ani, mai dramatică decât în întreaga istorie de dinainte luată la un loc. Încă și acum ceea ce trăim noi e poate doar începutul.

Asta voiai să-mi arăți?

Nu, ceea ce voiam să-ți arăt este dincolo, în spate, de partea cealaltă a bisericii.

Tocmai când voiau să se îndepărteze, apăru pe ecranul unui televizor din vitrină imaginea unor soldați din trupele ONU.

— Ia te uită! Spuse Sofie.

Se vedea în prim-plan imaginea unui asemenea militar. Avea o barbă neagră, aproape la fel cu cea a lui Alberto. Deodată, el ridică o placardă. Pe ea scria: „Mă întorc curând, Hilde!” Făcu semn cu mâna și apoi dispăru.

Ce om! Exclamă Alberto.

Acela era maiorul?

La asta nu-ți răspund.

Trecură prin parcul din fața bisericii și ieșiră în noua stradă principală. Alberto era ușor enervat, dar acum el arată spre o mare librărie. Se numea LIBRIS și era cea mai mare din oraș.

Aici vrei să-mi arăți ceva?

Intrăm.

În librărie, Alberto arată spre un perete acoperit tot cu cărți. Avea trei despărțituri: NEW AGE, STILURI DE VIAȚĂ ALTERNATIVE și MISTICĂ.

În rafturi, erau cărți cu titluri fascinante: „Viața după moarte?”, „Tainele spiritismului”, „Tarot”, „Fenomenul OZN”, „Vindecarea”, „Zei se întorc”, „Ai mai fost o dată aici”, „Ce este astrologia?” și așa mai departe. Erau sute de asemenea titluri. Pe o banchetă sub rafturi, se aflau cărți depozitate în teancuri mari.

Și acesta este secolul al douăzecilea, Sofie. Acesta este templul epocii noastre.

Doar nu crezi în așa ceva?

Multe dintre ele sunt, oricum, fleacuri. Dar se vând la fel de bine ca și pornografia. Multe dintre ele pot fi chiar socotite pornografice, în felul lor. Aici, generația adolescenților își poate cumpăra exact ce o interesează mai mult. Însă relația între adevărata filosofie și asemenea cărți este cam cea dintre iubirea adevărată și pornografie.

Acuma exagerezi.

Să mergem puțin în parc.

Ieșiră din librărie. Găsiră o bancă liberă în fața bisericii. Pe sub copaci, se plimbau încoace și încolo porumbeii și ici și colo se vedea câte o vrabie mai grăbită.

— Își poate spune „ESP” sau „parapsihologie”, începu Alberto. Își poate spune „telepatie”, „clarviziune”, „previziunea viitorului” și „psihokinezie”. Își poate spune „spiritism”, „astrologie” și „ufologie”. Copilul are multe nume.

Dar spune – tu consideri că toate astea sunt șarlatanii?

Bineînțeles că nu s-ar cuveni ca un adevărat filosof să le bage pe toate laolaltă. Dar n-aș exclude posibilitatea ca toți termenii aceștia pe care i-am pomenit să alcătuiască o parte, chiar detaliată, din harta unui peisaj care nu există. Sunt aici multe fantezii pe care Hume n-ar fi stat pe gânduri să le arunce în foc. În multe dintre cărțile astea găsim prea puțină experiență reală.

Dar cum de s-a putut scrie despre asta atât de incredibil de multe cărți?

E vorba, pur și simplu, de cea mai bună afacere din lume. Oamenii se bat pe așa ceva.

Și de ce crezi că vor asta?

Pentru că simt un fel de nostalgie după ceva „mistic”, după „altceva”, care să iasă din lumea lor de toate zilele. Dar asta seamănă cu a vrea să scoți apă dintr-o fântână seacă.

Ce vrei să spui?

Ne învărtim într-un basm foarte straniu, Sofie. Și în fața ochilor noștri se află, în vremea asta, o creație cu adevărat minunată. Ziua în amiaza mare, Sofie! Nu e de necrezut?

Este, cu adevărat.

De ce mai trebuie atunci să răscolim prin corturi de țigani, sau prin curți dosnice ca să căutăm ceva „captivant”, sau care să „depășească granițele”?

— Vrei să spui că autorii unor asemenea cărți trișează sau mint?

— Nu, nu am spus asta. Dar aici este vorba de un „sistem darwinist”.

— Te ascult.

— Gândește-te la tot ce se întâmplă în decursul unei singure zile. Te poți limita chiar la o zi din propria ta viață. Gândește-te la tot ceea ce vezi și trăiești tu.

— Da?

— Uneori există niște întâmplări ciudate. De exemplu, intri în magazin și cumperi ceva care costă 28 de coroane. Curând după aceea, vine Jorunn și-ți aduce 28 de coroane pe care le-a împrumutat cândva de la tine. Apoi intri într-un cinematograful – și ți se dă locul 28.

— Da, sunt întâmplări misterioase.

— Dar tot întâmplări, de fapt. Există oameni care colecționează asemenea întâmplări. Colecționează trăiri și experiențe misterioase – sau inexplicabile. Când asemenea experiențe din viața câtorva miliarde de oameni sunt strânse în cărți, li se pot părea unora drept material cu adevărat copleșitor, urmărind să dovedească ceva. Și materialul acesta crește. Dar și aici e vorba de o loterie, în care vedem numai lozurile câștigătoare.

Și atunci nu există oameni clarvăzători sau „medii”, care să trăiască toată vremea așa ceva?

Ba da, iar dacă facem abstracție de șarlatanii puri, atunci găsim și o altă explicație importantă pentru asemenea experiențe aparent mistice.

Povestește!

Mai ții minte, sigur, că am vorbit despre teoria lui Freud despre inconștient.

De câte ori să-ți mai spun că nu sunt uitucă?

Freud atrăsese atenția că noi suntem, deseori, un fel de „medii” pentru propriul nostru subconștient. Ne putem surprinde deodată că facem sau gândim ceva, fără să înțelegem bine de ce. Asta provine din faptul că avem nesfârșit mai multe experiențe de viață, gândiri și trăiri decât suntem conștienți că am avea.

— Da?

Uneori oamenii vorbesc prin somn, sau au momente de somnambulism. Putem spune că ăsta e un fel de „automatism sufletesc”. Sub hipnoză, oamenii pot spune și face „de la sine” unele lucruri. Îi mai ții minte pe suprarealiști, care scriau „la modul automat”. Prin asta ei încercau să se transforme în „medii” ai propriului lor subconștient.

Mai știi și asta.

La intervale regulate, apar în secolul nostru așa-numite „treziri spiritiste”, ideea că un „medium” poate stabili contact cu un mort. Acel „medium” primește, după toate aparențele, un mesaj de la un om care a trăit cu sute de ani înainte. El vorbește cu vocea aceluși om, sau scrie „automat” ce spune acela. Asta se consideră, după alegere, ca dovadă că există viață după moarte, sau că un om trăiește mai multe vieți.

Înțeleg.

Nu vreau să spun că toți acești „medii” sunt șarlatani. Unii dintre ei acționează, probabil, de bună-credință. Pot fi chiar „medii” ai propriului lor subconștient. Există multe exemple în care se arată cum acești „medii” au fost examinați și au dat la iveală, în stare de transă, cunoștințe și competențe despre care nici ei și nici alții nu puteau explica de unde le dobândiseră. O femeie, care nu cunoștea ebraica, a vorbit, de exemplu, deodată în limba aceasta. Atunci trebuia să mai fi trăit o dată. Sau, vorbind în ebraică, stabilise cu adevărat contactul cu spiritul unui mort. Nu-i așa, Sofie?

Tu ce crezi?

S-a stabilit că în copilărie avusese o doică evreică.

Aha.

Ești dezamăgită? Dar nu e totuși fantastic că unii oameni reușesc să-și depoziteze în subconștientul lor experiențe anterioare?

Înțeleg ce vrei să spui.

Și încă multe ciudățenii din viața de zi cu zi se explică prin teoria lui Freud despre inconștient. Dacă sunt deodată chemat la telefon de un prieten pe

care nu l-am mai văzut de mulți ani, exact în momentul când îi caut numărul de telefon.

Mă trec fiori reci.

Explicația unei asemenea coincidențe poate fi, de exemplu, că am auzit amândoi la radio un cântec vechi, pe care-l auzisem ultima dată când ne-am întâlnit. Numai că nu suntem conștienți de această legătură ascunsă.

Deci, sau șarlatanie. Sau efectul lozului câștigător. Sau inconștientul?

Este, în orice caz, mai sănătos să ne apropiem de asemenea rafturi cu cărți cu un oarecare scepticism. Și asta e un lucru care-și are importanța lui nu numai pentru un filosof. În Anglia, scepticii au o uniune a lor. Cu mulți ani în urmă, ei destinaseră o anumită sumă de bani primului om care ar fi putut aduce chiar și cel mai neînsemnat exemplu de întâmplare supranaturală. Nu trebuia să fie un eveniment important; ar fi ajuns și un caz mărunț de transmitere a gândirii. Dar până acuma, nu s-a anunțat nimeni să ridice premiul.

— Înțeleg.

— Cu totul altă problemă este că există multe lucruri pe care noi, oamenii, nu le înțelegem. Poate că nici nu cunoaștem toate legile naturale. În secolul trecut, multe fenomene, cum ar fi magnetismul sau electricitatea, treceau drept un fel de vrăjitorie. Cred că străbunica mea ar fi făcut ochii mari dacă i-aș fi putut povesti despre televizoare sau computere.

— Dar în ceva supranatural tu nu crezi?

— Despre asta am stat deja de vorbă. Chiar și termenul „supranatural” mi se pare totdeauna puțin comic. Nu, eu cred că există o singură natură. Dar ea este uneori cât se poate de uimitoare.

Supranaturalul există, deci, numai în cărțile pe care mi le-ai arătat?

Toți filosofii adevărați trebuie să-și țină ochii bine deschiși în fiecă clipă. Chiar dacă noi n-am văzut niciodată o cioară albă, avem voie să încercăm să o căutăm. Și, într-o zi, s-ar putea ca un sceptic ca mine să trebuiască să accepte un fenomen în care înainte n-a vrut să creadă. Dacă n-aș accepta o asemenea posibilitate, aș fi un dogmatic. Și atunci n-aș mai fi un filosof adevărat.

O vreme, Alberto și Sofie rămaseră tăcuți pe bancă. Porumbeii își umflau gușile și gângureau; din când în când trecea cineva pe bicicletă sau cineva se mișca brusc și-i făcea să-și ia zborul.

Trebuie să mă duc acum acasă și să pregătesc serbarea spuselor Sofie în cele din urmă.

Dar înainte de a ne despărți, am să-ți arăt o cioară albă. E mai aproape decât credeam.

Alberto se ridică de pe bancă și-i făcu semn să intre împreună în librărie.

De data asta, lăsară la o parte toate cărțile despre fenomenele supranaturale. Alberto se opri în fața unui raft foarte mic, din fund. Deasupra raftului era o plăcuță. Pe ea scria: FILOSOFIE.

Alberto îi arătă o anumită carte și Sofie tresări când îi văzu titlul: LUMEA SOFIEI.

Să ți-o cumpăr?

Nu știu dacă am curajul.

Dar curând după aceea se îndrepta spre casă și ținea într-o mână cartea și în cealaltă punga cu lucrurile pe care le cumpărase pentru serbarea din grădină.

SERBAREA DIN GRĂDINĂ.

O cioară albă.

Hilde încremenise acolo, pe pat. Simțea că brațele îi înțepeniseră și că mâinile care-i strângeau clasorul cel mare îi tremurau.

Era aproape ora unsprezece. Citea de mai bine de două ore. Din când în când, își ridicase ochii din file și răsese tare; dar se și întorsese pe o parte gemând. Era bine că era singură acasă.

Citise niște lucruri uimitoare în aceste două ore din urmă! Începuse cu felul în care Sofie, în drumul de întoarcere de la coliba maiorului, trebuise să caute prin diferite mijloace să-i stârnească atenția maiorului. La urmă se cățăraseră într-un copac și găscanul Martin apăruse ca salvator tocmai din Liban.

Deși trecuse mult de tot de atunci, Hilde nu uitase niciodată că tatăl ei îi citise cu voce tare Minunata călătorie a lui Nils Holgersson. După aceea, mulți ani avuseseră numai ei doi un limbaj tainic legat de această carte. Și acum găscanul îi adusese aminte de toate astea.

Apoi Sofie își făcuse debutul de clientă într-o cafenea. Pe Hilde o interesase în mod deosebit ce povestise Alberto despre Sartre și existențialism. Aproape că ar fi reușit s-o convingă -dar asta el reușise deseori în cele povestite în clasorul acesta.

Cu aproximativ un an în urmă, Hilde își cumpărase o carte despre astrologie. Altă dată, se întorsese acasă cu un joc de cărți de tarot. Și o a treia oară cu o carte despre spiritism. De fiecare dată, tatăl ei îi făcuse unele remarci despre „rațiune” și „superstiții”, dar de-abia acum venise ora răfuielilor. El răspunsese. Era limpede că fiica lui nu ar fi ajuns să crească dacă nu ar fi fost avertizată cum trebuie în ce privește toate aceste șarlatanii. Și ca să fie mai sigur, îi făcuse și semn dintr-o vitrină de magazin. Își putea permite așa ceva.

Dar lucrul care o surprindea cel mai mult era fata aceea cu părul negru.

Sofie, Sofie – cine ești tu, de fapt? De unde vii? De ce ai intrat astfel în viața mea?

Până la urmă, Sofie primise o carte despre ea însăși. Era oare aceeași carte pe care Hilde o ținea acum în mână? Dar ea aici avea doar un clasor cu file dactilografiate. Oricum. Cum era cu putință ca, într-o carte despre tine însăși, să găsești carte tot despre tine însăși? Ce avea să se întâmple când Sofie avea să se apuce de citit cartea asta? Ce avea să se întâmple? Ce se mai putea întâmpla acum?

Hilde pipăi cu degetele, mai erau doar puține pagini rămase.

Când Sofie vru să se întoarcă acasă cu autobuzul, în autobuz se întâlnește cu mama ei. Ce întâmplare! Ce avea să spună mama ei oare, când avea să vadă cartea în mâinile Sofiei?

Sofie încercă să ascundă cartea printre baloanele pe care le cumpăraseră, sau în punga cu celelalte cumpărături, dar nu reuși.

Bună, Sofie! Uite-ne amândouă în autobuz? Ce drăguț!

Salut.

Ți-ai cumpărat o carte?

Nu, nu chiar.

Lumea Sofiei – nostim.

Sofie își dădu seama că n-avea cum să se descurce cu o minciună.

Mi-a dăruit-o Alberto.

Da, mă gândeam eu. Cum îți spuneam – mă bucur că am să fac cunoștință cu el. Pot s-o văd și eu?

Nu poți să aștepti cel puțin până acasă? E cartea mea, mamă.

Da, sigur că e cartea ta. Voiam doar să arunc o privire pe prima pagină. Doamne!

„Sofie Amundsen era în drum spre casă – Prima bucată de drum a mers împreună cu Jorunn. Ele discutară despre roboți.”

Chiar scrie asta acolo?

Da, așa scrie, Sofie. Cartea asta a scris-o un anume Albert Knag. N-am auzit niciodată de el. Alberto al tău cum se numește?

— Knox.

Ca să vezi, omul ăsta ciudat, oricine-o fi el, a scris carte întreagă despre tine, Sofie. Sub un nume fals. Așa ceva se cheamă pseudonim.

Nu a scris el cartea, mamă. Nu-ți mai da osteneala. Tot nu înțelegi nimic.

Da, bine, atunci să lăsăm asta. Măine e serbarea în grădină. Atunci are să se lămurească totul, știi și tu.

Albert Knag trăiește într-o cu totul altă realitate. Și de aceea, cartea asta este o cioară albă.

Ei, acum termină. Ce mai e și asta cu cioara albă? Nu era vorba până acuma de un iepure alb?

Las-o baltă!

Mai departe de punctul acesta, conversația dintre mamă și fiică nu s-ar fi putut spune că înaintase, până când trebură să coboare la începutul străzii lor. Acolo tocmai avea loc o demonstrație.

— Cerule! Exclamă Helene Amundsen. Și eu care credeam că cel puțin cartierul nostru are să fie scutit de toate chestiile astea în legătură cu parlamentul și mai știi eu ce.

La demonstrație nu participau decât zece până la doisprezece oameni. Pe placardele cu lozinci scria „CURÂND SE ÎNTOARCE MAIORUL!” – „OARE VA FI MÂNCARE BUNĂ ÎN NOAPTEA DE SFÂNTUL IOAN?” – și „MAI MULTĂ PUTERE PENTRU ONU!”

Sofiei aproape că-i părea rău pentru mama ei.

— Nu-ți mai face nervi cu toate astea, spuse ea.

— Dar nu e cam ciudată, demonstrația asta, Sofie? E aproape absurd.

— E o nimica toată.

Lumea se schimbă repede. La drept vorbind, nici nu mă mir.

Dar n-ar trebui să te mire că nu te mai miri?

Cred că nu. Nici n-au fost prea violenți demonstranții ăștia. Măcar dacă nu ne-ar fi călcat în picioare tufe de trandafiri. Deși nu văd la ce ar putea ajuta o demonstrație într-o grădină. Haide să ajungem acasă, și vedem atunci.

A fost o demonstrație filosofică, mamă. Adevărații filosofi nu calcă peste tufe de trandafiri.

Să-ți spun ceva, Sofie. Nici nu mai știu dacă eu cred în filosofii adevărați. Astăzi aproape toate au ajuns sintetice.

După-amiaza și seara fură dedicate pregătirilor. Dimineața următoare, ele puseră masa și împodobiră grădina. Veni și Jorunn să le ajute.

— Ce chestie! Spuse ea. Vin și părinții mei. De asta, tu ești vinovată, Sofie!

Cu o jumătate de oră înainte de momentul în care trebuiau să sosească invitații, totul era gata. Masa din grădină era împodobită cu confetti și lampioane. Se petrecuseră niște cabluri prin fereastra pivniței. Poarta grădinii, copacii de pe alee și fațada casei erau decorate cu baloane. Sofie și Jorunn suflaseră două ceasuri întregi să le umfle.

Pe masă se așezase tot ce aveau de mâncare: pui fripți și salată, chifle și împletituri. În bucătărie erau fursecuri și tort cu frișcă, covrigi și prăjituri cu ciocolată. Puseseră dinainte, în mijlocul mesei, un tort mare cu douăzeci și patru de etaje sau straturi. Deasupra era așezată figurina unei fete la sărbătoarea confirmării. Mama Sofiei îi asigura pe toți cei care voiau să asculte că putea la fel de bine să fie o figurină înfățișând o elevă de cincisprezece ani în uniformă de școală, dar Sofie era convinsă că figurina fusese așezată peste prăjitură pentru că, doar cu puțin înainte, ea spusese că nu știe prea bine dacă are să meargă la biserică pentru confirmare sau nu. Pentru mamă, asta ținea loc cumva de confirmare.

— Nu, nu am făcut economie la nimic, repeta mereu mama, timp de o jumătate de ceas înaintea sosirii musafirilor.

Veniră invitații. La început trei colege de clasă – în bluze de vară și jachete împletite, ușoare, cu fuste lungi și o idee de fard pe pleoape. Curând după aceea intrară pe poarta grădinii Jîrgen și Lasse, cu un aer amestecat de ușoară stânjeneală și aroganță tinerească.

Cele mai bune urări ale noastre pentru ziua ta!

Vezi să mai crești!

Sofie înregistra că Jorunn și Jîrgen își tot aruncau priviri tainice între ei. Plutea ceva în aer. Nu era degeaba noaptea miezului de vară.

Toată lumea adusese daruri, și cum era vorba de o serbare filosofică de grădină, mai mulți dintre oaspeți încercaseră repede, încă înainte de a veni, să-și facă o idee despre ce ar fi însemnat anume filosofia. Nu toți izbutiseră să

găsească daruri filosofice, dar cei mai mulți își spărseseră totuși capul ca să scrie cel puțin ceva mai filosofic pe darurile aduse. Sofie primi, printre altele, un dicționar filosofic și un caiet cu încuietoare, pentru jurnal, pe care scria: ÎNSEMNĂRILE FILOSOFICE NUMAI ALE MELE PERSONAL.

Pe măsură ce soseau invitații, mama Sofiei servea suc de mere în pahare înalte de vin.

— Bine ați venit! Și cum se numește tânărul domn? Nu ne cunoaștem încă. Ce frumos că ai putut veni, Cecilie!

De-abia când toți cei tineri se obișnuiseră cu atmosfera de sărbătoare și se plimbau cu paharele în mâini pe sub arbori, se opri în fața porții grădinii Mercedesul cel alb al părinților lui Jorunn. Consilierul purta un costum cenușiu, corect, de croială elegantă. Stimata doamnă se strecurase într-un costum cu pantaloni, roșu și cu paiete de un roșu mai închis. Sofie ar fi putut să jure că doamna își cumpărase o dată de la prăvălia cu jucării o păpușă Barbie într-o asemenea costumație. Și se dusesse apoi cu păpușa la croitor și comandase un costum la fel. Pentru Sofie era limpede că nu exista altă posibilitate. Poate consilierul financiar cumpărase păpușa și o dusesse apoi la un vrăjitor care o transformase în femeie din carne și oase. Însă o asemenea posibilitate era atât de improbabilă, încât Sofie o respinse.

Cei doi coborâră din Mercedesul lor și intrară în grădină, unde tinerii oaspeți căscaseră ochii mari de uimire. Consilierul în persoană îi înmâna un pachet lung și îngust din partea familiei Ingebrigtsen. Sofie încercă să-l primească cu toată demnitatea, și darul se dovedea a fi o păpușă Barbie. Jorunn își ieși literalmente din fire.

— Ați sărit de pe linie, sau ce mai e și asta? Sofie nu se mai joacă doar cu păpușile!

Doamna Ingebrigtsen își făcu să sune toate paietele.

Dar poate s-o pună undeva ca ornament, Jorunn.

Vă mulțumesc foarte mult încă o dată. Sofie încercă să liniștească lucrurile. Pot să încep și o colecție.

Invitații se strânseseră între timp în jurul mesei.

— Acuma mai lipsește numai Alberto, spuse mama Sofiei, și suna puțin forțat, ca și cum ar fi încercat să simuleze o ușoară îngrijorare. Printre oaspeți începuseră să circule zvonuri despre acest invitat cu totul special.

— A promis că vine, așa că va veni negreșit.

— Dar sigur că putem să ne așezăm la masă și fără el?

— Da, să luăm loc.

Mama Sofiei începu să-i plaseze pe invitați în jurul mesei lungi. Între ea și Sofie păstra un loc liber. Apoi spuse câteva cuvinte despre mâncare, despre vremea frumoasă și despre faptul că Sofie era acum aproape o femeie în toată firea.

Erau așezați de vreo jumătate de oră la masă, când un bărbat de vârstă mijlocie cu bărbuță neagră și bască străbătu strada Klřverveien și intră prin poarta grădinii. Avea în mâini un buchet mare cu cincisprezece trandafiri.

— Alberto!

Sofie sări de la locul ei și-i alergă în întâmpinare. Îl luă de gât și primi buchetul. El reacționa față de această primire începând să se scormonească prin buzunare. Scoase diferite artificii chinezești pe care le aprinse și le aruncă prin grădină în drum spre masă, aprinse și o rachetă-minune în miniatură pe care o agăță de prăjitura cea mare cu figurină și apoi își luă locul între Sofie și mama ei.

— E o mare bucurie pentru mine, spuse el.

Întreaga adunare era mută de uimire. Doamna Ingebrigtsen îi aruncă soțului ei o privire elocventă. Mama Sofiei era, în schimb, atât de ușurată că acest personaj misterios își făcuse în sfârșit simțită prezența, încât acum era dispusă să-i ierte totul. Eroina aniversării însăși își putea stăpâni doar cu greu un hohot de râs care-i tremura, undeva adânc, în trupul încordat.

Mama Sofiei își izbi ușor paharul și spuse:

Să-i urăm deci bun venit lui Alberto Knox la această sărbătoare filosofică în grădina noastră! El nu este noul meu prieten, căci deși soțul meu își petrece foarte mult timp pe mare, eu nu am pentru moment nici un prieten. Dimpotrivă, acest domn ciudat este noul profesor de filosofie al Sofiei. Asta înseamnă că el poate aprinde mult mai multe lucruri decât asemenea artificii. Acest domn poate, de exemplu, scoate un iepure viu dintr-un joben negru. Sau era o cioară, Sofie?

Mulțumesc, mulțumesc, spuse Alberto și luă loc.

Să urăm! Spuse Sofie și acum adunarea ridică paharele cu Cola.

Apoi rămaseră multă vreme așezați la masă și mâncău cu poftă friptură de pui și salată. Până când Jorunn sări în picioare, se îndreptă cu pași hotărâți spre Jîrgen și îl sărută cu multă căldură pe gură. Jîrgen răspunse la această încercare de apropiere trăgând-o spre el pentru a-i răspunde mai bine la sărut.

Simt că leșin! Strigă doamna Ingebrigtsen.

Dar asta nu se face la masă, copii, fu singurul comentariu al doamnei Amundsen.

Și de ce nu? Se întoarse Alberto spre ea.

Ce întrebare stranie!

Pentru un adevărat filosof nu există întrebări stranii.

Acum, doi dintre băieții care nu primiseră nici un sărut, începură să arunce oase de pui pe acoperiș. Și asta stârni un comentariu din partea mamei Sofiei.

— Nu mai faceți asta, voi sunteți copii cuminți. E urât să vezi oase pe casă.

Ne pare rău, spuse unul dintre băieți. Și începură să arunce oasele peste gard, în curte.

Cred că e vremea să strângem farfuriile și să aducem din prăjituri, spuse în cele din urmă mama Sofiei. Cine vrea cafea?

Perechea Ingebrigtsen și încă alți doi ridicară mâna.

— Sofie și Jorunn pot să mă ajute.

În drum spre bucătărie, prietenele schimbară câteva vorbe.

De ce l-ai sărutat așa?

I-am văzut gura și m-a apucat o poftă grozavă. E cu totul irezistibil.

— Și ce gust avea?

— Puțin altfel decât îmi închipuisem, dar.

Atunci a fost prima dată?

Dar nu va fi și ultima.

Curând, cafeaua și prăjiturile erau pe masă. Alberto le împărți tinerilor din jur artificii, însă acum mama Sofiei își lovi ceașca de cafea.

— Nu voi rosti o cuvântare lungă, spuse ea. Însă eu nu am decât o singură fiică și astăzi se împlinește exact o săptămână și o zi de când ea a împlinit cincisprezece ani. După cum vedeți, nu am făcut economie la nimic. Tortul ăsta mare are douăzeci și patru de etaje, deci cel puțin câte unul pentru fiecare dintre noi. Cine se servește întâi poate să-și ia două etaje. Căci începem de sus și, pe măsură ce avansăm în timp, etajele sau inelele se fac tot mai largi. Așa e și în viață. Când Sofie era mică, doar cât un șoricel, se învârtea pe ici pe colo în cercuri mici și sfioase. Dar cu trecerea anilor, cercurile astea s-au făcut tot mai mari. Acum se întind deja până în orașul vechi și îndărăt acasă. Și cum tatăl ei e multă vreme pe drumuri, ea telefonează în schimb prin întreaga lume. Felicitări de la noi toți pentru a cincisprezecea aniversare, Sofie!

— Încântător! Exclamă doamna Ingebrigtsen.

Sofie nu era sigură dacă remarca aceasta se referea la mama ei, la prăjitură, sau la Sofie însăși.

Invitații aplaudară și un băiat aruncă un arificiu într-un păr din apropiere. Acum se ridică și Jorunn în picioare, încercând să-l tragă pe Jîrgen de pe scaunul lui. El se lăsă tras, se lungiră amândoi în iarbă și începură să se sărute. După o vreme se rostogoliră sub tufele de coacăze.

Astăzi fetele iau inițiativa, murmură consilierul financiar.

Spunând aceste cuvinte, se ridică de la locul lui și se îndreptă spre tufele de coacăze, ca să vadă îndeaproape ce se petrecea acolo. La care, aproape întreaga societate îi urmă exemplul. Doar Sofie și Alberto rămaseră la locurile lor. Curând, toți invitații erau strânși în semicerc în jurul lui Jorunn și Jîrgen, care depășiseră între timp sărutările nevinovate și trecuseră la mângâieri de fază mediană, cum s-ar spune.

Nici nu-i mai poți opri, zise doamna Ingebrigtsen, nu fără oarecare mândrie.

Nu, omenescul își cere iarăși și iarăși drepturile, completă parcă soțul ei.

Privea în jur ca pentru a vedea că aceste cuvinte bine gândite își găseau recunoașterea. Cum i se răspunse numai cu aprobări mute din cap, el continuă:

— Nu putem face nimic.

De departe, Sofie vedea cum Jîrgen încerca să-i descheie Jorunnei bluza, care acum era plină de pete verzi. Ea își încurcase degetele în cureaua lui.

— Vedeți să nu răciți, spuse doamna Ingebrigtsen.

Sofie îl privea disperată pe Alberto.

— Lucrurile se precipită mai mult decât îmi închipuisem eu, spuse el. Trebuie să plecăm cât mai repede de aici. Am să țin doar o scurtă cuvântare.

Sofie bătu din palme.

— Vreți să vă așezați la loc, vă rog. Alberto ar dori să rostească o scurtă cuvântare.

Toți, în afară de Jorunn și Jïrgen, veniră grăbiți la masă și se așezară la locurile lor.

— Chiar vreți să țineți o cuvântare? Întreabă mama Sofiei. Ce drăguț din partea dumneavoastră!

— Vă mulțumesc pentru atenție.

— După câte aud, vă place să faceți plimbări. (Era limpede că mama Sofiei ar fi vrut să înceapă o conversație mai vie cu Alberto.) E așa de important să ne păstrăm forma fizică. Și găesc că e foarte simpatic din partea dumneavoastră să luați la plimbare și un câine. Nu-l cheamă Hermes?

Alberto se ridică în picioare și făcu să sune ceașca de cafea.

— Draga mea Sofie! Începu el. Vă amintesc că ne aflăm la o sărbătoare filosofică în grădina aceasta. De aceea, voi ține o cuvântare filosofică.

Încă de aici fu întrerupt de aplauze.

— Chiar și în această adunare distinsă nu poate strica o doză cât de mică de rațiune. Și, de asemenea, nu trebuie să uităm că eroina acestei aniversări trebuie felicitată pentru cea de-a cincisprezecea sărbătorire a zilei de naștere.

Nu-și terminase încă fraza, când auziră cu toții vuietul unui avion. Curând, avionul trecu zburând jos pe deasupra grădinii. De coadă era fixat un drapel lung cu inscripția: „La Mulți Ani pentru a cincisprezecea aniversare a zilei de naștere!”

Asta duse la noi aplauze și mai puternice.

Vedeți! Exclamă mama Sofiei. Domnul acesta poate mai mult decât să aprindă artificiile astea chinezești!

Mulțumesc, e doar o bagatelă. Sofie și cu mine am dus la capăt, în cursul acestor ultime săptămâni, o cercetare filosofică mai amplă. Acum și aici vrem să anunțăm ce a rezultat din asta. Vom dezvălui taina cea mai ascunsă a existenței noastre.

Acum se făcuse o asemenea tăcere la masă, încât puteau fi auzite păsările cântând. Se auzeau doar zgomotele dinspre tufișurile de coacăze.

— Mai departe! Spuse Sofie.

— După cercetări filosofice atente – care s-au prelungit de la primii filosofi greci până în zilele noastre – am descoperit că noi ne trăim viața în conștiința unui maior. El se găsește în momentul de față în Liban, în calitate de observator ONU, și a scris pentru fiica lui de la Lillesand o carte despre noi. Fiica se numește Hilde Mïller Knag și a împlinit cincisprezece ani în aceeași zi cu Sofie. Cartea despre noi toți, cei de aici, se afla pe noptiera ei, când s-a trezit din somn în dimineața zilei de 15 iunie. Mai precis, e vorba de un clasor plin cu

file dactilografiate. În clipa aceasta, paginile de la urmă îi gădilă degetul arătător.

Cei strânși în jurul mesei erau acum vizibili nervoși.

Existența noastră este, deci, nici mai mult nici mai puțin, un fel de amuzament de ziua ei pentru Hilde Mřller Knag. Căci noi, cu toții, am fost gândiți doar ca o ramă în jurul cercetării filosofice pe care maiorul i-o împărtășește fiicei sale Asta înseamnă, de exemplu, că Mercedesul acela alb din fata porții grădinii nu face nici două parale. Nu valorează mai mult decât toate Mercedesurile albe din capul sărmanului maior din trupele ONU, care tocmai s-a așezat la umbră ca să nu facă insolație. Căci în Liban este foarte cald, dragii mei.

Aiureli! Exclamă acum consilierul. Apă de ploaie!

Avem cu toții libertatea cuvântului, continuă Alberto netulburat. Însă adevărul este că această serbare de grădină este într-adevăr apă de ploaie. Singura urmă de rațiune în toată această adunare este cuvântarea pe care o ascultați acum.

În acea clipă consilierul se ridică în picioare și spuse:

— Uite cum ne dăm cu toții osteneala să ne facem datoria. Avem grijă să fim asigurați împotriva tuturor eventualităților. Și deodată, apare un oarecare domn care se dă înapoi de la muncă și face tot felul de pretinse afirmații așa-zis „filosofice”, ca să anihileze toate strădaniile noastre!

Alberto aprobă din cap.

Împotriva unui asemenea mod de cunoaștere filosofică nu ajută nici un fel de asigurare. Noi vorbim aici despre ceva care e mai rău decât orice catastrofă naturală, domnule consilier. Cum, desigur, vă este cunoscut, asigurările nu acoperă daunele de felul acesta.

Dar aici nu e nici o catastrofă naturală.

Nu, este o catastrofă existențială. Puteți arunca o privire în tufele acelea de coacăze și atunci veți înțelege ce vreau și spun. Nu putem să ne asigurăm în vreun fel că întreaga noastră existență nu se va prăbuși în neant. Și nu ne putem asigura nici că soarele nu se va stinge.

Trebuie să tolerăm oare toate acestea? O întrebă tatăl Jorunnei pe soția sa.

Ea clătină din cap, la fel ca și mama Sofiei.

— Ce trist! Spuse ea. Și nu am cruțat chiar nimic pentru serbarea asta.

Cei tineri însă îl priveau pe Alberto cu ochii mari. Se întâmplă adesea că tinerii sunt mai deschiși pentru ideile și gândurile noi decât cei care au trăit un timp pe lume.

Am vrea să auzim mai departe, spuse un băiat cu bucle blonde și cu ochelari.

Vă mulțumesc, dar foarte multe nu mai sunt de spus. Când ne dăm seama, deodată, că noi suntem doar imagini închipuite în conștiința amețită a unei alte ființe, atunci, după părerea mea, lucrul cel mai rațional este să păstrăm tăcerea. Ca încheiere, eu pot doar să vă recomand dumneavoastră,

tinerilor, să urmați un curs de filosofie. În felul acesta vi se deșteaptă o atitudine critică față de lumea în care trăiți. Este foarte important, de asemenea, să vă manifestați critic față de valorile generației părinților voștri. Dacă am încercat să trezesc ceva în Sofie, atunci a fost o asemenea gândire critică. Hegel definea asta drept gândire negativă.

Consilierul rămăsese în picioare mai departe. Stătea acolo și bătea cu degetele în tăblia mesei.

— Agitatorul acesta vrea să distrugă vederile sănătoase pe care noi, împreună cu școala și cu biserica, am încercat să le menținem vii în mințile generațiilor tinere, care constituie însuși viitorul nostru și care într-o zi vor moșteni valorile și proprietățile noastre. Dacă omul acesta nu va fi imediat îndepărtat din societatea noastră, îi telefonez avocatului meu care știe ce are de făcut.

— Nu are absolut nici o importanță ce credeți dumneavoastră că ar trebui să faceți, căci nu sunteți decât o umbră în imaginația altcuiva. De altfel, Sofie și cu mine vom părăsi neîntârziat această serbare. Cursul de filosofie nu a fost doar un proiect pur teoretic. El avea și o parte practică. Când va fi timpul pentru așa ceva, vom executa opera de artă a evaporării. Și în felul acesta, ne vom furișa afară din conștiința maiorului.

Helene Amundsen o apucă de braț pe fiica ei.

— Doar nu vrei să mă părăsești, Sofie?

Sofie o cuprinse cu brațul și își ridică ochii spre Alberto.

— Mama are să fie atât de tristă.

— Nu, asta e o prostie. Nu trebuie să uiți ce ai învățat. Noi voiam tocmai să ne eliberăm de fleacurile astea. Mama ta este, cu adevărat, o doamnă drăguță și amabilă, în exact la fel de mare măsură cum coșulețul Scufiței Roșii era adineaori plin cu mâncare pentru bunica. Și ea va fi tristă tot așa cum avionul de adineaori are nevoie de benzină.

Cred că înțeleg ce vrei să spui, spuse Sofie. Apoi se întoarse iarăși spre mama ei. Și de aceea trebuie să fac ce spune el, mamă. Într-o zi, oricum, ar fi trebuit să te părăsesc.

Am să-ți duc lipsa, spuse mama ei. Dar dacă este adevărat că există un cer deasupra acestuia de aici, atunci tu într-adevăr trebuie să zbori. Am să caut să am grijă de Govinda. Îi dau pe zi o frunză sau două de salată?

Alberto îi puse o mână pe umăr:

Nici tu și nici oricine altcineva de aici n-au să ne simtă lipsa, și asta pur și simplu pentru că voi toți nici nu existați. Nu existați și, deci, nu aveți ceva anume care să ne simtă nouă lipsa.

Asta este într-adevăr cea mai grosolană insultă care mi-a fost adusă vreodată, exclamă doamna Ingebrigtsen.

Consilierul aprobă din cap.

— Putem să-l acuzăm pe loc de insultă și de jignire. Și ai să vezi, e un comunist. Nu degeaba vrea să ne răpească tot ceea ce iubim. Omul ăsta e un bandit, un pungaș desăvârșit.

Alberto se așeză, consilierul îl imită. Se făcuse cu totul roșu la față de furie. Acum se întoarse și Jorunn cu Jîrgen la masă și se așezară la locurile lor. Veșmintele le erau pătate și mototolite. Părul blond al Jorunnei era năclăit de pământ și lut ud.

— Mama, am să am un copil, anunță ea.

— Bine, dar așteaptă, te rog, până ajungem acasă.

Soțul îi veni în ajutor.

— Da, trebuie să-și revină. Și dacă copilul va trebui botezat chiar astăseară, ea va trebui să se ocupe de toate.

Alberto o privi serios pe Sofie.

Gata.

Poți măcar să ne mai aduci puțină cafea până pleci? O întrebă mama ei.

Sigur, mamă, o fac imediat.

Sofie luă cana de cafea de pe masă. La bucătărie trebui să pună în priză mașina de râșnit. Pe când aștepta să fiarbă cafeaua, hrăni păsările și peștișorii de aur. Se duse în baie și puse Govindei trei foi de salată. Nu vedea nicăieri pisica, dar deschise o cutie mare cu hrană pentru pisică, turnă conținutul într-o farfurioară și o puse la ușa. Constată că i se umeziseră ochii.

Când se întoarse cu cafeaua, serbarea din grădină semăna tot mai mult cu o aniversare de copii mici, și nu cu o serbare pentru o fată de cincisprezece ani. Sticlele de Cola și de limonadă erau răsturnate peste tot, o bucată de prăjitură de ciocolată fusese strivită cu nesaț pătând fața de masă, iar castronul cu fursecuri zăcea răsturnat pe jos. Când Sofie așeză cafetiera pe masă, un băiețuș tocmai înfugea un artificiu chinezesc în tortul cu frișcă. Explodă acolo și improșcă cremă și frișcă peste tot. Cel mai rău avu de suferit costumul roșu al doamnei Ingebrigtsen.

Ciudat era că Sofie și toți ceilalți priveau aceste mici catastrofe cu cea mai mare liniște. Chiar atunci, Jorunn luă o prăjitură cu ciocolată și o strivi peste fața lui Jîrgen. Imediat după aceea începu să-l lingă, ca să-l curețe.

Mama Sofiei și Alberto se instalaseră în leagănul tip Hollywood. Îi făcură semn cu mâna Sofiei.

În sfârșit, puteți și voi să stați de vorbă între patru ochi, spuse Sofie.

Tu ai avut într-adevăr dreptate, îi spuse veselă mama. Alberto este un domn cu totul extraordinar. Te las cu toată încrederea în brațele sale puternice.

Sofie se așeză între ei.

Doi băieți se cocoțaseră pe acoperiș, o fată găurea cu acul de păr baloanele, și mai apăruse un oaspete nepoftit pe un scuter. Pe suportul de bagaje avea o ladă cu bere și rachiu. Fu luat pe dată în primire de câțiva tineri care săriseră să-l ajute.

Consilierul se ridică în picioare. Bătu din palme și spuse:

— Începem să ne jucăm, copii?

Scoase o sticlă de bere de la locul ei, o goli și o lăsă apoi pe iarbă. Pe urmă se îndreptă spre masă și scoase cele patru straturi de jos ale prăjiturii celei mari. Le arătă invitaților cum să arunce cu acele inele spre sticla de bere.

— Ultimele zăcări, spuse Alberto. Trebuie s-o luăm din loc, în sfârșit, înainte ca maiorul să tragă linie de încheiere și Hilde să-și închidă clasorul.

— Atunci o să trebuiască să faci singură curat, mamă.

— Nu-i nimic, fetița mea. Și eu cred că asta de aici nu e o viață pentru tine. Dacă Alberto poate să-ți ofere ceva deosebit, nimeni nu e mai fericită decât mine. Nu spuneai că are un cal alb?

Sofie privi în jur. Grădina era de nerecunoscut. Peste tot erau răspândite sticle și oase de pui, fursecuri și baloane, călcare și strivite prin iarbă.

Asta a fost odată micul meu paradis, spuse ea.

Și acum ești izgonită din el, răspunse Alberto.

Un băiat se așezase în Mercedesul cel alb. Îl porni, trecu direct prin poarta închisă, coti în sus pe aleea cu pietriș și o luă apoi la întâmplare prin grădină.

Sofie simți că o apucă cineva de braț. O împingea cineva în grota din spărtura gardului viu. Apoi auzi glasul lui Alberto

— Acum!

În aceeași clipă, Mercedesul cel alb rupse un măr din șirul de pomi de lângă alee. Mere încă crude plouară pe capota mașinii.

Asta e prea de tot! Strigă consilierul. Pretind daune! Fermecătoarea lui soție îl susținea întru totul.

De asta e vinovat doar păcătosul acela. Unde s-a ascuns?

— L-a înghițit pământul, spuse mama Sofiei și o spuse nu fără o anumită mândrie.

Se ridică și începu să facă ordine printre resturile serbării filosofice din grădină.

— Mai vrea cineva cafea?

CONTRAPUNCT.

Două sau mai multe melodii care răsună laolaltă.

Hilde se ridică în capul oaselor în pat. Aici se sfârșea povestea despre Sofie și Alberto. Dar ce se petrecuse în fond? De ce scrisese tatăl ei acest capitol din urmă? Voia să-și demonstreze astfel puterea sa absolută asupra lumii Sofiei?

Foarte gânditoare, se îndreptă spre sala de baie și se îmbracă. După un scurt mic dejun, ieși încet în grădină și se așază în leagănul tip Hollywood.

Era de acord cu Alberto că discursul său fusese singurul lucru rațional care se petrecuse la acea serbare în grădină. Dar tatăl ei nu se gândea că lumea Hildei ar fi fost la fel de haotică, într-adevăr, ca și cea a Sofiei? Sau că și lumea ei avea să se prăbușească până la urmă?

Și apoi mai erau Sofie și Alberto. Ce se întâmplase cu planul lor secret?

Oare Hilde ar fi trebuit să născocască ea acum mai departe? Sau ei reușiseră într-un fel și se strecuraseră afară din poveste? Dar unde erau acum?

Dintr-o dată îi veni în gând: Dacă Alberto și Sofie se strecuraseră, într-adevăr, afară din poveste, atunci nu avea cum să mai fie ceva despre ei în filele din clasor. Despre ce scria acolo tatăl ei știa tot ce trebuia.

Oare se putuse strecura ceva printre rânduri? Cel puțin, în sensul acesta se făcuseră niște aluzii. Stând așa pe leagănul tip Hollywood, Hilde își dădu seama că trebuia să mai citească de rateva ori întreaga poveste.

În timp ce Mercedesul cel alb se învârtea nebunește prin grădină, Alberto o trăsese pe Sofie în grota din gardul viu. Apoi fugiseră prin pădure spre coliba maiorului.

— Repede! Striga Alberto. Trebuie s-o facem înainte ca el să înceapă să ne caute.

Am scăpat acum de sub atenția lui?

Ne găsim pe granițele ei.

Vâsliră peste lac și dădură buzna, gâfâind, în colibă. Aici, Alberto deschise ferestruica pivniței. O împinse pe Sofie înăuntru. Apoi totul se cufundă în întuneric.

În cursul zilelor următoare, Hilde lucră mai departe la planul ei. Îi trimise Annei Kvamsdal la Copenhaga mai multe scrisori și îi telefonă de două ori. Și la Lillesand își recrută niște prieteni și cunoscuți ca trupe de rezervă; fu atrasă, astfel aproape întreaga clasă.

Între timp ea citi Lumea Sofiei. Nu era o poveste cu care să te descurci dintr-o primă lectură. Mereu îi veneau Hildei alte idei despre cartea asta, despre ce s-ar mai fi putut întâmpla cu Sofie și Alberto după dispariția lor de la serbarea din grădină.

Sâmbătă 23 iunie, ea se trezi din somn spre ora nouă. Știa că tatăl ei plecase din cantonamentul din Liban. Acum trebuia doar să-l aștepte. Ultima parte a zilei era planificată până în cele mai mici detalii.

Mai târziu în cursul dimineții, începu să pregătească împreună cu mama ei noaptea Sf. Ioan. Hilde nu avea altceva de făcut decât să se gândească la ce făcuseră Sofie și mama ei la serbarea Sf. Ioan.

Dar oare asta nu făcea parte din trecut? Oare ele nu pregăteau masa exact în clipele acelea?

Sofie și Alberto ședea pe o pajiște în fața a două clădiri înalte, cu tot felul de găuri de ventilație și aerisire, care le urăteau fațadele. Dintr-una din case ieșiră o femeie tânără și un bărbat tânăr, el cu o servietă cafenie, ea cu o geantă de umăr roșie. Pe o străduță din fundal, trecea un automobil.

Ce s-a întâmplat? Întreabă Sofie.

Am reușit.

Dar unde suntem aici?

Regiunea se numește Majorstua.

Dar.

Asta e în Oslo.

Ești sigur?

Foarte sigur. Casa aceea se numește Chateau Neuf; asta înseamnă Castelul cel nou. Acolo poți să audiezi muzică. Cealaltă casă este Facultatea de Teologie. Mai departe sus pe colină, poți să studiezi științele naturale și sus de tot, știința literaturii și filosofia.

Acum am scăpat din cartea Hildei și de sub controlul maiorului?

Răspunsul e de două ori da. Aici nu ne mai găsește nimeni.

Dar unde eram când fugeam prin pădure?

Pe când maiorul era preocupat să facă automobilul consilierului să doboare merii din grădină, noi ne-am putut ascunde în grota din gardul viu. Apartineam atunci în același timp și lumii vechi și celei noi. Însă maiorului nu-i putea trece prin gând că noi ne ascundeam acolo.

— De ce nu?

Atunci nu ne-ar fi lăsat să scăpăm atât de ușor. Totul a mers ușor, ca într-un vis. Sau poate că a luat și el puțin parte la joc.

Ce vrei să spui?

Doar el a lăsat să se pună în mișcare Mercedesul cel alb. Poate că a vrut să ne scape din ochi. Era, probabil, cu totul istovit după cele întâmplate.

Acum tânăra pereche se afla doar la câțiva pași de ei. Sofie se simțea puțin prost știind că era așezată astfel pe iarbă alături de un bărbat mult mai în vârstă decât ea. Și voia de undeva și o confirmare a celor spuse de Alberto.

Sări în sus și le alergă celor doi în întâmpinare.

— Puteți să-mi spuneți, vă rog, cum se numește locul acesta?

Dar ei nu-i răspunseră și nu o luară deloc în seamă.

Sofie se enervă atât de tare, că li se mai adresă o dată celor doi.

— Doar nu înseamnă că vă cer prea mult dacă aș vrea răspuns la o întrebare?

Tânărul era însă, în mod limpede, preocupat să-i explice ceva tinerei femei.

— Compoziția contrapunctică se dezvoltă pe două dimensiuni: orizontal – sau melodic – și vertical – sau armonic. E vorba, deci, de două sau mai multe melodii care răsună laolaltă.

— Scuzați întreruperea, dar.

— Melodiile sunt astfel combinate, încât să se poată dezvolta cât mai departe posibil în mod independent de felul în care sună laolaltă. Dar trebuie să existe și armonie. Acesta este un contrapunct. La drept vorbind, asta înseamnă notă contra notă.

Ce tupeu! În fond, cei doi nu erau nici surzi, nici orbi. Sofie încercă o a treia oară, așezându-se în fața lor ca să le taie drumul.

Fu pur și simplu împinsă la o parte.

E vânt dintr-o dată, spuse femeia.

Sofie alergă îndărăt la Alberto.

Ăștia nu aud! Spuse ea – și, în timp ce spunea asta, își aduse aminte de visul cu Hilde și cu cruciulița de aur.

Trebuie să plătim un preț, Sofie. Când ne strecurăm așa, afară dintr-o carte, nu ne putem aștepta să căpătăm același statut ca și autorul ei. Dar noi suntem aici. Și de acum încolo nu vom mai îmbătrâni nici cu o singură zi de la vârsta pe care o aveam când am plecat de la serbarea filosofică din grădină.

Dar n-o să mai putem stabili niciodată, de-a dreptul, contact cu oamenii de lângă noi?

Un adevărat filosof nu spune niciodată „niciodată”. Ai un ceas?

E opt.

Ca și înainte, atunci când am plecat de la serbare, da.

Astăzi se întoarce tatăl Hildei din Liban.

Atunci trebuie să ne grăbim.

Ah – ce vrei să spui cu asta?

Nu ești și tu nerăbdătoare să afli ce se petrece când se întoarce maiorul la Bjerkely?

— Firește, dar.

— Atunci, haide!

Porniră în jos în direcția orașului. Se întâlnește de mai multe ori cu diferiți oameni, dar Sofie și Alberto păreau să nu existe pentru ei.

La marginea străzii erau parcate, unele după altele, tot felul de mașini. Deodată, Alberto se opri în fața unei mașini de sport deschise.

Cred că putem s-o luăm pe asta. Trebuie doar să fim siguri că e mașina noastră.

Eu nu mai înțeleg nimic.

Atunci îți explic eu. Nu putem să urcăm, pur și simplu, într-o mașină care să aparțină cuiva de aici din oraș. Ce crezi tu că s-ar întâmpla dacă oamenii ar vedea o mașină care circulă fără nimeni la volan? De altfel, nici nu am reuși să o facem să pornească.

Și cu asta de aici ce e?

Cred că o cunosc dintr-un film vechi.

Iartă-mă, dar încep să mă enervez la toate aluziile astea misterioase.

Este un automobil imaginat, Sofie. E exact ca noi. Oamenii de aici din oraș văd doar un loc gol de parcare. Și tocmai asta trebuie să verificăm înainte de a porni.

Rămaseră pe loc așteptând. După o vreme, trecu un băiat cu bicicleta exact prin locul unde era mașina cea roșie.

— Vezi? A noastră e!

Alberto deschise portiera la locul de lângă șofer.

— Te rog! Spuse el, și Sofie urcă în mașină.

El însuși se așeză în spatele volanului. Cheia de contact era la locul ei, Alberto o întoarce – și mașina porni.

După ce lăsaseră Kirkeveien în urma lor, ajunseră curând pe Drammensveien. Trecură prin Lysaker și Sandvika. Treptat începură să zărească primele focuri ale zilei Miezului de Vară pe măsură ce străzile din urmă le rămâneau în spate.

E Miezul de Vară, Sofie! Nu-i minunat?

Și într-o mașină deschisă adie vântul atât de proaspăt. Într-adevăr, nu poate să ne vadă nimeni?

Numai cei care sunt ca și noi. Poate că o să ne întâlnim cu câte unii. Când s-a făcut ceasul?

Nouă și jumătate.

— Atunci trebuie să o luăm pe scurtături. Oricum, nu ne mai putem târî așa, în spatele camionului ăstuia.

Coti direct într-un lan de grâu. Sofie se întoarce și văzu că lăsau în urma lor o dâră largă de tulpini strivite prin lanul de grâu.

— Măine au să spună că vântul a făcut toate stricăciunile astea aici pe câmp, spuse Alberto.

Maiorul Albert Knag aterizase la Kastrup. Era sâmbătă 23 iunie, ora 16,30. Avusese încă de pe acum o zi lungă. Zborul de la Roma la Copenhaga fusese penultima etapă a călătoriei sale.

În uniformă lui militară ONU, de care era atât de mândru, trecu pe la controlul pașapoartelor. Se reprezenta nu numai pe sine, reprezenta nu numai propria țară, ci o ordine de drept internațională – și astfel, o tradiție seculară care cuprindea întreaga planetă.

Avea doar o geantă mică de umăr; restul bagajelor le predase la Roma. Nu avea nevoie decât să-și fluture pașaportul roșu

— Nothing to declare.

Maiorul Albert Knag avea o oprire de aproape trei ore la Kastrup, căci abia după aceea pleca avionul său spre Kristiansand. Trebuia să mai cumpere câteva cadouri pentru familie. Marele dar de aniversare i-l trimisese Hildei încă de acum aproape două săptămâni. Mărit i-l așezase pe noptieră, astfel ca Hilde să-l găsească atunci când avea să se deștepte din somn de ziua ei. De la telefonul din aceeași seară, nu mai stătuse de vorbă cu Hilde.

Cumpără câteva ziare norvegiene, se așeză la barul aeroportului și comandă o ceașcă de cafea. Aruncase doar o primă privire asupra titlurilor, când auzi un megafon.

— O comunicare importantă pentru domnul Albert Knag. Domnul Knag este rugat să se prezinte la ghișeul SAS.

Ce era asta? Albert Knag simți cum îl trec fiori reci. Doar nu avea să i se comande să se întoarcă în Liban? Sau era ceva în neregulă acasă?

Scurt timp după aceea, se afla la ghișeul de informații.

Eu sunt Albert Knag.

Vă rog. Se pare că e ceva urgent.

Un plic. Îl desfăcu. Înăuntru era un alt plic mai mic. Pe acesta scria: „Pentru maiorul Albert Knag c/o SAS-Informații, Aeroporul Kastrup, Copenhaga”.

Maiorul Albert Knag era nervos. Deschise plicul cel mic. În el se afla un bilețel.

Dragă Papa. Îți urez din inimă bine ai venit. Ce bine ca te-ai întors din Liban. Înțelegi, desigur, că nu puteam aștepta până să ajungi tu acasă. Iartă-mă că te-am chemat prin megafon. Așa a fost mai ușor.

P. S. Din păcate, consilierul Ingebrigtsen cere daune pentru un accident cu un Mercedes furat.

P. P. S. Poate că am să fiu în grădină când ajungi tu acasă. Dar poate ai să mai auzi de mine și înainte.

P. P. P. S. Mi-e puțin frică să stau așa singură, prea mult timp, în grădină. În asemenea locuri, e atât de ușor să te înghită pământul.

Sărutări din inimă, Hilde, care a avut atât de mult timp să se pregătească pentru întoarcerea ta acasă.

La început, maiorul Albert Knag surâse fără voie. Apoi nu-i mai plăcu deloc să se vadă manipulat astfel. Voia să aibă el totdeauna în mână firele acțiunii. Și acum, obraznica asta mică ședea acasă la Lillesand și-l spiona prin aeroport! Cum reușise să facă așa ceva? Își băgă plicul în buzunarul uniformei și se îndepărtă trecând prin fața nenumăratelor magazine de acolo. Tocmai când voia să intre într-un magazin alimentar, descoperi un mic plic lipit pe vitrină. MAIOR KNAG, scria cu creion cu fetru. Rupse plicul și citi:

Comunicare importantă pentru maiorul Albert Knag, c/o DanskMat, Aeroportul Kastrup, Copenhaga. Dragă tată. Cumpără, te rog, un salam mare danez de două kilograme, pentru mine. Mama are să se bucure, sigur, și de un coniac de masă.

P. S. Caviarul Limfjord nu e nici el de disprețuit.

Sărutări din inimă, Hilde.

Albert Knag privi în jur. Doar n-o fi fost cu adevărat pe undeva, pe aici, pe aproape? Doar nu i-o fi dăruit Mărit un bilet de avion la Copenhaga, ca ea să vină să-l ia de la aeroport? Era scrisul Hildei. Deodată, observatorul ONU se simți el însuși sub observație. Cineva părea să-i orienteze tot ce făcea el.

Intră în magazin și cumpără un salam de două kilograme, un coniac și trei cutii de caviar Limfjord. După aceea mai trecu, fără se să grăbească, prin fața prăvăliilor de acolo. Voia să-i cumpere Hildei un dar suplimentar de ziua ei. Oare i-ar fi făcut plăcere un calculator de buzunar? Sau un mic radio de voiaj – da, asta ar fi fost exact ce i-ar fi plăcut.

Când ajunse la magazinul cu produse electronice, văzu și aici un plic lipit de vitrină. „Maior Albert Knag, c/o, cel mai interesant magazin din întregul aeroport”, scria pe el. Pe biletul dinăuntru, citi următoarea comunicare:

Dragă Papa. Îți transmit salutări de la Sofie și mulțumiri pentru un minitelevizor și un radio cu tranzistori pe care le-a. Primit ca dar de ziua ei de la foarte atentul ei tată. A fost într-adevăr extraordinar, dar pe de altă parte doar o bagatelă. Trebuie oricum să recunosc că eu împărtășesc interesul Sofiei pentru asemenea bagatele.

P. S. Dacă n-ai fost cumva înainte pe acolo, atunci te mai așteaptă mesaje și la magazinul alimentar, și la Duty Free Shop, unde se vând vin și țigări.

P. P. S. Am primit bani de ziua mea și pot să-mi sponsorizez un minitelevizor personal cu 350 de coroane.

Sărutări din inimă de la Hilde, care a și umplut curcanul și a mestecat salata Waldorf.

Minitelevizorul l-a costat 985 coroane daneze. Putea fi considerată chestia asta o bagatelă, dar nu mai era deloc cazul acum când maiorul Albert Knag era dirijat încolo și încioace de capriciile fiicei sale. Era oare ea pe aici – sau nu era?

Din momentul acela începând, nu mai conțene să arunce priviri în toate părțile. Avea impresia că e un spion și o marionetă trasă pe sfori în același timp. Nu i se răpea oare, la fiecare pas, libertatea sa de ființă omenească?

Totuși trebuia să se ducă și la marele magazin Duty Free. Aici găsi un plic alb cu numele său. Întregul aeroport părea să se fi transformat într-un joc de computer pe care el alerga încolo și încioace asemenea unui cursor. Pe plic scria:

Maiorului Knag c/o Duty Free Shop la aeroport. Tot ce vreau de aici este un pachet cu gumă de mestecat pentru vin și câteva pungi cu marțipan cu Anthon Berg. Nu uita că toate acestea sunt mult mai scumpe în Norvegia! După cât știu eu, mamei îi place Campari.

P. S. În tot cursul călătoriei de întoarcere, trebuie să fii cum nu se poate mai atent. Căci n-ai să vrei, nu-i așa, să-ți scape vreo comunicare importantă?

Sărutări de la fiica ta care se pricepe să învețe foarte multe, Hilde.

Albert Knag oftă resemnat, apoi intră în magazin și cumpără ce comandase Hilde. Cu trei pungi de plastic și cu geanta sa prinsă de umăr, se îndreptă acum spre Ieșirea 28, ca să-și aștepte avionul. Dacă mai erau și alte bilete, n-aveau decât să rămână lipite acolo unde erau.

Dar și pe coloană la Ieșirea 28 era lipit un plic alb: „Pentru maiorul Knag, c/o Ieșirea 28, Aeroporul Kastrup, Copenhaga”. Tot scrisul Hildei, dar numărul ieșirii nu fusese oare adăugat de o altă mână? Din păcate, nu se putea vedea atât de ușor, căci aici nu mai putea compara litere, ci erau doar cifre.

Se așeză într-un fotoliu de lângă perete. Pungile și le puse pe genunchi. Maiorul, altminteri atât de demn și de mândru, ședea acum cu ochii țintiți înainte, asemenea unui copil mic care călătorește singur pentru prima dată. Dacă ea era pe aici, pe undeva, n-ar fi trebuit cel puțin să aibă satisfacția de a-l descoperi prima? Privea speriat parcă spre toți pasagerii care se plimbau prin sala de așteptare. O vreme, avu într-adevăr impresia că e un dușman al poporului ținut sub o supraveghere strictă. Când se strigă imbarcarea, răsuflă ușurat. Urcă ultimul la bord.

Când își prezentă biletul, mai desprinsă repede un plic lipit pe bariera de la intrare în avion.

Sofie și Alberto traversaseră podul Breviks – curând după aceea, trecură de bifurcația spre Krageri.

Mergi acum cu o sută optzeci, spuse Sofie.

Mai e puțin până la nouă. Curând aterizează maiorul pe aeroportul Kjevik. Dacă avem noroc, nu ne mai oprește nici un control al traficului.

— Dar dacă ne ciocnim de cineva?

— Nu are nici o importanță, atâta vreme cât este un automobil normal. Numai dacă e vreunul de-ai noștri.

— Da?

— Atunci trebuie să avem grijă. N-ai văzut că am trecut pe lângă Herbie, celebrul Herbie?

— Nu!

Ba da. El era parcat, pe undeva, la Vestfold.

Dar de autobuzul ăsta de vacanță nu vom putea trece așa de ușor. Pe aici, prin toate părțile, e pădure.

N-are importanță, Sofie. Ai să vezi imediat.

Și coti direct în pădure, trecând printre copacii care pe acolo erau foarte apropiați unii de alții. Sofie respiră ușurată.

Dar m-ai speriat îngrozitor la un moment dat.

N-ai remarca absolut nimic, nici dacă am trece printr-un perete de oțel.

Asta înseamnă că, în raport cu toate cele din jur, suntem pur și simplu niște duhuri fără nici o grijă.

Nu, acuma întorci tu totul pe dos. Realitatea din jurul nostru este pentru noi ca o închipuire de basm.

Asta trebuie să mi-o explici.

Atunci, trebuie să fii atentă. E o neînțelegere larg răspândită că spiritele și duhurile ar fi mai „de aer” decât aburii. Tocmai contrariul e adevărat. Spiritul e mai concret și mai dur decât gheața.

Nu m-aș fi gândit niciodată la așa ceva.

Atunci am să-ți spun o poveste. A fost odată un om care nu credea în îngeri. Într-o zi totuși a venit la el un înger, pe când se afla undeva, afară pe câmp.

— Da?

— Au făcut o bucată de drum împreună. În cele din urmă, omul s-a întors spre înger și i-a spus: „De, acuma trebuie să recunosc că există îngeri. Dar voi nu sunteți ființe în toată firea, așa ca noi”. – „Ce vrei să spui?” a întrebat îngerul. Și omul a răspuns: „Când am trecut pe lângă stânca aia, eu a trebuit s-o ocolesc, dar tu ai trecut pur și simplu prin ea. Și când am ajuns la copacul acela care era răsturnat pe drum, eu a trebuit să mă cațăr peste el, iar tu ai trecut prin el”. Răspunsul acesta l-a surprins pe înger. El a spus: „Ție nu ți-a trecut prin gând că am trecut printr-o mlaștină? Atunci am străbătut amândoi palele acelea de ceață. Și asta, pentru că suntem mult mai consistenți decât ceața”.

— Aha.

Așa e și cu noi, Sofie. Spiritul poate străbate prin porți de oțel. Nici tancurile, nici bombardierele nu pot distruge ceva ce e făcut din spirit.

Un gând ciudat!

Curând trecem prin Risr, și cu toate astea am pornit de-abia acum o oră. Treptat, încep să-i duc dorul unei cești de cafea.

Când ajunseră la Fiane, chiar înainte de Sîrdeled, văzură pe partea stângă a drumului un popas. Se numea „Cenușăreasa”. Alberto coti și opri la un loc de parcare.

În cafenea, Sofie încercă să-și scoată o sticlă de Cola de la teigheaua frigiderului, dar sticla nu se lăsă urnită din loc. Părea să se fi înțepenit acolo. Ceva mai târziu, Alberto încerca să-și toarne cafea într-un pahar de carton pe care-l găsisese în mașină. Trebuia doar să apese pe un buton, dar, deși își dădu toată osteneala, nu reuși.

Asta-l enervă atât de tare, încât se întoarse spre clienții din jur să le ceară ajutorul. Când nimeni nu reacționa în nici un fel, strigă atât de tare, încât Sofie își astupă urechile: -Vreau o cafea!

Dar chiar atât de furios nu era, căci imediat izbucni în râs.

— Ei nu pot să ne audă. Și nici noi nu putem, firește, să punem mâna pe cafeaua lor.

Voiau să se întoarcă și să părăsească acest popas, când o bătrână se ridică de la locul ei și veni spre ei. Avea o rochie roșie, o jachetă împletită albastră ca gheața și o basma albă. Culorile acestea și, într-un fel, întreaga ei făptură erau parcă mai vii decât orice alte culori de aici din cafenea.

Ea se îndreptă spre Alberto și spuse:

Dar știi și eu că țiți, tinere.

Scuze.

Ai vrea o cafea, așa ai spus?

Da, dar.

Avem chiar alături un mic local.

Ieșiră împreună cu femeia aceasta din cafenea și o luară pe o cărare, pe lângă locul de parcare. Pe drum, ea întrebă:

Sunteți probabil noi pe aici?

Trebuie să recunoaștem că da, răspunse Alberto.

Da, da. Bine ați venit în eternitate, copii!

Și tu?

Eu vin dintr-un basm al Fraților Grimm. A fost scris acum mai bine de o sută cincizeci de ani. Și voi de unde veniți, nepoțiților?

Noi venim dintr-o carte de filosofie. Eu sunt profesor de filosofie și Sofie este eleva mea.

Hi. Hi hi. Da, asta e ceva nou.

Curând ajunseră într-un luminiș. Aici erau câteva căsuțe cafenii foarte pitorești. Într-o mică piață printre aceste căsuțe ardea un foc de miezul verii și în jurul focului dansau niște făpturi îmbrăcate în culori țipătoare. Pe multe dintre ele Sofie le recunoștea. O văzu pe Albă ca Zăpada și câțiva dintre pitici. Hans Norocosul și Sherlock Holmes. Le văzu și pe Scufița Roșie și pe Cenușăreasa. În jurul focului se strânseseră, de asemenea, multe asemenea făpturi care nu aveau nume: cobolzi și elfi, fauni și vrăjitoare, îngeri și mici diavoli. Sofie descoperi chiar un trol veritabil.

— Asta zic și eu petrecere! Exclamă Alberto.

În fond, e noaptea Miezului de Vară, răspunse bătrâna. O asemenea întâlnire între noi n-am mai avut de la noaptea Valpurgiei. Atunci am sărbătorit-o în Germania. Eu fac aici doar o scurtă vizită. Deci voiai cafea?

Da, te rog.

De-abia acum vedea Sofie că toate căsuțele erau făcute din turtă dulce, caramelle și zahăr. Câteva dintre făpturile de acolo începuseră deja să ronțăie din case. Dar câte o cofetăreasă îi urma în toate opririle lor și repara pagubele pe care le făceau. Sofie mușcă și ea puțin dintr-un fronton. Era dulce și mai bun decât orice prăjitură mâncase până atunci.

Curând, bătrâna se întoarse cu o ceașcă de cafea.

Mii de mulțumiri, spuse Alberto.

Și cum se gândesc oaspeții să plătească această cafea?

Să plătim?

Aici se plătește mai ales cu câte o poveste. Pentru cafea ajunge un pasaj scurt sau un rezumat.

Am putea să vă spunem povestea de necrezut a omenirii, zise Alberto. Dar partea complicată e că avem atât de puțin timp. Nu ne-am putea întoarce altă dată?

Firește. Și de ce n-aveți timp acum?

Alberto îi povesti ce aveau ei de gând, și bătrâna spuse:

— Da, sunteți într-adevăr ceva nou pe aici. Dar trebuie să tăiați repede cordonul ombilical care vă leagă de originile voastre trupești. Noi nu mai depindem aici de carnea și de sângele creștinilor. Noi facem parte din „poporul nevăzut”.

Curând după aceea, Alberto și Sofie se aflau din nou în fața cafenelei „Cenușăreasa” și a automobilului roșu. Chiar lângă mașină, o mamă enervată își ajută micul fiu să facă pipi.

După ce scurta ră puțin drumul luând-o direct prin obstacole aparente, ajunseră repede la Lillesand.

Avionul SX 876 din Copenhaga ateriza punctual la 21,35. În timp ce aparatul rula încă pe pista din Copenhaga, maiorul deschisese plicul pe care-l găsisese la plecare. Pe biletul dinăuntru scria:

Domnului Maior Knag, care și-a prezentat tocmai biletul de zbor. Noaptea Miezului de Vară, 1990.

Dragă Papa. Ai crezut poate c-o să-mi fac apariția la Copenhaga. Dar felul în care te controlez eu e mult mai rafinat. Te văd pretutindeni, tată. Am vizitat anume o familie veche de țigani, care cândva, acum mulți, mulți ani, i-au vândut străbunicii mele o oglindă magică. Și pe lângă asta, mi-am făcut rost și de un glob de cristal. În momentul de față, văd că tocmai te-ai așezat în avionul tău. Te rog, nu uita să-ți prinzi cureaua de siguranță și să-ți potrivești speteaza perpendicular pe podea până când se stinge semnalul cu Potrivești-vă cureaua de siguranță. Îndată ce avionul s-a ridicat în aer, poți să-ți lași scaunul mai pe spate și să-ți acorzi o mică pauză de odihnă. Trebuie adică să fii odihnit când

ajungi acasă. Vremea la Lillesand e minunată, chiar dacă, poate, cu câteva grade mai răcoroasă decât în Liban. Îți urez un zbor plăcut.

Sărutări de la vrăjitoarea de fiică a ta, regina oglinzii și cea mai înaltă protectoare a Ironiei.

Albert Knag tot nu-și dădea seama dacă era supărat sau doar obosit și epuizat. Dar dintr-o dată izbucni în râs. Râdea atât de tare, încât ceilalți pasageri se întoarseră să se uite la el. Apoi avionul se ridică în aer.

În fond, i se dăduse să guste din propria lui doctorie. Dar nu era totuși aici o deosebire importantă? Doctoriei lui îi căzuseră victime numai Sofie și Alberto. Și aceștia erau doar produse ale imaginației.

Acum el urmă sfatul Hildei. Își răsturnă ceva mai mult speteaza scaunului și ațipi. Se trezi de-a binelea de-abia când trecuse de controlul pașapoartelor și se afla acum în sala de sosire a aeroportului. Acolo fu primit cu o demonstrație.

Erau opt până la zece demonstrante, cele mai multe de vârsta Hildei. Pe pancartele lor scria: „BUN VENIT ACASĂ PAPA!” „HILDE AȘTEAPTĂ ÎN GRĂDINĂ” și „TOT MAI DEPARTE, CU IRONIE”.

Partea cea mai rea era că maiorul Knag nu se putea urca pur și simplu, într-un taxi. Trebuia să-și aștepte bagajele. Între timp, prietenele Hildei se învârteau în jurul lui și el fu silit să citească toate pancartele lor de multe, multe ori. De-abia când o tânără fată îi aduse un buchet de trandafiri reuși să zâmbească strâmb. Căută printr-o pungă și dădu fiecărei demonstrante câte o bucată de marțipan. Pentru Hilde nu mai rămăseseră decât două. După ce sosi bagajul, un băiat i se adresă deodată și-i spuse că el, personal, era sub comanda Reginei Oglinzii, avea misiunea să-l ducă pe domnul maior la Bjerkeley. Demonstrantele se risipiseră în înghesuială.

Porniră pe șoseaua E 18. La toate podurile și intrările în tunele subterane erau planarde și afișe cu inscripții ca „Bun venit acasă!”, „Așteaptă curcanul” și „Te văd, Papa”.

Albert Knag râsuflă ușurat când fu lăsat, în sfârșit, în fața porții grădinii din Bjerkeley. Îi mulțumi șoferului cu o bancnotă de o sută și trei cutii de bere Carlsberg Elefant.

Soția sa, Mărit, îl aștepta în fața casei. După o lungă îmbrățișare, el o întrebă:

Ea unde e?

Stă pe trepte la debarcader, Albert.

Alberto și Sofie își opriră automobilul roșu sport în fața hotelului Norge, în Piața Mare din Lillesand. Era ora zece fără un sfert. Afară, pe lângă stâncile țărmlui, văzură focurile Miezului de Vară.

Cum o să găsim Bjerkeley? Întrebă Sofie.

Trebuie să-l căutăm. Îți mai aduci aminte de poza din colibă?

Trebuie să ne găbim. Vreau să fiu acolo înaintea lui.

Treceau acum în grabă cu mașina peste drumuri de țară, dar și peste văioage și stânci. Un punct de reper important era că Bjerkeley se afla pe țărmul mării. Deodată, Sofie strigă:

Acolo! L-am găsit!

Cred că ai dreptate, dar tot nu trebuie să faci atâta scandal.

Ei, ce, aici nu ne poate auzi nimeni.

Draga mea Sofie, după acest lung curs de fâlosofie, mă dezamăgești când te pripești mereu cu concluziile.

Dar.

Doar nu crezi că pe aici, prin regiunea asta, nu sunt cobolzi și troli, duhuri ale pădurii și zâne bune?

O, scuză-mă!

Acum trecură prin poarta grădinii și urcară, pe aleea cu pietriș, spre casă. Alberto opri pe pajiște lângă leagănul tip Hollywood. La o oarecare depărtare, era o masă așternută pentru trei persoane.

O văd! Șopti Sofie. Stă exact ca în visul meu, pe trepte la debarcader.

Vezi că și aici grădina seamănă cu grădina ta din Klřverveien?

Da, e adevărat, cu leagănul și cu toate. Pot să mă duc jos la ea?

Sigur. Eu rămân aici, în mașină.

Sofie alergă spre debarcader. Aproape că dădu peste Hilde. Dar apoi se așeză cuminte alături.

Hilde trăgea absentă de odgonul cu care era legată barca cu vâsle. În mâna stângă avea un bilețel. Era limpede că aștepta ceva. Își privea mereu ceasul de la mână.

Sofie o găsea foarte frumoasă. Avea bucle blonde, luminoase și ochi verzi, scânteietori. Era îmbrăcată într-o rochie de vară galbenă. Semăna puțin cu Jorunn.

Sofie încercă să-i vorbească, deși știa că nu avea nici un rost.

— Hilde! Uite-o pe Sofie!

Hilde nu reacționa în vreun fel.

Sofie îngenunche lângă ea și încercă să-i strige în ureche:

— Nu mă auzi, Hilde? Doar nu ești oarbă, și nici surdă?

Nu-și ridică, oare, atunci Hilde ochii? Nu dădea semne că ar fi auzit ceva, fie și doar nelămurit?

Pe urmă, Hilde își întoarse capul și o privi pe Sofie drept în ochi. Dar privirea nu i se concentra bine; părea că se uită prin Sofie.

— Nu așa tare, Sofie!

Asta îi striga Alberto din mașina cea roșie.

— Nu vreau să se umple toată grădina de nixe și sirene!

Sofie rămase tăcută acum. Dar îi făcea bine, într-un fel, să poată sta aproape de Hilde.

Pe urmă auzi un glas profund de bărbat – Micuță Hilde!

Acesta era maiorul – cu uniformă și basc albastru. Se oprise sus, în capul grădinii.

Hilde sări în picioare și alergă spre el. Se întâlniră între leagănul tip Hollywood și mașina sport. El o ridică în brațe și o roti de câteva ori prin aer.

Hilde se așezase pe treptele debarcaderului să-l aștepte pe tatăl ei. În acest sfert de oră care trecuse de la sosirea lui în Copenhaga, ea încercase să-și imagineze exact unde se afla el în fiecare clipă, ce simțea și cum anume își trăia senzațiile de la sosire. Își notase toate aceste momente cu orele respective într-un bilețel pe care nu-l lăsase din mână toată ziua.

Era poate supărat pe ea? Dar nu reușea să-și imagineze că el putea pur și simplu să scrie o asemenea carte secretă pentru ea – și totul să rămână exact ca mai înainte?

Iarăși se uită la ceas. Acum era zece și un sfert. Putea să apară dintr-un moment în altul.

Dar ce era asta? Nu auzea oare un suflu ușor, exact ca în visul acela despre Sofie?

Tresări întorcându-se. Era ceva, era sigură. Dar ce?

Poate doar seara asta de vară?

Câteva secunde i se făcu frică gândindu-se că ar fi avut halucinații.

— Micuță Hilde!

Acum trebuia să se uite în cealaltă direcție. Era tata! Era acolo, în grădină!

Hilde sări în picioare și-i alergă în întâmpinare. Se întâlniră lângă leagănul tip Hollywood și el o ridică în brațe și o roti de câteva ori prin aer.

Hilde izbucni în lacrimi și chiar și maiorul trebui să-și înghită câteva mai mici.

Ai ajuns aproape femeie în toată firea, Hilde.

Și tu un adevărat poet!

Hilde își șterse lacrimile cu mâneca rochiei galbene.

Să spunem că suntem chit? Întrebă ea.

Suntem chit.

Se așezară la masă. Întâi Hilde trebui să asculte tot ce se întâmplase la Copenhaga și pe drumul spre Lillesand. Fiecare hohot de râs era urmat îndată de un altul la fel de luminos.

N-ai văzut biletul de la cafenea?

N-am avut vreme nici măcar să mă așez și să mănânc ceva, mizerabilă mică. Acum mi-e o foame de lup.

Săracul Papa!

Chestia aia cu curcanul era numai, așa, o glumă?

Dar deloc! Eu am pregătit totul. Mama servește.

Pe urmă trebuia să discute serios despre clasorul cu foile dactilografiate și povestea despre Sofie și Alberto. Curând, apărură pe masă curcanul și salata Waldorf, vinul rose și împletiturile.

Când tata vru să spună ceva despre Platon, Hilde îl întrerupse deodată:

Sst!

Ce s-a întâmplat?

N-ai auzit? N-a chițait așa, ceva?

Nu.

Dar sunt sigură că a fost ceva. Ei, o fi fost un șoarece. Ultimul lucru pe care-l spuse tata când mama aduse vinul fu:

Dar cursul de filosofie nu s-a încheiat cu totul.

Cum adică?

Astă seară îți povestesc despre spațiul cosmic.

Înainte de a începe masa sărbătorească, adăugă:

— Hilde e acum prea mare ca să mai poată să-mi stea pe genunchi. Dar cu tine e altceva.

Și spunând aceste cuvinte, o trase pe Mărit pe genunchii lui. Ea trebui să rămână multă vreme acolo, înainte să i se dea voie să mănânce ceva.

— Și când mă gândesc că ai aproape patruzeci de ani.

În timp ce Hilde și tatăl ei se strâneau în brațe, Sofie simți că-i dăduseră lacrimile.

Nu putea să ajungă până la Hilde!

Sofie simțea că o invidia cumplit pentru că ea putea să fie o ființă omenească adevărată, din carne și oase.

Când Hilde și maiorul se așezară la masa pusă în grădină, Alberto claxonă.

Sofie alergă spre Alberto și se așeză lângă el, în mașină.

Mai stăm puțin, nu? Sofie aprobă din cap.

Ai plâns?

Ea aprobă din cap iarăși.

— Ce s-a întâmplat?

Ea are noroc că poate să fie o adevărată ființă omenească. Curând va crește mare și va fi femeie în toată firea. Sigur că are să aibă și copii frumoși.

Și nepoți, Sofie. Dar fiecare lucru are o față și un revers. Am vrut să te învăț asta încă de la începutul cursului nostru de filosofic.

Cum adică?

Și eu spun ca tine, că ea are noroc. Dar cel care trage lozul vieții trebuie să-l tragă și pe cel al morții. Căci lozul vieții este moartea.

Dar nu e totuși mai bine să fi trăit, decât să nu trăiești niciodată cu adevărat?

Noi nu putem să trăim o viață, așa, ca Hilde. Da – sau ca maiorul. În schimb, noi n-o să murim niciodată. Nu mai știi ce a spus bătrâna din pădure? Noi facem parte din „poporul nevăzut”. Ea a mai spus că are aproape două sute de ani. Și la serbarea lor de Sfântul Ioan am văzut personaje care sunt bătrâne de peste trei mii de ani.

Poate că cel mai mult o invidiez pe Hilde pentru această. Această viață de familie.

Și tu ai o familie. În fond, tu ai o pisică, două păsări și o broască țestoasă.

Dar realitatea asta noi am părăsit-o, doar.

Deloc. Numai maiorul a părăsit-o. El a pus punctul final, copila mea. Și el nu are să ne mai găsească niciodată.

Adică vrei să spui că putem să ne întoarcem?

Ori de câte ori vrem. Dar o să putem să ne găsim și în pădure la „Cenușăreasa”, la Fiane, alți prieteni noi.

Acum familia Mřller Knag se așezase la masă. O clipă, Sofiei îi fu teamă că această cină ar fi putut lua același curs ca și serbarea filosofică din grădina ei la Klřverveien. În orice caz, maiorul părea că ar fi vrut să ajungă la desuurile Maritei. Dar până la urmă o luă numai în poală.

Mașina lor se oprise la o oarecare distanță de masă. Doar din când în când, mai puteau Sofie și Alberto să audă ce se vorbea acolo. Priveau prin grădină în jur și avură timp de-ajuns să-și mai amintească în toate amănuntele de acea serbare de pomina din grădina cealaltă.

De-abia spre miezul nopții, familia Knag se ridică de la masă. Hilde și cu maiorul se așezară în leagănul tip Hollywood și-i făcură semn cu mâna mamei, care se îndrepta spre casă.

— Du-te la culcare, mama. Noi avem multe de discutat.

BANGUL CEL MARE.

Și noi suntem pulbere de stele.

Hilde se făcuse comodă în leagănul tip Hollywood alături de tatăl ei. Era aproape ora douăsprezece noaptea. Priveau peste apele golfului; pe cer, apăruseră primele stele palide. Valuri mici plescăiau fără putere peste stâncile de sub debarcader. Tatăl ei întrerupse, în cele dintre urmă, tăcerea.

— E ciudat gândul acesta că noi trăim pe o planetă micuță, undeva în univers.

— Da.

Pământul este una din multele planete care se rotesc în jurul soarelui. Însă planeta noastră este singura pe care se află viață.

Și singura cu viață în întreg spațiul cosmic?

Da, se poate. Dar e cu puțință de gândit și că viața pâlpâie, așa, prin univers. Căci universul este atât de mare, că nici nu-l putem concepe. Depărtările în el sunt atât de uriașe, încât le calculăm în minute-lumină și în ani-lumină.

Ce e asta exact?

Un minut-lumină este depărtarea pe care o străbate lumina într-un minut. Și asta e foarte mult, căci lumina străbate într-o singură secundă prin spațiul cosmic 300.000 de kilometri. Un minut-lumină înseamnă, cu alte cuvinte, 300.000 ori 60 – sau 18 milioane de kilometri. Un an-lumină înseamnă aproximativ 9,5 bilioane de kilometri.

Și cât de departe e soarele?

Ceva mai mult decât opt minute-lumină. Razele soarelui, care într-o zi caldă de iunie ne încălzesc obrajii, au fost deci pe drum opt minute înainte de a ajunge la noi.

Mai spune!

Pluto – planeta cea mai depărtată din sistemul nostru solar – este la ceva mai mult de cinci ceasuri-lumină de noi. Când un astronom îl cercetează pe Pluto prin telescopul său, atunci el, în realitate, privește cu cinci ceasuri în trecut. Putem spune și că imaginea lui Pluto are nevoie de cinci ceasuri până la noi.

Nu e ușor să-ți închipui asta, dar cred totuși că înțeleg ce spui.

Bine, Hilde. Dar noi de-abia am început să ne orientăm, înțelegi. Soarele nostru este una dintre cele patru sute de miliarde de alte stele dintr-o galaxie pe care noi o numim Calea laptelui. Galaxia asta arată ca un mare disc cu multe brațe în spirală, și soarele nostru se află într-unul dintre aceste brațe. Când, într-o noapte clară de iarnă, privim cerul înstelat, atunci vedem o centură largă de stele și asta pentru că privim în centrul Căii Laptelui.

Din cauza asta în suedeză Calea Laptelui se mai numește și Grădina de iarnă.

Depărtarea până la prima noastră vecină din Calea Laptelui e de patru ani-lumină. Poate că e steaua aceea de acolo, de deasupra insuliței. Dacă-ți imaginezi că în momentul acesta stă acolo unul căruia îi place să caște ochii la stele și își îndreaptă un telescop puternic spre Bjerkeley – atunci el vede Bjerkeley de acum patru ani. Poate că vede acolo o fetiță de unsprezece ani stând aici, în leagănul acesta, și balansându-și picioarele.

Mi-ai luat piuitul.

Dar aceasta este doar steaua noastră cea mai apropiată, întreaga noastră galaxie – sau întreaga nebuloasă stelară, cum îi mai spunem – e largă de 90.000 de ani-lumină. Asta înseamnă că lumina de la un capăt al galaxiei are nevoie de exact atâția ani ca să ajungă la celălalt capăt. Când privim o stea din Calea Laptelui care se află la o depărtare de 50.000 de ani-lumină de propriul nostru soare, atunci noi vedem trecutul de acum 50.000 de ani.

Gândul acesta este prea mare pentru un cap mărunț ca al meu.

Când noi privim în spațiul cosmic înseamnă că privim îndărăt în trecut. N-avem altă posibilitate. Nu știm niciodată cum este acolo, afară, în univers. Noi știm numai cum a fost. Când ne ridicăm ochii spre o stea care e la mii de ani-lumină, în realitate călătorim la mii de ani îndărăt în istoria spațiului cosmic.

Pur și simplu, nu poți concepe așa ceva cu gândul.

Dar tot ceea ce vedem ne întâlnește ochiul sub forma undelor de lumină. Și undele acestea au nevoie de timp pentru a călători prin spațiu. Le putem asemui cu tunetul. Auzim tunetul totdeauna la câțiva vreme după ce am văzut fulgerul. Asta provine de la faptul că undele sonore călătoresc mai încet decât undele de lumină. Când aud un tunet, atunci e zgomotul a ceva care s-a întâmplat cu câțiva timp înainte. Așa e și cu stelele. Când privesc spre o stea care e la mii de ani-lumină departe de noi, atunci văd „tunetul” unui eveniment care se afla la mii de ani în trecut.

Înțeleg.

Dar până acum am vorbit doar despre galaxia noastră. Astronomii calculează că ar fi sute de miliarde de galaxii în univers, și fiecare dintre aceste galaxii constă, la rândul ei, din sute de miliarde de stele. Galaxia cea mai apropiată de Calea Laptelui noi o numim Nebuloasa Andromeda. Nebuloasa Andromeda este la o depărtare de două milioane de ani-lumină de galaxia noastră. Așa cum am spus, asta înseamnă că lumina acestei galaxii are nevoie de două milioane de ani ca să ajungă până la noi. Și asta înseamnă, în același timp, că noi privim la ceva situat în urmă cu două milioane de ani, atunci când ne ridicăm ochii pe cer spre Nebuloasa Andromeda. Dacă în acea nebuloasă există vreun astronom mai dezghețat căruia îi place să se uite pe cer – și mi-l închipui ca pe un mic ștregar care tocmai își îndreaptă telescopul spre pământ – atunci el nu ne poate nici de departe vedea pe noi. În cel mai bun caz, vede câțiva primi oameni pe o planetă plată, poate niște preoameni.

Sunt de-a dreptul șocată.

Cele mai depărtate galaxii de care știm astăzi se găsesc la circa zece miliarde de ani-lumină depărtare de noi. Când primim semnale de la asemenea galaxii, atunci privim îndărăt în istoria universului de acum zece miliarde de ani. Aceasta este aproximativ de două ori mai mult decât durata existenței propriului nostru sistem solar.

Amețesc.

Poate, într-adevăr, să-ți fie greu să înțelegi ce înseamnă să privești atât de departe îndărăt în trecut. Dar astronomii au mai descoperit ceva care e de și mai mare însemnătate pentru imaginea pe care ne-o facem despre lume.

Spune!

Niciuna dintre galaxiile din spațiul cosmic nu stă locului. Toate galaxiile din univers se mișcă cu o viteză inimaginabilă depărtându-se unele de altele. Cu cât sunt mai depărtate de noi, cu atât mai repede se deplasează. Asta înseamnă că depărtarea dintre galaxii devine tot mai mare.

Încerc să-mi imaginez.

Dacă faci un desen pe un balon, liniile desenului se vor deplasa pe măsură ce umfli balonul. Așa se întâmplă și cu galaxiile în univers. Noi vedem că universul se extinde.

De unde provine fenomenul?

Cei mai mulți dintre astronomi presupun că extinderea universului nu poate avea decât o singură explicație: Cândva, acum vreo cincisprezece miliarde de ani, întreaga materie din univers se afla concentrată în spațiul cel mai mic cu putință. Materia era acolo neînchipuit de densă, iar gravitația, dar și căldura, erau neînchipuit de mari. Și dintr-o dată a explodat totul. Această explozie noi o numim bangul originar – sau pe englezește Big Bang.

Numai gândindu-mă mi se face pielea de găină.

Bangul originar a împroșcat întreaga materie în univers, în toate direcțiile, și când ea s-a răcit, s-au alcătuit stelele și galaxiile, lunile și planetele.

Dar ai spus că universul se extinde?

Tocmai din cauza exploziei de acum miliarde de ani. Căci universul nu are o topografie atemporală. Universul este un eveniment, o explozie. Și galaxiile se îndepărtează mereu în spațiul cosmic distanțându-se unele de altele cu o viteză uriașă.

Și tot așa are să se întâmple mai departe în întreaga veșnicie?

Există posibilitatea aceasta. Dar mai există și altă posibilitate. Mai ții minte poate că Alberto i-a povestit Sofiei despre cele două forțe, prin efectul cărora planetele își mențin traiectoriile în jurul soarelui?

Nu erau gravitația și inerția?

Exact la fel se întâmplă și cu galaxiile. Căci, deși universul se extinde tot mai departe, gravitația acționează și în sens contrar. Și într-o zi – în câteva miliarde de ani – poate că gravitația va avea grijă ca toate aceste corpuri cerești să se strângă iarăși laolaltă, atunci când se vor atenua forțele acelei mari explozii. S-ar putea ajunge atunci la o explozie de sens invers, o așa-numită „implozie”. Lucrurile se vor întâmpla însă ca într-un film, pentru că distanțele sunt extrem de mari. Poți să asemeni asta cu ce se întâmplă atunci când dăm drumul aerului dintr-un balon. Numai că totul va dura la fel de mult ca și atunci, înainte de explozie.

Și până la urmă toate galaxiile astea se vor strivi iarăși una de alta, în cel mai mic spațiu cu putință?

Da, ai înțeles. Dar ce se petrece în runda următoare?

După aceea vine un nou bang, la care universul se dilată iarăși. Căci se aplică aceleași legi naturale. Da, și atunci se creează iarăși noi stele și galaxii.

Bine gândit. Pentru viitorul universului, astronomii văd deci două posibilități: sau universul se va extinde pe toată durata veșniciei și galaxiile se vor depărta tot mai mult unele de altele – sau universul se va contracta iarăși laolaltă. Hotărâtor în această privință este cât de greu sau cât de masiv este universul. Și asta astronomii nu știu încă precis.

Dar dacă universul are atât de multă masă încât într-o zi să se contracte iarăși laolaltă – atunci poate că s-a extins și contractat astfel de multe ori?

Asta ar fi o concluzie plauzibilă. Dar mai există și cealaltă posibilitate, ca universul să se extindă doar o singură dată. Dacă el se tot extinde așa, în veșnicie, atunci problema devine și mai presantă – cum anume a început totul.

Cum a luat naștere adică lucrul acela care a explodat dintr-o dată?

Aici, un creștin e înclinat să considere bangul originar ca fiind momentul Creației. În Biblie se spune doar că Dumnezeu a zis: „Să fie lumină!”. Mai ții minte poate că Alberto a pomenit despre imaginea lineară a istoriei creștinismului. Pentru credința creștină în Creație, ar fi deci cea mai potrivită concepția că universul se va extinde tot mai departe.

Da?

În Orient, oamenii aveau, cum știi și tu, o imagine mai curând circulară a istoriei. Asta înseamnă că istoria se va repeta în întreaga veșnicie. În India există, de exemplu, o veche credință potrivit căreia lumea se extinde mereu mai departe – pentru ca apoi să se contracte iarăși. Astfel alternează ceea ce indienii

numesc „Ziua lui Brahma” și „Noaptea lui Brahma”. Gândul acesta corespunde mai curând concepției că universul se dilată și se contractă, pentru ca să se dilate iarăși – și așa mai departe, într-un proces ciclic veșnic. Îmi pot închipui o mare inimă cosmică, bătând și bătând.

Găsesc că ambele teorii sunt deopotrivă de captivante și deopotrivă de greu sau imposibil de conceput.

Și ele se pot asemui cu marele paradox al veșniciei pe care îl gândea o dată Sofie în grădina ei: fie a existat universul dintotdeauna – fie a luat naștere cândva din nimic și din neant.

Au!

Hilde își duse mâna la frunte.

Ce s-a întâmplat?

Cred că m-a mușcat un tăun.

Ăsta a fost, sigur, Socrate, care vrea să te scoată din confuzia în care ești acum.

Sofie și Alberto erau mai departe instalați în mașina lor și ascultau cum maiorul îi povestea Hildei despre spațiul cosmic.

Te-ai gândit că rolurile s-au schimbat acum cu totul? Întrebă Alberto după un timp.

Cum adică?

Înainte, ei ne ascultau pe noi și noi nu îi puteam vedea. Acuma, îi ascultăm noi, dar ei nu ne pot vedea.

Și asta nu e totul.

Ce vrei tu să spui?

La început, noi nu știam că mai există o altă realitate în care trăiau Hilde și maiorul. Și acum, ei nu știu nimic despre realitatea noastră.

Dulce e răzbunarea.

Însă maiorul putea interveni în lumea noastră.

Lumea noastră nici nu era altceva decât o singură mare intervenție a lui.

Nu renunț la speranța că vom reuși și noi să intervenim în lumea lor.

Dar așa ceva e imposibil, știi și tu. Nu mai ții minte ce ni s-a întâmplat acolo, la cafenea? Te mai văd și acum cum trăgeai de sticla aia de Cola.

Sofie privea prin grădină, în timp ce maiorul povestea despre bangul originar. Ceva în expresia folosită de el păru să-i dea o idee.

Începu să cotrobăiască prin mașină.

Ce e? Întrebă Alberto.

Nimic.

Deschise compartimentul pentru mânuși în care se afla o șurubelniță. Apoi sări din mașină. Se îndreptă spre leagănul tip Hollywood și se opri în fața Hildei și a tatălui ei. La început, încercă să-i oprească privirea Hildei, dar asta îi fu cu neputință. În cele din urmă, ridică șurubelnița sus în aer și lovi cu ea fruntea Hildei.

— Au! Spuse Hilde.

Acum Sofie îi dădu una în cap maiorului cu șurubelnița, dar acesta nu reacționa în nici un fel.

Ce-a fost asta? Întrebă maiorul.

Hilde își ridică ochii spre el.

Cred că m-a mușcat un tăun.

— Țsta a fost, sigur, Socrate, care vrea să te scoată din confuzia în care ești acum.

Sofie se așeză în iarbă și încercă să dea un brânci leagănului. Dar acesta rămase nemișcat. Nu-l putea oare clătina măcar cât de puțin?

Simt parcă un curent de aer rece pe la picioare, spuse Hilde.

Nu, e foarte plăcut și cald.

Dar nu numai asta. E ceva aici.

Suntem noi amândoi și noaptea caldă de vară.

Nu, e ceva în aer.

Ce ar putea să fie?

Nu-ți mai amintești de planul secret al lui Alberto?

De ce să-mi amintesc?

Ei doi au dispărut pur și simplu de la serbarea din grădină. Era, dintr-o dată, ca și cum i-ar fi înghițit pământul.

Dar.

ca și cum i-ar fi înghițit pământul.

Undeva povestea tot trebuia să se sfârșească. Și eu am scris doar așa, la întâmplare.

Asta ai scris-o, dar n-ai mai scris ce s-a întâmplat după aceea. Închipuie-ți că ei doi ar fi acum aici.

Chiar crezi asta?

O simt, Papa.

Sofie alergă îndărăt la Alberto.

— Impresionant, trebui să recunoască Alberto când Sofie urcă iarăși în mașină ținând șurubelnița în mână. Ai să vezi, fata asta are niște însușiri cu totul deosebite.

Maiorul își petrecuse brațul pe după umerii Hildei.

Auzi ce minunat cântă valurile?

Da.

Măine dăm drumul bărcii la apă.

Dar tu nu auzi ce ciudat șoptește vântul? Vezi cum tremură frunzele plopilor?

Suntem doar pe planeta vie.

Tu ai scris ceva despre ceea ce „se ascunde printre rânduri”.

Da?

Poate că și aici, în grădină, se ascunde, „ceva printre rânduri”?

Natura e câteodată plină de enigme. Și acum să vorbim puțin despre stelele de pe cer.

Curând au să fie stele și în apă.

Da, așa spuneai tu când erai copil despre lucirile mării. Și, într-un fel, aveai dreptate. Căci luminiscenta asta a mării, cu toate organismele ei minuscule, e alcătuită din materia fundamentală, care cândva, odinioară, se strânsese laolaltă în cine știe ce stea.

Și noi?

Da, și noi suntem pulbere de stele.

Frumoasă expresie.

Când radiotelescoapele prind raze de la galaxiile depărtate la miliarde de ani-lumină, ele ne arată un aspect al universului așa cum a existat el în timpurile originare. Galaxiile cele mai depărtate noi le vedem, ca să zicem așa, la puțină vreme după bangul originar. Toate cele pe care le poate vedea un om pe cer sunt, la drept vorbind, fosile cosmice, bătrâne de mii și milioane de ani. Singurul lucru pe care-l poate face un cercetător al stelelor este să ghicească trecutul.

Căci stelele dintr-o constelație s-au depărtat una de alta, înainte ca lumina lor să ajungă la noi?

Încă acum o mie de ani constelațiile arătau cu totul altfel decât astăzi.

Asta nu știam.

Când e noaptea senină, vedem cu milioane, de fapt, cu miliarde de ani îndărăt în istoria universului. Din cauza asta noi privim îndărăt, spre casă.

Nu prea înțeleg.

Și tu, și eu am început o dată cu bangul originar. Căci întreaga materie din univers este o unitate organică. Cândva în timpurile prime, întreaga materie era concentrată într-o singură aglomerare, într-un singur ghem, care era atât de inimaginabil de masiv, încât o gămălie de ac cântărea multe miliarde de tone. Această materie originară a explodat din cauza uriașei ei gravitații. Tot ce era s-a făcut fărâme. Dar mereu când ridicăm privirea spre cer, încercăm să găsim acolo un drum îndărăt.

Te exprimi ciudat.

Toate stelele și galaxiile din spațiul cosmic sunt alcătuite din aceeași materie. Ceva din ea s-a concentrat laolaltă ici și colo. O galaxie poate fi la miliarde de ani depărtare de o alta. Însă toate au aceeași origine. Toate stelele și planetele sunt dintr-o aceeași stirpe.

Înțeleg.

Care este această materie universală? Ce e lucrul acela care a explodat acum miliarde de ani? De unde venea?

Asta este marea enigmă.

Dar ea ne privește cât se poate de profund. Căci noi înșine suntem făcuți din această materie. Suntem scânteii ai marelui foc care a fost aprins acum milioane de ani.

Și asta o spui frumos.

Dar nici să nu exagerăm semnificația numerelor mari. Ajunge să iei o piatră în mână. Universul ar fi exact la fel de imposibil de înțeles și dacă ar fi

doar o piatră de mărimea unei portocale. Întrebarea ar fi la fel de complicată:
De unde vine piatra aceasta?

Sofie sări de la locul ei, din mașina roșie sport, și arătă spre golf.

Am chef să probăm barca cu vâsle, exclamă ea.

E bine legată. Și în afară de asta, nu i-am putea mișca vâslele.

Vrei să încercăm? E doar noaptea Miezului de Vară.

În orice caz, să coborâm pe țarm.

Ieșiră din mașină și străbătură grădina.

La ponton încercară să dezlege barca legată de un inel de oțel. Dar nu reușiră nici măcar s-o clinească de la locul ei.

E ca bătută în cuie, spuse Alberto.

Dar avem timp destul!

Un adevărat filosof nu trebuie să renunțe niciodată. Dacă am putea doar.
S-o desprindem de aici.

Acuma sunt și mai multe stele pe cer, spuse Hilde.

Da, la ora asta, noaptea de vară e cea mai întunecată.

Dar iarna scânteie de-ți iau ochii. Mai știi, în noaptea dinainte de a pleca în Liban? Era de Anul Nou.

Atunci m-am hotărât să-ți scriu o carte de filosofie. Fusesem într-o librărie mare la Kristiansand și pe urmă la bibliotecă. Dar nu era nimic potrivit pentru cititorii tineri.

E ca și cum am fi cocoțați sus, pe unul dintre firele subțiri dintr-o blană de iepure alb.

Oare acolo, afară, în noaptea anilor-lumină, există cineva?

S-a desprins barca! Strigă Hilde.

Da, într-adevăr.

De neînțeles. Am controlat-o doar mai devreme să văd dacă e bine legată.
Chiar?

Asta-mi aduce aminte de scena când Sofie a luat cu împrumut barca lui Alberto. Mai ții minte cum s-a plimbat pe lac?

Ai să vezi că a apărut și pe undeva pe aici, spuse maiorul.

Acum te ții iar de glume. Dar eu am simțit toată seara că era ceva aici.

Oricum, cineva trebuie să înoate până la barcă.

Înotăm amândoi, Papa.

SFÂRȘIT

[1] Citat după Filosofia greacă până la Platon, vol. I, Partea 2-a, P-197 (cap. despre Xenofan, B, 14, 16, 15. Trad. D. M. Pippidi.), Ed. Științifică și Enciclopedică, 1979.

[2] Pasajul respectiv sună în sursa citată (Filosofia greacă până la Platon) după cum urmează: „Divinitatea este zi și noapte, iarnă-vară, război-pace,

săturare-foame" (p. 359, cap. Heraclit B., 67, trad. Adelina Piatkovski). Citatul de mai jos sună în aceeași sursă: „Cu cât mai bine a socotit Heraclit părerile omenești doar jocuri de copii” (B., 70. P. 359) [3] Influenta (în norvegiană), influenza (în germană) = gripă [4] Epicureii, la origine, vizau un rafinament în domeniul senzual și, ca filosofi, considerau plăcerea însăși un instrument al cunoașterii. Evadarea în plăceri este o extrapolare și exprimă o tendință a unei deformări mentale mai târzii. Neoepicureismul modern este prea puțin tributar epicureismului vechi reprezentat de urmașii lui Socrate, Democrit și Aristotel.

[5] 17 Mai este ziua națională a Norvegiei.

[6] Deși e vorba de indoeuropeni, versiunea germană omite sistematic voința autorului și logica textului de a vorbi despre indoeuropeni și astfel aceștia vor fi înlocuiți în chip absurd cu indogermani, în text. Indogermanii (sic) reprezintă cel mult un artificiu verbal desemnând mică ramură, un rezultat al mării migrații asiatice.

[7] Panegiric – cuvântare ținută spre cinstirea sau omagierea unei personalități.

[8] Foarte bine, în notarea elevilor norvegieni.

[9], Ce-ar fi dacă ai dormi? Și ce-ar fi dacă, în somnul tău, ai visa? Și ce-ar fi dacă, în visul tău, ai merge în cer și acolo ai culege o floare ciudată și frumoasă? Și ce ar fi dacă, atunci când te-ai trezi, ai ține floarea în mână? Ah, ce ar fi atunci?" [10] Glasuri ale popoarelor în cântec.